

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հրատարակչությունը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի համացանցային կայքերում ներկայացնում է իր հայագիտական հրատարակությունները: Գիրքը այլ համացանցային կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ հրատարակչության համապատասխան թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Հ. Մ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Ռ. Ս. ԴԱԶԱՐՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ՁԵՌՆԱՐԿ

6-րդ հրատարակություն

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ – 2007

ՀՏԴ 809.198 (07)
ԳՄԴ 81.2Հ 973
Ա 791

Ավետիսյան Հ. Մ., Ղազարյան Ռ. Ս.

Ա 791 Գրաբարի ձեռնարկ (Ուս. ձեռնարկ բուհերի համար):
Երևանի պետ. համալս.- 6-րդ հրատ.- Եր.: Երևանի համալս.
հրատ., 2007,- 300 էջ:
Ձեռնարկն ընդգրկում է գրաբարի հնչյունաբանության, ձևաբանության և
շարահյուսության ամբողջական դասընթացը: Քերականական նյութերը տրվում
են առանձին բաժիններով, որոնք ունեն համապատասխան վարժություններ ու
բնագրեր ընթերցանության և թարգմանության համար:
Ձեռնարկին կցված են բառարան և 5-12-րդ դարերի մատենագրությունից
քաղված հատվածներ՝ լրացուցիչ ընթերցանության համար:
Նախատեսված է բուհերի ուսանողների համար:

4602020100
Ա 704(02) 2007

ԳՄԴ 81.2Հ 973

ISBN 5-8084-0389-8

© Հ.Մ. Ավետիսյան, Ռ.Ս. Ղազարյան, 2007 թ.

ԱՆԱԶԱԲԱՆ

Ներկա ձեռնարկի հիմնական բաժիններն են՝ «Հնչյունների արտասանու-
թյունը և գրությունը. հնչյունափոխություն», «Ձևաբանություն», «Շարահյու-
սություն», «Գրաբարի հատընտիր» և «Բառարան»: Ձևաբանության բաժ-
նում տրված են նաև չթեքվող խոսքի մասերից մակբայը, շաղկապը և ծայ-
նարկությունը:

Դասագրքում ընդգրկված նյութերը տրված են առանձին դասերով, ըստ ո-
րում յուրաքանչյուր դասում հաղորդվող տեսական գիտելիքներին անմիջա-
պես հետևում են դրանց համապատասխան վարժություններ և ընթերցանու-
թյան հատվածներ՝ քաղված գրաբարի միայն դասական շրջանի (5-րդ դար)
ինքնուրույն և թարգմանական գրականությունից: Տեղի խնայողության
պատճառով նշված են միայն քերականական գիտելիքներին վերաբերող
բնագրային օրինակների աղբյուրները, իսկ վարժություններում բերված օրի-
նակների աղբյուրները չեն նշվում: Ընդհանուր առմամբ ամեն մի դասում բա-
ցատրվում են քերականական կամ այլ կարգի բոլոր այն երևույթները, որոնց
մասին նախապես ոչինչ չի ասվել: Դասերում ընդգրկված նյութերի ծավալը
պայմանական է, ըստ այդմ էլ դրանք կարելի է անցնել մեկ կամ ավելի դասե-
րի ընթացքում:

Ձեռնարկի հեղինակները նպատակահարմար են համարել խոսքի մասերի
ուսուցումը սկսել բայից, որը, սակայն, չի խանգարում, որպեսզի ուսուցման
ընթացքում այս կամ այն չափով խախտվի դասանյութերի հաջորդականու-
թյունը:

Շարահյուսության բաժնում քննվում են գրաբարի կապերի (նախդիր և
նախադրություն), հոդերի, հարաբերականի կիրառությունը և շարահյու-
սական այլ հարցեր:

Բառարանում բացատրվող գրաբարյան բառերը տրվում են ոչ թե իրենց
ունեցած բոլոր նշանակություններով, այլ այն իմաստներով, որոնք հանդի-
պում են դասագրքում:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

1. ԳՐԱԲԱՐԻ ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ. ՀՆՉՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

- ա. ածական
 - Ագ., Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1909
 - Բուգ., Փաւստոսի Բուզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912
 - գ. գոյական
 - դ. դերանուն
 - եր. եղանակիչ բայ
 - Եզնիկ, Եզնիկայ վարդապետի Կողբացոյ Եղծ աղանդոց, Թիֆլիս, 1914
 - Եղիշէ, Եղիշէի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957
 - թ. թվական
 - Թռռն., Թռռնեան Թ., Հատընտիր ընթերցուածք ի մատենագրութեանց մախնեաց, Վիեննա, Ա. հ., 1891, Բ. հ., 1910
 - Խոր., Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1913
 - Կոր., Կորիւն, Վարք Մաշտոցի, Երևան, 1941
 - կր. կրավորական
 - հ. հասարակ բայ
 - ձ. ձայնարկություն
 - մ. մակբայ
 - ն. ներգործական բայ
 - նխ. նախդիր, նախադրություն
 - ՆՎԲ, Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, Ա հ., 1836, Բ հ., 1837
 - շ. շաղկապ
 - չ. չեզոք բայ
 - պբ. պատճառական բայ
 - Փարպ., Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1904
 - փխ. փոխանակ
- Մնացած համառոտագրությունները վերաբերում են 1929 թ. Վիեննայում հրատարակված Աստվածաշնչի համապատասխան զլուխներին:

§ 1. 5-րդ դարից մեզ ավանդված գրաբարի այբուբենն ունի 36 տառ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, յ, ղ, ճ, ո, ս, վ, տ, ռ, ց, ւ (վյուն/հյուն), փ, ք:

ՈՒ-ն, իբրև *n* և *i* տառերի կապակցություն, այբուբենի մեջ տեղ չի գտել, իսկ *o* և *ph* տառերն ավելացել են միջին դարերում: Հին հայերենում *ph* հնչյուն չի եղել: Փոխառյալ բառերում այն փոխարինվել է *ph*-ով կամ *h*-ով, ինչպես՝ դաֆն-դափնի (փոխ. հունարենից), ֆրահանգ-հրահանգ (փոխ. պարսկերենից) և այլն:

§ 2. Գրաբարի ձայնավորներն են՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, ու:

§ 3. 5-րդ դարում, երբ հայերենը գրի առնվեց, գրությունը ճշտորեն համապատասխանում էր արտասանությանը, այսինքն՝ ամեն մի հնչյուն ինչպես գրվում էր, այնպես էլ՝ արտասանվում: Հետագա դարերում գրությունը հիմնականում մնում է նույնը, սակայն արտասանությունը, աստիճանաբար փոփոխություններ կրելով, հեռանում է գրությունից, որի հետևանքով ձևավորվում են արտասանության նոր կամ ավանդական կանոններ: Այժմ գրաբարյան բնագրերը կարդում ենք ոչ թե հին կամ գրային, այլ փոփոխված, ավանդական արտասանությամբ: Գրաբար ճիշտ կարդալու և գրելու համար պետք է իմանալ ավանդաբար մեզ հասած արտասանության և ուղղագրության հետևյալ կանոնները:

§ 4. Յ-ն բառասկզբում, այլև բարդության և ածանցման մեջ արտասանվում է *h*, օրինակ՝ յայտնի = հայտնի, անյայտ = անհայտ, յատակ = հատակ, սալայատակ = սալահատակ:

Բառավերջում *w* և *n* ձայնավորներից հետո գրվում է *j*, բայց չի արտասանվում, օրինակ՝ արքայ = արքա, երեկոյ = երեկո: Բառավերջի *j*-ն արտասանվում է մի քանի միավանկ բառերում՝ բայ, գոյ, խոյ, հայ, ճայ, նայ (=խոնավ, քաց), Նոյ, վայ:

Բառավերջում *w* և *n* ձայնավորներից հետո *j* չի գրվում՝ ա) բայերի բուն

հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում՝ *ասա՛, ապրեցո՛ւ, բ) սա, դա, նա* դերանունների ուղղական, հայցական, սեռական և տրական, *դու* անձնական դերանվան սեռական (քո) հոլովածն երում, *զ) ահա, ապա* բառերում, *դ)* օտար հատուկ անունների ուղիղ ձևերում՝ Աննա, Յուդա, Եդեսիա, Կեսարիա և այլն:

§ 5. Ի (1) տառը գրվում է բառամիջում երկու ձայնավորների միջև և բառավերջում *ա, ե, ի* ձայնավորներից հետո, ինչպես նաև *տ* կապակցության մեջ և արտասանվում է *վ*, օրինակ՝ աւագ=ավագ; տաւիղ=տավիղ, առաւել=առավել, մրգաւէտ=մրգավետ, հարաւ=հարավ, տերեւ=տերեվ, անիւ=անիվ, ոսկով=ոսկվով:

Գրաբարում *ւ* տառով ոչ մի բառ չի սկսվում:

§ 6. Ե տառի փոխարեն բառավերջում միշտ գրվում է *է*, օրինակ՝ թէ, եթէ, բազէ, ափսէ, բոսէ, իսկ բառամիջում գրվում է *է* այն դեպքում, երբ կարող է լինել *է > ի* և *է > ե* հնչյունափոխություն, օրինակ՝ վէճ-վիճել, շէն-շինական, Մովսէս-Մովսեսի:

§ 7. Ու-ն բառամիջում ձայնավորից առաջ արտասանվում է *վ՛* արուեստ=արվեստ, պատուէր=պատվեր, լեզուի=լեզվի, արծույ=արծվո:

ՈՒ-ն բառամիջում ձայնավորից առաջ *ու* է արտասանվում ՈՒ լծորդության բայերի անցյալ անկատարի ձևերում՝ թողուի, թողուիր, թողուաք, թողուիք, թողուին:

§ 8. Բացի հիշյալ կանոններից, պետք է իմանալ, որ *զ* նախդիրը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *զզ՛* զգետ-զզգետ, զնա=զնա:

§ 9. Յ, *ւ* ձայնորդների և *ա, ե, ի, ո* ձայնավորների կապակցությամբ կազմվում են երկբարբառներ և եռաբարբառներ: Գրաբարի երկբարբառներն ու եռաբարբառներն են՝ այ, ոյ, աւ, իւ, եւ, եա, եաւ, եայ, տյ:

§ 10. Ոյ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *ույ՛* բոյս=բույս, գոյն=գույն, յոյս=հույս: Ոյ կապակցությունը *ույ* է արտասանվում նաև *ս, դ, ն*, հոդերից առաջ՝ բոցոյ-բոցոյն=բոցոյն:

Աւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *օ* և ընդհանրապես գրվում *օ* տառով՝ աւծ=օծ, արօ=օր, կարաւտ=կարօտ: Որպես բացառություն՝ աղաւնի և նաւթ բառերում *աւ*-ն արտասանվում է *ավ*:

Իւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *յու՛* կորիւն=կորյուն, սիւն=սյուն, արիւն=արյուն:

Եւ երկբարբառն արտասանությամբ նույնացել է *իւ* երկբարբառին և գրության մեջ էլ հիմնականում արտահայտվում է *իւ*-ով, թեև մի շարք բառերում պահպանվում են այդ երկբարբառների գրության զուգահեռ ձևեր՝ ալեւր/ալիւր=ալյուր, հարեւր/հարիւր=հարյուր, եղջեւր/եղջիւր=եղջյուր:

Ծանոթություն. Աւ, եւ, իւ կապակցությունների *ւ*-ը պահպանում է բառա-

վերջի *վ* արտասանությունը հոգնակի ուղղականի *ւ* մասնիկներից ու *ս, դ, ն* հոդերից առաջ՝ կաքաւք=կաքավք, պարգեւս=պարգեվս, հովիւր=հովիվր, հովիւն=հովիվն:

Եա երկբարբառն արտասանվում է *յա՛* պատեան=պատյան, եղեամն=եղյամն, սիրեա՛ն=սիրյա՛ն:

Եաւ եռաբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *յո* և ընդհանրապես գրվում է *օ* տառերով՝ ընտանեաւք (ընտանեօք)=ընտանյոք, կղզեաւք (եօք)=կղզյոք:

Եայ եռաբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *յայ՛* հրեայք=հրյայք, անդեայք (=նախիր)=անդայք, բառավերջում՝ *յա՛* պաշտօնեայ=պաշտոնյա:

Իոյ եռաբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *վույ՛* պատանւոյն=պատանվույն, տեղւոյն=տեղվույն:

Վարժություն 1. Կարդալ ավանդական արտասանությամբ.

ա) յիշատակ, յարգել, յաղագս (=մասին, համար), յանցանք, անյայտ, յաճախ, յատուկ, անյուսալի, յորդ, անյապաղ, յուշարար, անյիշելի, յիսուն, յանդիման, յայտնի, յաղթանակ, յաջորդ, յաւէտ:

բ) երեխայ-երեխայք, կոփածոյ, արքայ-արքայի, պողոտայ, ճայ, անհաճոյ, շղթայ-շղթայս, գոյ, Տիգրանայ, գետոյ, բայ, սկայ (հսկայ), բրածոյ, Վռամշապիոյ, վկայ, փեսայ-փեսայն, երեկոյ:

գ) աւագանի, շառաւիղ, անիւ, արմաւենի, կաւ, նաւ-նաւդ-նաւն-նաւք, լուսաւոր, տիւ (=ցերեկ), հաւ-հաւս-հաւք, տաւիղ, աւագ, տերեւ, խոնաւ, ագռաւ, սակաւ, արեւ, բնաւ:

դ) արուեստ, դժուար, նուիրական, պատուական, զինուոր, առեղծուած, զուարակ (=եզ, հորթ), թշուառ, յունական, թունաւոր, հովուական, նուագ, մեղուի, անուանել, սրուակ, կոուել, Դուին:

Վարժություն 2. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրել և կարդալ ավանդական արտասանությամբ:

Աբեղա, կոածո, Տիգրանա, արտաքո, ընծա, մեծարգո, բացակա, ներքո, փիլիսոփա, արմատո, քուրա, գազանաբարո, նա, նոքա, նոցա, ասա՛, պատմեա՛, Սառա, Անանիա, Երեմիա, Ասիա:

Վարժություն 3. Որոշել, թե՛ վ հնչյունը գրաբարյան ուղղագրությամբ ո՞ր բառում ի՞նչ տառով պետք է գրել՝ վ. ւ, թե՞ ու:

Արտասովել, գավառ, թիվ, սով, հարավ, թվական, վիրավոր, վնաս, անվա-
նի, ազնիվ, անվախճան, կավիճ, հովիվ, թավ, լեզվի, անվարժ, բովանդակ,
հարված, ավազան, կատվի, նվաճել, հոգով, Դավթի, Աղվանք:

Վարժություն 4. Ավանդական արտասանությամբ կարդալ.

- ա) աւագ, անբաւ, աւղ, ամաթ, ար, գաւառ, աւծ, կարաւտ, աւան, պաշ-
տաւն, ծնաւտ, հարաւ, տաւն, ցաւք, արաւտ, ծանաւթ, տաւթ, արար:
- բ) ապացոյց, հաճոյանալ, դոյլ, գոյութիւն, զայրոյթ, ուրոյն, բարոյական,
ողկոյգ, նշոյլ, կոյտ, ախոյեան, քոյր, լոյս, առոյգ, ողջոյն, անոյս, բոյս:
- գ) նիւթ, քաջութիւն, սիւն, իւրաքանչիւր, ձիւթ, անկիւն, հիւսիսի, իւղ, իւր,
հիւր, աղիւս, միւս-մեւ, գիւտ, հարիւր-հարեր, բեր-բիւր, ալեր-ալիւր:
- դ) ցորեան, մատեան, լեառն, մեհեան, դարձեալ, վայրկեան, որդեակ, ան-
ցեալ, ծննդեան, ահեակ (=ձախ), դղեակ, առաքեալ, կորեակ, Մամիկոնեան,
առաքեալ:
- ե) պատանեալք(եօք), ընտանեալք, կարծեալք, տեղեալք, սիրելեալք.
հրեայ-հրեայք, քաղեայ-քաղեայք, պաշտօնեայք, լռելեայն. տարոյն, երա-
նելոյն, այգեստանոյն, հոգոյս, այգոյն:

Վարժություն 5. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրել.

- ա) կապույտ, ճկույթ, անգույն, զգույշ, սառույց, համբույր, մակույկ, բույն,
երևույթ, թույն:
- բ) արյուն, հյուսն, դյուրին, հյութ, մրջյուն, եղջյուր, կորյուն, բազմություն,
նյութ, իմաստություն, յուր, յուրովի, թյուր:
- գ) մանյակ, այծյամն, լյարդ, տասնյակ, կղզյակ, արքայության, Դիմաք-
այան, իշխանության, արևելյան, տեսյակ, գրյալ:

2. ՀՆՉՅՈՒՆԱՓՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 11. Գրաբարի շեշտադրությունը և շեշտից կախված հնչյունափոխու-
թյունը հիմնականում նույնն են, ինչ արդի գրական հայերենում:
Շեշտը սովորաբար ընկնում է բառի վերջին վանկի ձայնավորի վրա, օրի-
նակ՝ հրաման, հրամանի՝, հրամանաց, հրամայել՝:
Եթե բառի վերջին վանկի ձայնավորն է չգրվող ը, ապա շեշտն ընկնում է
վերջընթեր վանկի վրա, օրինակ՝ աստ(ը)ղ, կա՛րծ(ը)ր, ծնե՛ռ(ը)ն, հարցո՛ւմ(ը)ն:
Կցական բարդությամբ կազմված մի քանի բառերում շեշտվում է նախավերջին
վանկի ձայնավորը, օրինակ՝ ո՛րպէս, նո՛յնպէս, այ՛սչափ, ո՛րչափ, ահա՛նասիկ և այլն:

§ 12. Երբ բառերը վերջից նոր վանկ են ստանում, շեշտն անցնում է այդ
վանկի վրա. շեշտազրկված վերջին վանկի *ի, ե, ու, է* ձայնավորները, *ոյ, եա,*
իւ երկբարբառները և *եայ* եռաբարբառը սովորաբար ենթարկվում են հնչյու-
նափոխության:

ի ձայնավորը փակ վանկում շեշտից զրկվելով՝ դառնում է *ը*, որը չի գրվում՝
սիրտ-սրտի, խինդ-խնդալ:

Բազմավանկ բառերի վերջին վանկի *ի-ն* սղվում է՝ վերին-վերնոյ, մարմին-
մարմնոյ, դաշտային-դաշտայնոյ, Դաւիթ-Դաւթի:

Բազմավանկ բառերի վերջի *ի* ձայնավորը *ո-ից* առաջ դառնում է *ւ*, իսկ *ա-ից*
առաջ՝ *ե*, օրինակ՝ տարի-տարւոյ-տարեաւ:

ե ձայնավորը սղվում է *ղ* և *ո* բաղաձայններից առաջ մի քանի բառերում՝
ասեղն-ասղան, թիթեղն-թիթղան, Կիւրեղ-Կիւրղի, լիսեռն-լիսռան, թիթեռն-
թիթռան: Դեւ բառում այն փոխվում է *ի-ի՛* դեւ-դիւի-դիւական,

Ու ձայնավորը փակ վանկում շեշտազրկվելով՝ փոխվում է *ը-ի*, որը չի գրը-
վում՝ հուր-հրոյ, շուրթն-շրթան, կամ սղվում է՝ անասուն-անասնոյ, հեղուկ-հեղոյ:

Փակ վանկի *է* ձայնավորը փոխվում է *ի-ի*, իսկ որոշ դեպքերում՝ *ե-ի՛* սեր-
սիրել, պարտեզ-պարտիզպան, էջ-իջանել, եղէգն-եղեգան, աղուէս-աղուեսու,
Միքայէլ-Միքայելի:

Ոյ երկբարբառը դառնում է *ու՛* լոյս-լուսոյ, ողջոյն-ողջունել, կոյր-կուրա-
նալ:

իւ երկբարբառը *ա* ձայնավորից առաջ դառնում է *ե՛* անկիւն-անկեան, մըր-
ջին-մըջեան: Բառավերջի *իւ-ը* դառնում է *ու՛* անիւ-անուոյ, թիւ-թուոյ, պատիւ-
պատուոյ:

եա երկբարբառը դառնում է *ե՛* մատեան-մատենագիր, սենեակ-սենեկա-
պետ, պատեան-պատենագէտ:

Բառավերջի *եայ* եռաբարբառը դառնում է *է՛* պաշտօնեայ-պաշտօնէի,
հրեայ-հրեական:

**Վարժություն 6. Բացատրել, թե ի՞նչ հնչյունափոխության են ենթարկվել
ձայնավորներն ու երկբարբառները բերված բառերի փոփոխված ձևերում:**

գարուն-գարնանային, ծուկն-ծկնորս, միրգ-մրգաբեր, տէր-տիրանալ, պա-
տանի-պատանոյ, ամիս-ամսօրեայ, բարի-բարեաւ, վրէժ-վրիժառու, գետին-
գետնափոր, թոյն-թումաւոր, յոյգ-յուզել, ատեան-ատենակալ, սիւն-սեան, հա-
շիւ-հաշուել, սիսեռն-սիսռան, պճեղն-պճղան, հին-հնութիւն, անասուն-անաս-
նական, թոչուն-թոչնոյ, էգ-իգական, թողուլ-թողլոյ, Կայէն-Կայենի, վէպ-վի-
պասան, շիւ-շուոյ, կեանք-կենաց, վարագոյր-վարագուրել, մեծութիւն-մեծու-
թեան, մեհեան-մեհենական:

ՉԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ.

ԴԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ

1. ԴԵՐԲԱՅՆԵՐ

§ 13. Գրաբարում դերբայները չորսն են՝ անորոշ, ապառնի, անցյալ և ենթակայական (կամ ներկա):

§ 14. Անորոշ դերբայը կազմվում է *-ալ, -ել, -իլ, -ուլ* վերջավորություններով՝ աղալ, գրել, խորհիլ, թողուլ: *L* հնչյունին նախորդող *ա, ե, ի, ու* ձայնավորները կոչվում են խոնարհիչներ կամ լծորդ ձայնավորներ: Ըստ խոնարհիչների գրաբարում բայն ունի չորս լծորդություն՝ *Ա, Ե, Ի, ՈՒ*¹:

Անորոշ դերբայում *ի* խոնարհիչը սովորաբար փոխվում է *ե-ի*՝ խորհիլ-խորհել, ուսանիլ-ուսանել, թռչիլ-թռչել, մարտնչիլ-մարտնչել: Այդ է պատճառը, որ գրաբարում բայերն անվանելիս սովորաբար հիմք են ընդունում ոչ թե անորոշ դերբայի ձևը, այլ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի եզակի առաջին դեմքը՝ աղամ, գրեմ, խորհիմ, թողում:

Ծանոթություն. Գրաբարի *Ի* և *ՈՒ* լծորդության բայերը ժամանակակից արևելահայ գրական լեզվում հանդես են գալիս որպես Ե լծորդության բայեր, օրինակ՝ նայիմ-նայել, զարթնուլ-զարթնել և այլն:

§ 15. Ըստ անորոշ դերբայի կազմության, բայերը լինում են պարզ և ածանցավոր: Գրաբարում բայական ածանցները բաժանվում են երեք խմբի՝ սուկական, բազմապատկական և պատճառական:

Սուկաածանցներն են. *ամ*¹ գող-ան-ալ, հարց-ան-ել, ծն-ան-ել(իմ), *եմ*¹ յագ-են-ալ, *մ*¹ առ-մ-ուլ, *չ*¹ փախ-չ-ել(իմ), *նչ*¹ երկ-նչ-ել(իմ), *աչ*¹ ճան-աչ-ել, *անչ*¹ մեղ-անչ-ել:

Բազմապատկական ածանցներն են. *ատ*¹ խանձատել, *ոտ*¹ խոցոտել, *տ*¹ կրճտել:

Պատճառական ածանցն է *ուցան*¹՝ հաս-ուցան-ել: Պատճառական բայերի մասին տե՛ս § 166:

¹ Գրաբարում մեկ բայ պահպանվել է *n* խոնարհիչով՝ գոլ (=լինել, գոյություն ունենալ):

§ 16. Յուրաքանչյուր լծորդություն ունի թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայեր:

§ 17. Ապառնի դերբայը կազմվում է *-ոց* վերջավորությամբ, որը դրվում է անորոշ դերբայի վրա, օրինակ՝ ստանալ-ստանալոց, շարժել-շարժելոց, թռչել-թռչելոց: Ու լծորդության բայերում *ու* խոնարհիչը սղվում է՝ հեղուլ-հեղոլոց, ջեռնուլ-ջեռնոլոց:

Ապառնի դերբայն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն դերբային՝ գրելոց=գրելու:

§ 18. Անցյալ դերբայը կազմվում է *-եալ* վերջավորությամբ և աշխարհաբար թարգմանվում է վաղակատար, հարակատար դերբայներով, անորոշ դերբայի գործիական հոլովով կամ դիմավոր բայով, օրինակ՝ գտեալ=գտել, գտած, գտնելով, գտավ:

§ 19. Ենթակայական դերբայը կազմվում է *-ող (օղ)* վերջավորությամբ և իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն դերբային՝ ծնանող//ծնող=ծնող: Ենթակայական դերբայի իմաստ կարող են արտահայտել նաև.

ա) *-իչ* ածանցով բայանուն ածականներն ու զոյականները՝ այրիչ=այրող, անիծիչ=անիծող, տուիչ=տուվող և այլն:

բ) Ներգործական սեռի բայերի անորոշ դերբայից *-ի* (հոգնակի՝ *իք*) մասնիկով կազմված բայանուն ածականներն ու զոյականները՝ ծնանելի=ծնող, կրելի=կրող, ուտելի=ուտող:

գ) Երկրորդական նախադասությունները *որ* հարաբերականով և դիմավոր բայով: Նման կիրառություններում բայի վրա սովորաբար դրվում է *մ* հոդը, օրինակ՝ որ սիրե(մ) զքեզ=մա, որ սիրում է քեզ, կամ՝ քեզ սիրողը. որ ունեին=մրանք, ովքեր ունեին, կամ՝ ունեցողները:

§ 20. Դերբայները կրավորականի իմաստ արտահայտելու համար հատուկ ձև չունեն: Ներգործական սեռի բայերը նույն դերբայական ձևով կարող են արտահայտել նաև կրավորական նշանակություն, բացի ենթակայական դերբայից, որն արտահայտում է միայն ներգործական և չեզոք սեռի իմաստներ, օրինակ՝ տեսանել=տեսնել կամ տեսնվել. տեսանելոց=տեսնելու կամ տեսնվելու. տեսեալ=տեսել կամ տեսնվել, տեսած կամ տեսնված. տեսանող//տեսող=տեսնող:

2. ՓՈՒԽԱՆՑՈՒՄՆԵՐ ԲԱՅԵՐԻ ՄԵՉ

§ 21. Գրաբարում կան բայեր, որոնք զուգահեռաբար հանդես են գալիս երկու կամ ավելի ձևերով: Այդ ձևերում փոխանցումը լինում է հետևյալ կերպ.
ա) փոխվում են խոնարհիչները, օրինակ՝ բնակեմ//բնակիմ, մոլորիմ//մոլորեմ, կիզում//կիզեմ. բ) ավելանում են ածանցներ կամ փոխվում են եղած՝ ածանցները, որոնց հետ միաժամանակ կարող են փոխվել նաև խոնարհիչները, օրինակ՝ ըղծամ//ըղծանամ, թաքչիմ//թաքնում: Բայերի փոխանցված ձևերից մեկը սովորաբար հին է և տարածված, իսկ մյուսը կամ մյուսները վկայված են համեմատաբար ուշ շրջանից և սակավ գործածական են: Նկատելի են հետևյալ հիմնական փոխանցումները.

1. Եմ, իմ. դադարեմ//դադարիմ, ճեպեմ//ճեպիմ, յաճախեմ//յաճախիմ, պատկառեմ//պատկառիմ, փայլեմ//փայլիմ և այլն:

2. Իմ, եմ. թաւայիմ//թաւալեմ, համարիմ//համարեմ, ճեմիմ//ճեմեմ, մոլորիմ//մոլորեմ և այլն:

3. Ում, եմ. արգելում//արգելեմ, զենում//զենեմ, յաւելում//յաւելեմ և այլն:

4. Եմ, եամ, ամ, իմ. ատեմ//ատեամ, խնայեմ//խնայեամ, ախորժեմ//ախորժամ, բովեմ//բովամ, գորովամ//գորովիմ և այլն:

5. Ամ, անամ. բաղձամ//բաղձանամ, երթամ//երթանամ, ծուլամ//ծուլանամ և այլն:

6. Եմ, անեմ. զատեմ//զատանեմ, մերկեմ//մերկանեմ, տարածեմ//տարածանեմ և այլն:

7. Եմ, ում, անեմ. դիզեմ//դիզում//դիզանեմ (այլն՝ դիզանամ), կիզեմ//կիզում//կիզանեմ, հերձեմ//հերձում//հերձանեմ և այլն:

8. Ում, անեմ, ում, անիմ. զերծում//զերծանեմ, հեղձում//հեղձանեմ/հեղձանիմ, հեղում//հեղանիմ և այլն:

9. Նում, անեմ, նում, անիմ. հերձնում//հերձանեմ, հեծնում//հեծանիմ, ջեռնում//ջեռանիմ և այլն:

10. Նում, չիմ. զարթնում//զարթչիմ, ոստնում//ոստչիմ, ուռնում//ուռչիմ և այլն:

11. Չիմ, նում. թռչիմ//թռնում, սառչիմ//սառնում, փախչիմ//փախնում և այլն:

3. ԲԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 22. Գրաբարում բայն ունի երեք եղանակ՝ սահմանական, ստորադասական և հրամայական: Ստորադասականը համապատասխանում է արդի հայերենի ըղծական, պայմանական և հարկադրական եղանակներին:

§ 23. Բայի ժամանակներն ըստ կազմության լինում են պարզ և բաղադրյալ: Պարզ ժամանակները կազմվում են բայահիմքից՝ համապատասխան դիմային վերջավորություններով: Բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են անցյալ ու ապառնի դերբայներով և եմ, լինիմ օժանդակ բայերով (տե՛ս § 175):

§ 24. Սահմանական եղանակի պարզ ժամանակներն են՝ ներկա, անցյալ անկատար, անցյալ կատարյալ, ստորադասական եղանակինը՝ առաջին ապառնի, երկրորդ ապառնի, հրամայական եղանակինը՝ արգելական հրամայական, բուն հրամայական (կամ հրամ. եղանակի ներկա), հորդորական հրամայական (կամ հրամ. եղանակի ապառնի):

§ 25. Բայի պարզ ժամանակները կազմվում են երկու հիմքից՝ ներկայի և անցյալ կատարյալի: Ներկայի հիմքից կազմվում են ներկան, անցյալ անկատարը, առաջին ապառնին, արգելական հրամայականը, իսկ անցյալի հիմքից՝ անցյալ կատարյալը, երկրորդ ապառնին, բուն հրամայականը, հորդորական հրամայականը:

4. ՆԵՐԿԱՅԻ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՆՐԱՆԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 26. Բայի ներկայի հիմքը որոշելու համար պետք է նրա անորոշ դերբայից անջատել դերբայական վերջավորությունը: Այդ նշանակում է, որ ներկայի հիմքի կազմության մեջ մտնում են նաև բայածանցները: Այսպես, օրինակ՝ մնալ, իմանալ, գործել, անցանել, բազմել(իմ), մարտնչել(իմ), արգելուլ, ընթեռնուլ բայերի ներկայի հիմքերն են՝ մն, իման, գործ, անցան, բազմ, մարտնչ, արգել, ընթեռն:

§ 27. Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներով բայը խոնարհելու համար նրա ներկայի հիմքի վրա պետք է ավելացնել դիմային վերջավորությունները՝ համապատասխան խոնարհիչով:

Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակների դիմային վերջավորությունները խոնարհիչների հետ միասին տրվում են հետևյալ տախտակում.

ԼՃՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ	Ս	Ե	Ի	ՈՒ	Ա		Ե		Ի		ՈՒ			
					ԹԻՎ		ԹԻՎ		ԹԻՎ		ԹԻՎ		ԹԻՎ	
					Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի		
ԵՂԱՆԱԿ	ԳԵՄՔ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	-ամ	-անք	-ն	-նք	-ին	-ինք	-ումք	-ումք	
						-աս	-աք	-ես	-եք	-իս	-իք	-ուք	-ուք	
						-այ	-ան	-են	-ենք	-ի	-ինք	-ուն	-ունք	
ՂՈՒՅԱԼ ԱՆՎԱՏԱՐ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	-այի	-այնք	-էի	-էնք	-էի	-էնք	-ուսք	-ուսք	
						-այիր	-այրք	-էիր	-էրք	-էիր	-էրք	-ուիր	-ուիր	
						-այր	-այրն	-էր	-էրն	-էր	-էրն	-ուրն	-ուրն	
ՂՈՒՅՈՒՆ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	1-ին 2-րդ 3-րդ	-այցեն	-այցնք	-իցն	-իցնք	-իցին	-իցինք	-ուցնք	-ուցնք	
						-այցես	-այցեք	-իցես	-իցեք	-իցես	-իցեք	-ուցես	-ուցեք	
						-այցէ	-այցեն	-իցէ	-իցեն	-իցի	-իցին	-ուցու	-ուցուն	
ՂՈՒՅՈՒՆ	2-րդ	2-րդ	2-րդ	2-րդ	2-րդ	-ար	-արք	-իր	-իրք	-իր	-իրք	-ուք	-ուք	

5. ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԵՐԿԱՅԻ ՀԻՄՔԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

§ 28. Գրաբարում կրավորական սեռի առանձին բայեր չկան:
Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում կրավորական իմաստն արտահայտվում է ներգործական սեռի բայերի խոնարհման ձևերում և լծորդի փոփոխմամբ կամ նույն բայածն երով:

Երբ Ե լծորդության ներգործական սեռի բայերը գործածվում են կրավորականի իմաստով, ներկա ժամանակում, առաջին ապառնիում (այս ժամանակում նաև Ա լծորդության ներգործական սեռի բայերը) և արգելական հրամայականում խոնարհման ձևերի վերջնականի և է ձայնավորները փոխվում են Ի-ի, օրինակ՝ սիրեն=սիրում են, սիրին=սիրվում են. սիրէ=սիրում է, սիրի=սիրվում է. սիրիցեն =սիրեն, կսիրեն, պիտի սիրեն, սիրիցին=սիրվեն, կսիրվեն, պիտի սիրվեն. աղայցէ=աղա, կաղա, պիտի աղա, աղայցի=աղացվի, կաղացվի, պիտի աղացվի. մի՛ սիրեր=մի՛ սիրիր, մի՛ սիրիր=մի՛ սիրվիր և այլն:

Նշված ժամանակներում Ա, Ի, ՈՒ լծորդության, իսկ անցյալ անկատարում բոլոր լծորդությունների ներգործական սեռի բայերը խոնարհման նույն ձևերով կարող են արտահայտել թե՛ ներգործական, թե՛ կրավորական իմաստ: Այդ կարգի բայերի ներգործական և կրավորական նշանակությունները որոշվում են մախադասության արտահայտած իմաստով, օրինակ՝ դատի զնա=դատում է նրան. դատի ի նմանէ=դատվում է նրանից (նրա կողմից). այսպես էլ՝ մոռանամ=մոռանում են կամ մոռացվում են. լնու=լցնում է կամ լցվում է. ծնանէր=ծնում էր կամ ծնվում էր և այլն:

ԴԱՄ ԵՐԿՐԸ

ՆԵՐԿԱ

§ 29. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

1-ին դ.	աղամ	գրեն	նային	թողուն
2-րդ ,,	աղաս	գրես	նայիս	թողուս
3-րդ ,,	աղայ	գրէ	նայի	թողու

Հոգնակի

1-ին դ.	աղանք	գրեմք	նայիմք	թողումք
2-րդ ,,	աղայք	գրեք	նայիք	թողուք
3-րդ ,,	աղան	գրեն	նային	թողուն

§ 30. Ներկա ժամանակն իմաստով հիմնականում համապատասխանում է արդի հայերենի սահմանական եղանակի ներկային՝ գրեմ=գրում են:

Սահմանական եղանակի ներկան համապատասխանում է նաև արդի հայերենի ըղձական և պայմանական եղանակների ապառնուն՝ գրեմ=գրեմ, կգրեն: *Օրինակ՝* Յորժամ արգելու և փակես զամենեսեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց (Եղիշէ, 1-ին, էջ 9) = Երբ բոլորին արգելես ու պահես հեռավոր օտարության մեջ, կկատարվեն քո կամքն ու խորհուրդը:

Վարժություն 7. Ներկա ժամանակով խոնարհել հետևյալ բայերը՝

ա) խաղալ, գողանալ, մնալ, իմանալ, բ) գործել, գտանել, ասել, իջանել, գ) բազմել(իմ), կորնչել(իմ), նստել(իմ), ուսանել(իմ), դ) կիզուլ, ջեռնուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ:

Կ ա ն ն

Եզակի հայցականը ձևով նման է եզակի ուղղականին: Հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականից՝ ավելանալով *ք* վերջավորությամբ, օրինակ՝ տուն-տունք (=տներ), այգի-այգիք: Հոգնակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից՝ *ք*-ն փոխարինելով *ս*-ով՝ տունք-տունս (=տներ), այգիք-այգիս:

Որոշյալ առնան դեպքում եզակի և հոգնակի հայցականը սկզբից ստանում է *զ* նախդիրը՝ գԱրշակ=Արշակին, զգետս=գետերը:

Գրաբարում որոշյալ *ը* հոդ չկա, այլ կա միայն *ն*, որն ունի արդի հայերենի *ն* կամ *ը* հոդի նշանակությունը:

Վարժություն 8. Թարգմանել, որոշել ներկա ժամանակով դրված բայերի լծորդությունը, դեմքն ու թիվը:

Իբրև տեսանէ զգայն զի գայ, թողու զոչխարսն և փախչի: Ջուրք գիող երկրի ողողանեն և ապականեն: Սուտ խօսիս դու: Շիջանին լապտերք մեր: Յայնժամ խաւարի արեզակն: Ոչ պատրիմք իբրև զողայս, և ոչ մուրիմք

իբրև զանտեղեակս, և ոչ խաբիմք իբրև զտգէտս: Այժմ հաւատա՞յք: Առաքեն առ ձեզ մարգարես և իմաստունս և դաիրս: Ոչ գիտենք յո երթաս: Իբրև հաւատայ՝ սիրէ. և իբրև սիրէ՝ յուսայ. և իբրև յուսայ՝ արդարանայ: Չաստուածս անարգէք և զկրակ սպանանէք և զջուրս պղծէք: Ծնանի գորդի իւր զԱմասիա: Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ: Ահաւասիկ տեսանենք զի արեզակն զնայ. լուսին և աստեղք ընթանան. ամայք սլացեալք տաւրածանին: Տիկքն պատառին և զինին հեղու:

իբրև - երբ, ինչպես
զի - որ, որովհետև

յայնժամ - այն ժամանակ
ոչ պատրիմք - չենք խաբվի

Վարժություն 9. Խմբավորել 8-րդ վարժության պարզ և ածանցավոր բայերը և որոշել դրանց ներկայի հիմքը:

Վարժություն 10. Կազմել 7-րդ վարժության բայերի ապառնի դերբայը:

Օրինակ՝ գործել, ապառնի դերբայ՝ գործելոց:

Կ ա ն ն

Գրաբարում հատկացուցիչը սովորաբար դրվում է հատկացյալից հետո՝ տունք մեր=մեր տները, զիրամանս քազատրի=քազավորի հրամանները:

Հատկացուցչի և հատկացյալի կապակցության մեջ հոդը դրվում է հատկացուցչի վրա, իսկ եթե հատկացուցիչը հատուկ անուն է՝ հատկացյալի վրա, օրինակ՝ պարիսպ քաղաքին, վաշտն Գնելոյ:

Վարժություն 11. Թարգմանել գրաբար:

Հրամայում է շինել քաղաքներ և ավաններ: Սիրում ենք մեր բարեկամներին: Հայրը խրատում է որդուն: Երեխաները խաղում են և ուրախանում: Ինչու՞ (ընդէ՞ր) եք դատում անմեղներին: Մարդը ծնվում է և մեռնում: Սիրամարգի փետուրները գեղեցիկ են: Աչքեր (աչս) ունես, բայց չես տեսնում (ոչ տեսանես), ականջներ ունես, բայց չես լսում, լեզու ունես, բայց չես խոսում: Ընթերցում են քազավորի հրովարտակը: Գետերը ոռոգում են դաշտերը:

դատել - դատել(իմ)
ծնվել-ծնանել(իմ)
մեռնել-մեռանել(իմ)

ունենալ-ունել(իմ)
խոսել-խօսել(իմ)
ընթերցել-ընթեռնուլ

ԵՐԳ ԵՐԳՈՑ

Ահաւաղիկ կաս գեղեցիկ, մերձաւոր իմ, ահաւաղիկ կաս գեղեցիկ, աչք քո աղանիք, վարսք քո իբրև գերամակս այծից¹, որք երևեցան ի լեռնէն Գաղաադու²: Ատամունք քո իբրև գերամակս կտրելոց³, որք ելանէն ի լուալեաց⁴: Իբրև զթել որդան են շրթունք քո, և խօսք քո գեղեցիկք. իբրև զկեղև նռան են այտք քո, իբրև զաշտարակն Դաւթի պարանոց քո: Երկու ստիւնք քո իբրև գերկուս ուլս երկուտրիս այծենան⁵, որք արածին ի մէջ շուշանաց: Ամենն ին գեղեցիկ ես, մերձաւոր իմ, և արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ⁶: Մտակաթ արարեր զմեզ⁷ միով ակամք քով⁸ և միով քառամանկեալ պարանոցի քո: Մեղր կաթեցուցանեն շրթունք քո, մեղր և կաթն ի ներքոյ լեզուի քո, և հոտ հանդերձից քոց իբրև զհոտ կնդրկի:

(Երգ երգոց. Դ, 1-11)

¹ իբրև գերամակս այծից - այծերի հոտի նման (են)	այծյամի համածին (երկվորյակ) երկու ձագերի նման (են)
² ի լեռնէն Գաղաադու - Գաղաաղ լեռից	⁶ արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ - որևէ արատ չկա քո մեջ
³ իբրև գերամակս կտրելոց - խուզած ոչխարների հոտի նման (են)	⁷ սրտակաթ արարեր զմեզ - ջերմ սիրով համակել ես մեզ
⁴ ի լուալեաց - լողարանից (վազարանից)	⁸ միով ակամք քով - քո մի նայվածքով
⁵ իբրև գերկուս ուլս երկուտրիս այծենան-	

ԴԱՍ ՉՈՐԲՈՐԴ

ԱՆՅՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

§ 31. Խոնարհման պատկերն է՝

		Եզակի		
1-ին դ.	աղայի	զրէի	նայէի	թողուի
2-րդ „	աղայիք	զրէիք	նայէիք	թողուիք
3-րդ „	աղայր	զրէր	նայէր	թողոյր
		Նոգնակի		
1-ին դ.	աղայաք	զրէաք	նայէաք	թողուաք
2-րդ „	աղայիք	զրէիք	նայէիք	թողուիք
3-րդ „	աղային	զրէին	նայէին	թողուին

Ծանոթություն. Ե լծորդության բայերն անցյալ անկատարի եզակի 3-րդ դեմքում երբեմն ունենում են *իր* վերջավորությունը կրավորականի իմաստով՝ կոչիր=կոչվում էր, գտանիր=գտնվում էր:

§ 32. Անցյալ անկատար ժամանակն իմաստով հիմնականում համապատասխանում է արդի հայերենի սահմանական եղանակի անցյալ անկատարին՝ աղայի=աղում էի: Սահմանական եղանակի անցյալ անկատարը հաճախ գործածվում է նաև.

ա) Պատմական ժամանակի իմաստով, որն աշխարհաբար քարզմանվում է անցյալ կատարյալ կամ ներկա ժամանակներով՝ *հարցանէր*=հարցրեց կամ հարցնում է: *Օրինակներ*. Իսկ իբրև առաւօտն ծագեաց, *հասանէր* վաշտն Գնելոյ ի բանակն արքունի (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ)= Իսկ երբ լույսը բացվեց, Գնելի խումբը *հասավ* արքունի բանակը: Ապա *ժողովէր* (=հավաքում է) զօրավարն Հայոց Վասակ զամենայն զօրսն Հայոց (Բուզ., 4-րդ, Խ):

բ) Ըղծական և պայմանական եղանակների անցյալ ժամանակով՝ կարէր=կարողանար, կկարողանար: *Օրինակներ*. Նոյնպէս և վիշապն ոչ մի անգամ օձաձև երևէր, և միւս անգամ մարդակերպ (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ)=Այսպէս էլ վիշապը մի անգամ օձաձև չէր երևա, մի այլ անգամ՝ մարդակերպ: Բայց թէ *զիտէի*... մեծապէս մեծարանօք *արծակէի* զնա խաղաղութեամբ յիւր աշխարհն (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ)=Բայց եթէ *զիտենայի*... շատ մեծարանքներով նրան խաղաղութեամբ *կարծակէի* իր աշխարհը:

Վարժություն 12. Անցյալ անկատար ժամանակով խոնարհել հետևյալ բայերը՝

ա) զթալ, ստանալ, ջանալ, մերձենալ. բ) բերել, հատանել, երգել, հասանել. գ) հայել (իմ), մեռանել (իմ), խորհել (իմ), սնանել (իմ). դ) արգելուլ, լնուլ, հեծնուլ, ուտնուլ:

Կ ա ն ո ն

Գրաբարում եզակի սեռական և տրական հոլովները ունենում են *ի, ու, ոյ, այ, ան, ին, եր, եղ, իսկ* հոգնակի սեռական և տրական հոլովները՝ *ից, ուց, ոց, աց, անց, երց, եղց* վերջավորությունները, օրինակ. եզակի սեռ.-տր.՝ ձայնի, զանձու, ծառոյ, տիտանայ, ձկան, հարսիմ, դատեր, աստեղ. հոգնակի սեռ.-տր.՝ ձայնից, զանձուց, ծառոց, տիտանաց, ձկանց, դատերց, աստեղց:

Վարժություն 13. Թարգմանել, որոշել անցյալ անկատար ժամանակով դրված բայերի դեմքն ու քիվը:

Մանուկն աճեր և զօրանայր: Քանզի վատասիրտքն լքանէին, քաջքն խի-
զախէին և՛ նահատակքն գոչէին: Գնայր գայր և ուտէր: Վարէիք բազում և ծո-
ղովէիք սակաւ: Իսկ նա բազում անգամ կշտամբէր և յանդիմանէր զթագա-
ւորն Արշակ: Եթէ չէր շարագործ այրն այն, ապա ոչ մատնէաք զնա քեզ:
Վասն ճշմարտութեանն մինչև ի մահ մարտնչէր: Կամէին սպանանել զԱր-
տաշէս արքայ: Իբրև արևն ջեռնոյր, հալէր: Ազանէր կօշիկս ոսկեգօծս: Բնա-
կէի իբրև զթագաւոր ի մէջ զօրականաց: Լնոյր զերկիրն Աղծնեաց վաներով:
Շանթեր գալարէր իբրև զօճ թունաւոր: Քանզի կոչէի, և ոչ լսէիք:

վասն - համար

վաներով - վանքերով

Վարժություն 14. 13-րդ վարժության անցյալ անկատարով գործածված
բայերը փոխարինել ներկա ժամանակով՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:

Կ ա ն ո ն

Ի և առ նախդիրները հաճախ գործածվում են հայցական հոլովի հետ, երբ վերջինս ցույց է տալիս այն տեղը կամ առարկան, դեպի ուր, դեպի ուրը կամ որի մոտ ուղղվում է գործողությունը (ուղև որման հայցական), օրինակ՝ Փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ (Խոր., 1-ին, ԺԱ) = Շտապում էր հասնել Հայկի բնակության սահմանները: Կոչես զիս առ արքայ (Ա Թագ., ԻԶ, 14) = Կանչում ես ինձ արքայի մոտ:

Վարժություն 15. Թարգմանել գրաբար:

Վարում էինք դաշտերը և տնկում այգիներ: Քաղում էի ծառերի (ծառոց) պտուղները: Վերցնում էր քնարը և նվագում: Կամենում էին սպանել նրան (զնա): Ասում էինք, և չէիք լսում (ոչ լսէիք), կանչում էինք, և չէիք գալիս: Թողնում էին ավարը և փախչում: Ինքը (ինքն) չէր շարժվում և չէր փոփոխվում: Ինչ որ (զոր ինչ) Որմիզդն էր ստեղծում, բարի էր և լավ: Ցանում էինք, հնձում և լցնում շտեմարանները: Յուղով օծում էին հիվանդներին: Գալիս հասնում էին Հայոց սահմանները:

վերցնել-առնուլ
կամենալ-կամել(իմ)
սպանել-սպանանել
կանչել-կոչել
թողնել-թողուլ

փախչել-փախչել(իմ)
ստեղծել-առնել
լցնել-լնուլ
օծել-օծանել
հասնել-հասանել

ՎԱՍԱԿ ԵՎ ՇԱՊՈՒՄ

Եւ եղև ի վաղիւ անդր ետ հրաման¹ Շապուի արքայ, ածել զառաջեալ իւր զՎասակ Մամիկոնեան զգօրավարն սպարապետն Հայոց Մեծաց. սկսաւ պատուհասել զնա, քանզի էր Վասակ անձամբ² փոքրիկ, ասէ ցնա արքայն Պարսից Շապուի. «Աղուես, դու՞ էիր խանգարիչ՝ որ այսչափ աշխատ արարեր³ զմեզ. դու՞ ես այն՝ որ կոտորեցեր զԱրիս այսչափ ամս, և զի՞ գործես⁴ զմահ աղուեսու սպանից զքեզ»⁵: Իսկ Վասակ տուեալ պատասխանի, ասէ. «Այժմ քո՞ տեսեալ զիս անձամբս փոքրիկ, ոչ առէր զչափ մեծութեան իմոյ. զի ցայժմ ես քեզ առեծ էի, և արդ աղուես: Բայց մինչ ես Վասակն էի, ես սկայ էի, մի ոտնս⁷ ի միոյ լերին կայր⁸, և միս ոտնս իմ ի միոյ լերին կայր. յորժամ յաջ ոտնս յենուի, զաջ լեառն ընդ գետին տանէի. յորժամ ի ծախ ոտնն յենուի, զծախ լեառն ընդ գետին տանէի»: Ապա հարցանէր թագաւորն Պարսից Շապուի և ասէ. «Աղէ՛ տուր ինձ զիտել⁹, ո՞վ եմ լերինքն այնոքիկ՝ զորս դուն ընդ ունջ տանէիր»: Եւ ասէ Վասակ. «Լերինքն երկուք, մի դու էիր, և մի թագաւորն Յունաց...»:

(Փափսորոս Բուզանդ, 4-րդ . ԾԴ)

¹ և եղև ի վաղիւ անդր ետ հրաման - իսկ մահով սպանեմ քեզ
² հաջորդ օրը հրաման տվեց (հրամայեց)
³ այստեղ՝ մարմնով
⁴ աշխատ արարեր - չարչարեցիր, նեղություն տվեցիր
⁵ զի՞ գործես - ինչպե՞ս ես
⁶ ենթական անցյալ դերբայի մոտ դրված է սեռական հոլովով՝ քո տեսեալ զիս - դու ինձ տեսնելով
⁷ ու-ն ստացական հոդ է
⁸ ի միոյ լերին կայր - մի լեռան վրա էր
⁹ զիտել տալ - զիտեմալ տալ, իմացնել

ԴԱՍ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԱՌԱՋԻՆ ԱՊԱՌՆԻ

§ 33. Խոնարհման պատկերն է՝

		Եզակի			
1-ին դ.	աղայցեմ	զրիցեմ	նայիցիմ	թողուցում	
2-րդ ,,	աղայցես	զրիցես	նայիցիս	թողուցուս	
3-րդ ,,	աղայցէ	զրիցէ	նայիցի	թողուցու	

Նոգնակի

1-ին դ.	աղայցեմք	գրիցեմք	նայիցիմք	թողուցումք
2-րդ ,,	աղայցեք	գրիցեք	նայիցիք	թողուցուք
3-րդ ,,	աղայցեն	գրիցեն	նայիցին	թողուցուն

§ 34. Ստորադասական եղանակի 1-ին ապառնին իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըղծական, պայմանական և հարկադրական եղանակների ապառնուն՝ նայիցիմ=նայեմ, կնայեմ, պիտի նայեմ:

Վարժություն 16. Առաջին ապառնի ժամանակով խոնարհել հետևյալ բայերը՝

ա) ողբալ, զարմանալ, բանալ, յագենալ. բ) կաքաւել, սպանանել, հանել, մտանել. գ) կամել(իմ), սասանել(իմ), ծիծաղել(իմ), մարտնչել(իմ). դ) յաւելուլ, երդնուլ, զգենուլ, զքօսնուլ:

Կ ա ն ո ն

Գրաբարում բացառական հոլովը սկզբից միշտ ունենում է մի նախդիր, սովորաբար՝ *ի* նախդիրը, որը ձայնավորով սկսվող բառից առաջ փոխվում է *յ*-ի և գրվում բառին կից:

Եզակի բացառականը ունենում է *է, ոյ, այ*, իսկ հոգնակի բացառականը՝ *ից, ոց, ուց, աց, անց, երց, եղց* վերջավորությունները, օրինակ՝ *ի ձայնէ=ձայնից, ի ծառոյ, ի տիտանայ. ի ձայնից=ձայներից, ի ծառոց, ի գանձուց, ի տիտանաց, ի ձկանց, ի դատերց, յաստեղց*:

Վարժություն 17. Թարգմանել, որոշել 1-ին ապառնի ժամանակով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:

Չիա՞րդ պաշտիցեմք զարեգակն: Եթէ հաւաստեաւ խնդրիցեմք, գտանիցեմք: Մեղը յորժամ գտանիցես, որդեակ, չափով կերիջիր, գուցէ յագիցիս և փսիսիցես: Ո՞ք է սա, որ փրկիցէ գնեգ: Լինիցի՞ ինձ որդի Ռոմիզդ, եթէ ի գուր ինչ ջանայցեմ: Ընդէ՞ր ոչ խորիցիմք և ասիցեմք: Յորժամ կամիցիս՝ վառիցես և յորժամ կամիցիս՝ խափուցանիցես: Համբն և կոյրն խօսիցի և տեսանիցէ: Յորժամ դուստր գմայր անարգիցէ, և նու զկեսուր իւր: Արդ առնուցում զհաց իմ և զգինի իմ: Քանի փողահարք ի մէջ գնդին ձայնիցեն: Չիա՞րդ թուի ձեզ. եթէ լինիցի մարդոյ հարեւր ոչխար և մուրրիցի մի ի նոցանէ, ո՞չ թողուցու զինսուն և զինն ոչխարն ի լերինս, և երթիցէ խնդրիցէ զմուրրեալն:

զիա՞րդ-ինչպե՞ս, ինչու՞
ո՞ր-ո՞վ

ի նոցանէ-նրանցից
ի լերինս-լեռների վրա

Վարժություն 18. Թարգմանել գրաբար:

Երբ (յորժամ) զայլերը տեսնեն հովիվներին, կթողնեն ոչխարները և կփախչեն: Գարունը կգա և այգիները կծաղկեն: Ինչ (զինչ) ցանես, այն կհնձես: Դու չես կարող ստել: Մի՞թե միշտ պիտի լռեմ և անսամ: Երբ գա և տեսնի այդ, կսկսի ծեծել իր (իւր) ծառաներին: Ի՞նչ պիտի ուտեք կամ ի՞նչ պիտի ըմպեք: Քաջությամբ կկոպեն, կհաղթեն թշնամիներին և երբ մեռնեն, անուն և հիշատակ կթողնեն: Մեկին (զմին) կատի և մյուսին կսիրի, կամ մեկին կմեծարի և մյուսին կարհամարի: Չեն հանդգնի մերժենալ մեր սահմաններին:

կարողանալ - կարել
տեսնել - տեսանել

սկսել - սկսանել(իմ)
ծեծել - հարկանել

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Երբ¹ առ մրջինն և նախանձեա՞ց² ընդ ճանապարհս նորա և լե՞ր³ իմաստնագոյն և ս քան զնա: Չի նորա ոչ գոյ⁴ հողագործութիւն և ոչ հարկադիր. և ոչ ընդ տերամբք է⁵, և պատրաստէ ամարանի զկերակուր, և բազում համբարս դնէ ի հունձս: Կամ երբ առ մեղուն և ուսի՞ր զհարդ գործօն է, և գործ նորա որպէս պարկեշտութեամբ գործի. գորոյ զվաստակն թագաւորք և տնանկք ի բժշկութիւն մատուցանեն: Յանկալի է ամենցուն և մեծարոյ⁶. զի թէպէտ և տկար է զօրութեամբ, պատուեաց զիմաստութիւն և յարգեցաւ: Մինչև յե՞րբ յորսայսեալ կաս⁷, ո՞վ վատ, կամ ե՞րբ ի քնոյ զարթիցես: Փոքր մի ննջիցես, փոքր մի նստիցիս, փոքր մի նիրիցիցես, փոքր մի հանգուցանիցես զձեռն քո ի վերայ լանջաց քոց⁸, ապա այնուհետև հասանիցէ ի վերայ քո իբրև զչար ոտևոր տնանկութիւն և կարօտութիւն իբրև զժիր սուրհանդակ: Ապա եթէ անդանդաղ լինիցիս, հասանիցէ իբրև զաղբեր ամառն քո, և կարօտութիւն իբրև այր մի չար ինքնահալած լինիցի:

(Առակք, 2. 6-11)

- ¹ երբ - գնա՛
- ² նախանձեա՞ց - նախանձիք
- ³ լե՞ր - եղի՞ր, դարձի՞ր
- ⁴ գոյ - ոչ ոչ - նա չունի
- ⁵ և ոչ ընդ տերամբք է - ոչ էլ ենթակա
- և տերերին, ոչ էլ տեր ունի
- ⁶ մեծարոյ - հարգի, հարգված, զնահատելի
- ⁷ յորսայսեալ կաս - մեջքի վրա պառկած մնաս
- ⁸ ի վերայ լանջաց քոց - քո կրծքի վրա

ԴԱՍ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

§ 35. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի			
2-րդ դ. մի՛ աղար	մի՛ գրեր	մի՛ նայիր	մի՛ թողուր
Նոզնակի			
2-րդ դ. մի՛ աղայք	մի՛ գրեք	մի՛ նայիք	մի՛ թողուք

§ 36. Արգելական հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն հրամայականին՝ մի՛ թողուր=մի՛ թողնիր, մի՛ թողուք=մի՛ թողնեք:

Վարժություն 19. Արգելական հրամայականով խոնարհել հետևյալ բայերը՝

ա) լալ, լուանալ, ջանալ, սլանալ, բ) արշաւել, գարկանել, հերկել, ցուցանել, գ) ողորմել(իմ), անկանել(իմ), շրջել(իմ), փախչել(իմ), դ) կասուլ, ընկենուլ, հեղձնուլ, ոստնուլ:

Կ ա ն ն

Գրաբարում եզակի գործիական հոլովը ունենում է *իւ, ով, ու, աւ, եաւ, ամբ, երբ, եղբ* վերջավորությունները, իսկ հոգնակի գործիականում այդ նույն վերջավորություններին ավելանում է *ք՝ իւք, ովք, ուք, աւք (օք), եաւք (եօք), ամբք, երբք, եղբք*, օրինակ՝ ձայնիւ=ձայնով, ծառով, գանձու, տիտանաւ, կղզեաւ, ձկամբ, դատերբ, աստեղբ. ձայնիւք=ձայներով, ծառովք, գանձուք, տիտանաւք (օք), կղզեաւք (եօք), ձկամբք, դատերբք, աստեղբք:

Վարժություն 20. Թարգմանել, որոշել արգելական հրամայականով դրրված բայերի լծորդությունը և թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Օրինակ՝ մի՛ գողանար-մի՛ գողանայք, մի՛ քննէք-մի՛ քննեք:

Մի՛ արհամարհեր զծերութիւն մօր քո: Ամեն ին ի մահուան մի՛ երկնչիք: Մի՛ սպանաներ, մի՛ գողանար, մի՛ սուտ վկայեր: Մի՛ մոռանայք... զառատաձեռն պարզև սն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ: Եթէ աղաչիցէ զքեզ թշնամին, և ի ձայն բարձր աղերսիցէ, մի՛ հաւատար նմա: Մի՛ արկանէք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզաց: Չբարեկամ քո և զբարեկամ հայրենի մի՛ թողուր: Դուք մի՛ քննէք զգործսն իմ: Սակայն և դու մի՛ անիծաներ այլոց: Մի՛ կարծեր, զի ոչ ստէ մեզ այրն այն: Ի պիղծս մի՛ մերձենայք: Չերդումն սուտ մի՛ սիրէք:

ի ձայն - ձայնով

նմա - նրան

Կ ա ն ն

Ընդ նախդիրը, դրվելով հայցականի և եզակի տրականի վրա, արտահայտում է *հետ* իմաստը, օրինակ՝ Խօսի ընդ որմս (Եզնիկ, 2-րդ, ԻԱ), ընդ որմս=պատերի հետ: Մի՛ ուտիցես զհաց քո ընդ նմա (Առակ., ԻԳ, 8), ընդ նմա=նրա հետ:

Մի՛ շարք բայերի մոտ (նախանձել, զայրանալ, նայել(իմ) և այլն) *ընդ* նախդիրը հայցական հոլովի հետ արտահայտում է տրական հոլովի իմաստ, օրինակ՝ Նայէր ընդ պէսպէս ամբոխ գուսանացն (Բուզ., 5-րդ, ԼԲ) =Նայում էր գուսանների խայտաբղետ խմբին:

Վարժություն 21. Թարգմանել գրաբար:

Մի՛ մոռանա իմ պատվերները: Եթէ նա սուտ խոսի, մի՛ զարմանաք: Մի՛ անպատվիր և մի՛ անարգիր ծերերին: Եթէ քո եղբայրը կամենա զալ քեզ հետ (ընդ քեզ), մի՛ արգելիր: Երբ առնէք քաղաքը, զերիներին մի՛ սպանեք: Մի՛ վախենա, որովհետև քեզ հետ եմ: Մի՛ խոսիր մեզ հետ: Մի՛ ուտիր և մի՛ ըմպիր հարբեցողների հետ:

արգելել - արգելով
առնել - առնուլ

վախենալ - երկնչել(իմ)
հարբեցող-արբեցող

ԽՐԱՏՔ

Ա. Մի՛ ուտեր հաց ընդ առն՝ չարական, և մի՛ ցանկանար կերակրոյ նորա: Մի՛ մուծանիցես զնա առ քեզ և մի՛ ուտիցես զհաց քո ընդ նմա, զի նողկացուցանէ զնա և սպականէ զբանս քո բարիս: Յականջս անզգամի աջենն ին մի՛ խօսիր, զի մի՛ անզոսնեսցէ զիմաստուն բանս քո: Մի՛ փոխեր զսահմանս յալտենականս. և ի ստացուածս որքոց մի՛ մտանիցես:

Մի՛ խնայեր խրատել զողայ. զի թէ հարկանես զնա զաւազանաւ՝ ոչ մեռա-

նի: Դու հարկանես զնա զաւագանաւ, բայց զանձն նորա փրկես ի մահուանէ: Որդեակ, եթէ իմաստուն լինիցի սիրտ քո, ուրախ արասցես² և զիմ սիրտս: Լո՛ւր³, որդեակ, հօր որ ծնաւ զքեզ, և մի՛ արհամարհէր զծերութիւն մօր քո: Չճշմարտութիւն ստացիր, և մի՛ թողուր զիմաստութիւն և զխրատ:

(Առակք, ԻԳ, 6-23)

Բ. Որդեակ իմ, մի՛ նախանձիր ընդ չարս, և մի՛ ցանկանայցես կալ ընդ նոսա⁴, զի ստութիւն խորհի սիրտ նոցա: Իմաստութեամբ շինի տուն և հանճարով կանգնի: Լաւ է իմաստուն քան զհօր, և հանճարեղ՝ քան զայն որ ունիցի դաստակերտս մեծամեծս: Մի՛⁴ մատուցաներ զամպարիչուն յարօտս արդարոց, և մի՛ խաբիր լրութեամբ որովայնի: Մի՛ խնդար ընդ չարագործս, և մի՛ նախանձիր ընդ մեղաւորս: Մի՛ լինիր վկայ սուտ՝ ընկերի քում, և մի՛ խաբեր շրթամբք բովք:

(Առակք, ԻԴ, 1-28)

¹ ընդ առն - մարդու հետ
² ուրախ արասցես - կուրախացնես

³ լուր - լսիր
⁴ ընդ նոսա - նրանց հետ

ՂԱՍ ՅՈՒԹԵՐՈՐԴ

1. ԱՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼԻ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՆՐԱՆԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 37. Անցյալ կատարյալի հիմքն ըստ կազմութեան լինում է՝ ա) պարզ կամ արմատական, բ) բաղադրյալ կամ ցոյական:

§ 38. Պարզ կամ արմատական հիմքը համընկնում է բայարմատին, օրինակ՝ հասանել, ծնանել(իմ), մարտնչել(իմ), թողուլ, ջեռնուլ բայերի անցյալ կատարյալի հիմքերն են՝ հաս, ծին (անշեշտ՝ ծն), մարտ, թող, ջեռ:

Արմատական հիմք ունեն Ե, Ի լծորդութեան ածանցավոր և ՈՒ լծորդութեան բայերն ընդհանրապես, օրինակ՝ անցանել-անց, ելանել-ել, հատանել-հատ, իջանել-էջ(իջ), տեսանել-տես, մտանել-մտտ(մտ), անկանիմ-անկ, մեռանիմ-մեռ, ազանիմ-ազ, բուսանիմ-բոյս(բուս), թռչիմ-թռ, երկնչիմ-երկ, արգելուլ-արգել, զենուլ-զեն, հեղուլ-հեղ, թողուլ-թող, կիզուլ-կէզ(կիզ), հեծնուլ-հեծ, հեղձնուլ-հեղձ, զարթնուլ-զարթ, ոստնուլ-ոստ, ցասնուլ-ցաս և այլն:

§ 39. Բաղադրյալ կամ ցոյական հիմքը կազմված է լինում.

ա) Բայարմատից և աջ ածանցից: Այսպիսի հիմք ունեն Ա լծորդութեան պարզ և աճ ածանցավոր բայերը՝ գթալ-գթաց, դողալ-դողաց, լալ-լաց, խաղալ-խաղաց, մնալ-մնաց, սզալ-սզաց, գողանալ-գողաց, զարմանալ-զարմաց, հեռանալ-հեռաց, ստանալ-ստաց և այլն:

բ) Բայարմատից և եաց (անշեշտ՝ եց) ածանցից: Այսպիսի հիմք ունեն Ե լծորդութեան պարզ և բազմապատկական, Ի լծորդութեան պարզ և Ա լծորդութեան են ածանցավոր բայերը՝ առաքել-առաքեաց, գործել-գործեաց, կարծել-կարծեաց, շարժել-շարժեաց, սիրել-սիրեաց, երգել-երգեաց, վագել-վագեաց, խոցոտել-խոցոտեաց, դատիմ-դատեաց, խորհիմ-խորհեաց, նայիմ-նայեաց, շրջիմ-շրջեաց, ողորմիմ-ողորմեաց, ծիծաղիմ-ծիծաղեաց, յագեմալ-յագեաց, մերժեմալ-մերժեաց և այլն:

գ) Բայարմատից կամ կատարյալի ցոյական հիմքից և ոյց (անշեշտ՝ ուց) ածանցից, օրինակ՝ թաքոյց, ուսոյց, հեռացոյց: Այսպիսի հիմք ունեն պատճառական բայերը (տես § 167):

§ 40. Նշված կանոններից նկատելի են հետևյալ շեղումները.

ա) Ա լծորդութեան բառնալ, դառնալ, բանալ, թանալ (=թրջել) բայերի անցյալ կատարյալի հիմքերն են՝ բարձ, դարձ, բաց, թաց. բ) Ե լծորդութեան հիմնգ պարզ բայեր ունեն աջ բաղադրիչով անցյալ կատարյալի հիմք՝ ասել-ասաց, զիտել-զիտաց, կարել (=կարողանալ) - կարաց, մարթել-մարթաց, մերկել-մերկաց, իսկ չորս պարզ բայեր ունեն արմատական հիմք՝ ածել-աժ, բերել-բեր, հանել-հան, հեղուսել (=զամել, միացնել) -հեղոյս. գ) Ի լծորդութեան նստիմ, զգածիմ (=հագնվել) պարզ բայերն ունեն արմատական հիմք՝ նիստ (նստ), զգած, իսկ դիպիմ պարզ բայը գործածվում է և՛ ցոյական, և՛ արմատական հիմքերով՝ դիպեաց (դիպեց), դիպ. դ) ՈՒ լծորդութեան վեց բայեր ունեն ցոյական հիմք՝ ընթեռնուլ-ընթերց, ընկենուլ-ընկեաց (եց), զգենուլ-զգեաց (եց), լնուլ-լից (լց), խնուլ-խից (խց), յենուլ-յեց:

2. ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՏԻՊԵՐՆ ԱՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼԻ ՀԻՄՔԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

§ 41. Ինչպես նշվել է (տես § 25), անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում են անցյալ կատարյալը, երկրորդ ապառնին, բուն հրամայականը, հորդորական հրամայականը:

Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում բայերը խոնարհվում են ներգործածն, կրավորածն և խառն վերջավորություններով: Ըստ այդմ բայն ունի երեք տիպի խոնարհում՝ ներգործածն, կրավորածն և խառն: Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակների խոնարհման վերջավորությունները տրվում են հետևյալ տախտակում.

ԽՈՒՆԱՐՆԱՆ ՏԻՊԸ	ՆԵՐՈՂՈՒՄԻ ՆՈՒՅԻՆ			ԿՐԱՎՈՐՈՒՄԻ			ԽՄՆ	
	Ո	Գ	ՎՍ	Ո	Ի	ՍԻ	Ի	ՍԻ
ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԿՐԱՎՈՐՈՒՄ	Պարզ	Պարզ և անաճ-աճող	Պարզ	Ածանցավոր	Պարզ և անաճ-աճող	Ածանցավոր	Չ և ՆՉ անաճանքներով	Ածանցավոր
	ԴԵՄՔ	ԹԻՎ	Հոգնակի	Հոգնակի	ԹԻՎ	ԹԻՎ	ԹԻՎ	ԹԻՎ
ԿՐԱՎՈՐՈՒՄ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ
ԿՐԱՎՈՐՈՒՄ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ
ԿՐԱՎՈՐՈՒՄ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ
ԿՐԱՎՈՐՈՒՄ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ
ԿՐԱՎՈՐՈՒՄ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ
ԿՐԱՎՈՐՈՒՄ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ	3-րդ	1-ին	2-րդ

§ 42. Ներգործան խոնարհում ունեն.

ա) Ե լծորդության պարզ և ածանցավոր բայերը: Բացառություն են կազմում *յանցանել* և *մեղանչել* բայերը, որոնցից առաջինը խոնարհվում է խառն ձևով (յանցեայ, յանցեար, յանցեաւ և այլն), իսկ երկրորդը՝ անցյալ կատարյալում և երկրորդ ապառնու եզակի առաջին դեմքում՝ կրավորաձև, մնացած ձևերում՝ խառն վերջավորություններով (անց. կատ.՝ մեղայ, մեղար, մեղաւ, 2-րդ ապ.՝ մեղայց, մեղիցես, մեղիցէ և այլն):

բ) Ա լծորդության պարզ բայերը: Բացառություն են կազմում *գթալ*, *փութալ*, *յուսալ* բայերը, որոնք (բացի բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքից) խոնարհվում են միայն կրավորաձև՝ գթացայ, փութացայ, յուսացայ: Իսկ մի շարք բայեր, անկախ սեռից, կարող են խոնարհվել զուգահեռաբար՝ և՛ ներգործաձև, և՛ կրավորաձև, օրինակ՝ եռալ-եռացի/եռացայ, գոռալ-գոռացայ/գոռացի, դողալ-դողացայ/դողացի, ողբալ-ողբացի/ողբացայ, հոգալ-հոգացայ/հոգացի, որսալ-որսացայ/որսացի, ջանալ-ջանացայ/ջանացի, սզալ-սզացայ/սզացի և այլն:

գ) Ու լծորդության պարզ բայերը:

§ 43. Կրավորաձև խոնարհում ունեն.

ա) Ի լծորդության պարզ և *ան* ածանց ունեցող բայերը:

բ) Ա լծորդության ածանցավոր բայերը: Բացառություն են կազմում ներգործական սեռի մի քանի բայեր՝ *բանալ*, *բառնալ*, *թանալ*, *լուանալ*, *մերկանալ*, որոնք կարող են խոնարհվել և՛ ներգործաձև, և՛ կրավորաձև: *Մոռանալ*, *խնանալ*, *ընթանալ* բայերը բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում *մոռացի՛ր*, *խնացի՛ր*, *ընթացի՛ր* կանոնավոր ձևերից բացի, ունենում են նաև *խմա՛/իմաց՛, մոռա՛, ընթա՛/ընթաց՛* ձևերը:

գ) Ու լծորդության այն ածանցավոր բայերը, որոնք չունեն փոխանցումներ, օրինակ՝ յենուլ-յեցայ, զգենուլ-զգեցայ, ընկնուլ-ընկլայ և այլն: Բացառություն են կազմում ներգործական սեռի մի քանի բայեր՝ *առնուլ*, *ընկենուլ*, *լնուլ*, *խնուլ*, որոնք կարող են խոնարհվել և՛ ներգործաձև, և՛ կրավորաձև: Ու լծորդության *նում-անեն*, *նում-անիմ* փոխանցումով ածանցավոր բայերը, օրինակ՝ կլնում-կլլայ, զբունում-զբուսայ և այլն:

§ 44. Խառն խոնարհում ունեն. ա) Ի լծորդության չ և նչ ածանցավոր բայերը. բ) Ու լծորդության *նում-չիմ* փոխանցումով ածանցավոր բայերը, օրինակ՝ զարթնում-զարթեայ, ուտնում-ուտեայ, ցասնում-ցասեայ, քաղցնում-քաղցեայ և այլն:

§ 45. Պետք է նկատի ունենալ, որ անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում ներգործաձև վերջավորություններով խոնարհվող ներգործական սեռի բայերը կարող են խոնարհվել նաև կրավորաձև՝ ստանալով կրավորական սեռի նշանակություն, օրինակ՝ գրեցի=գրեցի, գրեցայ=գրվեցի և այլն:

Ներգործական սեռի այն բայերը, որոնք խոնարհվում են միայն կրավոր-

րածն, նույն վերջավորություններով կարող են արտահայտել թե՛ ներգործական, թե՛ կրավորական սեռի իմաստ: Այդ կարգի բայերը կոչվում են հասարակ (= ընդհանուր) բայեր, որոնց ներգործական և կրավորական սեռի նշանակությունները որոշվում են նախադասության արտահայտած իմաստով, օրինակ՝ դատեցայ զնա=դատեցի նրան, դատեցայ ի նմանե = դատվեցի նրանից (նրա կողմից):

§ 46. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներով բայը խոնարհելու համար նրա անցյալ կատարյալի հիմքի վրա պետք է ավելացնել համապատասխան դիմային վերջավորությունները:

Ծանոթություն. Գրաբարի հնչյունափոխության կանոնների համաձայն, վերջավորություններից առաջ կատարյալի հիմքի շեշտազուգված *եա* երկբարբառը դառնում է *ե՛* գրեաց+ի=գրեցի, բազմեաց+այ=բազմեցայ, *ու* և *ի* ձայնավորները դառնում են *ը*, որը չի գրվում՝ մուտ+ի=մտի, ծին+այ=ծնայ, է ձայնավորը դառնում *ի՛* էջ+ի=իջի, շէջ+այ=շիջայ:

ԴԱՍ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

§ 47. Անցյալ կատարյալի վերջավորություններն են՝

Ներգործածն		Կրավորածն		Խառն	
Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ. -ի	-աք	-այ	-աք	-եայ	-եաք
2-րդ ,, -եր	-էք,-իք	-ար	-այք, -արուք	-եար	-եայք
3-րդ ,, -	-ին	-աւ	-ան	-եաւ	-եան

§ 48. Ներգործածն խոնարհման եզակի 3-րդ դեմքում բայը որևէ վերջավորություն չունի. չհնչյունափոխված կատարյալի հիմքը հանդես է գալիս որպես դիմավոր ձև, ըստ որում եթե կատարյալի հիմքը միավանկ է, բաղաձայնից առաջ կարող է ստանալ *ե*, իսկ ձայնավորից առաջ՝ է նախահավելվածը, օրինակ՝ անց. կատ. հիմք՝ սիրեաց, գիտ, անց, անց. կատ. եզակի 3-րդ դեմք՝ սիրեաց, գիտ կամ եգիտ, անց կամ էանց:

§ 49. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

աղալ	գրել	անցանել	թողուլ
Եզակի			
1-ին դ. աղացի	գրեցի	անցի	թողի
2-րդ ,, աղացեր	գրեցեր	անցեր	թողեր
3-րդ ,, աղաց	գրեաց	անց, էանց	թող, էթող

Նոգնակի

1-ին դ. աղացաք	գրեցաք	անցաք	թողաք
2-րդ ,, աղացէք	գրեցէք	անցէք	թողէք
աղացիք	գրեցիք	անցիք	թողիք
3-րդ ,, աղացին	գրեցին	անցին	թողին

2. Կրավորածն խոնարհում

հեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	ջեռնուլ
Եզակի			
1-ին դ. հեռացայ	նայեցայ	ուսայ	ջեռայ
2-րդ ,, հեռացար	նայեցար	ուսար	ջեռար
3-րդ ,, հեռացաւ	նայեցաւ	ուսաւ	ջեռաւ

Նոգնակի

1-ին դ. հեռացաք	նայեցաք	ուսաք	ջեռաք
2-րդ ,, հեռացայք	նայեցայք	ուսայք	ջեռայք
հեռացարուք	նայեցարուք	ուսարուք	ջեռարուք
3-րդ ,, հեռացան	նայեցան	ուսան	ջեռան

3. Խառն խոնարհում

	փախչել(իմ)		զարթնուլ
Եզակի			
1-ին դ. փախեայ	փախեաք	զարթեայ	զարթեաք
2-րդ ,, փախեար	փախեայք	զարթեար	զարթեայք
3-րդ ,, փախեաւ	փախեան	զարթեաւ	զարթեան

§ 50. Անցյալ կատարյալ ժամանակն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի անցյալ կատարյալին, օրինակ՝ աղացի=աղացի:

Վարժություն 22. *Խոնարհել անցյալ կատարյալ ժամանակով հետևյալ բայերը՝*

ա) որսալ, գողանալ, կարդալ, մոռանալ, բաճալ, բ) սիրել, ասել, գտանել, առաքել, ածել, գ) խորհել(իմ), բազմել(իմ), անկանել(իմ), թռչել(իմ), երկնչել(իմ), դ) կիզուլ, արգելուլ, հեծնուլ, ոստնուլ, լնուլ:

Վարժություն 23. *Թարգմանել, որոշել անցյալ կատարյալ ժամանակով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:*

Խաղացաք զնացաք յերկիրն Յունաց: Իբրև զաչս ի վեր եբարձ՝ հայեցալ ընդ թագաւորն, սկսաւ խօսել ընդ նմա: Մեծարեցաւ ի նմանէ բազում պատուով: Թողեր, լքեր զմեծապատիւ շքեղաշուք ոսկիակոտ զաթոռն քո հայրենի: Աղ և քացախ խառնեցին և արկին ի վերայ մարմնոյ: Փրկեցան սիրելիք քո: Ես բազում անգամ կամեցալ սիրել զԱղշակ արքայ Հայոց: Չարթեալ ի քնոյ իւրմէ: Այս ասացաւ վասն հարցանելոյ ոմանց: Երկեա՞ր դու ի ծերունի հօրէ քումմէ: Մպանաւ ի գօրացն Յունաց: Անկան կործանեցան ապարանք նոցա: Ես եմ որ փախեալ այսօր ի պատերազմէն: Աքսորեաց զնոսա և ընկեց յաշխարհս օտարս: Ուստի՞ օձն՝ զոր աստանայ կոչէք՝ իմացաւ զհանգամանս չարին: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա և արգել զնա ի բազում բարկութենէն: Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեան գեղեցիկ:

ընդ նմա - նրա հետ

ի...հօրէ քումմէ - քո հորից

Վարժություն 24. *Կազմել 23-րդ վարժության բայերի անորոշ դերբայը և անցյալ կատարյալի հիմքը:*

Օրինակ՝ եբարձ - անորոշ դերբայ՝ բառնալ, անց. կատարյալի հիմք՝ բարձ:

Վարժություն 25. *23-րդ վարժության ներգործական սեռի բայերը խոնարհել կրավորաձև՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:*

Վարժություն 26. *Որոշել 23-րդ վարժության բայերի սեռը և խոնարհման ձևը:*

Վարժություն 27. *Թարգմանել զրարար:*

Քաջությամբ մարտնչեցին և հաղթեցին: Տիկը լցրեց ջրով: Գրավեցին և ավերեցին Տիգրանակերտ քաղաքը: Սիրեցիր արդարությունը և ատեցիր անօրենությունը: Փրկեցիր մեզ մահից (ի մահուանէ): Թողեցիք հայրենի քաղաքը և փախաք: Ինչու՞ (ընդէ՞ր) պատռեցիր քո հանդերձները: Գնացի և տեսա իմ սիրելիներին: Ուրացավ և ասաց. «չեմ ճանաչում նրան» (զնա): Արդարությամբ դատեց մեղավորներին: Ծնվեց նոր արքա:

մարտնչել - մարտնչել(իմ)
հաղթել - յաղթել

գրավել - առնուլ
պատռել - պատռուել

ՄՇԱԿԷ ԱՅԳԻՈՅՆ

Այր մի էր տանուտէր, որ տնկեաց այգի և ցանկով պատեաց զնա և փորեաց ի նմա¹ հնձան և շինեաց աշտարակ, և ետ զնա ցմշակս² և զնաց ի տար աշխարհ³: Իբրև մերձեցաւ ժամանակ պտղոյ, առաքեաց զժառայս իւր առ մշակսն՝ ամուլ զպտուղս նորա: Եւ կալեալ մշակացն⁴ զժառայս նորա զոմն տանջեցին, զոմն սպանին, զոմն քարկոծեցին: Դարձեալ առաքեաց այլ ժառայս բազումս քան զառաջինսն, և արարին նոցա նոյնպէս: Յետոյ առաքեաց առ նոսա զորդի իւր և ասէ. «Թերևս ամաչեսցեն յորդոյ աստի իմմէ»⁵: Իսկ մշակքն իբրև տեսին զորդին, ասեն ընդ միտս. «Սա է ժառանգն, եկա՛յք սպանցուք զսա և կալցուք⁶ զժառանգութիւն սորա»: Եւ առեալ հանին զնա արտաքոյ քան զայգին⁷ և սպանին: Արդ՝ յորժամ եկեսցէ⁸ տէր այգոյն, զի՞նչ արասցէ⁹ մշակացն այնոցիկ: Ասեն ցնա. «Չչարսն չարաւ կորուսցէ և զայգին տացէ¹⁰ այլոց մշակաց, որք տացեն նմա զպտուղս ի ժամու իւրեանց»:

(Մատթէոս, ԻԱ, 33-41)

¹ ի նմա - նրա մեջ

² ետ ... ցմշակս - տվեց մշակներին

³ ի տար աշխարհ - օտար՝ հեռավոր երկիր

⁴ կալեալ մշակացն - մշակները բռնելով

⁵ ամաչեսցեն յորդոյ աստի իմմէ - ամաչեն իմ այս որդուց

⁶ կալցուք - տիրենք

⁷ արտաքոյ քան զայգին - այգուց

⁸ եկեսցէ - գա

⁹ արասցէ - կանի

¹⁰ տացէ - կտա

ՊԱՍ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՊԱՌՆԻ

§ 51. Երկրորդ ապառնու վերջավորություններն են՝

Ներգործածն		Կրավորածն		Խառն	
Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ. -ից	-ցուք	-այց	-ցուք	-եայց	-իցուք
2-րդ ,, -ցես	-ջիք	-ցիս	-ջիք	-իցես	-իջիք
3-րդ ,, -ցէ	-ցեն	-ցի	-ցին	-իցէ	-իցեն

§ 52. Ներգործածն և կրավորածն խոնարհումների դեպքում անցյալ կատարյալի հիմքի ց-ն վերջավորությունների ց և ջ հնչյուններից առաջ դառնում է ս, օրինակ՝ շարժեաց+ցես=շարժեսցես, շարժեաց+ջիք=շարժեսջիք: Եթե կատարյալի հիմքի ց-ն արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն է, չի դառնում ս, ինչպես՝ հարց+ցես=հարցցես, հարց+ջիք= հարցջիք:

§ 53. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

	աղալ	զրել	անցանել	թողուլ
	Եզակի			
1-ին դ.	աղացից	զրեցից	անցից	թողից
2-րդ ,,	աղասցես	զրեսցես	անցցես	թողցես
3-րդ ,,	աղասցէ	զրեսցէ	անցցէ	թողցէ
	Նոգնակի			
1-ին դ.	աղասցուք	զրեսցուք	անցցուք	թողցուք
2-րդ ,,	աղասջիք	զրեսջիք	անցջիք	թողջիք
3-րդ ,,	աղասցեն	զրեսցեն	անցցեն	թողցեն

2. Կրավորածն խոնարհում

հեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	ջեռնուլ
---------	-----------	-------------	---------

Եզակի

1-ին դ.	հեռացայց	նայեցայց	ուսայց	ջեռայց
2-րդ ,,	հեռացիս	նայեսցիս	ուսցիս	ջեռցիս
3-րդ ,,	հեռացի	նայեսցի	ուսցի	ջեռցի

Նոգնակի

1-ին դ.	հեռացուք	նայեսցուք	ուսցուք	ջեռցուք
2-րդ ,,	հեռացիք	նայեսջիք	ուսջիք	ջեռջիք
3-րդ ,,	հեռացին	նայեսցին	ուսցին	ջեռցին

3. Խառն խոնարհում

	փախչել(իմ)	զարթնուլ		
	Եզակի	Նոգնակի		
	Եզակի	Նոգնակի		
1-ին դ.	փախեայց	փախիցուք	զարթեայց	զարթիցուք
2-րդ ,,	փախիցես	փախիջիք	զարթիցես	զարթիջիք
3-րդ ,,	փախիցէ	փախիցեն	զարթիցէ	զարթիցեն

§ 54. Ստորադասական եղանակի 2-րդ ապառնին իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըզծական, պայմանական և հարկադրական եղանակների ապառնուն, օրինակ՝ թողից=թողնեմ, կթողնեմ, պիտի թողնեմ:

Ծանոթություն. Երկրորդ ապառնին կարող է թարգմանվել աշխարհաբար նաև սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակով՝ մտից=մտնելու եմ: Սահմանական ապառնու իմաստը, սակայն, զրաբարում մեծ մասամբ արտահայտվում է ապառնի դերբայով և եմ օժանդակ բայով կազմված բաղադրյալ ժամանակով՝ զալոց եմ=զալու եմ, դատելոց եմ=դատելու եմ:

Վարժություն 28. Խոնարհել երկրորդ ապառնի ժամանակով հետևյալ բայերը՝

ա) խաղալ, լալ, գոհանալ, զարմանալ, բ) վազել, ելանել, շարժել, հատանել, գ) հայել(իմ), նստել(իմ), սկսանել(իմ), մարտնչել(իմ), դ) զենուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ, զբօսնուլ:

Վարժություն 29. Թարգմանել, որոշել երկրորդ ապառնի ժամանակով ղըրված բայերի դեմքն ու թիվը:

Եւ իջից անդր և խօսեցայց ընդ քեզ: Չենցես զխոյն և արեալ զարիւն նորա հեղցես շուրջ զսեղանովն: Խցցին բերանք այնոցիկ ոչք թօսեին զանիրատւիքին: Եւ առցես յիւղոյ անտի օծման, և արկցես ի զլուխ նորա և օծցես զնա: Անուն քաջութեան յերկրի թողոյք: Մարտիցոյք իբրև զհսկայս և մի կորիցոյք իբրև տկարք: Տէ՛ր, լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկեայց: Եթէ քաղաքն այն շինեսցի և պարիսպք նորա կանգնեսցին, հարկս քեզ ոչ որ տայ: Եւ հրապարակք քաղաքին լցցին պատանելօք և աղջկամբք որ խաղայցեն ի հրապարակս նորա: Ելցեն այտուհետև զունդք ձեր տալ ընդ նմա պատերազմ: Ես արկից զքեզ ի տանջանս: Եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեսցին ի ծառայութիւն, և եթէ դու ինձ յաղթեսցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեսցին: Գտջիք զնոսա առ եզեր գետոյն: Հրաման տուր նժոյգ մատուցանել, թող հեծայց: Յարձակեսցոյք ի վերայ թշնամեայցն: Եւ մտցոյք ի քաղաքն և ելցոյք: Խզեսցոյք զկապանս նոցա, և ընկեսցոյք ի մէջ զլուծ նոցա: Լսելով լուիջիք և մի՛ իմասջիք, և տեսանելով տեսջիք և մի՛ տեսջիք: Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսջիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց:

յումմէ՞ - ումի՞ց
առ եզեր - եզերքին, արիւն

ի մէջ - մեզմիջ
լուիջիք - կլսեք

Վարժութիւն 30. 29-րդ վարժութեան բայերի 2-րդ ապառնու ձևերը փոխարինել 1-ին ապառնիով՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:

Վարժութիւն 31. 29-րդ վարժութեան կրավորաձև խոնարհման Ե լծորդութեան բայերը խոնարհել ներգործաձև:

Վարժութիւն 32. Թարգմանել զրաբար:

Շքով և պատվով կմտնենք քաղաքը: Տրտմութեամբ կծնես որդիներ: Անթիվ զորքեր կուղարկեն ձեր աշխարհը: Չեզ կփնտրենք և կգտնենք: Ոչ որ չի գտնվի, որ փրկի մեզ: Չեր անունները չեն մոռացվի: Գինով (զինեալ) կլցնենք ձեր ամանները: Երբ (յորժամ) տեսնեն ձեզ, կվախենան և կփախչեն: Ճանապարհին (ի ճանապարհի) կմոլորվի և կկորչի: Չենք թողնի, որ նրանք (նորա) մոտենան մեզ (առ մեզ): Իմ կյանքը (զկեանս) պիտի պատմեն քեզ:

ծնել - ծնանել(իմ)
փնտրել - խնդրել
գտնել - գտանել

փախչել - փախչել(իմ)
կորչել - կորնչել(իմ)
մոտենալ - մերձենալ

ՎԱՄՆ ԹՈՂԱՆՅ ԶԲԻՐ ՔԱՆՔԱՐՆ

Նմանեցաւ արքայութիւն երկնից առն թագաւորի¹, որ կամեցաւ համար առնու² ի մէջ ծառայից իւրոց: Եւ իբրև սկսաւ առնուլ, մատուցաւ³ առ նա

պարտապան մի բեր քանքարոյ: Իբրև ոչ ունէր հատուցանել, հրամայեաց զնա վաճառել տէրն նորա, և զկին նորա և զորդիս և զամենայն, որ զինչ և ունիցի, և հատուցանել: Եւ անկեալ ծառայն երկիր պագանէր նմա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր առ իս⁴, և զամենայն հատուցից քեզ»: Գթացեալ տէր ծառային այնորիկ՝ արձակեաց զնա և զփոխն երող նմա: Եւ եկեալ ծառայն այն եզիտ զմի ի ծառայակցաց իւրոց, որ պարտէր նմա հարեր դահեկան, և կալեալ զնա⁵ խեղդէր և ասէր. «Հատո՞՞ ինձ, զոր պարտիսդ⁶»: Արդ անկեալ ծառայակցին առ ոտս նորա, աղաչէր զնա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր առ իս, և զամենայն հատուցից քեզ»: Եւ նա ոչ կամէր. այլ չոգաւ⁸ արկ զնա ի բանտ, մինչ հատուցէ զպարտսն:

Իբրև տեսին ծառայակիցքն նորա, որ ինչ եղևն տրտմեցան յոյժ և եկեալ ցուցին տեսոն իրեանց⁹ զամենայն, որ ինչ եղևն: Յայնժամ կոչեաց զնա տէրն իւր և ասէ. «Ծառայ՛ չար, զամենայն զպարտսն թողի քեզ, վասն զի աղաչեցեր զիս: Իսկ արդ ո՞չ էր պարտ և քեզ ողորմել¹⁰ ծառայակցին քում, որպէս և ես քեզ ողորմեցայ»: Եւ բարկացեալ տէրն նորա մատնեաց զնա դահճաց, մինչև հատուցէ զամենայն զպարտսն:

(Մաթթէոս, ԺԸ, 23-24)

¹ առն թագաւորի - թագաւոր մարդու
² համար առնուլ - հաշիվ տեսնել
³ մատուցաւ - մոտ բերվեց, մոտեցաւ
⁴ երկայնամիտ լեր առ իս - համբերող եղիւր իմ նկատմամբ
⁵ կալեալ զնա - բռնելով նրան

⁶ հատո՞ - հատուցիր, վճարիր
⁷ զոր պարտիսդ - ինչ որ պարտք ես
⁸ չոգաւ - գնաց
⁹ տեսոն իրեանց - իրենց տիրոջ
¹⁰ ո՞չ էր պարտ և քեզ ողորմել - դու էլ չպիտի՞ խղճայիր

ԴԱՍ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԲՈՒՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

(Հրամայական եղանակի ներկայ)

§ 55. Բուն հրամայականն ունի միայն 2-րդ դեմք, եզակի և հոգնակի թիվ: Այս ժամանակի վերջավորություններն են՝

Ներգործաձև		Կրավորաձև		Խառն	
Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
2-րդ դ. -	-եք	-իր	-այք, -արուք	-իր	-եայք, երուք

§ 56. Ներգործածն խոնարհման եզակի թվի 2-րդ դեմքը վերջավորություն չունի. անցյալ կատարյալի հիմքը շեշտված հանդես է գալիս որպես դիմավոր ձև, օրինակ՝ սպանանել, անց. կատ. հիմք՝ սպան, բուն հրամ. եզակի թիվ՝ սպան, հատանել - հատ, մտանել - մտ, իջանել - էջ, թողուլ - թող, հեղուլ - հեղ և այլն:

Այն և եաց ածանցներով անցյալ կատարյալի հիմքի ց-ն եզակի թվի 2-րդ դեմքում ընկնում է, օրինակ՝ աղալ-աղաց-աղա, ասել-ասաց-ասա, շարժել-շարժեաց-շարժեա: Եթե ց-ն արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն է, չի ընկնում, օրինակ՝ բանալ-բաց, լնուլ-լից, խնուլ-խից և այլն:

§ 57. Կրավորածն խոնարհման դեպքում Ե և Ի լծորդության պարզ բայերը եզակի թվում -իք վերջավորություն չեն ստանում. անցյալ կատարյալի հիմքը շեշտված հանդես է գալիս որպես դիմավոր ձև, օրինակ՝ սիրել-սիրեաց-սիրեաց, խորհիմ-խորհեաց-խորհեաց, խօսիմ-խօսեաց-խօսեաց, նստիմ-նստեաց-նստեաց և այլն:

Օճանություն. Ի լծորդության պարզ բայերի կատարյալի հիմքի եաց ածանցի ց-ն եզակի թվում հաճախ կարող է ընկնել, օրինակ՝ համարիմ-համարեաց կամ համարեա, ողորմիմ-ողորմեաց կամ ողորմեա, խօսիմ-խօսեաց կամ խօսեա, նայիմ-նայեաց կամ նայեա և այլն:

§ 58. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

	աղալ	գրել	անցանել	թողուլ
	Եզակի			
2-րդ դ.	աղա՛	գրեա՛	անց	թո՛ղ
	Վոզմակի			
2-րդ դ.	աղացե՛ք	գրեցե՛ք	անցե՛ք	թողե՛ք

2. Կրավորածն խոնարհում

	հեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	ջեռնուլ
	Եզակի			
2-րդ դ.	հեռացի՛ր	նայեա՛ց	ուսի՛ր	ջեռի՛ր

Վոզմակի

2-րդ դ.	հեռացա՛յք հեռացարո՛ւք	նայեցա՛յք նայեցարո՛ւք	ուսա՛յք ուսարո՛ւք	ջեռա՛յք ջեռարո՛ւք
---------	--------------------------	--------------------------	----------------------	----------------------

3. Խառն խոնարհում

	փախչել(իմ)	զարթնուլ		
	Եզակի	Վոզմակի	Եզակի	Վոզմակի
2-րդ դ.	փախի՛ր	փախեա՛յք փախերո՛ւք	զարթի՛ր	զարթեա՛յք զարթերո՛ւք

§ 59. Բուն հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն հրամայականին, օրինակ՝ գրեա=գրի՛ր, զարթի՛ր=զարթնի՛ր, զարթեա՛յք կամ զարթերո՛ւք=զարթնեցե՛ք:

Վարժություն 33. Խոնարհել բուն հրամայականով հետևյալ բայերը՝

ա) գթալ, որսալ, ստանալ, մերժենալ, իմանալ. բ) խնդրել, երգել, մտանել, սպանանել, հանել. գ) ողորմել(իմ), բազմել(իմ), փախչել(իմ), մարտնչել(իմ), կորնչել(իմ). դ) արգելուլ, առնուլ, զենուլ, ցաւնուլ, ընթեռնուլ:

Վարժություն 34. Թարգմանել, փոխել բուն հրամայականով դրված բայերի թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Օրինակ՝ էջ - իջե՛ք, յիշեցե՛ք - յիշեա՛:

Յիշեցե՛ք զամենայն զօրավարսն զառաջինս: Խի՛ց զականջս քո: Ընտրեա՛ դու քեզ արս զօրաւորս: Չարթի՛ր, ընդէ՛ր ննջես: Է՛ջ ի տուն քո և լուա՛ զոտս քո: Ողորմեա՛ց ինձ, ողորմեա՛կ իմ: Զգեա՛ զսուր քո և խոցեա՛ զիս դովա: Փշրեցե՛ք, ընկեցե՛ք զաղեղունս ձեր: Վաճառեա՛ զինչս քո և տո՛ւր աղքատաց: Ա՛ն դու ինձ սակաւ մի ջուր ամանով: Մո՛ւտ ի շտեմարանս քո, փակեա՛ զդուրս քո, բաքի՛ր առ ժամանակ մի: Քաջալերեցարո՛ւք, սիրելիք իմ, զի ահա մոռացայք զվշտալի կեանաղ: Խորհեա՛ց ընդ միտս քո թէ զինչ զործեսցես: Ա՛ն երկան, աղա՛ աղեր, ընկեա՛ գթօղ քո... բա՛ց գարունս քո, ա՛նց ընդ զետս:

դովալ - դրամով

ընդ միտս - մտքում

Վարժություն 35. 34-րդ վարժության բուն հրամայականով դրված բայերը փոխարինել արգելական հրամայականով՝ պահպանելով թիվը:

Վարժություն 36. Թարգմանել գրաբար:

Խոսեցե՛ք, ինչու՞ (զի՞) եք լռում: Պատվի՛ր քո հորն ու մորը: Միեցե՛ք ձեր հայրենիքը: Չորք ժողովի՛ր, գունդ կազմի՛ր, շարժվի՛ր գնա՛ Քուշանների (Քուշանաց) երկիրը: Բերե՛ք ոչխարը և մորթեցե՛ք: Նստի՛ր և գրի՛ր նամակ: Մովորեցե՛ք նրանցից (ի նոցանէ) արդարություն և ճշմարտություն: Մոռացի՛ր իմ ասածները (զասացեալս): Թաքնվի՛ր, մինչև անցնի քո հոր բարկությունը: Աճեցե՛ք, բազմացե՛ք և լցրե՛ք երկիրը:

շարժվել - խաղալ
մորթել - զենուլ
նստել - նստել(իմ)

սովորել - ուսանել(իմ)
թաքնվել - թաքչել(իմ)
անցնել - անցանել

ՎՄՄՆ ԶՏԱՂԱՆՏՄՆ ՏՄԼՈՅ

Այր մի գնացեալ ի տար աշխարհ, կոչեաց զծառայս իւր և ետ նոցա զինչս իւր: Ումեմն ետ¹ հինգ քանքար, և ումեմն՝ երկուս, և ումեմն՝ մի, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի², և գնաց: Չոգաւ վաղվադակի որ առ զհինգն, զործեաց նոքօք և շահեցաւ այլ և ս հինգ: Նոյնպէս և որ զերկուսն՝ շահեցաւ այլ և ս երկուս: Եւ որ զմին առ՝ գնաց, փորեաց զերկիր և քարոյց զարծաթ տեառն իւրոյ: Յետ քազում ժամանակի գայ տէր ծառայիցն այնոցիկ և առնէ համարս³ ի մէջ նոցա: Եւ մատուցեալ, որ զհինգ քանքարն առ՝ մատոյց այլ և ս հինգ քանքար և ասէ. «Տէ՛ր, հինգ քանքար ետուր ցիս⁴, արդ ահաւասիկ, հինգ այլ և ս քանքար ի վերայ շահեցայ»: Ասէ ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ս⁵, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետև ի սակաւութիւն հաւատարիմ ես⁶, ի վերայ բազմաց կացուցից⁷ զքեզ. մո՛ւտ յուրախութիւն տեառն քո»: Մատուցեալ և որոյ զերկուս քանքարսն առեալ էր⁸, և ասէ. «Տէ՛ր, երկուս քանքարս ետուր ցիս, ահաւասիկ երկուս և ս այլ քանքարս, զոր ի վերայ շահեցայ»: Ասէ ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ս, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետև ի սակաւութիւն հաւատարիմ ես, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ. մո՛ւտ յուրախութիւն տեառն քո»: Մատուցեալ և որոյ զմի քանքարն առեալ էր, և ասէ. «Տէ՛ր, զիտէի, զի այր մի խիստ ես, հնձես՝ զոր ոչ սերմանեցեր, և ժողովես՝ ուստի ոչ սփռեցեր⁹: Երկեայ, գնացի և քարուցի զքանքարն քո յերկրի. արդ ահաւասիկ քոյդ ցքեզ»: Պատասխանի ետ տէրն և ասէ ցնա. «Ծառայ չար և վատ, զիտէիր, եթէ հնձեմ՝ ուստի ոչ սերմանեցի, և ժողովեմ՝ ուստի ոչ սփռեցի. պարտ էր քեզ արկանել զարծաթդ իմ ի սեղանաւորս, և եկեալ ես տոկոսեօք պահանջէի զիմն: Արդ՝ առէ՛ք ի դմանէ¹⁰

զքանքարդ և տո՛ւք այնս¹¹, որ ունիցի զտասն քանքարն: Չի ամենայնի¹², որ ունիցի՝ տացի և յաւելցի. և որ ոչն ունիցի, և զոր ունիցին՝ բարձցի ի նմանէ: Եւ զծառայդ անախտան հանէք ի խաւարն արտաքին. անդ եղիցի լալ և կրճել աւտամանց»:

(Մատթեոս, ԻԵ, 14-30)

¹ ումեմն ետ - մեկին տվեց
² իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի - յուրաքանչիւրին իր կարողութեան չափ
³ առնէ համարս - հաշիվ է տեսնում
⁴ ետուր ցիս - տվեցիր ինձ
⁵ ազնի՛ս - շատ լավ, շատ ապրես
⁶ ի սակաւութիւն հաւատարիմ ես - քիչ բաների մեջ հավատարիմ ես

⁷ կացուցից - կղնեմ, կնշանակեմ
⁸ որոյ առեալ էր - նա, որ առել էր
⁹ ժողովես՝ ուստի ոչ սփռեցեր - ժողովում ես այնտեղից, ուր չցանցեցիր
¹⁰ ի դմանէ - դրանից
¹¹ այնս - նրան
¹² ամենայնի - ամեն մեկի

ԴԱՍ ՏԱՄԱՆԵԿԵՐՈՐԴ

ՀՈՐԴՈՐԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

(Հրամայական եղանակի ապառնի)

§ 60. Հորդորական հրամայականն ունի միայն 2-րդ դեմք, եզակի և հոգնակի թիվ: Այս ժամանակում ներգործածն և կրավորածն խոնարհվող բայերն ունեն եզակի -*ջիր*, հոգնակի -*ջիր* ընդհանուր վերջավորությունները, իսկ խառն ձևով խոնարհվող բայերը՝ համապատասխանաբար -*իջիր*, -*իջիր*: -*Ջիր*, -*ջիր* վերջավորություններից առաջ անցյալ կատարյալի հիմքի *ց*-ն, եթե արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն չէ, դառնում է *ս*, օրինակ՝ առաքեաց+ջիր=առաքեսջիր, բազմեաց+ջիր=բազմեսջիր, լից+ջիր=լցջիր:

§ 61. Խոնարհման օրինակներ.

	աղալ	զրել	նայել(իմ)	թողուլ
			եզակի	
2-րդ դ.	աղասջիր	զրեսջիր	նայեսջիր	թողջիր
			հոգնակի	
2-րդ դ.	աղասջիրք	զրեսջիրք	նայեսջիրք	թողջիրք

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
2-րդ դ.	փախիջի՛ր	փախիջի՛ք	զարթիջի՛ր	զարթիջի՛ք

§ 62. Հորդորական հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ընդական, պայմանական, հարկադրական եղանակների ապառնումն և բուն հրամայականին, օրինակ՝ զրեսջի՛ր=զրես, կզրես, պիտի զրես, գրի՛ր:

Վարժություն 37. Խոնարհել հորդորական հրամայականով հետևյալ բայերը՝

ա) գթալ, փութալ, մոռանալ. բ) սիրել, շարժել, տեսանել. գ) բազմել(իմ), թաքչել(իմ), ուսանել(իմ). դ) կիզուլ, խնուլ, ոստնուլ:

Վարժություն 38. Թարգմանել, փոխել հորդորական հրամայականով դրված բայերի թիվը՝ եզակին դարձնելով՝ հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Թաքիջի՛ր և նստիջի՛ր ի թաքստեան: Եւ արդ զիտասջի՛ք, եթէ սրով և սովով և մահուամբ սատակեսջի՛ք: Մեծարեսջի՛ր զնա պատուով ըստ առաջին կարգին: Սիրեսջի՛ք զխաղաղութիւն խնամագութ սիրովն: Թօթափեսջի՛ք զփռչին յոտից ձերոց: Զծերն մի՛ պատուհասիցես, այլ մխիթարեսջի՛ր իբրև զհայր: Յատվք և տրտմութեամբ որդիս ծնջի՛ր: Զամենայն ծառ զազնիւ կտորրեսջի՛ք, և զամենայն աղբերս ջրոց խցջի՛ք:

Վարժություն 39. 38-րդ վարժության հորդորականի հրամայականով դրված բայերը փոխարինել բուն հրամայականով՝ թիվը թողնելով նույնը:

Վարժություն 40. Թարգմանել գրաբար:

Շտապի՛ր զալ ինձ մոտ (առ իս): Իմացած եղի՛ր, որ քեզ սիրում եմ: Կզբոսնես ծաղկավետ հովիտներում (ի հովիտս): Կկործանեք մեհյանները և կփշրեք կուռքերի (կոռոց) արձանները: Չեր քաջությանբ պիտի հաղթեք նրանց (զնոսա): Պիտի դատվեք ձեր գործերի համեմատ (ըստ գործոց ձերոց): Կփախչեք և կթաքնվեք անտառներում (յանտառս):

շտապել - փութալ
 իմացած լինել - զիտել
 զբոսնել - զբոսնուլ
 թաքնվել - թաքչել(իմ)

Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից առն, որ սերմանիցէ սերմն բարի յազարակի իւրում: Եւ ի քուն լինել մարդկան՝¹ եկն թշնամի նորա և ցանեաց ի վերայ որոմն ի մեջ ցորենոյն և զնաց: Եւ իբրև բուսաւ խոտն և արար պտուղ, ապա երևեցաւ և որոմնն: Մատուցեալ ծառայք տանուտեառնն՝ ասեն ցնա. «Տէ՛ր, ո՞չ սերմն բարի սերմանեցեր յազարակին քում, արդ ուստի՞² ունիցի զորոմնն»: Եւ նա ասէ ցնոսա. «Այր թշնամի արար զայն»: Ասեն ցնա՝ ծառայքն. «Կամի՞ս զի երթիցուք, քաղեսցուք զայն ի բաց»: Եւ նա ասէ ցնոսա. «Մի՛⁴ զուցէ մինչ քաղիցէք զորոմնն և զցորեանն ընդ մմին՝⁵ ի բաց խլիցէք՝⁶ Թոյլ տուք երկոցունց՝⁷ աճել ի միասին մինչև ի հունձս, և ի ժամանակի հնձոց աւացից ցինձողսն. քաղեցէք նախ զորոմնը, և կապեցէք զայդ ի խրճուսն առ ի յայրելի՝⁸ և զցորեանն ժողովեցէք ի շտեմարանս իմ»:

(Մատթեոս, ԺԳ, 24-30)

¹ ի քուն լինել մարդկան - երբ մարդիկ քնած էին
² ուստի - ո՞րտեղից
³ քաղեսցուք ... ի բաց - քաղենք դեռ զցեցեք
⁴ մի - ոչ
⁵ ընդ մմին - նրա հետ
⁶ ի բաց խլիցէք - դուրս հանեք. պոկեք
⁷ երկոցունց - երկուսն էլ
⁸ առ ի յայրելի - այրելու համար

ՎԵՄ ՏԱՄՆ ԿՈՒՄԱՆԱՅ

Յայնժամ նմանեսցի արքայութիւնն երկնից տասն կուսանաց, որոց առեալ¹ զլապտերս իւրեանց՝ ելին ընդ առաջ փեսային և հարսին: Հինգն ի նոցանէ յիմարք էին, և հինգն՝ իմաստունք: Յիմարքն առին զլապտերսն, և ձէթ ընդ իւրեանս ոչ բարձին: Իսկ իմաստունքն առին ձէթ ամանովք ընդ լապտերս իւրեանց: Եւ ի յամել փեսային², նիրհեցին ամենքեան և ի քուն մտին:

Եւ ի մէջ զիշերի եղև բարբառ. «Ահա փեսայ գայ, արի՛ք՝ ընդ առաջ նորա»: Յայնժամ յարեան ամենայն կուսանքն և կազմեցին զլապտերս իւրեանց: Ասեն յիմարքն ցիմաստունսն. «Տո՛ւք մեզ յիւրոյդ ձերմէ, զի ահա շիջանին լապտերքս մեր»: Պատասխանի ետուն իմաստունքն և ասեն. «Գուցէ ոչ իցէ մեզ և ձեզ բաւական, այլ երթայք ի վաճառականս և գնեսջի՛ք ձեզ»: Իբրև նոքա գնացին զգնել, եկն փեսայն, և պատրաստքն մտին ընդ մնա ի հարսանիսն, և փակեցաւ դուռնն: Յետոյ զան և այլ կուսանքն և ասեն. «Տէ՛ր, Տէ՛ր, բաց մեզ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Ամէն՝⁴ ասեն ձեզ, թէ ոչ զիտեն զձեզ: Արթո՛ւն կացեք, զի ոչ զիտեք զօրն և ոչ զժամն»:

(Մատթեոս, ԻԵ, 1-13)

¹ որոց առեալ - որոնք վերցնելով
² ի յամել փեսային - երբ որ փեսան ուշացավ
³ արիք - վեր կացեք
⁴ ամէն - ատույզ, ճիշտ, արդարև

1. ԱՆՑՅԱԼ ԴԵՐՔԱՅ

§ 63. Անցյալ դերբայի վերջավորությունն է *-եալ*, որը դրվում է հիմնականում անցյալ կատարյալի, մասամբ էլ՝ ներկայի հիմքի վրա:

§ 64. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում է. ա) *Ա* լծորդության թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերի անցյալ դերբայը՝ աղալ-աղաց-աղացեալ, գթալ-գթաց-գթացեալ, զարմանալ-զարմաց-զարմացեալ, լուանալ-լուաց-լուացեալ և այլն. բ) *Ե* լծորդության ածանցավոր բայերից՝ անցանել-անցանցեալ, գտանել-գիտ-գտեալ, հատանել-հատ-հատեալ, տեսանել-տես-տեսեալ և այլն. գ) *Ի* լծորդության *ան* ածանց ունեցող բայերից՝ ծնանիմ-ծին-ծնեալ, անկանիմ-անկ-անկեալ, բուսանիմ-բուս-բուսեալ, մեռանիմ-մեռ-մեռեալ, ուսանիմ-ուս-ուսեալ և այլն. դ) *ՈՒ* լծորդության թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերից՝ արգելուլ-արգել-արգելեալ, թողուլ-թող-թողեալ, կիզուլ-կէզ-կիզեալ, հեծնուլ-հեծ-հեծեալ, լնուլ-լից-լցեալ և այլն:

§ 65. Թե՛ անցյալ կատարյալի և թե՛ ներկայի հիմքերից կազմվում է *Ե* և *Ի* լծորդության պարզ բայերի անցյալ դերբայը, ըստ որում *Ե* լծորդության բայերիցը հիմնականում կազմվում է ներկայի հիմքից, իսկ *Ի* լծորդության բայերիցը՝ հավասարապես թե՛ ներկայի, թե՛ անցյալ կատարյալի հիմքերից. օրինակ՝ հանել-հանեալ, ածել-ածեալ, սիրել-սիրեալ//սիրեցեալ, գործել-գործեալ//գործեցեալ, բազմիմ-բազմեալ//բազմեցեալ, խորհիմ-խորհեալ//խորհեցեալ, հայիմ-հայեալ//հայեցեալ և այլն:

§ 66. *Ի* լծորդության *չ*, *նչ* ածանցավոր և *ՈՒ* լծորդության *նում-չիմ* փոխանցումով բայերի անցյալ դերբայը կազմվում է այդ նույն բայերի պատճառականի անցյալ կատարյալի հիմքից, օրինակ՝ մատչիմ, պատճառականի անց. կատ. հիմք՝ մատոյց, անց. դերբայ՝ մատուցեալ, մարտնչիմ- մարտոյց-մարտուցեալ, ցասնուլ-ցասոյց-ցասուցեալ և այլն:

Բացառություն է կազմում *քաղցնուլ* բայը, որի անցյալ դերբայն է՝ *քաղցեալ*:

Վարժություն 41. Կազմել հետևյալ բայերի անցյալ դերբայը՝

ա) փութալ, սզալ, ստանալ, պլանալ. բ) առաքել, զարդարել, արկանել, իջանել. գ) կանել(իմ), նստել(իմ), ուսանել(իմ), սնանել(իմ). դ) զենուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ, խնուլ:

§ 67. Ենթակայական դերբայի վերջավորությունն է *ող* (կամ՝ *ող<աղ*), որը դրվում է հիմնականում անցյալ կատարյալի, մասամբ էլ՝ ներկայի հիմքի վրա:

§ 68. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում է *Ա* և *ՈՒ* լծորդության բայերի ենթակայական դերբայը. օրինակ՝ լալ- լացող, զնալ-զնացող, ցանկանալ-ցանկացող, զենուլ-զենող, արգելուլ-արգելող և այլն:

Բացառություն են կազմում *որսալ*, *մուրալ*, *յուսալ*, *հոզալ* բայերը, որոնց ենթակայական դերբայը կարող է կազմվել նաև ներկայի հիմքից՝ *որսող*, *մուրող*, *յուսող*, *հոզող*. սրանք սովորաբար գործածվում են իբրև գոյական:

§ 69. Որոշ բացառություններով ներկայի հիմքից կազմվում է *Ե* և *Ի* լծորդության պարզ բայերի ենթակայական դերբայը. օր.՝ գրկել-գրկող, զնել-զնող, յաղթել-յաղթող, ասել-ասացող (կամ՝ ասող), խօսիմ-խօսող, կամիմ-կամեցող (կամ՝ կամող) և այլն:

§ 70. Ջուզահեռաբար թե՛ ներկայի, թե՛ անցյալ կատարյալի հիմքից կարող է կազմվել *Ե* և *Ի* լծորդության *ան* ածանցավոր բայերի ենթակայական դերբայը. օրինակ՝ տեսանել-տեսող//տեսանող, սպանանել-սպանող//սպանանող, ծնանիմ-ծնող//ծնանող, ուսանիմ-ուսող//ուսանող և այլն:

§ 71. *Ի* լծորդության *չ*, *նչ* ածանցավոր և *ՈՒ* լծորդության *նում-չիմ* փոխանցումով բայերից ենթակայական դերբայ չի կազմվում:

Վարժություն 42. Կազմել հետևյալ բայերի ենթակայական դերբայը՝

ա) խնդալ, բարկանալ, աղալ, ստանալ. բ) շինել, հատանել, սիրել, հարցանել. գ) բազմել(իմ), շիջանել(իմ), հայել(իմ), պատերազմել(իմ). դ) առնուլ, ընթեռնուլ, հեղուլ:

2. ԺԽՏԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

§ 72. Գրաբարում բայի ժխտական խոնարհման ձևերը կազմվում են *ոչ* ժխտականով և *չ* մասնիկով, օրինակ՝ Հաց ոչ ուտեն (Մարկ., Լ, 3)= Հաց չեն ուտում: Ոչ եթե չկարեմ առնել բարի ինչ, այլ չկամիմ (Եզնիկ, 2-րդ, Ը)=Ոչ թե բարի բան ստեղծել չեմ կարողանում, այլ չեմ կամենում:

Արգելական հրամայականը ստանում է *մի՛* բառ-մասնիկը, որը ժխտական իմաստով կարող է դրվել նաև ապառնի ժամանակների, երբեմն էլ անորոշ դերբայի վրա. օրինակ՝ Մի՛ երդնուցուս սուտ (Մատթ., Ե, 33)=Մուտ չերդվես: Ձի մի՛ արհամարհեսցե զեղբարսն (Թոռն., Բ, էջ 432)=Որ չարհամարհի եղ-

բայրներին: Մի՛ հպարտանալ ի մեծութիւն սնոտի (Ա Տիմ., Չ, 17)=Չհպարտանալ (չպիտի հպարտանալ) սնոտի մեծությամբ:

Ոչ ժխտականը և մի՛ արգելականը հաճախ բաժանվում են բայերից ուրիշ բառերով, օրինակ՝ Ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երևէր (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ)=Երբեմն կնոջ կերպարանքով չէր երևա: Չի մի՛ երբէք հարցես զքարի գոտն քո (Մատթ., Դ, 6-7)=Որ երբէք քո ոտքը չխփես քարի:

ԱՆԱՌԱԿ ՈՐՂԻՆ

Առն միոջ էին երկու որդիք՝ Ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն. «Հա՛յր, տո՛ւր ինձ բաժին, որ անկանի յընչիցո՞ւ»¹: Եւ նա բաժանեաց նոցա զկեանսն: Եւ յետ ոչ բազում ատուրց՝ ժողովեալ զամենայն կրտսեր որդոյն²՝ զնաց յաշխարհի հեռի և անդ վատնեաց զինչս իւր, զի կեայր անառակութեամբ: Եւ իբրև սպանեաց զամենայն, եղև սով սաստիկ յաշխարհին յայնմիկ³, և սկսաւ ինքն չքատրել: Եւ զնացեալ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքացոց⁴՝ աշխարհին այնորիկ. և յղեաց զնա յագարակ իւր արածել խոզս: Եւ ցանկայր լնուլ զողովայն իւր յեղջերէն, զոր խոզքն ուտէին, և ոչ ոք տայր նմա: Եւ եկեալ ի միտս իւր⁵՝ ասէ. «Քանի՛ վարձկանք իցեն ի տան հօր իմոյ հացալիցք, և ես աստ սովամահ կորնչիմ: Յարուցեալ զնացից առ հայր իմ և ասացից ցնա. Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո՞⁶, և ո՛չ և ս եմ արժանի կոչել որդի քո. արա՛ զիս իբրև զմի ի վարձկանաց քոց»: Եւ յարուցեալ եկն առ հայր իւր: Եւ մինչդեռ հեռագոյն էր, ետես զնա հայրն և զքացաւ, յարեալ⁷ և ընթացաւ ընդ առաջ, անկաւ զպարանոցան նորա և համբուրեաց զնա: Եւ ասէ ցնա որդիին. «Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո, ո՛չ և ս եմ արժանի կոչել որդի քո»: Ասէ հայրն ցժառայս իւր. «Վարձկանի հանէ՛ք զպատմունճանն առաջին և ազուցէ՛ք նմա⁸, և տո՛ւք⁹ զմատանին ի ձեռս նորա և կօշիկս յոտս նորա: Եւ աժէ՛ք զեզն պարարակ, զեցնէք. կերիցուք և ուրախ լիցուք: Չի այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց¹⁰, կորուսեալ էր և գտաւ»: Եւ սկսան ուրախ լինել:

Եւ էր երեց որդի նորա յագարակի¹¹. և մինչդեռ գայր և մերձ եղև ի տունն, լուաւ¹² զձայն երգոց և զպարոց: Եւ կոչեցեալ առ ինքն զմի ի ծառայիցն՝ հարցանէր, թէ զի՞նչ իցէ այն: Եւ նա ասէ ցնա. «Չի եղբայր քո եկեալ է, և եզեն հայր քո զեզն պարարակ, զի ողջամբ ընկալաւ զնա»: Բարկացաւ և ոչ կամէր մտանել, և հայրն ելեալ արտաքս՝ աղաչէր զնա: Պատասխանի ետ և ասէ ցհայրն. «Այս քանի՛ ամբ են, զի ծառայեմ քեզ և երբէք զպատուիրանաւ քով ոչ անցի¹³. ուլ մի երբէք ոչ ետուր¹⁴ ինձ, զի ուրախ եղէց¹⁵ ընդ բարեկամս իմ: Յորժամ եկն որդիդ քո այդ, որ եկեր¹⁶ զկեանս քո ընդ պոռնիկս, զեներ դմա¹⁷ զեզն պարարակ»: Եւ ասէ ցնա. «Որդեակ, դու համապագ ընդ իս¹⁸ ես, և ամե-

նայն որ ինչ իմ է՝ քո է: Այլ ուրախ լինել և խնդալ պարտ էր, զի եղբայր քո այս մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ»:

(Ղուկաս, ԺԵ, 11-32)

- ¹ առն միոջ էին երկու որդիք - մի մարդ ուներ երկու որդի
- ² յընչիցո - քո ունեցվածքից
- ³ յետ ոչ բազում ատուրց - ոչ շատ օրերից հետո
- ⁴ ժողովեալ ... որդոյն - որդին ժողովելով
- ⁵ յաշխարհին յայնմիկ - այն աշխարհում
- ⁶ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքացոց - քաղաքացիներից մեկի մոտ մտավ
- ⁷ եկեալ ի միտս իւր - խելքի գալով
- ⁸ մեղայ յերկինս և առաջի քո - մեղավոր եմ երկնքի և քո առջև
- ⁹ յարեաւ - վեր կացալ

- ¹⁰ ազուցէ՛ք նմա - հագրե՛ք նրան
- ¹¹ տո՛ւք - տվե՛ք (հագրե՛ք)
- ¹² եկեաց - կենդանացալ
- ¹³ յագարակի - ագարակում
- ¹⁴ լուաւ - լսեց
- ¹⁵ զպատուիրանաւ քով ոչ անցի - քո պատվերից դուրս չեկա
- ¹⁶ ոչ ետուր - չտվեցիր
- ¹⁷ եղէց - լինեմ
- ¹⁸ եկեր - կերալ
- ¹⁹ դմա - դրան, դրա համար
- ²⁰ ընդ իս - ինձ հետ

Բ. ՀՈՒՈՎՈՒՄ

ԴԱՍ ՏԱՄԵՐԵԶԵՐՈՐԴ

ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 73. Գրաբարում հոլովվում են գոյական անունները, դերանունները, ածականները, թվականները, ինչպես նաև անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայները:

§ 74. Գրաբարն ունի վեց հոլով՝ ուղղական, հայցական, սեռական, տրական, բացառական և գործիական: Ներգոյական հոլովի իմաստը դրսև որվում է տրական ու հայցական հոլովներով և ի նախդրով (տես § 90):

§ 75. Անունները հոլովվում են համապատասխան հոլովիչներով, որոնք գործածվում են թեք հոլովներում և ցույց են տալիս հոլովումը: Գրաբարում հոլովիչները հինգն են՝ ա, ե, ի, ո, ու:

1. ՊԱՐԶ ԵՎ ԽԱՌՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 76. Գրաբարում անունները հոլովվում են մեկ կամ երկու հոլովիչով: Ըստ այդմ հոլովումը լինում է պարզ և խառն:

§ 77. Պարզ հոլովման դեպքում բառը եզակի և հոգնակի թվի բոլոր թեք հոլովներում ունենում է մեկ հոլովիչ: Գրաբարն ունի հինգ պարզ հոլովում՝ *Ա, Ե, Ի, Ո, ՈՒ*:

Խառն հոլովման դեպքում բառն ունենում է երկու հոլովիչ, որոնցից մեկը հանդես է գալիս եզակի սեռական, տրական և բացառական հոլովներում, իսկ մյուսը՝ եզակի գործիականում և հոգնակի թվի բոլոր թեք հոլովներում:

Գրաբարն ունի երկու խառն հոլովում՝ *Ի-Ա, Ո-Ա*:

Այսպիսով, գրաբարում կա յոթ հոլովում՝ *Ա, Ե, Ի, Ո, ՈՒ, Ի-Ա, Ո-Ա*:

Գրաբարում, եթե հաշվի չառնենք մի քանի դեպքեր, ապա որոշակի կանոններ չկան իմանալու համար, թե որ բառը որ հոլովմանն է պատկանում: Դրա համար պետք է դիմել գրաբարի բառարաններին, որտեղ ամեն մի հոլովվող անվան դիմաց միշտ տրվում են նրա եզակի և հոգնակի սեռական կամ եզակի սեռական և գործիական հոլովածն էրը:

2. ԱՐՏԱՔԻՆ ԵՎ ՆԵՐՔԻՆ ԹԵՔՈՒՄ

§ 78. Անունները հոլովվում են կամ արտաքին, կամ ներքին թեքմամբ:

Ծանոթություն. Արտաքին ու ներքին թեքում անվանումներից բացի, գրաբարի դասագրքերում գործածվում են այլ անվանումներ՝ ձայնավոր և բաղաձայն, վերջադրական և ներդրական, հետմասնկավոր և միջմասնկավոր հոլովումներ:

Արտաքին թեքման դեպքում հոլովիչը դրվում է բառի վերջում, օրինակ՝ ձայն *-ի*, գանձ *-ու*, արմատ *-ոյ*: Ներքին թեքման դեպքում հոլովիչը դրվում է բառի վերջին բաղաձայնից առաջ, օրինակ՝ գագաթն - գագաթան, աստղ - աստեղ, հարսն - հարսին:

Ի, Ո, ՈՒ պարզ և *Ո-Ա* խառն հոլովումներն ունեն միայն արտաքին, *Ե* պարզ հոլովումը՝ միայն ներքին, իսկ *Ա* պարզ և *Ի-Ա* խառն հոլովումները՝ և՛ արտաքին, և՛ ներքին թեքում:

3. ՀՈՒՆՎՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 79. Եզակի ուղղականը բառի ուղիղ, սկզբնական ձևն է, օրինակ՝ տիտան, սիրտ, արմատ, ծով, ձուկն, գառն, ոսկր, աստղ, նահանգ, պատանի:

§ 80. Հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականից՝ *ք* հոլովա-

կերտ մասնիկով, օրինակ՝ տիտանք, սիրտք, արմատք, ծովք, նահանգք, պատանիք:

Ներքին թեքման ենթարկվող այն բառերը, որոնք վերջանում են (ը)ն, (ը)ր, (ը)ղ բաղաձայններով, հոգնակի ուղղականում այդ բաղաձայններից առաջ ստանում են *ու, ի, Ե* ձայնավորները, ըստ որում *ն-ից* առաջ՝ *ու* կամ *ի*, իսկ *ր-ից* և *ղ-ից* առաջ՝ *Ե*, օրինակ, ձուկն - ձկունք, գառն - գառինք, ոսկր - ոսկերք, աստղ - աստեղք:

Գրաբարում կան *ք* մասնիկով կազմված բառեր, որոնք համապատասխան եզակի ձև չունեն և կոչվում են անեզական անուններ, օրինակ՝ աչք, բարք, կառք, խելք, շարիք, զարմանք, Հայք, Վիրք, Քուշանք և այլն: Անեզական բառերը հոլովվում են հոգնակի թվով և իմաստով ըմբռնվում են որպես եզակի կամ հոգնակի:

Ծանոթություն. Գրաբարում գործածվում են հոգնակիություն նշանակող այլ կարգի մասնիկներ, որոնք դրվելով մի շարք բառերի վրա, արտահայտում են հավաքական իմաստ:

Հավաքական-հոգնակներտ մասնիկներն են՝ ա) *-ական* զորական (=գինվորներ), գուսանական, բ) *-ամ* ձիան, իշան կամ իշանք (=էշեր). գ) *-անի* ալագանի, երիցանի, ազատանի, մամականի, դ) *-եան* նախարարեան, բերդեան, թղթեան, մոզեան, խոզեան (=խոզեր), ե) *-եար, -եր*՝ վանեար/վաներ (=վանքեր), բանեար (=խոսքեր, բանավեճ), զ) *-իկ* մարդիկ, է) *-նեար*՝ նալկեար (=նավակներ), բարձկեար (=բարձիկներ), ը) *-ոտի*՝ ոսկրոտի (=ոսկրներ), փորոտի, թ) *-որեայ, որայ*՝ արտորեայ/արտորայ (=արտեր), վանորեայ/վանորայ (=վանքեր), ժ) *-տի*՝ մանկտի (=մանուկներ):

§ 81. Եզակի հայցականը ձևով նման է եզակի ուղղականին, իսկ հոգնակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից՝ *ք-ն* փոխարինելով *ս* հոլովակերտ մասնիկով, օրինակ՝ սիրտք - սիրտս, ձկունք - ձկունս, աստեղք - աստեղս:

Որոշյալ առման դեպքում հայցական հոլովը սկզբից ստանում է *զ* նախդիրը՝ զտղայ - զտղայս:

§ 82. Եզակի սեռականը կազմվում է եզակի ուղղականից:

Արտաքին թեքման դեպքում եզակի սեռականը ստանում է *ի, ու, ո, ա* հոլովիչները, ընդ որում *ո* և *ա* հոլովիչների վրա ավելանում է նաև *յ*, օրինակ՝ սիրտ - սրտի, նահանգ - նահանգի, ծով - ծովու, արմատ - արմատոյ, պատանի - պատանոյ, տիտան - տիտանայ:

Ներքին թեքման դեպքում եզակի սեռականը բառի վերջին բաղաձայնից (ն, ր, ղ) առաջ ստանում է *ա, ի, Ե* հոլովիչները, ըստ որում *ն-ից* առաջ՝ *ա* կամ *ի*, իսկ *ր-ից* և *ղ-ից* առաջ՝ *Ե*, օրինակ, ձուկն - ձկան, գառն - գառին, ոսկր - ոսկեր, աստղ - աստեղ:

§ 83. Հոգնակի սեռականը կազմվում է եզակի սեռականից՝ *g* հոլովակերտ մասնիկով, որից առաջ բառավերջի *յ-ն* ընկնում է, օրինակ՝ սրտի-սրտից, ծովու-ծովուց, ձկան-ձկանց, ոսկեր-ոսկերց, արմատոյ-արմատոց, տիտանայ-տիտանաց:

Խառն հոլովումների դեպքում եզակի սեռականի *ի* և *ո* հոլովիչները հոգնակի սեռականում փոխարինվում են *ա* հոլովիչով՝ մահանգի - մահանգաց, գառին- գառանց, պատանույ - պատանեաց:

§ 84. Եզակի տրականը հիմնականում կազմվում է եզակի սեռականի մասն: Տարբերությունն այն է, որ *Ո-Մ* խառն հոլովման մի քանի բառեր եզակի տրականում *ոյ* վերջավորությունից բացի, ունենում են նաև *ոջ* վերջավորությունը, օրինակ՝ տեղոյ կամ տեղոջ, այգոյ կամ այգոջ: Բացի այդ, *Ո* հոլովման որոշ անուններ եզակի տրականում ստանում են *ում* հոլովակերտ մասնիկը՝ հին-հնում, աջ-աջում, իմ-իմում, մի-միում և այլն:

§ 85. Հոգնակի տրականը ձևով նման է հոգնակի սեռականին:

§ 86. Բացառական հոլովը սկզբից ունենում է սովորաբար ի նախդիրը (այլև՝ *զ*, *առ*, *ընդ*, *ըստ* նախդիրներ), որը ձայնավորով սկսվող բառից առաջ դառնում է *յ* և զրվում բառին միացած:

Եզակի բացառականը կազմվում է եզակի տրականից: Արտաքին թեքման *Ա, Ո* և *Ո-Մ* հոլովումների դեպքում եզակի բացառականը կազմվում է եզակի տրականի վրա սկզբից *ի* նախդիր ավելանալով՝ տիտանայ-ի տիտանայ, արմատոյ-յարմատոյ, պատանույ-ի պատանույ:

Մյուս հոլովումների դեպքում եզակի բացառականը սկզբից ունենում է ի նախդիրը, իսկ վերջից՝ է հոլովակերտ մասնիկը, ընդ որում է-ից առաջ *ի* և *ո* հոլովիչները աղվում են՝ ձկան-ի ձկանէ, աստեղ-յաստեղէ, սրտի-ի սրտէ, մահանգ-ի մահանգէ, ծովու-ի ծովէ:

ՈՒ հոլովիչը որոշ դեպքերում պահպանվում է՝ ի խրատուէ, ի գարդուէ:

Ծանոթություն. Եզակի տրականում *ոջ-ով* և *ում-ով* վերջացող բառերը եզակի բացառականում ստանում են *է* տեղոջ-ի տեղոջէ, աջում-յաջմէ:

§ 87. Հոգնակի բացառականը կազմվում է հոգնակի տրականի վրա սկզբից *ի* նախդիր ավելանալով՝ սրտից-ի սրտից, ծովուց-ի ծովուց, արմատոց-յարմատոց, տիտանաց-ի տիտանաց, ձկանց-ի ձկանց, աստեղց-յաստեղց, մահանգաց-ի մահանգաց, պատանեաց-ի պատանեաց:

§ 88. Եզակի գործիականը կազմվում է եզակի սեռականից՝ *ւ, վ, ք* հոլովակերտ մասնիկներով: Եզակի սեռականում *ա* և *ո* հոլովիչներից հետո եղած *յ-ն* ընկնում է:

ւ-ը դրվում է *ա* և *ի* հոլովիչներից հետո՝ տիտանաւ, սրտիւ, *վ-ն*՝ *ո* հոլովիչից հետո՝ արմատով, *ք-ն*՝ *ն, ո, դ* բաղաձայններով վերջացող հիմքի վրա, ընդ որում

ք-ից առաջ *ն-ն* դառնում է *մ*՝ ձկան-ձկանք, ոսկեր-ոսկերք, աստեղ-աստեղք:

ՈՒ հոլովման դեպքում եզակի գործիականը որևէ հոլովակերտ մասնիկ չի ստանում. սեռ.՝ ծովու, գործ.՝ ծովու:

Խառն հոլովումների դեպքում *ի* և *ո* հոլովիչները փոխարինվում են *ա-ով*՝ մահանգի-մահանգաւ, գառին-գառանք, պատանույ-պատանեաւ:

§ 89. Հոգնակի գործիականը կազմվում է եզակի գործիականից՝ *ք* հոլովակերտ մասնիկով՝ սրտի-սրտիք, արմատով-արմատովք, ծովու-ծովուք, ձկանք-ձկանքք, տիտանաւ-տիտանաւք(օք), աստեղք-աստեղքք, պատանեաւ-պատանեաւք(եօք):

§ 90. Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է *ի(յ)* նախդրով և եզակի տրականով՝ ի մահանգի=մահանգում, ի տան, ի ծովու, ի դատեր, յաստեղ:

Արտաքին թեքման *Ա, Ո* և *Ո-Մ* հոլովման բառերի եզակի ներգոյականի իմաստը դրսևորվում է *ի(յ)* նախդրով և եզակի անորոշ հայցականով՝ ի տիտան=տիտանի մեջ, ի գետ, ի փոշի:

Ծանոթություն. 1. *Ո* հոլովման մի շարք բառեր եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտելու համար ընդունում են *ի* հոլովիչը՝ ի քրթի=քրթում, ի տղմի, յերագի:

Հոգնակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է *ի(յ)* նախդրով և հոգնակի անորոշ հայցականով՝ ի տունս=տներում, ի ծովս, յագարակս, ի պատանիս:

Գրաբարում հատուկ անունների ներգոյականի իմաստը մեծ մասամբ դրսևորվում է *ի(յ)* նախդրով և հայցական հոլովով՝ ի Տարօն, յԱրշակ, ի Ծովս:

§ 91. Ներգոյականի իմաստն արտահայտող *ի(յ)* նախդրով տրականը և հայցականը գրաբարի որոշ քերականներ համարել են առանձին հոլով՝ ներգոյական: Բացի ներգոյականից, գրաբարի հին քերականներից ոմանք ընդունել են նաև պատմական, պարառական և կոչական հոլովներ, որոնք, սակայն, հոլովական հատուկ վերջավորություններ չունեն:

Պատմական հոլով էր համարվում բացառականի հետ *զ* նախդրի գործածությունը, որն արտահայտում է *մասին* կապի իմաստը՝ զՄուշեղէ=Մուշեղի մասին, զնոցանէ=նրանց մասին:

Պարառական հոլով էր համարվում գործիականի հետ *զ* նախդրի գործածությունը, որն արտահայտում է *չուրք* կապի իմաստը՝ զտամք=տան շուրջը, զպարսպաք (օք)=պարիսպների շուրջը:

Կոչական հոլով էր համարվում ուղղականի հետ *ո՛վ* միջարկության գործածությունը՝ ո՛վ կին, ո՛վ մարդիկ, ո՛վ փիլիսոփայք:

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ ՏՐԱՏԱԿ

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ ՏՐԱՏԱԿ	ՊԵՐՏՆԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ											
	ՊԵՐՏՆԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ						ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ					
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ ԲՆԱԿԱՆ ՏՐԱՏԱԿ	ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ						ՊԵՐՏՆԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ					
	Ա		Ի		Ո		ՈՒ		Ս		Ե	
ԲԵՐՏՆԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ	ԲԵ.	ԽՈՂԲ.	ԲԵ.	ԽՈՂԲ.	ԲԵ.	ԽՈՂԲ.	ԲԵ.	ԽՈՂԲ.	ԲԵ.	ԽՈՂԲ.	ԲԵ.	ԽՈՂԲ.
	ՆԵՐՍԵՍԻԱՆԻ ԲԵՐՏՆԱԿ	-	Ք	-	Ք	-	Ք	-	Ք	-	Ք	-
ՎԱՐՏՆԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս
ՍԵՐԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս
ԲԱՅԱՍԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս
ԳՈՐԾՈՒԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս	-	Ս

Վարժություն 43. Կազմել հետևյալ բառերի հոգնակի ուղղակաճն ու հայ-գակաճը:

- ա) Արտաքին թերում՝ ամպ, ժամանակ, պատանի, այծ, գերի, արքայ, զեն, ձայն, զետ, զարդ, սահման:
- բ) Ներքին թերում՝ Ա հողվում - ատամն (ատամնոք), շուրթն, ուսումն. Ե - դուստր, տարր. Ի-Ա - անձն (անձինք), գառն, դաշն:

Վարժություն 44. Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի սեռա-կաճն ու տրակաճը:

- ա) Արտաքին թերում՝ Ա- Արշակ, Հայկ, Տիգրան (միայն եզակի). Ի- հաց, նետ, սիրտ. Ո- թռչուն, արծաթ, խոտ. ՈՒ- գանձ, կաքառ, առեւծ. Ի-Ա- ազա-րակ, հրաման, պատերազմ. Ո-Ա- պատանի (պատանույ-պատանեաց), կեն-դանի, աղաւնի:
- բ) Ներքին թերում՝ Ա- ձուկն, գազաթն, հարցումն. Ե-աստղ, ոսկր, վագր. Ի-Ա- մասն, հարսն, բեռն:

Վարժություն 45. Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի բացառակաճը:

- ա) Արտաքին թերում՝ Ա- Վարդան, Երասխ, Սահակ (միայն եզակի). Ի- բախտ, խորշ, սրահ. Ո- արջառ, բոյս, հողմ. ՈՒ- դաս, ճակատ, հաւ. Ի-Ա- նա-խարար, զաւառ, քաղաք. Ո-Ա- թշնամի, գարի, թզենի:
- բ) Ներքին թերում՝ Ա- քաջութին, արիւն, սկիզբն. Ե-ազդր, կոծղ, եզր. Ի-Ա- գառն, հարսն, մատն:

Վարժություն 46. Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի գործիակաճը:

- ա) Արտաքին թերում՝ Ա- Արամ, Վոսան, Անահիտ (միայն եզակի). Ի- փայտ, ծառայ, բազէ. Ո- գործ, ճաշ, սուր. ՈՒ- նախանձ, վրէժ, ուղտ. Ի-Ա- դաշտ, գազան, կտակ. Ո-Ա- ապակի, եղևնի, հայրենի:
- բ) Ներքին թերում՝ Ա- տուն, երդումն, բազմութիւն. Ե- համր, ուստր, շիզդ (=կոճակ, զարդ). Ի-Ա - ափն, եզն, ողն:

Վարժություն 47. Հետևյալ բառերը դնել տրակաճն ու հայցական հոլովնե-րով և ի(յ) նախդրով՝ եզակի և հոգնակի ներգոյականի նշանակությամբ:

- ա) Արտաքին թերում՝ Ի- բանտ, ճառագայթ, որովայն. Ո- գետ, ջուր, գութ. ՈՒ- ծով, ցուլ, առաւօտ. Ի-Ա- գերեզման, ճանապարհ, աշտարակ. Ո-Ա- այգի (այգուջ), կղզի, գիմի:

բ) Ներքին թերում Ա- շարժումն, կայծակն, եղեգն. Ե- վագր, արկղ, դուստր
Ի-Ա- մասն, անձն, դաշն:

Կ ա ն ո ն

Եթե գրաբարում գոյականն ունի նախադաս լրացում, նրա նախդիր-
ները սովորաբար դրվում են վերջինիս վրա, օրինակ՝ Ատրուշանս շինելին
ի բազում տեղիս (Բուզ., 4-րդ, ԾԹ): Թողայր զբարի և զքնիկ ժառանգու-
թին նախնեաց իւրոց (Փարս., 1-ին, Է):

Վարժություն 48. Թարգմանել, որոշել գոյական անունների հոլովն ու թիվը:

Ամենայն գետք և վտակք ի ծով մտանեն, և ծով ոչ լնու: Որպես հուր զի այ-
րէ զանտառ, որպես բոց որ կիզու զլերինս: Չի ոչ երբեք տեսաք՝ թէ կովք էշ
ծնան, և էշք՝ եզինս, և ոչ գայք մաքիս, և ոչ մաքիք աղուեսս, և ոչ առիծք
ծիս, և ոչ ձիք օձս: Հրամայէ զահմանս զիւրից և ագարակաց որոշել: Եւ ոչ
կամեցաւ արքայն Հայոց ունկնդիր լինել բանիցն պատգամատրացն թագա-
տրին Պարսից Շապիոյ: Մի՞թէ քաղիցեն ի փշոց խաղող, կամ ի տատակէ
թուզ: Հրաման տայր այնուհետև արքայն Վրաց՝ ի կողմանց կողմանց և ի
խառնադանց զաւառաց իշխանութեան իւրոյ ժողովել մանկունս: Առաքէ
հրեշտակս առ Արայն զերեցիկ՝ ընծայիս և պատարագօք, բազում աղաչա-
նօք և խոստմամբ պարզևաց: Կերակրեցի զնոսս հացիս և ջրով: Յաւանս և
յագարակս շինէր եկեղեցիս: Յանդիման եղև թագաւորին Խոսրովու յնուտի
զաւառի, ի Խաղիսաղ քաղաքի, ի ձմերոցս արքայութեան Հայոց:

ՅԱՂԱԳՍ ՔԱՂԱՔԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԱԲԵՐԵԼՈՅ

Եւ յետ այսորիկ՝ եկին ի քաղաքն մեծ յԱրտաշատ, և առին զնա, և կործա-
նեցին զպարիսպ նորա. առին անտի զգանձս մթերեալս՝ որ կային, և զերեցին
զամենայն քաղաքն: Եւ խաղացուցին ի յԱրտաշատ ի քաղաքէ ինն հազար
տուն երդ Հրեայս, զոր ածեալն էր զերի Տիգրանայ արքայի Արշակունտոյ՝
յերկրէն Պարսստիկացոց. և քառասուն հազար երդ Հայ, զոր յԱրտաշատ քա-
ղաքէ խաղացուցին: Եւ զամենայն շինուած քաղաքին հրձիգ արարին զփայ-
տակերտն, և զքարակերտն քանդեցին. զպարիսպն ըստ նմին օրինակի և զա-
մենայն շինուած քաղաքին մինչև ի հիմունսն ապականեցին, և ոչ թողին մի,
և ոչ թողին բնաւ քար ի քարի վերայ. անմարդի և թափուր յամենայն բնակ-
չաց իւրոց կացուցանելին:

Առնուին և զՎաղարշապատ քաղաք. քանդելին բրէին զքաղաքն ի հիմանց
տապալելին, և խաղացուցանելին յայնմ և ս քաղաքէ՝ իննևտասն երդս հա-

զար⁴: Ընդ ամենայն քաղաքս⁵ ոչ թողին ամենև ին շինած. զի զամենայն տա-
պալելին, քակեալ քանդելին. և ընդ ամենայն երկիրն ասպատակ սիռեալ՝ զա-
մենայն այր ի չափ հասեալ կոտորելին, զկանայս և զորդիս ի զերութիւն վա-
րելին. և զբերոս ամենայն թագաւորին Հայոց կալան⁶, և լցեալ բազում ամբա-
նօք՝ բերդակալս թողուին: Առնուին և զմեծ քաղաքն զԵրուանդաշատ, և խա-
ղացուցանելին անտի երդս քսան հազար Հայ, և երդս երեսուն հազար Հրեայ.
և զքաղաքն ի հիմանց տապալեալ բրեալ յատակելին: Ապա առնուին և զքա-
ղաքն Բագրևանդայ Չարեհաւան, և խաղացուցանելին անտի հինգ հազար
երդ Հայ, և ութ հազար երդ Հրեայ. և զքաղաքն ի հիմանց տապալելին յատա-
կելին: Առնուին և զքաղաքն մեծ Չարիշատ՝ որ էր ի գաւառին յԱղոյհովտի, չո-
րեքտասան հազար⁷ երդ Հրեայ, և տասն հազար երդ Հայս. և զնա ի հիմանց
քանդեալ ապականելին: Առին և զամուր քաղաքն Վան, որ է ի գաւառին Տոգ-
բայ. և հրձիգ արարեալ, քակելին զհիմունս նորա. և խաղացուցանելին անտի
երդս հինգ հազար Հայ, և ութ և տասն հազար երդս Հրեայս:

(Փաստոս Բուզանդ. 4-րդ, ԾԵ)

- ¹ յետ այսորիկ - սրանից հետո, այնուհետև
- ² ածեալն էր զերի Տիգրանայ արքայի
- ³ Արշակունտոյ - Արշակունի Տիգրան թագաւորը զերի էր բերել
- ⁴ փխ. իննևտասն հազար երդս - տասնինը հազար տուն
- ⁵ ընդ ամենայն քաղաքս - ամբողջ քաղաքում
- ⁶ կալան - անտան
- ⁷ չորեքտասան հազար - տասնչորս հազար

4. ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԳՈՅԱԿԱՆ ԵՎ ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎԱՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

§ 92. Գրաբարում կան բառեր, որոնց զուգահեռաբար հոլովվում են մեկից
ավելի հոլովմամբ, օրինակ՝ գանձ-գանձու//գանձի, գանձից. խաղ-խա-
ղու//խաղոյ, խաղով//խաղի, խաղից, կամ եզակիում հոլովվում են մի հոլովի-
չով, իսկ հոգնակիում՝ այլ հոլովիչով՝ քար-քարի, քարի//քարանց, քարամբք,
կամ առանձին հոլովներում ունենում են տարբեր ձևեր՝ աղբիւր-աղբերք//աղ-
բերաւ, աղբերքք//աղբերօք:

Կան բառեր էլ, որոնք հաճախ հոլովվում են այլ հոլովմամբ, երբ հանդես
են գալիս որպես բարդ կամ ամանցավոր բառերի վերջին բաղադրիչ, օրինակ՝
սէր-սիրոյ, բայց՝ մարդասէր-մարդասիրի, մարդասիրաց, գործ-գործոյ, բայց՝
անգործ-անգործի, անգործից, զէն-զինու, բայց՝ պատենազէն-պատենազինի,
պատենազինաց և այլն:

Հոլովումների մեջ նկատվող այդ կարգի բնորոշ փոխանցումները ցույց կտրվեն հոլովման համապատասխան բաժիններում:

§ 93. Գրաբարում կան գոյական և ածական անուններ, որոնք չեն հոլովվում: Դրանցից են՝

ա) *Իմ* վերջածանցով կազմված ձայն նշանակող բառերը՝ գոչին, թնդին, դրդին, հնչին, շառաչին և այլն:

բ) Կրկնակի փոքրացուցիչ *իկ* ածանց ունեցող բառերը՝ պատանեկիկ, նաակիկ և այլն:

գ) Մի շարք այլ բառեր՝ արտօսը, ծունը, կազմ, հաճոյ, գոհ, ձիգ, դոյզի (=չնչին), հաշտ և այլն:

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

ԴԱՍ ՏԱՄՆՉՈՐՄԵՐՈՐԴ

1. ՊԱՐՉ ՀՈԼՈՎՈՒՄԵՐ

Ա ԱՐՏԱՔԻՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 94. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	տիտան	տիտանք
Հ.	(գ) տիտան	(գ) տիտանս
Ս. Տ.	տիտանայ	տիտանաց
Բ.	ի տիտանայ	ի տիտանաց
Գ.	տիտանա	տիտանաք(օք)

§ 95. Այսպես հոլովվում են.

ա) Անհոգնական և անեզական հատուկ անունների մեծ մասը՝ Ադամ, Անահիտ (Անահտայ), Արամ, Արշակ, Բել, Երասխ, Երուանդ, Հայկ, Հռովմ, Մեսրոպ, Սահակ, Վարդան, Տիրան, Տրդատ, Ալանք, Քուշանք, Գուգարք, Ծովք, Հոնք, Մարք, Մոկք, Վիրք (Վրաց), Տաշիրք և այլն:

Հոլովման օրինակներ.

ՈՒ.	Տրդատ	Ալանք
Հ.	(գ)Տրդատ	(գ)Ալանք

Ս. Տ.	Տրդատայ	Ալանաց
Բ.	ի Տրդատայ	յԱլանաց
Գ.	Տրդատա	Ալանաք(օք)

բ) Որոշ բացառություններով *աս, էաս, էոս, էս, իոս, իս, ոս* հնչյունակապակցություններով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց *աս, ոս, ս* բաղադրիչները թեք հոլովներում դուրս են ընկնում, իսկ *է* և *ի* ձայնավորները *ա* հոլովիչից առաջ վերածվում են *ե-ի*՝ Ղուկաս-Ղուկայ, Անդրեաս-Անդրեայ, Տիմոթեոս-Տիմոթեայ, Հերակլէս-Հերակլեայ, Տիբերիոս-Տիբերեայ, Արտեմիս-Արտեմեայ, Հոմերոս-Հոմերայ և այլն:

Ծանոթություն. Ու-ով վերջավորվող մի քանի հատուկ անուններ սեռական և տրական հոլովներում ստանում են *եայ*՝ Փաւստոս-Փաւստեայ, Կաղմոս-Կաղմեայ, իսկ *էս*-ով վերջավորվողները՝ *այ*՝ Վրթանէս-Վրթանայ:

գ) Ա-ով և *իա*-ով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց սեռական և տրական հոլովները կազմվում են ուղղականին *յ* ավելանալով՝ Աննա-Աննայ, Յուդա-Յուդայ, Ասիա-Ասիայ, Մակեդոնիա-Մակեդոնիայ և այլն:

Ծանոթություն. *Իա*-ով վերջավորվող մի քանի հատուկ անունների *ի-ն* թեք հոլովներում դառնում է *ե*՝ Գալիլիա-Գալիլեայ, Կեսարիա-Կեսարեայ կամ Կեսարիայ, Սամարիա-Սամարեայ կամ Սամարիայ:

դ) *է*-ով և *ի*-ով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց *է-ն* և *ի-ն* *ա* հոլովիչից առաջ վերածվում են *ե-ի*՝ Հոփսիմէ-Հոփսիմեայ, Գայիանէ-Գայիանեայ, Վահէ-Վահեայ, Եսայի-Եսայեայ և այլն:

Վարժություն 49. Հոլովել Ա արտաքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

Անակ, Պապ, Մաժակ, Վաղարշակ, Շամիրամ, Փառանձեմ, Ազրիպպաս, Աքիլէս, Եղիա, Հեղինէ, Մծբին, Միջագետք, Քուշանք:

Վարժություն 50. Թարգմանել, որոշել Ա արտաքին հոլովման բառերի հոլովը:

Աճապարէին հասանել ի բանակն Երուանդայ: Ապստամբեցին յԱրշակայ արքայէն Հայոց ամուր գաւառն Արձախայ...: Չխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց: Իսկ նախարարքն մեր խնդրէին ի Վտամայ այլ աթոռակալ: Առաքէ ի Հայս հանդերձ մեծան Վրթանա: Ի Վաղարշայ առնու զքազաւորութիւնն Խոսրով որդի նորա: Գայր հասանէր դեսպան ի թագաւորէն Վրաց Վախտանգայ: Տայ ի ժառանգութիւն Կաղմեայ՝ որդոյ Արամանեկայ: Խաղա՛ գնա՛ դու յերկիրն Քուշանաց: Ինքն մնաց ժամանակս ինչ յԱսիա:

Վարժություն 51. Թարգմանել գրաբար:

Հղում են ողջուն Հայոց Վարդան սպարապետին: Ծապուհ արքան կան շեց Արշակ արքային: Ստեպ-ստեպ պատգամավորներ էին գալիս Պասի կողմից Հայաստան: Սահակի և Մեսրոպի հետ միասին (հանդերձ) շրջում էր ավաններում և շեներում: Հրամայում է Ալաններին ավերել գեղեցիկ դաստակերտները: Գերիներին կթողնես Շոփքում:

ԳԱՐՈՒՆ

Չմեռն էանց, անձրևք անցին և գնացեալ մեկնեցան: Ծաղիկք երեսեցան յերկրի մերում. ժամանակ եհաս յատանելոյ¹. ձայն տատրակի լսելի եղև² յերկրի մերում. թզենի արձակեաց զբողբոջ իւր. որթք մեր ծաղկեալք ետուն՝ զհոտս իւրեանց: Արի՛ եկ, մերձատր իմ, գեղեցիկ իմ, աղանի իմ: ... Երև եցո՛ ինձ զերեսս քո և լսելի արա ինձ զբարբառ քո. զի բարբառ քո քաղցր է և տեսիլ քո գեղեցիկ:

(Երգ երգոց, Բ, 11-14)

¹ յատանելոյ-տնելու
² եղև-եղավ

³ ետուն-տվին
⁴ երև եցո-ցույց տուր

ՈՐՈՋ ԱՂՔԱՏԻՆ

Արք երկու էին ի քաղաքի միում¹, մին մեծատուն և միսն աղքատ: Եւ մեծատանն էին² հօտք և անդեալք բազում յոյժ, և աղքատին և ոչ ինչ, բայց ուրոջ մի փոքր. և որոջն հաստատեալ էր ընդ մնա³ և ընդ որդիս նորա ի միասին. ի հացէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր և ի ծոց նորա ննջէր, և էր նորա իբրև զդուստր: Եւ եկն⁴ անցատր առ այրն մեծատուն և խնայեաց մեծատունն առնուլ ի հօտից իւրոց և յանդէոց իւրոց. և էառ զորոջ աղքատին և արար⁵ առնն եկելոյ⁶ կերակուր:

(Բ Թագաւորութեանց, ԺԲ, 1-4)

¹ արք երկու էին ի քաղաքի միում-մի քաղաքում երկու մարդ կային
² մեծատանն էին-հարուստն ունէր
³ ընդ մնա-նրա հետ

⁴ եկն-եկավ
⁵ արար-պատրաստեց
⁶ առնն եկելոյ-եկավ մարդու համար

ՎԱՍՆ ՄՐՋԵՆՆ

Նմանեցուց Գրնէ մրջեանն, որ ամարայնոյն¹ պատրաստէ աշխատութեամբ զհամբարս² ձմերայնոյ: Թէպէտ և ոչ է մօտ նեղութիւն ձմերայնոյ, ոչ

ծուլանայ և ոչ հեղգայ ի պատշաճից պիտոյիցն³ նեղութեան ժամանակին. այլ մեծաւ փութով անդանդաղ տայ զամձն ի գործ և ի վաստակ⁴, մինչև ժողովեցէ դիցէ⁵ համբարս ի շտեմարանս՝ բաւական իրոյ դարմանիցն: Եւ զկերակուրն՝ զոր ժողովէ, ոչ ծուլութեամբ համբարէ, այլ իմաստուն և խորագետ հնարիւք զարժան իրացն կատարէ⁶: Չհատ կան զկորիզ իրիք⁷ յորժամ տանի ի ծակն, ընդ մէջ⁸ կտրէ և դնէ, զի մի-բուսցին ի հիւրոց խոնաութենէ, և վրիպեալ ելանիցեն ի դերև⁹ ի պիտոյից կերակրոց: Եւ դարձեալ եթէ խոնաւացին հատքն, հանէ առ եզերք մրջիւնոցին, արկանէ տարածոց¹⁰ և ցամաքեցուցանէ: Բայց ոչ եթէ հանապազ հանէ, այլ յորժամ զիտէ՝ թէ արևկայ և պարզ իցեն (օղբ) և ոչ անձրև:

(Բարսեղ Կեսարացի, Վասն վեցօրեայ արարչութեան. ԿԵՆՍ ԹՈՒՆ., Բ, էջ 86-87)

¹ ամարայնոյն-ամռանը
² համբարս-պաշար, պարեն
³ ի պատշաճից պիտոյիցն-անհրաժեշտ կարիքները հոգայտ համար
⁴ տայ զամձն ի գործ և ի վաստակ-աշխատում է
⁵ դիցէ-դնի
⁶ զարժան իրացն կատարէ-արժանի գործ է կատարում
⁷ իրիք-որևէ բանի
⁸ ընդ մէջ-մեջտեղից
⁹ մի... վրիպեալ ելանիցեն ի դերև-չփչանան
¹⁰ արկանէ տարածոց-փոսւմ է

ԱՆԵՐՔԻՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 96. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոզնակի
ՈՒ.	աղեղն	աղեղունք
Հ.	(զ)աղեղն	(զ)աղեղունս
Ս.Տ.	աղեղան	աղեղանց
Բ.	յաղեղանէ	յաղեղանց
Գ.	աղեղամբ	աղեղամբք

Այս հոլովման ենթարկվող այն բառերը, որոնք վերջանում են (ը)ն բաղաձայնով, հոգնակի ուղղականում այդ բաղաձայնից առջա ստանում են ու ձայնավորը: Մի քանի բառեր ու-ի փոխարեն ստանում են ա ձայնավորը՝ ակն-ականք (զոհարեղենի իմաստով), կողմն-կողմանք, ջերմն-ջերմանք, սերմն-սերմանք (այլև՝ սերմունք, սերմանիք): Հոգնակի ուղղականում ա է ստանում նաև անուն բառը՝ անուանք:

§ 97. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) *ն-ով* և նրան նախորդող որևէ այլ բաղաձայնով վերջացող բառերի մեծ մասը՝ ակն (հոգն. ուղղ. ակունք=աղբյուրի ակ), այծեամն (այծեման), ասեղն, ատամն, բուրգն, գագաթն, դիակն, դուռն, եղեռն, երկն, քիթեղն, կայծակն, հիմն, ծնեռն, ծուկն, ճպուռն, մուկն, նուռն, շուրթն, որդն, ունկն, ռունգն, սերմն, սկիզբն, փայլակն, քիրտն և այլն:

Ծանոթություն 1. Մի քանի բառերի մեջ *ռ* բաղաձայնը, *ն-ից* հեռանալով դառնում է *ր*՝ ամառն-ամարան-ամարունք, դուռն-դրան-դրունք, մատուռն-մատրան-մատրունք, ծնեռն-ծմերան-ծմերունք, եղեռն-եղերան կամ եղեռան-եղերունք կամ եղերք:

Ծանոթություն 2. *Ունկն* բառը «ականց» առումով գործածվելիս հոգնակի ուղականում ունենում է *ականցք* ձևը, որը հոլովվում է *Ի-Ա* արտաքին հոլովմամբ (սեռ. տր. ականցաց, գործ. ականցաք(օք), իսկ «կանք» առումով՝ *ունկունք*:

բ) *Ումն* անանգով վերջացող բառերը՝ ազդումն, դեգերումն, երդումն, խոստումն, շարժումն, ուսումն և այլն: Հոլովման օրինակ՝ *հարցումն*. սեռ. տր.՝ հարցման, բաց.՝ ի հարցմանէ, գործ.՝ հարցմամբ, հոգն. ուղղ.՝ հարցմունք, սեռ. տր.՝ հարցմանց, բաց.՝ ի հարցմանց, գործ.՝ հարցմամբք:

Ումն-ով վերջացող բառերի նմանակությամբ է հոլովվում նաև *պաշտոն* բառը. սեռ. տր.՝ պաշտաման, բաց.՝ ի պաշտամանէ, գործ.՝ պաշտամամբ, հոգն. ուղղ.՝ պաշտամունք, սեռ. տր.՝ պաշտամանց, բաց.՝ ի պաշտամանց, գործ.՝ պաշտամամբք:

գ) *Ուրիւն-ով* և *իւն-ով* վերջացող բառերը՝ բազմութիւն, գիտութիւն, իմաստութիւն, մեծութիւն, անկիւն, կորիւն, մրջիւն, ծիւն, սիւն և այլն: Այս կարգի բառերի *իւ* երկբարբառը թեք հոլովներում *ա* հոլովիչից առաջ դառնում է *ե*, իսկ *եա-ն* շեշտագրկվելով՝ եզակի բացառականում սովորաբար փոխվում է *ե-ի*: Հոլովման օրինակներ.

	եզակի	Հոգնակի	եզակի	Հոգնակի
Ու.	բաջութիւն	բաջութիւնք	արիւն	արիւնք
Հ.	(գ)բաջութիւն	(գ)բաջութիւնս	(գ)արիւն	(գ)արիւնս
Ս. Տ.	բաջութեան	բաջութեանց	արեան	արեանց
Բ.	ի բաջութենէ	ի բաջութեանց	յարենէ	յարեանց
Գ.	բաջութեամբ	բաջութեամբք	արեամբ	արեամբք

Ուրիւն-ով և *իւն-ով* վերջացող բառերի նմանակությամբ են հոլովվում *ունդ*, *ուստ*, *ուրդ* վերջածանցներով մի քանի բառեր՝ *ծնունդ*, *ծննդեան*, ի *ծննդենէ*, *ծննդեամբ*, հոգնակին սովորաբար *ռ* հոլովիչով է՝ *ծննդոց*, *ծննդովք* (այլն՝ *ծննդեամբք*). *սերունդ*, սերնդեան կամ սերնդոյ. *սնունդ*, սննդեան (այլն՝ սննդի). *փախուստ*, փախստեան (այլն՝ փախստի), փախստեամբ, *քարուստ*,

քարստեան (այլն՝ քարստի), քարստեամբ. *գայուստ*, գալստեան. *կորուստ*, կորստեան, ի կորստենէ, կորստեամբ. *ժողովուրդ*, ժողովրդեան (այլն՝ ժողովրդի կամ ժողովրդոյ), ի ժողովրդենէ, ժողովրդեամբ կամ ժողովրդով, ժողովրդեանց կամ ժողովրդոց. *խորհուրդ*, խորհրդեան (այլն՝ խորհրդոյ, խորհրդի), խորհրդեամբ, ինչպես նաև հետևյալ բառերը՝ *տեսիլ*, տեսլեան, տեսլեամբ, տեսիլք, տեսլեանց, տեսլեամբք (այլն՝ տեսիլք, տեսլաւք(եօք)), *ամիս*, ամսեան, սովորաբար լինում է *ռ* հոլովիչով՝ ամսոյ, ամսոց. *հանգիստ*, հանգստեան (այլն՝ հանգստի, հանգստից):

դ) *Ուն-ով* վերջացող մի քանի բառեր՝ *տուն*, տան, ի տանէ, տամբ, տունք, տանց, ի տանց, տամբք, *շուն*, շան, ի շանէ, շամբ, շունք, շանց, ի շանց, շամբք. *ծեղուն* (=առաստաղ), *ծեղուան*, ի *ծեղուանէ*, *ծեղումբ*, *ծեղուանց*, ի *ծեղուանց*, *ծեղումբք*, *անուն*, անուան, յանուանէ, անումբ, անուանք, անուանց, յանուանց, անումբք:

Այս բառերի նմանակությամբ հոլովվում են *աշուն*, *գարուն* և *մահ* բառերը՝ աշնան, գարնան, մահուան, ի մահուանէ, մահումբ, մահուանք կամ մահունք: *Մահ* բառը հոլովվում է նաև *ու* հոլովիչով՝ մահու, մահք, մահուց, մահուք:

ե) *Իկ-ով*, *ուկ-ով* վերջացող մի շարք բառեր՝ *ծաղիկ*, ծաղկան (այլն՝ ծաղկի, ծաղկոյ), ի ծաղկանէ, ծաղկունք (այլն՝ ծաղիկք), ծաղկանց (այլն՝ ծաղկաց, ծաղկոց), *աղջիկ*, աղջկան, աղջկամբ կամ աղջկաւ, աղջկունք, աղջկանց. *անդրանիկ*, անդրանկան (այլն՝ անդրանկի), անդրանիկք, անդրանկաց. *խցիկ*, խցկան (այլն՝ խցկի), խցկունք. *շնիկ*, շնկան, շնկունք. *ընչիկ* (=չնչին, աննշան ունեցվածք), ընչկան. *փոքրիկ*, փոքրկան, փոքրկունք, փոքրկանց. *մանուկ*, մանկան, մանկունք, մանկանց, հատուկ անուններից՝ *Աստղիկ*, Աստղկան. *Յուսիկ*, Յուսկան. *Սաքենիկ*, Սաքենկան. *Չուիկ*, Չուկան (Չուրկան) և այլն:

Մարդ բառը, որը պատկանում է Ո հոլովման, *իկ* մասնիկով գործածվելիս, հոլովվում է այս բառերի նմանակությամբ՝ միայն եզակի ձևով՝ մարդիկ, մարդկան, ի մարդկանէ, մարդկամբ կամ մարդկաւ:

Վարժություն 52. Հոլովել *Ա ներքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը*

արեզակն, բաղեղն, եղեգն (եղեգան), թէկն կամ թեկն (թիկան), որոմն, կըն-ճիռն, սիսեռն (սիսռան), փայծաղն, երևումն, խոտորումն, կազմութիւն, զօրութիւն, սիւն:

Վարժություն 53. Թարգմանել, որոշել *Ա ներքին հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը և կազմել դրանց եզակի և հոգնակի ուղղականը*.

Օրինակ՝ մանկանց - հոգն. սեռ., եզ. ուղղ.՝ մանուկ, հոգն. ուղղ.՝ մանկունք:

Ոչ է բարոց առնուլ՝ զհաց մանկանց և արկանել շանց: Յանխնայ կոտորելով նախճիրս արեան գործէին: Առնոյր ասար բագում ի կողմանցն Ասորոց: Տապալեաց զլերիսն ի հիմանէ: Դիակամքք թշնամեաց լցին զդաշտն ամենայն: Քանզի մարդոյ մարմին ի շորից տարերց խառնեալ է, ի խոնաւութենէ, ի ցամաքութենէ, ի ցրտութենէ և ի ջերմութենէ: Չոքանչ Միմովնի տագնապէր ջերմամբ մեծաւ: Չնոյն շշնջին լսէին յամենայն շրթանց: Պահանջմամբ վրիժուցն զվնասն կարճէ: Այրէին կիզուին գտունս պաշտաման կրակի:

Վարժություն 54. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով և թվով:

Օրինակ՝ արեգակն- եգ. տր.՝ արեգական, տունք-հոգն. բաց.՝ ի տանց, կայծակունք-հոգն. գործ.՝ կայծակամբք, կողմանք - ի նախողով հոգն. հայց.՝ ի կողմանս հոգն. ներգոյականի նշանակությամբ:

Մատուցանեն երկրպագութիւն (արեգակն): Մա շինէ արան մեծ գտեղի (ծնունդ) իւրոյ: Տիեզերք ամենայն զկնի (ուսմունք) նոցա զմային: Մա էր իշխան և հրամանատար ամենայն (տէրութիւն)-ն Պարսից: Մեռանի Արայ ի պատերազմին (մանկունք)-ն Շամիրամայ: Ամենայն քաղաքն երերէր (պաշարումն) շարժմանցն: Բարի է մարդոյ առնուլ զլուծ խոնարհութեան (մանկութիւն) իւրմէ: Մի՛ հանէք բեռնս (տունք) ձերոց: Եփեաց (կայծակունք) նորա հաց և խորովեաց միս: Չականջն (ատամունք)-ն ի բաց կտրէր: (Երդումն) հաստատենք այսօր առաջի քո: (Քրտունք) երեսաց քոց կերիցես զհաց քո: Չոհէիք զորդիս ձեր... (կողմանք) ձորոցն: Ոչ (անկին) ուրեք աշխարհի քարոզի: Տեսանէր (տեսիլ), զի այգի մի էր մեծ և վայելուչ: Արգելուս և փակես զամենեսեան ի հեռաւոր (օտարութիւն):

Վարժություն 55. Թարգմանել գրաբար:

Տեսնում էինք, որ տանից ծուխ էր ելնում: Ամբարտակը բոլոր կողմերից պատեցին կրով և խճով: Մուտ երդումով և սնոտի խոստումով իր մուտ (առ ինքն) կանչեց հայոց նախարարներին: Աղեղների լարերի ծայրից խլանում էին ականջները: Որսում էր ձկներ պղտոր ջրերում: Ըունը շան միս չի ուտի: Օրվա (ատուր) հացը քրտինքով ենք հայթայթում: Քաջությամբ կկռվենք ու կմեռնենք, բայց մեր հայրենիքը չենք տա թշնամիներին: Մեղը էր կաթում նրա (նորա) շոթունքներից: Արջը փորում էր մրջյունի բույնը, լեզվով (լեզուաւ) ժողովում և ուտում: Կաղնու (կաղնոյ) փայտից կշինես դռներ: Լուսինն է պատճառը արեգակի խավարման: Խարսխավոր սյուներով շինում է եկեղեցի զմբժախարկ:

Նման է արքայութիւն երկնից առն տանուտեան¹, որ էլ ընդ առաւօտս ի վարձու ունել² մշակս յայգի իւր: Եւ արկ վարձս³ մշակացն ատուրն դահեկան⁴ և առաքեաց զնոսա յայգի իւր: Եւ ելեալ զերրորդ ժամու⁵ ետես այլս, զի կային դատարկք ի հրապարակս: Ասէ և ցնոսա. «Երթա՛յք և դուք յայգի իմ, և որ ինչ արժան իցէ՛ տաց⁶ ձեզ»: Գնացին և նոքա: Եւ դարձեալ ելեալ զվեց ժամու և զինն ժամու՝ արար նոյնպէս: Եւ զմետասաներորդ ժամու՝ ելեալ՝ եգիտ այլս, զի կային դատարկք. ասէ և ցնոսա. «Ընդէ՞ր կայք աստ զօրս ցերեկ⁸ դատարկք»: Ասեն ցնա. «Ձի ոչ ոք կալաւ զմեզ ի վարձու»: Ասէ ցնոսա. «Երթա՛յք և դուք յայգին, և որ ինչ արժան է՝ առնուցուք»:

Եւ իբրև երեկոյ եղև, ասէ տէր այգւոյն ցգաւառապետ իւր. «Կոչեա՛ զմշակս և տո՛ւր նոցա վարձս՝ սկսեալ ի յետնոցն մինչև ցառաջինսն»: Իբրև եկին որք զմետասաներորդ ժամուն⁹, առին մէն մի¹⁰ դահեկան: Եկեալ և առաջինքն՝ համարէին, թէ ատելի առնուցուն, և առին մէն մի դահեկան և նոքա: Իբրև առին, տրտնջէին զտանուտեանն¹¹ և ասէին, թէ «Դոքա յետինքդ մի ժամ գործեցին, և հասարակորդս մեզ արարեր¹² զորդսա, որ զծանրութիւն ատուրն բարձաք և զտօթ»: Նա պատասխանի ետ միում ի նոցանէ և ասէ. «Ընկէ՛ր, չգրկեն զքեզ, ո՞չ դահեկանի միոջ սակ արկեր¹³ ընդ իս: Ա՛ն զքոյդ և երբ: Եթէ կամիմ յետնոցս՝ տալ, որպէս և քեզ եթէ չիցէ՞ ինձ իշխանութիւն¹⁴ յիմսս առնել¹⁵ զինչ և կամիմ. կամ թէ ակն քո չա՞ր է, զի ես առատս եմ»: Այսպէս եղիցին յետինք առաջինք, և առաջինք՝ յետինք: զի բագումք են կոչեցեալք, և սակաւք են ընտրեալք»:

(Մատթէոս, Ի, 1-16)

¹ առն տանուտեանն-տանուտեր մարդու, տանուտերի
² ի վարձու ունել-վարձելու
³ արկ վարձս-վարձ նշանակեց
⁴ ատուրն դահեկան-օրը մի դահեկան
⁵ զերրորդ ժամու-ժամը երեքի մուտ
⁶ տաց-կտամ
⁷ զմետասաներորդ ժամու-ժամը տասնմեկի մուտ
⁸ զօրս ցերեկ- այս օրը ցերեկով
⁹ որք զմետասաներորդ ժամուն-նրանք,
որ ժամի տասնմեկի մուտերն էին զնացել
¹⁰ մէն մի-ամեն մեկը մի, մի-մի
¹¹ զտանուտեանն-տանուտերից
¹² հասարակորդս... արարեր- հավասարեցրիր
¹³ սակ արկեր-սակարկեցիր, զին դրեցիր
¹⁴ եթէ չիցէ՞ ինձ իշխանութիւն-մի՞թէ ես իրավունք չունեմ
¹⁵ յիմսս առնել- առնեցածներս (ունեցվածքս) անել (տնօրհեծել)

Ե ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 98. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	կայսր	կայսերք	արկղ	արկեղք
Հ.	(զ)կայսր	(զ) կայսերս	(զ)արկղ	(զ)արկեղս
Ս. Տ.	կայսեր	կայսերց	արկեղ	արկեղց
		կայսերաց		արկեղաց
Բ.	ի կայսերէ	ի կայսերց	յարկեղէ	յարկեղց
		ի կայսերաց		յարկեղաց
Գ.	կայսերք	կայսերքք կամ կայսերաւք(օք)	արկեղք	արկեղքք կամ արկեղաւք(օք)

Ե հոլովման բառերը հոգնակի թեք հոլովներում մեծ մասամբ զուգահեռաբար հոլովվում են ա հոլովիչով, որը դրվում է ե հոլովիչով հոլովված եզակի սեռական-տրականի վրա:

§ 99. Այս հոլովման ենթարկվում են՝

ա) Այն բառերը, որոնք վերջանում են *ր*-ով կամ *ղ*-ով և նրանց նախորդողն է այլ բաղաձայնով՝ ազդր, դուստր, եզր, լիտր (լտեր), ոսկր, ուստր, վագր, տարր, տայգր կամ տագր, աստղ, անգղ, կոճղ, սկուտղ (սկտեղ) և այլն:

բ) *Իւր(եւր)*-ով վերջացող մի քանի բառեր՝ ալիւր (ալեւր), աղբիւր (աղբեր), եղջիւր (եղջեր), եղտիւր (եղտեր=ճահիճ): Այս բառերը հանդես են գալիս նաև հոլովական տարբեր ձևերով, օրինակ՝ ալիւր-սեռ. տր.՝ ալիւրոյ. աղբիւր-գործ.՝ աղբերաւ, հոգն. ուղղ.՝ աղբիւրք. եղջիւր-գործ.՝ եղջիւրիս, հոգն. ուղղ.՝ եղջիւրք, գործ.՝ եղջիւրովք:

Վարժություն 56. Հոլովել ե հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

համր, աղբիւր, ետղ (=տեղ), կողր (=ճյուղ), շիզղ (=կոճակ, գարղ), կուպր, սիկղ (=ծանրության չափ և դրամական միավոր)

Վարժություն 57. Թարգմանել, որոշել ե հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Ջանդէին գ՛ւհանէական մեհեանն դստերն Արամազդայ ի Թիլն յաւանի: Աւեր ջոր ուրախութեամբ յաղբերացն: Ունէին զգէնսն պատրաստ, ի ծագելոյ առաւօտուն մինչև յեւանել աստեղն: Սի՛ կասկածեր ի կայսերէ: Սկսանին փորրկանալ ստուերք տարերց երկրի: Իսկ մի ոմն ի զինուորացն մտեալ եհար վաղերք զգուխ Երուանդայ: Չդուստր քո մի՛ տացես ուստեր նորա: Տայր զչափ արկեղացն: Չի իմաստութիւն եբաց զբերան համերց: Չերբակալ առնէ զվատշուէրն յեզեր շամբին Կոզայովտի:

Կ ա ն ճ

Ի նախդիրը, գործածվելով անորոշ դերբայի հայցական հոլովի հետ, արտահայտում է ժամանակի իմաստ, օրինակ՝ Իսկ ի լինել մարտին հարկանի զօրն Արայի (Խոր., 1-ին, ԺԵ) = Իսկ մարտի ժամանակ Արայի զորքը ջարդվում է:

Վարժություն 58. Թարգմանել գրաբար:

Կայսրի հարկահանները հասան Պարսկաստան: Առյուծը վագրից չի վախենում: Աղբյուրների ակունքները չեն փակի: Ուղտերով (ուղտուք) տանում էին զանձերով լի արկղեր: Դաշտը լի էր մարդկանց ոսկորներով: Արեգակի ծագելու ժամանակ (ի ծագել արեգական) խավարում են աստղերը: Ծնողները ուրախանում են ուստրերի և դուստրերի պարկեշտ վարքով (վարուք): Անթաղ դիակները անզոների կերակուր են լինում: Բնակվում են գետի (գետոյ) եզերքում:

Յաղագս¹ թէ որպէս զդիւսն և զքաղեայսն հարցեալ Շապիոյ² փորձել զմիտս Արշակայ, և տայր³ զնա յԱնուշ բերդն...

1

Ապա կոչեաց թագաւորն Պարսից Շապուհ զդիւսն և զաստեղագէտսն և զքաղեայսն. խօսէր³ ընդ նոսա և ասէր³ եթէ «Ես բազում անգամ կամեցայ սիրել զԱրշակ արքայ Հայոց, և նա համակ անարգեաց զիս: Եւ եղի ընդ նմա՝ ուխտ խաղաղութան, և երդուաւ ինձ յիրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն ի զյխատրութիւն այնմ⁵, զոր աւետարանն կոչեն. նախ այն երդմանն ստեաց: Ես նմա բեր բարիս խորհեցայ որպէս հայր որդոյ կատարել նմա, և նա ինձ չար ընդ բարոյ⁶ հատոյց: Իսկ ես կոչեցի զերիցունս եկեղեցոյն Տիւփոնի քաղաքի, և կարծեցի թէ նոքա նենգութեամբ ինչ⁷ ետուն⁸ նմա զերդումն և ետուն ինձ ստել: Եւ պատուհասեալ զնոսա որպէս զմահապարտս. իսկ ասաց ցիս

Մարի երեց գլխատրն նոցա. ասէին՝ թէ մեք արդարութեամբ տուաք⁹ նմա գեր-
 դումն. բայց եթէ նա ստեաց, նոյն ատեարանն ամէ¹⁰ զնա առ ոտս ձեր: Եւ եւ
 նոցա ոչ լուայ. և ետու հրաման՝ եւթանասուն զնոսա ի մի գուր փողոտել, և
 զուսումնակիցս նոցա հանել ընդ սուր: Չատեարանն՝ յոր երդուաւ Արշակ
 արքայ, որ է գլխատրութիւն ուսմանց նոցա քրիստոնէութեանն, կապեցի շո-
 քայիւք. և կայ ի զանձի իմում: Բայց բանքն Մարեայ երիցոյ ուշ եղեն ինձ¹¹ և
 յիշեցի զի ասէր՝ թէ մի՛ սպանանէր զմեզ, այլ¹² քս գիտեմ՝ զի նոյն ատեարանն
 ամէ¹⁰ զԱրշակ արքայ ի ծուկնս քո: Ախաասիկ բանք արդարութեամբ կատա-
 րեցան, զոր ասէրն: Բայց Արշակ արքայ Հայոց այս երեսուն ամ է Արեաց՝ զի
 ետուն ընդ նմա ճակատս, և յարթել և ոչ մի ամ ոչ կարացաք. և ելեալ է եկեալ
 ոտիւք իւրովք: Բայց թէ գիտէի¹³ թէ յայսմ հետէ կայցէ յուխտին իմում և ի
 հնազանդութեան բարեաւ ուխտի, մեծապէս մեծարանօք արձակէի¹⁴ զնա
 խաղաղութեամբ յիւր աշխարհն»:

Իսկ քաղեայքն ետուն նմա պատասխանի և ասեն¹⁵. «Թող մեզ այսօր, և
 վաղին պատասխանի արասցուք քեզ»: Իսկ ի վաղիւ անդր¹⁶ ժողովեցան ե-
 կին ամենայն քաղեայքն և աստեղագէտքն և ասեն¹⁵ ցարքայ. «Այժմ զի ե-
 կեալ է առ քեզ թագաւորն Հայոց Արշակ, զիա՞րդ խօսի ընդ քեզ, կամ զի՞նչ
 ձայն ամէ, կամ զի՞արդ ունի զանձն¹⁷»: Ասէ արքայն. «Իբրև զմի ի ծառայիցն
 իմոց համարի զինքն, հող ոտից իմոց ջանայ լինել»: Ասեն նորա. «Առ¹⁸ արա
 զոր ասեմքս քեզ. պահեա դու զնոսա աստէն. և առաքեա դու դեսպանս յեր-
 կիրն Հայոց, և տող բերել անտի հող ի սահմանացն Հայոց իբրև բեռինս եր-
 կուս, և կահոյր մի ջուր: Եւ հրաման տացես¹⁹ հարկանել զկէս խորանի յա-
 տակ ի բերեալ հողոյն Հայոց. և առցես քեզէն զձեռանէ արքային²⁰ Հայոց Ար-
 շակայ, և տարցես նախ յայն տեղ²¹ ուր բնակ իսկ իցէ հողն²². և հարցցես ցնա
 բանս: Եւ դարձեալ առցես դու զձեռանէ նորա, և տարցես ի հայատակսն ի
 հարեալ հողոյն²³. և լուիցես դու բանս ի նմանէ. և ապա գիտացես դու՝ եթէ
 կա՞յ յուխտի քո և պահե՞՞ զղաշինս քո թէ ոչ, յետ արձակելոյ քո զնա ի Հայս:
 Ապա թէ ի վերայ հայ հողոյն խիստ ինչ բարբառեցի, գիտասջի՞ր՝ զի որ օր
 հասանէ յերկիրն Հայոց, զնոյն ձայն ամէ ընդ քեզ, և զնոյն պատերազմ նորո-
 զէ ընդ քեզ, զնոյն ճակատս և զնոյն քշնամութիւն յուզէ»:

(Փաստոս Բուզանդ, 4-րդ, ԾԴ)

¹ կապի խնդիրը՝ այնորիկ.
² արտահայտված չէ՝ այն մասին
³ սեռական հոլովով ենթակա՝ անցյալ դերբայի
 մոտ՝ հարցեալ Շապիոյ-Շապուիւր հարցնելով
⁴ անցյալ անկատարը անցյալ

¹² այլ. այստեղ՝ որովհետև
¹³ անցյալ անկատարը ըզձական
 ապառնու իմաստով՝ իմանայի
¹⁴ անցյալ անկատարը պայմանական
 ապառնու իմաստով՝ կարձակելի

կատարյալի իմաստով՝ բանտարկեց
⁴ եղի ընդ նմա-կապեցի՝
 հաստատեցի նրա հետ
⁵ յիրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն ի
 գլխատրութիւն այնմ-իրեանց քրիստոնէական
 կրոնի գլխավոր սրբութեան վրա
⁶ ընդ նախիրը սեռ. հողովի հետ
 արտահայտում է փոխարեն. դիմաց իմաստը
⁷ բարմաստար է. չի բարզմանվում
⁸ ետուն-տվեցին
⁹ տուաք-տվեցինք
¹⁰ ներկան ապառնու իմաստով՝ կրեքի
¹¹ ուշ եղեն ինձ-միտքս եկան. հիշեցի

¹⁵ ներկան անցյալ կատարյալի
 իմաստով՝ ասացին
¹⁶ ի վաղիւ անդր-հաջորդ օրը
¹⁷ զիա՞րդ ունի զանձն-ինչպե՞ս է պահում իրեն
¹⁸ առ. այստեղ՝ դե, հապա
¹⁹ տացես-կտաս
²⁰ առցես քեզէն զձեռանէ արքային-դու
 ինքը կրցես արքայի ձեռքից
²¹ փխ. տեղի
²² ուր բնակ իսկ իցէ հողն-դու բուն իսկ հողն է
²³ ի հայատակսն ի հարեալ հողոյն-դեպի
 հայկական հողով ծածկված հատակը

Ի ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 100. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Տողնակի
ՈՒ.	ճառագայթ	ճառագայթք
Հ.	(զ)ճառագայթ	(զ)ճառագայթս
Ս. Տ.	ճառագայթի	ճառագայթից
Բ.	ի ճառագայթէ	ի ճառագայթից
Գ.	ճառագայթիւ	ճառագայթիւք

§ 101. Այս ձևով հոլովվում են՝

ա) Շատ բառեր՝ աղտ, առաղծ, բանտ, բառ, գայռ (=ցեխ), դատ, երկիւղ, խրամատ, ծերպ, ծնօտ, կայծ, հանդէս (հանդիսի), ձայն, ճառ, նետ, ոստայն, սիրտ, վտանգ, տօն, փայտ, օձ և այլն: Անեզական բառերից՝ աղօթք, ասք, արևելք, արևմուտք, գահոյք (գահոյից), գնացք, կուրծք, հմայք, ցնորք և այլն:
 բ) Որոշ բացառություններով այն բառերը, որոնք վերջում ունեն այ, աստ, եայ, եան, եստ, է, ոյ, ոյթ՝ արքայ, շրթայ, իմաստ, պաշտօնեայ (պաշտօնէի), վայրկեան (վայրկենի), զովեստ, բազէ, մարգարէ, երեկոյ, սովորոյթ (սովորութի) և այլն:
 գ) Մի շարք հատուկ անուններ՝ Գրիգոր, Մաշտոց, Մատթէոս (Մատթէի), Մովսէս (Մովսէսի կամ Մովսիսի), Ներսէս, Վաչէ և այլն: Անեզական հատուկ անուններից՝ Աղուանք, Կասաք, Պարսք և այլն:

Վարժություն 59. Հոլովել է հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

այծ, այտ, արօտ, բան, հաց, որովայն, վկայ, ծառայ, նպաստ, ահ, քաղց, ափստ, մատեան (մատենի), փախստեայ (փախստեի), անծք (անիծից), Արտաշէս (Արտաշիսի):

Վարժություն 60. Թարգմանել, որոշել է հոլովման բառերի հոլովն ու քիվը՝ դուրս գրելով առանձին սյունակներում անեզակեմն և անհոգնական անունները:

Ես գիտեմ զհպարտութիւն քո և զչարութիւն սրտի քո: Հայցեին և ս յարքայէ մանկունս մատաղս: Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական: Կապէ զոտս Արշակայ երկաթեղէն շղթայիւք: Հրամայէ դնել զնա ի վերնատանն ապարանից: Ամենայն ճանապարհ լի էր հանդերձիւ և կահիւ: Ոչ թէ յարևելից յարևմուտս զնան՝ այլ յարևմտից յարևելս: Սա պատեաց պարսպաւ և զհօր աւանն Վարդգէսի: Չնշան տէրունական խաչին առնոյր և դիմէր ի դուռն մեհենին: Տեսանէր զուրբ եպիսկոպոսն Աղուանից: Առնոյր Մուրթքէ զթագաւորութիւնն յԱրտաշիսէ: Ամենին ոչ առնու յանձն լսել և հաւանել այսպիսի բանից: Յուղարկէ թագաւորապէս զքոյր իւր Տիգրանուհի մեծ ամբոխիւ ի Հայս: Նախ ինքն տեղեկանայր ի Դանիէլէ նշանագրացն: Աճապարէր կուտեր զօրսն առ ինքն իբրև երեսուն հազար, հանդերձ զօրավարսն Վաչէի: Ապրեսցիս որպէս զայծեանն ի հաղբից: Բորբոքեցէք առաւել քան զհնոցն Բաբելովնի: Պատշգամբ հինգ առանցիւք և խորշիւք ընդ կողմն հիւսիսոյ: Յայնմ մարտի բազում վիրատրք անկանէին: Յամենայն ատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Ոչ տեսանեմք այնչափ մեծ աստղ յերկինս:

Վարժություն 61. Կազմել զբարբար նախադասություններ սկսւր բառի եզակի և հոգնակի հոլովածներով:

Վարժություն 62. Թարգմանել զբարբար:

Գաղտնի խոսքերով զրգոտում էին թագավորին: Արև մուտքից փչում էր մեղմ քամի: Հրամայեց կապել շղթաներով գերիներին: Բժշկեցին հիվանդներին պեսպես ախտերից: Ո՞վ եմ ես, որ լինեմ արքայի փեսա: Հափշտակում էին քրիստոնյաների ամբողջ ունեցվածքը (զամենայն ինչս): Հայոց աշխարհի արևելյան կողմը տալիս է Պարսից արքային: Ահից և երկյուղից կթուլանան նրանց (նոցա) սրտերը: Ընդունելով (ընկալելալ) Հաբեղի Հայոց նշանագրերը՝ ուրախանում են: Լսում են Արտաշեսի մահվան բոթը: Քաղցով և ծեծով (զահի) տանջում էր իր պաշտոնյաներին:

Յաղագս թէ որպէս զհիւսն և զքաղեայն հարցեալ Շապիոյ փորձեր զմիտս Արշակայ, և տայր զնա յԱնուշ բերդն...

Ապա թագաւորն Պարսից, քանզի զայս յուեալ ի քաղեիցն, տանիկ¹ ուղտուք արձակէ ի Հայս արս զհողոյ և զջրոյ, զի եկեսցեն բարձցեն նմա ըզհնայն: Եւ ընդ սակաւ ատուրս եկին բերին զայն ինչ, զորմէ² յղեացն: Ապա հրաման տայր թագաւորն Շապուի, զկէս յատակին իւրոյ խորանին հարկանել ի բերեալ հողոյն Հայոց, և զջուրն ցանել ի վերայ նորա. և զկէսն ի նոյն հողն զհիւրոյ բնակութեան³ երկրին թողուլ: Եւ ետ ածել⁴ զԱրշակ արքայ Հայոց զառաջև իւրով, և զայլ մարդիկն ի բաց հրամայեաց կազուցանել. և զձեռանէ առեալ շրջէր ճեմելով: Եւ երթև եկս առեալ ընդ խորանն⁵, ասէ ցնա յորժամ ի պարսիկ ի հողոյն ի վերայ⁶ ճեմէին՝ թէ «Ընդէ՞ր եղեր իմ թշնամի, Արշակ արքայ Հայոց. զի ես որպէս զորդի սիրեցի զքեզ, և կամեցայ տալ քեզ զդուստր իմ ի կնութիւն, և որդի ինձ առնել զքեզ. իսկ դու խստացար ընդ իս, և քովք կամօք՝ առանց իմոց կամաց՝ եղեր ընդ իս թշնամի. և այս լի երեսուն ամ է, զի պատերազմեցար ընդ իս»:

Ասէ Արշակ արքայ, թէ «Մեղայ քեզ և յանցեայ. զի ես եկի և կոտորեցի, և յաղթեցի թշնամեաց քոց. և ակն ունէի ի քէն⁷ պարզև կենաց, և թշնամիք իմ հրապուրեցին զիս, և արկին երկիւղուկս ի քէն, և փախուցին ի քէն: Եւ երդումն իմ, զոր երդուայ քեզ, յառաջ ածն զիս. և եկի աւասիկ առաջի քո: Եւ աւասիկ ծառայ քո ի ձեռս քո կամ. զինչ և պէտք է քեզ, արա զիս, զինչ և կամ իցէ. սպան զիս, զի ես ծառայ քո առ քեզ կարի յանցաւոր եմ, մահապարտ եմ»:

Իսկ Շապուի արքայ առեալ զձեռանէ նորա, շրջէր ճեմելով, ի չքմեղս առեալ⁹ զնա ածեր ի հայակողմն ի հողն հարեալ յատակն: Իսկ իբրև յայն տեղի հասանէր, և զհայ հողն կոխէր, մեծամեծս ըմբոստացեալ հպարտացեալ այլ ձայն շրջէր¹⁰. սկսանէր խօսել և ասել. «Ի բաց կազ յինէն¹¹, ծառայ չարագործ, տիրացեալ տերանցն քոց. այլ ոչ թողից զքեզ¹² և որդուց քոց զվրէժ մախնեաց իմոց, և զմահն Արտնանայ արքայի: Չի այծմիկ ձեր ծառայից զմեր տերանց ձերոց զբարձ կալեալ է¹³. քայց ոչ թողից, եթէ ոչ տեղիդ¹⁴ մեր առ մեզ եկեսցէ»:

Իսկ դարձեալ առնոյր զձեռանէ, դարձեալ տանէր յայն հող Պարսից. ապա աշխարէր զասացեալսն, խոնարհէր բուռն հարկանէր¹⁵ զոտից նորա, մեծապէս ապաշխարելով զղջմամբ զասացեալ բանսն: Իսկ յորժամ առեալ զձեռանէ զնա տանել ի հայ հողն, և ս խստագոյն քան զառաջինսն բարբառէր. իսկ դարձեալ մեսանգամ¹⁶ հանէր յայնմ հողոյն, բանիւք յապաշխարութիւն դառնայր: Յայգուէ և¹⁷ երկոյն այնպէս շատ փորձ փորձեաց¹⁸ զնա. զի իբրև ի վերայ հարեալ հողոյն տանէր, խստացեալ ամբարտաւանէր. իսկ ի վերայ բուն գետնոյն յատակին՝ և կայր¹⁹, ի զղջումն դառնայր:

Իսկ իբրև երեկոյ եղև ժամ ընթրեաց թագաւորին Պարսից, քանզի սովորութիւն էր Հայոց թագաւորին բազմական անդէն ընդ մին առ մնա ի նորին տախտին²⁰ արկանել բազմական²¹, օրէնք էին՝ զի թագաւորն Պարսից և թագաւորն Հայոց ի միում տախտի բազմէին ի միում զահոյս: Իսկ այն օր մախ գտող²² բազմականացն թագաւորացն, որ անդն էին, զամենեցունց կարգեցին. հուսկ յետոյ զկնի ամենեցունց ի ներքոյ բոլորին զԱրշակայ բազմականն առնէին²³, ուր զհայ հողն յատակն հարեալ էր: Նախ ամենեքեան իբրև բազմեցան յիրաքանչիւր չափու²⁴, յետոյ ամէն²⁵ բազմեցուցանէին²³ զարքայն Արշակ: Արդ եկաց բազմեալ ուռուցեալ վայր մի²⁵. Իսկ²⁶ յոտն եկաց²⁷, ասէ ցթագաւորն Շապուհ. «Իմ²⁸ այդ տեղի, ուր դուդ²⁹ ես բազմեալ. յոտն կաց այդի, թող ես այդր բազմեցայց, զի տեղի ազգի մերոյ այդ լեալ է. ապա եթէ յաշարին իմ հասից, մեծամեծ վրէժս խնդրեցից ի քեն»:

Ապա տայր²⁵ հրաման Շապուհ արքայ Պարսից, բերել շրթայս և արկանել ի պարանոցն Արշակայ և յոտս և ի ձեռս նորա երկաթս³⁰, և խաղացուցանել զնա ի յԱնդմըջն՝ զոր Անուշ բերդն կոչեն, և պնդեալ զնա մինչև անդէն մեռցի...:

(Փաստոս Բուզանդ, 4-րդ, ԾԴ)

1 տաճիկ-արագավազ
2 զ մախտիցը բացառական հոլովի հետ մապտակի իմաստով՝ հողի և ջրի(համար)
3 վերացականը թանճորացականի փոխարեն՝ բնական, բուն
4 ետ ամել-բերել տվեց
5 ընդ մախտիցը հայցական հոլովի հետ տեղի իմաստով՝ դահիճում
6 ի մախտիցը կրկնված է՝ փխ. ի վերայ պարսիկ հողոյն
7 ի քեն-քեզնից
8 երկիրուկս արկանել-վախ ներշնչել
9 ի շքմեղս ասեալ-ամենը՝ միամիտ ձև անալով
10 ձայն շրջել-ձայն հանել: խոսել
11 յինէն-ինձանցից
12 հանգման անուղղակի խնդիր է, պետք է լիներ տրական հոլովով, առանց գ-ի
13 ձեր ծառայից գներ տեղանց ձերոց զբարձ կալեալ է-դուք՝ ծառաներդ, մեր՝ ձեր տեղերի բարձը (աստիճանը) գրավել եք
14 ղ հողը ցուցական իմաստով՝ այդ տեղը

15 բուռն հարկանել-բռնել
16 հումանիչ է դարձեալ մակբային
17 այստեղ՝ մինչև իմաստով
18 փորձ փորձել-հարցովփորձ անել
19 այստեղ՝ հենց որ կանգնում էր
20 անդէն ընդ մին առ մնա ի նորին տախտին-այնտեղ, նրա հետ, նրա մոտ, նույն թախտի վրա
21 բազմական արկանել-բազմելու տեղ պատրաստել
22 այստեղ՝ շարք իմաստով
23 այստեղ՝ անցյալ կատարյալի իմաստով
24 յիրաքանչիւր չափու-յուրաքանչյուրն իր չափով, իր աստիճանով
25 եկաց բազմեալ ուռուցեալ վայր մի-մի պահ մնաց նստած ուռած-փքված
26 այստեղ՝ հետո իմաստով
27 յոտն եկաց-ոտքի կանգնեց
28 է օժանդակ բայը զեղչված է
29 դ-ն դիմորոշ հող է
30 այստեղ նշանակում է՝ կապանք

Ո ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 102. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոզնակի
ՈՒ.	արմատ	արմատք
Հ.	(զ)արմատ	(զ)արմատս
Ս.Տ.	արմատոյ	արմատոց
Բ.	յարմատոյ	յարմատոց
Գ.	արմատով	արմատովք

Ինչպես նշվել է (§ 90), Ո հոլովման բառերի եզակի և հոզնակի ներգոյականի իմաստը դրսևորվում է Ի(յ) մախտով և անորոշ հայցականով: Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտելիս որոշ բառեր վերջից ստանում են ի հոլովիչը՝ մարմին-ի մարմնի, երագ-յերագի, ջրհոր-ի ջրհորի, տօթ-ի տօթի և այլն:

§ 103. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Շատ բառեր՝ ամուխ, աղիս, ամպ, անասուն, արծաթ, բոյն (բունոյ), բոյս, բոց, գետ, գետին, գոմ, գուր, երգ, երկաթ, էշ (իշոյ), թուղթ, թռչուն, թուք, ժողով, իւղ, խոտ, ծառ, ծուխ, կշիռ, հողմ, ձոր, ճաշ, մոխիր, ներկ, ողբ, որս, պտուղ, ջուր (զործ. ջրով կամ ջուրք, հոզն. սեռ. ջրոց կամ ջուրց), սեխ, սեր, սեղան, սողուն, սուգ, տապ, քուն և այլն: Անեզական բառերից՝ դժոխք, կուտք (կոտց), հունձք, տիք (=տարիք, հասակ) և այլն:

բ) Ցի-ով վերջավորվող բառերը՝ հելլենացի (հելլենացոյ), հռովմայեցի, քաղաքացի, եբրայեցի, քաղղացի, Կողբացի, Խորենացի և այլն:

գ) Ի-ով վերջավորվող մի քանի միավանկ և բազմավանկ բառեր՝ թի, դի, ձի, ոգի, որլի, հոզի, ոսկի:

Շանոթություն. Բազմավանկ բառերի վերջին ի-ն ո հոլովիչից առաջ դառնում է ՚ քաղաքացի-քաղաքացոյ, որլի-որլոյ:

դ) Ուած ամանցով կազմված բառերը՝ հարուած, կալուած, շինուած, յօղուած և այլն:

ե) Մի շարք անհոզնական և անեզական հատուկ անուններ՝ Շապուհ (Շապիոյ), Սանատրուկ, Կարին, Տարօն, Հայք (Հայոց), Վայք, Տայք, Հոռոմք և այլն:

Վարժություն 63. Հղովել Ո հողովմամբ հետևյալ բառերը՝

աբոռ, մարմին, ամբար, բերան, արտ, գլուխ, հուր, գիտուն, պղինձ, ճիչ, դիպուած, սափոր, որդի, Փարպեցի, պահք, Վոսմշապուհ, Հայք:

Վարժություն 64. Թարգմանել, որոշել Ո հողովման բառերի հողովն ու թիվը առանձնացնելով անեզական և անհոգնական անունները:

Քանզի ոգոյ և հողմոյ անուն երրայեցերէն և յունարէն և ասորերէն նոյն է: Մքանչելի է և աշխարհն առատութեամբ ամենայն պտղոց: Մի՛ անսայք երազոց ձերոց գոր դուք տեսանէք: Չդուրս տաճարաց կողմն փակեցին: Եւ ի սրոյն բերանոյ ապրեցուցին, և զկապեալս արծակեցին, և ի գբոյ հանին: Չայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամրոցին Գառնոյ: Եւ ի բոցոյն վազեր խարտեաշ պատանեկիկ: Ատեաց կինն զարքայն Արշակ. ասելով՝ թէ թաւ է մարմնով և թուխ է գունով: Եւ էին ատուք հնձոց ցորենոյ: Արտօսրալիք ողբովք ճառագրեմք զբազում հարուածս: Գտանէր զնոսա յամուրս աշխարհին Տայոց: Շատ յամառեաց այրն իջանել ի ձիոյն: Եւ այն կամ ի շատ ուտելոյ և ըմպելոյ լինի, կամ ի սաստիկ պահոց: Ելանէ հրաման ի Շապիոյ: Վահեվանեան մեհեանն մնացեալ է յերկրին Տարօնոյ:

Վարժություն 65. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել՝ և ենթակետիներ սեռական և տրական, բ-ինը՝ բացառական, գ-ինը՝ գործիական հողովներով, իսկ դ-ինը՝ յ) նախդրով հայցական հողովով՝ ներգոյականի նշանակությամբ:

- ա) Քանզի ընդդիմակաց է (հուր) ջուր, և (լոյս) խաւար, և (ցուրտ) ջերմ: Այս են անուանք (որդիք) նորա: Ոչ կամէին անսալ (խորհուրդք) իմոց: Անվեհեր քաջաբար մման (թոշուն) յերիվարն հեծանէր:
- բ) Առնուն ջերմութիւն (տապ) արեգականն: Ոմն քաջ (յմաստունք)-ն ասաց: Ժողովեաց եւթանասուն այր (ծերք): Եւ զխոզէ ասեն՝ եթէ հեղձնու յանուշ (հոտ):
- գ) Կապեցին գոտսն և զձեռսն, և մեծաւ (ուժ) պրկեցին: Խօսէր համակ (որդք), և աղաչէր զԱրշակ արքայ Հայոց: Սա շինէ զՄաժաք ընդարծակագոյն և պայծառ (չինուածք): Մխիթարէր զհաւատացեալս յախտենական (յոյս):
- դ) Ժողովեցէք եւղ (ամանք) ձեր: Որք ի մմանէ կերակրին և (ծոց) նորա հանգչին: Տեսանէի աչօք իմովք (երագ): Փայտս պահանգս դնէին (որմք)-ն:

Վարժություն 66. Թարգմանել զրարար:

Բեռնակիր անասուններով ջուր էին կրում ջրհորներից: Աղյուսները թրծե-

ցեք հրով: Գետերի ջրերը գնում են ծովերը: Չորացան պտղաբեր ծառերի արմատները: Սև է նրանց մարմնի մոքքը: Ծառը պտուղից է ճանաչվում: Երբ քնից պիտի արթնանաս: Ծիչերով և ողբերով սգում էին հարազատներին: Կուրքեր էին կրում ոսկուց, արծաթից, պղնձից և երկաթից: Թաքնվեցին ձորերում, գոմերում և ջրհորներում: Մի՛ խմեք ջուր պղտոր գետից: Սափորի մեջ ջուր չկան (ոչ գոյ):

Յաղագս մահուան Արշակայ թագաւորին Հայոց, թէ զհարդ մեռաւ յերկրին Խուժաստանի յԱնդմըշն բերդին ինքն ինքեամբ ձեռօք, և Դրաստամատն էր պատճառք՝ մահուն:

1

Այլ յայնմ ժամանակի դեռ տակաւին² և ս կայր կենդանի Արշակ արքայ Հայոց յերկրին իշխանութեանն թագաւորութեանն Պարսից ի կողմանս Խուժաստանի յԱնդմըշն բերդին. այս ինքն որ անուն Անյուշն բերդն կոչեն: Եւ զայնու ժամանակաւ խաղաղացաւ պատերազմ տալ Պարսից ընդ Հայս.³ զի Արշակունին թագաւորն Քուշանաց, որ նստեր ի Բաղխ քաղաքի, նա յարոյց տալ պատերազմ ընդ Սասանականին Շապիոյ և թագաւորին Պարսից: Եւ Շապուհ թագաւորն զամենայն զգօրսն Պարսից գումարեալ խաղացոյց տալ պատերազմ ընդ նմա, և զորս միանգամ ամեալ էր գերութիւն յերկրէն Հայոց զամենայն այրն ձի գումարեալ խաղացոյց ընդ ինքեան, և զներքինին անգամ թագաւորին Հայոց Արշակայ տանէր ընդ ինքեան ի գործ պատերազմին:

Եւ էր ներքինի մի Հայոց թագաւորին Արշակայ, ոստիկան հաւատարիմ լեալ⁴, ներքինի սիրելի մեծի իշխանութեան և մեծի պատուի, և անուն Դրաստամատն: Իսկ իբրև եղև պատերազմ ընդ թագաւորին Քուշանաց և ընդ թագաւորն Պարսից, չարաչար տարածէին⁵ զգօրսն Պարսից գօրքն Քուշանաց, և զբազումս կոտորեցին ի գօրացն Պարսից գօրքն Քուշանաց, և զբազումս ձերբակալ արարին, և զկէս փախստականս հալածական առնէին⁶: Իսկ Դրաստամատն ներքինին, որ յամս Տիրանայ թագաւորին Հայոց և Արշակայ որդոյ նորա թագաւորին Հայոց լեալ էր իշխան տան գաւառին և հաւատարիմ զանձուց Անգեղ բերդին, և ամենայն բերդացն արքունի՝ որ ի կողմանս յայնս⁶. սոյնպէս և յերկրին Ծոփաց ի Բնաբեղ բերդին զանձքն լեալ էին ընդ նովալ⁷, և բարձ նորա ի վեր⁸ քան զամենայն նախարարացն: Եւ քանզի այս գործակալութիւն և մարդպետութիւն, որում հայրն կոչէին ներքինեաց՝ գործ լեալ էր ի բնէ ժպմանակաց ի թագաւորութեանն Արշակունոյ, և զայս Դրաստամատն ներքինի զիշխանն զԱնգեղ⁹ տանն գերեալ տարեալ

էր յերկիրն Պարսից ի ժամանակին՝ յորժամ կալան զԱրշակ արքայն Հայոց:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, է)

¹ գործածված է եզակի իմաստով
² հոմանիշ է դեռ մակբային
³ զայնու ժամանակաւ խաղաղացաւ պատերազմ տալ Պարսից ընդ Հայս-այն ժամանակ պարսիկները դադարեցրին պատերազմները հայերի հետ
⁴ լինիմ բայի անցյալ դերբայն է
⁵ անցյալ անկատարը անցյալ կատարյալի

իմաստով՝ տարածին-ներեցին, հալածական առնէին-հալածեցին
⁶ որ ի կողմանս յայնս-որ գտնվում էին այն կողմերում
⁷ ընդ նախդիրը գործիական հոլովի հետ տակ, ենթարկվել իմաստով՝ նրա տնօրինության տակ էին
⁸ օժանդակ բայը (էր) գեղչված է
⁹ նախդիրը կրկնված է

ՈՒ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 104. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	ծով	ծովք	խրատ	խրատք
Հ.	(զ)ծով	(զ)ծովս	(զ)խրատ	(զ)խրատս
Ս.Տ.	ծովու	ծովուց	խրատու	խրատուց
Բ.	ի ծովէ	ի ծովուց	ի խրատուէ	ի խրատուց
Գ.	ծովու	ծովոք	խրատու	խրատոք

Եզակի բացառականում է հոլովակերտից առաջ ու-ն սովորաբար սղվում է, իսկ որոշ բառերում կարող է պահպանվել կամ չպահպանվել՝ ի դաստ-ի դասուի, ի գանձէ-ի գանձուի:

§ 105. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Մի շարք բառեր՝ առաւօտ, արև, գանձ, դաս, զարդ, զեն (զինու), ժամ, ծով, ճակատ, նախանձ, շաբաթ, ուրբաթ, պար, վրժ և այլն: Անեզակյան բառերից՝ բարք (բարուց), պարտք, վարք:

բ) Կենդանիների և թռչունների որոշ անուններ՝ աղուէս (աղուեսու), առեւծ, արջ, գրաստ, ինձ (ընձու), կաքաւ, կով, հաւ, որթ (=հորթ), ուլ, ուղտ, ցուլ և այլն:

գ) Մի շարք հատուկ անուններ՝ Աբգար, Աբրահամ, Խոսրով, Յոհան (Յոհանու), Յովհաննէս (Յովհաննու), Սոկրատես (Սոկրատու), Յորդանան, Մարիամ (Մարեմու) և այլն:

ՈՒ հոլովման պատկանող *ասր, ծաղր, մեղր* բառերը, որոնք ունեն ներքին թեքման որոշ առանձնահատկություններ, հանդես են գալիս հոլովական տարբեր ձևերով, օրինակ՝ *ասր, սեռ.*՝ ասրոյ, ասրու, բաց.՝ յասրոյ, գործ.՝ աս-

րով, ասերք. *ծաղր.* սեռ.՝ ծաղու, ծաղեր, ծաղրու, *մեղր, սեռ.*՝ մեղեր, գործ.՝ մեղերք, մեղուաւ: Այս բառերի հոգնակի հոլովածն երբ գործածական չեն: Ուղիղ հոլովման պատկերն է՝ *ասր, հայց.* (զ)ասր, սեռ. տր. ասու, բաց. յասուէ, գործ. ասու:

Վարժություն 67. Հոլովել ՈՒ հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

այգ, գահ, զգեստ, առիծ, դար, սպաս, համբաւ, սակաւ, ձագ, քէն (քինու), վարք, Յովսէփ:

Վարժություն 68. Թարգմանել, որոշել ՈՒ հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Մի բանայցեք վաղվադակի գղրունսն մինչև ի ծագել արևուն: Եւ զարդաբեցի զքեզ զարդու: Չտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ: Եւ շրջէր ի մէջ առիծուց: Վարէ զիր իշխանութիւնն օրինօք մոզուց: Չերկիրն Սիւնեաց դասուք վանականաց լնոյր: Իսկ Խոսրով առեալ ի գանձուցն, հանէ մասն Շապհոյ: Եւ ի քո խրատուէ աւելի ևս կորեաւ աշխարհն Հայոց: Տուք սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զգոհս կրակի: Երկն ի ծովուն ունէր և զկարմրիկն եղեգնիկ:

Վարժություն 69. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով ու թվով:

Ասա՛ դու մեզ զպատճառս (վնաս)-ն: Մեծի (ծաղր) արժանի է: Թեպէտ և բազում (զանձք) տէր են՝ աղքատ են ոգուլ: Չօր ծննդեան երանելոյն յիշէին յերկրորդ (ժամ) ատուրն: Անկան (զօր) ծառայիցն Դաւթի: Թուի՛ թէ (ծով) ելանիցէ: Եւ սկսաւ կարդալ զնա (առաւօտ) յորժամ ծագէր արեգակն: Լի էր (նախանձ) և (քէն): Կերայ զհաց իմ (մեղր) ինով: Յառաջ խաղային խրեանց (զենք)-ն ծածուկ վառեալ: Ոչ է արժան գործել (շաբաթ):

Վարժություն 70. Թարգմանել գրաբար:

Ծովի ջրերը աղի են: Հարդ և խոտ էինք տալիս ուղտերին: Երկիրը լուսավորվում է արևի լույսով: Երգերով և պարերով կմտնեք քաղաքը: Յուրի միս ուտելը դարման է մարմնին: Հորդանանի կողմերում լավում էր Հովհաննեսի ձայնը: Խոսրովի գանձերից տալիս էր իշխաններին և զորավարներին: Իբրև արծիվ խոյանում էր դեպի կաքավների երանը: Աղվեսը կուտի ագռավի ձագերը: Հիվանդներին կերակրում էինք մեղրով: Շատ կենդանիներ են ապրում (բնակին) ծովերում և գետերում:

Յաղագս մահուան Արշակայ թագաւորին Հայոց, թէ գիարդ մեռաւ յերկրի
Խուժաստանի յԱնդմըշն բերդին ինքն ինքեամբ ձեռօք, և Դրաստամատն էր
պատճառք մահուն:

2

Եւ այս Դրաստամատն էր յայնմ ճակատու, յորում վատթարեցին Քու-
շանքն զՇապուի արքայն Պարսից: Եւ Դրաստամատն զործեաց անհնարին
քաջութիւն յայնչափ կռուաւ և ս ի վերայ Շապուի արքայի, և ապրեցոյց զնա ի
մահուանէ. և բազումս ի Քուշանաց անտի կտորեաց, և զբազում զախոյա-
նից¹ զզուխս բերէր զառաջեաւ: Եւ զՇապուի թագաւորն Պարսից փրկէր ի նե-
ղութենէն պատերազմին թշնամեաց անտի, ուր արգելին զնա ի խուտն պատե-
րազմին ի զօրաց անտի: Իսկ իբրև եղև յորժամ դարձաւ Շապուի թագաւորն
Պարսից յերկիրն Ասորեստանի, և մեծ շնորհակալութիւն առնէր ներքինայն
Դրաստամատայն վաստակոցն, և ասէր ցնա Շապուի թագաւորն Պարսից.
«Խնդրեա՛ դու ինչ յինէն. զինչ և խնդրեսցես, տաց քեզ և ոչ արգելից»: Եւ ասէ
Դրաստամատն ցթագաւորն. «Ինձ ի քէն այլ ինչ ոչ պիտի, բայց տուր ինձ հրա-
ման, զի երթայց տեսից զքնակ տէրն իմ զԱրշակ արքայ Հայոց: Եւ առ մի օր,
իբրև ես երթայց առ նա, հրաման տուր՝ արձակել զնա ի կապանացն, և ես իշ-
խեցից լուանալ զզուխս նորա և օժանել, և ազուցանել նմա պատմութեան, և
արկանել նմա բազմականս, և դնել առաջի նորա խորտիկս, և տալ նմա զի-
նի, և ուրախ առնել զնա արուեստականօքն մի օր ճիշդ»: Եւ ասէ թագաւորն
Շապուի. «Խիստ են խնդրուածքդ, զոր խնդրեցերդ². զի յաւուրց ժամանակաց
յորմէ³ թագաւորութիւնս Պարսից կանգնեալ է, և բերդն այն Անյուշ բերդ կոչե-
ցեալ է, չիք որ մարդ եղեալ ի մարդկանէ՝ որ իշխեցեալ է յիշեցուցանել թագա-
ւորաց զոր յայնմ բերդի եղեալ զոք է թագաւորաց, յիշելով զայն մարդ՝ որ
յայնմ բերդի զոք եղեալ է, թող թէ զնա զայր թագաւոր և զիմ ընկեր կապեալ ե-
ղեալ յայնմ բերդի զհակառակորդն, որ այնքան աշխատ արար զմեզ, և դու ա-
ւաղիկ զանձն ի մահ եղիր և յիշեցուցեր զԱնյուշն, որ ոչ էին լեալ երբէք օրէնք
թագաւորութեանս Արեաց ի սկզբանէ: Բայց զի վասն⁴ քո մեծ վաստակք են
առ իս, զոր ինչ խնդրեցերն՝ ե՛րթ՝ տուեալ լիցի քեզ. բայց քեզ արժան էր զօգուտ
քո անձինդ խնդրել կամ աշխարհս կամ զաւառս կամ զանձն: Բայց յորժամ
դու զայդ խնդրեցեր, անցեալ լիցիս զօրինօք⁵ Արեաց թագաւորութեանս. ե՛րթ
տուեալ լիցի քեզ որ ինչ յինէնս խնդրեցեր փոխանակաց քոց»:

Եւ ետ նմա փուշտիպան մի հաւատարիմ. և հրովարտակ՝ արքունի մատա-
ցեան, զի զնացեալ⁶ երթիցէ նա ի բերդն յԱնդմըշն, և զիարդ և կամք իցէ նո-

րա, զոր օրինակ և խնդրեացն՝ արասցէ կապելոյն Արշակայ, որ յառաջ թա-
գաւորեալն էր ի Հայս: Եւ չոգաւ⁷ Դրաստամատն հանդերձ փշտիպանան և
հրովարտական արքունի յԱնուշ բերդն, և ետես զտէրն բնակ. և արձակեաց
զԱրշակ ի կապանացն երկաթեաց ի ձեռակապացն և յոտիցն երկաթոց և
յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սարեացն⁸. և լուաց զզուխս նորա. և լոզացոյց
զանձն նորա: Եւ ազոյց նմա պատմութեան ազնիւ. և էարկ նմա բազմականս,
և բազմեցոյց զնա, և եղ⁹ առաջի նորա ընթրիս ըստ օրինաց թագաւորաց, և
եղ առաջի նորա զինի որպէս օրէն էր թագաւորացն. սքափեաց զնա և մխի-
թարեաց, և ուրախ առնէր զնա զուսանօք:

Եւ ի ժամ աղանդեր մատուցանելոյ՝ եղին առաջի նորա միրզ, խնձոր և վա-
րունգ և ամիճ, զի կերիցէ. և եղին դանակ նմա, որպէս զի հատցէ և կերիցէ
զիարդ և կամեցի: Եւ Դրաստամատն մեծապէս ուրախ առնէր զնա. կայր
յոտն, և մխիթարէր զնա: Իսկ յորժամ արբեցաւ, և զինին եկն զակամք¹⁰ նորա,
արբեցաւ հպարտացաւ և ասէ. «Վա՛յ ինձ Արշակայ. այս և այս, և յայսմ չա-
փու և այս անցք անցին ընդ իս»¹¹: Եւ զայս ասացեալ, զդանակն՝ որ ունէր ի
ձեռինն, որով զմիրզն կամ զամիճն կամէր ուտել, եհար իսրտի իւրում. և անդէն
սատակեցաւ, և մեռաւ անդէն ի նմին ժամուն մինչ ղեռ կայր ի բազմականին:
Իսկ յորժամ զայն ետես Դրաստամատն, հարձակեցաւ եհան ի նմանէ զնոյն
դանակ, և եհար յիւրում կշտին. և անդէն մեռաւ և նա ի նմին ժամուն յայնմ:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, է)

¹ մախդիրը կրկնված է

² դ-ն դիմորոշ հող է

³ եռզմակի հարաբերյալի մտտ որ
հարաբերականը եզակի թվով, որը
զրաբարում սովորական է

⁴ փխ. վասն զի

⁵ անցեալ լիցիս զօրինօք-թող օրենքից
դուրս եկած լինես, այսինքն՝ թող
բացառութեամբ լինես օրենքից

⁶ նույնանիշ է երթալ բային

⁷ չոգաւ- զնաց

⁸ յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սարեացն-
վզի օղակներից ու շղթաներից

⁹ եղ-դրեց

¹⁰ զինին զալ զակամք հարբել

¹¹ վա՛յ ինձ Արշակայ. այս և այս, և յայսմ
չափու և այս անցք անցին ընդ իս-վա՛յ ինձ,
Արշակիս. որտեղի՞ց ուր ընկաւ և ի՞նչ օրի հասաւ

2. ԽԱՆՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄՆԵՐ

ՊԱՍ ՏԱՄՆՅՈԹԵՐՈՐՆԵՐ

Ի-Ա ԱՐՏԱԶԻՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 106. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	աշխարհ	աշխարհք
Հ.	(զ)աշխարհ	(զ)աշխարհս
Ս.Տ.	աշխարհի	աշխարհաց
Բ.	յաշխարհիտ	յաշխարհաց
Գ.	աշխարհաւ	աշխարհաւք(օք)

§ 107. Այսպես հոլովվում են՝

ա) Բազմաթիվ բառեր՝ ազգ, ամ (=տարի), ամպրոպ, բևեռ, գազան, գաւառ, գերեզման, գուսան, դաշտ, դել (դիւի), դալի, ըմբիշ, իր, հրաման, ճանապարհ, նախարար, նահանգ, ոչխար, պատկեր, պարիսպ, պարտեզ (պարտիզի), սահման, վահան, վիշապ, փիղ և այլն: Անեզական բառերից՝ խելք, կառք, կեանք (կենաց), արտասուք (արտասուաց), աղաչանք, բաղձանք, յանցանք, զարմանք, հանգամանք, տառապանք և այլն:

բ) Որոշ բացառություններով այն բառերը, որոնք վերջում ունեն՝ ալ, ալան, արան, եակ, իկ, իչ, որդ, ոց, ու, ուկ, պան, ստան, որ կամ աւոր, օրինակ՝ ազարակ, ամբարտակ, աշտանակ, բանակ, կտակ, շինական, զանձարան, դատարան, դայեակ (դայեկի), սենեակ (սենեկի), մրրիկ, բրիչ, գրիչ, որսորդ, փողոց, լեզու, մեղու, բազուկ (բազկի), գեղջուկ, պարտիզական, բուրաստան, գինուոր, սպասաւոր, դատաւոր և այլն:

Վարժություն 71. Հոլովել Ի-Ա արտաքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

աղբատ, գաւազան, վեմ (վիմի), աղաղակ, բաժակ, լծակ, փախստական, ժամանակ, յաղբանակ, պահարան, դրեակ (դրեկի), կօշիկ, գործիչ (գործչի), եղջերու, ստրուկ, պահապան, աղանդաւոր, սպասաւոր, աչք, կամք, անարգանք:

Վարժություն 72. Թարգմանել, որոշել Ի-Ա արտաքին հոլովման բառերի հոլովն ու քիվը, առանձնացնել անեզական բառերը՝ դիմացը նշելով նրանց ուղղական հոլովածն և:

Գինի սրկեն մեղուանոցացն, զի պարսն որ ելանիցե՝ վաղվադակի անդ իջանիցե: Հրաման տայ բնակչաց աշխարհին՝ ուսանել զիսօսս և զլեզուս հայկական: Գովութեան արժանի է և մեծարանաց: Իջաներ յերկվարեն, հանեալ զսուերն իւր յարձակեր ի վերայ փոյն: Բազունք ի գորականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ: Հրապուրեաց զմարդպետն իջանել ի կառաց անտի և հեծանել ի նժուգի: Ընդդէմ լինէր սուրբ եպիսկոպոսացն: Եւ շատ ցաւեցոյց զմեջք փափուկ օրիորդին: Յորժամ գամ՝ արձակեն ի կապանաց: Ապաշխարէր մեծաւ տառապանօք: Որք բազուն թռչակօք և հեռագնաց ճանապարհօք մաշէին զաւուրս իւրեանց ի դարոցս ասորի գիտութեան: Եւ զիւր նենգաւոր խորհուրդն նամակաւ ծանուցանէր նմա: Աղաղակաւ արտասուօք զտաճարն լնուին: Յամենայն քաղաքս և ի գաւառս՝ ուր և ընթեռնուին զիրամանս արքունի՝ խնդութիւն և ուրախութիւն լինէր: Հատին զգլուխ սրբոյն սուսերաւ: Ի հացէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր:

Վարժություն 73. Թարգմանել գրաբար:

Պատերազմով կամենում էր գրավել քաղաքը: Հայոց թագավորներից ստացան գյուղեր, ազարակներ և գանձեր: Պարտեզի դուռը բաց է: Երգում էին հրապարակներում տավիղներով և քնարներով: Գնում էին քաղաքից քաղաք և զավառից զավառ և չէին գտնում իրենց (իւրեանց) սիրելիներին: Եվ այս է հրովարտակի պատճենը: Մեծ անարգանքով և տանջանքով նեղում էր հավատացյալներին: Քաջաբար հարձակվեցին քաղաքների և բերդերի վրա (ի վերայ): Չենք կամենա ողբալ մեր ազգի թշվառությունը: Թռչունները սղնփում են (սմանին) միջատներով: Պանդուխտ են ես օտար երկրում:

Յողազս գորավարին Մուշեղայ Հայոց, թէ որպէս անկաւ¹ ի վերայ բանակին Շապուոյ թագաւորին Պարսից և եհար զնա ի հարուածս անհնարինս², մինչ զի միաձի Շապուոս ճողապրէր:

Ապա Մուշեղ որդի Վասակայ, ստրատելատն Հայոց Մեծաց ընտրեաց իւր արս ընտիրս միամիտս³ ազատս ազգայինս քառասուն հազար, միաբանս միակամս, և կազմեաց զնոսա ձիով և թռչակաւ և զինու. և առեալ զնոսա ընդ իւր, երթալ նստել⁴ ի սահմանս Ատրպատնացն և պահել⁵ զաշխարհն Հայոց: Ապա յայնմ ժամանակի կազմեաց պատրաստեցաւ Շապուոս արքայ Պարսից ամենայն կազմութեամբ զօրովք իւրովք, եկն եհաս յերկիրն Ատրպատականի. և Մերուժանն առաջնորդ զնոյն բանակի նորա, և բուն բանակն ուրեմն թագաւորին ի Թաւրէշ բանակեալ էին:

Եւ հասանէր սպարապետն զօրավարն Հայոց Մուշեղ, անկանէր ի վերայ

բանակին քառասուն հազարաւ, և անդէն ձեռն ի գործ արարեալ⁶ կոտորէր: Ապա միածի մագապար քազաւորն Պարսից Շապուի ճողապրեալ փախչէր. և զամենայն կարևան բանակին առ հասարակ ընդ սոր հանէր Մուշեղ հանդերձ զօրօքն Հայոց: Չի բազումս կոտորէին. և զբազումս յաւազանոյն Պարսից ձերբակալս առնէին, և առնուին զգանձս քազաւորին Պարսից յաւարի. և ըմբռնէին զտիկնաց տիկինն հանդերձ այլովք կանամբքն: Եւ զամենայն մաշկաւարզան ի բռնն արկանէր Մուշեղ սպարապետն, և զամենայն աւազանին արս իբրև վեց հարիւր՝ հրամայէր մորթել զօրավարն Հայոց Մուշեղ, և լնուխտով, և տայր բերել առ Պապ արքայն Հայոց: Առնէր զայս ի վրէժս հօրն իրոյ Վասակայ:

Բայց զկանայսն Շապուի քազաւորին Պարսից ոչ ոմեք⁷ ինչ թոյլ տայր Մուշեղ զօրավարն Հայոց անարգել ինչ զնոսա ոմեք. այլ ժամաւարս տայր նոցա կազմել ամենեցուն, և հանեալ արծակէր զամենեսեան զհետ առն նոցա⁸ Շապուի արքայի: Եւ ի պարսկացն ընդ նոսա արծակէր, զի երթիցեն առ Շապուի քազաւորն Պարսից ողջս և անարատս: Իսկ քազաւորն Պարսից զարմացեալ ընդ բարեբարութիւնն Մուշեղի և ընդ քաջութիւնն և ընդ ազատութիւնն, զի ոչ արար ինչ նմա յաղագս կանանցն թշնամանս: Եւ էր ի ժամանակին յայնմիկ երիվարն Մուշեղի⁹, ճերմակ ձի մի. իսկ քազաւորն Պարսից Շապուի յորժամ առնոյր զհինի ի մատուցն ըմպել⁵, յորժամ ուրախութեանն իւրոյ խրախութիւնս առնէր զօրացն իւրոց, ասէր. «Ճերմակածին զհինի արբցէ»¹⁰: Եւ ետ նկարել զտաշտ ի պատկեր զՄուշեղ ճերմակաւն. և ի ժամ ուրախութեանն իւրոյ դնէր զտաշտն առաջի իւր, և յիշէր հանապազ զնոյն բանս ասելով թէ «Ճերմակածին զհինի արբցէ»:

Այլ¹¹ Մուշեղ և ամենայն զօրքն Հայոց անչափ առին զաւար ի բանակէն Պարսից, և անչափ լցան զանձօք և ստացուածովք. և բազում աւարամասն Պապայ պահէին քազաւորին իւրեանց. և զօրացն Հայոց՝ որ անդէն առ քազաւորին Պապայ էին մնացեալ՝ հանին աւարամասն և զօրավարացն Յունաց՝ որ էին առ քազաւորին Հայոց. սոյնպէս և ամենայն զօրացն տային բաշխել ի մեծամեծ աւարացն ամելոցն: Այլ¹² իբրև դարձան զօրքն Հայոց յաշխարհն իւրեանց, բազումք ի զօրացն Հայոց ամբաստանէին առ քազաւորին Պապայ զՄուշեղէ զսպարապետէն, թէ ընդէր արծակեաց զկանայս քազաւորին Պարսից զթշնամուոյն մերոյ և քազաւորին Հայոց Պապայ. վասն այսր իրաց¹³ ոչ ինչ սակաւ լինէր թշնամութեամբ ընդ Մուշեղի մինչև ի բազում ժամանակս:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, Բ)

¹ այստեղ՝ հարձակվեց

⁶ ձեռն ի գործ արարեալ-սկսեց

² եհար զնա ի հարուածս անհնարինս-տակալի հարվածներով ջարդ տվեց նրան
³ այստեղ՝ հավատարիմ
⁴ գործածված են դիմավոր բայի նշանակությամբ՝ զնաց, նստեց
⁵ հայցականով նպատակի պարագայ պահպանելու համար

⁷ ոմեք-որև է մեկին
⁸ զհետ առն նոցա-իրենց ամուսնու ետև ից
⁹ էր ... Մուշեղի-Մուշեղն ունէր
¹⁰ արբցէ-թող խմի
¹¹ այստեղ՝ իսկ
¹² այստեղ՝ բայց
¹³ վասն այսր իրաց-այս բանի պատճառով

Ի-Ա ՆԵՐՔԻՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 108. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոզնակի	Եզակի	Նոզնակի
ՈՒ.	անձն	անձինք	թոռն	թոռունք
Հ.	(զ)անձն	(զ)անձինք	(զ)թոռն	(զ)թոռունք
Ս.Տ.	անձին	անձանց	թոռին	թոռանց
Բ.	յանձնէ	յանձանց	ի թոռնէ կամ ի թոռանէ	ի թոռանց
Գ.	անձամբ	անձամբք	թոռամբ	թոռամբք

Հոզնակի ուղղականը բառի վերջին բաղաձայնից առաջ ստանում է *ի* կամ *ու* ձայնավորները՝ վերջավորվելով *ինք*-ով կամ *ունք*-ով:

§ 109. Այս հոլովմամբ հոլովվում են *ն*-ով և նախորդող որևէ այլ բաղաձայնով վերջացող մի շարք բառեր՝ ազն. (=ցեղ, սերունդ, հոգն. ուղղ.՝ ազինք), ազն (=ազնվական, հոգն. ուղղ.՝ ազունք), ափն (ափունք), բեռն (բեռինք), բուռն (բուռնք), գառն (գառինք), դաշն (դաշինք), եզն (եզինք), եղն (=եղնիկ, հոգն. ուղղ.՝ եղինք), լեռն (սեռ. տր.՝ լեռին, բաց. ի լեռնէ կամ ի լեռանէ, հոգն. ուղղ.՝ լեռինք), խաշն (խաշինք), կամն (կամունք), հարսն (հարսունք), մասն (մասունք), մատն (մատունք), որն (ողունք), տոռն (=պարան, լար, հոգն. ուղղ.՝ տոռունք) և այլն:

Ծանոթություն 1. Հոզնակի ուղղականում *ինք*-ով վերջացող մի քանի բառեր բարդությունների մեջ վերջավորվում են *ունք*-ով, օրինակ, ազն-ազինք, բայց դիւցազն-դիւցազունք. բեռն-բեռինք, բայց՝ մեծաբեռն-մեծաբեռունք և այլն:

Ծանոթություն 2. *Չեռն* և *ոտն* բառերը եզակի թվում հոլովվում են այս հոլովմամբ, իսկ հոզնակիում՝ արտաքին թեքման *ի-Ա* և *Ի* հոլովմամբ՝ *ձեռն*. սեռ. տր.՝ ձեռին, բաց. ի ձեռանէ, գործ.՝ ձեռամբ, հոգն. ուղղ.՝ *ձեռք*, սեռ. տր.՝ ձեռաց, բաց. ի ձեռաց, գործ.՝ *ձեռալք(օք)*. *ոտն*, սեռ. տր.՝ ոտին, բաց. յոտանէ,

գործ.՝ ուսամբ, հոգն. ուղղ.՝ ուղք, սեռ. տր.՝ ուտից, գործ՝ ուտիք:

Ձար բառը եզակի թվում հոլովվում է Ի հոլովմամբ (սեռ. տր.՝ քարի, բաց.՝ ի քարէ, գործ.՝ քարիս կամ քարամբ), իսկ հոգնակիում ունենում է այս հոլովման պատկանող բառերի նույն հոլովական ձևերը (ուղղ.՝ քարինք, սեռ. տր.՝ քարանց, բաց.՝ ի քարանց, գործ.՝ քարամբք):

Վարժություն 74. Հորվել Ի-Ա ներքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

կաթն, սառն, նեոն (ներինք), առն (առինք=վայրի արու ոչխար), կառավիճ (կառավիռնք=գլուխ, գանգ), դիցազն, վեհաճճն:

Վարժություն 75. Թարգմանել, որոշել Ի-Ա ներքին հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Թագատրն տեսանէր զբաթ ձեռինն որ գոէր: Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան: Իջանէր Մովսէս ի լեռնէն Սինայ: Յարձակէին ի վերայ գառանցն: Յանձա՞նց ինչ ունիցին զայնպիսի շարժմունս: Դնէին ի վերայ ուղինն Յոհանու: Հրային մասամբ ջեռուցանէ զամենայն գոյացեալս: Եւ նա զնաց զկնի նորա... իբրև զշուն տոռամբ: Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրկապանք նորեկ հարսանց:

Վարժություն 76. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով ու թվով:

Արշակ տիրէ երրորդ (մասն) աշխարհիս: Որ եղեր զանձն քո ի վերայ (խաշինք) քոց: Իջեալ էին յամրոցացն (լեռոն)-ն Պարխարայ: Ես փրկեցի զբեզ (ծեռք) Մատուղայ: Յորժամ (քարինք) որ շինուածս առնիցէ: (Գառինք)-ն լինելոց են զայլք: Սի՛ որ իշխեսցէ մտանել (բեռն): Առնոյր Դաւիթ զքնարն և նուագէր (ծեռն) իւրով: Արբի զգինի իմ (կաթն) իմով: Ետես մեծն Սահակ զայս ամենայն չարիս (մասն)-ն Պարսից: Ո՞չ թողուցու... զաշխարն (լերինք):

եղեր-դրեցիր

արբի-խմեցի

Վարժություն 77. Թարգմանել գրաբար:

Կոփածո քարերով շինում էին տներ: Կալերում կայսում էին ցօրենը կանով: Որդիներով և բոռներով զալիս հասնում է Հայաստան: Նավը բեռներից ծանրացավ և խորտակվեց: Երդվում է, որ այլևս չի խախտի դաշինքը: Կաթից պանիր է լինում: Գառների և ոչխարների բուրդը լվանում էինք զետում: Եզի լուծը ծանր է: Ըրջում էին լեռներում և չէին կարողանում մտնել շեները:

կալակ-կասուլ

լեռն-լեռն(իս)

Յաղագս քազաւորին Պապայ, թէ որպէս խտորեցան¹ ի քազաւորէն Յունաց. և կամ որպէս սպանաւ ի զօրացն Յունաց:

Եւ շրջեաց² զմիտս իւր քազաւորն Պապ և խտորեաց զսիրտ իւր ի քազաւորէն Յունաց, և կամեցաւ խառնել զտէր իւր և առնել միաբանութիւն ընդ քազաւորին Պարսից: Եւ սկսաւ քիկունս իւր առնել զարքայն Պարսից, և արծակել անդրէն հրեշտակս յաղագս միաբանութեան: Եւ առաքէր հրեշտակս առ քազաւորն Յունաց, եթէ «Կեսարիաւ հետ՝ և տասն քաղաք մեր լեալ է, արդ ի բաց տուր³. և զՈւռհա քաղաք շինեալ է նախնեացն մերոց. արդ եթէ ոչ կամիս խանգար ինչ առնել⁴, տուր ի բաց. ապա թէ ոչ, կրուիմք մեծաւ պատերազմաւ»: Այլ⁵ Մուշեղ և ամենայն իշխանքն Հայոց շատ եղին ի մտի⁶ արքային, զի մի՛ քակեսցէ զուխտ յերկրէն քազաւորութենէն Յունաց. և ոչ անսաց նոցա, և յայտնեաց զթշնամութիւն իւր՝ զոր ունէր ընդ քազաւորին Յունաց:

Այլ իշխանքն Յունաց և զօրքն նոցին տակաւին էին յերկրինն Հայոց. և անուն իշխանացն միումն Տէրէնտ, միսումն Աղէ: Եւ յղեաց դեսպան մի զադտուկ քազաւորն Յունաց առ իշխանսն զօրացն իւրոց՝ որ էին յերկրինն Հայոց, և հրաման տայր սպանանել զքազաւորն Հայոց զՊապ: Եւ եղև իբրև ընկալան զայս հրաման ի քազաւորէն Յունաց իշխանքն իւր՝ որ էին ի Հայոց երկրինն, սպասէին մահու ի դէպ՝ սպանանել զքազաւորն Հայոց զՊապ: Եւ եղև ի դիպան ժամանակի իբրև զհուացին Տէրէնդն և Աղէն զօրավարքն զօրացն Յունաց՝ թէ միայն է քազաւորն Հայոց Պապ, և ամենայն մեծամեծքն և զօրքն Հայոց չէին անդ. և էր քազաւորն Հայոց Պապ քանակեալ ի դաշտին ի Բագրաւանդ զաւառի ի Խու անուն տեղոյն, և քանակ զօրացն Յունաց քանակեալ էր անդէն մօտ առ քանակին Հայոց արքային. ապա զօրավարն Յունաց հաց մեծապէս գործեալ⁷ յընթրիս հրաւիրեալ կոչեցին զմեծ քազաւորն Հայոց զՊապ մեծապէս ըստ արժանաւորութեան նորա, որպէս օրէն էր զայր քազաւոր ի հաց մեծ կոչել և առնէին կազմութիւն պատրաստութեան⁸:

Եւ եկեալ քազաւորն Պապ յընթրիս, մտեալ բազմեցաւ յուտել և յըմպել⁹: Եւ իբրև մտանէր արքայն ի խորանն Տէրէնդի զօրավարին Յունաց, և լեզուն սպարակիր հետևակն վահան ի ձեռն, սակուր զգօտույ, շուրջ ի ներքոյ զորմովք խորանին պատեալ պսակէին¹⁰. սոյնպէս և արտաքոյ կազմէին ի ներքոյ կոտ վառեալք և ի վերոյ հանդերձք զգեցեալք պատրաստէին¹¹: Իսկ քազաւորն Պապ համարէր ի միտս իւր թէ ի պատիւ ինչ նորա զայն առնիցեն: Եւ մինչ դեռ յընթրիսն ուտէր, սակրաւոր զօրքն ի քիկանց կուտ նորա կարգեալք պսակեալք կային շուրջ զնովաւ յամենայն կուտ: Իբրև ընդ զինիս մտին, որպէս զառաջին ուրախութեանցն նուազն¹² մատուցին արքային Պապայ, և առ հասարակ թմբկահարք և սրնգահարք քնարահարք և փողահարք, իւրաքան-

չիր արուեստօք պէսպէս ձայնիւք բարբառեցան: Եւ վահանաւոր լեզեռնին հրաման ետուն. և մինչ ղեռ թագաւորն Պապ գուրախութեան գինին ունէր ի մատունս իւր, և նայէր ընդ պէսպէս ամբոխ գուսանացն, ահեակ ձեռամբն յարմուկն՝ յոր յեցեալ բազմեալ էր՝ ունէր տաշտ ոսկի ի մատունս իւր, իսկ աջ ձեռնն եղեալ էր ի դաստապան նրանին՝ զոր կապեալն էր յաջու ազդերն իւրում, և մինչ ղեռ բերանն ի բաժակին էր յըմպելն, և աչօքն յառաջ կոյս պշուցեալ հայէր ընդ պէսպէս ամբոխս գուսանացն, հրաման լինէր ակնարկելով զօրացն Յունաց: Եւ լեզուն սակրաւորքն երկու ի թիկանց կուտ կային ի սպասու ոսկիկմբէ վահանօքն յանկարծօրէն կից ի վեր առեալ¹³ զսակուրսն, զարկանէին թագաւորին Պապայ. մին կշիռ զուրկ հարկանէր¹⁴ սակրաւորն, և միւսն և սակրաւորն զաջ թաթ ձեռնին՝ որ կայր ի վերոյ դաստապանի նրանին՝ հարկանէր, կտրէր և ի բաց ընկեցոյր: Անդէն ի բերանս տապալալէր թագաւորն Պապ. և զինն տաշտիւն և արիւնն պարանոցին նովա հանդերձ ի վերայ բաժակակալ սկըտեղն անկանէր առ հասարակ. և անդէն սատակէր թագաւորն Պապ: Ընդ շփոթելոյ տաճարին խոռվութեան¹⁵ Գնէլ տէր գաւառին Անձնացեաց յուն կացեալ յիրմէ բազմականէն, հանեալ զիր սուսերն՝ հարկանէր զմի ի լեզեռնաց անդի սպանանէր, յայնցանէ՝ որ հարին¹⁶ զթագաւորն: Այա Տէրեղ զօրավարին Յունաց զիր սուսերն հանեալ ածէր¹⁷, տարակաց ի գլխոյն Գնելոյ զսկառառակն գլխոյն ի վերայ աչացն ի բաց ընկեցոյր¹⁸: Եւ այլ ինչ ոչ ոչ կարաց յանդգնել ասել ինչ ընդ նոսա և ոչ ինչ:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, ԼԹ)

¹ այստեղ՝ երես դարձորեց
² գործածված է փոխել, շոտ տալ իմաստով
³ ի բաց տուր-ետ տուր
⁴ խանգար ինչ առնել-խոռվություն առաջ բերել
⁵ այստեղ՝ թեն, թեպետ
⁶ եղին ի մտի-հորդորեցին
⁷ հաց... գործեալ-հացկերույթ սարքեցին
⁸ առնէին կազմութիւն պատրաստութեան-ամեն բան կազմել պատրաստել էին
⁹ ի նախըջով և հայցականով անդրաշ դերբայը նպատակի պարագա՝ ուտելու և ըմպելու
¹⁰ շուրջ ի ներքոյ գործովք խորանին
¹¹ պատեալ արակէին-ներսը, սենյակի պատերի մոտ. շրջապատելով պահպանում էին

¹¹ սոյնպէս և արտաքոյ կազմէին ի ներքոյ կոտ վառեալք և ի վերոյ հանդերձք զգեցեալք պատրաստէին-նույնպէս և (սենյակից) դուրս պատրաստ կանգնած էին լավ սպառազինված, իսկ վրայից սովորական զգեստ հագած (զինվորներ)
¹² այստեղ՝ բաժակ, զավաթ
¹³ կից ի վեր առեալ-միասին վեր բարձրացնելով
¹⁴ կշիռ զուրկ հարկանէր-ուղիղ վիզն կտրեց
¹⁵ ընդ շփոթելոյ տաճարին խոռվութեան-երբ սեղանատանը աղմուկ և շփոթոյթում ընկավ
¹⁶ յայնցանէ՝ որ հարին-նրանցից (զինվորներից) մեկին, որը խփել էր
¹⁷ այստեղ՝ խփեց
¹⁸ ի բաց ընկեցոյր-շոտ տվեց

§ 110. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	մատանի	մատանիք
Հ.	(զ)մատանի	(զ)մատանիս
Ս.Տ.	մատանույ	մատանեաց
Բ.	ի մատանույ	ի մատանեաց
Գ.	մատանեալ	մատանեալք(օք)

Այս հոլովման դեպքում բառավերջի ի ձայնավորը ո հոլովիչից առաջ դառնում է ՚, իսկ ա-ից առաջ՝ Ե:

Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է *ի(յ)* նախդրով և եզակի անորոշ հայցականով, իսկ հոգնակին *ի(յ)* նախդրով և հոգնակի անորոշ հայցականով՝ ի թշնամի=թշնամու մեջ, ի թշնամիս=թշնամիների մեջ:

Մի քանի բառերի եզակի ներգոյականի իմաստը, որոնք տրականում ունենում են նաև ոջ վերջավորությունը, սովորաբար դրսև որվում է *ի(յ)* նախդրով և ոջ վերջավորությամբ տրականով՝ տեղուջ-ի տեղուջ=տեղում, այգուջ-յայգուջ, կղզուջ-ի կղզուջ և այլն:

§ 111. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Ի-ով վերջացող բազմավանկ բառերը (բացառություն են կազմում *ցի* վերջածանց ունեցող և *հոզի, ոզի, ոսկի, որդի* բառերը, որոնք ենթարկվում են Ո պարզ հոլովման, տե՛ս § 103)՝ աղաւնի, այգի, անդրի (=արծան), ապակի, արքունի, գարի, գերանդի, գերի, գինի, գուրջի, գօտի, եկեղեցի, թշնամի, ծերունի, մորթի, շոզի, ոզնի, պատանի, փոշի և այլն:

բ) *Ենի, ոտի, ուի* վերջածանցով բառերը՝ առիւծենի, ձիթենի, թզենի, ցնցոտի, թագուհի, տիրուհի, Սմբատուհի, Տիգրանուհի և այլն:

գ) *Ունի*-ով վերջացող հատուկ անունները՝ Ամատունի, Արշակունի, Բագրատունի, Մանդակունի, Խոռխոռունի և այլն:

դ) *Իք*-ով վերջացող մի շարք անեզական հասարակ և հատուկ անուններ՝ արգասիք (արգասեաց), երախտիք, ընթրիք, հարսանիք, տանիք, կեղծիք, չարիք, Տմորիք (Տմորեաց), Աղձնիք, Միւնիք և այլն:

Վարժություն 78. Հոլովել Ո-Ա հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

եղևնի, մորի, կենդանի, մարի (=էգ թռչուն), արմաւենի, պատասխանի, ջորի, Արծրունի, Տաճատուհի, կարծիք, Աղձնիք:

Վարժություն 79. Թարգմանել, որոշել Ռ-Ա հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը:

Լուսնային զծնոս և զերեսս ի փոշոյ: Ռ՞ր է տերևն թզենոյ, ո՞ր է ողկոյզն այգոյ: Պատրաստէր զըմպելիսն արքայի յընտիր և համեղ զինեաց: Եւ այս էր պատճեն հրովարտակին գոր կնքեալ էր մատանեալ թագաւորին: Եւ արքադա՞ որ շրջի ի մէջ մարեաց սիգալով: Եւ քաղաքն էր ոսկի մաքուր՝ նման սուրբ և սպիտակ ապակոյ: Չանային և ոչ կարէին հանել զվնասակար խոզան յայգոյ անտի: Ոչ ի մորենոյ կթեն խաղող: Թագ կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդարեալ մեծացոյց զնա: Ամուրեացն և այրեացն ասեն: Եւ առաքեաց զծառայս իւր կոչել զհրաւիրեալսն ի հարսանիս:

Վարժություն 80. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել՝ ա ենթակետիւնը սեռական և տրական, բ-ինը՝ բացառական, գ-ինը՝ գործիական հոլովներով, իսկ ա-ինը՝ ի(յ) նախդրով և համապատասխան հոլովով՝ ներգր-յականի նշանակությամբ:

ա) Իսկ Վարագրատ թագաւորն պատգամ յղէր (պատասխանի)-ն առ գորավարն Մանուէլ: Ելէ՞ք ի լեռոն և բերէ՞ք տերևս (ծիրանիք), և տերևս (արմաւենիք): Եւ անզգայ յարձակմամբ յաւարի առնուլ փութային զգանձս սուրբ (եկեղեցիք)-ն:

բ) Արկանէ կալ (գարի): Պատմեաց մի ոմն (մանկտի) անտի: Որք ունէին զկանայս (այլազգիք)-ն:

գ) Մի՛ արբենայք (զինի): Սկսան այնուհետև պատրել զոմանս (կարասի) և զոմանս ողորական բանիք: Միով (զօտի) ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս:

դ) Ատրուշանս շինէին ի բազում (տեղիք): Պատմեցէք (կղզիք) հեռաւորս: Բերէին և դնէին ի սուրբ (եկեղեցի)-ն:

Վարժություն 81. Թարգմանել գրաբար:

Թզենու տերևները դեղին են: Հանդերձները վնասվում են փոշուց: Արտաշեսի հրամանով բնակվեցին Տնորիքում: Ապակու բեկորները փայլում էին արևի ճառագայթներից: Թագավորը հրովարտակը կնքեց մատանիով: Ամբարները պիտի լցնեն գարիով և ցորենով: Քաջալերում էր պատանհներին բաջաբար մարտնչել: Ծերունիներից լսում էին իմաստուն խրատներ: Մանգաղներով և զերանդիներով կհնձէք արտերը: Բազում տեղերից գողեր և ավազակներ էին գալիս Արշակավան: Երգում և պարում էր պատանհների հետ:

Յաղագս Յոհաննու եպիսկոպոսի, և վարուց նորա, և անմտութեանն և շաղաշուտ խօսիցն և գործոցն, և նշանացն¹ որ յաստուծոյ ի վերայ նորա եղեն:

Այլ² Յոհան եպիսկոպոս, որդի Փառինայ հայրապետի, հինաւորց³ թէ արծան իջէ զնա կոչել եպիսկոպոս: Եւ էր սա այր կեղծաւոր, և երևեցուցանէր ինքն զանձն իւր⁴ մարդկան պահող և խորգահանդերձս. մինչ զի մոյզս անգամ ոչ ազանէր, այլ զամառն⁵ հետկով պատէր, և զձմեռն⁵ կենով: Եւ յազահութեան առանց չափոյ էր հեղեալ, և ոչ կարէր տալ զազահութիւն իւր ընդ երկիւղին աստուծոյ⁶. այնչափ ինչ զի զիրս անարժանս և չիտաւտալիս գործէր:

Չի էր երբեմն դիպեալ ի ճանապարհի ուրեմն⁷, զի նստէր նա ի գրաստու վերայ և գայր. եկն դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխարհական հեծեալ ի ձի, սուսեր ընդ մէջ, թուր զգօտոյ, աղեղնակապարձ զմիջով. լուացեալ զհերս իւր օծեալ մերձեալ⁸, վարսակալ եղեալ ի գլուխ իւր, և օղիկ արկեալ գուտովք իւր. և գայր զճանապարհս իւր. թերևս յաւազակութենէ: Իսկ ձիւն՝ յորում հեծեալ՝ մեծ հասակաւ, և էր գունաւոր, զնացող, մինչ զի ի բացէ տեսանէր եպիսկոպոսն Յոհան զձին մեծապէս զարմացեալ՝ ակնակառոյց լինէր⁹: Ապա իբրև եկն մերձեցաւ հեծեալն մօտ ի նա անդր, ապա սպասեալ Յոհաննու՝ բռն հարկանէր զերասանակաց ձիոյն, և ասէր. «Է՞ջ դու վաղվադակի ի ձիոյ այտի, զի բանք են ինձ ընդ քեզ»¹⁰: Ասէ այրն. «Չի ոչ դու զիս զիտես և ոչ ես զքեզ, զի՞նչ այն բանք իցեն, գոր դու ընդ իս իցես խօսելոյ»¹¹: Մանաւանդ զի այրն արբեալ և ս դիպեցաւ, և շատ յամառեաց այրն իջանել ի ձիոյն: Ապա բռնադատեաց զնա Յոհան, իջոյց ի ձիոյ անտի. և առ տարաւ զնա մեկուսի ի ճանապարհէն: Եւ առնն խոնարհել հրամայէր և ասէր. «Չերիցութեան ձեռն դնեն ի վերայ քո»: Իսկ նա տայր պատասխանի զանձնէն¹², եթ «Այր աւազակ սպանող չարագործ և խառնագնաց լեալ ի մանկութենէ իմմէ, ես ոչ ինչ եմ արժանի այդպիսի իրաց. և այժմ դեռ ի նմին գործ կամ»: Եւ շատ ի վէզ եկեալ¹³ յամառէր այրն, և նա և ս չար քան զնա: Ապա բռնաբար զգետնեալ գայրն, դնէր Յոհան զձեռն իւր՝ առնել զնա երէց. և յարուցեալ հրամայէր լուծանել զհանգոյցս մեկնոցին, և արկանել նմա աղաբողոն: Եւ ասէր. «Երթ ի գեղ քո, և լիջի՛ր դու անդ երէց գեղջն՝ ուստի ես»: Եւ անգամ ոչ զիտէր գայրն թէ յորմէ գեղջէ իցէ: Ինքն Յոհան մատուցեալ բռն հարկանէր զձիոյն, և ասէր. «Այս ինձ կօշիկք լիցին, փոխանակ զի երէց արարի զքեզ»: Իսկ այրն յամառեալ ի վերայ ձիոյն չառնոյր յանձն տալ. ապա բռնաբար յինքն հանեալ¹⁴ զձին, և գայրն արձակեաց: Եւ այս ամենայն իրքս վասն ձիոյն եղեն:

Ապա այրն թէ ոչ կամօք՝ աղեբողոն արկեալ, զնայր ի տուն իւր, և երթեալ

մտաներ ի մէջ ընդանեաց իւրոց, ասէ ցկին իւր և ցընդանիս. «Արի՛ք յաղօթս կամք»¹⁵: Եւ նոքա ասեն. «Մոլիս դու, դե՞՞ ուրեմն հարաւ ի քեզ»: Իսկ նա ասէ. «Արի՛ք կամք յաղօթս, վասն զի երեց եմ»: Իսկ նոքա զարմացեալ, մերթ շիկմէին, մերթ ծիծաղէին. մինչև բազում անգամ յամառեալք, ապա ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթս ընդ նմա: Ապա ասէ կինն ցայրն իւր. «Ո՞չ դու երախայ»¹⁶ էիր, և չէիր մկրտեալ»: Ասէ այրն ցկինն իւր. «Ապշեցոյց, չես յիշել. և ոչ ես յիշեցի զայդ ասել ցնա. զիս երեց արար, և ձին սանձաւ թամբաւ առ և անց»: Եւ ասեն ցայրն ընդանիքն իւր. «Յարիցես»¹⁷ անդրէն զնասցես առ եպիսկոպոսն, և ասասցես. «Մկրտեալ չէի, զի՞ արարեր զիս երեց»: Եւ ասէ Յոհան. «Մափոքով միով ջուր բերեք»: Եւ առեալ զջուրն էարկ զգլխով նորա, և ասէ. «Ե՛րբ, մկրտեցի զքեզ»: Եւ արձակէր զայրն վաղվաղակի յիւրմէ:

(Փաստոս Բուզանդ, 6-րդ, Ը)

¹ նշանացն-այն հրաշքների
² օժանդակ բայը (էր) զեղչված է՝ այլ էր
³ այստեղ՝ նախնիքն
⁴ զանձն իւր-իրեն
⁵ զամառն-ամռանը. զմեռն-ձմռանը
⁶ ոչ կարէր տալ զազահաբիսն իւր ընդ երկիւղին աստուծոյ-բառացի՝ չէր կարողանում իւր ազահաբիսն տալ աստուծու երկյուղի փոխարեն, այսինքն՝ իւր ազահաբիսնից աստուծոց երկյուղ չունէր
⁷ զի էր երբեմն դիպեալ ի ճանապարհի ուրեմն-մի անգամ պատահեց մի ճանապարհի վրա

⁸ մերձեալ, այստեղ՝ հարողարած
⁹ ակնակառույց լինէր-աչքը վրան մնաց
¹⁰ բանք են ինձ ընդ քեզ-քեզ հետ խոսելիք ունեն
¹¹ փիս. խօսելոց
¹² զանձնէն-իր մասին
¹³ ի վեզ գալ-վիճել, հակառակվել, դեմ կանգնել
¹⁴ յինքն հանել-խլել, հափշտակել
¹⁵ ներկան արարնու իմաստով՝ արդոքք անենք
¹⁶ երախայ, ի, ից, գ. դեռ չկնքված՝ չմկրտված, անկնունք (փոքր կամ մեծ)
¹⁷ յարիցես-վեր կկենաս
 սեռական հոլովով ենթակա՝ անցյալ դերբայի մոտ: Պետք է բարզմանել ուղղականով՝ նա

ԴԱՍ ՏԱՄՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄՆԵՐ

§ 112. Անկանոն կամ զարտուղի հոլովման բառերը, չնայած ունեն հոլովման որոշ օրինաչափություններ, շեղվում են հոլովման սովորական կանոններից և հանդես են գալիս հոլովական հատուկ ձևերով:

Անկանոն հոլովման ենթարկվող բառերն են՝ *այր* (=տղամարդ), *տէր*, *հայր*, *մայր*, *եղբայր*, *քոյր*, *կին*, *տիկին*, *զիւղ* (*զետլ*), *ար* (*օր*), *տիւ* (=ցերեկ): Այս բառերի մէջ հոլովիչներն առանձին կամ բոլոր հոլովներում նույնանում են արմատական ձայնավորների հետ:

Ներգոյական հոլովի իմաստը դրսև որվում է ընդհանուր ձևով՝ եզակին եզակի տրականով, իսկ հոգնակին՝ հոգնակի հայցականով և *ի(յ)* նախդրով:

ՀՈՒՆՎԱՄՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

1. Այր

2. Տէր

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	այր	արք	տէր	տեարք
Հ.	(գ)այր	(գ)արս	(գ)տէր	(գ)տեարս
Ս.Տ.	առն	արանց	տեառն	տեարց, տերանց
Բ.	յառնէ	յարանց	ի տեառնէ	ի տեարց, ի տերանց
Գ.	արամբ	արամբք	տերամբ	տերամբք

Այր, *տէր* բառերի նման հոլովվում են նրանցով բարդված բառերը՝ սկեարայր-սկետարառն (նաև՝ սկետարայրի, ի սկետարայրէ), քեռայր-քեռառն, տանուտէր-տանուտեառն, պարտատէր-պարտատեառն (նաև՝ պարտատէրի, պարտատիրաց), զաւառատէր:

3. Հայր

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	հայր	հարք
Հ.	(գ)հայր	(գ)հարս
Ս.Տ.	հար(հօր)	հարց, հարանց
Բ.	ի հարլէ (ի հօրլէ)	ի հարց, ի հարանց
Գ.	հարբ, հարամբ	հարբք, հարամբք

	4. Մայր		5. Եղբայր	
	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՌՒ.	մայր	մարք	եղբայր	եղբարք
Հ.	(գ)մայր	(գ)մարս	(գ)եղբայր	(գ)եղբարս
Մ.Տ.	մայր(մօր)	մարց	եղբար(եղբօր)	եղբարց
Բ.	ի մարտ (ի մօրտ)	ի մարց	յեղբարտ (յեղբօրտ)	յեղբարց
Գ.	մարբ	մարբք	եղբարբ	եղբարբք

Հայր, մայր, եղբայր բառերի նման հոլովվում են նրանցով բարդված բառերը՝ նախահայր, նախամայր, տիրամայր, հորեղբայր և այլն:

	6. Քոյր		7. Կին	
	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՌՒ.	քոյր	քորք	կին	կանայք
Հ.	(գ)քոյր	(գ)քորս	(գ)կին	(գ)կանայս
Մ.Տ.	քեռ (քուեր)	քերց (քուերց)	կնոջ	կանանց, կանաց
Բ.	ի քեռտ	ի քերց	ի կնոջտ	ի կանանց, ի կանաց
Գ.	քերբ	քերբք	կանամբ կամ կնա	կանամբք

Քոյր բառի նման հոլովվում են նաև *հորաքոյր* (հօրաքեռ), *մօրաքոյր* (մօրաքեռ) բառերը, իսկ *կին* բառի նման՝ *առնակին* բառը:

	8. Տիկին		9. Գիւղ	
	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՌՒ.	տիկին	տիկնայք	գիւղ	գիւղք
Հ.	(գ)տիկին	(գ)տիկնայս	(գ)գիւղ	(գ)գիւղս
Մ.Տ.	տիկնոջ	տիկնայց, տիկնաց	գեղջ	գիւղից
Բ.	ի տիկնոջտ	ի տիկնայց, ի տիկնաց	ի գեղջտ	ի գիւղից
Գ.	տիկնամբ կամ տիկնա	տիկնամբք	գիւղի	գիւղիք

10. Ար (օր)

11. Տիւ

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
Ռու.	ար(օր)	արուրք	տիւ	տիւք
Հ.	(գ)ար (գօր)	(գ)արուրս	(գ)տիւ	(գ)տիւս
Մ.Տ.	արուր	արուրց	տուրնջեան	-
Բ.	յարտ (յօրտ)	յարուրց	ի տուրնջեանտ	-
Գ.	արուրբ	արուրբք	տուրնջեամբ	-

Տիւ բառը հոգնակի թվում ունի միայն ուղղական և հայցական հոլոված և երբ:

Վարժություն 82. Թարգմանել, որոշել անկանոն հոլովման բառերի հոլովում թիվը:

Ի մարք իրեանց պահանջէին հաց և գինի: Կանայք յարանց իրեանց, և մանկունք ի հարց իրեանց, և մարք ի բերանոյ տղայոց իրեանց յափշտակէին զկերակուրն: Մինչև զուկերս անգամ հարցն բրեաց ի գերեզմանաց: Ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծառայել: Նման է առն, որ շինիցէ տուն ի վերայ հողոյ առանց հիման: Շունք կերակրին ի փշրանաց անկելոց ի սեղանոյ տետոն իրեանց: Բայց մնաց Աթանագենի որդի ի Բամբըշնէ ի քեռէ թագաւորին: Իսկ թագաւորն Տրդատիոս հանդերձ միաբանութեամբ կնա իրով Աշխէն տիկնաւ, և քերբ իրով Խոսրովիդիստով, հրաման ետ ի ժողով կոչել միաբանութեամբ ամենայն զօրաց իւրոց: Որ էր ի գաւառնէ Բագրևանդայ, ի գեղջէն որ կոչի Եղեգեակ: Յայն.արուրսն երկիրն ի շարժմանէ ոչ դադարէր: Իբրև գառնիւմ այնպէս խորտակեաց զամենայն ոսկերս ին, զի ի տուրնջեանէ մինչև ի գիշեր մատնեցայ: Ելէք ամենայն արք պատերազմողք: Հրամայեաց և յամենայն գեղս վանս շինել:

Վարժություն 83. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխանաբար սեռական և տրական, բացառական, գործիական հոլովներով:

ա) Եւ արկանէ գրգռութիւն ի մեջ (եղբարք): Պատմեաց (հայր) իւրում, և (եղբարք) իւրոց: Եւ էր նա կին Գարեգնի (տէր)-ն Ռշտունեաց գաւառին: Ետես զգինդսն և զապարանջանսն ի ձեռսն (քոյր) իւրոյ: Երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն (արք) և (կանայք): Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից (այր), որ սերմանիցէ սերմն բարի յագարակի իւրում: ք) Յովք (գիւղք) հարկս առնոյր: Արիսն և Որմիզղ (հայր) ծնան և ոչ (մայր): Մի ստանար նախատինս (արք) շարաց: Գնային (գիւղ)-ն լռելեայն:

զ) Տունն լի էր (արք) և (կանայք): Այր ոմն Անանիա անուն հանդերձ (կին) իրով Սափիրա վաճառեաց ագարակ: Կոյսք ի կուսաստանաց (մարք)-ն հանդերձ ի հրապարակս հասանէին: Սատակէ զամենայն ծնունդս Արգամայ հանդերձ (հայր)-ն:

Վարժուդ Յուն 84. Թարգմանել գրարար:

Իմ քույրերն ու եղբայրները բնակվում են գյուղում: Երեխաներին խլեցին մայրերի գրկից: Սպարապետը եղբայրներով և քույրերով հանդերձ վերադարձավ իր (հւր) երկիրը: Հայտնի՜ր քո (քում) հորն ու մորը: Կանայք բաժանվում էին իրենց (իրեանց) ամուսիններից: Մշակում էր իր (իրոյ) տիրոջ այգին: Որդին սիրվում է հոր և մոր կողմից: Կանանց և տղամարդկանց, ծերերին և երեխաներին գերի էին տանում: Ուրախությամբ անցան իմ (իմոց) կյանքի օրերը: Հրաման ունեին գյուղերում շինել ատրուշաններ:

վերադառնալ-դառնալ

անցնել-անցանել

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆ՝ ՅՈՏԱՆՆՈՒ

Երբեմն² սոյն Յոհան անցանէր առ այգեօք ուրումն³. և էր ժամանակն զայգիսն յառելոյ: Աղաղակէր⁴ առ նա այր մի յայգւոյն, և ասէ. «Օրհնեա՛, տէր եպիսկոպոս, զնեզ և զայգիսս»: Ասէ Յոհան. «Փուշ և տատասկ բուսցի»: Ասէ այրն. «Ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տատասկ, փոխանակ զի տարապարտուց անիծանես զնեզ»: Եւ եղեն նշանք յաստուծոյ. զի իբրև չոգաւ⁵ եպիսկոպոսն ի վանս իւր, հասին հարուածք ի վերայ նորա, սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ նորա որպէս զփուշ հարկանել⁶: Եւ մեծապէս շտապեալ անկեալ ի տանջանս չարաչարս հարուածոց, և ի մեծ տազնապի կայր ատարս բազումս: Ապա յղեաց կոչեաց առ ինքն զայգորդն, աղաչեաց զնա առնել ի վերայ նորա⁷ աղօթս, զի փրկեսցի նա ի ցառոցն: Այգորդն ասէր. «Իսկ ես ո՞վ եմ, զի կարեմ զոք⁸ օրհնել կամ անիծանել. թող թէ՛⁹ զայր եպիսկոպոս»: Իսկ նա բռնադատէր զնա յայնժամ. մինչև յառնէր այգորդն կայր յաղօթս և ասէր. «Տէր աստուած, դու գիտես՝ զի ես այր մեղաւոր եմ և անարժան, ոչ գիտեմ զաղմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս¹⁰. դու փրկեա՛ զիս յայս ի չարէս¹¹, զի ասեմ թէ զայր եպիսկոպոս դու անիծե, և ասեմ քո բանի եղև: Չի լաւ էր ինձ մահ, բանզի չգիտեմ զայս՝ զոր ինչ զինէն¹² ասեմ»: Եւ զայս ասացեալ՝ անդէն բժշկեցաւ եպիսկոպոսն, և սկսաւ յամենայն մարմնոցն փուշն ի բաց թափել. և էր իբրև զփուշ խոտոց. վաղվաղակի յարուցեալ ողջացաւ յախտէն:

(Փասարոս Բուզանդ, 6-րդ, Թ)

¹ նորին - նույն

² մի անգամ

³ առ այգեօք ուրումն - մեկի այգիների մոտով

⁴ գործածված է անց. կատարյալի իմաստով՝

ձայն տվեց

⁵ չոգաւ-զնաց

⁶ սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ

նորա որպէս զփուշ հարկանել-նրա մարմնի բոլոր

անդամներն սկսեցին ծակծկվել, կարծես փշից

⁷ յայտեղ նշանակում է՝ իր

⁸ զոք-մեկին

⁹ թող թէ-այն էլ

¹⁰ ոչ գիտեմ զաղմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս-

չգիտեմ ինչպես ընկա այս փորձանքի մեջ

¹¹ նախդիրը կրկնված է

¹² զինէն-իմ մասին

ՀԱՄԱՆՈՒՆ ԲԱՌԵՐԻ ՀՈՒՆՎՈՒՄԸ

§ 113 Համանուն բառերն ընդհանրապես ենթարկվում են տարբեր հոլովումների, իսկ որոշ դեպքերում հոլովվում են նույն հոլովմամբ:

ա) Տարբեր հոլովում ունեցող համանուն բառերի օրինակներ.

Այր, առն, արամբ (=տղամարդ)

Այր, այրի, այրի (=բարանձավ)

Գայլ, գայլոյ, գայլով (=գայլ զագանը)

Գայլ, գայլի, գայլի (=բերանակապ)

Դար, դարու (=100 տարի)

Դար, դարի, դարի (=բարձր տեղ, դարավանդ)

Խաղ, խաղու կամ խաղոյ, խաղով (=խաղալը, այլև՝ ծաղր, կատակ)

Խաղ, խաղի, խաղի (=խաղաղ՝ ծանծաղ ջուր, ճահիճ)

Կար, կարոյ, կարով (=կարելը, այլև՝ պարան)

Կար, կարի, կարի (=կարողություն)

Հազար, հազարոյ, հազարով (=մառու բույսը)

Հազար, հազարի, հազարաւ (=1000)

Հոր, հորոյ, հորով (=փոս)

Հոր, հորի, հորի (=փեսա)

Մայր, մաւր (մօր), մարք (=մայր)

Մայր, մայրի, մարի (=մայրի ծառը)

Որթ, որթոյ, որթով (=խաղողի տունկ)

Որթ, որթու (=հորթ)

Սան, սանու կամ սանի (=սան, սանիկ)

Սան, սանի, սանի (=կաթսա)

Փող, փողի, փողի (=պարանոց, վիզ)

Փող, փողոյ, փողով (=մանր դրամ)

Օդ, օդոյ, օդով (=օդ)

Օդ, օդի, օդի (=ոտնաման)

բ) Նույն հոլովում ունեցող համանուն բառերի օրինակներ.

Բայ, բայի, բայից (=խոսքի մասը)

Բայ, բայի, բայից (=գազանների՝ հատկապես արջի որջ)

Նուագ, նուագի, նուագաց (=երգ, տաղ)

Նուագ, նուագի, նուագաց (=գավաթ, բաժակ)

Սարդ, սարդի, սարդից (=դափնի ծառը)

Սարդ, սարդի, սարդից (=սարդ միջատը)

Սարդ, սարդի, սարդից (=սարյակ թռչունը)

Վարժություն 85. Թարգմանել, գտնել համանուն բառերը՝ որոշելով նրանց հոլովումը, հոլովն ու թիվը:

Խնում գակունս աղբերաց: Մի՛ մերժեր զխրատ մօր քո: Եւ զարդարեաց զտունն ակամքք պատուականօք: Առնուն զջուրս ծովուն զաղին և զդառնն, արկանեն ի սանս: Ժողովէր բովանդակ զամենայն ոսկերս սանին: Ահա ես բնակեմ ի տան մայր փայտից: Բագում գայլք շիջին ի հանդերձս զառանց: Եւ ետ կապել զնա ձեռս յետս, և արկանել գայլ ի բերան նորա: Գործ մի մեծ է՝ այր հաւատարիմ գտանել: Փախստեայս արկանէ յամուր այրս ի գաւառին Մանանաղոյ: Օձ ի բոյն հաւուց ձագուց դիմեցէ: Բայց Տիրան հաւն նորա պատգամս խիստս յղեաց առ որդի իւր Արշակ: Առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բագարատայ՝ ածել զկոյսն Աշխէն՝ դուստր Աշխաղարայ: Ի թիկանց կուտ լերինն Մասեաց շինեաց ձեռակերտ:

ետ կապել-կապել տվեց

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆ ՅՈՏԱՆՆՈՒ

Սոյն Յոհան եպիսկոպոս՝ որդի Փառինայ յորժամ երթայր առ թագաւորն՝ Հայոց, խաղակատակ լինէր² նոցա. որպէս³ խաղալով² զանձն իւր կրթէր յագահութեան, որում ծարաւեալ պատքեալ փափաքէր⁴. սակայն միախանէր այն էին նորա⁵: Ի չորք անկեալ յոտս և ի ձեռս⁶ սողեր առաջի թագաւորացն, և զուղտու զձայն⁷ ածեր կառաչելով, զօրէն ուղտու այնպէս փարելով⁸: Ընդ կառաչելն⁹ ապա մի մի բան խառնելով առներ ի ձայն կառաչելոյն, ասելով՝ թէ «Ուղտ եմ, ուղտ եմ, և զարքայի զմեղս⁷ բառնամ. դիք¹⁰ ի վերայ իմ զմեղս արքայի. թող բառնամ»: Իսկ թագաւորքն զմտորհակս զհողաց կամ զագարակաց գրեալ և կնքեալ դնէին ի վերայ ողինն Յոհաննու փոխանակ ընդ մեղաց իւրեանց. և ի թագաւորացն Հայոց ստացաւ իւր գնեղս և ագարակս և զանձս յուղտն լինելոյ և զմեղսն բառնալոյ ըստ բանիցն: Այսպիսի էր այրս Յոհանս

կապեալ յըռժողութեան¹¹ և յագահութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրոց. զայսպիսի գործս գործէր վասն ագահութեան, որ չէր արժան:

(Փաստոս Բուզանդ, 6-րդ, Ժ)

- ¹ փխ. թագաւորսն
- ² խաղակատակ լինել-խեղկատակություն՝ միմտություն անել. խաղալ այստեղ՝ ծամածռություն՝ միմտություն անել
- ³ այստեղ՝ այսպէս օրինակ
- ⁴ որում ծարաւեալ պատքեալ փափաքէր-որին անհագաբար փափագում էր
- ⁵ սակայն միախանէր այն էին նորա-և (այդ խեղկատակությունները) նրան իբրև միջոց էին ծառայում

- ⁶ ի չորք անկեալ յոտս և ի ձեռս-ուրբերի և ձեռքերի վրա ընկած, չորքքթաթ
- ⁷ նախդիրը կրկնված է
- ⁸ շրջելով, ման գալով
- ⁹ ընդ նախդրով և հայցական հոլովով անորոշ դերբայն իբրև ժամանակի պարագա՝ կառաչելիս, կառաչելու ժամանակ:
- ¹⁰ դիք-դրեք
- ¹¹ կապեալ յըռժողութեան-վարակված ժլատությամբ՝ կծծիությամբ

ԴԱՍ ՏԱՄՆԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԳԵՐԲԱՅՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

114. Գրաբարում հոլովվում են անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայները, ըստ որում անորոշ դերբայը հոլովվում է միայն եզակի թվով, իսկ անցյալ և ենթակայական դերբայները՝ և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվով: Անորոշ և անցյալ դերբայները հոլովվում են արտաքին թեքման Ո պարզ, իսկ ենթակայականը՝ Ի-Ա խառն հոլովմամբ: ՈՒ լծորդության բայերի ու խոնարհիչը թեք հոլովմանում սղվում է (թողուլ-թողոյ), իսկ անցյալ դերբայի ետ երկբարբառը դառնում է ե (մնացեալ-մնացելոյ): Հոլովման օրինակներ.

Եզակի

ՈՒ.	տեսանել	հնացեալ	պատերազմող
Հ.	(զ)տեսանել	(զ)հնացեալ	(զ)պատերազմող
Ս.Տ.	տեսանելոյ	հնացելոյ	պատերազմողի
Բ.	ի տեսանելոյ	ի հնացելոյ	ի պատերազմողի
Գ.	տեսանելով	հնացելով	պատերազմողալ

Հոգնակի

ՈՒ.	հնացեալք	պատերազմողք
-----	----------	-------------

Հ.	(գ) հնացեալս	(զ) պատերազմողս
Ս.Տ.	հնացելոց	պատերազմողաց
Բ.	ի հնացելոց	ի պատերազմողաց
Գ.	հնացելովք	պատերազմողաւք(օր)

§ 115. Դերբայներից անորոշը, անցյալ և ենթակայական դերբայները կարող են գործածվել և՛ գոյական անունների հետ, և՛ անկախ, իսկ ապառնի դերբայը չունի անկախ գործածություն:

Անցյալ և ենթակայական դերբայները գոյական անունների հետ գործածվում են թե՛ նախադաս, թե՛ ետադաս: Նախադաս գործածվելիս այս դերբայները հոլովով ու թվով սովորաբար չեն համաձայնում իրենց գոյական լրացյալների հետ, իսկ ետադաս գործածության դեպքում համաձայնում են, օրինակներ՝ Մի՛ ընկղմեսցի նա հաւատոց մերոց ի մէջ *ալեկոծեալ ծովու մեղաց* (Եղիշէ, էջ 152): *Կանթեղիք վառելովք...* զսուրբն յուղարկեցին (Բուզ., 5-րդ, ԻԴ): Որ իջին ի դծոխս *պատերազմօղ զհնօքն* իւրեանց (Եզեկ., ԼԲ, 27): Մի՛ լինիք ընկեր *առն բարկացողի, ընդ բարեկամի գայրացողի մի՛ բնակեր* (Առակ., ԻԲ, 24):

§ 116. Երբ երկու կամ ավելի բայեր ունենում են նույն ենթական, սովորաբար նրանցից առաջինը դրվում է անցյալ դերբայով, որը թարգմանվում է աշխարհաբար կամ անորոշ դերբայի գործիական հոլովով, կամ հաջորդ դիմավոր բայի դեմքով ու թվով, օրինակ՝ Եւ մտեալ ի նաւ անց յայնկոյս և եկն ի քաղաք իւր (Մատթ., Թ, 1) = Եւ մտալ (կամ մտնելով) անցալ այն կողմը և եկալ իր քաղաքը: Այս դեպքում ենթական հաճախ դրվում է սեռական հորովով և թարգմանվում աշխարհաբար ուղղական հոլովով, օրինակ՝ Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստուն բանս, զնաց յեզր զետոյն (Խոր., 2-րդ, Ծ) = Եւ Արտաշեսը լսելով այսպիսի իմաստուն խոսքեր, զնաց զետի ավիը: Նոցա թողեալ վաղվադակի զնան և զհայր իւրեանց, զնացին զհետ նորա (Մատթ., Դ, 22) = Նրանք թողնելով նավը և իրենց հորը, զնացին նրա ետև ից:

Վարժություն 86. Թարգմանել, որոշել անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայների հոլովն ու թիվը. դուրս գրել անցյալ և ենթակայական դերբայներն իրենց գոյական լրացյալների հետ միասին՝ բացատրելով, թե ինչպես են համաձայնել նրանք վերջիններիս հետ:

Չտխ և զգիշեր ոչ դադարէր ի խրատելոյ և ի բողոքելոյ: Արեգակն ծագելովն և վերանալով և ի մուտս դառնալով, և լուսին աճմամբ լնլով և նուագելով: Զօրավարն Վաչէ կատարէր վաղվադակի զասացեալսն արքայի: Տացէ ինձ հաց ուտելոյ և հանդերձ զզնլոյ: Եւ արք պատերազմօղք որ ածին արար: Զամենայն մթերեալ թոյմսն թափեաց ի բաց: Էառ իւր Արշակ զկինն սպանելոյն

զՓառանձնն: Թունից և սպանող դեղոց արքիւրս բղխիցէ: Չորս բաժանեաց Մովսէս յարանցն պատերազմողաց: Արք սրտի զուարճացելով զգինի քո: Եւ ի բազմութենն դիականցն անկելոց՝ յստակ ջուրք զետոյն յարին դառնային: Եւ նեղելոց և տարակուսելոց օգնական և վերակացու, և ջատագով ամենայն զրկելոց լինէր նա: Զանալով զցայգ և զցերեկ՝ թարգմանեաց զկտակարանն ամենայն: Ոչ ոք արկանէ կապերտ անթափ ի վերայ հնացեալ ձորոյն:

Վարժություն 87. Հոլովել հետևյալ կապակցությունները՝ դրանք համաձայնեցնելով գոյական անունների հետ դերբայների գործածության կանոններին համապատասխան:

Այր պատերազմող, ծնեալ մանուկ, հայր ծերացեալ, հուր բորբոքեալ:

Վարժություն 88. Թարգմանել, ընդգծված բայերը դնել անցյալ դերբայով, իսկ ենթակաները՝ սեռական հոլովով:

Իսկ Արտաւազդ և Տիրան իմանալ զխորհուրդն նորա, դարան գործեալ յորս սպանին զՄաժան, զոր տարեալ թաղեցին ի Բագնացն աւանի իբր զքրմապետ: Առնուլ այնուհետև երանելին զհաւատացեալս իւր, դիմեալ իջանէր յանկարգ և յանդարման տեղիս Գողթան: Եւ իմանալ եղբարք իջուցին զնա ի Կեսարիա: Եւ մտանել կաթողիկոսն Հայոց հանդերձ երանելեան Մաշտոցի առ թագաւորն Վռամշապուհ: Չայս տեսանել թագաւորն Քուշանաց՝ ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ: Եւ նա (նորա) հրամայել կոչել զմոզսն և զամենայն աւագան դրանն: Եւ նա սիրով ընկալուլ զնա: Եւ նոքա (նոցա) տեսանել զհագարապետն և զգօրականսն, դադարեցին ի հարկանելոյ զՊօղոս: Եւ նոքա լսել (լուեալ) զայս ի թագաւորէն՝ փութացուցանելն զնա:

Վարժություն 89. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով անցյալ դերբայով, իսկ ենթակաները՝ սեռական հոլովով:

Թագավորն իր մոտ (առ ինքն) կանչելով նախարարներին՝ առատ պարգևներ տվեց (ետ) նրանց (նոցա): Երանելին առնելով իր աշակերտներին, զնում է Սամոսատ քաղաքը: Թշնամիները ասպատակեցին, ավերեցին երկիրը: Նախարարները ստանալով կայսրի հրովարտակը, ընթերցում են այն գորքերի առջև (առաջի): Հովսեփը տեսնելով իր եղբայրներին՝ ուրախացավ: Իսկ նա բարկանալով, հրամայեց զլիսատել նրանց (զնոսա): Նրանք թողնելով հայրենի երկիրը, փախան օտար աշխարհ:

«Այս¹, ասե՛², Հայկ գեղապատշաճ և անձնեայ, քաջագանգուր, խայտակն և հաստաբազուկ³: Սա ի մեջ սկայիցն քաջ և երևելի լեալ⁴, և ընդդիմակաց ամենեցուն, որք ամբառնային զձեռն՝ միապետել ի վերայ ամենայն սկայիցն և դիցազանց: Սա խորխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ բռնաւորութեանն Բելայ, ի տարածանել ազգի մարդկան ընդ լայնութիւն⁵ ամենայն երկրի, ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն, անհուն, խօլաց և ուժաւորաց: Քանզի անդ՝ մուլեզնեալ այր իւրաքանչիւր, սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ ջանային տիրել ի վերայ միմեանց. ուր պատահմունք ի դէպ ելանէին Բելայ՝ բռնանալ ունել զամենայն երկիր: Որում⁸ ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Հայկայ, յետ ծնանելոյ գորդի իւր զԱրամանեակ ի Բաբելոնի՝ չու արարեալ զնայ յերկիրն Արարադայ, որ է ի կողմանս հիւսիսոյ, հանդերձ որդովք իւրովք և դստերօք և որդոց որդովք, արամբք զօրաւորօք, թոռով իբրև՝ երեքհարիւր, և այլովք ընդոծնօք և եկօք յարեցելովք ի նա¹⁰ և բոլոր աղխիւ: Երթեալ բնակէ ի լեռնոտին միում ի դաշտավայրի, յորում¹¹ սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն զրուելոցն դադարեալ բնակէին. զորս հնազանդ իւր արարեալ Հայկ շինէ անդ՝ տուն բնակութեան կալուածոց և տայ ի ժառանգութիւն Կաղմեայ՝ որդոյ Արամանեակայ»: Այս արդարացուցանէ զանգիր հին ասացեալ զրոյցս:

«Եւ ինքն խաղայ, ասե՛², այլով աղխիւն ընդ արևմուտս¹³ հիւսիսոյ, զայ բնակէ ի բարձրաւանդակ դաշտի միում, և անուանէ զանուն լեռնադաշտին Հարք, այս ինքն թէ հարք են աստէն բնակեալք՝ ազգի տանն Թորգոմայ: Շինէ և գիւղ մի, և անուանէ իւր անուն՝ Հայկաշէն¹⁴: Յիշի աստամօր ի պատմութեանս՝ ի հարաւոյ կողմանէ¹⁴ դաշտիս այսորիկ, առ երկայնամաստի միով լեռամբ¹⁵, բնակեալ յառաջագոյն արք սակաւք, ինքնակամ հնազանդեալ¹⁶ դիւցազինն: Արդարացուցանէ և այս զասացեալ զրոյցս անգիրս:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, Ժ)

¹ Հայկ բառի լրացումն է՝ այս Հայկը
² միջանկյալ նախադասություն է
³ օժանդակ բայը (եր) բացակայում է
⁴ լինիմ բայի անցյալ դերբայն է,
⁵ գործածված է դիմավոր բայի (եր) իմաստով
⁶ ընդ լայնութիւն-լայնությամբ
⁷ անդ-այն ժամանակ
⁸ պատահմունք ի դէպ ելանէին Բելայ-
⁹ Բելին պատահաբար հաջողվեց
¹⁰ որում-որին
¹¹ իբրև, այստեղ՝ մոտ, մոտավորապես
¹² եկօք յարեցելովք ի նա-նրան

հարած եկվորներով
¹¹ յորում-որտեղ
¹² անդ-այնտեղ
¹³ ընդ նախդիրը հայցական հոլովի
¹⁴ հետ արտահայտում է ուղևորման իմաստ՝
¹⁵ դեպի հյուսիս-արևմուտք. կամ կարելի է
¹⁶ ըմբռնել հյուսիս արևմուտքով նշանակությամբ
¹⁴ բացառական հոլովը ներգոյականի
¹⁵ իմաստով՝ այս դաշտի հարավային կողմում
¹⁶ առ նախդիրը գործիական հոլովի հետ
¹⁵ մոտ իմաստով՝ մի երկայնամաստ լեռան մոտ
¹⁶ հնազանդեալ-հնազանդվեցին

ԴԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 117. Գրաբարի դերանունները ութ տեսակ են՝ անձնական, ցուցական, ստացական, փոխադարձ, հարցական, հարաբերական, անորոշ, որոշյալ:

Գրաբարի որոշ դերանուններ հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ համապատասխան հոլովիչներով, իսկ որոշ դերանուններ՝ առանց հոլովիչների՝ արմատների յուրահատուկ փոփոխություններով: Եկատի ունենալով այդ փոփոխությունները, դերանունների հոլովումը, ի տարբերություն անվանական հոլովման, կոչվում է դերանվանական հոլովում:

ԱՆՉՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 118. Անձնական դերանուններն են՝ ես, դու, նա, ինքն, իր, որոնք հոլովվում են հետևյալ կերպ.

	Եզակի Հոգնակի		Եզակի Հոգնակի		Եզակի Հոգնակի	
Ու.	ես	մեք	դու	դուք	նա	նոքա
Հ.	(զ)իս	(զ)մեզ	(զ)քեզ	(զ)ձեզ	(զ)նա	(զ)նոսա
Ս.	իմ	մեր	քո	ձեր	նորա	նոցա
Տ.	ինձ	մեզ	քեզ	ձեզ	նմա	նոցա
Բ.	յինէն	ի մէնջ	ի քէն	ի ձէնջ	ի նմանէ	ի նոցանէ
Գ.	ինն	մեւք(մեօք)	քն	ձեւք(ձեօք)	նովաւ	նոքաւք (նոքօք)

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	ինքն	ինքեանք	-	իւրեանք
Հ.	(զ)ինքն	(զ)ինքեանս	-	(զ)իւրեանս
Ս.	ինքեան	ինքեանց	իւր	իւրեանց
Տ.	ինքեան	ինքեանց	իւր	իւրեանց
Բ.	յինքննէ	յինքեանց	յիւրմէ	յիւրեանց
Գ.	ինքեամբ	ինքեամբք	իւրն, իւրեաւ, իւրեամբ	իւրեամբք

§ 119. Ես դերանվանական եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է

ի(յ) նախորդով և եզակի հայցականով՝ յիս, իսկ հոգնակին՝ հոգնակի հայցականով՝ ի մեզ: Մյուս անձնական դերանունների ներգոյական հոլովի իմաստն արտահայտվում է ընդհանուր ձևով՝ ի(յ) նախորդով, եզակի տրական և հոգնակի հայցական հոլովներով:

§ 120. *Ինքն* դերանունը կարող է գործածվել առաջին դեմքի նշանակությամբ՝ *Ինքեանք* ի նմին կառյ ենք (Յուվբ, Դ, 19)=Մենք (ինքներս) նույն կպից ենք:

Ինքն դերանունը (առանձին կամ *իսկ* բառի հետ միասին) հաճախ գործածվում է մյուս դերանունների, ինչպես և գոյականների հետ սաստկական նշանակությամբ՝ ես ինքն, դու ինքն, նա ինքն, մեք ինքեանք, մոյն ինքն, ինքն քազաւորն: Օրինակ՝ Եւ ես ինքն մարդ եմ (Գործ., Ժ, 26)=Հենց ես էլ (ինքս էլ) մարդ եմ: Դու ինքն ես քազաւոր իմ և աստուած իմ (Մաղմ., ԽԳ(ԽԴ), 5): Այլ նա ինքն գթած էր (Մաղմ., ՀԷ(ՀԸ), 38): Ես ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ ի ներքս մտանել և տեսանել զձեզ (Եղիշէ, էջ 148): Այլ և ինքն քազաւորն հրամանի նորա անսայր (Եղիշէ, էջ 88): Եւ ինքեանք իսկ հարքն մեր հպարտացան և անօրինեցան (Նէմ., Թ, 16):

Ինքն դերանվան փոխարեն անձնական դերանունների, այլև գոյականների հետ սաստկական նշանակությամբ կարող է գործածվել *ինքնին* բառը (առանձին կամ *իսկ* բառի հետ միասին)՝ Դուք ինքնին գիտք (Գործ., Ժ, 28)=Հենց դուք (դուք ինքներդ) գիտք: Ես ինքնին իսկ, ասէ, փութայի ջանալ կատարել (Բուզ., 4-րդ, Դ): Եւ նա ոչ գիտ թէ երկիրն ինքնին բերէ զպտուղ (Մարկ., Դ, 27):

Ինքն դերանվան պես անձնական դերանունների հետ սաստկական նշանակությամբ կարող են գործածվել *ինձէն*, *մեզէն* (երբեմն՝ մեզոյն), *քեզէն* (երբեմն՝ քեզոյն), *ձեզէն* (երբեմն՝ ձեզոյն) բառերը (առանձին կամ *իսկ* բառի հետ միասին), որոնք բացառական հոլովի մթագնված ձևեր են. օրինակ՝ Դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտք (Եղիշէ, էջ 135)=Հենց դուք (դուք ինքներդ) լավ գիտք: Մեք մեզէն ողջ ենք դիցն օգնականութեամբ (Եղիշէ, էջ 9): Չէլ և զմուտ ճանապարհաց քոց ես ինձէն գիտեմ (Եսայի, ԼԷ, 28):

Այս բառերը կարող են գործածվել առանձին՝ դերանվան նշանակությամբ, օրինակ՝ Ո՞չ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ուսմանց (Եղիշէ, էջ 27)=Չէ՞ որ դուք ինքներդ պետք է դատաստան անեիք այդպիսի անարժան ուսմունքների համար:

§ 121. *Անձն* գոյականը զրաբարում հաճախ գործածվում է (առանձին կամ *իմ*, *քո*, *մեր*, *ձեր*, *իր*, *իրեանց* բառերի հետ միասին) անձնական դերանվան նշանակությամբ՝ Իսկ նա տայր պատասխանի զանձնէն (Բուզ., 6-րդ, Ը)=Իսկ նա պատասխան տվեց իր մասին: Քանզի անձամբ անձին օգնել ոչ կարէին կորեան (Յուվբ, Դ, 20)=Որովհետև իրենք իրենց չէին կարողանում օգնել, կորան: Փրկեցեր զանձն իմ ի մահուանէ (Մաղմ., ԾԵ(ԾԶ), 13)=Փրկեցիր ինձ մահից: Վարանէր յանձն իւր (Ազ., Բ, 24)=Վարանում էր ինքն իր մեջ:

Վարժություն 90. Թարգմանել, որոշել անձնական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Ես և եղբարք իմ հարազատ այսօր հրաժարիմք ի քէն: Իսկ ես ո՞վ եմ, զի աղաչես դու զիս: Հանդերձ նոքօք յառաջ խաղայր սպարապետն Հայոց Վասակ: Եւ աղաչէր զնոսա մարդասէրս լինել: Չիք ի սնա նեւզութիւն: Եւ իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց: Ոչ ունի արմատս յինքեան: Գովիչք իմ ինն երդնուին: Ծառք բողբոջեն պտղովք իւրեանց: Առնու ի սմանէ զօր յօգնականութիւն ինքեան: Նոքա ոչ հաւատացին սնա: Գործովք իւրեանց ուրացեալ են ի սմանէ: Եւ ինքեանք դառնային, և ի մի վայր ժողովէին: Մեռաւ յերկրին Խուժաստանի յԱնդմըշ բերդին ինքն ինքեանք ձեռօք: Բազումք ի ձէնց լաւագոյնք էք քան զիս արութեամբ: Ի քէն տանջանք և ի մէնց յանձնատութիւնք: Նովաւ եկեղեցիքն պարծին իբրև քաջ և կատարեալ զինուոր: Քեւ փրկեցայց ի փորձութենէ:

Վարժություն 91. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված անձնական դերանունները դնել համապատասխան հոլովով ու թիվով:

Ապստամբել (դու) կամեցաւ Ենանոս: Թազաւորն և մեծամեծքն ոչ երբեք մեկնէին (նա): Ոչ եթէ (ինքն) հակառակ էր, այլ ընկերին: Քանզի պատուէր ընկալայ (դու): Չա՞յս ամենայն կամենայիք լսել դուք (ես): Ուսան զդպրութիւն հայրենի աշխարհին (իւրեանք): Հանէր զզէն իւր (ինքն): Ոչ ունիմ ինձ օգնական բաց (դու): Ես նոյն պատմեմ (դուք): Եւ նա համակ անարգեանց (ես): (Դու) զքշնամիս մեր հարցուք, և անուամբ քով արհամարհեցուք զյարուցեալսն ի վերայ մեր:

Վարժություն 92. Թարգմանել զրաբար:

Իրենք իրենց ձեռքերով այրեցին կրակատները: Խորամանկությամբ պատվում էր նրանց: Մենք ձեզ երբեք չենք լսի: Թազավորը խնդրում էր նրանից սեր և խաղաղություն: Չեր ընկերը ի՞նչ (զի՞նչ) է խնդրում ինձից: Մի՛ լքիր ինձ: Քեզանից ենք կամենում ուսանել ճշմարիտը: Նրանցից ոմանց (զոման) մեծարում էր պարզակերով և ընծաներով: Կուսուցանեն նաև իրենց որդիներին: Մենք չենք երկնչում ձեզանից:

Վարժություն 93. Թարգմանել՝ ուշադրություն դարձնելով *անձն* բառի ընդգծված ձևերի նշանակության վրա:

Եթէ ասիցենք եթէ մեզս ինչ մեք ոչ ունիմք, զանձինս խաբենք: Եկայք, զանձինս անձամբք միսիքարեցուք: Փրկեցեր ի վշտաց զանձն իմ: Եւ ամենայն

պատրաստութեամբ զանձն զարդարեալ, հարկանէր զիշխանացն սպասաւորութիւնն: Անձամբ անձին այր իւրաքանչիւր զվճիռ վատ մահու... տեսանէր: Ի տագնապի զկտավարն և զանձինս կացուցանեն: Ոչ որ կարէ լինել երաշխատր անձին իւրում: Բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց: Մեծաւ տրտմութեամբ խռովեալ տարակուսէր յանձն իւր: Անձամբ անձին անոք զբեռն ծանրութեան:

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵՒ ՄԱՀՈՒՄՆՆ ԲԵԱՅ

Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր ասէ՛, թէ ի հաստատել Տիտանեանն Բելայ զթագաւորութիւն իւր ան ամենեսեան՝ առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց ան Հայկ արամբք հաւատարմօք, զալ նմա ի հնազանդութիւն և կեալ խաղաղութեամբ: «Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց. այլ ջեռուցեալ մեղկեա՛ զցրտութիւն սառուցեալ քո հպարտացեալ բարուցոյ, և հնազանդեալ ինձ՝ կեանք ի հանդարտութեան, ո՛ր հաճոյ է քեզ յերկրիս իմում բնակութեան»: Եւ ի բաց դարձուցեալ Հայկայ զպատգամաւորսն Բելայ՝ խըստութեամբ պատասխանեաց: Դառնայ առաքեալն անդրէն ի Բաքելովն:

Այա զօրաժողով լինի ի վերայ նորա Տիտանեանն Բէլ ամբոխիս հետևակ զօրաց. զայ հասանէ ի հիւսիսի, յերկիրն Արարադայ, մերձ ի տունն Կաղմեայ: Փախստական լինի Կաղմոս ան Հայկ, քաջընթացիկս առաջի իւր առաքէ. «Գիտեա՛, ասէ, ո՛վ մեծոյ դիցազանց, զի դիմեալ զայ ի վերայ քո Բէլ յաւերժիք քաջօք և երկնադիօք հասակօք սկայիք մրցողօք: Եւ իմացեալ իմ զմերձ լինելն ի տուն իմ՝ փախեայ, և գամ աւասիկ տագնապաւ: Արդ աճապարեա՛ խորհել զոր ինչ գործելոց ես»:

Իսկ Բէլն, յանդուզն և անճոռնի զօրութեամբ ամբոխին, որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զան ի վայր հեղեղեալ՝ փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ, ի սիրտ և ի մարմին վստահացեալ արանց զօրաւորաց: Աստ ուշիւն և խոհեն սկայն քաջազանգուրն և խայտակնն, աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր և զթոռունս, արս քաջս և աղեղնաւորս, թուով յոյժ նուազունս, և զայլսն և ս որ ընդ իւրով ձեռամբ. հասանէ յեզր ծովակի միոյ, որոյ աղի են ջուրքն, մանունս՝ ունելով յինքեան ձկունս: Եւ կոչեցեալ զօրս իւր՝ ասէ ցնոսա. «Յելանելն մեր հանդէպ ամբոխին Բելայ, դիպել ջանասցուք տեղոյն, ուր անցեալ կայցէ՛ ի մէջ խռան քաջացն Բէլ: Չի կամ մեռուք, և աղիս մեր ի ծառայութիւն Բելայ կացցէ, կամ զաջողութիւն մատանց մերոց ի նա ցուցեալ ցրուեսցի ամբոխն, և մեք եղիցուք յաղթութիւն ստացեալք»:

Եւ յառաջ կոչս անցեալ բովանդակ ասպարէզս՝ հասանեն ի միջոց ինչ դաշտաձև՝ լեռանց բարձրագունից: Եւ յաջմէ՛ ջուրք հոսանաց ի բարձրաւան-

դակում կուտ կալով ի տեղոց՝, ի վեր գերեսս ամբարձեալ՝ երևեցաւ նոցա բազմութիւն անկարգ հրոսակի ամբոխոյն Բելայ, ցան և ցիր յանդուզն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով. իսկ Բէլ հեզ և հանդարտ ամբոխիս մեծաւ ի ձախմէ՛. ջուրքն ի վերայ ոստոյ՝ միոյ, իբրև ի դիտանոցի: Ծանեալ՝ Հայկ զխումբ վառելոյ՝ ջուրքտին, յորում Բէլ առաջի ամբոխին եկեալ հասեալ՝ ընտրիք և վառելովք ոմամբք. և երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա և ընդ ամբոխն՝: Եւ ինքն զխսանոց ազուցեալ երկաթի, նշանաւորօք վերջիք՝, և տախտակս պղնձիս թիկանց և լանջաց, և պահպանակս բարձից՝ և բազկաց. գօտև որեալ զմջսն, և յահեկէ գտուրն երկսայրի. և նիզակ անարի ի ձեռին իւրում աջոյ և յահեկումն վահան, և ընտիրք յաջմէ և ի ձախմէ: Եւ տեսեալ Հայկին զՏիտանեանն կուտ վառեալ, և զարս ընտիրս ընդ նմա աջինս և ահեկինս՝ կարգէ զԱրամանեակն երկու եղբարքք ընդ աջմէ՛, և զԿաղմոս և զայլս երկուս յորդոց իւրոց ի ձախմէ, զի աւր կորովիք էին յաղեղն և ի սուսեր. և ինքն առաջի, և զայլս հրոսակին զկնի իւր կարգեաց. երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձևով, հանդարտ յառաջ մատուցեալ:

Եւ հասեալ երկոցունց կողմանց սկայիցն ի միմեանս՝ ահագին դողդոմունս ի վերայ երկրի առնէին շահատակելով, և ահս պակուցանողս տարագուր՝ յարձակմանցն սկայազունքն զմիմեամբք՝ արկանէին: Անդ ոչ սակաւք երկոցունց կողմանց արք յաղթանդամք բերանոյ սրոյ դիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին, և մարտն յերկոցունց կողմանց մնայր անպարտելի: Չայսպիսի անակնունելի դիպուած տարակուսանաց տեսեալ արքայն Տիտանեան զարհուրեցաւ, և ի նոյն բլուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ ելանէր՝. քանզի խորհէր ի միջոցի ամբոխին ամբանալ, մինչև հասցէ բովանդակ զօրն, զի միսանգամ ճակատ յօրինեսցէ: Չայս իմացեալ աղեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն, մօտ հասանէ յարքայն, լի քարշէ զլայնալիճն, դիպեցուցանէ զերեքքեանն կրծից տախտակին, և շեշտ ընդ մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ՝ յերկիր հարստի սլաքն. և այսպէս ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յերկիր զարկուցեալ, և փչէ զոգին: Իսկ ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեան՝ փախեան իւրաքանչիւր դէպ երեսաց իւրեանց: Եւ վասն այսորիկ այսչափ բաւական լիցի ասել:

Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին. այսորիկ աղագաւ և գաւառն այժմ անուանի Հայոց Չոր: Իսկ զբլուրն, ուր քաջամարտկօքն անկաւ Բէլ՝ անուանեաց Հայկ Գերեզմանս, որ այժմ ասին Գերեզմանակք: Բայց զդիակն Բելայ պաճուճեալ դեղովք, ասէ, հրամայէ Հայկ տանել ի Հարք, և թաղել ի բարձրաւանդակ տեղոց, ի տեսիլ կանանց և որդւոց իւրոց: Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնւոյն մերոյ Հայկայ՝ Հայք:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԱ)

- ¹ ճկատի ունի Մար Աբաս Կատինային
- ² առ նախդիրը հայցական հոլովի հետ վրա իմաստով՝ անենքի վրա
- ³ դերբայական երկրորդական նախադասություն է, որի ենթական դրված է տրական հոլովով, իսկ ստորոգյալները՝ անորոշ դերբայով
- ⁴ ձկունն բառի որոշիչն է՝ մանր
- ⁵ ուր անցեալ կայցե-ուր անցած կանգնած կլինի
- ⁶ բացատրականը ներգոյականի իմաստով
- ⁷ կոռ կալով ի տեղոջ-ամուր դիրք գրավելով
- ⁸ այստեղ՝ բոլոր իմաստով
- ⁹ ծանեալ-ճանաչեց

- ¹⁰ վառեալ-սպառազինված
- ¹¹ օժանդակ բայը զեղչված է
- ¹² նախադասության ստորոգյալը (էր. կայր) չի արտահայտված
- ¹³ նշանատրոք վերջիւք-նշաններ ունեցող վերջերով
- ¹⁴ բարձք. այստեղ՝ ազդրեր
- ¹⁵ ընդ նախդիրը բացառականի հետ ներգոյականի իմաստով
- ¹⁶ այստեղ՝ ձև երով
- ¹⁷ գ նախդիրը գործիականի հետ վրա իմաստով
- ¹⁸ վերջտնեալ ելանել-ետ քաշվելով բարձրանալ

ԴԱՍ ԶՄԱՆՍԵՎԵՐՈՐԴ

ՅՈՒՅԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 122. Յուցական դերանուններն են՝ սա, դա, նա, այս, այդ, այն, սոյն, դոյն, նոյն, որոնց հիմքում ընկած են ս, դ, ն արմատական հնչյունները:
 Ծանոթություն. Այս, այդ, այն, սոյն, դոյն, նոյն դերանուններով և պէս (պիսի), չափ, քան բառերով կազմվում են նաև հետևյալ ցուցական դերանունները՝ այսպէս, այդպէս, այնպէս, սոյնպէս, դոյնպէս, նոյնպէս, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նոյնպիսի, այսքան, այդքան, այնքան, նոյնքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նոյնչափ:

§ 123. Մա, դա, նա

	Եզակի		
Ու.	սա	դա	նա
Հ.	(գ)սա	(գ)դա	(գ)նա
Ս.	սորա	դորա	նորա
Տ.	սմա	դմա	նմա
Բ.	ի սմանէ	ի դմանէ	ի նմանէ
Գ.	սովաւ	դովաւ	նովաւ

Նոգնակի

Ու.	սոքա	դոքա	նոքա
Հ.	(գ)սոսա	(գ)դոսա	(գ)նոսա
Ս.	սոցա	դոցա	նոցա
Տ.	սոցա	դոցա	նոցա
Բ.	ի սոցանէ	ի դոցանէ	ի նոցանէ
Գ.	սոքաւք(օք)	դոքաւք(օք)	նոքաւք(օք)

Վարժություն 94. Թարգմանել, որոշել *սա, դա, նա* ցուցական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Չառաւիղ արմատոյ դորա թողէ՞ք յերկրի: Չի սոքա աւելի վնասակար են գազանացն՝ քան թէ գազանքն սոցա: Չիք հաւատք ի սմա: Չներքին և զարտաքին աղտեղութիւնս մեր նոքօք սրբեմք: Ի մմանէ կերակրին և ի ծոց նորա հանգչին: Կամ նա զսա ապակամէր, կամ սա զնա: Աչք մեր գիջացեալ են արտատօք ի կծութենէ ծխոյ դորա:

Վարժություն 95. Թարգմանել, գրաբար:

Հավատացե՞ք դրան: Նրանք ուրախանում են սրանցով: Չենք վախենում սրանից: Դրանով կնքեց հրովարտակները: Դրա միսը չի ուտվում: Դրանցից կկենն մանգաղներ և խոփեր: Դրա մեջ չկա (ոչ գոյ) խոնավություն:

§ 124. Այս, այդ, այն

Այս, այդ, այն դերանունները հոլովվում են երկու ձևով՝ կարճ և երկար: Երկար ձև երը հանդես են գալիս եզակի թվի թեք և հոգնակի թվի բոլոր հոլովներում:

Եզակի

Ու.	այս	այդ	այն
Հ.	(գ)այս	(գ)այդ	(գ)այն
Ս.	այսր, այսորիկ	այդր, այդորիկ	այնր, այնորիկ
Տ.	այսմ, այսմիկ	այդմ, այդմիկ	այնմ, այնմիկ
Բ.	յայսմ, յայսմանէ	յայդմ, յայդմանէ	յայնմ, յայնմանէ
Գ.	այսու, այսուիկ	այդու, այդուիկ	այնու, այնուիկ

Նոգնակի

Ու.	այսք.	այդք.	այնք.
-----	-------	-------	-------

Հ.	այսոքիկ (զ)այս, (զ)այսոսիկ	այդոքիկ (զ)այդ, (զ)այդոսիկ	այնոքիկ (զ)այնս, (զ)այնոսիկ
Ս.	այսց, այսոցիկ	այդց, այդոցիկ	այնց, այնոցիկ
Տ.	այսց, այսոցիկ	այդց, այդոցիկ	այնց, այնոցիկ
Բ.	յայսց, յայսցանէ կամ յայսոցիկ	յայդց, յայդցանէ կամ յայդոցիկ	յայնց, յայնցանէ կամ յայնոցիկ
Գ.	այսոքիւք (այսոքիմբք)	այդոքիւք (այդոքիմբք)	այնոքիւք (այնոքիմբք)

Ծանոթութիւն. Հոգնակի հայցականում *այս* և *այդ* դերանունների կարծ ձևերը *ս* հոլովակերտ չեն ստանում: Հոգնակի գործիականում այս դերանունները հոլովվում են միայն երկար ձևերով՝ *այսոքիւք, այդոքիւք, այնոքիւք*:

§ 125. *Այս, այդ, այն* դերանունները գործածվում են գոյական անունների հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս:

Նախադաս գործածվելիս *այս, այդ, այն* դերանունները՝ ա) հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական, մասամբ է՛ գործիական հոլովներից, որտեղ մնում են եզակի, բ) հոլովվում են կարճ ձևով, դ) իրենց վրա են կրում գոյականների նախդիրները:

Հոլովման օրինակ

Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ. այս ժամանակ	այս ժամանակք
Հ. (զ)այս ժամանակ	(զ)այս ժամանակս
Ս. այսր ժամանակի	այսց ժամանակաց
Տ. այսմ ժամանակի	այսց ժամանակաց
Բ. յայսմ ժամանակէ	յայսց ժամանակաց
Գ. այսու ժամանակաւ	այսու ժամանակաւք(օք) կամ այսոքիւք ժամանակաւք(օք)

Ծանոթութիւն 1. Նշված կանոններն ունեն շեղումներ. ա) երբեմն *այս, այդ, այն* դերանունները հանդես են գալիս երկար ձևերով՝ *այնոքիկ* գրչի (Կոր., Ը), *այսոքիկ* թագաւորք (Ա. Մնաց., Ա, 43). բ) հոլովով ու թվով կարող են չհամաձայնել գոյականներին՝ *յայն սերմանէ* (Եզնիկ, 2-րդ, Ժ), *այս գործով* (Բուզ., 4-րդ, Դ), *այս սեանց* (Ազ., ճԲ, 737). գ) գոյականը կարող է ստանալ

համապատասխան դերանվան հոդը՝ *այդ* հրամանիդ (Փարս., 2-րդ, ԻԶ), *յայսմ* ժամանակիս (Բուզ., 5-րդ, Դ):

Ետադաս գործածվելիս *այս, այդ, այն* դերանունները՝ ա) հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին. բ) հոլովվում են երկար ձևով. գ) գոյականի նախդիրները (բացի *առ* նախդրից) կրկնվում են դերանունների վրա. դ) գոյականները ստանում են համապատասխան դերանվան հոդը՝ *ս, դ, մ*:

Հոլովման օրինակ

Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ. ժամանակս այս	ժամանակքս այսոքիկ
Հ. (զ)ժամանակս զայս	(զ)ժամանակս զայսոսիկ
Ս. ժամանակիս այսոքիկ	ժամանակացս այսոցիկ
Տ. ժամանակիս այսմիկ	ժամանակացս այսոցիկ
Բ. ի ժամանակէս յայսմանէ	ի ժամանակացս յայսցանէ
Գ. ժամանակաւս այսուիկ	ժամանակաւք(օք)ս այսոքիւք

Ծանոթութիւն 2. Նշված կանոններն ունեն մասնակի շեղումներ. ա) երբեմն *այս, այդ, այն* դերանունները հոլովվում են կարճ ձևով՝ բանակի *այնդ* (Փարս., 3-րդ, ՀԷ), ի մեծ գահոյս *յայսմ* (Եղիշէ, էջ 83). բ) հոլովով ու թվով կարող են չհամաձայնել գոյականներին՝ *արքս այս* (Գործ., ԺԶ, 17), *բանքն այն* (Բուզ., 5-րդ, ԼԸ), *ի խորհրդիս յայս* (Փարս., 3-րդ, ԿԶ). գ) նախդիրները կարող են չկրկնվել դերանունների վրա՝ ըստ բանիդ *այդմիկ* (Ծննդ., ԽԴ, 8), զբաղաբօքն *այնոքիւք* (Յեսու, ԺԹ, 8). դ) գոյականը կարող է չստանալ համապատասխան դերանվան հոդը՝ *ի տեղոջէ* յայդմանէ (Ծննդ., ԺԳ, 14), *ի ժամանակի* անդ յայնմիկ (Բուզ., 4-րդ, ԻԵ), յամբարիշտ *աշխարհէ* աստի յայսմանէ (Բուզ., 5-րդ, ԻԴ):

Վարժութիւն 96. Թարգմանել, որոշել անկախ գործածված *այս, այդ, այն* ցուցական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Պատիւս և պարզևս այնոցիկ շնորհեր: Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս: Այդմ ես լինիմ երաշխատոր: Բազումք այնոցիկ էին, որ իբրև լսէին՝ գովէին զպատասխանիսն: Այնմ ոչ էր տեղեակ: Ոչ այնու միայն զարմանալի է: Եւ յայնմանէ խնդրէր Սահակ փախչել յԱրշակայ: Փրկեա՛ զիս յայնցանէ, ոյք գործեն զանօրէնութիւն: Եւ այնու ցուցանէ՛ թէ տկար էր Զրուանն: Այսմ հաւատացեալ Արշակ, յղէ զնոյն իսկ զՎարդան առ Գնէ:

Վարժություն 97. Թարգմանել, որոշել գոյականների հետ գործածված այս, այդ, այն դերանունների հոլովն ու թիվը՝ բացատրելով հոդերի ու նախդիրների կիրառությունը:

Ուտի՞ է ինձ միս՝ տալ ամենայն ժողովրդեանս այսմիկ: Պատգամս յո՞ր օրինակաւս այսուիկ: Մի՞թէ ի վիմէս յայսմանէ հանիցենք ձեզ ջուր: Եւ մինչ դեռ պատասխանի այսց թղթոց ոչ էր ընկալեալ, վախճանի Աբգարիոս: Շինեաց նորոգեաց զամենայն եկեղեցիս կողմանցն այնոցիկ: Անկանէր ի պատերազմին յայնմիկ մեծ սպարապետն Հայոց Վաչէ: Իբրև ելանիցէք ի տանէն կամ ի քաղաքէն յայնմանէ: Դու ես ապաւե՛ն իմ ի նեղութենէս յայսմանէ: Եւ պատմեաց նմա Յովնաթան զամենայն բանս զայսոսիկ: Մի՛ ուտիցէք յայլո՞ւ ծառոյ: Յայն քաղաքս և տունս և ի գեղս զամենայն համբարեն: Յայնմ տեղոջ ծածկեցին զմարմինս սրբոյն Դանիէլի ընդ հողով: Այսու օրինակաւ խորհեցաւ առնել զիշխանութիւնս Պարսից յանապատ աւերակ:

Վարժություն 98. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված դերանունները դնել գոյականի պահանջած հոլովով ու թվով:

Եւ մխիթարեաց զքեզ տեսլեամբ (այդ): Այսուհետև մխիթարեցէք զմիմեանս բանիւքս (այսոքիկ): Յօժարեցին զարքայ՝ փոյթ առնել վասն պիտոյիցն (այնոքիկ): Եւ տայ պատերազմ ընդ նախարարսն (այնոքիկ): Եւ ի ժամանակին (այն) յիշեաց թագաւորն Պապ զհին գրոյցսն: Դու կարող ես փրկել զիս ի պղծութենէս (այս): Եւ (այնք) ժամանակաց մինչև ի քո հայրենի արքոյ մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք: Ի վերայ (այդ) վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ: Չ(այն) ժամանակաւ երթեալ հասանէր եպիսկոպոսապետն Վրթանէս ի մեծն յառաջին ի մայրն եկեղեցեացն Հայոց:

Վարժություն 99. Հոլովել հետև յալ կապակցությունները:

Այս ճանապարհ, արն(օրն) այն, ծառայո՞ւ այդ, դուստրս այս, այն պարիսպ, այդ բան:

Վարժություն 100. Թարգմանել գրաբար՝ այս, այդ, այն դերանունները գործածելով գոյականների հետ նախադաս:

Այս քարերով կշինեմ իմ տունը: Չենք հավատում այդ խոսքերին: Այն մատանով կկնքես հրովարտակը: Խնում էին այս գետի ջրից: Այդ պատերազմում կհաղթեն իրենց թշնամիներին: Այս պատվերները չենք մոռանա: Ես կլինեմ միջնորդ այդ գործի: Օրըստօրե գեղեցկացան այս քաղաքները: Այդ գե-

րիներից շատերը մեռան ճանապարհին: Չէր կամենում այն գինուց ըմպել: Այգիներ էին տնկում այս դաշտերում:

Վարժություն 101. Թարգմանել գրաբար՝ այս, այդ, այն դերանունները գործածելով գոյականների հետ նախադաս:

Այդ օրը կխավարի արեգակը: Այս գետերը սկիզբ են առնում այն լեռների քարձուրքներից: Այդ դեղերով բուժեցին վիրավորներին: Մի՛ հանեք ջուր այն ջրհորից: Այդ քաղաքը կոչվեց նրա անունով: Թշնամու գորքերը այն կողմից էին հարձակվում: Այդ հրամանները անմիջապես կկատարվեն: Այս քաղաքի հրապարակները գեղեցիկ են: Այդ անտառներում զազաններ են բնակվում: Հեռացեք այս քաղաքից, զնացեք այն քաղաքը:

§ 126. Սոյն, դոյն, նոյն

Եզակի

ՈՒ.	սոյն	դոյն	նոյն
Հ.	(զ)սոյն	(զ)դոյն	(զ)նոյն
Ս.	սորին	դորին	նորին, նորուն
Տ.	սմին	դմին	նմին
Բ.	ի սմին	ի դմին	ի նմին
Գ.	սովին, սովինք	դովին, դովինք	նովին, նովինք

Նոգնակի

ՈՒ.	սոքին, սոյնք	դոքին, դոյք	նոքին, նոյնք
Հ.	(զ)սոսին, (զ)սոյնս	(զ)դոսին, (զ)դոյնս	(զ)նոսին, (զ)նոյնս
Ս.	սոցին, սոցուն, սոցունց	դոցին, դոցուն, դոցունց	նոցին, նոցուն, նոցունց
Տ.	սոցին, սոցուն, սոցունց	դոցին, դոցուն, դոցունց	նոցին, նոցուն, նոցունց
Բ.	ի սոցունց	ի դոցունց	ի նոցունց
Գ.	սոքինքք, սովինքք	դոքինքք, դովինքք	նոքինքք, նովինքք, նոցունքք

Ծանոթություն 1. Դոյն դերանունն իմաստով համապատասխանում է դա, այդ դերանուններին և թարգմանվում աշխարհաբար դրանց համապատասխան ձևերով, օրինակ՝ Ըստ դմին օրինակի կորիցեն (Ագ., ԺԸ, 198) = Դրանման (այդ ձևով) կկորչեն:

Ծանոթություն 2. Խիստ հազվադեպ եզակի սեռականում *սոյն* դերանունն ունենում է *սորուն*, հոգնակի գործիականում՝ *սորումքք* ձևերը, իսկ *դոյն* դերանունը հոգնակի գործիականում՝ *դորումքք* ձևը:

§ 127. *Սոյն, դոյն, նոյն* դերանունները գոյականների հետ գործածվում են նախադաս և սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնում նրանց: Հոգնակի ուղղականում և հայցականում այդ դերանունները գոյականների հետ գործածվում են սովորաբար եզակի թվով կամ *սոքին, դոքին, նոքին, գոսսին, գորսին, գնոսին* ձևերով, իսկ հոգնակի գործիականում համաձայնում են միայն հոլովով՝ թվով մնալով եզակի:

Հոլովման օրինակ

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	նոյն ճանապարհ	նոյն կամ նոքին ճանապարհք
Հ.	(զ)նոյն ճանապարհ	(զ)նոյն կամ (զ)նոսին ճանապարհս
Ս.	նոքին ճանապարհի	նոքին ճանապարհաց
Տ.	նմին ճանապարհի	նոցին ճանապարհաց
Բ.	ի նմին ճանապարհե	ի նոցունց ճանապարհաց
Գ.	նովին ճանապարհա	նովին ճանապարհաք(օք)

Ծանոթություն. Նկատվում են հետևյալ շեղումները նշված կանոններից. ա) խիստ հազվադեպ *սոյն, դոյն, նոյն* դերանունները դրվում են գոյականից հետո՝ Եւ սոքա աստուածս գնոյնս քարոզեն (Եզնիկ, 3-րդ, Բ), Չօրէնս և պաշտօն գնոյն ունի (Փարպ., 2-րդ, ԻԱ). բ) հաճախ հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյականին՝ ի սոյն ժամու (Գ. Թագ., ԺԹ, 2), ի նոյն ամսեան (Կոր., ԻԴ, 15), նոյն շապօք (Խոր., 2-րդ, ՉԹ):

Վարժություն 102. Թարգմանել, որոշել *այլ, որչև, նոյն* դերանունների հոլովն ու թիվը:

Եւ որ բառնայ քարինս՝ նոքինքք չարչարեսցի: Եւ որդոյն պատուիրեսց պասն իւր նմին յաշտ առնել: Նովին կապանօք զնախարարսն և զքահանայսն հրամայեսց պահել: Կին թագաւորին և ս զրգռք զթագաւորն սովին բանիւք: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին... Աղուանք... և այլ և ս որ ի սմին կողմանց: Յաղագս նոքին Յովհաննու: Ի նմին ամի վախճանեցաւ Արշէգ: Նովինք զմաղծս հնացեալս հնարին բժիշկք հատանել: Դովին մարմնովն պարտաւորեսց զմեղսն աստուածախառն մարմնովն: Նովին իսկ անուամբ անուանին: Որ փորէ խորխորատ՝ ի նոյն անկցի:

Վարժություն 103. Հորվել *հետևյալ կապակցությունները:*

Սոյն հրաման, նոյն գետ, դոյն օրինակ:

Վարժություն 104. Թարգմանել *գրաբար. այլ, այդ, նոյն* դերանունները փոխարինել համապատասխանաբար *այլ, որչև, նոյն* դերանուններով՝ համաձայնեցնելով իրենց լրացյալներին նշված կանոնների համաձայն:

Ըստ այդ հրամանի հետացան այդ քաղաքից: Նրանք խմում էին այս ջրից: Այդ քարերով կշինեք ամբարտակը: Բնակվում էինք նույն ավանում: Սրանով պատժում էր նրանց: Նույն նշաններից ճանաչում է նրան: Առաջնորդվում էին նույն ցուցումներով: Նույն գետի ջրերով ոռոգում էինք դաշտերը: Նույն ծովն են գնում այս գետերը: Նրանք նույն երկրից էին և նույն լեզվով էին խոսում: Պատմում է նույն թագավորի և իշխանների մասին (յաղագս):

ՅԱՂԱԳՍ ԱՐԱՅԻ, ԵՒ ՄԱՀՈՒՄՆ ՆՈՐԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՒ Ի ՀԱՄԻՐԱՄԱՅ

Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելն Նինոսի խնամակալեաց՝ իրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանատրեալ ի Նինոսէ՝ որպէս և հայրն իւր Արամ: Բայց վաւաշն այն և բորբորիտոնն Շամիրամ ի բազում ամաց լուեալ՝ զգեղեցկութենէ նորա՝ ցանկայր հասանել. այլ ոչ ինչ յայտնապէս զայսպիսիս իշխէր գործել: Իսկ յետ վախճանելոյն, կամ փախստական լինելոյն Նինոսի ի Կրեւտ, որպէս հաւանեալ են՝ համարձակ պատուելով Շամիրամայ՝ զախտն՝ առաքէ հրեշտակս առ Արայն զեղեցիկ՝ ընծայիւք և պատարագօք, բազում աղաչանօք և խոստմամբ պարզևաց, զալ առ նա՝ ի Նինոսէ, կամ առնուլ կնութեան և թագաւորել ի վերայ ամենայնի՝ որոց տիրէր և Նինոս, և կամ կատարել զկամս ցանկութեան՝ նորա և դառնալ մեծաւ պատարագօք և խաղաղութամբ ի տեղի իւր:

Եւ ի բազում անգամ երթև եկութեան հրեշտակագնացութեանն լինել՝ և յոչ հաւանել Արային, ի սաստիկ ցասման լեալ Շամիրամայ ի վախճանի պատգամաւորութեանն առնու զբազմութիւն զօրաց իրոց, և փութայ երթալ հասանել յերկիրն Հայոց ի վերայ Արայի: Բայց որչափ դիմացն՝ էր նշանակեալ, ոչ այնչափ ի սպանանել՝ զնա և ի հալածել՝ փութայր, քան թէ ի նուաճել կամ զքռամբ ածել՝ զի լցցէ զկամս ցանկութեան՝ իւրոյ. զի առ յոյժ ցանկականի մոլեգնութեանն՝ ի բանսն որ զնմանէ՝ որպէս ի տեսութիւն՝ շամբշութեամբ վառեալ էր՝ Գայ հասանէ տագնապաւ ի դաշտն Արայի, որ և յանուն նորա անուանեալ Այրարատ: Եւ ի լինել ճակատուն՝ պատուէր տայ զօրապետաց

ՄՏԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 128. Ստացական դերանուններն են՝ իմ, քո (քոյ), մեր, ձեր, իւր, որոնք առաջացել են անձնական դերանունների սեռական հոլովածներից և հոլովվում են տարբեր ձևով՝ արտաքին քեքման Ո պարզ հոլովմամբ. եզակի տրականում ստանում են ում, իսկ եզակի բացառականում՝ է հոլովակերտ մասնիկները: Ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է ընդհանուր ձևով՝ ի(յ) նախորդով, եզակի տրական և հոգնակի հայցական հոլովներով.

Եզակի

Table with 7 columns: ՌՒ., իմ, քո, քոյ, մեր, ձեր, իւր. and 7 rows of grammatical forms.

Նոգնակի

Table with 7 columns: ՌՒ., իմք, քոյք, մերք, ձերք, իւրք. and 7 rows of grammatical forms.

§ 129. Ստացական դերանունները գործածվում են գոյականների հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս՝ սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնելով նրանց, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական, մասամբ էլ գործիական հոլովներից, որտեղ դրվում են եզակի թվով:

Հոլովման օրինակ

Table with 4 columns: Եզակի, Նոգնակի, Եզակի, Նոգնակի. and 2 rows of examples.

իւրոց, թէ դէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցուցանել զԱրայն: Իսկ ի լինել մարտին հարկանի զօրն Արայի, մեռանի և Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն¹⁵ Շամիրամայ: Դիակապուտս առաքէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի մակատուն, խնդրել ի մէջ դիականացն անկելոց զըղձալին իւր և զտարփածուն: Գտանեն զԱրայն մեռեալ ի մէջ քաջամարտկացն, և հրամայէ դնել զնա ի վերմատան ապարանիցն:

Իսկ ի գրգռել միսամզամ զօրացն Հայոց ի մարտ պատերազմի⁷ ընդ տիկնոջն Շամիրամայ, քինախնդիր լինել մահուանն Արայի, ասէ. «Հրամայեցի աստուածոցն լեզու զվերս նորա, և կենդանացի»: Միանգամայն և ակն ունէր դիւրութեամբ վիկութեան իւրոյ կենդանացուցանել զԱրայ, ցնորեալ ի տրփական ցանկութենէն: Իսկ իբրև նեխեցաւ դի նորա՝ հրամայէ ընկենուլ ի վիհ մեծ և ծածկել. զմի ոմն ի հոմանեաց իւրոց զարդարեալ ունելով ի ծածուկ՝ համբաւէ զմմանէ այսպէս. «Լիզեալ աստուածոցն զԱրայ և կենդանացուցեալ ցին զփափազ մեր և զհեշտութիւն. վասն որոյ առաւել յայսմ հետէ պաշտելիք են ի մէջ և փառաւորեալք, իբրև հեշտացուցիչք և կամակատարք»: Կանգնէ¹⁶ և նոր իմն¹⁷ պատկեր¹⁸ յանուն դից, և մեծապէս զոհիւք պատուէ, ցուցանելով ամենեցուն, իբր թէ այս զօրութիւն աստուածոցն կենդանացուցին զԱրայ: Եւ այսպէս համբաւեալ զմմանէ ի վերայ երկրիս Հայոց, և հաւանեցուցեալ զամենեսեան՝ դադարեցուցանէ զխազմն:

Եւ որ ինչ յաղագս Արայի կարճառօտիւ և այսչափ շատ լիցի յիշատակել: Սա կեցեալ անս՝ ծնաւ զԿարդոս:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԵ)

- 1 այստեղ՝ բազմաթիւ իմաստով
2 լուեալ-լսելով
3 գործածվածք և բայց իմաստով
4 հաւանեալ են-համոզված են
5 ենթական դրված է սեռական հոլովով
6 անորոշ դերբայի գործիական հոլովի
7 մոտ, որը հազվադեպ կիրառություն է
8 այստեղ՝ ինքն դերանվան իմաստով՝ իր մոտ
9 սեռականով ավելադրաբայուն է
10 ի բազում անգամ երթև եկութեան
11 հրեշտակագնացութեանն լինել-երբ պատգամավորները շատ անգամ զնացին եկան
12 ենթական դրված է սեռական հոլովով
13 անցյալ դերբայի մոտ՝ դեմքն էր ցույց

- տալիս, դեմքից երևում էր
10 ի նախդիրն անորոշ դերբայի
11 հետ նպատակի իմաստով
12 զբռամբ ածել-ձեռքը զցցել
13 առ յոյժ ցանկականի մոլեգնութեանն-մոլեգին ցանկության (կրքի) պատճառով
14 այսինքն՝ շամբշութեամբ վառեալ էր ի բանն, որ զմմանէ-տուփանքով սիրահարվել էր այն զբույցներից, որ նրա մասին (պատմում էին)
15 որպէս ի տեսութիւն-ինչպէս տեսնելիս լինէր
16 այստեղ՝ զինվոր իմաստով
17 այստեղ՝ կանգնեցնում է
18 իմն-ինչ-որ, մի
19 այստեղ՝ արձան իմաստով

Հ.	զիմ տուն	զիմ տունն	զտուն իմ	զտունս իմ
Ս.	իմոյ տան	իմոց տանց	տան իմոյ	տանց իմոց
Տ.	իմում տան	իմոց տանց	տան իմում	տանց իմոց
Բ.	յիմմէ տանէ	յիմոց տանց	ի տանէ իմմէ	ի տանց իմոց
Գ.	իմով տամբ	իմովք տամբք	տամբ իմով	տամբք իմովք

Ծանոթություն. *Քո (Քոյ)* ստացական դերանունը նախադաս գործածվելիս սովորաբար հոլովվում է *քոյ*, իսկ ետադաս՝ *քո* հիմքերով՝ քոյոյ տան, քոյում տան, տան քոյ, տան քում և այլն:

Վարժություն 105. *Թարգմանել, որոշել ստացական դերանունների հոլովն ու քիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:*

Եւ առաքէր յիրմէ նմա պատարագս հաշտութեան: Չգաւառն և գծովն անուանէ իւրով անուամբն: Որոնէ հովիւ զհանդերձս իւր: Հող ոտից իմոց ջանայ լինել: Եւ մագ մի ի գլխոյ ձերմէ ոչ կորիցէ: Որ է ի տէրութեան քում: Չգիր ողջունի քոյոյ տեսի: Եւ կերակրես զամենեսեան կամովք քովք: Համապագ տեսանեն զերեսս հօր իմոյ: Իմովք ականջօք լուայ ի Գնելայ: Ոչ ընդունիմ ի տանէ քումմէ զուարակս, և ոչ ի հօտից քոց նոխագս: Յաշխարհի ձերում փառաւորեցան:

Վարժություն 106. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված ստացական դերանունները դնել համապատասխան հոլովով ու քիվով:*

Ամենայն մարդ գտերմն վաստակոց (իւրք) ժողովէ: Ի ձայնէ որոտալոյ (քո) սարսիցեն: Ինքն (իւրք) ձեռօքն լուանայր զամենեսեան: (Չեր) խորհրդի գործեն զայն անօրէնութեան չարիս մարգպանն և մոզպետն: Հաւաքէ զորդիս (իւր) և զթոռունս: Իսկ աշխարհս (մեր) կոչի յանուն նախնւոյն (մեր) Հայկայ Հայք: Չգեա՛ ձեռամբ (քո) զգաւազանդ (քո) ի վերայ գետոյն: Տայր հրաման Վասակայ (իւր) զօրավարին զօր ժողովել: (Իւրք) ձեռօք խորտակեաց գիստատուն կնիք մատանւոյն:

Վարժություն 107. *Հոլովել հետևյալ կապակցությունները:*

Քոյր իմ, մեր գիւղ, քոյ հրաման, հայր ձեր, եղբայր իւր:

Վարժություն 108. *Թարգմանել գրաբար, գոյականների հետ գործածված դերանունները դնել նախադաս կամ ետադաս՝ համաձայնեցնելով հոլովով ու քիվով ըստ նշված կանոնների:*

Թոթափում էր իր ոտքերի փոշին: Թագավորը հրամայեց իր զորավարին: Քո ձեռքով կզրես այդ: Իր կամքով իշխանությունը թողնում է հայոց նախարարներին: Գնում է Հայոց երկիրը իր որդիներով և թոռներով հանդերձ: Չեր խոսքերով թշնամություն եք գրգռում: Գրի՛ր մեր ազգի պատմությունը: Ահա մոտենում է ձեր փրկության ժամանակը: Մեր ձայնից ճանաչում են մեզ: Ամեն ինչ կլինի քո կամքի համաձայն (ըստ): Բազում ազգեր են ապրում մեր երկրում: Մեր այգիներն առատ բերք կտան:

ՓՈՒՍԱԴԱՐՉ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 130. Փոխադարձ դերանուններն են՝ *միմեանց, իրերաց*, որոնք հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ ա հոլովիչով, ըստ որում միայն հոգնակի թվով և չունեն ուղղական հոլովածն:

ՈՒ.	-	-
Հ.	(զ)միմեանս	(զ)իրերաս
Ս.	միմեանց	իրերաց
Տ.	միմեանց	իրերաց
Բ.	ի միմեանց	յիրերաց
Գ.	միմեամբք	յիրերաք(օք)

Վարժություն 109. *Թարգմանել, որոշել փոխադարձ դերանունների հոլովը:*

Կորիւնք առիւծու լքին զմիմեանս: Չիա՞րդ իցեն թշնամիք միմեանց Որմիզոն և Արհմնն: Երկու հակառակք իրերաց՝ միմեանց ծախիչք են: Գազանացեալ զօրութեամբ յիրերաս յարձակելին: Անդ պատահեցին միմեանց եղջերուք և տեսին զերեսս իրեանց: Մեկնեցան ի միմեանց առնակինն և կոյսն: Որ ընդ միմեանս կռուին, և միմեանց հակառակ են: Նա և ազատակոյտն, խառնաճաղանձ ամբոխիւն հանդերձ, զմիմեամբք դիզանէին ի միմեանց վերայ: Եւ հրաժարեցաք ի միմեանց և ելաք ի նան:

Վարժություն 110. *Թարգմանել գրաբար:*

Հայրն ու որդին բաժանվեցին միմյանցից: Մխիթարում էին միմյանց և ասում: Ողջույն էին տալիս միմյանց: Չկարողացավ նրանց իրարից բաժանել: Հարգում և սիրում էին իրար: Հպարտանում և ուրախանում էին միմյանցով: Նրանք իրար նման չեն: Խլում էին ավարը իրար ձեռքից: Չանում էին տիրել միմյանց վրա (ի վերայ): Դեսպաններ էին առաքում միմյանց մոտ:

Յաղագս Շամիրամայ, թէ էր աղագա կոտորեաց գորդիս իւր, և թէ ո՛րպէս փախստական լինի ի Չրաղաշտ մոզէ ի Հայս, և մեռանի ի Նինուասայ որդւոյ իւրմէ:

Սա հանապազ յամառնայինսն¹ ի խաղալն իւրում ի կողմանս հիւսիսոյ ի քաղաքն ամառաստանի² գոր շինեաց ի Հայս՝ կողմնապետ և վերակացու Ասորեստանի և Նինուէի թողու զՉրաղաշտ մոզ՝ նահապետ Մարաց: Եւ զայս այսպէս բազում ժամանակս կարգեալ³ Շամիրամայ՝ ամենն ին հաւատայ նմա յարդարել⁴ զիւր իշխանութիւնն:

Եւ բազում անգամ յանդիմանեալ յորդոց իւրոց վասն ասատիկ և վնաս պոռնկական բարոց իւրոց՝ կոտորէ զամենեսեան, և ապրի կրտսերագոյնն միայն, որ է Նինուաս: Բարեկամաց և հոմանեաց իւրոց պարզելով զամենայն իշխանութիւն և զգանձս՝ ոչ ինչ վասն որդւոց իւրոց փոյթ յանձին ունէր: Քանզի և այրն նորա Նինոս ոչ, որպէս ասի, մեռեալ թաղեցաւ ի նմանէ ի Նինուէ յարքունիսն, այլ իմացեալ զախտասէր բարս նորա և զչարասէր, թողեալ զթագաւորութիւնն՝ փախստական անկանէր ի Կրետ: Իսկ ի հասակ և ի միտս հասեալ որդւոց նորա՝ յիշեցուցանեն նմա զայս ամենայն, կարծելով ցածուցանել զնա ի դիական պակշոտութենէն, և աւանդել զիշխանութիւնն և զգանձս՝ որդւոց իւրոց: Ընդ որ առաւել զայրագնեալ՝ սատակէ զամենեսեան. և մնայ միայն, որպէս վերագոյնն ասացաք, Նինուաս:

Իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Չրաղաշտի առ տիկինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանել⁶, պատերազմ ի վերայ նորա յարուցանէ Շամիրամ, քանզի բռնանալ ի վերայ ամենայնի խորհէր մարն: Եւ ի սաստկանալ պատերազմին՝ փախստական լինի Շամիրամ յերեսաց Չրաղաշտի ի Հայս: Աստ ժամանակ վրէժխնդրութեան պատեհ գտեալ Նինուասայ՝ սպանանէ զմայրն և ինքն թագաւորէ ի վերայ Ասորեստանի և Նինուէի: Ահա ասացաք և յաղագս մահուանն Շամիրամայ, թէ ուստի՛ և ո՛րպէս:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԷ)

¹ ամեն ամառ, ամառները

² ամառանոցային

³ այստեղ՝ կարգավորելով

⁴ այստեղ՝ վարել, դեկավարել

⁵ փոյթ յանձին ունել-հոգ տանել

⁶ իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Չրաղաշտի առ տիկինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանել-իսկ երբ Չրաղաշտը տիկնոջ դեմ մի սխալանք գործեց, և մեջտեղը հակառակություն ընկավ

ԴԱՍ ԶՄԱՆԵՐԵԶԵՐՈՐԴ

ՀԱՐՑԱԿԱՆ-ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 131. Հարցական դերանուններն են՝ *ո՞, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ, քանի՞, ո՞ր, ո՞րպէս, ո՞րչափ, որքա՞ն, ե՞րբ, ինչպիսի՞, ո՞ր, յո՞* (=ո՞ր), ուստի՞ (=որտեղի՞ց), ո՞րպիսի: Հարաբերական դերանունները նույն այս դերանուններն են առանց հարցականի:

Հարցական-հարաբերական դերանուններից հոլովվում են միայն *ո՞, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ, ո՞ր, քանի՞*, ըստ որում *ո՞, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ* դերանունները հոլովվում են դերանվանական, իսկ *ո՞ր, քանի՞* դերանունները՝ անվանական հոլովմամբ: *Ո՞ր*-ը հոլովվում է *ո* հոլովիչով, եզակի տրականում ստանալով *ուս*, բացառականում՝ է հոլովակերտ մասնիկները, իսկ *քանի՞-ն* Ո-Ա խառն հոլովմամբ:

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի
Ու.	ո՞, ո՞վ	ո՞րք	զի՞, զի՞նչ
Հ.	զո՞, զո՞վ	զո՞յս	զի՞, զի՞նչ
Ս.	ո՞ր	ո՞յք	է՞ր
Տ.	ո՞ւմ	ո՞յց	ի՞մ, հի՞մ, էրո՞ւմ
Բ.	յումէ՞	յո՞յց	յիմէ՞, առ իմէ՞, զմէ՞
Գ.	-	-	ի՞ր

Ո՞, ո՞վ դերանունները եզակի բացառականում հանդիպում են նաև *յումմէ՞* ձևով, իսկ գործիական հոլովում նրանց պակասած ձևերի փոխարեն գործածվում են *ո՞ր* դերանվան համապատասխան ձևերը՝ *որո՞վ, որո՞վք*:

Չի՞, զի՞նչ դերանունների *զ-ն* նախդիր է, որը պահպանվում է բացառական հոլովում, որտեղ հանդես է գալիս նաև *առ* նախդիրը:

Չի՞, զի՞նչ, է՞ր, ի՞մ, հի՞մ, էրո՞ւմ, յիմէ՞, առ իմէ՞, զմէ՞ նշանակում են *ի՞նչ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ համար, ինչի՞ց, ինչպէ՞ս*: Այս իմաստներով գործածվում են նաև *ընդէ՞ր, վասն է՞ր, է՞ր աղագաւ, զիս՞րդ* հարցական բառերը:

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	ո՞ր	ո՞րք	քանի՞	քանի՞ք
Հ.	զո՞ր	զո՞րս	զքանի՞	զքանի՞ս
Ս.	որո՞յ	որո՞ց	քանո՞յ կամ քանո՞յ	քանեա՞ց
Տ.	որո՞ւմ	որո՞ց	քանո՞յ կամ քանո՞յ	քանեա՞ց
Բ.	յորմէ՞	յորո՞ց	ի քանո՞յ կամ ի քանո՞յ	ի քանեա՞ց
Գ.	որո՞վ	որո՞վք	քանեա՞ւ կամ քանո՞վ	քանեա՞ւք (քանեօ՞ք)

§ 132. Հարցական-հարաբերական դերանուններից գոյականի հետ գործածվում են՝ *զի՞նչ, քանի՞, ո՞ր, ո՞րչափ, ո՞րպէս, որքա՞ն, ինչպիսի՞, որոնք* լինում են միայն նախադաս: *Ո՞ր* դերանունը հոլովով ու քիվով սովորաբար համաձայնում է իր լրացյալին, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներից, իսկ մյուս հարցական-հարաբերական դերանուններն ընդհանրապես չեն համաձայնում. օրինակներ՝ *Յորում տեղոջ* և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն (Եղիշէ, էջ 118): *Չորո՞ց վկայից* ասես (Ագ., Ի, 223): *Ո՞ր ցարք* չպաշարիցեն զոգիս նոցա (Թոռն., Ա, էջ 102): *Տեսէք որպիսի գրով* գրեցի առ ձեզ իմով ձեռամբ (Գաղ., Չ, 11) և այլն:

Վարժություն 111. *Թարգմանել, առանձնացնել հարցական և հարաբերական դերանունները՝ որոշելով նրանց հոլովն ու քիվը:*

Ո՞ր ես դու և ուստի՞ զաս կամ յո՞ երթաս: Ո՞վ է ի գաւիթս: Ո՞ զիտասցէ զինչ գործիցեմք: Ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ: Չմէ՞ դարձուցանես զերեսս քո ի մէնջ: Յումմէ՞ առնուն զհարկս: Եւ եթէ գայլ էր, զգառնն զՈրմիզդ հի՞մ ծնանէր: Ո՞րպէս ընթեռնուս: Արարին՝ որպէս ուսանն: Ուր եսն երթամ, դուք ոչ կարէք գալ: Ո՞ր առնէր զյաշտն կամ ի՞նչ: Որո՞վ իշխանութեամբ առնես զայդ: Չի՞ խորհիք ի միտս ձեր: Չի՞նչ է այս, զոր լսենս զբէն: Չինչ խնդրեսցես, տաց քեզ: Ե՞րբ ի քնոյ զարթիցես: Ո՞րքան է զօրութիւն քո, արա՞: Հրեշտակք երբ լսեն զանուն աստուծոյ, ուրախ լինին: Բաշխեսց, ո՞րչափ և կամեցանն:

Վարժություն 112. *Թարգմանել զրարար:*

Ո՞ր քաղաքից ես գալիս: Ո՞ւմ խոսքերով եք դա հաստատում: Ինչո՞ւ չանացիր իմ խոսքերին: Ո՞վ է նրա հայրը: Որտեղի՞ց ես ճանաչում ինձ: Ումի՞ց են վախենում քո որդիները: Ո՞ր եմ զնում նրանք: Ինչո՞ւ այս ծառը պտուղ չի տալիս: Ո՞վքեր են արժանի այդ մեծ պատվին: Ո՞ւմ է կամենում արքան փառավորել, եթե ոչ ինձ: Ինչո՞վ պիտի մխիթարեն քեզ: Ո՞ւմ պատկերն է սա: Քանի՞ տարով մեծ ես նրանից: Ի՞նչ ես խորհում նրա մասին: Ո՞ւմ պիտի տաս այդ ընծաները:

ՅԱՐԶԱԿՈՒՄՆ ԱԼԱՆԱՅ Ի ՄԵՋ ԵՒ ՊԱՐՏՈՒՄՆ, ԵՒ ԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՇԻՄԻ ԸՆԴ ՆՈՍԱ

Չայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնի, յինքեան արկանելով¹ և զկէս Վրաց աշխարհին, մեծաւ ամբողջի տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս զիրոյ զօրացն քազմութիւն, և լինի

պատերազմ ի մէջ երկրիս երկոցունց ազգացն քաջաց և աղեղնատրաց: Սակաւ ինչ տեղի տայ² ազգն Ալանաց, և զնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Կուր, և բանակի առ եզերք գետոյն ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշէսի բանակի ի հարաւոյ, և գետն ընդ մէջ նոցա:

Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօրացն Հայոց ածեն առ Արտաշէս, զխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց, տալ Արտաշէսի զինչ և խնդրեսցէ. և երդմունս և դաշինս ասէր հաստատել մշտնջենատրս, որպէս զի մի՛ և ս մանկունք Ալանաց ասպատակաւ հինից³ ելցեն յաշխարհն Հայոց: Եւ ի չառնուլ յանձն Արտաշէսի առ ի տալ⁴ զպատանին, զայ քոյր պատանոյն յափն գետոյն ի դարաւանդ մի մեծ, և ի ձեռն թարգմանչաց ծայնէ ի բանակն Արտաշէսի.

Քեզ ասեն, այր քաջ Արտաշէս,
Որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց.
Ե՛կ հաւանեա՛ց բանից
Աչազեղոյ դստերս Ալանաց՝
Տալ զպատանիդ.
Չի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն դիւցազանց՝
Չայլոց դիւցազանց զարմից
Բառնալ զկենդանութիւն,
Կամ ծառայեցուցանելով
Ի ստրկաց կարգի պահել.
Եւ թշնամութիւն յախտեանկան
Ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց հաստատել:

Եւ լուեալ Արտաշէսի զայսպիսի իմաստուն բանս, զնաց յեզր գետոյն. և տեսեալ զկոյսն զեղեցիկ, և լուեալ ի նմանէ բանս իմաստութեան, ցանկացաւ կուսին: Եւ կոչեցեալ զոյայեակն իւր Մմբատ, յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զօրիորդն ի կնութիւն իւր, և դաշինս և ուխտս հաստատել ընդ ազգի քաջացն, և զպատանին արձակել ի խաղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ Մմբատայ, յդէ առ արքայն Ալանաց՝ տալ զտիկինն օրիորդն Ալանաց զՍաթինիկ ի կնութիւն Արտաշէսի: Եւ ասէ արքայն Ալանաց.

Եւ ուստի՞ տացէ՞ քաջն Արտաշէս
Հազարս ի հազարաց և քիրս ի քիրոց
Ընդ քաջազգոյ կոյս օրիորդիս⁶ Ալանաց:

Չայս տեղի առասպելաբանելով վիպասանքն յերգելն իւրեանց ասեն.

Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեւան գեղեցիկ,
Եւ հանեալ զոսկէտոյ շիկափոկ պարանն,
Եւ անցեալ որպէս զարծուի սրաթև ընդ գետն,

Եւ ձգեալ զուկեղ շիկափոկ պարանն,
 Ընկեց ի մէջք⁷ օրհորդին Ալանաց.
 Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք⁸ փափուկ օրհորդին,
 Արագ հասուցանելով ի բանակն իւր:

Որ և ճշմարտութեամբ ունի այսպէս: Քանզի պատուեալ է առ Ալանս մորթ կարմիր, լայրա շատ և ոսկի բազում տուեալ ի վարձանս⁹, առնու զտիկին օրհորդն Մաթինիկ: Այս է ոսկեղ շիկափոկ պարանն: Դոյնպէս զհարսանեաց առասպելեալ երգեն, այսպէս ասելով.

Տեղ ոսկի տեղայր¹⁰ ի փեսայութեանն Արտաշիսի.
 Տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Մաթինկանն:

Քանզի սովորութիւն իսկ էր թագաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի դռն տաճարին հասանել¹¹ դահեկանս ճապարղել իբրև զհիւպատեանն հռովմայեցոց. սապէս և թագուհեացն¹² յառազաստին՝ մարգարիտ: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, Ծ)

1 յինքեան արկանելով-իրենց կողմն ձգելով	7 փխ. ի մէջս
2 տեղի տայ-մահանջում է	8 փխ. զմէջս
3 ասպատակաւ հինցի-ավազակային հարձակմամբ	9 տուեալ ի վարձանս-վարձանք տալով
4 առ ի տալ-տալու	10 տեղ ոսկի տեղայր-ոսկի անձրև էր տեղում
5 ռատի՞ տացէ-ո՞րտեղից պիտի տա	11 փեսայութեամբ ի դռն տաճարին
6 ընդ... օրհորդիս-այս օրհորդի փոխարեն	12 սապէս և թագուհեացն-նույնպէս և թագուհիները

ԴԱՍ ՔԱՆՉՈՐՄԵՐՈՐԴ

ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 133. Անորոշ դերանուններն են՝ *ոմն, որ, իմն, ինչ, այլ, միս (մես):* *Ոմն, որ* դերանունները հոլովվում են խառն՝ դերանվանական-անվանական, *իմն-ը* և *ինչ-ը*՝ դերանվանական, *այլ-ը* և *միս-ը*՝ անվանական հոլովումներով:

§ 134. *Ոմն, որ.*

	Եզակի		Նոգնակի		Իմն, ինչ	
	ոմն	որ	ոմանք	որք	իմն	ինչ
ՈՒ.	ոմն	որ	ոմանք	որք	իմն	ինչ
Հ.	(զ)ոմն	(զ)որ	(զ)ոմանք	(զ)որք	(զ)իմն	(զ)ինչ

	ուրումն	ուրուք	ոմանց	իրիք	
Ս.	ումեմն	ումեք	ոմանց	իմիք	
Բ.	յումեմնէ	յումեքէ	յոմանց	յիմեմնէ	յիմեքէ
Գ.	ոմամբ	-	ոմամբք	-	իւիք

Որ դերանունը եզակի գործիական հոլով չունի. պակասը լրացվում է *ոմն* դերանվան գործիական հոլովածն ով՝ *ոմամբ*: Հոգնակի թվում *ոմն, որ* դերանունները հոլովվում են նույն ձևով:

Իմն, ինչ դերանունները հոգնակի թվով չեն հոլովվում:

§ 135. *Ոմն, որ* դերանունների վերաբերյալ պետք է իմանալ հետևյալը.

ա) Անկախ գործածվելիս նշանակում են *մարդ, մի մարդ, մեկը*, իսկ հոգնակին՝ *ոմանք, մի քանիսը*. օրինակ՝ Աստ ոմն (=մեկը, մի մարդ) ցնա (Դուկ., ԺԳ, 23): Եթէ զարինն որ (=մեկը) ըմպիցէ՝ սատակի (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Ումեմն (=մեկին) ետ հինգ քանքար (Մատթ., ԻԵ, 15): Չգոյշ լէր, մի՛ ումեք (=որևէ մեկին) ասիցես (Մատթ., Ը, 4): Փառքն յումեքէ՞ (=ո՞ւմ կողմից) յաջողեալ էին նմա (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Եւ ոմանք յերկուացան (Մատթ., ԻԸ, 17):

բ) Որպէս որոշիչ գործածվելիս նշանակում են *մի*, իսկ հոգնակի գոյականի հետ՝ *մի քանի*. օրինակ՝ Եւ ոմն երիտասարդ (=մի երիտասարդ) զհետ երթայր նորա (Մարկ., ԺԴ, 51): Ի կնոջէ ումեմնէ (=մի կնոջից) ծնաւ (Եղիշէ, էջ 26): Ծառայ որ (=մի ծառայ) իցէ (Թոռն., Բ, էջ 435): Ի բոնատրոք ումեքէ (=մի բոնակալի կողմից) վտարանդի վարեալ (Թոռն., Ա, էջ 283): Եւ կանայք ոմանք (=մի քանի կանայք) որ բժշկեալ էին յայսոց չարաց և ի հիւանդութեանց (Դուկ., Ը, 2):

գ) *Որ* դերանունը հիմնականում գործածվում է հարցական, ժխտական, թեական (պայմանական), իսկ *ոմն-ը*՝ հաստատական նախադասություններում. օրինակ՝ Էր ոմն ի վեր քան գնա զօրագոյն և փառատրագոյն (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ (Խոր., 1-ին, ԺԱ): Եթէ ուտեր որ՝ չվնասեր (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Եւ ոչ որ տայր նմա (Դուկ., ԺԵ, 16): Չիք որ մարդ եղեալ ի մարդկանէ (Բուզ., 5-րդ, Է): Մի՞թէ և զարալի-զն ևս որ կարիցէ ասել (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ): Մի՞ որ օտար հաղորդեսցէ քեզ (Առակ., Ե, 17):

§ 136. *Իմն, ինչ* դերանունների վերաբերյալ պետք է իմանալ հետևյալը.

ա) Անկախ գործածվելիս նշանակում են *բան, մի բան, որևէ բան*. օրինակ՝ Եւ ինչ (=բան, որևէ բան) ոչ ունէին ուտել (Մարկ., Ը, 1): Ոչ իմիք (=մի քանի) ազդիցէ այնուհետև (Մատթ., Ե, 13): Չիք ինչ (=որևէ բան) որ բնութեամբ չար է (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Քանզի և ոչ արարիչ իրիք (=որևէ բանի) էր (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Չի որ շարժին և փոփոխի՞ չէ էական. այլ կամ լեալ յումեքէ և յիմեքէ (=մի քանի կողմից), և կամ հաստատեալ ի չգոյէ (Եզնիկ, 1-ին, Բ):

բ) Որպէս որոշիչ գործածվելիս նշանակում են *մի, որևէ, ինչ-որ, մի քանի*.

օրինակ՝ Եւ գորութիւն իմն ծածուկ կառավար (Եզնիկ, 1-ին, Գ)=Եվ (կա) կառավարող մի գաղտնի գորություն: Ձի ոչ ոք ունէր նշանակ ինչ յայտնի (=որևէ բացահայտ օրինակ) բարերար կոչելոյ զԱստուած (Եզնիկ, 1-ին, ԺԴ): Եւ արուեստագէտ միայն նիւթոյ իմիք (=ինչ-որ նյութի) գնա համարիցին (Եզնիկ, 3-րդ, ԺԷ): Ապա եթէ իբր ի պոծոյ իմեքտ արարածոց (=ինչ-որ պիղծ արարածից) հրամայէր հրածարել (Եզնիկ, 3-րդ, ԺԱ):

գ) Հաճախ *ինչ* դերանունը գործ է ածվում որպէս թարմատար, հատկապէս հարցական, ժխտական և թեական (պայմանական) նախադասություններում՝ արտահայտելով անորոշություն կամ սաստկացնելով, մեղմացնելով խոսքի իմաստը: Այս դեպքում այն աշխարհաբար կամ չի թարգմանվում, կամ թարգմանվում է *ինչ-որ, որևէ, որևէ ձևով, կերպով, երբեք, ամենևն ինչ, բնավ, բոլորովին* բառերով. օրինակ՝ Կարծեցի թէ նոքա նենգութեամբ ինչ ետուն նմա զերդումն (Բուգ., 4-րդ, ԾԴ)=Կարծեցի թէ նրանք նենգությամբ նրան երդվեցրին: Յորժամ վնաս ինչ առնիցեն (Եղիշէ, էջ 63)=Երբ որևէ վնաս հասցնեն: Ապա թէ ի վերայ հայ հողոյն խիստ ինչ բարբառեսցի (Բուգ., 4-րդ, ԾԴ)=Իսկ եթէ հայկական հողի վրա խիստ ձևով խոսի: Քանզի չմարթի բնութեան իմիք՝ առանց կամաց՝ մերթ բարի լինել, մերթ չար (Եզնիկ, 1-ին, ԺԳ)=Որովհետև ինչ-որ (որևէ) էություն առանց կամքի չի կարող մերթ բարի լինել, մերթ՝ չար: Ոչ ինչ զանգիտեսց գալ յատեան հրապարակին (Եղիշէ, էջ 129)=Ամենևն ինչ (բնավ) չվախեցավ գալ ներկայանալ հրապարակային ատյանին: Եւ արատ ինչ ոչ գոյ ի թեզ (Երգ., Դ, 7)=Եվ ամենևն ինչ (բնավ, բոլորովին) արատ չկա թո մեջ:

դ) Իմն դերանունը հաճախ գործածվում է անունների գործիական հոլովի, ձև ի պարագայի պաշտոն կատարող բառերի և բայերի հետ՝ արտահայտելով անորոշություն, ստանալով *ինչ-որ, մի տեսակ, մի ձևով, կարծես* բառերի իմաստը. օրինակ՝ Փակեալ զերկինս իբրև սրահակաւ իմն (Ագ., ԿԹ, 549)=Փակեց երկինքը կարծես ինչ-որ (մի տեսակ) վարագույրով: Երև էր իմն ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք (Եղիշէ, էջ 69)=Կարծես մի տեսակ աստվածային շնորհ էր երևում բոլորի վրա: Մտադեր իմն անսացիք անմտացն (Ա Կորնթ., ԺԱ, 19)=Կարծես սիրով (հոժարությամբ) լսեցիք անմիտներից: Յետ մահուանն Սանատրկոյ արքայի շփոթի իմն թագաւորութիւնն (Խոր., 2-րդ, ԼԷ)=Սանատրուկ արքայի մահից հետո թագավորության մեջ ինչ-որ (ինչ-որ ձևով) խառնաշփոթություն է ընկնում:

ե) Իմն, *ինչ* դերանունները երբեմն գործածվում են կրկնությամբ՝ *իմն իմն, ինչ ինչ, իրիք իրիք, իմիք իմիք, իսիք իսիք*, որոնք ունեն հոգնակի նշանակություն՝ արտահայտելով *տարբեր, զանազան, պեսպես, տեսակ-տեսակ, մի քանի* իմաստներ. օրինակ՝ Վասն իրիք իրիք տեսչութեանց (Եզնիկ, 1-ին, ԻԳ)=Չանազան բաներ կատարելու համար: Եւ ըստ նմանութեան ձկանցն օրինակի գտանէ զնոսա իւիք իւիք (=տեսակ-տեսակ) (Թոռն., Բ, էջ 69):

§ 137. Հաճախ *ոք, ինչ* դերանունները գործածվում են հարցական դերանունների հետ և հոլովվում միասին.

Եզակի			Նոզնակի		Եզակի	
ՈՒ.	ո՞	ոք	ո՞ք	ոմանք	զի՞նչ	ինչ
Հ.	զո՞	ոք	զո՞յս	ոմանս	զի՞նչ	ինչ
Ս.	ո՞յր	ուրուք	ո՞յց	ոմանց	է՞ր	իրիք
Տ.	ո՞ւմ	ումեք	ո՞յց	ոմանց	ի՞մ	իմիք
Բ.	յումէ՞	ումեքէ	յո՞յց	ոմանց	առ իմէ՞	իմեքէ
Գ.	(որո՞վ)	ոմամբ	(որո՞վք)	ոմամբք	ի՞	իւիք

Չի՞նչ ինչ կապակցությունը հոգնակի թվով չի հոլովվում:

§ 138. Այլ, միս

Եզակի		Նոզնակի		Եզակի	
ՈՒ.	այլ	այլք	միս		
Հ.	(զ)այլ	(զ)այլս	(զ)միս		
Ս.	այլոյ	այլոց	միսոյ		
Տ.	այլում	այլոց	միսում		
Բ.	յայլմէ	յայլոց	ի միսմէ		
Գ.	այլով	այլովք	միսով		

Այլ և միս դերանունները հոլովվում են *n* հոլովիչով, եզակի տրականում ստանալով *ում*, իսկ բացառականում՝ *է* հոլովակերտները: *Միս* դերանվան հոգնակի ձևերը սովորական չեն:

Հաճախ *այլ* դերանունն անորոշ նշանակությամբ գործածվում է *ոմն, ոք, իմն, ինչ* դերանունների հետ և հոլովվում միասին՝ այլ ոմն, այլոյ ուրումն, այլում ումնմն... այլ ոք, այլոյ ուրուք, այլում ումեք... այլք ոմանք, այլոց ոմանց... այլ ինչ, այլ իմն, այլոյ իրիք, այլում իմիք...:

§ 139. *Ոմն, ոք* դերանունները գոյականների հետ գործածվելիս դրվում են հիմնականում ետադաս՝ համաձայնելով հոլովով ու թվով:

Եզակի		Նոզնակի	
Ու.	աշակերտ ոմն	աշակերտ ոք	աշակերտք ոմանք
Հ.	(զ)աշակերտ ոմն	(զ)աշակերտ ոք	(զ)աշակերտս ոմանս
Ս.	աշակերտի ուրումն	աշակերտի ուրուք	աշակերտաց ոմանց

Տ. աշակերտի ումեմն	աշակերտի ումեք	աշակերտաց ոմանց
Բ. յաշակերտե ումեմնե	յաշակերտե ումեքե	յաշակերտաց ոմանց
Գ. աշակերտաւ ոմամբ	աշակերտաւ ոմամբ	աշակերտաւք(օք) ոմամբք

Ոմն դերանունը (մասամբ էլ՝ ոք) հաճախ դրվում է գոյականից առաջ՝ համաձայնելով հոլովով ու թվով. օրինակ՝ էին ուրումն Սկեւայ Հրէի քահանայապետի եւթն որդի (Գործ., ԺԹ, 14): Եւ գտանել գոմանս զաշակերտս (Գործ., ԺԹ, 2):

§ 140. Իմն, ինչ դերանունները սովորաբար դրվում են գոյականից հետո և ընդհանրապես համաձայնում հոլովով ու թվով, բացի հոգնակի թվի հոլովներից, որտեղ մնում են անփոփոխ, եզակի ուղիղ ձևով:

	Եզակի	Հոգնակի
Ու.	տունկ ինչ	տունկք ինչ
Հ.	(գ)տունկ ինչ	(գ)տունկս ինչ
Ս.	տնկոյ իրիք	տնկոց ինչ
Տ.	տնկոյ իմիք	տնկոց ինչ
Բ.	ի տնկոյ իմեքե	ի տնկոց ինչ
Գ.	տնկով իւիք	տնկովք ինչ

§ 141. Այլ դերանունը սովորաբար նախադասվում է գոյականին և հոլովով ու թվով համաձայնում նրան, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներից, որտեղ ընդհանրապես մնում է եզակի:

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	այլ ազգ	այլ ազգք
Հ.	(գ)այլ ազգ	(գ)այլ ազգս
Ս.	այլոյ ազգի	այլոց ազգաց
Տ.	այլում ազգի	այլոց ազգաց
Բ.	յայլմե ազգե	յայլոց ազգաց
Գ.	այլով ազգաւ	այլովք ազգաւք(օք)

Հաճախ այլ դերանունը նախադասվելիս հոլովով ու թվով մնում է անհամաձայն՝ «խառնեալ ընդ այլ դեղոյ» (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ), «այլ տոհմեմն»

(Փարս., 2-րդ, ԽԵ) կամ համաձայնում է հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներում՝ «այլքն հնախօսք» (Խոր., 1-ին, Ձ), «գայլս... գունդս» (Խոր., 2-րդ, Է). կամ հանդես է գալիս ետադաս գործածությամբ՝ «ազգի այլում» (Դան., Բ, 44):

§ 142. Միս դերանունը դրվում է գոյականից առաջ և համաձայնում հոլովով ու թվով. հոգնակի հոլովածն երի հետ չի գործածվում:

Եզակի

ՈՒ.	միս կողմն
Հ.	(գ)միս կողմն
Ս.	միսոյ կողման
Տ.	միսում կողման
Բ.	ի միսմե կողմանե
Գ.	միսով կողմամբ

Երբեմն միս դերանունը հանդիպում է ետադաս գործածությամբ՝ «ի գալուստ ամին միսոյ» (Ազ., Բ, 23) կամ նախադաս գործածվելիս հոլովով չի համաձայնում՝ «ի միս կողմանե» (Խոր., 1-ին, Լ):

Վարժություն 113. Թարգմանել, որոշել անկախ գործածված անորոշ դերանունների հոլովն ու թիվը:

Ոչ յումեքե առի զհաց բռնի: Այլք հատանեին ոսոս ի ծառոց: Զգոյր ինչ ժամանակակից Աստուծոյ: Ոչ իմիք կարօտանայ: Ումեմն ետ հինգ քանքաք և ումեմն երկուս և ումեմն մի, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի և զնաց: Թէ կարօտ եղև յայլմե միւք մուրանալ: Յորժամ իցե ոք ուրուք թշնամի: Հրամայե ոմանց ի ցոցանե երթալ ի գաւառն Աղիովտի: Ոչ այլ իւիք խոշտանգե: Բայց զկանայսն Շապիոյ թագաւորին Պարսից ոչ ումեք ինչ թոյլ տայր Մուշեղ զօրավարն Հայոց անարգել: Թէ որպէս ստուեր իրիք ոչ երբեք հեռանայ յիմեքե:

Վարժություն 114. Թարգմանել՝ բացատրելով, թե նախադաս և ետադաս անորոշ դերանունները հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել իրենց լրացյալներին:

Հարիւրապետի ուրումն ծառայ չարաչար հիւանդացեալ՝ մերձ էր ի վախ-
ճանել: Ի կնոջէ ումեմնէ ծնաւ: Ի չարէ ումեքէ արարչէ կարծիցին: Առաքէ բա-
զում համարձակութեամբ, հանդերձ Սանատրկաւ ոմամբ: Կանայք ոմանք որ
բժշկեալ էին յայսոց չարաց և ի հիւանդութեանց: Քանզի չմարթի բնութեան ի-
միք առանց կամաց՝ մերթ բարի լինել, մերթ չար: Եւ ինքն խաղայ, աւտ, այլով
աղիսին ընդ արև մուտս հիւսիսոյ: Եւ չէ կարօտ այլում օգնականի: Իսկ ի մի-
սում աւուրն ընդ այզն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս: Մա-
սամբ միով ուրախացաւ, և միսով և ս մասամբ տրտմեցաւ մինչև ի մահ:
Չնոյն բաջաղանս այլովք պատմութեամբք կարկատեցին: Դեպ լինէր ոմանց
եղբարց ի Հայաստան աշխարհէս: Քանզի ոչ ուրուք մեծ թագաւորի կայր ի
մնա ձեռնարկութիւնք այսպիսիք: Թէ են ինչ ցաւք՝ որ վասն մեղաց լինին: Եւ
ի մտոյ հրաժարեցոյց իբրև ի պղծոյ և ի խոտանէ իմեքէ:

Վարժութիւն 115. Հոյովել հետևյալ կապակցութիւնները՝ այր որ, կին
ոմն, ծառ ինչ, այլ թագաւորութիւն, ազգ այլ, միս ար (օր):

Վարժութիւն 116. Թարգմանել գրաբար:

Իր բարեկամներից մեկին չէր ճանաչում: Նրանցից ոմանց չէր հավատում:
Ոմն հարյուրապետի դուստրը հիվանդ էր: Որևէ մեկի կողմից չէր սիրվում:
Մի՞թե ինչ-որ բանի կարիք եք գգում: Հետո երևաց ուրիշ կերպարանքով: Ե-
կան մի ինչ-որ տեղ: Ինչ-որ բույսից դեղ էր պատրաստում: Կգա նրանց տեղը
և այգին կտա ուրիշ մշակների: Մեկին կսիրի, իսկ մյուսին կատի: Իսկ մյուս
օրը հրամայեց սպանել նրան: Մյուս դռնով (ընդ դռան) ներս մտեք:

կարիք գգալ-կարօտանալ

ՅԱՂԱԳՍ ՄԵԾԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ՝ ՈՐ ԵՂԵՒ Ի ԶԻՐԱՄ, ԵՒ ՍԱՏԱԿՄԱՆ ԱՄԲԱՐՇԵՒՆ ՄԵՆՐՈՒԺՄԱՆԱՅ

Ազդ արարեալ Մեիրուժանայ յերկիրն խորասանայ առ Շապուռ զամե-
նայն օգնականութիւն Թեոդոսի գոր արար առ Պապ՝ ելանէ հրաման ի Շապ-
հոյ՝ ամենայն գորացն Պարսից երթալ ընդ Մեիրուժանայ ի Հայս ի պատե-
րագն: Դոյնպէս ազդեն՝ ինքնակալին Թեոդոսի Պապ և Տերենտիանոս
զՇապահոյ, թէ ամենայն գորացն հրամայեաց ելանել ի վերայ մեր, բայց ի
դրանկացն: Ապա և Աւգոստոսն Թեոդոս հրամայեաց Աղդէի կոմսին մեծի եր-
թալ յօգնականութիւն Պապայ, առնուլ զամենայն գորս Յունաց, ոչ գոր թողուլ

գոր ոչ առցէ. այլ և զհետևակս պահապանս քաղաքացն, որք զմետաքսեայսն
ունէին զվիշապա՝²:

Եւ խմբեցաւ պատերազմն ի դաշտին որ կոչի Չիրաւ, և մատեան ճակատ
առ ճակատ: Եւ մանկունք քաջ նախարարացն Հայոց, ինքնակամ նահատա-
կեալք, մտին ի մէջ ճակատուցն, առաջնորդութեամբ սպարապետին իրեանց
Սմբատայ ասպետի, որդոյ Բագարատայ, որ՝ յազգէն Բագրատունեաց: Ե-
լին և ի գորացն Պարսից համատիք նոցա, և խաղացին ի մէջ ճակատուցն. և
ցիրք ընդ ցիրս լինէին: Եւ ի դառնալ մանկանցն Պարսից, ընդ հուպ դարձեալ
մերոցն զհետ նոցա՝⁴, օրինակ իմն որպէս փոթորիկ յանտառէ տերևաթափ,
այնպէս երագ յերկվարացն առեալ՝⁵ նիզակօք, դի ցուրտ յերկիր ընկննուին, ոչ
կարելով նոցա՝⁶ յիրեանց ճակատն մտանել: Իսկ յորժամ պարսիկքն զմերն
շրջէին՝⁷ նոքա ի վահանափակն Յունաց իբր յամուր քաղաք մտանէին, առ ոչ
ինչ վնասելոյ: Քանզի այնպէս արար Գորգոնոս իշխան հետևակ գորուն, իբր
պարսպաւ պատեաց վահանօք զճակատն Պապայ:

Քանզի գորքն Յունաց վառեալ էին ի զէնս ոսկոյ և արծաթոյ, և երկվարք
նոցա նոյնպէս զարդու, և էր տեսանելի՝ իբրև զպարիսպ ինչ, յորոց յովովք ի
ջղեայ և ի կաշեայ պահպանակաց զգետտուն զկարծրութեան վիմաց բերէին
երևոյթս՝⁹. և ի վերայ նոցա անխալամ գէսք՝¹⁰ նշանք արձակեալք իբր զսա-
ղաթս ինչ հովանատր ծառոց: Բայց զվիշապացն մանուածս՝¹¹, ահագին բե-
րանաբացութեամբ ուռուցեալ ի փշմանէ օդոյն՝¹², ոչ ինչ ուրեք կարեմ նմանե-
ցուցանել այլ միայն իբրև զլեռն ինչ աղամանդեայ խոնարհիլ՝¹³ ի ծով—բո-
վանդակ ճակատն Յունաց ի պարսկական գորսն: Քանզի և զնոսա էր տեսա-
նել իբրև զհզօր ինչ գետ առ ի կողմն ի լայն ծաւալեալ. արդարև զջոյ գոյն
զրահագգեստացն բերէր տեսութիւն՝¹⁴:

... Իսկ ի ծագել արեգականն ընդդէմ մերոց գորացն, ի պղնձապատ վահա-
նացն նշոյլք զլերամբքն փայլատակէին իբրև յամպոյ մեծէ, և ի նոցանէ ի
դուրս ոստչէին ի մերոց նախարարացն քաջ զրահաւորք՝ որպէս փայլատա-
կանց ճառագայթք. յորոց միայն ի տեսութենէն զանգիտեալ պարսկական
զունդն, սակաւ ինչ և մերն, վասն ոչ կարելի՝¹⁵ հայել ընդդէմ արեգականն ծագ-
ման: Իսկ ի բաղիւն զմիմեանս՝ եղև ի վերայ հովանի ամպոյ, և հողմ սաստիկ
ի մերոցն կուտ ընդդէմ պարսկականին փչեալ: Եւ ի խառնակել մարտին՝ պա-
տահէ Կամսարականն Սպանդարատ խմբի մեծի, յորում էր քաջն Շերգիր
Ղեկաց արքայ, զգուլս միջին զնդին պնդութեամբ զտեղի ճակատուն կա-
լեալ՝¹⁶: Եւ յարձակեալ Սպանդարատ, և հերձեալ զխունքն, որպէս զշանթա-
հար յերկիր կործանէր զքաջն, և զխունքն պտուտեալ՝ ի փայտուտ դարձու-
ցանէր: Եւ այսպէս ի վերին օգնականութենէն գորացեալ առ հասարակ գորքն
Յունաց և Հայոց, դիակամբք թշնամեացն լցին զղաշտն ամենայն, և զմնա-

ցորդսն ամենայն ի փախուստ շրջեալ հալածեցին: Ընդ որս և զՌուսայր Ա. դուանից արքայ խոցոտեալ ի Մուշեղայ որդոյ Վասակայ Մամիկոնեցի, հանին ի պատերազմէն:

Բայց ամբարշտին Մեհրուծանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց երագել ընդ փախստեայսն. որում անպարեալ հասանէ սպարապետն Հայոց Սմբատ, և զորս ընդ նմայն էին կոտորեալ ձերբակալ առնէ զվատշուէրն յեզեր շամբին կոզայովտի: Եւ զմտաւ ածեալ, թէ զուցէ թափիցէ՝ զնա մեծն Ներսես, այնորիկ աղագաւ ոչ ածէ ի բանակն. այլ զտեղեօքն զտանէ՝ պատրաստական առ ի կորուստ ամբարշտին զոմանս խորանաւորս հուր լուցեալ, և շամփուր երկաթի՝ միս խորովելոյ. զոր ջեռուցեալ, կրկնեաց բոլորեալ որպէս պսակ, և յոթ արտաշէկ արարեալ, ասէ. «Պսակն զքեզ, Մեհրուծան, քանզի ի խնդիր էիր թագաւորել Հայոց. և ինձ ասպետիս պարտ է զքեզ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան իմոյ հայրենեաց»: Եւ մինչ ղեռ տաքն էր իբրև զհուր՝ եղ¹⁸ ի զլուխն Մեհրուծանայ, և այնպէս սատակեցաւ չարն: Եւ յայնմ հետէ խաղաղեցաւ երկիրն, ընդ ձեռամբ Պսակայ նուաճեալ:

(Մովսէս Խորենացի, 3-րդ, ԼԷ)

¹ այստեղ՝ տեղեկացնելու, իմաց տալու իմաստով
² զմտաքսեայսն ունէին զվիշապա-կրում էին մետաքսյա վիշապակար դրոշմեր
³ ստորոգյալը (էր) զեղչված է
⁴ ընդ հուսկ դարձեալ մերոցն զհետ նոցա-մերոցն անմիջապէս հասնում էին նրանց հետև ից
⁵ այստեղ ցած զցելու իմաստով
⁶ սեռական հոլովով դրված ենթական անորոշ դերբայի գործիական հոլովի մտա՝ նրանք չկարողացան
⁷ այստեղ եւ դարձնելու իմաստով
⁸ էր տեսանել-կարելի էր տեսնել
⁹ զկարծրութեան վիճաց բերին երևոյթու-կարծր քարերի տեսք էին ստանում

¹⁰ ստորոգյալը (կային) զեղչված է
¹¹ զվիշապացն մանուածս-վիշապների (վիշապի նկարով դրոշակներ) գաղաղամները
¹² ահագին բերանաբացութեամբ ուռուցեալ ի փչմանէ օդոյն-քամուց ուռչելով ահագին կերպով բացել էին բերանները
¹³ անորոշ դերբայը իւ մասնիկով 5-րդ դարում խիստ հազվադեպ է հանդիպում
¹⁴ տեսութիւն. այստեղ՝ տեսք, տաքավորութեան
¹⁵ փխ. կարելոյ
¹⁶ զզուլիս միջին գնդին պնդութեամբ զտեղի ճակատուն կալեալ-ճակատի մեջ տեղում ամուր կանգնած էր՝ միջին գնդի զլուխն անցած
¹⁷ այստեղ՝ ազատել, փրկել
¹⁸ եղ-դրեց

ԴԱՍ ԶՄԱՆԿԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՈՐՈՇՅԱԼ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 143. Որոշյալ դերանուններն են՝ *ամենեքին, ամենեքեան* (=ամենքը, բոլորը, ամենքն էլ, բոլորն էլ), *բոլորեքին, բոլորեքեան* (=բոլորը, բոլորն էլ), *ամենայն, այլև՝ ամէն, բոլոր, իւրաքանչիւր, համայն, հանուր(ց), ողջոյն*:

Ամենեքին-ամենեքեան, բոլորեքին-բոլորեքեան, ամենայն դերանունները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ, ըստ որում *ամենեքին-ամենեքեան, բոլորեքին-բոլորեքեան* դերանունները հոլովվում են միայն հոգնակի թվով՝ ու հոլովիչով, իսկ *ամենայն* դերանունը՝ միայն եզակի թվով՝ ի հոլովիչով:

Ու.	ամենեքին, ամենեքեան	բոլորեքին, բոլորեքեան
Հ.	(զ)ամենեսին, (զ)ամենեսեան	(զ)բոլորեսին, (զ)բոլորեսեան
Ս.	ամենեցուն, ամենեցունց	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Տ.	ամենեցուն, ամենեցունց	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Բ.	յամենեցունց	ի բոլորեցունց
Գ.	ամենեքումբք	բոլորեքումբք

ՈՒ:	ամենայն
Հ.	(զ)ամենայն
Ս.	ամենայնի
Տ.	ամենայնի
Բ.	յամենայնէ
Գ.	ամենայնի

Ծանոթություն. Երբեմն *բոլոր* դերանունը հանդիպում է հոլովված ձևով՝ եզակի տրական և գործիական հոլովներով. *Բոլորումս* Հայոց գորութեամբ օտար ազգաց խորիւր տիրել (Խոր., 3-րդ, Գ): Եթէ հաւատաս *բոլորով* արտիքով (Գործ., Ը, 7):

§ 144. *Իւրաքանչիւր* դերանվան հոմանիշ ձև երևն են *անձնիւր* կամ *անցնիւր*, որոնք խիստ սակավ գործածություն ունեն: *Իւրաքանչիւր* դերանունն ուղիղ ձևով կարող է գործածվել նաև թեք հոլովների իմաստով՝ թարգմանվելով աշխարհաբար *յուրաքանչիւրն իր, ամեն մեկս մեր, ամենքն իրենց, ամեն մեկդ ձեր* և նման իմաստներով. օրինակ՝ Ումեմն ետ հինգ քանքար և ումեմն երկուս և ումեմն մի, ըստ իւրաքանչիւր կարի (=յուրաքանչիւրին իր կարողութեան չափ), և զնաց (Մատթ., ԻԵ, 15): Ապա արձակեաց զմարգիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս (Եղիշէ, էջ 12) =Հետո զինվորներին ուղարկեց ամեն մեկին իր տեղը:

§ 145. *Ամենեքին-ամենեքեան* դերանունը գործածվում է գոյականի հետ և՝ 9-72

նախադաս, և՛ ետադաս՝ հողովով ու քվով համաձայնելով իր լրացյալին. օրինակ՝ Վասն զի արհաւիրք ի Տեառնէ անկան ի վերայ ամենեցուն բնակչաց զաւառացն (Բ Մնաց., ԺԵ, 5): Յայնժամ ի մի վայր ժողովեալ նախարարացն ամենեցուն (Փարպ., 2-րդ, ԻԷ): Մի ի հարիրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդս (Խոր., 2-րդ, ԿԵ):

Ամենայն դերանունը գործածվում է գոյական անվան հետ նախադաս և ետադաս, սակայն տարածվածը նախադաս գործածությունն է: Այն հողովով ու քվով չի համաձայնում իր լրացյալին. օրինակ՝ Թաքստեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք (Եղիշէ, էջ 18): Եւ գործակալք ամենայն յիմում մեռին են (Փարպ., 2-րդ, ԽԵ):

Ծանոթություն. Երբեմն ամենայն դերանունը, մանավանդ ետադաս գործածվելիս, համաձայնում է միայն հողովով՝ «անդրանիկ ամենայնի մեռելոցն» (Բուզ., 4-րդ, Ե), «լեռնականօքն ամենայնի» (Խոր., 2-րդ, Ծ), «ի ժողովորդեմն յամենայնէ» (Ա Թազ., Բ, 13):

§ 146. *Իւրաքանչիւր* դերանունը գործածվում է գոյականի հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս, իսկ մյուս որոշյալ դերանունները՝ միայն նախադաս, որոնք հողովով ու քվով չեն համաձայնում իրենց լրացյալներին. օրինակ՝ Այս են որդիքն Իսրայելի՝ ըստ իւրաքանչիւր տեղեացն (Եզր, Բ, 1): Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն (Եղիշէ, էջ 15): Բոլոր ընտանեօքն (Խոր., 3-րդ, ԼԱ): Հանուրց մարդկութեանս (Խոր., 1-ին, Դ): Ի վերայ ողջոյն ազգի (Եղիշէ, էջ 90):

Վարժություն 117. Թարգմանել, որոշել որոշյալ դերանունների հողովը:

Եւ զի այս այսպէս՝ է ամենեցուն յայտնի է. որ կամին ուսանել: Եւ դու տիրես ի վերայ ամենայնի: Այսք էին ամենեքեան, որ ունէին զկանայս յայլագեացն: Իսկ այն ո՞վ էր որ որսացաւ ինձ որս և եբեր մատոյց, և կերայ յամենայնէ: Առատ ոռճկօք ուրախ առնէր զամենեսեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն: Ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարգպանն: Դարձեալ փութայ ամենեքումքք հանդերձ: Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ: Եւ զայս իբրև ասաց, եղեալ ծունր ամենեքումքք՝ եկաց յաղօքս: Ամարզս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին: Քանզի ոչ բոլորեցունց դիպի մարտիրոսութեան վիճակն: Այլ որպէս յամենայնի մլորեցան հերձուածողք:

Վարժություն 118. Թարգմանել, բացատրել, թե որոշյալ դերանունները հողովով ու քվով ինչպես են համաձայնել իրենց լրացյալներին:

Եւ եկին ամենեքեան ծերքն Իսրայելի: Չդուռն քաղաքին պահէր մինչև ի գալն Արտաշիսի և զօրացն ամենեցուն: Եւ սպան զամենեսեան զեղբարսն իւր

սրով: Չկնի իսկ եկելոցս մարգարէիքն ամենեքումքք ծանօթս տայ: Սիրեսցես... յամենայն սրտէ քումնէ: Մոյն օրինակ և ամենայն գիրք հոգեպատումք նշանակեալ ունին զքաջութիւնս ամենայն զօրաց: Չայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնի... մեծաւ ամբոխի տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Մի ի հարիրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդս:

ծանոթս տալ-իր մասին ծանոթություն տալ

Վարժություն 119. Թարգմանել գրաբար:

Բերում էին գրքերը և այրում բոլորի առջև (առաջի): Առատ պարզներ կտա բոլորին: Ամենքը վախենում էին նրանից: Ամեն ինչից հարկ էին պահանջում: Ողջոյն հոգեց իր տերության բոլոր ազգերին: Ամեն ինչում դու արդար ես: Հանդիմանվում է բոլորի կողմից: Բոլոր գերիներին զլխատեցին քաղաքի հրապարակում: Այգու բոլոր ծառերը ծաղկեցին: Ամբողջ սրտով սիրում էր իր որդիներին: Ամենքին հայտնի է, որ նա քաջ է: Բոլոր կողմերից պաշարեցին քաղաքը:

ԱՐՏԱՒԱԶԴԱՅ ԹԱԳԱԲՈՐՈՒԹԻՒՆՆՆ՝ ԵՎ ՆԱԼԱԾԵԼ ԶԵՂԲԱՐՍ ԻՒՐ ԵՎ ԶԶՈՐՍ, ԵՎ ՄԱՆ ՆԱՆԻԵՐԶ ԱՅԼԱԲԱՆԵԼՈՎ

Յետ Արտաշիսի թագաւորէ Արտաւազդ որդի նորա, և հալածէ յԱյրարատոյ զամենայն եղբարս իւր ի զաւառս Աղիովտայ և Առբերանոյ, զի մի՛ բնակեցեն յԱյրարատ ի կալուածս արքայի. բայց միայն զՏիրան պահէ փոխանորդ իւր, զի որդի ոչ գոյր նորա: Որ յետ սակաւ ինչ աւուրց թագաւորելոյն իւրոյ, անցեալ զկամրջաւն Արտաշատ քաղաքի՝ որսալ կինճս և իշաւայրիս զաւամբք Գինայ, աղմկեալ ի ցնորից իմն խելագարանաց², ընդ վայր յածելով՝ երիվարան, անկանի ի խոր իմն մեծ, և խորատոյ լեալ՝ անհետի:

Չսմանէ երգիչքն Գողթան առասպելաբանեն այսպէս. եթէ ի մահուանն Արտաշիսի բազում կոտորածք լինէին ըստ օրինի հեթանոսաց. դժուարի⁴, ասեն, Արտաւազդ՝ ասելով ցհայրն.

Մինչ դու գնացեր,
Եւ զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար,
Ես աւերակացս ո՞ւմ թագաւորեն:

Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ ասաց այսպէս.
Եթէ դու յորս հեծցիս⁵ յԱզատն ի վեր ի Մասիս,
Չքեզ կալցին քաջք,

Տարցին յԱզատն ի վեր ի Մասիս.

Անդ կայցես, և զլոյս մի՛ տեսցես:

Զրուցեն զսմանէ և պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում՝ կապեալ երկաթի շղթայիւք. և երկու շունք հանապազ կրծելով զշղթայսն, ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհի, այլ ի ձայնէ կռահարկութեան դարբնաց գորանան, ասեն, կապանքն: Վասն որոյ և առ մերով իսկ ժամանակաւ՝ բազումք ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին, յաւոր միաշարքաւոց երիցս կամ չորիցս բախեն զսալն, զի գորասցին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: Բայց է ճշմարտութեամբ այսպէս, որպէս ասացաքս վերագոյն:

Այլ ոմանք ասեն և ի ծնանելն զսա դիպեալ պատահարաց իմն. զոր⁶ համարեցան կախարդել զսա կանանց⁷ զարմիցն Աժդահակայ. վասն որոյ զնոսա բազում չարչարեաց Արտաշէս: Եւ զայս նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս, եթէ.

Վիշապագունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ,

Եւ դև փոխանակ եղին:

Բայց ինձ արդարացեալ⁵ թուի լուրն այն, թէ ի ծննդենէն և եթ մոլութեամբ լեալ⁹, մինչ նովիմք¹⁰ և վախճանեցաւ: Եւ առնու զթագաւորութիւնն Տիրան եղբայր նորին:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, ԿԱ)

¹ այստեղ՝ թագավորիլը իմաստով
² աղմկեալ ի ցնորից իմն խելագարանաց-ինչ-որ ցնորքից շփոթվում, խելագարվում է
³ ընդ վայր յածել-վայր ընկնել
⁴ այստեղ՝ նեղանում է
⁵ եթէ դու յորս հեծցիս-թե դու (ձի) հեծնես որսի գնաս
⁶ ուղիղ խնդիրը կրկնված է (զոր, զսա).

պետք է թարգմանել որևէ մեկը
⁷ անորոշ դերբայի մոտ ենթակա նորված է տրակա հողովով. համարեցան կախարդել զսա կանանց-կարծում են, թե սրան կախարդել են կանայք
⁸ այստեղ՝ ճշմարիտ, արդարացի
⁹ մոլութեամբ լեալ-խելագար է եղել
¹⁰ նովիմք-նույնով, այսինքն՝ նույն հիվանդությամբ

ԴԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՍԱԿԱՅՆԵՐ

§ 147. Գրաբարում մի շարք բառեր՝ *աստ, անդ, այսր, այդր, անդր, աստի, այտի (այդի), անտի*, անկախ գործածվելիս հանդես են գալիս որպես մակբայներ. օրինակ՝ Եւ անդ (=այնտեղ) պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ (Եղիշէ, էջ 146): Զիա՞րդ մտեր այսր (=այստեղ) (Մատթ., ԻԲ, 12): Թողէք անդր (=այնտեղ) զառաջին յանցանս ձեր (Եղիշէ, էջ 165): Քանզի անդ (=այն ժամանակ) մոլեգնեալ այր իւրաբանչիւր, սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ ջանային տի-

րել ի վերայ միմեանց (Խոր., 1-ին, Ժ): Եւ անտի (=այնտեղից) չուեալ՝ յոստանն ի Դուին մտանէին (Փարպ., 3-րդ, էջ 157):

§ 148. Դերանվանական մակբայները հաճախ գործածվում են նաև գոյական անունների հետ: Այս դեպքում պետք է նկատի ունենալ հետևյալը.

1. Դրանք նշանակությամբ փոխարինում են *այս, այդ, այն* ցուցական դերանուններին կամ *ս. դ. ն* ցուցական հոդերին. օրինակ՝ Է՛ջ դու վաղվադակի ի ձիոյ այտի (Բուզ., 6-րդ, Ը), փխ., Է՛ջ դու վաղվադակի ի ձիոյ յայդմանէ=ցած իջիր իսկոյյն այդ ձիուց (կամ ձիուց): Յաշխարհէ աստի չեն (Յովհ., ԺԵ, 16), փխ. Յաշխարհէս յայսմանէ չեն=այս աշխարհից չեն: Թաքեայց ի դաշտի աստ (ԱԹագ., Ի, 5), փխ. Թաքեայց ի դաշտիս յայսմիկ=կթաքնվեմ այս դաշտում: Եւ ոչ ի տար աշխարի այսր զհետ նոցա գնայաք (Եղիշէ, էջ 184), փխ. Եւ ոչ ի տար աշխարիս յայս զհետ նոցա գնայաք=և ոչ էլ նրանց հետևից այս օտար աշխարհը կգնայինք (բառացի՝ գնում էինք):

2. Հաճախ էլ այդ բառերը չեն արտահայտում ցուցական դերանունների կամ հոդերի նշանակություն և չեն թարգմանվում աշխարհաբար համապատասխան դերանուններով ու հոդերով. օրինակ՝ Ի պտղոյ անտի ծառն ճանաչի (Մատթ., ԺԲ, 33)=Պտղից է ծառը ճանաչվում: Ապա իմացեալ Զրուանայ, ասէ. «Երկու որդիք են յորովայնի անդ» (Եզնիկ, 2-րդ, Ա)=Ապա Զրվանն իմանալով ասում է՝ «Երկու որդիներ կան որովայնում»: Զարթոյց զսուրբսն ի քնոյ անտի (Եղիշէ, էջ 151)=Զնից զարթնեցրեց սրբերին: Եթէ որպէս նոքա ի բանտի անդ անիծանէին զքեզ (Եղիշէ, էջ 143)=Թե ինչպես նրանք բանտում անիծում էին քեզ:

§ 149. Դերանվանական մակբայներն ունեն նաև գործածության հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. *Աստ, անդ, այդր* բառերը գործածվում են ներգոյականի իմաստ արտահայտող *ի(յ)* նախդրով տրականի հետ. օրինակ՝ Գտանէր յամբոցի անդ (Բուզ., 3-րդ, Ը): Արկէք զդա ի զուր մի յանապատի աստ (Ծննդ., ԼԵ, 22): Գրեցի ձեզ ի թղթի այդր (Ա Կորնթ., Ե, 9):

2. *Այսր, անդր* բառերը գործածվում են *ի(յ)* նախդիր ունեցող ուղևորման հայցականի հետ. օրինակ՝ Եթէ ո՛չ գայցէ ի տօն այսր (Յովհ., ԺԱ, 56): Մտեալ ի սենեակ անդր՝ ելաց (Ծննդ., ԽԳ, 30): Գայր հասաներ ի տեղի անդր (Թոռն., Բ, էջ 501):

Ճանոթություն. Երբեմն *անդր* բառը կարող է գործածվել ներգոյականի իմաստ արտահայտող *ի(յ)* նախդրով հայցականի հետ. օրինակ՝ Եւ ձկունք, որ ի գետ անդր էին՝ սատակեցան (Ելք, Է, 21):

3. *Աստի, այտի (այդի), անտի* բառերը գործածվում են բացառական հոլովի հետ. օրինակ՝ Հանին զՅովսէփի ի գոյ անտի (Ծննդ., ԼԵ, 28): Առաքեցից զմի յաշակերտաց աստի ինոց (Խոր., 2-րդ, ԼԲ): Ել նա յատենէ անտի (Թոռն., Բ, էջ 562): Ել ի տապանէ այտի (Ծննդ., Ը, 16):

Վարժություն 120. Թարգմանել, որոշել, թե ո՞ր հոլովների հետ և ի՞նչ նշանակությամբ են գործածվել դերանվանական մակբայները:

Լուարո՞ւք (Գտեցե՞ք) յազգականաց այտի դորա: Իբրև մերձեցան ի բանակ անդր: Աժե՞ք այսր և ի կապելոցն, որք են ի բանտի անդ: Եւ դարձուցին զնա ի ջրհորոյ անտի: Չախոռապետն արքային Պարսից զլխատէր ի ներքս յասպաստանի անդ: Ոչ հաւանէր նա իջանել յանապատէ անտի: Եմուտ այրն ի տուն անդր: Նորքա եկեալ ցուցանէին ի քաղաքի անդ: Ոչ կարէին հանել ըզվնասակար խոզն յայգոյ անտի: Լուայ զձայն քո ի դրախտի աստ և երկեայ: Թերևս ամաչեսցեն յորդոյ աստի իմնէ:

Վարժություն 121. Թարգմանել՝ բաց թողած բառերի տեղ դնելով համապատասխան դերանվանական մակբայներ:

Երթայր վաղվաղակի ի դաշտ...: Հոսեր արիւնն ի վիրէ...: Ինքն կերակրեաց ի սակաւ հացէ զժողովուրդն յանապատի...: Եկն եմուտ ի խորան...: Յամենայն ծառոց որ իցեն ի ներքս դրախտի... մի՛ ուտիցէք: Ես աւասիկ ախոյեան ելանեն քեզ ի մերոց զօրաց..., և դու ինձ ի յունականաց...: Ընկենուին յերկիւրէ... զպատանեակն Գնել: Ի պարսպէ... ի ձոր... ընկենուին զնոսա:

Վարժություն 122. Թարգմանել գրաբար, ընդգծված բառերի փոխարեն գործածել համապատասխան մակբայներ:

Այն աղբյուրից էին ջուր տանում: Կմտնեք այն քաղաքը: Այս անապատում էին բնակվում: Շապուհ թագավորը փախչում էր այս պատերազմից: Ոչխարներն արածում են այդ դաշտում: Նավը ընկղմվեց (ընկղմեցաւ) այս ծովի մեջ: Այն տեղում տնկում էին այգիներ: Այս գինուց էինք ընկում: Կվերցնեք այդ ալյուրը և կլցնեք այդ ամանի մեջ: Այդ գյուղից հարկ էին պահանջում:

ՎԱՄՆ ՉԵՈՒՎԵՐՏԻՆ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԵՐՈՒՄՆԴԱՎԵՐՏ

Քաղցր է ինձ ասել և յաղագս գեղեցիկ դաստակերտին Երուանդակերտի, զոր յօրինեաց¹ նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ և չքնաղ յօրինուածովք: Քանզի զմիջոց հովտին մեծի լնու մարդկութեամբ և պայծառ շինուածովք՝ լուսաւոր որպէս ական բիբ: Իսկ շուրջ զմարդկութեամբն² ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբբովն զայլ բոլորակութիւն³ ական: Իսկ զբազմութիւն այգեստանոյ⁴ իբր զարտն անանց խիտ և գեղեցիկ ծիր⁵. որոյ հիւսիսային կողմանն դիր կարակնաձև՝ արդարև գեղաւոր կուսից յօնից դարաւան-

դաց համեմատ⁶: Իսկ ի հարաւոյ հարթութիւն⁷ դաշտաց՝ ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն⁸: Իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդօք ափանցն՝ գերկթերթիւն նշանակէ շրթուն⁹: Եւ այսպիսի գեղեցկութեան⁷ դիր՝ անքթբելի իմն զոգցես ի բարձրաւանդակ թագաւորանիստն զհայեցուածսն ունի¹⁰. և արդարև բերրի և թագաւորական դաստակերտն:

Չայս ամենայն զգործեցեալսն Երուանդայ պարզն է մեծն Տրդատ մարդկան ազգին Կամսարականաց, որպէս մտերմաց և արեան կցորդաց¹¹ ազգին Արշակունեաց. զոր յիւրում տեղւոջն պատմեսցուք...:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, ԽԲ)

¹ այստեղ՝ կառուցեց, շինեց

² շուրջ զմարդկութեամբն-բնակության

շուրջը: Այս և հաջորդ մի քանի նախադասություններում քայ-ստորոգյալը կամ բաղադրյալ ստորոգյալի հանգույցն արտահայտված չեն

³ այստեղ՝ բազմակ

⁴ այգեստանոյ-այգիների

⁵ իբր զարտն անանց խիտ և գեղեցիկ ծիր-նմանվում էր խիտ արտն անունքի գեղեցիկ զծին

⁶ ամբողջ նախադասությունը պետք է թարգմանել այսպես. որի հյուսիսային կողմի կամարածև դիրքը իսկապես

համեմատվում էր գեղեցիկ կույսերի հոնքերին

⁷ վերացականը թանձրացականի փոխարեն. հարթութիւն դաշտաց-հարթ դաշտերը

⁸ ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն-(հիշեց նում էին) ծնունդների գեղեցիկ ողորկությունը

⁹ ամբողջ նախադասությունը պետք է թարգմանել այսպես. իսկ գետը ափերի

բարձրություններով պատկերանում էր մի բերան՝ իր երկու շրթունքներով

¹⁰ կարծես անթարթ հայացքն ուղղել է թագավորանիստ բարձրավանդակի վրա

¹¹ արեան կցորդ-արյունակից

ՅԱՂԱԳՍ ՇԻՆՈՒՄՇՈՅ ԱՄՐՈՅԻՆ ԳԱՆՆՈՅ

... Չայսու ժամանակա կատարէ Տրդատ զշինուած ամբողին Գառնոյ, զոր որձաքար և կուփածոյ վիմօք, երկաթազամ և կապարով մածուցեալ. յորում շինեալ և տուն հովանոց¹, մահարձանօք², սքանչելի դրօշուածովք բարձր քանդակաւ, ի համար քեռ իւրոյ Խոսրովիդիստոյ, և գրեալ ի նմա զյիշատակ իր հելլենացի գրով...:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, Վ)

¹ տուն հովանոց-հովանոց

² մահարձան-արձան

ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՒՆՎՈՒՄԸ

§ 150. Գրաբարում ածականները լինում են երկու տեսակ՝ որակական և հարաբերական:

Որակական ածականները ունեն համեմատության երեք աստիճան՝ դրական, համեմատական, գերադրական:

§ 151. Ածականի համեմատական կամ բաղդատական աստիճանը կազմվում է երկու ձևով՝ ա) (ա)գոյն վերջածանցով, բ) քան նախադրությամբ:

ա) Գոյն ածանցը դրվում է ածականի ուղիղ ձևի վրա, օրինակ՝ մեծ-մեծագոյն=ավելի մեծ, հզոր-հզորագոյն=ավելի հզոր, լաւ-լաւագոյն=ավելի լավ և այլն: Հարկ է կարծել՝ թէ էր ոմն ի վեր քան զնա զօրագոյն և փառատրագոյն (Եզնիկ, 2-րդ, Գ)=Պետք է կարծել, թէ նրանից վեր ավելի զորեղ և փառավոր մեկը կար:

Ծանոթություն. Երբեմն գոյն ածանցով կազմված ածականներն արտահայտում են գերադրական իմաստ. օրինակ՝ Ապրի կրտսերագոյնն միայն, որ է Նիհուաս (Խոր., 1-ին, ԺԷ)=Ազատվում է միայն ամենափոքրը՝ Նիհվասը:

բ) Քան նախադրությունը դրվում է սովորաբար դրական աստիճանից, երբեմն էլ գոյն ածանցով կազմված ածականներից հետո, այնուհետև՝ համեմատելի բառը հայցական հոլովով և գ-նախորդով. օրինակ՝ մեծ քան գերկիր=երկրից ավելի մեծ, բարձրագոյն քան զնա=նրանից ավելի բարձր և այլն: Մեծ քան զսոսա այլ պատուիրան ոչ գոյ (Մարկ., ԺԲ, 31)=Սրանցից ավելի մեծ պատվիրան չկա: Քաղցր է նա քան զմեղու խորիսխ (Մաղմ., ԺԸ(ԺԹ), 11)=Նա մեղրի խորսխից ավելի քաղցր է: Մին բարձրագոյն էր քան զմիսն (Դան., Ը, 3)=Մեկը մյուսից ավելի բարձր էր: Չի՞նչ հզորագոյն քան զառեւծ (Դատ., ԺԴ, 18)=Ի՞նչն է առյուծից ավելի հզոր:

§ 152. Գրաբարում ածականի գերադրական աստիճանը հատուկ ձև չունի: Այդ իմաստն արտահայտվում է կարի, յոյժ, սաստիկ, անհնարին և սաստկական իմաստ ունեցող այլ մակբայների միջոցով, որոնք դրվում են սովորաբար ածականի ուղիղ ձևի վրա. օրինակ՝ Ծածկեալ յոյժ բարակ կտատով (Փարս., էջ 29)=Ծածկելով շատ բարակ կտավով:

Ծանոթություն. Բարդ բառերի կազմության մեջ հանդիպող ամեն բառը արտահայտում է ոչ թե գերադրական, այլ ամեն ինչ իմաստը. օրինակ՝ Թողոյր... զգաառն Այրարատու... զամենաբոյսն. զամենաբուղիսն, զամենալին... (Փարս., էջ 9)=Թողեց (բառացի՝ թողնում էր) ամեն ինչ բուսեցնող, ամեն ինչ բխեցնող, ամեն ինչով լի Արարատյան գավառը:

§ 153. Ածականներն ունեն անվանական հոլովում, հոլովվում են արտաքին թեքման Ի, Ո, Ի-Ա, Ո-Ա, մասամբ էլ ՈՒ հոլովմամբ:

Ծանոթություն. Մի քանի ածականներ եզակի տրականում ստանում են ուն հոլովակերտ՝ հին-հնոյ-հնում, նոր-նորոյ-նորում, վերին-վերնոյ-վերնում և այլն:

ա) Ային, ին վերջածանց ունեցող ածականները հոլովվում են Ո հոլովմամբ՝ դաշտային-դաշտայնոյ, ամառնային-ամառնայնոյ, վերին-վերնոյ, վերջին-վերջնոյ և այլն:

բ) Ի-ով վերջացող բազմավանկ ածականները հոլովվում են Ո-Ա խառն հոլովմամբ՝ սիրելի-սիրելոյ-սիրելեալ, բարի-բարոյ-բարեալ, առաքինի-առաքինոյ-առաքինեալ, իմանալի-իմանալոյ-իմանալեալ, գեղանի-գեղանոյ-գեղանեալ, պիտանի-պիտանոյ-պիտանեալ և այլն:

գ) Գոյն վերջածանց ունեցող ածականները հոլովվում են Ի հոլովմամբ՝ մեծագոյն-մեծագունի-մեծագունից, լաւագոյն-լաւագունի-լաւագունից, վեհագոյն-վեհագունի-վեհագունից, ազնուագոյն-ազնուագունի-ազնուագունից և այլն:

դ) Ի-ով և նախորդող որևէ բաղաձայնով վերջացող քանձոր, կարծր, մանր, ծանր, փոքր, քաղցր ածականները հոլովվում են ՈՒ հոլովմամբ և ունեն ներքին թեքման որոշ առանձնահատկություններ: Եզակի թվի թեք հոլովներում ր-ն ընկնում է, իսկ հոգնակի ուղղականը վերջավորվում է ունք-ով:

Հոլովման օրինակ.

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	փոքր	փոքունք
Հ.	(զ)փոքր	(զ)փոքունս
Ս.Տ.	փոքու	փոքունց
Բ.	ի փոքուէ	ի փոքունց
Գ.	փոքու	փոքունքք

Ծանոթություն. Բարձր ածականը եզակի թվում հոլովվում է (ը)ր-ով վերջացող բառերի նման, իսկ հոգնակի թվում՝ ներքին թեքման Ա հոլովմամբ:

ՈՒ.	բարձր	բարձունք
Հ.	(զ)բարձր	(զ)բարձունս
Ս. Տ.	բարձու	բարձանց
Բ.	ի բարձուէ	ի բարձանց
Գ.	բարձու	բարձանքք

Մնացած ածականների հոլովման վերաբերյալ որոշակի կանոններ չկան, նրանց հոլովումն իմանալու համար պետք է դիմել զրաբարի բառարաններին:

**ԱՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ**

§ 154. Գրաբարում ածականները դրվում են գոյական անուններից և՛ առաջ, և՛ հետո, սակայն ավելի տարածվածը նախադաս գործածությունն է:

§ 155. Որպես ընդհանուր կանոն, նախադաս ածականները հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյականներին: Նախդրավոր հոլովներում նախդիրները դրվում են ածականի վրա: Հոլովման օրինակ.

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	սիրելի եղբայր	սիրելի եղբարք
Հ.	(զ)սիրելի եղբայր	(զ)սիրելի եղբարս
Ս. Տ.	սիրելի եղբար(եղբօր)	սիրելի եղբարց
Բ.	ի սիրելի եղբար(եղբօրէ)	ի սիրելի եղբարց
Գ.	սիրելի եղբարք	սիրելի եղբարքք

Ծանոթություն. Երբեմն նախադաս ածականները հոլովով ու թվով համաձայնում են իրենց լրացյալներին. օրինակ՝ *ի ձեռն պատուաւորի զօրագլխի ուրուք* (Եղիշէ, էջ 44), *ի ձեռաց կորովեաց աղեղնատրաց* (Խոր., 2-րդ, ԿԵ), *սիրելեաց վկայիցն* (Ազ., էջ 10), *ի մեծի տան* (Եզնիկ, 1-ին, Գ), *ի հնոց ժամանակաց* (Բուզ., 4-րդ, Ե), *ի չարէ արարչէ* (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ) և այլն:

Այս դեպքում անեզական գոյականների հոգնակի գործիականի հետ ածականները սովորաբար համաձայնում են միայն հոլովով. օրինակ՝ *մեծաբընամանօք* (Բուզ., 3-րդ, Դ), *բացաւ աչօք* (Եղիշէ, էջ 125) և այլն:

§ 156. Ետադաս ածականները, որպես կանոն, հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյականներին: Հոլովման օրինակ.

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	ազգ քաջ	ազգք քաջք
Հ.	(զ)ազգ քաջ	(զ)ազգս քաջս
Ս. Տ.	ազգի քաջի	ազգաց քաջաց
Բ.	յազգէ քաջէ	յազգաց քաջաց
Գ.	ազգաւ քաջաւ	ազգաւք(օք) քաջաւք(օք)

Ծանոթություն. Ետադաս ածականները խիստ հազվադեպ չեն համաձայնում իրենց լրացյալներին հոլովով ու թվով. օրինակ՝ *ի քաղաքի մի փոքր սուալից* (Կոր., Ը) և այլն:

Արքունի բառը թե՛ նախադաս և թե՛ ետադաս գործածվելիս միշտ մնում է անհամաձայն:

Վարժություն 123. Հոլովել հետևյալ կապակցությունները՝ ածականները հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով գոյականներին:

Բարեկամ սիրելի, այր առաքինի, զօրավար քաջ, ընկեր հաւատարիմ, մեծ քաղաք:

Վարժություն 124. Թարգմանել, բացատրել, թե նախադաս և ետադաս ածականները հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել իրենց լրացյալներին:

Իմաստուն կանայք շինեցին տունս, իսկ անզգամքն ձեռք իրեանց կործանեցին: Մեծաւ խնդութեամբ ընդունեին զչարչարանս: Մակայն Վաղարշ մեռանի ի ձեռաց կորովեաց աղեղնատրաց: Պաշտէք զկոռս համերս և անշունչս: Այսօր թագաւորք օտարք տիրեն ի վերայ մեր: Յորժամ զաներևութեն և զնորին զմշտնջենաւոր զօրութենէն ճառիցէ որ: Ամիսս վեց օժանէին իւրովք անուշիւք: Ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ: Դարձեալ հրաման տայր վասն առաքինոյն Գայիանեայ: Եւ եղ զիս ի վերայ լերին միոյ բարձու յոյժ:

Վարժություն 125. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված ածականները հոլովով ու թվով համաձայնեցնել ընդգծված լրացյալներին:

Եւ ածին զիշխանսն թագաւորին (զհաւատարիմ): Բայց (ամբարիշտ(ն)) Մեհրուժանայ վիրաւորեալ ծին՝ ոչ կարաց երագել ընդ փախստեսյան: (Մեծ) անարգանօք տանջեր զամենեսեան: Հոգւով իւրով (տուրք) մխիթարեսցէ զձեզ հանապազ: Դարձարո՛ք ի ճանապարհաց ձերոց (չար): Եկեալ հասաներ առ իս հրաման առն միոյ (պատրուական) Յովսէփ կոչեցելոյ: Հասանեն և զօրքն (կայսերական): Եւ զօրութեամբ (բազում) տային վկայութիւն առաքեալքն: Եւ նեղեալքն յայտոց (պիղծ) բժշկէին:

Վարժություն 126. Թարգմանել գրաբար՝ ածականները հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին, ըստ որում առաջին երեք նախադասությունների ածականները գործածել նախադաս, իսկ մյուսներինը՝ ետադաս:

Մեծ սիրով սիրում էր նրան: Ըստ հին ավանդության զոհեր էին մատուցում իրենց աստվածներին: Մպանվում է իր հարազատ եղբոր կողմից: Կրնակվեմ ավերակ քաղաքներում և անշեն տներում: Սրբությամբ են պահում առաքինի մարդկանց հիշատակը: Բազում վիրավորներ ընկան այն մեծ պատերազմում: Ուղարկում է պատգամավորներ Հայաստան հավատարիմ մարդկանցով: Օգնություն էին ստանում իրենց սիրելի բարեկամներից: Ինչո՞ւ եք թշնամություն գցում իմ երկու հարազատ եղբայրների մեջ: Փոքր ամաններով ջուր էին հանում խոր ջրհորից: Ինձ ասում են՝ դուրս ելիր (եւ արտաքս) այս գեղեցիկ այ-

գուց: Մեծ և հզոր գործով հարձակվում է թշնամու բանակի վրա: Միջնաբերդը ամրացրեց բարձր պարսպով:

զցել-արկանել

ՎԵՐԱՅԱԿԱՆԸ ԹԱՆՉՐԱՅԱԿԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

§ 157. Գրաբարում հաճախ ածականը ստանում է *ուրիւն* ածանցը՝ վերածվելով վերացական գոյականի, որը սովորաբար դրվում է սեռական հոլովով և գործածվում ածականի իմաստով: Այդ բառերը պետք է թարգմանել աշխարհաբար որպես ածական, օրինակ՝ Բազմասցի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ (Եղիշէ, էջ 9) = Թող շատանա ձեզ վրա մեր մարդասիրական ողջույնը: Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց (Խոր., 1-ին, ԺԱ) = Բնակվեցիր, ասում է, ցուրտ սառնամանիքների մէջ:

Երբեմն այսպիսի վերացական գոյականները դրվում են ուղիղ ձևով, իսկ նրանց հատկացյալները՝ սեռական հոլովով: Մրանք նույնպես աշխարհաբար պետք է թարգմանել իբրև որոշիչ-որոշյալի կապակցություններ. օրինակ՝ Վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթ յո՞ թափեցից գրառնութիւն քիւնից, կամ ո՞ր բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն (Եղիշէ, էջ 7) = Այդ պատճառով էլ ինքն իր մեջ այնկոծվում էր, թէ ո՞ւմ վրա թափեմ դառն թույներս կամ ո՞ր արձակեմ բազմաթիվ նետերս:

Վարժություն 127. Դուրս գրել սեռական հոլովով և ուղիղ ձևով գործածված վերացական գոյականներն իրենց լրացյալների և լրացումների հետ միասին՝ դիմացը տալով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Պարտ է մեզ, ասէ, յայսպիսում բարեխառնութեան օրոց և մաքրութեան ջուրց և երկրի, քաղաք և արքունիս շինել բնակութեան: Չմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան: Պատուհասէր զնա բանիւք խստութեան: Այլ և մարմնոյն նեղութեամբք առաւել և ս բարձին զբեռն ծանրութեան: Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին: Ապաբէն զայդ կամիս՝ զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ: Եւ երդուաւ ինձ յիւրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն: Իսկ անօրէն իշխանն իբրև զհտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն: Չայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ Լիկիանէս զարմացաւ: Եւ հրաժարեալք ի միմեանց համբուրիւ սրբութեանն խաղայր զնայր... ի քաղաքս երկուս Ասորոց: Մատակարարէ անբաւ բազմութեամբ յաստանն, կանամբք, արամբք և ընտանեօք, զանպակասութիւն հացի և զհնոյ, զանուշահոտ զմեղրահամ քաղցրութիւն բանջարացն:

ԵՐՇ ԱՂԱՆԴՈՅ (Հատում)

Մինչ չև բնաւ էր ինչ¹, ասեն, ոչ երկինք և ոչ երկիր և ոչ այլ ինչ արարածք՝

որ երկինս կամ երկրի, Չրուան ոմն անուն էր², որ թարգմանի բախտ կամ փառք: Չհազար ամ յաշտ արար³ զի թերև ս որդի մի լինիցի նմա, որում անուն Ռմիզդ, որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ ի նոսա՝ առնիցէ. և յետ հազար ամի յաշտ առնելոյ՝ սկսաւ ածել զմտաւ⁴, ասէ. «Օգո՞ւտ ինչ իցէ յաշտս զոր առնեմ, և լինիցի՞ ինձ որդի Ռմիզդ, եթէ ի զուր ինչ ջանայցեմ»: Եւ մինչ դեռ նա զայս խորհէր, Ռմիզդ և Արհմն յղեցան յարգանդի մօր խրեանց. Ռմիզդն ի յաշտն առնելոյ, և Արհմն ի յերկուանայոյ անտի: Ապա իմացեալ Չրուանայ, ասէ. «Երկու որդիք են յորովայնի անդ, որ ոք ի նոցանէ վաղ առ իս հասցէ՝ զնա թագաւոր արարից»⁵. և ծանուցեալ⁶ Ռմրզդի զխորհուրդս հօրն՝ յայտնեաց Արհմենին. ասէ. «Չրուան հայր մեր խորհեցաւ՝ թէ ոք ի մէնջ վաղ առ նա երթիցէ, զնա թագաւորեցուցէ»: Եւ զայն լուեալ Արհմենին ծակեաց զորովայնն, և էլ եկաց առաջի հօրն: Եւ տեսեալ զնա Չրուանայ, ոչ զիտաց եթէ ո՞րք իցէ. և հարցանէր՝ եթէ «Ո՞վ ես դու»: Եւ նա ասէ. «Ես եմ որդին քո»: Ասէ ցնա Չրուանն. «Իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է, և դու խաւարին և ծանրահոտ ես»: Եւ մինչ դեռ նոքա զայս ընդ միմեանս խօսէին, ծնեալ Ռմրզդի ի ծամու իւրում լուսաւոր և անուշահոտ, եկն եկաց առաջի Չրուանայ: Եւ տեսեալ զնա Չրուանայ, զիտաց՝ եթէ Ռմիզդ որդի նորա է, վասն որոյ զյաշտն առնէր. և առեալ զբարսմունսն՝ զոր ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցՌմիզդ և ասէ. «Յայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսմեանտ դու վասն իմ առնիցես»: Եւ ի տալ Չրուանայ՝ զբարսմունսն ցՌմիզդ և օրհնել զնա, մատուցեալ Արհմենի առաջի Չրուանայ՝ ասէ ցնա. «Ո՞չ այնպէս ուխտեցեր՝ թէ ո՞ք երկուց որդուցն ինձոց յառաջ առ իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից»: Եւ Չրուանն առ ի չջրելոյ՝ զուխտն՝ ասէ ցԱրհմնն. «Ա՛յ սուտ և չարագործ, տուեալ լիցի¹⁰ քեզ թագաւորութիւնն ինն հազար ամի, և զՌմիզդ ի վերայ քո արքայ կացուցեալ¹¹. և յետ ինն հազար ամի Ռմիզդ թագաւորեցէ, և զինչ կամիցի առնել՝ արասցէ»: Յայնժամ սկսան Ռմիզդ և Արհմն առնել արարածս. և ամենայն ինչ՝ զոր Ռմիզդ առնէր՝ բարի էր և ուղիղ, և զոր ինչ Արհմնն գործէր՝ չար էր և թիւր:

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, Ա)

¹ մինչ չև բնաւ էր ինչ-քանի դեռ բնաւ ոչինչ գոյություն չուներ
² Չրուան ոմն անուն էր-Չրվան անունով մեկը կար
³ յաշտ արար-զոհ արեց
⁴ ածել զմտաւ-մտածել

⁵ արարից-կանեն
⁶ իմանալով
⁷ էլ եկաց-եկավ-կանգնեց
⁸ ի տալ Չրուանայ-երբ Չրվանը տվեց
⁹ առ ի չջրելոյ-չործելու համար
¹⁰ տուեալ լիցի-թող տրվի
¹¹ կացուցեալ-նշանակած լինեմ

ԹՎԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 158. Գրաբարում թվականները երեք տեսակ են՝ քանակական, դասական և անձներական:

ԶԱՆԱԿԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ

§ 159. Քանակական թվականներն են՝ մի, երկու, երեք, չորք, հինգ, վեց, երեք (եօթն), ութ, ինն, տասն, ապա 11-ից մինչև 16-ը մասնակի փոփոխություններով միավորները սկզբից բարդվում են տասն թվականի տասան ձևին՝ մետասան, երկոտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգետասան, վեշտասան, այնուհետև 17-ից մինչև 19-ը միավորը և տասնավորը միանում են և շաղկապով երեքն տասն, ութն տասն (կամ ութուտասն), իննն տասն, իսկ քսանից սկսած միավորները և շաղկապով հարադրվում են տասնավորներին վերջից՝ քսան և մի, քսան և երկու..., երեսուն և երեք..., քառասուն և ութ..., յիսուն և չորք..., վաթսուն և հինգ..., երանասուն և ինն..., ութսուն և վեց..., իննսուն և երեք..., հարեր, հարեր և մի..., երկերիս, երեքհարիս, չորեքհարիս, հինգհարիս, վեցհարիս, երեքհարիս, ութհարիս, իննհարիս, հազար, բեր (բիր) և այլն:

Ծանոթություն 1. Հարյուրավորներին, հազարավորներին և բիր-ին սկզբից ավելացող թվականները կցվում կամ հարադրվում են առանց շաղկապի՝ հինգհարիս կամ հինգ հարիս, երկու հազար, երկու բիր և այլն:

Ծանոթություն 2. Հարյուրավորներին և հազարավորներին բարդվող միավորները միանում են և շաղկապով, իսկ միավորներից բարձրերը՝ թե՛ շաղկապով, թե՛ առանց շաղկապի. օրինակ՝ Երկերիս ութսուն և երեսն, և այլ և ս երեք հարեր և քառասուն այր (Եղիշէ, էջ 120): Հարք երեք հարեր և ութն տասն (Խոր., 2-րդ, Գ): Հազար և երեսուն և վեց (Եղիշէ, էջ 120): Յերկերիս և ի հընգետասան բիրոց ամաց (Թռն., Ա, էջ 332): Չորք հազարք և հինգ հարեր չափովն (Եզեկ., ԽԸ, 33) և այլն:

§ 160. Քանակական թվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ ենթարկվելով տարբեր հոլովումների:

1. Մի թվականը հոլովվում է *n* հոլովիչով՝ միայն եզակի թվով, սեռականում ստանում է նաև *n* շ վերջավորությունը, իսկ տրականում՝ ում հոլովակերտը՝ սեռ.՝ միոյ, միոջ, տր.՝ միում, բաց.՝ ի միոջէ, ի միոյ, գործ.՝ միով:

2. Երկու, երեք, չորք թվականները հոլովվում են միայն հոգնակի թվով, ըստ որում երկու թվականը հոլովվում է ու, իսկ մյուսները՝ ի հոլովիչով:

Ու.	երկու	երեք	չորք
-----	-------	------	------

Հ.	(զ)երկուս	(զ)երիս	(զ)չորս
Ս. Տ.	երկուց	երից	չորից
Բ.	յերկուց	յերից	ի չորից
Գ.	երկուք	երիք	չորիք

Ծանոթություն. Երկու թվականը ուղղական հոլովում խիստ հազվադեպ հանդիպում է երկուք ձևով. օրինակ՝ Լեռինքն երկուք (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ):

3. Հինգ-ից սկսած՝ մյուս բոլոր թվականները հոլովվում են և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվով:

4. Հինգ, վեց, ութ, ինն, մետասան, երկոտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգետասան, վեշտասան թվականները և բոլոր տասնավորները, սկսած քսանից՝ քսան, երեսուն, քառասուն, յիսուն, վաթսուն; երանասուն, ութսուն, իննսուն, հոլովվում են Ի պարզ հոլովմամբ: Թեք հոլովներում տասնավորների վերջնավանկի ու-ն տղվում է՝ երեսնի, քառասնի և այլն:

		Եզակի			Հոգնակի	
Ու.	հինգ	ինն	քսան	հինգք	ինունք	քսանք
Հ.	(զ)հինգ	(զ)ինն	(զ)քսան	(զ)հինգս	(զ)ինունս	(զ)քսանս
Ս. Տ.	հնգի	ըննի	քսանի	հնգից	ըննից	քսանից
Բ.	ի հնգէ	յըննէ	ի քսանէ	ի հնգից	յըննից	ի քսանից
Գ.	հնգիս	ըննիս	քսանիս	հնգիք	ըննիք	քսանիք
				կամ		
				հնգօք		

Հոգնակի թվում ինն թվականը հոլովվում է նաև ու հոլովիչով՝ ինունք, ի-նունք, յինունք, իննուք (կամ՝ իննամքք):

5. Երեք (եօթն) թվականը հոլովվում է ներքին թեքման Ա հոլովմամբ՝ սեռ.-տր.՝ երեքն, բաց.՝ յերեքանէ, գործ.՝ երեքմք, հոգն., ուղղ.՝ երեքնք, սեռ.-տր.՝ երեքանց, բաց.՝ յերեքանց, գործ.՝ երեքմքք:

6. Տասն, երեքն տասն, ութն տասն, իննն տասն թվականները հոլովվում են ներքին թեքման Ի-Ա խառն հոլովմամբ՝ տասն. սեռ.-տր.՝ տասին. բաց.՝ ի տասնէ, գործ.՝ տասամք, հոգն. ուղղ.՝ տասունք, սեռ.-տր.՝ տասանց, բաց.՝ ի տասանց. գործ.՝ տասամքք: Տասն բաղադրիչ ունեցող նշված բարդ թվականները հոգնակի ուղղականում Թ-ից առաջ ստանում են ա ձայնավոր երեքն տասանք, ութն տասանք, իննն տասանք:

7. Բոլոր հարյուրավորները հոլովվում են Ո պարզ հոլովմամբ՝ հարեր. սեռ.-տր.՝ հարիրոյ, բաց.՝ ի հարիրոյ, գործ.՝ հարիրով, հոգն. ուղղ.՝ հարերք, սեռ.-տր.՝ հարիրոց, բաց.՝ ի հարիրոց, գործ.՝ հարիրովք:

8. Հազար քվականը հոլովվում է արտաքին թեքման Ի-Ա խառն հոլովմամբ՝ սեռ.-տր.՝ հազարի, բաց.՝ ի հազարէ, գործ.՝ հազարաւ, հոգն., ուղղ.՝ հազարք, սեռ.-տր.՝ հազարաց, բաց.՝ ի հազարաց, գործ.՝ հազարաւք (օք):

9. Քեր (քիր) քվականը հոլովվում է ՈՒ պարզ հոլովմամբ. սեռ.-տր.՝ քիրու, բաց.՝ ի քիրէ, գործ.՝ քիրու, հոգն. ուղղ.՝ քերք, սեռ.-տր.՝ քիրուց, բաց.՝ ի քիրուց, գործ.՝ քիրուք:

Քեր քվականը հանդիպում է նաև տարբեր հոլովիչներով հոլովված՝ քիրաւ կամ քիրեաւ, քիրօք, քիրոց, քիրով:

10. Հարադրական կազմություն ունեցող քվականների հոլովման ժամանակ սովորաբար հոլովվում է միայն վերջին բաղադրիչը:

Եզակի

Նոգնակի

ՈՒ.	երեսուն և հինգ	երեսուն և հինգք
Հ.	(գ)երեսուն և հինգ	(գ)երեսուն և հինգս
Ս. Տ.	երեսուն և հնգի	երեսուն և հնգից
Բ.	յերեսուն և հնգէ	յերեսուն և հնգից
Գ.	երեսուն և հնգի	երեսուն և հնգիք

ԴԱՍԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՒՆՎՈՒՄԸ

§ 161. Դասական քվականները կազմվում են քանակական քվականներից երորդ կամ յոթրդ ածանցներով՝ երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, տասներորդ, մետասաներորդ, հարիւրերորդ կամ հարիւրորդ, երկերիւրերորդ, հազարերորդ և այլն:

Մի քանակական քվականի համար իբրև դասական քվականի ձև գործածվում է առաջին բառը, որը հանդիպում է նաև առաջնորդ, առաջներորդ ձևերով:

Հարադրական կազմություն ունեցող քվականների դեպքում ածանցը դրվում է բոլոր բաղադրիչների վրա՝ քսաներորդ առաջին (կամ՝ քսաներորդ առաջնորդ, քսաներորդ առաջներորդ), քսաներորդ երկրորդ, յիսներորդ եւթներորդ, հազարերորդ քսաներորդ հինգերորդ և այլն:

§ 162. Դասական քվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ եզակի և հոգնակի թվով:

1. Առաջին քվականը հոլովվում է ո հոլովիչով, եզակի տրականում զուգահեռաբար ստանում է ում, իսկ եզակի բացառականում՝ է հոլովակերտները՝ սեռ.՝ առաջնոյ, տր.՝ առաջնոյ, առաջնում, բաց.՝ յառաջնոյ, յառաջնմէ, գործ.՝ առաջնով, հոգն. ուղղ.՝ առաջինք, սեռ.-տր.՝ առաջնոց, բաց.՝ յառաջնոց, գործ.՝ առաջնովք:

2. Մյուս դասական քվականները հոլովվում են արտաքին թեքման Ի-Ա

խառն հոլովմամբ, այն տարբերությամբ միայն, որ եզակի տրականում զուգահեռաբար ստանում են նաև ում հոլովակերտը՝ հինգերորդ. սեռ.՝ հինգերորդի, տր.՝ հինգերորդի, հինգերորդում, բաց.՝ ի հինգերորդէ, գործ.՝ հինգերորդաւ, հոգն. ուղղ.՝ հինգերորդք, սեռ.-տր.՝ հինգերորդաց, բաց.՝ ի հինգերորդաց, գործ.՝ հինգերորդաւք (օք):

3. Հարադրական կազմություն ունեցող դասական քվականները սովորաբար հոլովվում են իրենց բոլոր բաղադրիչներով՝ հազարերորդ քսաներորդ վեցերորդ-հազարերորդի քսաներորդի վեցերորդի և այլն:

ԱՆՉՆԵՐԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՒՆՎՈՒՄԸ

§ 163. Անձներական քվականները կազմվում են քանակական քվականներից երկն, երեան ածանցներով՝ երկոքին կամ երկոքեան, երեքին-երեքեան, հնգեքին-հնգեքեան, տասնեքին-տասնեքեան, չորեքսասանեքին-չորեքսասանեքեան և այլն:

Անձներական քվականները ցույց են տալիս այս կամ այն քանակով առարկաների միասին վերցված լինելը, օրինակ՝ վեցեքին կամ վեցեքեան=վեցն էլ, վեցն էլ միասին:

§ 164. Անձներական քվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ, միայն հոգնակի թվով և ու հոլովիչով:

Ու.	երկոքին,	երկոքեան
Հ.	զերկոսին,	զերկոսեան
Ս. Տ.	երկոցուն,	երկոցունց
Բ.		յերկոցունց
Գ.		երկոցունքք

ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ

§ 165. Քանակական, դասական և անձներական քվականները գործածվում են գոյական անունների հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս:

ա) Ետադաս գործածվելիս քվականներն ընդհանրապես հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին, որոնք քանակական և անձներական քվականների հետ դրվում են միայն հոգնակի, իսկ դասականների հետ՝ միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ամացն քառասնից (Գործ., Է, 30), ամսովք ութիւք (Թռոն., Ա, էջ 355), նախարարքն երեքեան (Եղիշէ, էջ 160), սեանցն քսանեցունց (Ելք, ԼԶ, 24), յամսեանն մետասաներորդի (Ծննդ., Ը, 5), յամի քսաներորդի եւթներորդի (Գ Թագ., ԺԶ, 15):

Ուղղական և հայցական հոլովներում ետադաս քանակական թվականը մեծ մասամբ թվով չի համաձայնում գոյականին. օրինակ՝ հարք երեք հարիւր և ութն տասն (Խոր., 2-րդ, Գ), ատուրս քառասուն (Ղուկ., Դ, 2) և այլն:

բ) Նախադաս գործածվելիս քանակական և դասական թվականներն ընդհանրապես հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյական անուններին, իսկ անձներական թվականները համաձայնում են, ըստ որում քանակական թվականների հետ գոյական անունները կարող են դրվել և՛ եզակի, և՛ հոգնակի, անձներականների հետ՝ միայն հոգնակի, իսկ դասականների հետ՝ միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ինն հազար ամի (Եզնիկ, 2-րդ, Ա), ի տասն դահեկանը (Ծննդ., ԻԴ, 22), քառասուն և ութ բեր սպառազինօք (Թռռն., Ա, էջ 361), ի հինգերորդ ամի (Կոր., Է), յիններորդ օրէն (Ղևտ., ԻԳ, 27), քսանեցունց սեանցն (Ելք, ԻԶ, 19), եւթանեցունց գառանցն (Թիւք, ԻԹ, 5) և այլն:

Երբեմն նախադաս քանակական թվականները կարող են հոլովվել, ըստ որում միայն հոգնակի թվով՝ համաձայնելով հոգնակի գոյական անվան հետ. օրինակ՝ երկոտասանից առաքելոցն (Փարպ., 3-րդ, Ճ), եւթանց ատուրց (Եզնկ., ԽԵ, 25) և այլն:

Առանձին դեպքերում դասական թվականները կարող են հոլովով համաձայնել գոյական անվանը՝ ի չորրորդում ատուրն (Եղիշէ, էջ 180), ի հինգերորդի ամի (Կոր., Զ) և այլն:

1. Մի թվականը, նախադաս թե ետադաս, հոլովով համաձայնում է գոյականին, որը հանդես է գալիս միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ի միմում ատուր (Եզնիկ, 2-րդ, ԺԳ), ի միոջէ ի հօրէ (Եզնիկ, 1-ին, ԻԸ), միով ակամբ (Երգ., Դ, 9) և այլն:

Ծանոթություն. Ետադաս գործածվելիս մի թվականը ստանում է անորոշ դերանվան նշանակություն՝ այր մի=մի մարդ, ինչ-որ մարդ:

2. Երկու, երեք, չորք թվականները, նախադաս թե ետադաս, հոլովով համաձայնում են գոյականներին, որոնք դրվում են միայն հոգնակի թվով. օրինակ՝ յերկուց բնութեանց (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ), եղբարքք երիւք (Եղիշէ, էջ 191), ի չորից հիւթից (Եզնիկ, 1-ին, ԻԳ) և այլն:

Երբեմն նկատվում են անհամաձայնության դեպքեր՝ հատկապես գործիական հոլովում՝ երեք մանկամբքն (Եզնիկ, 2-րդ, ԻԷ), երկու քարընկեցօք (Փարպ., 3-րդ, ՀԶ), յերեք ժամուց (Ագ., ԺԷ, 181) և այլն:

Վարժություն 128. Թարգմանել, առանձնացնել նախադաս և ետադաս գործածված թվականներն իրենց լրացյալների հետ միասին և բացատրել, թե հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել միմյանց հետ:

Ի միոջէ ի հօրէ երկու որդիք ծնան: Կապեցին զնա երիւք կարովք նորովք: Ի քարգմանութիւն դառնային հանդերձ արամբք երկուք: Ի չորից հիւթից ցօղեալ է: Ո՞ր հեռի էր յերուսաղեմէ հարեւր և վաթսուն ասպարիսաւ: Եւ ի կա-

տարիւ ամացն քառասնից՝ երև եցաւ նմա յանապատի... հրեշտակ Տեառն: Եւ եղև յետ ատուրց քսան և հնգից մոզպետն ինքնին մոզօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ: Արդ ի սկզբան երկոտասաներորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ գունդ կազմէր անհամար բազմութեամբ: Եւ կոչեցին զգալիսն արքունի յամսեանն առաջնում, յատուրն երեքտասաներորդի: Եւ նստաւ տապանն յեթներորդում ամսեանն ի քսան և յեւթն ամսոյն ի լերինս Արարատայ: Յամի քսաներորդի եւթներորդի Ասայի արքայի Յուդայ, թագաւորեաց Չամբրի: Եւ ծուկեաց նմա չորս օղամանեակս ոսկիս ի չորեցունց կողմանց նորա: Լինէր խօսնակից ի մէջ թագաւորացն երկոցունց: Ընկէց ի ձեռաց իւրոց զտախտակսն երկոսին: Հանդերձ Արշակունի տիկնաւն, և մանկամբքն երկօրամբք... հասանէր ի գաւառն Կարնոյ:

Վարժություն 129. Թարգմանել զրաբար, մի, երկու թվականները գործածել նախադաս, իսկ մյուսները՝ ետադաս, համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին հոլովով ու թվով:

Բոլորին կապեցին մի շղթայով: Երկու վկաներով հաստատեցին այդ խտսբերը: Մի օրում անցան այդ ճանապարհը: Մեռնում է Մծքինում՝ թագավորելով քսանհինգ տարի: Երեք տարի մնացին օտար երկրում: Չորս ամսից հետո (յետ) դարձյալ սկսվեց պատերազմը: Տասնմեկ ամիս պաշարեցին բերդը: Ուրք տարով մեծ էր նրանից: Վաճառեցին իրենց ուղտերը երեք հարյուր հիսուն դահեկանի: Տասներկու զինվորներից չորսին զլխատեցին: Հինգ նախարարներով հանդերձ ներկայացավ (հանդիման եղև) թագավորին:

Վարժություն 130. Թարգմանել զրաբար, առաջին երեք նախադասությունների դասական թվականները գործածել նախադաս՝ եզակի ուղիղ ձևով, իսկ մյուսներիցը՝ ետադաս, համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին հոլովով ու թվով:

Վռանշապուհ թագավորի հինգերորդ տարում հորինվեցին հայոց նշանագրերը: Ութերորդ ամսում պատգամավորներ է ուղարկում նրա մոտ: Առաջին պրահի լայնությունը հիսուն կանգուն էր: Յոթերորդ օրը (օրում) նրան իր մոտ կանչեց: Հենց առաջին օրվանից հավատարմության երդում էր պահանջում նրանից: Տասնմեկերորդ ամսից հետո թշնամու զորքը պարտության մատնվեց: Երկրորդ դահիլժի սյուների խոյակները պատեց ոսկով: Այդ քաղաքը շինեց իր թագավորության քսաներեքերորդ տարում: Յոթերորդ ամսվա տասնհինգերորդ օրում տոն էր: Երկրորդ հրովարտակով նախարարներին կանչում է Տիգրան:

Վարժություն 131. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված անձներական թվականները դնել իրենց ընդգծված լրացյալների հոլովով:

Եւ թշնամութիւն յափտեմական ի մէջ (երկոքեան) ազգաց քաջաց հաստատել: Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի լուիցէ կողմանցն (երկոքեան): Եւ ինքն էր կաղ (երկոքեան) ոտից իւրոց: Այնպէս կենդանոյն մորթեցին զսուրբսն (երեքին): (Երկոքեան) կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաքսաւ խաղային: Այլ սրբոյն Պատուսի (չորեքտասանեքեան) թղթովք պատմէ զկարառաքելակիցս և նիզակակիցս:

Վարժութիւն 132. Թարգմանել գրաբար, քվական անունների փոխարին դնել համապատասխան անձներական քվականներ՝ նախադաս կամ ետադաս, հոլովով ու քվով համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին:

Չորս կողմից քաղաքը պատեց պարսպով: Յոթ երեցներին էլ մորթեց մի գրում: Այդ մեծ պատերազմում երկու կողմերն էլ մնացին անպարտելի: Տասներկու որդիներով և թոռներով գալիս հասնում է այդ երկիրը: Ութ եղբայրներին էլ պատվիրեց զգուշանալ նրանցից: Երկու գետերից էլ ջուր էին տանում: Երեք երկրների բոլոր նախարարներին իր մոտ կանչեց: Քսան սպառազինված (վառեալ) մարդկանցով հարձակվեց թշնամու բանակի վրա:

ԵՂՇ ԱՂԱՆԴՈՅ

(Հատուած)

Արդ՝ մեր թողեալ զնոսա, հարցցուք զսոսա. Ջրուանն, զոր յառաջ քան զամենայն ինչ ասեն, կատարեալ՞ ոք էր, թէ անկատար: Եթէ ասիցեն՝ եթէ կատարեալ էր, լուիցեն՝¹ եթէ կատարեալն յումմ՞ կարօտանայր խնդրել որդի, որ զայցէ և զերկինս և զերկիր առնիցէ. զի եթէ կատարեալ էր, ինքն իսկ կարող էր առնել զերկինս և զերկիր: Ապա եթէ անկատար էր, յայտ է, թէ էր ոմն ի վեր քան զնա՝² որ զնորա թերակատարութիւնն լնուլ կարէր: Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա, նմա՝³ պարտ էր առնել զերկինս և զերկիր և զամենայն որ՝⁴ ի նոսա՝ առ ի ցուցանելոյ՝ զիւր բարերարութիւնն և զօրութիւն. և ոչ Ջրուանայ որդի շնորհել, որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ՝⁴ ի նոսա՝ առնիցէ:

Այլ, ասեն, փառաց առնէր զյաշտն:

Հարցցուք. փառքն յումեքէ՞ յաջողեալ էին նմա, թէ վասն զի մշտնջենաւոր էր՝ փառաւոր էր: Եթէ յումեքէ պարզուեալ էին նմա փառքն, հարկ է կարծել՝ թէ էր ոմն ի վեր քան զնա զօրագոյն և փառաւորագոյն, ուստի ի նա փառքն հասին: Ապա եթէ չէր ոք ի վեր քան զնա, ի զուր էր զյաշտն հազարամեան առնել. զի փառքն ոչ եթէ անձնաւոր ինչ են, այլ ի յաջողութենէ ուրուք անուանին

փառք, որպէս ի չաջողութենէ ուրուք անուանի թշուառութիւն. և երկոքին ի դիպաց արգասիք են, և ոչ անձանց հաստատութիւնք:

Եւ այլ և ս. զի եթէ արեգակն և լուսին չև և ս էին լեալ, որով ժամքն և ատուրք և ամիսք և տարիք կարգին, հազար ամն ուստի՞ երևէր. զի չէին՝⁶ ի միջի լուսատրքն, որք զթիւ ատուրք և ամսոց և տարեաց կարգէին, այլ յայտ է՝ թէ անմշտութեամբ լի են բաջադանքն:

Դարձեալ թէ՞⁷ երկինք և երկիր և որ ի նոսայն՝ չէին՝⁶ ո՞ր առնէր զյաշտն կամ ի՞: Յորժամ երկիր չէր և ոչ տունկք ինչ որ ի նմանէ, զբարսմունսն ուստի՞ գտանէր ունել ի ձեռին. կամ բնաւ զի՞նչ իսկ յազէր, զի անասունք չև և ս էին արարեալ: Եւ որ քան զամենայն անմտագոյն է, զհազար ամ, ասեն, յաշտ արար. և յետ հազար ամին յերկուացաւ, ասէ՞ թէ լինիցի՞ ինձ որդի Որմիզդ, և եթէ չլինիցի, և ի զուր ինչ վաստակիցիմ: Եւ այնու ցուցանէ՞ թէ տկար էր Ջրուանն և կարօտ՝⁸ և առանց զիտութեան՝⁹ և պատճառք՝¹⁰ չարեացն նոյն է, և ոչ Արիմն: Չի եթէ նորա չէր յերկուացեալ՝¹¹ որպէս ասենն, Արիմնն ոչ լինէր՝¹² զոր չարեացն արարիչ համբաւեն. այլ ինքն երկմտեաց, որ անհաւատն է և լի անկարգութեամբ...:

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, Գ)

¹ լուիցեն-կլսեն, թող լսեն

² էր ոմն ի վեր քան զնա-նրանից

վեր մեկը կար

³ ենթական դրված է տրական հոլովով պարտ

էր միադիմի բայի մոտ՝ նա պիտի

⁴ ստորոգյալը (են) զեղչված է

⁵ առ նախդիրը բացառականի հետ

նպատակի իմաստով՝ ցույց տալու համար

⁶ այստեղ՝ չկային իմաստով

⁷ գործածված է եթե իմաստով

⁸ այստեղ՝ կարիք ունեցող, կարիքավոր

⁹ առանց զիտութեան-տգետ, անգետ

¹⁰ պետք է թարգմանել եզակի իմաստով

¹¹ չէր յերկուացեալ-երկմտած

չլինէր, չկասկածեր

¹² ոչ լինէր. այստեղ՝ չէր լինի

ԴԱՍ ԶՄԱՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՊԱՏՃԱՌԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 166. Գրաբարի պատճառական բայերը կազմվում են *ուցան* (< ոյց+ան) ածանցով, որն ավելանում է անցյալ կատարյալի հիմքին, որից հետո դրվում է *ել* դերբայական մասնիկը: Այսպիսով, տարբեր լծորդության բայեր պատճառական դառնալիս վերածվում են Ե լծորդության բայերի: Պատճառական բայերը հիմնականում կազմվում են չեզոք սեռի բայերից. օրինակ՝ վազել, անց. կատ. հիմք՝ վազեաց-վազեցուցանել (=վազեցնել), յիշել-յիշեաց-յիշեցուցանել (=հիշեցնել), անցանել-անց-անցուցանել (=անցկացնել), զգալ-զգաց-զգացուցանել (-զգացնել), զարմանալ-զարմաց-զարմացուցանել (=զարմացնել), բազմիմ-բազմեաց-բազմեցուցանել (= բազմեցնել), ուսանիմ-ուս-ուսուցանել (=սովորեցնել), թոչիմ-թո-թոուցանել (=թոցնել), փախչիմ-փախ-փախուցանել (=փախցնել), ջեռնուլ-ջեռ-ջեռուցանել (=տաքացնել), զգենուլ-զգեց-զգեցուցանել (=հազցնել), զարթնուլ-զարթ-զարթուցանել (=զարթնեցնել) և այլն:

Մի քանի բայերի պատճառականի կազմության ժամանակ *ուցան* ածանցի *ց*-ն դառնում է *ս* կամ *զ*՝ կորնչիմ-կորուսանել, ելանել-ելուզանել (=դուրս հանել, դուրս բերել), ընկնուլ-ընկուզանել (= կուլ տալ, ընկղմել), փլչիմ-փլուզանել/փլուցանել (=փլցնել):

§ 167. Պատճառական բայերը խոնարհվում են Ե լծորդության ածանցավոր բայերի նման, ըստ որում ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում *ուցան* ածանցը պահպանվում է, իսկ անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում այդ ածանցի *ան* բաղադրիչն ընկնում է: Անցյալ կատարյալ ժամանակի եզակի թվի 3-րդ դեմքում *ուցան* ածանցի *ուց* բաղադրիչը շեշտված դառնում է *ոյց*՝ թաքուցանել-թաքոյց, մատուցանել-մատոյց, իջուցանել-իջոյց: Բուն հրամայականի եզակի թվի 2-րդ դեմքում սուր շեշտի հետևանքով *յ* և *ց* հնչյուններն ընկնում են՝ բազմեցուցանել-բազմեցոյց-բազմեցո՛, լցուցանել-լցոյց-լցո՛, ուսուցանել-ուսոյց-ուսո՛:

Պատճառական բայերն ընդհանրապես խոնարհվում են ներգործած: Խոնարհման օրինակ. *ուսուցանել*, ներկայի հիմք՝ *ուսուցան*, անցյալ կատարյալի հիմք՝ *ուսոյց*:

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ներկա		Անցյալ անկատար		
Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի	
1-ին դ.	ուսուցանեմ	ուսուցանեմք	ուսուցանեի	ուսուցանեաք
2-րդ -	ուսուցանես	ուսուցանեք	ուսուցանեիր	ուսուցանեիք
3-րդ -	ուսուցանի	ուսուցանեն	ուսուցաներ	ուսուցանին

Անցյալ կատարյալ

Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ.	ուսուցի
2-րդ -	ուսուցեր
3-րդ -	ուսոյց

ՄՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Առաջին ապառնի		Երկրորդ ապառնի		
Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի	
1-ին դ.	ուսուցանիցեմ	ուսուցանիցեմք	ուսուցից	ուսուցուք
2-րդ -	ուսուցանիցես	ուսուցանիցեք	ուսուցես	ուսուցիք
3-րդ -	ուսուցանիցի	ուսուցանիցեն	ուսուցի	ուսուցեն

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Բուն հրամայական		Հորդորական հրամայական		
Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի	
2-րդ դ.	ուսո՛	ուսուցի՛ք	ուսուսջի՛ր	ուսուսջի՛ք

Արգելական հրամայական

Եզակի	Նոգնակի
2-րդ դ.	մի՛ ուսուցաներ

Ապառնի դերբայ՝ ուսուցանելոց, անցյալ դերբայ՝ ուսուցեալ, ենթակայական դերբայ՝ ուսուցանող կամ ուսուցող:

§ 168. Գրաբարում պատճառականի իմաստն արտահայտվում է նաև անորոշ դերբայի հետ տալ բայի հարադրությամբ: Խոնարհման ժամանակ անորոշ դերբայը մնում է անփոփոխ, խոնարհվում է միայն տալ բայը (տալ բայի խոնարհումը տե՛ս § 170). օրինակ՝ Եւ նա ետ բերել ... աղ (Բուզ., 4-րդ, ԾԳ.)=Եվ նա բերել տվեց ... աղ: Ետ տանել նմա թուոթ աղաչանաց (Խոր., 2-րդ, Լ): Շատ տայր ընպել (Բուզ., 5-րդ, ԼԵ):

Վարժություն 133. Կազմել հետևյալ բայերի պատճառականը ուշա՛ն ծանցով.

ա) գնալ, հեռանալ, զարմանալ, յագեցնալ, մեղմանալ. բ) հնչել, հասանել, զարկանել, բնակել, փայլել. գ) յոզնիմ, նստիմ, թռչիմ, սնանիմ, շիջանիմ, դ) լնուլ, հեղձնուլ, զգենուլ, զարթնուլ, ջեռնուլ:

Վարժություն 134. Խոնարհել դարձույանել, հասույանել, լուսույանել, սնույանել, լցույանել պատճառական բայերը:

Վարժություն 135. Թարգմանել, որոշել պատճառական բայերի ժամանակը, դեմքն ու թիվը:

Բայց փոխանակ իմ թագաւորեցո՛ղ զԱրշակ զորդի իմ: Չգոյշ լինիցիք, գուցե որ զձեզ մոլորեցուցանիցէ: Թեթևացուցին զնա՛ն՝ թափեալ զցորեանն ի ծովն: Մի՛ թաքուցաներ յինէն զբան զոր ես հարցից քեզ: Եւ զզեցուցեն զպատմութեանն առնն այնմիկ զոր արքայն սիրէ, և հեծուցեն զնա յերկաթն արքունի: Դու բխեցուցեր զաղբերս և զվտակս, դու ցամաքեցուցեր զգետս սաստիկս: Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշմարիտն, քաղցրացո՛ղ՝ զդառնութիւն սղոտիդ: Մեծագոյ բարբառով զլերինս հնչեցուցանէին: Եւ գտեալ յԱսիայ պղնձածոյլ ոսկեզօծ պատկերս զԱրտեմիդեայ և զՀերակլեայ և զԱպոլոնի, տայ բերել յաշխարհս մեր: Եւ հեծուցէք զՍողոմոն զորդի իմ ի ջորուջն ինում, և իջուցէք զնա ի Գեհոն: Չեղբայրն իւր ետ կորուսանել:

Վարժություն 136. Թարգմանել զրարար:

Նստեցրեց նրան իր կառքում: Ամենքից վերև (ի վերոյ քան զամենեսեան) բազմեցրին Արշակ թագավորին: Զաղցով և ծարավով տառապեցնում էին գերված զինվորներին: Իջեցրին նրան կախաղանից: Միջմարերդն ամրացնում էր բարձր պարիսպներով: Շատերին բնակեցրին հեռավոր տեղերում:

Մի՛ թաքցրեք նրանց ձեր տներում: Արևը տաքացնում է երկիրը: Շտապ հասցրո՛ւ այս նամակը թագավորին: Արթնացրե՛ք նրանց քնից: Ինչո՞ւ վշտացրիք քո ընկերոջը: Հայոց երկրից հող և ջուր է բերել տալիս:

տաքացնել-ջեռուցանել

ԵՆՍ ԱՂԱՆՈՑ

(Հատուած)

Դարձեալ ասեն. «Չբարսմունսն զոր ի ձեռին ունէր, ցորդին իւր ցՈրմիզդ ետ, և ասէ. «Տայժմ ես վասն քոյ յաշտ առնէի, յայսմ հետէ դու վասն իմ առնիցես»:

Արդ եթէ նա վասն նորա յաշտ առնէր, զի որդի լինիցի նմա¹, իսկ Որմիզդ վասն նորա յո՞ր սակս² առնէր, միթէ կասկա՞ծ ինչ ուստեք էր նմա, և այնր աղագաւ պատուիրէր նմա վասն իւր յաշտ առնել, միթէ յորմէ զորդի՞ն խնդրեաց, թէ զուցէ ընդ որդոյն տալոյ՝ զնա բաժ առնուցու՞: Եթէ այն ինչ ի մտի էր նորա, բարսմունքն ինչ ոչ կարէին օգնել. և ի տալ զբարսմունսն չասաց սա՛ թէ «Դու ինձ յաշտ առնիցես», զի ցուցցէ թէ էր ոմն՝ որում նա վասն որդոյն յաշտ առնէր. և որդոյն պատուիրեաց վասն իւր նմին յաշտ առնել:

Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա և քան զորդին, որում զյաշտն առնէին, զնա պարտ էր իմանալ պատճառ իւրեանց և արարիչ ամենեցուն, և ոչ զՉրուան պատճառ Որմիզդի և Արհմենի. և զնոսա արարիչ չարեաց և բարեաց: Քան Չրուանայ որդի արարիչ տայր, որ ի վերն քան զՉրուանն էր, ինքն իսկ իւրովի չկարէ՞ր գերկինս և գերկիր և որ ինչ ի նոսա՛ առնել, որպէս յառաջագոյնն ասացաւ, և զիւր զօրութիւնն և զբարեբարութիւնն ցուցանել: Կամ թէ յորդոյն իւրմէ Արհմենայ կասկած ինչ էր նմա⁴, և վասն այնորիկ զբարսմունսն յՈրմիզդ՝ տայր, զի նոքօք յաշտ արարեալ վերագունին՝ անկասկած լինիցի, ապաքէն պարտ էր ումեք⁶ ի միջի լինել, որում զյաշտն առնէր: Եւ եթէ էր ոք ի միջի՞ որում օրէն էր զյաշտն առնել, ապա Չրուանն չէր մշտնջեմատր, այլ յումեքէ եղեալ: Եւ պարտ է խնդրել յումէ՛ նայն՝ եղև. և ո՛վ էր՝ ում ինքն զյաշտն առնէր, և ով այն՝ որում որդոյն հրամայեաց վասն իւր յաշտ առնել: Չի ոչ է մարթ ումեք սկիզբն առնուլ լինելոյ⁸, եթէ ոչ յայլմէ առնուցու զլինելն. և աստուած միայն կարող իցէ առնել յոչընչէ ինչ որպէս և կամի: Եւ արդ ո՞վ իցէ որ զՉրուանն արար, եթէ ոչ աստուած, որում և զյաշտն առնէր. որ և որդի այնպիսի ետ նմա, զի գերկինս և գերկիր և որ ի նոսա՛ առնիցէ: Եւ այն են զարմանք⁹ զի ինքն ոչ արար, և որդոյն Չրուանայ կախող է տալ զառնելն:

Այլ չէր¹⁰ ոք ի միջի, ասեն, որում Չրուան զյաշտն առնէր. եթէ այնպէս իցէ,

և ոչ Չրուանն իսկ էր¹⁰ և մեծի ծաղու արժանի է, զի չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր¹¹:

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, ե)

¹ այստեղ՝ իրեն

² յոր սակս-ինչ նպատակով՝ պատճառով

³ միթէ յորմէ զորդի՞ն խնդրեաց, թէ զուցէ

⁴ ընդ որդայն տալոյ՝ զնա բաժ առնուցու-մի՞թե նրանից (էր կասկածում), որից խնդրեց որդին՝ (մտածելով), թե որդին տալու դիմաց զուցե հատուցում պահանջի

⁵ էր նմա-նա ունեք

⁶ սովորական է՝ ցմբմիզող

⁷ ենթական պարտ էր միադիմի բայի մոտ տրական հոլովով՝ մեջտեղը

պիտի լինեք մեկը

⁷ Գ-Գ հող է, իսկ յ-ն ավելացել է

վերջինիս պատճառով

⁸ զի ոչ է մարթ ումեք սկիզբն առնուլ լինեք, որովհետև հնարավոր չէ, որ մեկը լինելու սկիզբ առնի

⁹ այն են զարմանք-զարմանալին այն է

¹⁰ այստեղ՝ չկար

¹¹ չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր-չեղաք (նա, որ չկար) չեղածին չեղածի համար զոն էր մատուցում

ԴԱՍ ՔԱՆԻՆՆԵՐՈՐԳ

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

§ 169. Գրաբարում կան մի շարք բայեր, որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում ունենում են տարբեր կարգի շեղումներ, իսկ ներկայի հիքից կազմվող ժամանակներում չեն շեղվում խոնարհման ընդհանուր կանոններից: Այդպիսի բայերը կոչվում են անկանոն բայեր: Անկանոն բայերի մի մասը, որոնք խոնարհման մեջ հանդես են գալիս մասնակի շեղումներով, նշվել են անցյալ կատարյալի հիմքի և նրա ժամանակների կազմության համապատասխան բաժիններում (տե՛ս § 40, 42, 43): Մտորև տրվում են մնացած անկանոն բայերը, որոնք ըստ իրենց շեղումների կամ անկանոնությունների բաժանվում են երկու խմբի: Առաջին խմբի բայերն անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում խոնարհվում են մասնակիորեն հնչյունափոխված արմատներով, իսկ երկրորդ խմբի բայերն ընդհանրապես խոնարհվում են այլ հոմանիշ արմատներով: Վերջին խմբի բայերը նաև պակասավոր բայեր են:

§ 170. Առաջին խմբի բայերն են՝ առնել, դնել, երդնուլ, լսել, հարկանել, ճանաչել, յառնել, տալ, տանել (իմ), որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում խոնարհվում են հետևյալ կերպ.

1. Առնել (=անել, կատարել, ստեղծել, դարձնել). անցյալ կատարյալի հիմքն է *արար*. անց. կատ.՝ արարի, արարեր, արար, արարաք, արարեք(իք),

արարին, 2-րդ աս.՝ արարից, արասցես, արասցե, արասցուք, արասջիք, արասցեն, բուն հրամ.՝ արա՛, արարե՛ք, հորդ. հրամ.՝ արասջի՛ր, արասջի՛ք, անց. դերբայ՝ արարեալ, ենթ. դերբայ՝ արարող: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ արարայ, 2-րդ աս.՝ արարայց և այլն:

2. Դնել, անց. կատ.՝ եղի, եղիր (եղեր), եղ, եղաք, եղիք, եղին, 2-րդ աս.՝ ե-րից, դիցես, դիցե, դիցուք, դիջիք, դիցեն, բուն հրամ.՝ դի՛ր, դի՛ք, հորդ. հրամ.՝ դիջի՛ր, դիջի՛ք, անց. դերբայ՝ եղեալ: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ եղայ, եղար, եղաւ, եղաք, եղայք, եղան, 2-րդ աս.՝ եղայց, դիցիս, դիցի, դիցուք, դիջիք, դիցին:

3. Երդնուլ. անցյալ կատարյալի հիմքն է *երդ*. անցյալ կատարյալում, բուն հրամայականում և 2-րդ ասպառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ասպառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ երդուայ, երդուար, երդուաւ, երդուաք, երդուայք, երդուան, 2-րդ աս.՝ երդուայց, երդուիցես, երդուիցե, երդուիցուք, երդուիջիք, երդուիցեն, բուն հրամ.՝ երդուի՛ր, երդուարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ երդուիջի՛ր, երդուիջի՛ք, անց. դերբայ՝ երդուեալ:

4. Լսել. անցյալ կատարյալի հիմքն է *լու*. անցյալ կատարյալում և 2-րդ ասպառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ասպառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ լուայ, լուար, լուաւ, լուաք, լուայք, լուան, 2-րդ աս.՝ լուայց, լուիցես, լուիցե, լուիցուք, լուիջիք, լուիցեն, բուն հրամ.՝ լո՛ւր, լուայ՛ք կամ լուարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ լուիջի՛ր, լուիջի՛ք, անց. դերբայ՝ լուեալ, ենթ. դերբայ՝ լսող:

5. Հարկանել. անցյալ կատարյալի հիմքն է *հար*, անց. կատ.՝ հարի, հարեր, հար կամ եհար, հարաք, հարեք(իք), հարին. 2-րդ աս.՝ հարից, հարցես, հարցե, հարցուք, հարջիք, հարցեն, բուն հրամ.՝ հա՛ր, հարե՛ք, անց. դերբայ՝ հարեալ: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև. անց կատ.՝ հարայ, 2-րդ աս.՝ հարայց և այլն:

6. Ծանաչել. անցյալ կատարյալի հիմքն է *ծան*. խոնարհվում է խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ ծանեայ, ծանեար, ծանեաւ, ծանեաք, ծանեայք, ծանեան, 2-րդ աս.՝ ծանեայց, ծանիցես, ծանիցե, ծանիցուք, ծանիջիք, ծանիցեն, բուն հրամ.՝ ծանի՛ր, ծանեայ՛ք կամ ծաներո՛ւք. հորդ. հրամ.՝ ծանիջի՛ր, ծանիջի՛ք, անց. դերբայ՝ ծանուցեալ, ենթ. դերբայ՝ ճանաչող:

7. Յառնել (=առողջանալ, վեր կենալ). անցյալ կատարյալի հիմքն է *յար*. խոնարհվում է խառն խոնարհմամբ՝ անց. կատ.՝ յարեայ, յարեար, յարեաւ, յարեաք, յարեայք, յարեան, 2-րդ աս.՝ յարեայց, յարիցես, յարիցե, յարիցուք, յարիջիք, յարիցեն, բուն հրամ.՝ արի՛, արի՛ք. հորդ. հրամ.՝ յարիջի՛ր, յարիջի՛ք, անց. դերբայ՝ յարուցեալ:

8. Տալ. անց. կատ.՝ տաու, տաուր, տա, տաուք, տաուք, տաուն, 2-րդ աս.՝ տաց, տացես, տացե, տացուք, տացիք, տացեն, բուն հրամ.՝ տո՛ւր, տո՛ւք, հորդ.

հրամ. տաջի՛ր, տաջի՛ք, անց. դերբայ՛ տուեալ, ենթ. դերբայ՛ տուող: Խոնարհվում է նաև կրավորածն անց. կատ.՝ տուայ, տուար, տուաւ, տուաք, տուայք, տուան, 2-րդ աս.՝ տուայց, տացիս, տացի, տացուք, տաջիք, տացին:

9. *Տանել(իմ)*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *տար*. անց. կատ.՝ տարայ, տարար, տարաւ, տարաք, տարայք, տարան, 2-րդ աս.՝ տարայց, տարացիս (տարցես), տարցի (տարցէ), տարցուք, տարջիք, տարցին (տարցեն), բուն հրամ.՝ տար՛, տարա՛յք, հորդ. հրամ.՝ տարջի՛ր, տարջի՛ք, անց. դերբայ՛ տարեալ, ենթ. դերբայ՛ տանող:

§ 171. Երկրորդ խմբի բայերն են՝ *գալ, երթալ, ընպել, լինել(իմ), ունել(իմ), ուտել*, որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում խոնարհվում են հետևյալ կերպ.

1. *Գալ*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *ել*. խոնարհվում է ներգործածն, իսկ բուն հրամայականի հոգնակի թվի 2-րդ դեմքում՝ կրավորածն: Երկրորդ ասպառնիում, սկսած եզակի թվի 2-րդ դեմքից, վերջավորություններից առաջ ավելանում է *ես*: Անց. կատ.՝ եկի, եկիր, եկն, եկաք, եկիք, եկին, 2-րդ աս.՝ եկից, եկեսցես, եկեսցէ, եկեսցուք, եկեսջիք, եկեսցեն, բուն հրամ.՝ ե՛կ, եկա՛յք, հորդ. հրամ.՝ եկեսջի՛ր, եկեսջի՛ք, անց. դերբայ՛ եկեալ, ենթ. դերբայ՛ եկող:

2. *Երթալ*. անցյալ կատարյալում խոնարհվում է *չոգ*, իսկ մյուս ժամանակներում՝ *երթ* արմատներով: Անցյալ կատարյալում և 2-րդ ասպառնու եզակի ին դեմքում խոնարհվում է կրավորածն, իսկ 2-րդ ասպառնու մյուս ձևերում խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ չոգայ, չոգար, չոգաւ, չոգաք, չոգայք, չոգան, 2-րդ աս.՝ երթայց, երթիցես, երթիցէ, երթիցուք, երթիջիք, երթիցեն, բուն հրամ.՝ ե՛րթ, երթա՛յք, հորդ. հրամ.՝ երթիջի՛ր, երթիջի՛ք, անց. դերբայ՛ երթեալ:

3. *Ընպել*. խոնարհվում է *արբենալ* բայի *արբ* արմատով՝ անց. կատ.՝ արբի, արբեր, արբ կամ էարբ, արբաք, արբէք(իք), արբին, 2-րդ աս.՝ արբից, արբցես, արբցէ, արբցուք, արբջիք, արբցեն, բուն հրամ.՝ արբ՛, արբէ՛ք, հորդ. հրամ.՝ արբջի՛ր, արբջի՛ք, անց. դերբայ՛ արբեալ: Խոնարհվում է նաև կրավորածն՝ անց. կատ.՝ արբայ, 2-րդ աս.՝ արբայց և այլն:

4. *Լինել(իմ)*. անցյալ կատարյալում խոնարհվում է *եղանիմ* բայի *եղ* արմատով, իսկ երկրորդ ասպառնիում՝ զուգահեռաբար և՛ *եղ*, և՛ *լի* արմատներով: Մնացած ձևերում խոնարհվում է միայն *լի* արմատով: Անց. կատ.՝ եղէ, եղեր, եղն, եղաք կամ եղեաք, եղէք, եղեն, 2-րդ աս.՝ եղէց, եղիցիս կամ եղիցես, եղիցի, եղիցուք, եղիջիք, եղիցին, կամ լիցիմ, լիցիս, լիցի, լիցուք, լիջիք, լիցին, բուն հրամ.՝ լե՛ր, լերո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ լիջի՛ր, լիջի՛ք, անց. դերբայ՛ լեալ:

5. *Ունել*, իմ (=բռնել, համարել և այլն), խոնարհվում է *կալուլ* կամ *կալնուլ* բայի *կալ* արմատով. անց. կատ.՝ կալայ, կալար, կալաւ, կալաք, կալայք, կալան, 2-րդ աս.՝ կալայց, կալցիս, կալցի, կալցուք, կալջիք, կալցին, բուն հրամ.՝ կալ՛ կամ կա՛, կալա՛յք կամ կալարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ կալջի՛ր, կալջի՛ք, անց. դերբայ՛ կալեալ:

6. *Ուտել*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *կեր*. անցյալ կատարյալում և 2-րդ ասպառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորածն, իսկ 2-րդ ասպառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ, անց. կատ.՝ կերայ, կերար, կերաւ կամ եկեր, կերաք, կերայք, կերան, 2-րդ աս.՝ կերայց, կերիցես, կերիցէ, կերիցուք, կերիջիք, կերիցեն, բուն հրամ.՝ կե՛ր, կերա՛յք, հորդ. հրամ.՝ կերիջի՛ր, կերիջի՛ք, անց. դերբայ՛ կերեալ, ենթ. դերբայ՛ կերող:

Վարժություն 137. Թարգմանել, որոշել անկանոն բայերի ժամանակը, դեմքն ու թիվը:

Ա. Յարեալ Դաիթ և փախեալ յաւոր յայնմիկ յերեսաց Սաւուդայ: Բայց ծանի՛ր զանիրաւութիւնս քո: Մի՛ տացուք զդաստերս մեր ուստերաց ժողովորոց օտարաց: Արասցուք նմա վերնատուն մի փոքրիկ, և դիցուք ի նմա մահիճս և սեղան և աթոռ և աշտանակ: Գովեսցին ամենքեան՝ որ երդնուն նովա: Ծանեալ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին: Լուաւ զայս ամենայն թագաւորն ի բերանոյ մեծ հազարապետին: Չհազար ամ յաշտ արար՝ զի թերև ս որդի մի լինցի նմա: Եւ դու ետուր ինձ պատասխանի իբրև ընկերի: Եւ տարցես նախ յայն տեղ՝ ուր բնակ իսկ իցէ հողն: Չթիկունս իմ հարին մեղաւորք:

Բ. Երթ ի գետը քո և լիջի՛ր դու անդ երէց՝ ուստի ես: Արբջի՛ք ջուր ի ջրհորոց ձերոց: Ես եղէց նմա ի հայր, և նա եղիցի ինձ յորդի: Ոչ կերայց հաց և ոչ արբից ջուր ի տեղուցս յայսմիկ: Չոգաւ յանդիման եղև թագաւորին Պարսից Շապիոյ: Եւ արք պարսիկք... որք էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա: Դի՛ր զայդ առաջի քո և կե՛ր: Քանզի իբրև եկին հասին հրամանք հրովարտակացն ի մեծ թագաւորէն Յունաց առ Տրդատ արքայն Հայոց Մեծաց՝ ոչ սակաւ ինչ խոսկութիւն եղև ի մեջ աշխարհին Հայոց: Եկայք, երթիցուք ոխտ դիցուք և դաշինս կոեսցուք ընդ ամենայն ազգս հեթանոսաց: Մեւսն եկն և փարատեաց զերկիւղն:

Վարժություն 138. Թարգմանել գրաբար:

Ա. Ես նրանց չլսեցի և տվեցի հրաման: Ծանաչիր, թե ովքեր են քո թշնամիներն ու բարեկամները: Մկրտված չէի, ինչո՞ւ ինձ արիր երեց: Հովնանը վեր կացալ և գնաց Նիհվե: Չգիտեր, թե ինչ պատասխան տա այդ խոսքերին: Երբեք սուտ չի երդվում: Ինչ որ կասի քեզ՝ կանես: Թագ կոնենք նրա գլխին (ի գլուխ) և կմեծարենք նրան: Դրան Հայոց մարզպան արեք: Ոսկի և արծաթ կտաք նրանց: Այս ընծաները կտանես քո հավատարիմ մարդկանց: Երբ մոտեցալ (մերձեցաւ) տանը, լսեց երգերի և պարերի ձայն: Իր դասերը կտա նրան կնության (ի կնութիւն): Ականջ դրեք իմ խոսքերին:

Բ. Բռնեցին նրան, շրթաներով կապեցին ձեռքերն ու ոտքերը: Մատուցեք

մեզ զհնի, որ խմենք: Իսկ նրանք եկան հասան Հայոց երկիրը: Լսեցեք բուրդ, որ իմ ամուսնու մահը իմ պատճառով (վասն իմ) եղավ: Ապա զնացին հաղթեցին Պարսից զորքին: Առավ նրա պտղից և կերավ: Թող խաղաղություն լինի ամբողջ աշխարհում: Ինչո՞ւ եկաք ինձ մոտ: Թող չխամի զհնի և օղի: Որտեղը մի կարգավ բռնեց: Կզնաս կրոնես նրան և կքերես ինձ մոտ:

ԵՂՏ ԱՂԱՆԴՈՑ
(Հատուած)

Հրամանա՞ւ¹, ասեն, մեռանիցին մարդիկ, թէ առանց հրամանաց: Եւ իսկ պարտիմք գիտել՝ թէ զի՞նչ հրամանք իցեն, և ուստի՞ քան հրամանացն ընդ աշխարհ տարածեալ իցէ:

Հրաման կապեալ² վասն մահուան՝ յաստուածատուր զիրս ոչ ուրեք գտանեմք. քանզի Տէրն մահու և կենաց՝ և կարճել իշխել զհրամանն իւր և երկայնել: Որպէս առ ջրհեղեղան ասէ, եղիցին ատուրք կենաց մարդկանս այսորիկ հարիւր և քսան ամ. և վասն բազմութեան անօրէնութեանն պակասեցոյց ի նոցանէ զքսանն: Եւ որպէս առ Ադամ ասէ. յատուր յորում ուտես ի պտղոյ ծառոյն, ի մմին մեռանիս. և առ իւրում բարերարութեանն, և վասն որդէծնութեան և մարդկան յաշխարհի սերելոյ. ներեաց մնա ինն հարիւր և երեսուն ամ, զի մի՛ զեղեցիկ ստեղծուածն իւր համօրէն ջնջեցի: Եւ վասն արտաստուացն Եզեկիայի արքայի՝ յաւելաւ մնա հնգետասան ամ: Եւ վասն ապաշխարութեան նիհուկացոցն՝ ոչ կորոյս զբաղաքն յաւուրն երրորդի ըստ քարոզութեան մարգարէին իւրոյ:

Եւ ոչ որպէս քաղեայքն աստեղանշմարք, որ և զծննդոց պատճառս և զմահուանց՝ յաստեղաց իբրև ի կենդանեաց³ դնեն: Որպէս թէ յորժամ ծնանիցինն, անդէն և մահուանքն իւրաքանչիւր ուրուք անվրէպ սահմանիցին. և ըստ այն ոչ յառաջել ունեք մեռանել հնար իցէ, և ոչ յամենալ:

Այլ յանդիմանեն զնոսս և պատերազմացն դէպք. զի ի միում ատուր բիւրք բիւրոց մարդկան կոտորին այլ և այլ տիովք կէսք մատաղօրեայք, և կէսք երիտասարդք, և այլք ի կատարեալ հասակի ծերութեան. որոց ծնունդքն ի միում ժամու չէին, և մահքն ի միասին եղանին:

Եւ դարձեալ՝ թէ յաստեղաց⁴ էին պատճառք ծննդոց, ընդէ՞ր ի հնդիկս⁵ ոչ ոք երբեք սպիտակ ծնաւ, և ոչ յայլ աշխարհս այնպիսի ինչ երևակ⁶. մի թէ ա՞նդր միայն ոչ եհաս աստղն սպիտակարար, և ոչ յայլ աշխարհս աստղն սև ազործ: Եւ ատամունքն հնդկին ուստի՞ իցեն այնչափ սպիտակ:

Դարձեալ բախտաւորութեանց և չուստութեանց՝ զաստեղսն դնեն պատ-

ճառս. որպէս թէ աստեղատունք ինչ իցեն, և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց աստեղացն յաստեղատունսն⁷ նոյնպիսիք և ծնունդքն լինիցին:

Մինչ դեռ առիւծն, ասեն, յաստեղատանն իցէ՝ և ծնանիցի ոք, թագաւոր լինելոց է. և մինչդէռ եզն է՝ և ծնանիցի ոք, հզօր և բարեմշակ գաւլոց է՝, և մինչդէռ խոյն է՝ և ծնանիցի ոք, մեծատուն լինելոց է, և որպէս նայն⁹ թաւ և ասուեղ է. և յորժամ կարիճն է՝ և ծնանիցի ոք, չար և մեղանչական լինելոց է: Եւ այլքն ևս այլոց ազգի ազգի իրաց պատճառք լինին: Որպէս թէ յորժամ Կոռնոսն¹⁰ յաստեղատունն մտանիցէ, թագաւոր մեռանի, որ եղև իսկ երկիցս, որպէս ասենն, առ Թէոդոսի կայսերք. և քաղեայքն պնդեալ էին՝ թէ մեռանի թագաւորն, և նա ոչ մեռաւ, զի յամօք լիցի սափաստու¹¹ արուեստգիտութիւնն:

Արդ նախ զայն ասասցեն. ո՞ր էհան զայնպիսի երկրական անուանս՝ զգիշակեր և զխոտակերս յերկինս, զի պատճառք ծննդեան մարդկան լինիցին. զի որ ոք ուրուք պատճառ ծննդեան կարիցէ լինել, նա ի վեր քան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստութեամբ¹²: Արդ հասարակաց¹³ մտօք հայեցեալ, տեսցուք ո՞ր ի վեր իցէ, մարդն՝ որ անասնոյն տիրէ, թէ անասունն՝ որ մարդոյն ի հարկի կայ,¹⁴ և ոչ միայն ի հարկի կայ, այլ և կերակուր նորա է: Եւ զազանացն զկէսսն փախստականս եղեալս տեսանեմք, և զկէսսն յանտառախիտ մայրիս ամրացեալ՝ յորժամ զբարբառ միայն մարդոյն լսիցեն: Քանզի զահ և զերկիւղ մարդոյն՝ արկեալ է արարչին ի վերայ զազանացն և սողնոցն և անասնոցն և թռչնոց, վասն առաւել զնա պատուելոյն...

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, ԺԳ, ԺԴ)

¹ հրաման քառն այստեղ և շարունակութեան մեջ զորժամովում է ճակատագիր իմաստով
² այստեղ՝ սահմանված իմաստով
³ զծննդոց պատճառս և զմահուանց՝ յաստեղաց իբրև ի կենդանեաց-ծնունդների ու մահերի պատճառը աստղերն են՝ իբրև կենդանիներ
⁴ զորժամոված է ուղղական հողովի նշանակությամբ՝ աստղերը
⁵ պետք է հասկանալ՝ սև ամորթ, նեգր
⁶ էակ (սև ամորթ իմաստով)
⁷ և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց

աստեղացն յաստեղատունսն-և պատճառ դարձող ինչպիսի աստղեր որ հանդիպում են այդ աստղատներում
⁸ այստեղ՝ լինելու է
⁹ ն-ն հող է
¹⁰ Երևակ կամ Մատուրն մոլորակը
¹¹ սափաստու-սուտումուտ
¹² նա ի վեր քան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստութեամբ-իմաստությամբ պիտի բարձր լինի նրանից, որի (ծննդան) պատճառն է
¹³ այստեղ՝ պարզ
¹⁴ ի հարկի կայ-ծառայում է

ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

§ 172. Պակասավոր են կոչվում այն բայերը, որոնք չունեն առանձին ժամանակներ կամ եղած ժամանակներում առանձին դիմավոր ձևեր: Այդ կարգի բայերից են՝ գալ, երթալ, ըմպել, լինել(իմ), ունել(իմ), ուտել (տես § 171): Գրաբարում պակասավոր բայեր են նաև՝ եմ, պարտել(իմ), գոլ, կայ, գոգ, չիք:

1. Եմ, ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները. ներկա՝ եմ, ես, է, եմք, էք, են. անցյալ անկատար՝ էի, էիր, էր, էաք, էին. 1-ին ապառնի՝ իցեմ, իցես, իցե, իցեմք, իցեք, իցեն:

Ծանոթություն. Բուն հրամայականում եմ բայն ունենում է ե՞ր, է՞ք կամ երո՞ւք ձևերը, որոնք առանձին չեն գործածվում, հանդիպում են միայն ողջ բառի հետ՝ ո՞ղջ եր (=ողջ եղիր), ո՞ղջ էք կամ ո՞ղջ երուք (=ողջ եղեք):

2. Պարտել, իմ(=պետք լինել, պարտավոր լինել, պարտք ունենալ). ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները. ներկա՝ պարտիմ, պարտիս, պարտի, պարտիմք, պարտիք, պարտիմ, անցյալ անկատար՝ պարտեի, պարտեիր, պարտեր, պարտեաք, պարտեիք, պարտեիմ, 1-ին ապառնի՝ պարտիցիմ, պարտիցիս, պարտիցի, պարտիցիմք, պարտիցիք, պարտիցին: Այս բայը չպետք է շփոթել Ե լծորդության պարտել (=հաղթել) կանոնավոր բայի հետ:

3. Գոլ (=լինել, գոյություն ունենալ), ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները, ըստ որում անցյալ անկատարում և առաջին ապառնիում գործածական են միայն եզակի և հոգնակի 3-րդ դեմքերը. ներկա՝ գոմ, գոս, գոյ, գոմք, գոյք, գոն, անցյալ անկատար՝ գոյր, գոյին, 1-ին ապառնի՝ գուցե, գուցեն:

4. Կայ (=կա). ունի միայն ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակների եզակի և հոգնակի 3-րդ դեմքերը. ներկա՝ կայ, կան, անցյալ անկատար՝ կայր, կային, 1-ին ապառնի՝ կայցե, կայցեն: Այս բայը չպետք է շփոթել Ա լծորդության կալ (=մնալ, կանգնել) կանոնավոր բայի հետ: Կայ բայի ժխտականը կազմվում է չ մասնիկով՝ չկայ, իսկ կալ բայինը՝ ոչ-ով՝ ոչ կայ (=չի մնում, չի կանգնում):

5. Գոգ (=ասա). ունի միայն երկրորդ ապառնի (քացի եզակի թվի 1-ին դեմքից), բուն և հորդորական հրամայականները 2-րդ ապառնի՝ գոգցես, գոգցե, գոգցուք, գոգցիք, գոգցեն, բուն հրամայական՝ գո՞գ, գոզե՞ք, հորդորական հրամայական՝ գոգցի՛ր, գոգցի՛ք:

6. Չիք (=չկա). ունի միայն այս ձևը:

§ 173. Պակասավոր բայերի գործածության վերաբերյալ պետք է նկատի ունենալ հետևյալը.

ա) Եմ, գոլ բայերի 3-րդ դեմքերը (եմ բայինը սովորաբար շեշտված), ինչպես նաև չիք բայը ուղղական հոլովով բառերի հետ գործածվելիս արտահայտում են կա, գոյություն ունի իմաստը. օրինակ՝ Ոչ ոք իցե որ օգնիցե քեզ (Բ. օր., ԻԸ, 32)=Ոչ ոք չկա, որ քեզ օգնի: Է ճանապարհ որ թուի յաչս մարդկանք որ ուղի իցե (Առակ., ԺԴ, 12)=Ճանապարհ կա. որ մարդկանց թվում է, թե ուղի է: Ջուր ոչ գոյր ի մնա (Ծննդ., ԼԷ, 25)=Նրա մեջ ջուր չկար: Չիք ինչ յերկրի՝ որ մնան է մնա (Յովք., ԽԱ, 24)=Երկրի վրա չկա մի բան, որ մնան է նրան:

բ) Եմ, գոլ, կայ բայերի 3-րդ դեմքերը, ինչպես նաև չիք բայը սեռական (երբեմն էլ տրական) հոլովով բառերի հետ գործածվելիս արտահայտում են ունենալու իմաստ. օրինակ՝ Էր նորա աղջիկ մի (Ծննդ., ԺԶ, 1)=Նա մի աղջիկ ուներ: Ոչ գոյր իր արու որդի (Փարպ., 1-ին, ԺԸ)=Նա չունեիր արու որդի: Կայցե՞ ձեր հայր կամ եղբայր (Ծննդ., ԽԴ, 19)=Ունե՞ք դուք հայր կամ եղբայր: Չիք սորա իշխանութիւն (Թոռն., Բ, էջ 562)=Սա իրավունք չունի:

գ) Եմ և կայ բայերը (սովորաբար դրանց 3-րդ դեմքերը) ներգոյականի իմաստ ունեցող (նախդրով տրական և հայցական) բառերի հետ գործածվելիս արտահայտում են գտնվելու, կա իմաստը. օրինակ՝ Չու արարեալ գնայ յերկիրն Արարադայ որ է ի կողմանս հիւսիսոյ (Խոր., 1-ին, Ժ)=Չվում գնում է Արարադի երկիրը, որը գտնվում է հյուսիսային կողմում: Կապեցի շղթայիք և կայ ի գանձի իմում (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ)=Շղթաներով կապեցի, և գտնվում է իմ գանձարանում:

դ) Եմ, գոլ բայերի եզակի 3-րդ դեմքերը, գործածվելով անորոշ դերբայի հետ, արտահայտում են պիտի, պետք է, կարելի է, կարող է, հնարավոր է իմաստները: Այս դեպքում անորոշ դերբայի հետ կարող է դրվել տրական հոլովով խնդիր, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով որպես ենթակա. օրինակ՝ Էր ինձ ...լինել այսօր յերկրի անծանօթում (Խոր., 1-ին, ԻԶ)=Այսօր ես պիտի լինեի անծանօթ երկրում: Ոչ գոյ մեզ բանալ զբերանս մեր (Դան., Գ, 33)=Մենք չենք կարող մեր բերանը բացել: Ի Յոբայ փորձանաց է ուսանել (Եզնիկ., 1-ին, ԺԹ)=Հորի փորձություններից պետք է սովորել:

Պարտիմ պակասավոր բայն անորոշ դերբայի հետ գործածվելիս արտահայտում է հարկադրական եղանակի իմաստ՝ պիտի, պետք է: Անորոշ դերբայն այս դեպքում աշխարհաբար թարգմանվում է դիմավոր բայով. օրինակ՝ Բայց զայն և ս պարտիմք գիտել (Եզնիկ, 1-ին, ԻԳ)=Բայց այն էլ պիտի իմանանք:

Վարժություն 139. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովների հետ և ի՞նչ իմաստով են գործածված եմ, գոլ, չիք պակասավոր բայերը:

Ի քաջ կային զանձք՝ և ոչ ոք էր որ յափշտակեր: Եւ այլ և ս աստեղք են, որ ի տարւոջ հազիւ մի անգամ հասանեն ի նոյն տեղի: Ոչ ոք էր, որ օգնէր Արշամայ: Եւ էին բազում սպասատրք արքունի: Բայց ինքն եթէ իցէ և եթէ չիցէ՝ զայն ոչ զհտէ, զի չէ ի բանաւորաց և ի մտաւորաց: Գոյ յոյս թէ շուն որ կենդանի է՝ լաւ է քան զանոն մեռեալ: Էր ոմն ի վեր քան զնա: Եթէ գոյր ոք երեխայ ի բազմութեան զօրուն՝ զզիշերն ամենայն մկրտեցին: Յորժամ տեսանէին ուրեք դուրս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ՝ թէ կերակուր ինչ գուցէ ի ներքս: Էին և այլ ստորք արք և կանայք: Եւ դրախտն ոչ եթէ յերրորդ երկինս իցէ... այլ յերկրի: Նիստ ի գետնի, զի չիք աթոռ: Եւ արք պարսիկք, որք... էին ի քաղաքի կայսեր: Եւ եթէ այլ ոք չգոյր դատատուր, և առ հայրն չկարէ՞ին երթալ:

Վարժութիւն 140. Թարգմանել, բացատրել, թե ինչ իմաստով են գործածված ընդգծված եւ. *գրչ. կայ. չիք պակասավոր բայերը և սեռական հոլովով դրված բառերը:*

Էր դուստր մի Անդրովկայ ուրումն: Բերան է նոցա, և ոչ խօսին: Է որդի մի Հովնաթանու հաշմն ոտիւք: Էր ներքինի մի Հայոց թագաւորին Արշակայ: Եւ լուսնի չիք իւր լոյս առանձին: Իսկ Վահանայ էր քոյրաթիւ ի Մամիկոնեան տոհմն: Ոյր իցեն երկու հանդերձ՝ տաքէ զմին այնմ, ոյր ոչն գուցէ. և ոյր կայցէ կերակուր՝ նոյնպէս արասցէ: Ոչ գոյին նորա որդիք, այլ դատերք միայն: Գատատան կայ իմ ընդ քեզ: Աղուեսուց որքք զոն և թռչնոց երկնից բոյնք: Ոչ գուցէ նոցա հովիւք: Վիշապի այլազգ ինչ բնութիւն չէ՝ եթէ ոչ օձի, այն յայտ իսկ է:

Վարժութիւն 141. Թարգմանել՝ ուշադրութիւն դարձնելով, թե ինչ նշանակութեամբ են գործածված եւ. *գրչ. և պարսկական պակասավոր բայերն անորոշ դերբայի և տրական հոլովի կամ միայն անորոշ դերբայի հետ:*

Չի քաջ արանց է յարձակ դաշտի և յազատ տեղուց կշռուել: Նա այր ժանտ է, և ոչ գոյ խօսել ընդ մնա: Այլ անդ էր լսել զձայնս լալոյ և զձայնս գուժի: Եւ այլ ինչ ոչ իցէ անդ տեսանել՝ բայց միայն ջուր և հուր և կաւ և մոխիր: Է և զայս իմանալ՝ թէ ոչ զի ես միայն արժանի եղայ խորհրդոյն: Չի արդ ժամ իսկ է մեզ ի բնոյ գարթնուլ: Եւ ընդ այն է զարմանալ, զի և ի ծառս համրացեալս՝ գտանին կերպարանք մարդկան: Եւ անդ էր տեսանել նոր զոմն Ողիսուս: Ոչ այժմ բազատրել է նմա, և ոչ ի վախճանի՝ որպէս ասենն՝ յաղթել կարէ: Ոչ պարտի օրէնսդիւր օրէնս դնել:

Վարժութիւն 142. Թարգմանել զրաբար, ընդգծված բառերը դնել սեռական հոլովով, իսկ ուշադրութեամբ բայի համար գործածել եւ. *գրչ. կայ. չիք պակասավոր բայերից որն է մեկը:*

Գուրք իրավունք չունէր դատելու նրանց: Ես ունեմ եղբայրներ և քույրեր: Ամեն ինչ, որ նա ունէր, տվեց նրան: Նրանք չունեն ոսկի և արծաթ իրենց տներում: Այդ թագավորները շատ զանձեր կունենան: Դրանք արու զավակ չունեն: Մենք հույս չունենք, որ նրանք այսօր կգան: Այդ երկրի քաղաքները պարիսպներ չունեն: Հունաց կայսրն ուներ մի գեղեցիկ դուստր:

ԵՂԱՆԱԿԻՉ ԲԱՅԵՐ

§ 174. Գրաբարում կան բայեր, որոնք անորոշ դերբայի հետ գործածվելիս արտահայտում են եղանակիչ իմաստ, այսինքն՝ անորոշ դերբային տալիս են այս կամ այն եղանակի, հատկապես հարկադրականի իմաստ: Այդ կարգի բայերը կոչվում են եղանակիչ բայեր: Պակասավոր բայերը նաև եղանակիչ բայեր են: Եղանակիչ-պակասավոր բայեր են նաև հետևյալները. *արժան է* (=պետք է, պատշաճ է), *պարտ է* (=պետք է), *պիտոյ է* (=պետք է), *օրէն է* (=կարելի է, սովորություն է, վայել է), *անկ է* (=վայել է, պատշաճ է), *վայել է* (=հարմար է, վայել է), *մարթ է* (=կարելի է), *հնար է* (=հնարավոր է, կարելի է), *հարկ է* (=պետք է), *ի դէպ է* (=հարմար է, տեղին է), *ի ճահ է* (=հարմար է, պատշաճ է), *փոյթ է* (=հոգն է, հոգ ունի), *կամ է* (=ցանկալի է), *պատշաճ է* կամ *պարտ և պտտշաճ է* (=պատշաճ է, պետք է, հարմար է), *հասանէ* (=վիճակված է, պիտի լինի), *մարթի* (=կարելի է, հնարավոր է, համարվում է), *պիտի* (=պետք է, հարկավոր է) և այլն:

Եղանակիչ բայերի մոտ ենթակայի իմաստ արտահայտող բառը դրվում է տրական հոլովով, որը պետք է թարգմանել աշխարհաբար ուղղական հոլովով, իսկ անորոշ դերբայը՝ դիմավոր բայով: Օրինակներ՝ *Որոց պարտ է պաշտել զնա և առնել զկամս նորա* (Ազ., Ե, 52)=Որոց պետք է պաշտեն նրան և կատարեն նրա կամքը: *Ինձ պիտոյ է ի քնն մկրտել* (Մատթ., Գ, 14)=Ես պետք է քեզից մկրտվեմ: Եւ ոչ պիտի մեզ այր սպանանել (Բ, Թագ., ԻԱ, 4)=Եվ մենք չպետք է մարդ սպանենք: *Չէր մարթ մարմնատրի անմահ կալ* (Եզնիկ, 1-ին, ԺԸ)=Մարմնավորը չէր կարող անմահ մնալ:

Հաճախ եղանակիչ բայերը գործածվում են միայն անորոշ դերբայի հետ, առանց տրականով ենթակայի՝ արտահայտելով ընդհանուր բնույթի հարկադրական իմաստ: Այս դեպքում անորոշ դերբայն աշխարհաբար թարգմանվում է անորոշ դերբայով, իսկ եղանակիչ բայերը՝ իրենց արտահայտած համապատասխան իմաստներով. օրինակ՝ *Սկսցուք ուստի արժան է սկսանել* (Եղիշէ, Էջ 5)=Սկսենք այնտեղից, որտեղից պետք է սկսել: *Յերբայեցուց լեզու երկին շմարթի ասել* (Եզնիկ, 4-րդ, Է)=Երբայեցիների լեզվով չի կարելի ասել երկինք:

Ունիմ անկանոն-պակասավոր բայը նույնպես կարող է եղանակիչ իմաստով գործածվել անորոշ դերբայի հետ, սակայն տարբեր դեմքերով՝ արտա-

հայտելով կարողանալ իմաստը. օրինակ՝ Մոյնպէս ունիս նայել և ընդ ջոյս ծովու (Թոռն., Բ, էջ 28)=Այսպէս էլ կարող ես նայել ծովի ջրերին:

Վարժութիւն 143. Թարգմանել՝ ուշադրութիւն դարձնելով ընդգծված եղանակիչ բայերի, անորոշ դերբայների և տրական հոլովով դրված խնդիրների իմաստի և կիրառութեան վրա:

Ի դէպ էր ինձ անսալ ձեզ: Եւ չէ հնար լուսնի յերկիր իջանել: Բայց պարտ և պատշաճ էր նոցա ոչ միայն ընդ արեգական և լուսնի ընդ արարածս զարմանալ, այլ և ընդ գեղեցիկ պարզ և անդադար ընթացից արշաւանս աստեղաց: Չէր մարթ անմարմնոցն ընդ կանայս մարմնատրս ամուսնանալ: Պիտոյ է ինձ յղել զքեզ առ թագաւորն Պարսից Ծապուհ: Արժան է քեզ ուրախ լինել այսօր: Եւ զի՞ պիտոյ է մեզ բնաւ մի ըստ միոջէ թուել: Եւ ինձ ասպետիս պարտ է զքեզ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան իմոյ հայրենեաց: Որով յայտ է, թէ երկուց անարարաց ի միասին չէ մարթ լինել: Չոր ձեզ պարտ է ընդունել:

Վարժութիւն 144. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան եղանակիչ բայերով մարթի, պարտ է, պարտան է, ի դէպ է, մարթ է, հար թ, դիմավոր բայերը դնելով անորոշ դերբայով, իսկ ենթակաները տրական հոլովով:

Ինչպէ՞ս (զիա՞րդ) այդ կարող է լինել: Նա պետք է գնա Տիգրոն և պատասխան տա արքային: Անկարելի է, որ նրանք մոռանան ձեր երախտիքը: Պատշաճ էր, որ դուք էլ նրանց որդիներին խնամեիք: Հարմար է, որ մենք ելնենք այս քաղաքից և գնանք այն քաղաքը: Ես պետք է Հռոմն (Հռովմ) էլ տեսնեմ: Այն չէր կարող վրիպել:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՆԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ (Հատուած)

Քանզի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Մասանայ պարսկի, որ վարէր զիր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց¹. և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ՝ որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին², սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի որդոյն Տիրանայ, և կռուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդոյն Վռամշապիոյ: Եւ իբրև գնա և ս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարասն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ և զանձն³ յարքունիս Պարսկաց երթայր, սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի: Վասն որոյ և աստուածաշարժութիւնն բարձրագլուխ կամակարու-

բեամբ⁴ երևելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբան տէրութեանն Ծապիոյ արքայից արքայի մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդոյ Վռամայ, զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց, և ելից գնա իբրև զպատկանդարան դեղեալ նետիւք: Եւ ըսկըսաւ եղջեր ածել⁵ անօրէնութեամբ, զոռոզանայր, և զոռալով հողմն հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի, և թշնամի և հակառակորդ երևեցուցանէր իւր զհատասցեալքս ի Քրիստոս, և նեղեալ տազնապէր անխաղաղասէր կենօք:

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խոռվութիւն և արինհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր⁶, եթէ յո՞⁷ թափեցից զդառնութիւն թիւնաւոր, կամ ո՞ր բացատրեցից⁸ զբազմութիւն նետիցն: Եւ առ յոյժ յիմարութեան⁹ իբրև զգազան կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց, եհար մինչ ի քաղաքն Մծքին, և բազում զաւառս Հռոմոնց անբեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրծիզ արար. կուտեաց զաւար և զգեթի, և ահաբեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելի Թէոդոս կայսր՝ քանզի էր խաղաղասէր... ոչ կամեցաւ ընդ առաջ նորա ելանել պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արևելից, առաքեաց առ նա բազում զանձիւք: Եւ արք պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց՝ ի ժամանակին կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա ի բազում բարկութենէն¹⁰, և դարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր Տիգրոն:

Եւ իբրև ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւն նորա, սկսաւ այլ և ս խորհուրդ յաւելուլ, որպէս որ զի ի հուր բորբոքեալ յաւելու բազում նիւթս փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դրդուցոյց զբազումս ի սուրբ ուխտն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք, և էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր: Յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց. և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեսեան: Եւ իբրև ետես՝ եթէ վարատեալ¹¹ ցրուեցան ի բազում կողմանս, ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ճախակողմանն՝ որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրև զհնոց առ այրել¹² զուխտ սուրբ եկեղեցոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիք բնակեալ ի կեանս իւրեանց իբրև ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմին իբրև զկենդանի ի գերեզմանի...: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն¹³ հզօրագոյնս կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին ի նոցանէ: Այսպիսի իմն եկեալ

հասնալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չզգան, և եթէ հարկանեն չիմանան. և իբրև ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իրեանց մարտ եղեալ կռուին...:

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ չչիջանիս. զի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ՝ որոց զոգիսն ձեր ի ձեցեց քաղեալ՝ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն, և զապականելի մարմինդ զէշաքարչ արարեալ իբրև զազիր մեռելոտի ի բաց ընկեցեալ: Ապաքէն զայդ կամիս՝ զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ. տեսջի՛ր յորժամ յայտնեսցի, ապա զիտասցես զելս կատարածի դորա:

Ասեն մոզքն. «Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաթութիւն, և ոչ ինչ կարօտ են նոքա մարմնատր մեծութեան. բայց եթէ ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազիսն, որ են ի տէրութեան քում, յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մտցէ ընդ օրինօք քովք: Արդ զմի բան զմեր վաղվադակի կատարեա՛ դու, արքայ. զօր զումարեա՛ և զունդ կազմեա՛ խաղա՛ զնա՛ դու յերկիրն Քուշանաց. և զամենայն ազգս ժողովեա՛ և անցո՛ ըստ Պահ դուռն ի ներքս՝¹⁴ և դու անդէն արա՛ քեզ բնակութիւն: Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդ կամաց քոց. և որպէս երևիս մեզ ի դեմիս մերում՝¹⁵, տիրես դու և երկրին Քուշանաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ: Բայց միայն զաղանդ քրիստոնէից բա՛րձ ի միջոյ»:

Հանոյ բուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին ի նմին բանի. հրովարտակս զրէր, պնդադեսսպանս արծակէր յամենայն տեղիս տէրութեան իւրոյ: Եւ այս է պատճեն հրովարտակին.

«Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ արեաց և անարեաց, բազմասցի ի ձեզ որչոյն մարդասիրութեան մերոյ. դուք ողջ լերուք, և մեր մեզէն ողջ ենք զիցն օգնականութեամբ:

«Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացար զնացար յերկիրն Յունաց, և առանց զորձոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցար զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն: Դուք զբարի զնտուս ամէք, և անապառ լերուք յարախորտեան. բայց զբանս զայս կատարեցէ՛ք վաղվադակի, զօր անքս:

«Մեք ի մտի երաք անվրէպ խորհրդովք խաղազ զնալ յաշխարհն արև ելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցանել ի մեզ զտէրութիւնն Քուշանաց. դուք իբրև զհրովարտակս զայս տեսանէք՝ անխափան վաղվադակի այրեն ձի զումարեցէք առաջոյ քան զիս, յանդիման լիջիք ինձ յԱպար աշխարհին»:

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց, ի Վրաց և յԱրուսից...:

(Եղիշէ, էջ 6-10)

¹ օրինօք մոզուց-մոզերի կրոնով
² որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին-ովքեր չէին ընդունում նույն կրոնը
³ գանձ. այստեղ նշանակում է հարկ
⁴ բարձրագույն կամակարութեամբ-ազատ ու համարձակ
⁵ եղջեր ամել-հոխորտալ
⁶ յանձն իւր տարաբերեր-ինքն իր մեջ ալեկոծվում էր
⁷ յո՞-ո՞ւմ վրա
⁸ ո՞ր բացատրեցից-ո՞ր արծակեմ

⁹ առ յոյժ յիմարութեան-սաստիկ իմարության պատճառով
¹⁰ արգել զնա ի բազում բարկութենէն-իջեցրեց նրա մեծ բարկությունը
¹¹ հոմանիշ է հաջորդ բային
¹² առ այրել-այրելու համար
¹³ ընդ վախճանել շնչոցն-շունչները փչելիս
¹⁴ անցո՛ ըստ Պահ դուռն ի ներքս-անցկացրո՛ Պահ դռնից ներս
¹⁵ ի դեմիս մերում-մեր գուշակությունների մեջ

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՍԵԿԵՐՈՐԴ

ԲԱՂԱԴՐՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

§ 175. Գրաբարի բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են անցյալ և ապառնի դերբայներով և են, լինիմ օժանդակ բայերի համապատասխան ձևերով:

Եմ օժանդակ բայը բաղադրյալ ժամանակներ է կազմում թե՛ անցյալ, թե՛ ապառնի դերբայների, իսկ լինիմ բայը՝ միայն անցյալ դերբայի հետ:

§ 176. Եմ բայն անցյալ դերբայի հետ կազմում է երեք բաղադրյալ ժամանակ՝ ներկա (վաղակատար-հարակատար ներկա), անցյալ (վաղակատար-հարակատար անցյալ), ապառնի:

Ներկա

(Վաղակատար-հարակատար ներկա)
գտեալ են, գտեալ ես, գտեալ է
գտեալ ենք, գտեալ էք, գտեալ են

Անցյալ

(Վաղակատար-հարակատար անցյալ)

գտեալ էի, գտեալ էիր, գտեալ էր
գտեալ էաք, գտեալ էիք, գտեալ էին

Ապառնի

գտեալ իցեմ, գտեալ իցես, գտեալ իցէ
գտեալ իցենք, գտեալ իցեք, գտեալ իցեն

Ներկա, անցյալ և ապառնի ժամանակներում անցյալ դերբայն աշխարհաբար թարգմանվում է վաղակատար կամ հարակատար դերբայներով: Եմ բայը ներկայում թարգմանվում է ներկայի համապատասխան ձևերով (եմ, ես է, ենք, եք, են), անցյալում՝ անցյալ անկատարի ձևերով (էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին), ինչպես նաև *լինիմ* բայի ըղծականի և պայմանականի անցյալ ժամանակներով (լինեի, կլինեի...), իսկ ապառնիում՝ *լինիմ* բայի ըղծականի և պայմանականի ապառնի ժամանակներով (լինեմ, կլինեմ...), ինչպես նաև *եմ* բայի ներկայի ձևերով (եմ, ես, է...): Ներգործական սեռի բայերը նույն ձևերով կարող են արտահայտել նաև կրավորական իմաստ. օրինակ՝ *սիրեալ եմ*=սիրել եմ կամ սիրվել եմ, սիրած եմ կամ սիրված եմ. *սիրեալ էի*=սիրել էի կամ սիրվել էի, սիրած էի կամ սիրված էի, սիրած լինեի կամ սիրված լինեի, սիրած կլինեի կամ սիրված կլինեի. *սիրեալ իցեմ*=սիրած լինեմ կամ սիրված լինեմ, սիրած կլինեմ կամ սիրված կլինեմ, սիրել եմ կամ սիրվել եմ, սիրած եմ կամ սիրված եմ:

Հաճախ *եմ* բայով և անցյալ դերբայով կազմված ներկա, անցյալ և ապառնի ժամանակների եզակի 3-րդ դեմքերի մոտ ենթակայի իմաստով իբրև խնդիրներ գործածված դերանունները և գոյականները դրվում են սեռական հոլովով, որոնցով արտահայտվում են բայի դեմքն ու թիվը. օրինակ՝ *ես տեսեալ եմ. դուք տեսեալ էք, արքայ տեսեալ է* ձևերի փոխարեն լինում են՝ *տեսեալ է.իմ, տեսեալ է ձեր, տեսեալ է արքայի*: Այս ձևերով արտահայտվում են միայն ներգործական և չեզոք իմաստներ: Ահա մի քանի բնագրային օրինակներ. Եւ զՈւռհա քաղաք շինեալ է նախնեացն մերոց (Բուզ., 5-րդ, ԼԲ)=Ուռհա քաղաքն էլ մեր նախնիներն են շինել: *Իմ եթէ չէր եկեալ և խօսեցեալ* ընդ նոսա (Յովհ., ԺԵ, 22)=Եթե ես եկած և խոսած չլինեի նրանց հետ: Մինչչև *ձեր խնդրեալ ինչ իցէ* ի նմանէ (Մատթ., 2, 8)=Նախքան դուք նրանից որևէ բան կխնդրեք:

§ 177. Եմ բայն ապառնի դերբայի հետ կազմում է երեք բաղադրյալ ժամանակ՝ ներկա (ապառնի ներկա), անցյալ (ապառնի անցյալ), ապառնի:

Ներկա

(Ապառնի ներկա)
գտանելոց եմ, գտանելոց ես, գտանելոց է

գտանելոց եմք, գտանելոց էք, գտանելոց են

Անցյալ

(Ապառնի անցյալ)

գտանելոց էի, գտանելոց էիր, գտանելոց էր
գտանելոց էաք, գտանելոց էիք, գտանելոց էին

Ապառնի

գտանելոց իցեմ, գտանելոց իցես, գտանելոց իցէ
գտանելոց իցենք, գտանելոց իցեք, գտանելոց իցեն

Ապառնի դերբայն աշխարհաբար թարգմանվում է ապառնի (կատարելի) դերբայով: Եմ բայը ներկա և անցյալ ժամանակներում թարգմանվում է ներկայի և անցյալի անկատարի համապատասխան ձևերով (եմ..., էի...), իսկ ապառնիում՝ ներկայի ձևերով (եմ, ես, է...), ինչպես նաև *լինիմ* բայի ըղծականի և պայմանականի ապառնի ժամանակներով (լինեմ, կլինեմ...): Ներգործական սեռի բայերը նույն ձևերով կարող են արտահայտել նաև կրավորական իմաստ. օրինակ՝ *սիրելոց եմ*=սիրելու եմ կամ սիրվելու եմ. *սիրելոց էի*=սիրելու էի կամ սիրվելու էի. *սիրելոց իցեմ*=սիրելու եմ կամ սիրվելու եմ, սիրելու լինեմ կամ սիրվելու լինեմ, սիրելու կլինեմ կամ սիրվելու կլինեմ:

§ 178. Անցյալ դերբայով և *լինիմ* բայով բաղադրյալ ժամանակներ կազմելիս անցյալ դերբայը մնում է անփոփոխ, իսկ *լինիմ* բայը խոնարհվում է, որով որոշվում են բայի եղանակը, ժամանակը, դեմքն ու թիվը:

Մահմ. ներկա՝ գտեալ լինիմ, գտեալ լինիս, գտեալ լինի, գտեալ լինիմք, գտեալ լինիք, գտեալ լինին:

Մահմ. անց. անկատար՝ գտեալ լինեի, գտեալ լինեիր, գտեալ լիներ, գտեալ լինեաք, գտեալ լինեիք, գտեալ լինեին:

Մահմ. անց. կատարյալ՝ գտեալ եղէ, գտեալ եղեր, գտեալ եղև, գտեալ եղաք (կամ եղեաք), գտեալ եղէք, գտեալ եղեն:

Ստոր. 1-ին ապառնի՝ գտեալ լինիցիմ, գտեալ լինիցիս, գտեալ լինիցի, գտեալ լինիցիմք, գտեալ լինիցիք, գտեալ լինիցին:

Ստոր. 2-րդ ապառնի՝ գտեալ եղեց, գտեալ եղիցիս (կամ եղիցես), գտեալ եղիցի, գտեալ եղիցուք, գտեալ եղիջիք, գտեալ եղիցին, կամ՝ գտեալ լիցիմ, գտեալ լիցիս, գտեալ լիցի, գտեալ լիցուք, գտեալ լիջիք, գտեալ լիցին:

Բուն հրամայական՝ գտեալ լե՛ր, գտեալ լերո՛ւք:
Հորդորական հրամայական՝ գտեալ լիջի՛ր, գտեալ լիջի՛ք:
Արգելական հրամայական՝ գտեալ մի՛ լինիր, գտեալ մի՛ լինիք:

Այս բաղադրյալ ձևերն ունեն հիծնականում կրավորական նշանակությոն և աշխարհաբար թարգմանվում են տարբեր իմաստներով. օրինակ՝ սիրեալ լինիմ=սիրվում են, սիրած են լինում կամ սիրված են լինում, սիրած կլինեն կամ սիրված կլինեն, սիրած լինեն կամ սիրված լինեն. սիրեալ եղև=սիրվեց, սիրած եղավ կամ սիրված եղավ:

§ 179. Բաղադրյալ ժամանակներում են և լինիմ բայերի փոխարեն երբեմն հանդես են գալիս կայ և ունիմ բայերը, օրինակ՝ գրեալ կայ (Փարպ., 1-ին, ԺԷ)՝ գրված է, եկեալ... կայր (Եզնիկ, 2-րդ, Դ)՝ եկել էր, կապեալ կան (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ)՝ կապված են, փակեալ ունի (Թոռն., Բ, էջ 18)՝ փակել է, նշանակեալ ունի (Կոր., Բ)՝ նշանակած ունեն, նշանակել են:

Վարժություն 145. Թարգմանել, դուրս գրել բաղադրյալ ժամանակներով որված բայերը՝ որոշելով նրանց եղանակը, ժամանակը, դեմքն ու թիվը:

Ո՞չ գիտես, զի խորհեալ է Գնել սպանանել զքեզ: Եւ կինն նորա յոյ էր, և հասեալ էին ատուրք ծննդեան իւրոյ: Եթէ մոլորեալ ինչ իցեն, արարէք զիս խելամուտ: Ի գառանցն լինելոց են գայք, որ կոտորելոց են գտուրքգառիմ: Անիծեալ լիցի օրն, յորում ծնայ: Որ լսելոցն իցէ՝ լուիցէ, և որ արհամարհելոցն իցէ՝ արհամարհեսցէ: Վասն զի լուեալ էր զմմանէ՝ թէ այր չար և անզգամ է: Ուր եղեն ժողովեալ հարք: Չի այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ: Մանրագորաւ բազում անգամ բժիշկք քուն ամեն այնոցիկ՝ որոց քուն հատեալ իցէ յաչաց: Եւ նա ելանելոց է և ունելոց զաշխարհս, և ի սնոտի յոյս կապեալ կան անհաւատք. որպէս և Հրեայք՝ որ ի զուր ակնկալութիւն կապեալ կան, եթէ Դաւիթ գալոց է՝ շինել զԵրուսաղէմ: Անկեալ կայր այն Գարեգին ի մէջ անկելոցն:

Վարժություն 146. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով համապատասխան բաղադրյալ ժամանակներով:

Ինչ որ լինելու է՝ կլինի: Դուք մի՛ քննեք իմ գործերը, որ կատարելու են: Եվ գրված էր նամակում այսպես: Ներս չէինք կարողանում մտնել, որովհետև դուրը փակված էր: Այդ խոսքերը լսած կլինի: Չեզանից մեկը մատնելու է ինձ: Նրա ջուրը աղբյուրի ակունքից է պոտորված: Եկել էին փղերով և անչափ զորքով: Եթե քաղցած լինի, կերակրիր նրան: Սրանք բնակվելու են Արարատյան գավառում: Հեռացել էին մեր երկրի սահմաններից: Եթե տեսնելու լինես նրան, ուղարկիր ինձ մոտ: Ճանապարհին որդիներից մեկը կորել էր: Ծնվել է օտար աշխարհում: Նրանց շտեմարանները լցված էին ցորենով:

Վարժություն 147. Թարգմանել՝ ուշադրություն դարձնելով ընդգծված բաղադրյալ ժամանակների և սեռական հոլովով խնդիրների իմաստի վրա:

Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում, գութ և սեր ունիմ ընդ աշ-

խարին ձեր: Հայր քո երդմնեցոյց զմեզ՝ մինչ չև վախճանեալ էր նորա: Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ: Բայց թէպէտ և նորա ատերեալ էր ատորուշան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանգիտեաց զալ յատեան հրապարակին: Այլ յայսմ ամենայն յայտ է՝ եթէ ոչ երբէք լեալ է Զրուանայ հայր աստուածոց: Նոյնպէս և մոլորութիւնն դիւաց խաբեաց զդիւցապաշտս Հայոց, եթէ զոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւաց: Չի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ, որոց զոգիսն ձեր ի ձեզք քաղեալ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն: Լուեալ է մեր յառաջնոցն՝ որք քարոզեցին զԳԶմարտութիւնն: Էր ոմն երիտասարդ ի քաղաքի, որոյ բազում և մեծամեծս չարիս գործեալ էր:

Վարժություն 148. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով համապատասխան բաղադրյալ ժամանակներով, իսկ անունները (դերանուն, գոյական) սեռական հոլովով:

Մենք լսել ենք նրա քաջության մասին: Ես պատվիրել եմ քեզ կերակրել: Նա իր երեսը ծածկել էր: Դուք չե՞ք կարդացել այդ նամակը: Նրանք մոռացած կլինեն այս խոսքերը: Դու ինքը ես ծնել մեզ: Մենք տեսել էինք այդ քաղաքը: Թագավորը չէր հայտնել իր խորհուրդը բոլորին: Նա տեսել է նրան: Գնելը խորհել էր սպանել քեզ: Դու խմե՞լ էիր այս ջրից: Դա եղել է շատ պատերազմներում: Դրանք են շինել այս գեղեցիկ ապարանքը:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԵՅ ԵՒ ՆՍՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
(Հատուած)

Որոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն՝ յոյժ ընդ ահիւ՛ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի, և յամենայն բանէ խռովի, և յամենայն իրաց դողայ. երազագէտ է այնպիսին ի կեանս իւրում, և յանգիտ կորուստն յուղարկի ի մահուան իւրում²: Որպէս և ասաց ոմն ի հնումն. մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է: Որ զմահ ոչ գիտէ, երկընչի ի մահուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկընչի ի մմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն ի միտս մարդոյ յանուսումնութենէ: Կոյր զրկի ի ճառագայթից՝ արեգական, և տգիտութիւն³ զրկի ի կատարեալ կենաց: Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք: Որպէս մեծ է ոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց:

Եթէ որ կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և⁴ մտօքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս. որպէս և տեսանենք իսկ՝ ոչ միայն ի չափաւոր մարդիկ, այլ և յոր⁵ մեծն է քան զամենայն: Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ: Իսկ եթէ առ մարմնաւորս⁶ այսպէս, որչափ և ս առաւել առ հոգւ որն⁶ ...:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խոր-

ՄԱԿԱՅ

§ 180. Գրաբարում մակբայները, ըստ իրենց արտահայտած իմաստի, լինում են չորս տեսակ՝ տեղի, ժամանակի, ձևի, չափի և աստիճանի:

Տեղի մակբայներ

Տեղի մակբայներն են՝ *այդր* (=այդտեղ), *այդրեն* (=այդտեղ, նույն տեղը), *այլուստ//այլուստ* (=ուրիշ տեղից), *այլուր* (=ուրիշ տեղ), *այլ ուրեմն*, *այլ ուրեք* (=ուրիշ տեղ), *այսր* (=այստեղ), *այսր անդր* (=այս ու այն կողմ), *այսրեն* (=այստեղ, նորից այստեղ), *այտի//այդի* (=այդտեղից), *անդ* (=այնտեղ), *անդեն* (=այնտեղ, նույն տեղը), *անդուստ* (=այնտեղից, այն կողմից), *անդր* (=այնտեղ, դեպի այնտեղ), *անդրեն* (=նույն տեղը), *անտի* (=այնտեղից), *առաջուստ//յառաջուստ* (=առջևից), *աստ* (=այստեղ), *աստանոր* (=այստեղ), *աստեն* (=այստեղ, այստեղից), *աստի* (=այստեղից), *աստուստ* (=այստեղից), *արտաքուստ* (=դրսից), *արտաքս* (=դուրս), *ի բաց* (=հեռու), *բացուստ//ի բացուստ* (=հեռվից), *զճանապարհայն* (=ճանապարհից), *ի մօտոյ*, *ընդ մօտոյ* (=մոտից, մոտերը), *մօտ ի մօտ* (=իրար մոտ, մոտերը), *յայսկոյս* (=այս կողմ, այստեղ), *յայնկոյս* (=այն կողմ, այնտեղ), *յետս* (=ետ, դեպի ետ, ետևից), *յետուստ* (=ետևից), *ի ներքս* (=ներս), *ուստէք* (=մի տեղից), *ուրեք* (=մի տեղ), *ի վեր*, *ի վայր* (=վայր, ցած) և այլն:

Ժամանակի մակբայներ

Ժամանակի մակբայներն են՝ *ամարայնի* կամ *ամարանի* (=ամռանը), *ամ ըստ ամէ* (=տարեցտարի), *ամ յամէ*, *ամի ամի* (=տարեցտարի), *այգուն* (=առավոտյան), *ընդ այգս այգուն* (=առավոտյան), *այգուն այգուն* (=ամեն առավոտ), *այգուց//յայգուց* (=առավոտվանից, վաղը, առավոտյան), *այժմ այժմիկ*, *այնուհետև*, *այսուհետև*, *այսօր*, *անագան* (=ուշ), *անագան ուրեմն*, *ապա*, *առաւօտու//առաւօտուց* (=առավոտյան), *ընդ առաւօտն//ընդ առաւօտս* (=առավոտյան), *առժամայն* (=իսկույն), *առ ժամանակ մի* (=մի առ ժամանակ), *արդ* (=այժմ), *արդեն//արդեն իսկ*, *գարնանայնի* (=գարնանը), *գիշերայն//գիշերի* (=գիշերը, գիշերով), *դարձեալ*, *դեռ*, *դեռևս*, *եռանդ* (=երեկ չէ մյուս օրը), *երբ*, *երբեմն երբեմն*, *երբէք* (=երբեմն, մի անգամ, մի ժամանակ), *երբէք երբէք*, *երեկ*, *ժամանակ առ ժամանակ*, *ընդ ժամանակս ժամանակս/ըստ ժամանակս ժամանակս* (=ժամանակ առ ժամանակ), *իբրև* (=երբ), *իսկոյն*, *կանխա*

հորոյն, և պատրաստեալ հորն՝ մինչև ուրուք ի նա փչեալ⁷ վառումն նորա յայտնի իմացալ⁸ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ չարութեանն. և անբժշկական վէրս յոգիս և ի մարմինս տեսանէր⁹:

Մերք շանթեր գալարեր իբրև զօժ թինաւոր, մերք պարզեր գոչեր իբրև զանիծ գայրացեալ. գելոյր, գլորեր, տապալէր երկդիմի մտօք և զխորհուրդս կամացն կամեր կատարել: Քանզի ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր, վասն զի ոչ էին համագունդ ի միում վայրի առ նմա, սկսաւ այնուհետև յառաջ կոչել զկրսերս յաւագաց և զանարգս ի պատուականաց և զտգէտս ի գիտնոց և զամարիս ի քաջ արանց. և զի՞ մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն զանարժանսն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր. մինչև զհայր և զորդի քակեր ի միմեանց:

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյն յատուածպաշտութեան, մանաւանդ որք էին յազգէ նախարարացն Հայոց, և ամենեղութեամբ ունէին զուրբ քարոզութիւն առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրէր զոմանս ի նոցանէ ոսկով և արծաթով, և զբազումս այլով եւս առատ պարգև օք. իսկ զոմանս ազարակօք և մեծամեծ գեղօք, զոմանս պատուովք և իշխանութեամբք մեծամեծօք: Եւ այլ և սնոտի յոյս ոգւոց առաջին դնէր. և այսպէս հրապուրէր և յորդորէր հանապազ. «Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալջիք¹⁰, և զձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուցիք ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դից օրինացս¹¹, ի մեծութիւնս և յաւագութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախարարացս, և առաւել և ս զանցուցից»¹²: Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեսեան, խօսելով ընդ նոսա ի պատճառս սիրոյ¹³, զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ զնոսա ըստ առաջին խորհրդակամացն խրատուց: Եւ զայս առնէր սկսեալ ի չորրորդ ամէն մինչև մետասաներորդ ամն իւրոյ տէրութեանն:

(Եղիշէ, էջ 14-17)

¹ ընդ ահիւ-երկյուտի մեջ
² յանգիւտ կորուստն յուղարկի ի մահտան իւրում-մահաճախի անդառնալի կորստյան է մատնվում
³ պետք է թարգմանել՝ տգետը
⁴ այստեղ՝ բայց
⁵ բացակայող հարաբերյալի նախդիրը դրված է հարաբերակամի վրա՝ փխ. ի նմա որ
⁶ առ նախդիրը հայցականի հետ վերաբերության իմաստով՝ մարմնավոր

քաների վերաբերմամբ
⁷ մինչև ուրուք ի նա փչեալ-դեռ ոչ որ նրա վրա շփած
⁸ յայտնի իմացաւ-հայտնի դարձալ
⁹ յոգիս և ի մարմինս տեսանէր-հոգիների և մարմինների համար պատրաստում էր
¹⁰ յանձին կալջիք-հանձն առնէք
¹¹ ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դից օրինացս-մեր երևելի աստվածների կրոնի ճշմարտությանը
¹² առաւել և ս զանցուցից-էլ ավելի կբարձրացնեն
¹³ ի պատճառս սիրոյ- սիրո պատրվակով

(=շուտ), հանապազ/հանապազորդ (=միշտ, շարունակ), հանապազոր (=ամեն օր), հերոս/ի հերոսն հետ (=անցյալ տարի), ծմերայնի/ծմերանի (=ծրմունք), մերթ ընդ մերթ, միս անգամ, միշտ, յայնժամ (=այն ժամանակ), յար (=միշտ, շարունակ), յարածամ (=միշտ), յարիտեան, յորժամ (=երբ), մախ, նոյնհետայն (=իսկույն), նոյնժամայն (=նույն ժամին, իսկույն), վաղվաղակի (=շուտով, իսկույն), վաղի/ի վաղի անդր/ի վաղին//առ վաղի (=հաջորդ օրը, վաղը, առավոտյան), տարածամ (=վաղածամ), ցանկ կամ ցանգ (=միշտ, շարունակ, մինչև վերջ), ցարդ/ցարդ և ս (=մինչև այժմ), օր ըստ օր, օր քան օր (=օրեցօր) և այլն:

Չև ի մակբայներ

Չև ի մակբայներն են՝ ակամայ/յակամայ, այլ ընդ շայրյ (=*տարբեր ձևով*), անծամբ անծին (=ինքն իրեն, ինքն իր կողմից), առաւելապէս, առնաբար/առնապէս (=տղամարդու պէս, քաջաբար), արագ, արագ արագ, ահ ընդ ահ (=վախվիտելով), արմատաքի (=արմատով, արմատից), արացի (=տուքով, քացով), բերանացի (=բերանով), բռնի, բռնցի (=բռով), գլխիվայր, գլխովին/ի գլխիտվին, դիրաւ կամ դիրեաւ (=հեշտ կերպով), զուր/ի զուր, իւրովի/իւրովին, լռելեայն, խառն ի խառն, խիտ առ խիտ, կաղ ի կաղ/կաղ ի կաղա/կաղս ի կաղս (=կաղալով), կեղծս ի կեղծս (=կեղծ, շինծու կերպով), կենդանոյն (=ողջ-ողջ), կերպս կերպս/ի կերպս կերպս (=զանազան ձևերով), հազի, հազի հազի, ի հարկէ/հարկաւ (=բռնի կերպով, ակամա), ձեռն ի ձեռն (=ձեռքով), ճեպ ի ճեպոյ (=շտապելով), յանգէտս (=չիմանալով), յանպատրաստից, յանզգաստից/յանզգաստուց (=հանկարծ), ընդ վայր, վայրապար (= իզուր տեղը), վարկապարագի (=վայրիվերո), տարապարտուց/ի տարապարտուց (=իզուր տեղը, իզուր), փոյթ ի փոյթոյ (=շտապելով) և այլն:

Չափի և աստիճանի մակբայներ

Չափի և աստիճանի մակբայներն են՝ առաւել, բազում անգամ, գամ քան զգամ (=քիչ-քիչ), գամու գամու (=շատ անգամ), երկիցս (=երկու անգամ), երիցս (=երեք անգամ), կարի, կրկին, կրկնակի, հազ քան զհազ (=քիչ-քիչ), հասարակ առ հասարակ (=հավասար չափով), հնգիցս, յաճախ, յոլովակի/յոլով անգամ (=շատ անգամ), յոյժ, շատ, սաստիկ, ի սպառ, ստեպ, ստեպ ստեպ, վերսահն/ի վերստին և այլն:

§ 181. Կան մակբայներ, որոնք հաճախ գործածվում են մեկից ավելի մակբայական նշանակությամբ. այսպես, օրինակ՝ *անդ* մակբայը գործածվում է և՛ տեղի, և՛ ժամանակի իմաստով՝ Շինէ անդ (=այնտեղ) տուն բնակութեան (Խոր., 1-ին, Ժ): Քանզի անդ (=այն ժամանակ) մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր...

ջանային տիրել ի վերայ միմեանց (Խոր., 1-ին, Ժ):

Տարբեր մակբայական իմաստով են գործածվում նաև հետևյալ մակբայները՝ *անդէն* (1. այնտեղ, 2. այն ժամանակ), *անդրէն* (1. այնտեղ, նույն տեղը, 2. նորից), *աստ* (1. այստեղ, 2. այս ժամանակ), *աստէն* (1. այստեղ, այստեղից, 2. այս ժամանակից, այժմվանից), *անդուստ* (1. այնտեղից, 2. այն ժամանակից) և այլն:

§ 182. Գրաբարում շատ մակբայներ կազմվում են տարբեր խոսքի մասերից մակբայակերտ ածանցներով՝ *բար*, *պէս*, *օրէն*, *ակի*, *անակի*, *ոյն*, *այն*, *ի*, *ցի(ացի)*, *իցս*, *եք(եք)*, *աքի*. օրինակ՝ քաջաբար, առիժաբար, սաստկապէս, գեղեցկապէս, ազատօրէն, վաղվաղակի, փութանակի, միահաղոյն (=միանգամից, միաժամանակ), առժամայն, բռնի, բերանացի, բազմիցս, երբեք (երբեք), արմատաքի և այլն:

Վարժություն 149. Թարգմանել, դուրս գրել տեղի մակբայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Քանի՛ վարժկանք իցեն ի տան հօր իմոյ հացալիցք, և ես աստ սովամահ կորնչիմ: Յոսն կաց այդի, թող ես այդ բազմեցայց: Վասն որոյ արժան է մեզ աստանօր մեծ գործ կատարել: Եւ քարշեալ ի բաց ընկեցին զմարմինս նոցա: Մի՛ ալ ուրեք երթիցես քաղել հասկ: Ելանէին ի վեր, և կործանէին զպարիսպ նորա: Յարուցեալ թագաւորն ել արտաքս: Տեսեալ զնա ի բացուստ՝ ոչ ծանեան: Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց: Չեւանեմ, քանզի աստէն մեռանիմ: Թողեալ էր զոմանս ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հայոց: Անթիւ բազմութիւն մարդկան ի ներքս բնակեցուցանէ:

Վարժություն 150. Թարգմանել գրաբար՝ ընդզօված բաները փոխարինելով համապատասխան տեղի մակբայներով (արտաքուստ, ի ներքս, անդր, աստ, յայսկոյս, անտի, ի հեռուստ, յ)այլուստ, ի բաց, աստի, ի վայր, այտի, այլ ուրեք, արտաքս):

Խորտակում էին դռները և դրսից ներս մտնում: Ամեն կողմերից հավաքվեցին այնտեղ: Այստեղ պետք է շինել արքունի ապարանքը: Այնտեղից եկան զեռի այս կողմը: Հեռվից տեսան նրան և ճանաչեցին: Ուրիշ տեղերից բերում էին մթերքներ (համբարս) և ուտում: Հեռու կացեք մեզանից: Այստեղից ընկավ ցած: Այդտեղից իջի՛ր և ուրիշ տեղ գնա: Նրանց դուրս հանեցե՛ք տանից: Հրաման տվեց նրան ներս կանչել:

Վարժություն 151. Թարգմանել, դուրս գրել ժամանակի մակբայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Ոչ կարի վաղ առնիցէ և ոչ յոյժ անագան: Դարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր

Տիգրան: Յորժամ յաջ ոտնս յենուի, զաջ լեառն ընդ գետին տանէի. յորժամ ի ձախ ոտնն յենուի, զձախ լեառն ընդ գետին տանէի: Ընդ առաւօտս առաւօտս բանային զըրունս տաճարին: Վաղիւն պատասխանի արասցուք քեզ: Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ առնոյր հրամանն դահճապետն վասն սրբոյն Գայիանայ սպանման: Խորշակահար լինի ամարայնի որդի անօրէն: Երբեմն այն Յոհան անցանէր առ այգեօք ուրումն. և էր ժամանակ զայգիսն յատելոյ: Կամ զերկիր՝ որ հանապազ բրնք, և ցանկ կոխեմք և զաղբ զմեր և զանասնոց մերոց ի նա հեղումք: Եւ երբէք երբէք խաւարեցուցանէ: Եւ անդէն թագաւորն ի ներքս կոչեցեալ զղարապետսն, հրամայէր գրել հրովարտակ: Վաղվաղակի հանէք զպատմութեանն առաջին և ագուցէք նմա: Եւ զկարգեալ ժոճիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն:

Վարժություն 152. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան ժամանակի մակբայներով (իբրև, ամարանի (ամարայնի), յայնժամ, վաղիւն, այգուն այգուն, ընդ առաւօտն, ընդ երեկս, առժամայն, հանապազ, վայր մի, օր քան զօր):

Երբ մտան տուն, տեսան հրավիրվածներին: Անտանը պատրաստում է իր կերը (զկերակուր): Այն ժամանակ Հերովդեսը գաղտնի (գաղտ) կանչեց մոզերին: Մովոր էին երկրպագել արևին ամեն առավոտ: Իր մոտ կկանչի քեզ վաղը այս ժամին: Առավոտյան դեմ ծաղկում է, իսկ(և) երեկոյան թառամում: Երբ բուսեց, իսկույն չորացավ տապից: Շարունակ լալիս էր և չէր մխիթարվում: Մնա դու այստեղ մի փոքր, մինչև մտնեն հարցնեն: Օրեցօր անում էր և մեծանում:

Վարժություն 153. Թարգմանել, դուրս գրել առանձին սյունակներում ձևի, չափի և աստիճանի մակբայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Եւ խնայեա՛ յանձն քո, մի՛ հեղուլ զարիւն եղբօր քո հարազատի՝ սպանանել զարդարն ի տարապարտուց յանխնայ: Չի յորժամ զտառապանաց բունիկն կամիցի շինել, բերանացի քաղէ տանի շիղս: Քանի՞ցս անգամ տուեալ է քեզ խրատ և պատուէր: Այլ և վիշապք, ասեճ, և նեանգը կեղծս ի կեղծս լինին: Խոյս ետ յերեսաց նորա Դաւիթ երկիցս: Չի և ձեզ դրունք փակեցցին, և մի՛ մերձեանաք ի սեղան իմ վայրապար: Եւ նոյնհետայն փոյթ ընդ փոյթ ազդ առնէ Փիլիպպոսի կայսեր հռովմայեցոց, օգնականութիւն ի նմանէ խնդրելով: Որչափ մերձեանայ, այնչափ առ սակաւ սակաւ աճէ ի նա լոյսն: Եթէ թողես զնա՝ լքցէ զքեզ ի ապառ: Անս տասն ստեպ ստեպ զայս օրինակ աւար ասեալ զամենայն երկիրն յապականութիւն դարձուցանէր: Եւ կանգնեցան կացին ի վերայ ոտից իւրեանց, ժողովուրդ բազում յոյժ յոյժ: Յայնմ հետէ, թէ կամաւ կամաւ՝ և թէ ոչ

կամաւ, յարեաւ թագաւորն Հայոց Արշակ... չոգաւ յանդիման երև թագաւորին Պարսից Շապիոյ: Պեղեալ երկուս խորս յոյժ քաջախորս և սաստկապէս լայնս: Չօրն դարանակալ յանպարտաստից յանկարծօրէն յայլակարծուց զնոսա յանկարծուստ յիւրաքանչիւր բազմականի ի վերայ հասեալք ըմբոնէին:

Վարժություն 154. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան ձևի և չափի ու աստիճանի մակբայներով (յանգգաստս, կենդանայն, ճեպով, սակաւ, յոյով, բազում անգամ//յոյով անգամ, տարապարտուց, երիցս, առատաբար, յաճախ, յոյժ, արմատաքի, առաւել):

Հանկարծակի կհասնի մահվան օրը: Նրան զցեցին կրակի մեջ (ի հուր) և ողջ-ողջ այրեցին: Հրամայում էր շտապ ուղարկել դեսպաններ Հայոց երկիրը: Ուսուցանում էր նրանց քիչ խոսել և շատ իմանալ: Շատ անգամ տեսնում եք, քայց չեք զգուշանում: Ինչո՞ւ՝ իզուր զրգոցցիր քո եղբայրներին: Երեք անգամ հարցրեց նրան: Ընդհինի մեզ քո պարզև ները առատաբար: Հաճախ կանչում էր նրան իր մոտ և խիստ հանդիմանում: Ծաղը արմատներով պոկեց հանեց: Մարտը ավելի էր սաստկանում:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՎՅՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ (Հատուած)

Իսկ արին Վարդան յառաջմատուցեալ և զաւագանին¹ հարցանէր², և միաբան ամենեցուն խրատու զգօրագլուխսն կարգէր.

Զգունդն առաջին տայր ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայն ամենայն նախարարեան³ համհարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն զնդին թևս աստի և անտի կազմէր նոցա:

Եւ զգունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունոյ, և նիզակակից նմա զԸնծայինն և զՆերսէս Քաջբերունի:

Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր ի ձեռն Թաթլոյ Վանանդացոյ, և նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, և զբազումս ի քաջ արանց աստի և անտի ի թևս նոցա:

Յանձն իւր առնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զբաջն Արշաիւր և զհարազատ եղբայրն իւր զՀամազասպեան:

Կարգէր և կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին⁴ դէմ յանդիման Արեաց զնդին, առ⁵ ափն Տղմուտ գետոյն:

Եւ իբրև այս նայնչէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրամտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և զազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին և ամբոխ աղաղակին⁶ երկոցունց կողմանց՝ իբրև ի մէջ

ամպոց շփոթելոց՝ ճայթմունս գործեր⁷, և հնչումն ձայնից զքարանձասս լե-
րանցն շարժեր: Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և ի փայլիւն պատենազէն վա-
ռելոցն իբրև նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին: Նա և ի բազում շո-
ղալ սուներացն և ի ճօճել բազմախոտն նիզակացն իբրև յերկնուստ ահագին
հրաձգութիւնք եռային⁸: Քանզի ո՞վ իսկ է բաւական ասել⁹ զմեծամեծ տագ-
նապ ահատր ձայնիցն, որպէս կոփիւնք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից
աղեղանցն զսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին:

Անդ էր տեսանել¹⁰ շտապ մեծի տագնապին¹¹ և զաղէտս անբաւ տարակու-
սանացն երկոցունց կողմանցն՝ առ ի յանդուզն յարձակմանէն զմիմեանս բա-
խելով. քանզի քանձրամիտքն յիմարէին և վատասիրտքն լքանէին. քաջքն
խիզախէին և նահատակքն գոչէին: Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմու-
թեանն՝ զգետն ի մէջ փակէին, և զանգիտեալ գունդն Պարսից ի դժուարութե-
նէ զետոյն՝ զտեղեւան զեռալ սկսան¹²: Իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցա-
նէին¹², ձի ի վերայ առեալ¹³ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ. սաստկապէս
բախեալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրատորք յերկիր ան-
կեալ դիաքաւալ խաղային:

Յայնմ մեծ տագնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, և տեսանէր զըն-
տիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, զի զծախակողմն շարժե-
ցին¹⁴ զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր ի տեղին, և զաջ թևն Պարսից
գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգագանօքն¹⁵, և շրջան առեալ կոտորէր մինչև ի
նոյն տեղի: Եւ այնպէս շտապ տագնապի¹⁶ ի վերայ հասուցանէր, մինչև
գունդն Մատեան քակեալ բաժանեցան ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ
և ս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային¹⁷:

Ապա դէտակն ի վեր ամբառնայր¹⁸ Մուշկան Նիսաւաւորտ, քակեալ զը-
մանս տեսանէր ի գնդէն Հայոց, և զկնի մնացեալ ի հովիտս լերանցն: Վասն
որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զհարեաւ զգօրս Արեաց, որք գտե-
ղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Վարդանայ: Եւ անդէն ի տեղոջն երկոքին
կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիա-
կանցն իբրև զքարակոյտս դերբկաց երևէին¹⁹:

Չայն իբրև ետես Մուշկան Նիսաւաւորտ, մնայր զազանացն Արտաշրի,
որ ի վերայ նոցա նստէր ի բարձր դիտանոցին իբրև յամուր քաղաքի. և ի
ձայն մեծ զալարափողոցն զիր գունդսն ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն
զնա ի մէջ փակէր:

Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի
տեղոջն գործեաց, յորում տեղոջ և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատա-
րեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարածամէր, և մօտ առ երեկս
կարճատը²⁰. բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ ի թանձրու-
թենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խտացեալ իբրև զփայտահարս մայրա-
ւորաց:

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց. վասն
այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտի ի վերայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն²¹.
և սաստիկ խուճապ տագնապի²² էր կողմանցն երկոցունց անկելոց: Եւ որք
մնացեալքն էին՝ վատնեալք և ցրուեալք լինէին ի լեռնադաշտս ամուր ձորոցն.
և յորժամ պատահէին միմեանց՝ դարձեալ միսանգամ²³ զմիմեանս սատա-
կէին: Եւ մինչև ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն²⁴:

Եւ քանզի զարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային
յորդահոսանս արեանց բազմաց: Մանաւանդ յորժամ տեսանէր ոք զբազմա-
կոյտ դիականցն անկելոց. սիրտն բեկանէր և աղիքն զալարէին՝ լսել զմշխուն:
խոցելոցն և զմոնչիւնս բեկելոցն, զթաւալգոր խաղալ սողալ վիրաւորացն,
զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն, զսրտաթափումն զանարի ա-
րանցն, զճշին կանացեացն, զողբս սիրելեացն, զաշխարհումն մերձաւորացն,
զվայ և զաւաղ բարեկամացն: Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղթեաց, և կողմ էր՝
որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն
մատնեցան:

Բայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց ի մեծ պատերազմին, ոչ ոք գոյր
այնուհետև ի մէջ զլիսաւոր, յոր յեցեալ ժողովէին գունդք մնացելոցն: Թէպէտ և
բազում այն էր որ պարտեցան՝ քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան,
և հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, և բռնանային ի վե-
րայ բազում զաւառաց և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր:

(Եղիշէ, էջ 116-119)

¹ աւագանի-ավագներ, մեծամեծներ

² այս և հաջորդ բայերից շատերը գործած-

ված են անցյալ կատարյալի իմաստով

³ նախարարեան-նախարարներ

⁴ յորտրելով ընդ ամենայն երեսս

⁵ դաշտին-սփռելով ամբողջ դաշտի երեսին

⁶ առ նախդիրը հայցական հոլովի հետ

⁷ տեղի իմաստով՝ Տղմուտ գետի ափին

⁸ ամբոյս աղաղակին-աղմուկն ու աղաղակը

⁹ ճայթմունս գործեր-ճայթում էր

¹³ ձի ի վերայ առեալ-ձի նստած՝ հեծած

¹⁴ այստեղ՝ ընկնցիցին

¹⁵ արկանէր զգագանօքն-հարձակվեց

զազանների վրա

¹⁶ շտապ տագնապի-շփոթ ու տագնապ

¹⁷ դեռ և ս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային-

դեռ չպարտված փախուստի դիմեց

¹⁸ դէտակն ի վեր ամբառնայր-աչքերը

վեր բարձրացրեց

¹⁹ իբրև զքարակոյտս դերբկաց երևէին-

⁸ ահագին հրաձգութիւնը եռային-
 ահագին կրակ էր քափվում
⁹ ո՞վ իսկ է բաւական ասել-ո՞վ
 կարող է պատմել
¹⁰ անդ էր տեսանել-այնտեղ կայեփի
 էր տեսնել, պետք էր տեսնել
¹¹ հոմանիշ է շտապ բառին
¹² ստորոգայտը համաձայնել է ենթակային
 ((գունդ) ըստ իմաստի, պետք է
 քարզմանն եզակի քվով

նմանվում էին խորդուրդը քարակոյտերի
²⁰ մօտ առ երեկս կարճատև-
 երեկոյան դեմ դադարեց
²¹ ոչ կարելին կալ ճշմարտի ու վերայ սուրբ
 մարմնոյ երանելեացն-չէին կարողանում ստույգ
 ճանաչել երանելիների սուրբ մարմինները
²² խուճապ ու իրարանցում
²³ մակբայական ավելադրութուն է
²⁴ վերացականը բանձրացականի
 փոխարեն

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

ՇԱՂԿԱՊ

§ 183. Գրաբարում շաղկապներն ըստ կիրառության լինում են երկու տեսակ՝ ա) համադասական, բ) ստորադասական:

ա) Համադասական շաղկապներն են՝ *և* (=և, նաև, էլ), *և...և*, *ևս* (=նաև), *ե-թէ... եթէ* (=թե... թե), *թէ... թէ*, *այլ* (=բայց, իսկ, այլ), *այլև* (=այլև), *այլ ևս* (=այլև, էլ), *բայց* (=բայց, սակայն, այլ, իսկ, բացի), *սակայն*, *եթէ*, *թէ* (=թե, այս նշանակությամբ *եթէ*, *թէ* շաղկապները գործածվում են սովորաբար հարցական նախադասություններում. օրինակ՝ Արժա՞ն է հարկ տալ կայսեր եթէ ոչ (Մարկ., ԺԲ, 14) Պե՞տք է կայսրին հարկ տալ, թե ոչ), *կամ*, *կամ... կամ*, *կամ թէ... կամ թէ* (=կամ...կամ, կամ թե), *ոչ եթէ, ոչ թէ... այլ, իսկ, մանաւանդ, մանաւանդ թէ* (=մանավանդ, մանավանդ թե) և այլն:

բ) Ստորադասական շաղկապներն են՝ *զի* (=որ, որովհետև, որպեսզի), *քանզի* (=որովհետև), *վասն զի* (=որովհետև, որպեսզի), *որքալես զի* (=որպեսզի), *որովհետև*, *փոխանակ զի* (=նրա համար, որ. Եւ օրինեսցին... ամենայն ազգք երկրի, փոխանակ զի լուար ձայնի իմում (Մանդ., ԻԲ, 18) Երկրի բոլոր ազգերը կօրհնվեն նրա համար, որ լսեցիր ինձ), *իբր զի/իբրև զի* (=որովհետև), *իբրև թէ* (=իբրև թե, իբր թե), *եթէ* (=եթե, թե), *թէ* (=թե, թե որ), *եթէ... ապա*, *ապա թէ ոչ, մինչ, մինչև, մինչդեռ* (=մինչ, մինչդեռ, քանի դեռ), *ուստի, այսօր/այս է* (=այսինքն), *թպէտ/թպէտ և/թէ և* (=թպէտ, թեև) և այլն:

Վարժություն 155. Թարգմանել, դուրս գրել առանձին սյունակներում համադասական և ստորադասական շաղկապները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար քարզմանությունը:

Մինչև յե՞րբ ոչ դադարիցես, հանդարտեա՛ զի և մեք խօսեսցուք: Եւ զհագար՝ եթէ ի տօք ժամանակի ուտիցէ որք, քանզի գովացուցիչ է, գտապս ի փոռոյն փարատէ, և եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ որք, վնասէ: Յամենայն ծառոց որ է ի դրախտիդ՝ ուտելով կերիցես, բայց ի ծառոյն զիտութեան բարոյն և չարի՛ մի՛ ուտիցէք: Եւ դատաւորք ստոյգ, որք դատին զչարագործս, ոչ եթէ չարք անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք և բարեգործք: Չի՞նչ շահ է՝ զի ծառայեսցուք նմա, կամ զի՞նչ օգուտ՝ զի հանդիպեսցուք նմա: Եւ թէ այնպէս ինչ ոչ էր, ապա և ոչ նա զչարն իր որդի կոչէր: Հաճոյ թուեցաւ Հերովդի, ուստի և երդմամբ խոստացաւ տալ նմա զինչ և խնդրեսցէ: Իսկ զի՞ մկրտես, եթէ դու չես Քրիստոսն: Այլ ուստի՞ յայտ իցէ՝ թէ մայր գոյր. մանաւանդ զի ասեն իսկ՝ թէ մինչ չև էր ինչ բնաւ, ոչ երկինք և ոչ երկիր: Դո՞ւ ես որ գալոցն ես, եթէ այլում ակն կալցուք: Բայց որովհետև ոչ կացէք յիմում պատուիրանին. դուք իբրև զմարդիկ մեռանիք: Կամ արարէք զծառն բարի և զպտուղ նորա բարի, կամ արարէք զծառն չար և զպտուղ նորա չար: Եւ կոչեաց զանուն նորա Բարիա. վասն զի ի չար ժամանակի ծնաւ: Թէպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն, սակայն ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս գովութեանց տային: Այլ թէ ինքն բարի էր, զչարն եղծանէր և բարոյն տայր զբազաւորութիւնն: Եւ ասեին բանս մխիթարութեան, իբրև թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ:

ՉԱՅՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

§ 184. Գրաբարի ձայնարկություններն են՝ աղէ՛ (=հապա, դե), ա՛յ, աւա՛ղ (=ափսոս), վա՛յ, վա՛հ, վա՛շ, եղո՛ւկ (=վա՛յ, վա՛խ, ափսոս), օ՛ն (=հապա), օ՛շ (=երանի), բարէ՛ (=արտահայտում է զարմանք), երանի՛, իցի՛ւ (=երանի), իցի՛ւ թէ (=երանի՛ թե) և այլն:

Վարժություն 156. Թարգմանել՝ դուրս գրելով ձայնարկությունները:

Վա՛յ թեզ, քաղաք, որոյ թագաւոր քո մանուկ է: Աղէ՛ տուր ինձ զիտել, ո՞վ են լեռինքն այնոքիկ՝ գորս ընդ ունջ տանէիր: Ո՛հ, որ շինէ գտուն իւր՝ և ոչ արդարութեամբ, և զվերնայարկս իւր՝ և ոչ իրաւամբք: Եթէ ամպարշտեցայց՝ վա՛հ է ինձ: Ո՛, ո՛, փախերոք յերկրէ հիսիսայ: Աւա՛ղ զրկանացս, աւա՛ղ թշուառական պատմութեանս: Եղո՛ւկ դու, Նիմուէ, ո՞վ իցէ որ հեծիցէ վասն քո: Ա՛յ, մի՛ լինիք տիրաւպանուք: Օ՛ն անդր ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն: Իցէ՛ թէ լուիցէ ինձ, կամ իրաւացուցանիցէ զբանս իմ: Ա՛հ, գութ և որոգայթ ի վերայ ձեր, բնակիչք երկրի: Երանի՛ սգաւորաց, զի նոքա մխիթարեսցին:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՆԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
(Հատուած)

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն և կապելոցն և անկելոցն ի պատե-
րազմին՝ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ. զի
բազում այն են՝ զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ¹: Չի հինգ հարիւրով չափ յա-
կանէ յանուանէ² ճանաչեմ. ոչ միայն որ աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս ի
կրտսերագունաց անտի:

Ամենեքեան միահամուտ զերկրաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ ընդհատ
երևեցան յայնցանէ³ որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ: Քանզի եթէ աւագագոյնք
էին, և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշե-
ցին ամենն ին՝ զանուն փափկութեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրև
մարդք, որ վշտամբերք լեալ իցեն անդաստին ի շինական սովորութեանցն⁴,
տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք և ս քան զնոսա⁵ յանձն
առին զհամբերութիւն վշտաց:

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներևոյթ զօրութիւն յուսոյն յա-
փտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել և ս բարձին զբեռն ծանրու-
թեան: Չի թէպէտ և ունէին զիրաքանչիւր ձեռնաստուն սպասաւորս, ոչ որ
երև էր ի նոցանէ՝ թէ որ տիկինն իցէ¹ և կամ որ նաժիշտն. մի հանդերձ էր հա-
սարակաց, և միապէս զետնախշտիք երկոքեան: Ոչ որ ունէք անկողնարկ յի-
նէր⁶. քանզի և չճանաչէին իսկ զխտեղէնսն ընտրել ի միմեանց. մի գոյն
թխութեան փսիրայիցն⁷, և մի գոյն սևութեան սնարից բարձիցն:

Ոչ գոյր նոցա խահամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հացարարք որո-
շեալ ի պէտս սպասու ըստ ազատաց կարգի, այլ հասարակաց էր⁸: Շարքաթա-
մուտն ըստ կարգի միայնակեցաց⁹, որ յանապատս բնակեալ են: Ոչ որ ունէք
ջուր ի ձեռս արկանէր, և ոչ կրտսերք աւագաց դաստառակս մատուցանէին.
չանկաւ օշման ի ձեռս փափկասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ եղ ի զուարթու-
թիւն խրախութեան: Չեղան առաջի¹⁰ սուրբ սկտեղք, և ոչ անկան բաժակա-
կալք յուրախութիւն¹¹. չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս¹², և ոչ կոչեցան
պատուականք յարանց ի տաճարս նոցա, չիշեցան նոցա, թէ գուցէ որ ա-
մենն ին ի բնակասնունդ դայեկաց և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց¹³:

Փռշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրակապանք նորեկ հարսանց, և
սարդիոստայնք ձգեցան ի սենեակս առագաստաց նոցա. կործանեցան
բարձրագահք տաճարաց նոցա. և խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա.
անկան կործանեցան սպարանք նոցա, և տապալեալ արեքեցան ամուրք¹⁴.
սպաստանի նոցա: Չորացան ազագեցան բուրաստանք ծաղկոցաց նոցա,
տաշտախիլ եղեն որքք զինեքեր այգեաց նոցա:

Աչօք իրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իրեանց, և ականջօք
իրեանց լուան զարշարանս վշտից սիրելեաց իրեանց. առան գանձք իւ-
րեանց յարքունիս, և ոչ մնացին ամենն ին զարդք երեսաց իրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և գգուեալք էին¹⁵
յիրաքանչիւր բաստեռունս և ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթա-
յին ի տունս աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարաս-
ցեն մեծի նեղութեանն: Որ ի մանկութենէ իրեանց սնեալ էին ուղղովք զու-
րակաց և ամճովք էրեոց, խոտաբուտ կենօք իբրև զվայրենիս ընդունէին զկե-
րակութիւն մեծաւ խնդութեամբ, և ոչ յիշէին ամենն ին զսովորական փափկու-
թիւնն: Սևացեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա. վասն զի ցերեկ արև ակեղք
էին և զամենայն զիշերսն զետնաբեկք:

Սաղմոսք էին մշտնջենատրք՝ մրմունջք ի բերանս նոցա, և մխիթարու-
թիւնք կատարեալք ընթերցուածք մարգարէիցն: Միաբանեցին երկու երկու
իբրև ամուրք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեան, զի
առանց վրիպելոյ հասցեն ի նաւահանգիստ խաղաղութեան:

Մոռացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք ի հոգևոր
պատերազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարևորս, հատին կտրե-
ցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա: Միամտութեամբ յաղթեցին խորա-
մանկութեան, և սուրբ սիրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն.
հատին զարմատս ազահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նո-
ցա: Խոնարհութեամբ կռուեցին զամբարտաւանութիւն, և նովին խոնարհու-
թեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն: Աղօթիւք բացին զփակեալ դրոմս
երկնից, և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զիրեշտակս ի փրկութիւն. լուան աւե-
տիս ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զՎաստուած ի բարձունս:

Այրիք որ ի նոսա էին՝ եղեն վերստին հարսունք առաքինութեան, և բարձին
յանձանց¹⁶ զնախատինս այրութեանն: Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կա-
պեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս, և եղեն կցորդ շարշարանաց սուրբ կապե-
լոցն. ի կեանս իրեանց նմանեցին քաջ նահատակաց մահուամբ, և ի հե-
ռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանտարգելեացն: Մատամբք իւ-
րեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքունուստ՝
ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն: Անախին
ճիպոնաց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան,
և կենդանի են միայն զօդն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զմանութիւն:

Բազում ձմերթաց հալեցան սառնամանիք¹⁷. եհաս զարուն, և եկին նորեկ
ծիծռունք. տեսին և խնդացին կենցաղատէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարա-
ցին տեսանել զանձկալիսն իրեանց: Ծաղիկք զարմանայինք յիշատակեցին
զպսակատէր ամուսինս նոցա, և աչք իրեանց կարօտացան տեսանել զցան-

կալի գեղ երեսաց նոցա: Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան¹⁸ արշաւանք որսորդաց: Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա:

Եւ իբրև այնպէս յամենայն կողմանց ալեկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ հնչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն: Արտաքնոցն երև էին իբրև այրիք սգաւորք և չարչարեալք, և յոգիս իրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով:

Ոչ և ս սովորեցին հարցանել զկեալ ոք ի հեռաստանէ, եթէ երբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր...:

(Եղիշէ, էջ 199-203)

¹ առաջին ապառնին ներկայի իմաստով
² յակամէ յանուանէ-անուանով, անձամբ
³ ոչ ինչ ընդհատ երևեցան յայնցանէ-ամենն ին պակաս չմնացին նրանցից
⁴ որ վշտամբերք լեալ իցեն անդստին ի շինական սովորութեանցն-որոնք հենց սկզբից նեղությունների են համբերել շինականների սովորությունների օրինակով
⁵ անդրագոյնք և ս քան զնոսա-նրանցից էլ ավելի
⁶ ոչ որ ումեք անկողնարկ լինէր-ոչ մեկը մյուսի համար անկողին չէր գցում
⁷ մի գոյն թխութեան փսիրայիցն-միև նույն թուխ գոյնն ունեին փսիաթմերը
⁸ ալ հասարակաց էր-ալ (այդ ամենը) ընդհանուր էր
⁹ ստորագալը (անցուցանէին) բացակայում է
¹⁰ չեղան առաջի-չդրվեցին (նրանց) առջև

¹¹ և ոչ անկան բաժակակալը յուրախութիւն-և ոչ էլ բաժակակալներ տրվեցին ուրախության համար
¹² չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս-նրանցից ոչ մեկի դռների մոտ սպասավոր չկանգնեց
¹³ յիշեցան նոցա, թէ գուցէ ոք ամենն ին ի բնականունը դայեկաց և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց-նրանք չիիշեցին, թէ գուցէ սնուցանող որևէ դաստիարակ կամ մի սիրելի հարազատ ունեն
¹⁴ այստեղ՝ ամբողջ իմաստով
¹⁵ որ գրգեալք և գգուեալք էին -որոնք փափուկ կյանքով ու քնքուշ մեծացել էին
¹⁶ բարձին յանձանց-իրենց վրայից վերացրին
¹⁷ այստեղ՝ ստույցներ
¹⁸ խցեալ կուրացան. այստեղ՝ բոլորովին դադարեցին

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆ-ՉՈՐՄԵՐՈՐԴ

§ 185. Գրաբարի շարահյուսությունն ունի շատ ընդհանրություններ արդի հայերենի շարահյուսության հետ, սակայն կան և զգալի տարբերություններ: Այս բաժնում կխոսվի հատկապես շարահյուսական այն երևույթների մասին, որոնք առանձնապես բնորոշ են գրաբարին:

1. ՇԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

§ 186. Գրաբարում նախադասության անդամների շարադասությունն ընդհանրապես ազատ է, սակայն սովորական շարադասության համար կան որոշակի կանոններ: Դրանք են.

ա) Ենթական դրվում է ստորոգյալից թե՛ առաջ, թե՛ հետո. օրինակ՝ Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ (Եղիշէ, էջ 161): Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին և զերկիր (Մենդ., Ա, 1):

Բ) Որոշիչը դրվում է որոշյալից և՛ առաջ, և՛ հետո, սակայն տարածվածը նախադաս գործածությունն է. օրինակ՝ Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղուջն գործեաց (Եղիշէ, էջ 118): Ահա ետու քեզ սիրտ իմաստուն և համճարեղ (Գ. Թազ., Գ, 12):

գ) Հատկացուցիչը դրվում է հատկացյալից և՛ առաջ, և՛ հետո, սակայն տարածվածը ետադաս գործածությունն է. օրինակ՝ Իշխեցէք ձկանց ծովու և թռչնոց երկնից (Մենդ., Ա, 28): Մերմն նորա դեղ է (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Որ հայի ի կողմն ծովակլին ի գետոյ կուտ (Բուզ., 4-րդ, ԾԹ): Իմ որդին անուշահոտ և լուսատր է (Եզնիկ, 2-րդ, Ա):

Ծանոթություն. Հարցական-հարաբերական դերանուններով արտահայտված ենթակաները, որոշիչները և հատկացուցիչները լինում են նախադաս. օրինակ՝ Ո՞վ էս դու (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Որ սիրտ գիւրատ, սիրտ զիմաստութիւն (Առակ., ԺԲ, 1): Որոք ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն (Եղիշէ, էջ 14): Ձի՞նչ անցք անցանելոց իցեն ընդ նա (Մարկ., Ժ, 32):

դ) Բացահայտիչը դրվում է բացահայտյալից հետո. օրինակ՝ Սառա, կին Աբրամու, ոչ ծնանէր նմա (Մենդ., ԺԶ, 1): Առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բագարատայ (Խոր., 2-րդ, ԶԳ):

ե) Սովորաբար իրենց լրացյալից հետո են դրվում կողմնակի անդամները, այսինքն՝ դերբայների, բայանունների, ածականների և թիվ ու քանակ ցույց տվող բառերի լրացումները. օրինակ՝ Եւ տեսեալ զնա Ջրուանայ, ոչ զիտաց ե-

թէ ոք իցէ (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարածամբ (Եղիշէ, էջ 118): Սպանումն Արզամայն և որդւոց նորա (Խոր., 2-րդ, ԾԱ): Ետես այր մի կոյր ի ծնէ (Յովհ., Թ, 1): Հինգն ի նոցանէ յիմարք, էին, և հինգն իմաստունք (Մատթ., ԻԵ, 2):

Վարժութիւն 157. Դուրս գրել 30-րդ դասի ընթերցանութեան հատվածից ենթակայի և ստորոգյալի, որոշիչի և որոշյալի, հատկացուցչի և հատկացյալի, բացահայտչի և բացահայտյալի կապակցությունները և որոշել ենթակաները, որոշիչները, հատկացուցիչները և բացահայտիչները նախադասու են գործածված, թե՞ ետադաս:

2. ՀԱՍՏԱԶԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 187. Ենթակայի և ստորոգյալի, բացահայտչի և բացահայտյալի, հատկացուցչի և հատկացյալի համաձայնությունը գրաբարում ընդհանուր առմամբ նույնն է, ինչ որ արդի հայերենում: Նկատելի են հետևյալ առանձնահատկությունները:

1. Եզակի կամ հոգնակի նշանակությամբ անեզակյան անուններով արտահայտված ենթակաների ստորոգյալը սովորաբար դրվում է հոգնակի թվով. օրինակ՝ *Եղիցին կամք քո* (Մատթ., 2, 10): *Ուստի չարիքն յաշխարհ մտին* (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): *Փառքն ոչ եթէ անձնատր ինչ են* (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Հավաքական իմաստ արտահայտող եզակի ենթակաների ստորոգյալը կարող է դրվել հոգնակի թվով. օրինակ՝ *Տիրեցին* աշխարհիս Հայոց ազգն Սամասայ պարսկի (Եղիշէ, էջ 6):

2. Որոշիչը, եթե նախադաս է, սովորաբար հոլովով ու թվով չի համաձայնում իր լրացյալին, իսկ եթե ետադաս է՝ համաձայնում է. օրինակ՝ Հրաման տայր *կապեալ ոտիք...* խաղացուցանել զնա յԱյրարատ գաւառ (Ազ., ԺԱ, 122): Եւ յետ *հազար ամի* յաշտ առնելոյ՝ սկսաւ ամել զմտաւ (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): *Երգօք հոգն որօք և բարձրագոյն օրհնութեամբք* ի քաղաքն դառնային (Կոր., Թ): (Տես զոյականի հետ ածականների, դերանունների, թվականների, դերբայների գործածությանը վերաբերող բաժինները):

3. Եթե հատկացուցիչն արտահայտված է ստացական դերանուններով, սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնում է հատկացյալին. օրինակ՝ Եւ առ ի պտղոյ նորա, եկեր և ետ *ամն իրում* (Ծննդ., Գ, 6): (Տես զոյականի հետ ստացական դերանունների գործածությանը վերաբերող բաժինը):

Վարժութիւն 158. Դուրս գրել 33-րդ դասի ընթերցանութեան հատվածից ենթակայի և ստորոգյալի, որոշիչի և որոշյալի, հատկացուցչի և հատկացյալի կապակցությունները բացատրելով դրանց համաձայնության կանոնները:

3. ՀՈՒՆՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 138. Հուլվների գործածությունը գրաբարում ընդհանուր առմամբ նույնն է, ինչ որ արդի հայերենում: Նկատելի են գրաբարին բնորոշ հետևյալ հիմնական առանձնահատկությունները:

1. Հայցական հոլովով կարող են դրվել.

ա) Խնդրառու բայի արմատից կազմված կամ նրան իմաստով մոտ լրացումները, որոնք աշխարհաբար թարգմանվում են գործիական հոլովով. օրինակ՝ *Երկեան երկիտլ* (=երկյուղով) մեծ (Ղուկ., Բ, 9): *Մեծացաւ մեծութիւն* (=մեծությամբ) յոյժ (Դան., Ը, 8): *Կոծեցան* զնա անդ *կոծ* (=կոծով) մեծ (Ծննդ., Ծ, 10): *Խնդացին* յոյժ *ուրախութիւն* (=ուրախությամբ) մեծ (Մատթ., Բ, 10):

բ) Խիստ հազվադեպ ենթական, որի մոտ դիմավոր բայի փոխարեն գործածվում է անորոշ դերբայը. օրինակ՝ Կամին *զծեզ* իմաստունս լինել ի բարիս և անմեղս՝ ի չարիս (Հով., ԺԶ, 19)=Կամին, զի դուք իմաստունք լիջիք ի բարիս և անմեղս՝ ի չարիս:

2. Սեռական հոլովով դրվում են.

ա) Նույն նախադասության անցյալ դերբայի և հաջորդ դիմավոր բայի ընդհանուր ենթական, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով (տես § 116). օրինակ՝ Մատուցեալ *Արիմենին* առաջի Զրուանայ՝ ասէ ցնա (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Արդ անկեալ *Ժառայակցին* առ ոտս նորա, աղաչէր զնա և ասէր (Մատթ., ԺԸ, 29):

բ) Եմ օժանդակ բայի եզակի 3-րդ դեմքերով և անցյալ դերբայով կազմված բաղադրյալ ժամանակներում ենթակայի իմաստով գործածված խնդիրները (տես § 176). օրինակ՝ *Չայայն իսկ իմ աչօք տեսեալ է* (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ): Եթէ զոնն Արտաւազդ անուն *արգելեալ իցէ դիւաց* (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ):

գ) Ածականներից *ութիւն* ածանցով կազմված և սովորաբար որոշիչ իմաստով գործածվող վերացական գոյականները, որոնք աշխարհաբար թարգմանվում են որպես ածական (տես § 157). օրինակ՝ Բարձին զբեռն *Ժանրութեան* (Եղիշէ, էջ 200)=Կրեցին ծանր բեռը: Այսպես նաև՝ ոյժ պնդութեան, խորհուրդ ամբարշտութեան, պաշտօն պղծութեան, գոյն թխութեան, ողջոյն մարդասիրութեան և այլն:

Այսպիսի կապակցություններում սեռական հոլովով է դրվում լրացյալը, իսկ *ութիւն* ածանցով վերացական գոյականը դառնում է հատկացյալ, որն աշխարհաբար դարձյալ թարգմանվում է որպես որոշիչ. օրինակ՝ Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ *խորամանկութիւն խորհրդոյն* (Եղիշէ, էջ 16)՝ *խորամանկութիւն խորհրդոյն*=խորամանկ խորհուրդը: Այսպես նաև՝ քաղցրութիւն բանջարացն, անպակասութիւն հացի և գիւտոյ, հարթութիւն դաշտաց, բազմութիւն նետիցն, կարծրութիւն նիւթոյ և այլն:

դ) Զափ ու քանակի սեռականը (մասնական սեռական). օրինակ՝ Տուեալ

լիցի քեզ թագաւորութիւնն ինն հազար ամի (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Եւ Սողոմոն տայր Քիրամայ քսան հազար քոռ ցորենոյ և քսան հազար սափոր իւղոյ (Գ Թագ., Ե, 11): Այսպէս նաև՝ ամի մի գարոյ, տիկ մի գինոյ, հինգ նկանակ հացի, հազար սիկղ արծաթոյ, տաղանդ մի արծաթոյ, բեռն մի փայտի և այլն:

Այս կապակցութիւնները կարող են հողովկել. օրինակ՝ Վասն ափոյ միոյ գարոյ և կոտորոյ միոյ հացի (Եզնիկ., ԺԳ, 19): Ի տաղանդէ միոյ ոսկւոյ սըբոյ արար գնա (Ելք, ԼԷ, 24): Այսպէս նաև՝ յիսուն սկեղ արծաթոյ, միոյ ատր կեանք, երիս ակեր նաշոյ և այլն:

ե) Ոճական նկատառումով իրար մոտ-ըրված հոմանիշ կամ նույնանիշ բառերից երկրորդը. օրինակ՝ Ընկալաք զիրաման պատուիրանի (Եղեիշէ, էջ 5)=Ստացանք պատվեր ու իրաման: Գայր տալ մարտ պատերազմի (Ազ., Գ, 39)=Գալիս էր պատերազմ տալու (պատերազմելու): Այսպէս նաև՝ զկանս ցանկութեանն (կանքն ու ցանկությունը), զելս կատարածի (վերջը, վախճանը), զխորհուրդ կամացն (կամքն ու խորհուրդը), խուճապ տազնապի և այլն:

զ) Ամ բառը, երբ գործածվում է տարիք իմաստով. օրինակ՝ Եւ եղև Աբրամ ամաց իննսուն և ինունց (Ծննդ., ԺԷ, 1): Եւ էր Իսահակ ամաց քառասնից (Ծննդ., ԻԵ, 20):

3. Տրական հոլովով դրվում են.

ա) Եղանակիչ բայերի մոտ ենթակայի իմաստ արտահայտող բառը, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով (տես § 174) օրինակ՝ Նմա պարտ էր առնել զերկինս և զերկիր (Եզնիկ, 2-րդ, Գ)=Նա պիտի ստեղծեր երկինքն ու երկիրը:

բ) Անորոշ դերբայի մոտ կողմնակի ենթական, որն աշխարհաբար թարգմանվում է որպէս երկրորդական նախադասության ենթակա, իսկ անորոշ դերբայը՝ դիմավոր բայով. օրինակ՝ Ոչ կամինք թագաւորել դմա ի վերայ մեր (Ղուկ., ԺԹ, 14)=Չենք կամենում, որ դա թագավորի մեզ վրա: Մի՛ պատահեցէ ինձ թողուլ զքեզ և դառնալ (Հոռւթ, Ա, 16)=Թող չպատահի, որ ես քեզ թողնեմ և վերադառնամ: Եւ ի հայեցումսդ զմութեան ասես պայթել որձաբար վիմացն (Խոր., 2-րդ, ԽԲ)=Ասում են, որ որձաբար վեմերը պայթելիս են եղել՝ հայացքի չարությունից:

4. Բացառական և գործիական հոլովներով դրվում են չափ ու քանակ ցույց տվող բառերը, որոնք պատասխանում են որքա՞ն հարցին. օրինակ՝ Ի տասն կանգոնոյ (=տասը կանգուն) զերկայնութիւն միոյ սիւնակին առնիցես (Ելք, ԻԶ, 16): Կանգնաւ և կիսով (=մեկ ու կես կանգուն) յերկայնութիւն, և կանգնաւ և կիսով ի լայնութիւն, և կանգնաւ և կիսով ի բարձրութիւն (Եզնիկ., Խ, 42): Եւ արասցես զնա չորեքանկիւնի, թզաւ (=մի թիզ) յերկայնութիւն և թզաւ ի լայնութիւն (Ելք, ԻԸ, 16):

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՄՅՈՑ (Հատուած)

Ընդ նուազել՝ ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց, ի բառնալ տէրութեանն յԱրտաւանայ որդւոյ Վաղարշու, ի սպանանել զնա Արտաշրի որդւոյ Սասանայ,- որ էր նախարար ոմն ի Ստահր գաւառէ, որ եկեալ միաբանեաց զգօրս Պարսից, որք լքին խոտեցին մերժեցին անարգեցին զտէրութիւնն Պարթևաց, և հաճեցան հաւանութեամբ ընտրել զտէրութիւնն Արտաշրի որդւոյ Սասանայ,-արդ իբրև յետ մահուն հասանելոյ զուժիս այսորիկ առ Խոսրով թագաւորն Հայոց,-որ էր երկրորդ տէրութեանն Պարսից, զի որ Հայոց թագաւոր էր՝ նա էր երկրորդ Պարսից տէրութեանն,-արդ՝ քէպտ և վաղու՝ լուեալ զբօթն՝ ոչ ինչ ժամանեաց հասանել յամբովկ գործոյն՝ պատերազմի իրացն պատրաստութեան՝: Յետ այսորիկ դարձեալ լինէր յիրացն եղելոց՝ մեծաւ տրտմութեամբ, զի ոչ եհաս՝ ինչ նմա գործել գործ, ի մեծ ի տրտմութեանն և յիրացն վճարելոյ՝ դարձեալ անցեալ եկեալ լինէր յաշխարհ իւր:

Արդ՝ ի միս ևս ի գլուխ տարւոյն սկսանէր Խոսրով թագաւորն Հայոց գունդ կազմել և զօր բովանդակել, զումարել զգօրս Աղուանից և Վրաց, և բանալ ըզ՝ դըրունս Ալանաց և զճորայ պահակին, հանել զգօրս Հոնաց, ասպատակ դնել ի կողմանս Պարսից, արշաւել ի կողմանս Ասորեստանի, մինչև ի դրունս Տիւրանի: Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ յապականութիւն դարձուցանէր զշինանիստ քաղաքացն և ռաւանացն ցանկալեաց. զէն երկիրն ամենայն թափուր և աներակ թողոյր. ջնջել ի միջոյ ի բաց կորուսանել, խլել քակել, հիմն ի վեր ջանայր առնել, համարէր՝ բառնալ զօրէնս տէրութեանն Պարսից: Ուխտ եղեալ միանգամայն՝ վրէժ խնդրել մեծաւ քինութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութեանն. սպառ սպառ ջանայր զվրէժ խնդրել, մեծաւ քինու նախանձաբեկ լինելով. մեծամեծս փքայր՝ ի բազմութիւն՝ զօրացն ասպատան եղեալ, և ի քաջութիւն՝ զօրացն յուսացեալ: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ձիոյ և բուռն կազմութեամբ Աղուանք, Լիփիք և Ճիղաք, Կասպք և այլ ևս որ ի սմին կողմանց, զի զվրէժ արեանն Արտն անայ խնդրեսցեն:

... Առեալ Խոսրովու զբազմութիւն զօրացն իւրոց, և որ ուստեք ուստեք եկեալ հասեալ էին ի թիկունս օգնականութեան միզակակիցք գործոյն պատերազմի: Իսկ իբրև ետես թագաւորն Պարսից գայն ամբոխ բազմութեան՝ զընդի, զի մեծաւ ուժով դիմեալ եկեալ հասեալ էին ի վերայ նորա՝ ել և նա ընդ առաջ նոցա ի պատրաստութիւն պատերազմի: Բայց սակայն ոչ կարաց ունել զդէմ նորա, փախստեալ լինէր առաջի նոցա. զիետ մտեալ կոտորէին զամենայն զօրսն Պարսից, և դաշտացն և ճանապարհացն ցիր դիաթաւալ կացու-

ՀՈՂԵՐ

ցանէին¹² և չարախտավար վատնէին¹³ և անհնարին հարուածս ի վերայ հատուցանէին: Եւ թագաւորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և ցնծալից ուրախութեամբ ի կողմանս Հայոց յԱլլարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, մեծաւ ուրախութեամբ և բարի անուամբ և բազում աւարաւ:

Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս դեսպանս արծակել, հրովարտակս առնել, յեօթն բազինս մեհենիցն ուխտաւոր լինել պատկերաց կռոց դիցն պաշտաման: Մպիտակ ցլուք և սպիտակ նոխազօք, սպիտակ ձիովք և սպիտակ ջորովք, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդոք, ի վերջաւորս փողփողեալս, նշանակապ պալարակապ մետաքսիւքն և ոսկովք պսակօք և արծաթի զոհարանօք, յանօթս ցանկալիս ակամբք պատուականօք, ոսկով և արծաթով, ի հանդերձս պայծառս և ի զարդս գեղեցիկս, զիր ազգին Արշակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծարէր: Նա և հինգերորդ և ս հանէր¹⁴ յամենայն մեծամեծ աւարացն ածելոց, և մեծամեծ պարզս քրմացն շնորհէր: Իսկ զօրացն որ զիրեան էին՝ ետ պարզս և արծակեաց յիրմէ:

Իսկ ի գալուստ ամին միսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ, զունարտակ առնէր, զնոյն զօր կոչէր, և և ս բազում քան զնոյն ասպատակ սփռեալ զկողմամբքն Ասորեստանի. մանաւանդ զի և զօրք Տաճկաց ի թիկունս եկեալ էին. աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային յիրաքանչիւր տեղիս: Եւ ամս մետասան ստէպ ստէպ զայս օրինակ աւար առեալ՝ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր:

(Ազարթանգեղոս, էջ 11-19)

¹ ընդ նախդիրն անորոշ դերբայի հայցական հոլովի հետ ժամանակի իմաստով՝ երբ վերջացան. վերջանալիս
² վաղու-վաղուց
³ ամբով կործոյն-գործի ավարտը
⁴ ոչ ինչ ժամանեաց հասանել յամբով կործոյն պատերազմի իրացն պատրաստութեան-չկարողացավ պատերազմի պատրաստութիւնն ավարտել
⁵ յիրացն եղելոց-ավարտված՝ կատարված դեպքերից
⁶ ոչ եհաս. այստեղ՝ չհաջողվեց

⁷ ասպատակ դնել-ասպատակել
⁸ համարել. այստեղ՝ ջանալ, ձգտել
⁹ միանգամայն. այստեղ՝ միաժամանակ
¹⁰ ի նախդիրը հայցական հոլովի հետ վրա իմաստով
¹¹ նույնանիչ է ամբոխ բառին
¹² ցիր դիաթաւալ կացուցանէին-դիակներ էին փռու
¹³ չարախտավար վատնէին-դաժանորեն
¹⁴ ցրիվ էին տալիս՝ կոտորում էին
հինգերորդ և ս հանէր-հինգերորդ մասն էլ բաժին էր հանում

§ 189. Գրաբարի հողերն են՝ *ս, դ, ն*, որոնք գործածվում են ցուցական, դիտորոշ, ստացական և որոշիչ իմաստներով:

1. Ցուցական իմաստով գործածվելիս արտահայտում են *այս, այդ, այն* դերանունների նշանակությունը. օրինակ՝ Ընկեցէք զիս ի ծովդ (Յովհ., Ա, 12)=Գցե՛ք ինձ այդ ծովի մեջ: Ես աւերակացս ո՞ւմ թագաւորեմ (Խոր., 2-րդ, ԿԱ)=Ես այս ավերակների վրա ո՞ւմ (ինչպե՞ս) թագավորեմ: Եւ այս է պատճենն հրովարտակին (Եղիշէ, էջ 71) =Եվ այս է այն գրութեան պատճենն:

2. Դիտորոշ իմաստով գործածվելիս արտահայտում են *ես, դու, մեք, դուք* դերանունների նշանակությունը. օրինակ՝ Եւ արդ եթէ ես լուացի գոտս ձեր, տէրս և վարդապետս (Յովհ., ԺԳ, 14)=Եվ արդ՝ եթէ ես՝ տերս և վարդապետս, վլացի ձեր ոտքերը: Չորմէ դուդ ասացեր (Երեմ., ԼԲ, 43)=Որի մասին դու ինքդ ասացիր:

3. Ստացական իմաստով գործածվելիս այդ հողերը արտահայտում են *իմ, քո, մեր, ձեր, իւր, իւրեանց, նորա, նոցա* դերանունների նշանակությունը. որոնց հետ էլ հաճախ գործածվում են. օրինակ՝ Եկին ցին զաշխարհս Հայոց (Բուզ., 5-րդ, ԾԵ)=Եկան ցվեցին (բառացի՝ ցրին) մեր Հայոց աշխարհը: Քաղցրացո՛ղ զդառնութիւն սրտիդ (Եղիշէ, էջ 167)=Քաղցրացրու քո սրտի դառնությունը: Ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տատասկ (Բուզ., 6-րդ, Թ)=Քո մարմնի վրա թող բուսնի փուշ և տատասկ: Ձի որ լաւ ոք եկեալ յաշխարհ մեռանէր, վասն յիշատակի քաջութեանն զպատկերն երանօք ի նկարու հանէին (Եզնիկ, 3-րդ, Ե)=Որովհետև երբ աշխարհ եկած մի քաջ անձնավորություն մեռնում էր, նրա քաջության հիշատակի համար պատկերը ներկերով նկարում էին:

4. Որոշիչ իմաստով գործածվում է *ն* հողը, որն ունի աշխարհաբարի նույն նկատ *ը* հողի նշանակությունը. օրինակ՝ Եկին ամենայն քաղեայքն և աստեղագետքն (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ)=Եկան բոլոր քավոյաներն ու աստղագուշակները: Եւ իբրև ելին ի մարմ, հանդարտեաց հողմն (Մատթ., ԺԴ, 32)=Երբ մտան զավը, քամին դադարեց: Քաջալերէր զընկերակիցսն իւր (Եղիշէ, էջ 177)=Քաջալերում էր իր ընկերակիցներին:

§ 190. Գրաբարում հողերն ունեն գործածության հետևյալ ընդհանուր կանոնները:

1. Գրաբարում սովորաբար որոշիչ հող չեն ընդունում. վերացական Այն գոյական անունները, որոնք գործածվում են ընդհանուր, վերացական, ոչ կոնկրետ առումով, օրինակ՝ Որդի իմաստուն ուրախ առնէ զհայր, որդի անմիտ՝ տրտմութիւն է մօր (Առակ., Ժ, 1): Եւ զօճ յաղթանդամ, կամ զգազան ինչ ծովածին կոչեն զիրք վիշապ (Եզնիկ., 1-ին, ԻԵ): Նոյնպէս և ի բան-

ջարս Ի ինչ՝ որ առանձինն սատակիչ է, և խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ բժշկիչ պէսպէս ցաւոց լինի (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ):

Ծանոթութիւն. Հաճախ հայցական հոլովով դրված և *զ* նախդիր ունեցող գոյական անունները գործածված են ընդհանուր, վերացական իմաստով, որոնք այս դեպքում նույնպես որոշիչ հող չեն ստանում (տես բերված օրինակները):

բ) Բնության մեջ գոյություն ունեցող եզակի առարկաների անունները (լուսին, արեգակն, երկիր, երկին, աշխարհ, հիւսիս, հարաւ և այլն). օրինակ՝ Եւ լուսին, ասեն, ի ներքոյ է քան զարեգակն (Եզնիկ, 3-րդ, Ա): Երկնէր երկին, երկնէր երկիր, երկնէր և ծովն ծիրանի (Խոր., 2-րդ, ԼԱ):

գ) Հատուկ անունները, մանավանդ, երբ ընդգծված, շեշտված չեն. օրինակ՝ Փախստական լինի Կաղնոս առ Հայկ (Խոր., 1-ին, ԺԱ): Ելանէ հրաման ի Շապիոյ՝ ամենայն գորացն Պարսից երթալ ընդ Մեիրուժանայ ի Հայս ի պատերազմ (Խոր., 3-րդ, ԼԵ): Առաքեաց ի Մակեդոնիա երկուս ի պաշտօնէիցն իւրոց (Գործ., ԺԾ, 22):

2. Եթե հատուկ անուն ունի նախադաս ածական կամ գոյական լրացում, ապա վերջինիս վրա դրվում է *ն* որոշիչ հողը, իսկ եթե հատուկ անունն է դրվում նախադաս, թե՛ հատուկ անվան, թե՛ ածական կամ գոյական անդամների վրա սովորաբար հող չի դրվում. օրինակ՝ Մեծն Ներսէս-Ներսէս մեծ, քացն Վարդան-Վարդան քաջ, գետն Երասխ-Երասխ գետ, արքային Արշակայ-Արշակայ արքայի և այլն: *Սուրբն Յովսէփ* հեզաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճին (Եղիշէ, էջ 146): Լուաւ զայս ամենայն *քազաւորն Տրդատ* (Ազ., ՃԻԳ, 860): Յառաջ մատեաւ *Ղևոնդ երէց* (Եղիշէ, էջ 162): Սկիզբն արարեալ *յամացն Արշակայ* արքայի *որդոյն Տիրանայ*, և կոուէր մինչև *յամն* վեցերորդ *Արտաշիսի* արքայի Հայոց, *որդոյն Վոսանշապիոյ* (Եղիշէ, էջ 6):

3. Երբ որոշյալը կամ հատկացյալը գեղջվում են, այսինքն՝ որոշիչն ու հատկացուցիչը գործածվում են իբրև փոխանուններ, վերջիններիս վրա դրվում են սովորաբար *ն*, երբեմն էլ *ս*, *դ* հողերը. օրինակ՝ Չչարն եղծանէր և բարւոյն տայր զթագաւորութիւնն (Եզնիկ, 2-րդ, Դ): Տո՛ւք զկայսերն կայսեր և զաստուծոյն աստուծոյ (Մատթ., ԻԲ, 21): Որ առ զհինգն, գործեաց նոքօք և շահեցաւ այլ և ս հինգ: Նոյնպէս և որ զերկուսն՝ շահեցաւ այլ և ս երկուս (Մատթ., ԻԵ, 16-17): Արդ աւասիկ քոյդ ցրեզ (Մատթ., ԻԵ, 25): Եւ նա չյղացելոյն և չծնելոյն անուն զնէր (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Եթէ չիցէ ինձ իշխանութիւն յինսս առնել զինչ և կամիմ (Մատթ., Ի, 15):

4. Երկրորդական նախադասությունները զխավորին կապող *որ*, ինչպէս և *որ ինչ, որ որ, որպէս, ուր, զի, յորժամ* հարաբերականներին հաջորդող բառերի վրա սովորաբար դրվում է *ս, դ, ն* հողերից մեկը: Այս դեպքում *ս, դ, ն* հողերը նշանակում են. *ս-ն՝ ես, սա, այս* և նրանց հոգնակիները, *դ-ն՝ դու, դա, այդ* և նրանց հոգնակիները, *ն-ն՝ նա, այն* և նրանց հոգնակիները, որոնք աշխարհաբար կարող են չթարգմանվել. օրինակներ՝ Քաղցրութեամբ լո՛ւր գո՞ր ասելոցս ենք (Եղիշէ, էջ 45)=Քաղցրությամբ լսի՛ր, ինչ որ (մենք) ասելու ենք:

Չոր ինչ խնդրեցերն՝ ե՛րբ տուեալ լիցի քեզ (Բուզ., 5-րդ, Է): Էր ժամանակ՝ յորժամ հիւղմ չէր ի միջի (Եզնիկ, 1-ին, Ը):

5. Երբ ետադաս որոշիչն արտահայտված է *այս, այդ, այն* ցուցական դերանուններով, նախադաս որոշյալի վրա դրվում են համապատասխան *ս, դ, ն* հողերը (մանրամասնությունները տես ցուցական դերանունների բաժնում):

6. Գրաբարում հատկացուցիչ և հատկացյալի կապակցության մեջ հողը, ի տարբերություն աշխարհաբարի, դրվում է հատկացուցչի վրա, իսկ եթե հատկացուցիչը հատուկ անուն է՝ հատկացյալի վրա. օրինակ՝ Եկաց ի վերայ ցուրց գետոյն (Ազ., ՃԺԸ, 833): Գուժկան հասանէր ի կողմանցն Քուշանաց (Եղիշէ, էջ 49):

Ծանոթութիւն. Եթե հատկացուցիչն արտահայտվում է ստացական և ցուցական դերանուններով, հողը սովորաբար դրվում է հատկացյալի վրա. օրինակ՝ Թէ՛ որ յորդոցն ինոց վաղ առ իս հասցէ՛ զնա թագաւոր արարից (Եզնիկ, 2-րդ, Դ): Մեծամեծ չարիս հասուցին ի վերայ գորացն ձերոց (Եղիշէ, էջ 164): Եւ բարկացեալ տէրն նորա (Մատթ., ԺԸ, 34):

7. Որոշիչ և որոշյալի կապակցության մեջ հողը դրվում է որոշյալի վրա, իսկ եթե որոշյալը հատուկ անուն է՝ որոշիչ վրա. օրինակ՝ Ի նոյն ջուրս պիղծ ճճիքն ընդ սուրբ ձկունսն սնամիցին (Եզնիկ, 2-րդ, ԺԱ): Չապակաւելի մարմինդ զէշաբարշ արարեալ (Եղիշէ, էջ 8): Եւ երթիցեն նոքա ի տանջանսն յափտեականս (Մատթ., ԻԵ, 46): Վիշապազունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ (Խոր., 2-րդ, ԿԱ):

8. Գրաբարում հաճախ հողերը ճական նկատառումներով, իբրև ավելադրություն, կարող են կրկնվել. օրինակ՝ Կամ որպէս երէցն Մրջիւնիկն մախտան դեղովն զնա... սպանանէր (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ): Ի կապելոցս երիցանցս գորս մեք այսօր ի բաց տանիմք (Փարս., 2-րդ, ԾԳ):

Վարժություն 159. Թարգմանել, բացատրել, թե ընդգծված հողերը ի՞նչ իմաստով են գործածված (ցուցական, դիմորոշ, ստացական, որոշիչ):

Խիստ են խնդրուածքդ, զոր խնդրեցերդ: Խելամուտ լեր բանիցս զոր խօսեցայց ընդ քեզ: Արծակեա՛ զժողովուրդսդ, զի երթիցեն... զնեսցեն իւրեանց կերակուրս: Իջուցանէին անթիւ զանձս ի բերդէ: Եւ ընդէ՞ր լինիցի քաղաքդ ատերակ: Արծակէ զձեզ ի կապանացդ յորում էքդ: Մա՞ է որդին ձեր, զորմէ դուքն ասէիք, եթէ կոյր ծնաւ: Յանձն առ, ասեն, զիրաման թագաւորիդ: Դառնային յաշխարիս մեր: Մեք պատրաստ ենք ի մեռանել վասն քո սիրոյդ: Որպէս կարծեա՞ր ասա ինձ: Արա զոր ասեմքս քեզ: Եթէ ոչ արծակէք զդա ի բանտէդ, այլ ընք զքաղաքս զամենայն: Կամ թէ ակն քո չա՞ր է, զի ես առասու եմ: Հայր, տուր ինձ բաժին, որ անկանի յրնչիցդ: Հատո՞ ինձ զոր պարտիար:

Վարժություն 160. Թարգմանել, բացատրել, թե նախադասության ո՞ր անդամի կամ բառի վրա են դրված ընդգծված հողերը և ի՞նչ կանոնի համաձայն:

Բախտեաց զդուրս սենեկին: Լռեաց ծայն՝ յորդորեցուցիչ: Եկն նահապետն Վարդան առ Արշակ: Ոչ գիտեմ զկինդ զորմէ ասեսդ: Երեցն Ղևոնդ հրաման առեալ ի սուրբ ընկերացն: Բացին զդուռն քաղաքին: Դատերքդ՝ դատերք իմ են: Չինչ է, որ եղև ճ նոյն ինքն որ լինելոցն է: Չկամորջն Արտաշատու գտին արեբեալ: Ողբա՝ հանդերձ մարգարեութեամբ որ ինչ թշուառացարս և որ ինչ թշուառանալոցս ենք: Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յովսէփ և Ղևոնդ երէց: Երբ դու ընդ արսդ ընդ այդոսիկ: Շուրջ զնովսա հարքն ծերք բնակեալ էին: Ոչ է հնար մեզ զերծանել ի շարս յայսմանէ: Որ եղև ճ իսկ երկիցս, որպէս ասենն, առ Թեոդոսի կայսերք: Գոն նշանագիրք հնայերն լեզուոյս:

Վարժութիւն 161. Թարգմանել, ընդգծված հատկացուցիչ-հատկացյալի և որոշիչ-որոշյալի կապակցութիւնները գործածել ն հորով՝ գրաբարի հողա-տության կանոններին համապատասխան:

Արձակեաց զԱրշակ ի կապանաց երկաթեաց: Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեան Արտաշիսի: Ոչ և ս ուտելով ի պատուիրեալ ծառայ: Բազումք և քաջ զիտ լինէին փախուցելոյ Տիրիթայ: Մնացելոց զօրաց հրաման տայր: Ետ ածել զերանելի Գայիանէ: Կոտորէին զամենայն զօրս Պարսից: Ի ներքս մտեալ բոլոր զօրք: Եւ ի կատարել ամաց քառասնից՝ երևեցաւ նմա յանապատի: Ի կիրճս ճանապարհաց արգելին զնոսա: Անկա զպարանոցաւ նորա և համբուրեաց զնա: Երկեայ, զնացի և թաքուցի զքանքար քո յերկրի: Ոչ արձակէ զեզ իւր... և տանի տայ ջուր:

ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՑԻ
(Հատուած)

Առն, զոր ի նախակարգ բանիս¹ նշանակեմք, վասն որոյ և փոյթ արարեալ մեր պատմելոյ, էր Մաշտոց անուն, ի Տարօնական գաւառէն, ի Հացեկաց գեղջէ, որդի առն երանելոյ Վարդան կոչեցելոյ: Ի մանկութեան տիսն վարժեալ² հելլենական դպրութեամբն, եկեալ հասեալ ի դուռն³ Արշակունեաց թագաւորաց Հայոց Մեծաց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինել սպասաւոր արքայատուր հրամանացն առ հազարապետութեամբն⁴ աշխարհիս Հայոց Առաւանայ ուրումն: Տեղեկացեալ և հնուտ եղեալ աշխարհական կարգաց, ցանկալի եղեալ զինուորական արուեստին իւրոց զօրականացն: Եւ անդէն ուշ եղեալ փութով ընթերցուածոց աստուածեղէն գրոց, որով առ ժամայն լուսարեալ և թեամուխ միջամուխ եղեալ յաստուածատուր հրամանացն հանգամանս, և ամենայն պատրաստութեամբ զանձն զարդարեալ, հարկանէր զիշխանացն սպասաւորութիւնսն:

... Առեալ այնուհետև երանելոյն զհաւատացեալս իւր, դիմեալ իջանէր

յանկարգ և յանդարման տեղիս Գողթան: Այլ և ընդ առաջ ելանէր նմա իշխանն Գողթան, այր երկիւղած և աստուածատուր, որում անուն էր Շաբիթ. և ասպնջական հիւրամեծար գտեալ՝ բարեպաշտութեամբ սպասաւորէր ըստ աշակերտաց հաւատոցն Քրիստոսի: Իսկ երանելոյն վաղվաղակի զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ, ձեռն արկանէր զգաւառովն⁵ հանդերձ միամիտ սատարութեամբ իշխանին. գերեալ զամենեսեան ի հայրենեաց ամանդելոց, և ի սատանայական դիւապաշտ սպասաւորութենէն՝ ի հնագանդութիւն Քրիստոսի մատուցանէր:

... Եւ իբրև ատուրս բազումս անդէն ի նմին դեգերէր, յարուցեալ այնուհետև հասանէր առ սուրբ կաթուղիկոսն Հայոց Մեծաց, որոյ անուն ճանաչէր Մահակ, զոր պատրաստական գտանէր նմին փութոյ հաւանեալ...:

Ապա ելանէր նոցա պարզական⁶ յամենաբարին աստուծոյ ժողովել զաշխարհահոգ խորհուրդն երանելի միաբանելոցն, և ի գիտ նշանագրաց Հայաստան ազգին հասանել:

Բազում հարցափորձի և քննութեան զանձինս պարապեցուցեալ և բազում աշխատութեանց համբերեալ, ազդ առնէին ապա և զկանխագոյն խնդրելին իրեանց թագաւորին Հայոց, որոյ անուն կոչէր Վռամշապուի:

Յայնժամ պատմէր նոցա արքայն վասն առն ուրումն աստուծոյ եպիսկոպոսի զանուկանի՝ Դանիէլ անուն կոչեցելոյ, որոյ յանկարծ ուրեմն գտեալ նշանագիրս աղփարետաց հայերն լեզուի: Եւ իբրև պատմեցաւ նոցա յարքայէ վասն գտելոյն ի Դանիէլէ, յօժարեցին զարքայ՝ փոյթ առնել վասն պիտոյիցն այնոցիկ: Եւ նա առաքէր զոմն Վահրիճ անուն հրովարտակօք առ այր մի երէց, որոյ անուն Հաբէլ կոչէին, որ էր մերձատուր Դանիէլի աստուծոյ եպիսկոպոսի:

Իսկ Հաբէլին զայն լուեալ, փութանակի հասանէր⁷ առ Դանիէլն, և նախ ինքն տեղեկանայր ի Դանիէլէ նշանագրացն, և ապա առեալ ի նմանէ առաքէր առ արքայն յերկիրն Հայոց: Ի հինգերորդի ամի թագաւորութեան նորա ի նա հասուցանէր: Իսկ արքային հանդերձ միաբան սրբովքն Մահակաւ և Մաշտոցի ընկալեալ զնշանագիրսն ի Հաբէլէն, ուրախ լինէին:

Ապա առեալ երանելի հոգաբարձուացն զյանկարծագիտ խնդրելին, հայցէին և ս յարքայէ մանկունս մատաղս, որով զնշանագիրսն արծարծել մարթասցեն: Եւ յորժամ բազումք ի նոցանէ տեղեկանային, ապա հրաման տայր ամենայն ուրեք նովին կրթել. որով և յաստիճան իսկ վարդապետութեան գեղեցիկ՝ երանելին հասանէր, և իբրև⁸ ամս երկու կարգեալ զվարդապետութիւն իւր. և նովին նշանագրովք տանէր:

(Կորին, 36-44)

¹ Ի նախակարգ բանիս-մեր խոսքի սկզբում, առաջաբանում

⁵ զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ ձեռն արկանէր զգաւառովն-ավետա-

² այստեղ և հաջորդ նախադասություններում անցյալ դերբայը հաճախ գործածված է դիմավոր բայի նշանակությամբ՝ վարժեալ-կրթվել էր, եկեալ հասեալ-եկել, հասել էր ³ այստեղ՝ արքունիք, պալատ ⁴ առ նախդիրը գործիական հոլովի հետ ժամանակի իմաստով՝ հազարապետության օրոք, ժամանակ

րանական արվեստը բանեցելով՝ սկսեց՝ (քարոզել) գավառում ⁶ ելաներ նոցա պարզև ական-պարզև վեց նրանց ⁷ այստեղ և հաջորդ նախադասություններում անցյալ անկատարը գործածված է անցյալ կատարյալի իմաստով ⁸ այստեղ՝ մտավորապես, մտտ

ՈՐ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆԸ

§ 191. Ինչպես արդի հայերենում, այնպես էլ գրաբարում հարաբերական դերանունները նույն հարցական դերանուններն են առանց հարցականի: Դրանցից իր շարահյուսական կիրառություններով առանձնանում է *որ* հարաբերական դերանունը:

Որ հարաբերականը երկրորդական նախադասությունը կապում է գլխավորին: Այս դեպքում գլխավոր նախադասությունը կարող է ունենալ կամ չունենալ համապատասխան հարաբերյալ:

1. Երբ գլխավոր նախադասությունը ունենում է հարաբերյալ, *որ* հարաբերականը թվով համաձայնում է նրան, բայց դրվում է երկրորդական նախադասության մտքի պահանջած հոլովով. օրինակ՝ Բերիկն *ածուխ, որով* խաբէին զաչսն Տիրանայ (Բուզ., 3-րդ, Ի): Ձի ցուցցէ թէ էր *ոմն՝ որում* նա վասն որդոյն յաշտ առնէր (Եզնիկ, 2-րդ, Ե):

Օսնորություն. Հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներով դրված հարաբերյալներին *որ* հարաբերականը թվով կարող է համաձայնել կամ չհամաձայնել. օրինակ՝ Եւ *արք պարսիկք, որք* փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան... կալաւ և ետ ի ձեռս նորա (Եղիշէ, էջ 7): Մահապարտ են *այնորիկ՝ որ* իշխեն խօսել շարութիւն զՄուշեղէ (Բուզ., 5-րդ, Դ): *Չբարսմունսն զոր* ի ձեռին ունէր, ցորդին իւր ցՈրմիզդ ետ (Եզնիկ, 2-րդ, Ե):

2. Եթէ գլխավոր նախադասության հարաբերյալները արտահայտվում են *նա*, *այն* դերանուններով, հաճախ զեղչվում են: Այս դեպքում *որ* հարաբերականը նշանակում է *նա որ*, *այն որ* կամ *ով որ*, *ինչ որ*, *որը որ*, *որ մեկը որ*, *այն ինչ որ*. օրինակ՝ Եւ մատուցեալ որ զհինգ քանքարն առ (Մատթ., ԻԵ, 20) = Մտեցավ նա, որ հինգ քանքար էր վերցրել: Որ կամի փոխ առնուլ ի քէն՝ մի դարձուցաներ զերեսս (Մատթ., Ե, 42) = Ով որ կամենում է...:

3. Երբ գլխավոր նախադասության հարաբերյալը բացակայում է, *որ* հարաբերականը երբեմն դրվում է ոչ թե երկրորդական, այլ գլխավոր նախադասության մտքի պահանջած հոլովով, այսինքն՝ այն հոլովով, որով պիտի դրվեր բացակայող հարաբերյալը. օրինակ՝ Որում խնդրէ ի քէն՝ տուր (Մատթ., Ե, 42) փխ. այնմ որ խնդրէ՝ տուր: Որոց մտանենն՝ չտայք թոյլ մտանել (Մատթ., ԻԳ, 13) փխ. այնոցիկ, որք մտանեն:

Վարժություն 162. Թարգմանել, բացատրել, թե *որ* հարաբերականը ինչպես է համաձայնել գլխավոր նախադասության հարաբերյալին և ինչ հոլովով է դրված:

Եկին հասին ի գեղ մի, որում անուն Դալարիս կոչէին: Ոչ թողցես զայնուսիկ որ խնդրեն զքեզ: Եւ կանեփուկն թուփ ինչ է, որոյ սերմն նորա դեղ է: Փըրկեա՛ զիս յայնցանէ՛ որ պաշարեցին զիս: Տայ նոցա գեղս և դաստակերտս ընտիրս և յարմարս՝ յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Պարսից մնացին: Լուան նախարարքն Հայոց, այնք՝ որք ունէին զիշխանութիւն ի գաւառս բաժնին Պարսից: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն հօգրագոյնս կոռիւն. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին: Ետ հրաման ժողովել զամենայն զօրս իւր և զմեծամեծս իւր և զփոքունս և զամենայն մարդիկ աշխարհին իւրոյ՝ որ ինքն իշխէր: Չիք տեղի թաքչելոյ այնոցիկ՝ որ գործեն զանօրէնութիւն: Եւ զգեցուցեն զպատմունճանն առնն այնմիկ գոր արքայն սիրէ: Չէին ի միջի լուսաւորքն, որք զքիս աւուրց և ամսոց... կարգէին: Եւ առեալ զբարսմունսն՝ զոր ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցՈրմիզդ:

Վարժություն 163. Թարգմանել, վերականգնել գլխավոր նախադասության զեղչված *այն* կամ *նա* հարաբերյալը՝ դնելով *որ* հարաբերականի հոլովով, իսկ վերջինս՝ երկրորդական նախադասության մտքի պահանջած հոլովով:

Ի զիշերի խնդրեցի զոր սիրեաց անձն իմ: Փրկեա՛ զորս ի մահ տանին: Որ սիրէ զխրատ՝ սիրէ զիմաստութիւն, և որ առեալ զյանդիմանութիւն՝ անմիտ է: Առաջի տիկնոջն Փառանձեմայ ուտէին և ըմպէին և ուրախ լինէին որք էին ի տաճարին: Դուք երկիր պազանք որում ոչն զիտք: Չիա՛րդ կարիցեն նզովել զատանայ, որք զկամս նորա կատարեն: Վա՛յ որ ասիցէ ցիայր իւր՝ թէ ընդէ՛ր ծնար զիս: Որպէս և տեսանենք իսկ՝ ոչ միայն ի չափաւոր մարդիկ, այլ և յոր մեծն է քան զամենայն: Փրկեա՛ զմեզ ի ձեռաց որ չարչարենս զմեզ: Չոր տեսին աչք քո՛ խօսեա՛ց: Եւ եկեացն արտաքս. որոց զբարիս գործեալ իցէ: Երևել որոց ի խաւարի... նստէին:

ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՅԻ (Հատուած)

... Իսկ իբրև ի վերայ հասեալ¹, թէ չեն բաւական նշանագիրքն՝ ողջ ածել զսիրտբայս զկապս հայերէն լեզույն, մամաւանդ զի և նշանագիրքն իսկ յայլոց դպրութեանց թաղեալք և յարուցեալք դիպեցան, յետ այնորիկ դարձեալ կրկին անգամ ի նոյն հոգս դառնային, և նմին եւս խնդրէին ժամանակս ինչ: Վասն որոյ առեալ երանելոյն Մաշտոցի դաս մի մանկտոյ հրամանաւ ար-

քայի և միաբանութեամբ սրբոյն Սահակայ, և հրաժարեալք ի միմեանց համբուրի սրբութեանն՝ խաղայր զնայր ի հինգերորդ ամի Վռամշապիոյ արքային Հայոց, և երթեալ հասանէր ի կողմանս Արամի² ի քաղաքս երկուս Ասորոց. որոց առաջինն Եղեսիա կոչի, և երկրորդին Ամիդ անուն: Ընդդէմ լինէր սուրբ եպիսկոպոսացն, որոց առաջնոյն Բաբիլաս անուն և երկրորդին Ակակիոս. հանդերձ կդերականօքն և իշխանօքն քաղաքաց պատահեալ, և բազում մեծարանս ցուցեալ հասելոցն՝ ընդունէին հոգաբարձութեամբ...:

Իսկ աշակերտասէր վարդապետին զտարեալսն ընդ իւր յերկուս բաժանեալ, զոմանս յասորի դպրութիւնն կարգէր (ի քաղաքին Եղեսացոց), և զոմանս ի յունական դպրութիւնն՝ անտի ի Սամուսատական քաղաքն զունարէր:

Եւ նորա իւրովք հաւասարօք զտվորականն առաջի եղեալ³ զաղօթս և զտքնութիւնս և զպաղատանս արտասուալից, զխստամբերութիւնս, զհոգս զաշխարհաձեծս, յիշելով զասացեալսն մարգարէին, եթէ «Յորժամ հեծեծեսցես, յայնժամ կեցցես»:

Եւ այնպէս բազում աշխատութեանց համբերեալ վասն իւրոյ ազգին բարեաց ինչ օճան գտանելոյ: Որում պարզս էր իսկ վիճակ յամենաշնորհողն աստուծոյ. հայրական չափուն ծնեալ ծնունդս նորոգ և սքանչելի՝ սուրբ աջովն իւրով, նշանագիրս հայերէն լեզուին: Եւ անդ վաղվաղակի նշանակեալ անուանեալ և կարգեալ, յօրինէր սիղոբայիք կապօք:

Եւ ապա հրաժարեալ յեպիսկոպոսէն սրբոյ, հանդերձ օգնականօք իւրովք իջանէր ի քաղաքն Սամուսատացոց, յորում մեծապատիւ իսկ յեպիսկոպոսէն և յեկեղեցոյն մեծարեալ լինէր:

Եւ անդն ի նմին քաղաքի գրիչ⁴ ոմն հեյլենական դպրութեան Հռովմանոս անուն գտեալ, որով զամենայն ընտրութիւնս նշանագրացն զնորբագոյնն և զլայնագոյնն, զկարծն և զերկայնն, զառանձինն և զկրկնատրն, միանգամայն յօրինեալ և յանկուցեալ, ի քարգմանութիւն դառնային հանդերձ արամքք երկուք, աշակերտօքն իւրովք. որոց առաջնոյն Յովիան անուն կոչէին, յեկեղեցաց գաւառն, և երկրորդին Յովսէփ անուն՝ ի Պաղանական տանէն: Եւ եղեալ սկիզբն քարգմանելոյ զգիրս նախ յԱռակացն Սողոմոնի, որ ի սկզբանն իսկ ծանօթս իմաստութեանն ընծայեցուցանէ լինել, ասելով՝ եթէ «Ճանաչել զմաստութիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»: Որ և գրեցաւ ձեռամբն այնորիկ գրչի, հանդերձ ուսուցանելով զմանկունս գրիչս նմին դպրութեան:

Ապա յետ այնորիկ առնոյր թուրքս յեպիսկոպոսէ քաղաքին և հրաժարեալ ի նոցանէ հանդերձ ամենայն իւրովքն, բերէր առ եպիսկոպոսն Ասորոց: Որ յորոց նախընկալն եղն⁵, առաջի արկեալ⁶ նոցա զնշանագիրս աստուածատուրս. վասն որոյ բազում իսկ զովութիւնք յեպիսկոպոսաց սրբոց և յամենայն եկեղեցեաց բարձրանային ի փառս աստուծոյ, և ի մխիթարութիւն աշակեր-

տելոցն ոչ սակաւք: Յորոց հրաժարեալք այնուհետև և առեալ թուրքս անտագիրս, հանդերձ շնորհատուր պարզս օքն և ամենայն իւրայիւքն, ի շնորհացն աստուծոյ ճանապարհորդ լինէր⁷. զօքն անօք անցեալ⁸ աջողութեամբ և հոգելից ուրախութեամբ եկեալ հասանէր ի Հայաստան աշխարհն, ի կողմանս Այրարատեան գաւառին, առ սահմանօք Նոր Զաղաքին⁹, ի վեցերորդ ամի Վռամշապիոյ արքային Հայոց Մեծաց:

... Եւ արդ եկեալ յիշելին մերձ ի թագաւորական քաղաքն, ազդ լինէր թագաւորին և սրբոյ եպիսկոպոսին: Որոց առեալ զամենայն նախարարագունդ սազանոյն ամբոխս, ի քաղաքէն ելեալ՝ պատահէին երանելոյն զափամբ¹⁰ խահ գետոյն: Եւ զցանկալի ողջոյնն միմեանց տուեալ, ուստի և բարբառօք լնծութեան և երգօք հոգևորօք և բարձրագոյն օրհնութեամբք ի քաղաքն յառնային, և զաւուրս տօնական ուրախութեամբ անցուցանէին:

(Կորին, էջ 46-54)

² ի վերայ հասանել. այստեղ՝ հասկանալ, իմանալ

² Արամ անունով կոչվում էր Ասորիքը

³ առաջի եղեալ-սկսեց

⁴ այստեղ՝ գրագիր

⁵ յորոց նախընկալն եղև-որոնցից

⁶ սկզբում ընդունվել էր

⁶ առաջի արկանել. այստեղ՝ ներկայացնել

⁷ ճանապարհորդ լինել-ճանապարհ ընկնել

⁸ անցանել զօքն անօք-օքն անցնել անց-

նել, այսինքն՝ շատ օրերի ճամփա անցնել

⁹ նկատի ունի Վաղարշապատ քաղաքը,

որն այն ժամանակ Հ-ի մայրաքաղաքն էր

¹⁰ զ նախորդը գործիական հոլովի

հետ տեղի իմաստով՝ Ռահ (Երասխ)

գետի ափին

ՂԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՆԱԽԴԻՐՆԵՐ

§ 192. Գրաբարի նախդիրներն են՝ առ, գ, ի(յ), ընդ, ըստ, ց:

Նախդիրները գործածվում են տարբեր հոլովների հետ, բացի ուղղակա-

նից՝ արտահայտելով բազմազան իմաստներ: Եթե նախդիր կրող բառն ունի նախադաս կամ ետադաս լրացում կամ լրա-
յումներ, ապա նախդիրը սովորաբար դրվում է նախադաս անդամից առաջ, ինչ-
պես նաև կարող է կրկնվել նախադաս և ետադաս լրացումների վրա. օրինակ՝
Շրջի ընդ անջրդին տեղիս (Մատթ., ԺԲ, 43): Առ ամենայն ազգս տէրութեան ի-
մոյ (Եղիշէ, էջ 9): Չարամահ սպանանէին զամենեսեան յամենայն ի բերդսն
(Բուզ., 4-րդ, ԾԹ): Եղև սով սաստիկ յաշխարհին յայնմիկ (Դուկ., ԺԵ, 14):

§ 193. Առ նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական, բացառական և գործիական հոլովների հետ:

1. Առ նախդիրը հայցական հոլովի հետ արտահայտում է.

ա) *Դեպի, մոտ* իմաստները. այս դեպքում նախդիր կրող բառը ցույց է տալիս այն անձը, որին ուղղված է գործողությունը (ուղև որման հայցական) կամ այն տեղը, առարկան, որտեղ կամ որի մոտ կատարվում է գործողությունը. օրինակ՝ Առաքեաց առ նա (=նրա մոտ) բազում զանձիք (Եղիշէ, էջ 7): Ո՞վ ես դու, որ կոչես զիս առ արքայ (Ա Թագ., ԻԶ, 14)=արքայի մոտ: Եւ մինչ դեռ մանուկն էր՝ սնանէր առ ծնողսն (Թռռն., Բ, էջ 395) =ծնողների մոտ: Իջին բանակեցան առ ասին (=ասիին) զետոյն (Ազ., Ե, 48): Նիստ առ իս (=ինձ մոտ) և մի երկնչիր (Ա Թագ., ԻԲ, 23):

բ) *Վերաբերություն*, որ թարգմանվում է աշխարհաբար *վերաբերմամբ, նկատմամբ, մասին, համեմատությամբ* բառերով. օրինակ՝ Երկայնամիտ լեր առ իս (=իմ վերաբերմամբ, նկատմամբ), և զամենայն հատուցից թեզ (Մատթ., ԺԸ, 26): Առ մե՞զ (=մեր մասին) ասացեր զառակդ զայդ՝ եթէ առ ամենեսեան (Դուկ., ԺԲ, 41): Իսկ եթէ առ մարմնատուրս (=մարմնավոր բաների վերաբերմամբ) այսպէս, որչափ և ս առաւել առ հոգև որն (Եղիշէ, էջ 15):

գ) Առանձին կամ *ի* նախդրի հետ դրվելով անորոշ դերբայի կամ այլ բառի հայցական հոլովի վրա, արտահայտում է *նպատակ* և *պատճառ*, որոնք թարգմանվում են *համար, նպատակով, պատճառով* բառերով, կամ ուղղակի նախդրավոր բառի բացառական հոլովով. օրինակ՝ Եւ քարշեալ ի բաց ընկեցին զմարմինս նոցա՝ առ ի կեր լինել (=կեր դառնալու համար) շանց քաղաքին (Ազ., ԺԸ, 201): Առ սէր (=սիրո համար) այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք (Եղիշէ, էջ 46): Եւ ժողովեալ մանկունս առ ի նիւթ վարդապետութեանն (Կոր., ԺԴ)=ուսուցանելու նպատակով (սովորեցնելու համար): Եւ առ մղձկել սրտին (=սրտնեղությունից, սրտնեղության պատճառով) չգիտէր թե յո՞ թափէր զբոյնս դառնութեանն (Եղիշէ, էջ 142):

դ) Տրական հոլովի իմաստ (նախդրիվ տրական). օրինակ՝ Բայց Աբգար յօժարեցաւ զրել թուղթ առ Տիրերիսու կայսր (Խոր., 2-րդ, ԼԳ)=կայսրին: Աղաղակէր առ նա (=նրան) այր մի (Բուզ., 6-րդ, Թ): Վասն որոյ և պատգամ յղեցին առ մարգպան (=մարգպանին) աշխարհին (Եղիշէ, էջ 132):

ե) *Յուրաքանչյուր, ամեն մի* իմաստը. օրինակ՝ Տալ յիսուն սիկդ առ այր (ՆՀԲ)=յուրաքանչյուր մարդու: Երկուս զառինս տարև որս առ օր (ՆՀԲ)=օրը:

զ) *Ունիմ* բայը *համարելու* իմաստով որպէս ստորոգյալ գործածվելիս ընդունում է կրկնակի հայցական, որոնցից մեկն ունենում է *առ* նախդիր և միշտ դրվում հոգնակի թվով. աշխարհաբար կարելի է թարգմանել «*համարել*» կամ «*մի բանի տեղ դնել*» նշանակությամբ՝ օրինակ՝ Չանձինս առ իմաստունս, կամ արդարս ունէին (ՆՀԲ)=Իրենց իմաստուն կամ արդար էին համարում (Ի-

րենց իմաստունի կամ արդարի տեղ էին դնում): Չնա առ աստուածս ունին (Եզնիկ, 2-րդ, Գ)=Նրան աստված են համարում:

է) Կազմում է մի շարք ոճեր՝ *առ ոտն կոխել* «ոտնատակ անել, կոխոտել», *առ ոտն հարկանել* «ոտնահարել, բանի տեղ չդնել», *առ ոչինչ համարել* «բանի տեղ չդնել», *առ հասարակ*, *առ երես* և այլն:

2. Առ նախդիրը տրական հոլովի հետ նշանակում է.

ա) *Պատճառ*, որն աշխարհաբար թարգմանվում է *պատճառով* կամ նախդրավոր բառի բացառական հոլովով. օրինակ՝ Առ տգիտութեան (=տգիտության պատճառով կամ տգիտությունից) մոլորեալ են (Եղիշէ, էջ 144): Դուք առ ձերում անմտութեան (Բուզ., 3-րդ, ԺԴ)=Դուք ձեր անմտության պատճառով, անմտությունից: Այսպէս էլ՝ առ նախանձու=նախանձից, առ ակի=ակից, առ վշտի=վշտից և այլն:

բ) Մի առարկայի մոտ գտնվելը, լինելը. օրինակ՝ Ընկեցին զնա ի գուր առ դրան (=դրան մոտ) քաղաքին (Յեսու., Ը, 29): Չցայգ և զցերեկ կային առ նմա (Ազ., Ը, 722)=նրա մոտ:

3. Առ նախդիրն առանձին կամ *ի* նախդրի հետ դրվելով բացառական հոլովի վրա՝ արտահայտում է.

ա) *Նպատակ*. թարգմանվում է *համար, նպատակով* բառերով. օրինակ՝ Եւ Ձրուանն առ ի չըրելոյ (=չըրծելու համար) զուխտն՝ ասէ ցԱրիմնն (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Ձի՞նչ զեղեցկագոյն քան զսիրամարգ՝ զոր առ ի ցուցանելոյ (=ցույց տալու նպատակով) զզեղեցկագործութիւնն արար (Եզնիկ, 2-րդ, Ը):

բ) *Պատճառ*. օրինակ՝ Առ ի չգոյէ (=բացակայության պատճառով) հիւրոյ երկրին (Մատթ., ԺԳ, 5): Առ ի չգոյէ (=չլինելու պատճառով) մարդկան և առ ի չգոյէ բնակչաց և առ ի չգոյէ անասնոց (Երեմ., ԼԳ, 10):

գ) *Մոտ* իմաստը. օրինակ՝ Խնդրեցես զիմաստութիւն առ ի չարացն (=չարների մոտ) և ոչ զտցես (Առակ., ԺԴ, 6):

դ) Միայն բացառականի իմաստ. օրինակ՝ Եւ լիցի փայտատկան առ ի ձենց (Յակովբ., Դ, 7)=ձեզանից: Ձի ոչ տկարասցի առ յԱստուծոյ (=աստծու կողմից) ամենայն բան (Դուկ., Ա, 37):

4. Գործիական հոլովի հետ ցույց է տալիս.

ա) *Տեղ*, մի բանի մոտ լինելը, մոտավոր տեղը, մոտերքը, մոտով. օրինակ՝ Հասանէ առ սահմանօքն (=սահմանների մոտ) Խաղտեաց (Խոր., 2-րդ, Դ): Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր առ այգեօք (=այգիների մոտով) ուրումն (Բուզ., 6-րդ, Թ): Դարձեալ սկսաւ ուսուցանել առ ծովեզերքն (Մարկ., Դ, 1)=ծովափին:

բ) *Ժամանակ*. օրինակ՝ Առ Սերուբաւ (=Սերուքի օրոք) եղև, ասեն, սկիզբն հեթանոսութեան (Եզնիկ, 2-րդ, ԺԵ): Առ ջրհեղեղաւն=ջրհեղեղի ժամանակ, առ մերօք=մեր օրոք և այլն:

գ) *Համեմատություն*. օրինակ՝ Ձի՞նչ է յարդ առ ցորենաւ (Երեմ., ԻԳ, 28)՝ Հարդն ի՞նչ է ցորենի համեմատությամբ:

Վարժություն 164. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ է գործածված առ նախդիրը:

Արկաներ զնոսա առ ցաման ի գեհեն: Կոչեաց զնոսա ի ներքս և առ իրագոյց: Թագաւորն Պապ յղեաց դեսպանս առ մարդպետն Դոպլ: Ո՞ր որ յերկուց որդուցն իմոց յառաջ առ իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից: Կարդա առ իս, և տաց թեզ պատասխանի: Եւ նորա աչք կալեալ էին առ ի չճանաչելոյ զնա: Որպէս և տեսեալ էր իր առ հնօքն թագաւորօքն: Եւ եղև ի սերմանելն, ոմն անկաւ առ ճանապարհաւ: Առ ի պատերազմել ընդ խուժարուժ ազգսն ընդ այնոսիկ: Եւ մի՛ յուզեսցի ցատուն քո առ արարածս քո: Քանզի գիտէին ամենեքեան, եթ՛ ոչ առ առատութեան տայ, այլ առ երկիրի վատն: Դարձոյց զարծաթն առ քահանայապետսն: Եկ շրջեսցուք ընդ երկիրդ առ ամենայն արքերքք ջրոց և առ հեղեղատօք: Գրեաց Դաւիթ հրովարտակ առ Յովաբ: Եւ ոչ հաւատայր նմա, թէ պահեսցէ առ նա զմտերմութիւն սիրոյն: Առ ահին արարակեցին: Հանին թաղեցին առ առն իրում: Դիպեցան միմեանց առ ափն ծովուն Բզմունեաց: Եւ ետու առ նոսա զթուրս թագաւորին: Եւ չկայր և ս որ անդ առ նմա: Եւ չէին առ գերեզմանօք մեռելոցն: Անցանէի ես առ մեհենի միով:

Վարժություն 165. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով առ նախդրով և հայցական հոլովով (թարգմանելիս կապերը վերանուն են):

Ուղարկեցին երկու մարդ նրա մոտ: Զո սիրո համար արեցի: Եվ նրանք եկան նրանց գորագուխների, իշխանների և հազարապետների մոտ: Հանդիպեցին (դիպեցան) միմյանց Տղմուտ գետի ափին: Երկու պահապաններ կային խորանի դռների մոտ: Հրովարտակ գրեց իր երկրի բոլոր նախարարներին, իշխաններին և մեծամեծներին: Մի առակ ասաց նրանց մասին: Այդ օրը նրանք մեզ մոտ գիշերեցին (ազան): Սաստիկ ցավերից ճշում էր: Նրանք զնացին հրապարակ՝ տանջելու և սպանելու համար գերիներին:

Վարժություն 166. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով առ նախդրով և համապատասխան հոլովներով (տրական, բացառական, գործիական):

Այդ բոլորն արեց մարդկանց նկատմամբ իր բարեարարությունը ցույց տալու նպատակով: Տուն է շինում գետի եզերքին: Տրդատի օրոք քրիստոնեությունը տարածվեց Հայաստանում: Ամոթից շիկնում էր: Սա նրա համեմատությամբ փոքր է: Թաղեցին նրան եկեղեցու մոտ: Երկյուղից գիշերը փախալ քաղաքից: Փակեցին իրենց ականջները՝ ճշմարտությունը չլսելու համար: Նախանձից մատնեցին նրան:

Եւ եկեալ Նիխոր յաշխարհն Հայոց՝ ոչ իշխեաց միջամխել՝ ի Հայոց տեղիս, այլ դադարեալ ի գաւառին որ կոչէր Հեր, ի գեօղն որում անուն էր Նուարակ, առաքեաց նա պատգամաւորս առ Մամիկոնեանն Վահան զՇապուհ խորհրդեան դպիր և զՄիիր-Վշնասպ ճուարշացի, որովք տայր զիտել մնա զիրս գալոյն իրոյ ի Հայս, և թէ «Հրովարտակ ունիմ առ ձեզ ի թագաւորն Վաղարշու՝ նուաճել զձեզ խաղաղութեամբ, և յամենայն աւագորերոյ՝ որ յԱրիս են՝ պատգամ ունիմ առ ձեզ. արդ՝ արիք եկայք և լուարուք. և որպէս է ձեզ հաճոյ և խորհիք՝ ընտրեցէք որ բարին է»:

Եւ տեսեալ Վահանայ Մամիկոնէի զպատգամաւորսն Նիխորոյ, և լուեալ զայս ամենայն բանս պատգամին ի նոցանէն՝ ժողովրդ առ ինքն զամենայն հաւատարիմ ուխտապահացն զունդ, զնախարարս և զազատս և զամենայն այրն ձիոյ. և հրամայէր Մամիկոնեանն Վահան եկելոցն ի Նիխորոյ՝ ասել առաջի ամենեցուն զբանս թագաւորին Վաղարշու և զբանս ամենայն Արեաց աւագանւոյն: Եւ տուեալ լսել Մամիկոնեանն Վահանայ ամենայն Հայորերոյն՝ միահամուտ զպատգամն Նիխորոյ՝ ասէր ցպատգամաւորսն Պարսից՝ առ վաղին առնել նոցա պատասխանի:

Եւ ժողովեալ ի վաղին ամենայն Հայորերոյն առ Մամիկոնեանն Վահան, և խորհեալ նախ ընդ միմեանս զվաղնցոց զպէտս և զխնդիր իրացն, եկեալ և պատգամաւորացն Նիխորոյ յատեանն՝ սկսաւ խօսել Մամիկոնեանն և առնել պատասխանի բանիցն Նիխորոյ. «Եւ մեր ապստամբութեան իրացն, և յայսպիսի կարևոր և մահաբեր զործ տալ զանձինս՝ բազում են բանք և կարևոր. և չէ հմար գրով վճարել՝ և կամ պատգամաւ, բայց եթէ յանդիման խօսել ընդ մնա՝ որ Արեաց տէրն է և ընդ ձեզ՝ որ դրանն աւագանի էք: Բայց երիս բանս ասեմ ձեզ, որ թէ այս երից բանիցս պատասխանի առնէ ինձ, որպէս ես կամիմ և ամենեքեան սոքա որ աստէն իսկ են, և կարէ զայս երիս խնդիրս տալ մեզ գրով և կնքով թագաւորին՝ զամենայն զոր ինչ ասէք, զպատեհն և զարժանն՝ առնենք, և բանի ձերոյ լսենք՝ որպէս և նախնիքն մեր լուան: Քանզի ոչ իմ բանքս, զոր խօսիմս ես ընդ ձեզ այժմս, այլ նոցա ամենեցուն, աւագի և կրտսերոյ, որ այժմ ձեր առաջի են. և ոչ եթէ այսօր ինչ խորհեալ կամ իմացեալ է մեր զբանս զայս, այլ յաւուր, յորում տուաք զանձինս ի մահ՝ նախ զայս երիս ընտրութիւնս խորհեալ եղաք այր ամենայն առաջի: Եթէ յանձն առցեն Պարսիկք թողացուցանել մեզ զայս երիս իրս՝ ծառայեսցուք նոցա որպէս ըզբնիկ և զհաւատարիմ ծառայս. և եթէ ոչ հաւանիմ յանձն առնուլ, և խստանան՝ ելցուք ըստ աշխարհի և կորիցուք և խնդութեամբ մեռցուք, այլ Պարսկի առն երկիր ոչ պագցուք:

«Եւ է մին յերկնս՝ նախ և առաջին խնդիրս այս կարևոր և պիտանի. եթէ զհայրենի և զբնիկ օրէնս մեր ի մեզ թողուք, և զՀայ այր զոր մի՝ մոզ ոչ առնէք, և ումէք յաղագս մոզութեան զահ և պատիւ չտայք, և զկրակարանն յաշխարհէս Հայոց ի բաց տանիք, և զեկեղեցոյ թշնամանս յաղտեղի և յանպիտան մարդկանէ, որ ցայժմ լինէր, յայսմ հետէ մեզ չտայք տեսանել. և քրիստոնեայ մարդկան և քահանայից զկարգ և զպաշտօնն քրիստոնէութեան համարձակութեամբ և աներկիւղ տայք պաշտել՝ ուր և կամին. ապա բարի է, և առաջին խնդիրն մեր այդ է:

«Եւ երկրորդ խնդիրն այս է, թէ զմարդ ոչ իշխանաբար՝ ճանաչէք, այլ ի բարաբար զիտել զլան և զվատթարն, ընտրել զպիտանիք և զանպիտանն, ի վնաս զտոհմիկն և զանտոհմիկն, ունել առ լաւսն և սքստումկանս՝ զքաջն և զօգտակարն, արհամարհել և առ ոչինչ համարել զվատն և զանպիտանն. սիրել զվաստակատրսն և աղել զանվաստակն, ունել ի մօտ զիմաստունս և խորհուրդս առնել, և զանմիտն ոչ մօտեցուցանել, այլ և ի հրապարակէ ևս հալածել: Եւ յորժամ այս ամենայն այսպէս լինի՝ ամենայն իրք Արեաց աշխարհիս աջող լինի և անսխալ. ապա եթէ զընդդէմն սիրէք, որպէս և ցայժմ, և ոչ զդէպսն՝ և զործքն այդպէս ընդդէմ լինին, որպէս և եղենդ իսկ, և տեսէք:

«Եւ երրորդ խնդիր մեր այս է. որ տէրն է Արեաց և աշխարհի թագաւոր՝ կամինք, զի ինքն տեսցէ իւրովք աչօք, և ինքն լուիցէ իւրովք ականջօք, և ինքն զիտասցէ և ինքն խօսեսցի իւրով բերանով. և մի՛ այլոյ աչօք տեսցէ և այլոյ ականջօք լուիցէ և այլովք հանապազ զիտասցէ զմարդ լաւ և զանլաւ, և այլոյ բերանով խօսեսցի զպէտան: Յաղագս որոյ չլինի ուղիղ հայեցումսն, և ոչ արդար լսողութիւնն. այլ յոլով սուտ խօսքն ճանաչին և հրամանքն ընդունայնք, և բնաւ այլ ընդ այլոյ լինի իմաստն ամենայն: Եւ յորժամ այս ամենայն այսպէս լինի՝ կործանեալ ամենայն վաստակք՝ ծառայիւք կորնչին, և ոչ կարել կալ աշխարհ և ի նմա բնակեալք անշարժ և հաստատուն: Բայց թագաւոր, որ իւրովք առողջ աչօքն հայի և աննախանձ լսողութեամբ լսէ և արդար բանի խօսի ընդ իւր ծառայս՝ կենդանացեալ ծառայքն՝ չյագին վաստակով, այլ յանելեալ ի վաստակն՝ օր քան զօր աճեցուցանել ջանան զբարին: Այսպէս աշխարհ շինի, և տէրն շքեղացեալ պայծառանայ հանապազ:

«Արդ՝ եթէ զայդ այդպէս կարէք խոստանալ, զխոստացեալսն զրոյ և կընքով հաստատեալ տայք ցնեզ՝ ապա կոչեա՛, և զամբ կամաւ և լսենք բանից ձերոց, և հրամանի թագաւորին հաւանիմք զոր ինչ ասէ: Ապա եթէ զայս երիս խնդիրս ոչ կարէք տալ մեզ, և զիտէք թէ չէ հնար՝ որպէս եղեալ մեզ մահ առաջի՝ պատրաստ ենք մեռանել, այլ ծառայութիւն առնել Արեաց տեսուն չկարենք: Եւ այլ բանք, որ ինչ են, թէ ինձ լինի զալ՝ ինձէն իսկ խօսին ընդ նմա, ապա թէ ոչ լինի դէպ զալ՝ մնասցէ բանն և իրքն»:

(Ղազար Փարպեցի, դրուագ Գ, 2Թ)

- ¹ Քրիստոնէ-խոր մերս մտնել, խորանալ
- ² առաջորեար-ազնվականներ,
- իշխանավորներ
- ³ հայրերար-հայ ազնվականներ
- կամ իշխանավորներ
- ⁴ ամբողջ նախադասութիւնը պետք է

- թարգմանել այսպէս. մենք, որ տվել ենք մեզ ապստամբութեան և աշխարհի կարևոր ու մահաբեր գործի, կարևոր խոսքեր ունենք ասելու
- ⁵ այստեղ՝ արտահայտել
- ⁶ այստեղ՝ ազատորեն, քմահաճ կերպով

ՂԱՍ ԵՐԵՄՈՒՆՅՈԹԵՐՈՂԴ

2

§ 194. Չ նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական, բացառական և գործիական հոլովների հետ:

1. ա) Հայցական հոլովով դրված բառը, երբ գործածվում է որոշյալ առումով, սովորաբար ստանում է *զ* նախդիր: Այս դեպքում հայցական հոլովը, բացի *զ* նախդրից, կարող է ստանալ նաև *ն* հոդ. օրինակ՝ Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին և զերկիր (Ծմնդ., Ա, 1) = երկինքն ու երկիրը: Չմիջնաբերդը (=միջնաբերդը) ամրացուցանէր բարձր պարսպօք (Խոր., 2-րդ, ԼԹ):

բ) Հայցական հոլովի հետ *զ* նախդիրը կարող է արտահայտել գործիական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Չի՞ գործես. զմահ (=մահով) աղուեսու սպանից գրեզ (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ): Եւ գրէր նամակ առ Մամիկոնեանն Վահան օրինակ զայս (Փարպ., 3-րդ, Ղ) = այս ձևով:

2. Չ նախդիրը տրական հոլովի հետ գործածվում է միայն *հարկանել*, *զարկանել* բայերի մոտ. օրինակ՝ Յետս յետս չոգան և *զարկան գգետնի* (Յովհ., ԺԸ, 6) = զարկվեցին գետնին: *Ծափ զծափի հարին* (=ծափ տվին) ամենայն անցատրք ճանապարհի (Ողբ Երեմ., Բ, 15): *Չահի հարաւ* (=վախեցալ) Աղեքսանդրոս. ընթացաւ եկն առ դատաւորն (Թոռն., Բ, էջ 111):

3. ա) Բացառական հոլովի հետ *զ* նախդիրը կազմում է «պատմական հոլով», որն աշխարհաբար թարգմանվում է սեռական հոլովով և *մասին* կապով կամ միայն բացառական հոլովով: Այս դեպքում բացառականի *ի* նախդիրն ընկնում է: Չ նախդիրը և բացառական հոլովով խնդիր են պահանջում ասելու, խոսելու, պատմելու, մտածելու իմաստ և զգացական ու հոգեկան վիճակ արտահայտող բայերը՝ ասել, խօսել (իմ), պատմել, հարցանել, վկայել, զիտել, ուսուցանել, զարմանալ, զոհանալ, տրտնջել և այլն. օրինակ՝ Ահաւաղիկ է այրն զորմէ (=որի մասին) ասացի քեզ (Ա Թագ., Թ, 17): Թշնամիք չարախօսելին ըզնրմանէ (Խոր., 2-րդ, ԻԹ) = նրա մասին: Չկիտացն ասեմ և զղելիինաց (Եզնիկ, Լ-ին, ԻԵ) = Կետերի և դելֆինների մասին եմ ասում: Դու զիտես զի սուտ վկային զինէն (Դան., ԺԳ, 43) = իմ մասին: Ուսուցանէ զբարոյ և զարդարոյ և զչա-

րէ (Եզնիկ, 4-րդ, Ա) = Սովորեցնում է բարու, արդարի և չարի մասին: Եւ ես գոհ էի զվաստակոց քոց (Ազ., Ե, 51) = Եվ ես գոհ էի քո ծառայություններից:

բ) Բռնելու, կապելու կամ կախելու իմաստ արտահայտող մի քանի բայեր՝ *ուճիս* (բռնելու իմաստով), *առնուլ* (բռնելու իմաստով), *բուռն հարկանել*, *կախել*, *կապել*, նույնպես պահանջում են *զ* նախդրով և բացառական հոլովով անողականի խնդիր, որն աշխարհաբար քարզմանվում է բացառական կամ հայցական հոլովներով. օրինակ՝ Եհաս և բուռն եհար զԹեկղէ (Թռուն., Բ, էջ 105) = Թեկղին: Կապեսցէ զգրաստ իւր զորթոյ (Ազ., ԼԹ, 376) = որթից: Բուռն եհար զձորձոց (= շորերից) նորա (Մենդ., ԼԹ, 19): Կախեցին զմանուկն Գրիգորիս զազույ (= պոչից) զձիոյն (Բուզ., 3-րդ, 2):

գ) Մի քանի բայերի մոտ (հատկապես՝ առաքել, յղել, արձայել, զնայ, երթալ և այլն) *զ* նախդիրն արտահայտում է *նպատակի* զադափար. օրինակ՝ Ապա թագաւորն Պարսից... տաճիկ ուղտուք արձակէ ի Հայս արս զհողոյ և ըզջրոյ (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ) = հողի և ջրի: Եւ ընդ սակաւ ատուրս եկին բերին զայն ինչ, զորմէ (= ինչի համար) յղեացն (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ):

4. Գործիական հոլովի հետ *զ* նախդիրը կազմում է «պարառական հոլով» և ցույց է տալիս.

ա) Տեղ՝ *շուրջ* կամ *վրա* իմաստներով: Այս դեպքում *զ* նախդիրից առաջ հաճախ դրվում է *շուրջ* կապը: Աշխարհաբար քարզմանվում է *շուրջ* կապով կամ առանց *շուրջ* կապի՝ տարբեր հոլովներով. օրինակ՝ Նստան շուրջ զբերդան (= քերդի շուրջ) ամիսք երեքտասան (Բուզ., 4-րդ, ԾԵ): Պատահէին երանելոյն զափամբ (= ափին) Ռահ գետոյն (Կոր., Թ): Եթող զիւր զբանակն զՄատաղ քաղաքան (Բուզ., 3-րդ, ԻԱ) = քաղաքի շուրջը: Եւ առեալ զջուրն էարկ զզվխով (= զվիսին) նորա (Բուզ., 6-րդ, Ը): Չհանդերձս իւրեանց տարածանէին զճանապարհան (Ղուկ., ԺԹ, 36) = ճանապարհի վրա:

բ) Մոտավոր ժամանակ. օրինակ՝ Եւ ելեալ զերրորդ ժամու՝ (= ժամը երեքի մոտերը) ետես այլս զի կային դատարկք ի հրապարակս (Մատթ., Ի, 3): Չայնու ժամանակաւ (= այն ժամանակները կամ այն ժամանակ) ապստամբեաց յարքայէն Հայոց... մեծ իշխանն Աղձնեաց (Բուզ., 3-րդ, Թ):

գ) Մի շարք բայեր ընդունում են *զ* նախդրով և գործիական հոլովով անողականի խնդիր, որն աշխարհաբար քարզմանվում է տարբեր հոլովներով: Այդ բայերից են՝ անցանել, ելանել, դիզանել, ծիծաղել(իս), ծաղր առնել, այսպն առնել, կատակել, արհամարհել, հայել(իս), զգուշանալ և այլն: Օրինակներ՝ Բայց յորժամ դու զայդ խնդրեցեր, անցեալ լիցիս զօրինօք Արեաց թագաւորութեանս (Բուզ., 5-րդ, Է) Բայց երբ դու այդ խնդրեցիր, թող այդ բացառություն լինի Արյաց թագավորության օրենքից: Եւ երկոքեան անցեալ էին զաւտորք իւրեանց (Ղուկ., Ա, 7) Երկուսն էլ իրենց օրերն անցկացրել էին (ծերացել էին): Ծաղր առնէ զերկվարս և զհեծելով նորա (Յովբ., ԼԹ, 18) Ծաղրում է ձիուն և նրա հեծնողին: Այլ մեք ոչ կարենք անցանել զհրամանաւ մերոյ թագաւորին (Եղիշէ, էջ 171) Իսկ մենք չենք կարող մեր թագավորի հրամանից

դուրս գալ (հրամանից անցնել, հրամանը չկատարել): Սկսան իբրև արբեալք անզգայք զմիմեամբք ելանել ի բանից պատասխանիս (Եղիշէ, էջ 161)՝ Հարբած ու անզգայացած մարդու նման սկսեցին միմյանց գերազանցել պատասխաններ տալու մեջ: Չգուշանայր զսահմանօքն Հայոց (Բուզ., 5-րդ, ԼԴ) Չգուշախայր պահպանում էր Հայաստանի սահմանները: Ալիք զալեօք դիզանէին (ՆՀԲ) = Ալիքները դիզվում էին ալիքների վրա: Որ կատակէ զաղբատով՝ բարկացուցանէ զարարիչ նորա (Առակ., ԺԷ, 5) Ով ծաղրի աղբատին, կբարկացնի նրա արարչին: Այսպն առնէին զնովաւ և հարկանէին (ՆՀԲ)՝ Նրան ծաղրում էին և ծեծում:

դ) Գործիական հոլովի հետ *զ* նախդիրը կազմում է մի շարք ոճեր՝ *զմտաւածել* «մտածել», *զսրով երթալ* «սրից ընկնել, սրով սպանվել», *զմիմեամբք ելանել* «միմյանցից առաջ անցնել, իրար անցնել», *զձեռօք* (զձեռամբ, զբռամբ) *ածել*, «ձեռքը օցնել, ձեռք բերել» և այլն:

Վարժություն 167. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ է գործածված *զ* նախդիրը:

Չսմանէ երգիչքն Գողթան առասպելաբանեն: Արկին հող զզխտվք իւրեանց: Նա և մեք զահի հարեալ ենք և յոյժ երկնչիւք: Տես քանի ամբաստանեն զքէն: Հրամայեաց կախել զնա զիսիվայր զմիոյ ոտանէն: Եւ շուրջ զգերեզմանան լինէին կամաւոր մահունք: Չայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնիւ... մեծաւ ամբոխի տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ահս պակուցանողս տարազուք յարձակմանցն սկայազունքն զմիմեամբք արկանէին: Եւ արկին զնովաւ քղամիդ կարմիր: Աբրահան և Մառա ծերացեալք էին և անցեալք զաւտորք: Վերանան բարձրանան ջուրք նորա, և ոչ անցանել կարեն զսահմանաւ: Այսուհետև ես ծիծաղեցայ զկորստեամբ ձերով: Յայնմ ժամանակի կոչէր առ ինքն Շապուհ արքայն Պարսից զթագաւորն Հայոց զԱրշակ: Յարեաւ թագաւորն, առ զգօրս իւր և ել հայել զքաղաքան: Եւ զհազար ամ յաշտ արար զի թերևս որդի մի լինիցի նմա, որում անուն Որմիզդ, որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ ի նոսա՝ առնիցէ: Բուռն արկ զձեռանէն և համբուրէր ընդ պատուհանն: Չահի հարեալ կազմէր զտապանն ի փրկութիւն տան իւրոյ: Երթիջիք զճանապարհն ձեր:

Վարժություն 168. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով *զ* նախդրով և համապատասխան հոլովներով:

Չգիտեն, թե ինչ են խոսում նրա մասին: Հրամայում է նախարարների կանանց կախել բերդի պարիսպներից: Այն ժամանակ արքան շինեց մի դաստա-

կերտ: Բռնեց նրա աջ ձեռքից և բարձրացրեց նրան: Մաստիկ ցավերից զարկում է զլուխը քարին: Հավատում էր, որ իրեն որդի կծնվի, որը կստեղծի երկինքն ու երկիրը և բոլոր արարածներին: Որի մասին իսկույն պատմեցին արքունիքում: Ժամը տասներեքի մոտերը արեգակն սկսեց խավարել: Շինեց քաղաք և նրա շուրջ տնկեց ծաղկանոցներ ու բուրաստաններ: Վերցնում էր ջուր և ցնում իր մարմնի վրա: Գլխիվայր կախեցին նրան բարձր աշտարակից: Երբ մարդիկ լսեցին, սկսեցին ծիծաղել նրա խոսքերի վրա: Հանեց հոնների գորբերին և ասպատակեց Պարսից կողմերը: Այս ձևով ազատվեցին:

Ծաղկանոց-ծաղկոց
 Երկր-արկանել

ասպատակել-ասպատակ պահել
 ազատվել-ապրել(իմ)

ՎԱՄՆ ՍՈՎՈՒՆ ԵՐՈՒՄԱՂԵՄԻ

(Հատուած)

... Ասացից վասն անհնարին նեղութեանցն որ եկին հասին նոցա ի սովի անդ: ... Յորեան յայտնապէս բնաւ ոչ ուրեք երև էր, զի վազվազելով ընթանային և մտանէին ի տունս և ի մառանս, և խիլ արկանէին և յուզէին¹ և թէ ինչ առ ումեք գտանէին՝ յափշտակէին. և թէ ոչ գտանէին, որք վասն սովոյն թագուցեալ էին՝ անհնարին տանջանօք չարչարէին զնոսա: Բազումք ի ծածուկ զստացուածս իրեանց փոխանակէին ընդ կապճի միոյ ցորենոյ, եթէ մեծատունք էին և եթէ աղքատք ընդ գարոյ, և թագուցանէին զանձինս ի ներքնատունս իրեանց: Եւ կէսք ի նոցանէ ի բազում կարօտութենէ զցորեանն ուտէին՝ իբրո՞ւ² չէր աղացեալ և էին որ եփէին՝ որպէս և հարկ օրինին հրամայէր...: Եւ յանդատին³ ի կրակէ անտի յափշտակէին և ուտէին զկերակուրն, և արտասուաց արժանի էր տեսիլ նորին, և որ միանգամ զօրագոյնք էին քան զընկերս իրեանց յափշտակէին զնա, և որ հիւանդոտքն էին լային և կային: Բայց քան զամենայն վիշտս և նեղութիւնս անցեալ անցանէր նեղութիւն սովուն. զի իբր որ յայլում վայրի ամօթոյ պատկառանաց արժանի են, ի մէջ նորա⁴ անարգեալ արհամարհէին: Չի կանայք յարանց իրեանց, և մանկունք ի հարց իրեանց, և կորանք քան զամենայն⁵ մարք ի բերանոյ տղայոց իրեանցն յափշտակէին զկերակուրն: Յամենայն տեղիս իսկ հասեալ ժամանէին խռովիչքն. զի յորժամ տեսանէին ուրեք դուրս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ՝ թէ կերակուր ինչ գուցէ ի ներքս, և երթային և խորտակէին զդուրսն, արտաքուստ ի ներքս անկանէին, և հասանէին ունէին զկոկորդս նոցա և հանէին զկերակուրն: ... Հատաւ յոյս կենաց նոցա. և ևս սաստկանայր սովն յամենայն

տունս. յամենայն ազգս տարածանէր, և լիզաջինջ առնէր⁶ զամենայն ժողովորդն: Եւ տանեստան⁷ լի էին կանամքք և մանկտով որ լուծեալ անկեալ ղնէին, և հրապարակք՝ ծերոցն ղիակամքք. իսկ երիտասարդք և կուսանք դանդաջէին⁸ իբրև զստուեր, և իբրև պատկերք ի հրապարակս շրջէին և անկեալ գլորէին. և ճար ուրեք միոյ ի նոցանէ ոչ լինէր ի չարչարանաց, զի թաղել իսկ ոչ կարէին զսիրելիս իրեանց: Յայս ամենայն անհնարին նեղութիւնս ողբք և լալիք ոչ կային, զի սովն սաստկացեալ զամենայն վիշտս չարչարանացն մոռացուցանէր, և ցամաք աչօք հայէին ընդ այնոսիկ՝ որք զառաջէին զնոսա ի մահ: Խոր լռութիւն պատեալ էր զքաղաքաւն և զիշեր լի մահուամբ. և քան զայս ամենայն⁹ աւազակքն զչարէին¹⁰, զի կողոպտէին զդիակունս մեռելոցն ի տունս իրեանց, և փորձէին զսուրս սուտերի իրեանց ի մարմինս նոցա, և յայնոսիկ՝ որ դեռ և ս ոգւովն կային¹¹: Ի հասարակաց զանձուէ անտի թաղել հրամայէին զմեռեալսն, վասն զի ոչ համբերէին չար հոտոյն: Իսկ իբրև թաղել ոչ եղեն բաւական, ի պարսպէ անտի ի ձոր անդր ընկեանուին զնոսա:

(Եւսեբիոս Կեսարացի. Կրէս Թռոն., Բ, էջ 552-554)

¹ խիլ արկանէին և յուզէին-փնտրում էին, որոնում էին
² իբրո՞ւ- մինչ, մինչդեռ, նախքան
³ այստեղ՝ իսկույն
⁴ հավանաբար՝ նոցա
⁵ կորանք քան զամենայն-և ամենից

ավելի անոթալին այն է
⁶ լիզաջինջ առնել-լափել, ջնջել
⁷ տանեստան-տանիքներ
⁸ այստեղ՝ երերալ, տարուբերվել
⁹ և քան զայս ամենայն-այս ամենից քացի
¹⁰ զչարել(իմ)-չարանալ, չարիք գործել
¹¹ ոգւովն կային-կենդանի էին

Ի(Յ)

§ 195. Ի նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական և բացառական հոլովների հետ:

1. ա) Ի նախդիրը հոգնակի հայցականի, ինչպես նաև սեռական-տրականում *n*, ա հոլովիչներ ունեցող արտաքին թեքման բառերի եզակի հայցականի հետ արտահայտում է ներգոյական հոլովի իմաստ (մանրամասնությունները տե՛ս համապատասխան հոլովումների բաժնում). օրինակ՝ Ուլուցանէր նմա ի տան և ի հրապարակս (Խոր., 1-ին, էջ 93)=տանը և հրապարակներում: Աճեաց ժողովուրդն և բազմացալ յԵգիպտոս (Գործ., է, 17)=Եգիպտոսում: Շինելով եկեղեցիս... ի քաղաքս, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս և յազարակս (Ազ., ճԺԹ, 837):

բ) Ի նախդիրով հայցականը ցույց է տալիս այն տեղը, առարկան, դեպի ուր կամ դեպի որը ուղղվում է գործողությունը (ուղև որման հայցական). օրինակ՝ Առաքեա՛ դու դեսպանս յերկիրն Հայոց (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ)=Հայոց երկիրը: Յարեալ զնաց ի տուն իւր (Բ Թագ., ԺԷ, 23)=իւր տուն: Էջ յաղբերն (=աղբյուրը) և ելից զսափորն իւր (Ծննդ., ԻԴ, 16): Աճապարէին հասանել ի բանակն (=բանակը) Երուանդայ (Խոր., 2-րդ, ԽԶ):

գ) Արտահայտում է տրական հոլովի իմաստ (նախդրիվ տրական): Այս իմաստով խնդիր են պահանջում մի շարք բայեր՝ հաւատալ, յուսալ, նախանձել, հայել(իմ), խնայել, մատնել, տալ, զթալ և այլն: Օրինակ՝ Ես հաւատացի ի նա (=ներան) և ի հայրն (=հորը) նորա (Խոր., 2-րդ, ԼԳ): Ի հինգերորդ ամի թագաւորութեան նորա ի նա (=ներան) հասուցանէր (Կոր., Զ): Եւ նստաւ Փռոնն յաթոռ (=աթոռին) հայրապետական սակաւ ժամանակս (Բուզ., 3-րդ, ԺԶ): Ի կայսր և ի զօրս նորա յուսացեալ (Բուզ., 3-րդ, Ի)=Հույս դնելով կայսրի և նրա զորքի վրա:

դ) Արտահայտում է գործիական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Եւ երդնու Շապուհ արքայն յարեզակն և ի ջուր և ի կրակ (Բուզ., 4-րդ, ԺԶ)=Շապուհ արքան երդվում է արեզակով, ջրով և կրակով: Բազումք զայցեն յանուն (=անունով) իմ և ասիցեն թէ ես եմ (Ղուկ., ԻԱ, 8): Երդուիր ինձ յօրէնս (=կրոնով) քո (Բուզ., 4-րդ, ԺԶ):

ե) Անորոշ դերբայի հայցական հոլովի հետ ցույց է տալիս ժամանակ. օրինակ՝ Իսկ ի զնալն Սմբատայ (=Երբ Սմբատը գնում է) ի Պարսս հասանեն հարկահանք կայսեր (Խոր., 2-րդ, ԽԸ): Իսկ ի լինել մարտին՝ (=կովի ժամանակ) հարկանի զօրն Արայի (Խոր., 1-ին, ԺԵ): Եւ ի բախել (=բախելիս) զբորս տանն, մատնաւ աղախին մի, ունկն դներ (Գործ, ԺԲ, 13):

զ) Անորոշ դերբայի և իմաստով գործողության հետ կապված այլ բառերի հայցական հոլովի հետ ցույց է տալիս նպատակ. օրինակ՝ Պատրաստ ենք ի սպանանել և ի մեռանել (Եղիշէ, էջ 73) =Պատրաստ ենք սպանվելու և մեռնելու: Որպէս օրէն էր զայր թագաւոր ի հաց մեծ կոչել (Բուզ., 5-րդ, ԼԲ)=մեծ

հացկերույթի կանչել: Եւ զնաց ժողովուրդն յուտել և յըմպել (Նէեմ., Ը, 12)=ուտելու և խմելու:

է) Արտահայտում է մի բան մի այլ բանի դարձնելու, վերածելու, փոխելու իմաստ. օրինակ՝ Չջուրն ի զինի դարձոյց (Ազ., Ծ, 453)=Չուրը զինի դարձրեց: Եւ հուրն ի ջուր դարձաւ (Ազ., ԿԷ, 544)=Կրակը ջրի վերածվեց (կամ՝ ջուր դարձավ): Չմատեանս և վէպս ի յոյն լեզու փոխարկեաց (Խոր., 1-ին, Բ)=Մատյաններն ու պատմությունները հունարենի փոխեց (թարգմանեց հունարեն):

2. Եզակի տրականի հետ ի նախդիրն արտահայտում է.

ա) Ներգոյական հոլովի իմաստ (տե՛ս համապատասխան հոլովումների բաժնում). օրինակ՝ Մեռանի և Արայ ի պատերազմին (=պատերազմում) ի մանկանցն Շամիրամայ (Խոր., 1-ին, ԺԵ): Եւ եգիտ զպատանեակն Գնել ի մտատր տեղուջն (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ)=մոտակա տեղում:

բ) Վրա իմաստը. օրինակ՝ Արդ նիստ և զրեա՛ ի տախտակի (Եսայի, Լ, 8)=տախտակի վրա: Մի ոտնս ի միոյ լերին (=մի լեռան վրա) կայր, և մես ոտնս իմ ի միոյ լերին (=մի այլ լեռան վրա) կայր (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ):

գ) Ցույց է տալիս ժամանակ՝ սովորաբար ժամանակի իմաստ ունեցող բառերի մոտ. օրինակ՝ Ծնեալ Որմըզդի ի ժամու իւրում (Եզնիկ, 2-րդ, Ա)=իւր ժամին: Յայնժամ ժամանակի (=այն ժամանակ) իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվադակի (Ազ., Դ, 41): Ի հովուութեան (=հովվության ժամանակ) նորա բազում խաղաղութիւն լինէր աշխարհին (Բուզ., 4-րդ, Դ):

3. Ի նախդիրը կազմում է բացառական հոլովը (տե՛ս «Հոլովների կազմությունը» բաժինը):

Վարժություն 169. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ է գործածված իկ) նախդիրը:

Մո՛տ ի սենեակ քո: Եւ առցես զարուակդ իւրոյ, և արկցես ի զլուխ նորա: Փութայր հասանել ի տեղի պատերազմին: Եւ յիջանել արեզականն ի հարաւակողմն կոյս, շնչեն ցրտաշունչ սառնամանիք: Եւ ահա երկուք ի նոցանէ երթային ի նմին աւոր ի գեղ մի: Չորս սպան ի կենդանութեան իւրում: Եւ ի տալ զքարսմունս չասաց սա՛ թէ դու ինձ յաշտ առնիցես: Եկն դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխարտական ի ծի հեծեալ: Չարին թուխ՝ ի սպիտակ արին դարձուցանէ, և զնազ սեաւ ի սպիտակ մազ շրջէ: Եւ որ երդուաւ ի տաճարն՝ երդնու ի նա և ի բնակիչն նորա: Ի մեծարանս ինչ զնա կոչիցէ թագաւորն: Ապա եմուտ բազմեցաւ յուտել և յըմպել: Յետ մահուանն Աբգարու բաժանի թագաւորութիւնն Հայոց յերկուս: Յիմաստութիւնն քո մի՛ հպարտանայր: Իսկ թագաւորն Պապ համարէր ի միտս իւր թէ ի պատիւ ինչ նորա զայն առնիցեն: Ար հաւատայ յիս՝ հաւատայ յայն, որ առաքեացն զիս: Սնուցին զնա, և ի չափ հասուցին: Հայեցարորք ի ձեզ վասն արանցս այսոցիկ զինչ արժան իցէ գործել: Ի վիրս և ի մարմին վստահացեալ արանց զօրաւորաց: Ի նաւ մտեալ զնային ի թրակայ: Եւ ի մտանելն նորա յԵրուսաղէմ, դրդեցաւ քաղաքն ամենայն:

Վարժություն 170. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ի նախորդով և հայցական հոլովով:

Գաղթեց Հունաստանի կողմերը: Կուռքերի անուճով էին երդվում: Կապեց նրան կապանքներով և տարավ Բաբելոն: Նրան նստեցրին ձիու վրա: Եկել էին նրան տեսնելու և լսելու նրա պատմությունները: Բռ թշնամիներին պարտության կմատնեի: Չէին կարողանում մայել արեգակի ճառագայթներին: Բորբոքված կրակի վրա փայտ էր ավելացնում: Չիմայեցիր բո սիրելի որդուն: Ասում են՝ Արհմնը Ռոմիդոյն հրավիրեց ճաշի: Օտար թշնամիների ձեռքով ձեզ կդատի: Այդ բոլոր մատյանները թարգմանեց ասորի լեզվով: Նրանց սուզը ուրախություն կդարձնեն: Գետն անցնելիս նրանցից շատերը խեղդվեցին: Երբ նա վախճանվեց, թագավորեց նրա որդին:

ավելացնել-յաւելուլ
հրավիրել-կոչել

թարգմանել-փոխել, փոխարկել, յեղուլ
խեղդվել-հեղձնուլ

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ԾՈՎՈՒ
(Հատուած)

Բարի և գեղեցիկ է ծով ի խաղաղ ժամանակի, յորժամ հանդարտացեալ կայցե՝ յալեաց և ի մրկկաց. ի պարզ և յստակ ժամանակի, յորժամ միտ եղեալ մայիցիս ընդ ծիծաղել ջուրց նորա, որ յազգի ազգի գոյնս ցուցանեն գերփն երփն նարօտուց², մերթ ծիրանույ, մերթ կապուտակի, մերթ սևաներկ երանգաց. և յորժամ քաղցրաշունչ սողոխ վէտս վէտս զմկանունսն ճօճեալ ճեմեցուցանիցէ. յորժամ ոչ բռնութեամբ օդոյ յանդգնութեան³ ծփեալ կոծից գերկիր՝ զիր դրացի, այլ խոր խաղաղութեամբ և ջերմեռանդ սիրով զիրկս արկեալ պատեալ կայցե զգամաքան⁴: Առաջին գեղեցկութիւն ծովու այս է, զի նա է ակն մեծ խոնաւութեան ջուրցն բազմութեան⁵, և յաներևոյթ յանդուռնս են զնացք իւրոյ յորդութեանն³ որպէս յայտ առնեն փորուածք երկրի և ցնցղածն երակք՝ որ են ի միջի նորա: Չի ջուրք ծովու փորեն ծակոտեն գերկիր, որ և զնան ի նմա մանուածապատ շրջանօքն, շրջին կոծին ընդ վայրս բազումս, մինչև քամին պարզին աղի ճաշակքն⁵ և դառնութիւնք, և ապա բողխեն ի ներքոյ ի վեր քաղցր և անուշ ճաշակօք, և առնին⁶ ըմպելի ուրախարար ամենայնի՝ որ գեռան յերկրի:

Դարձեալ և ջերմկաց տեղիք նկատեալք են յերկրի, և ի բազում ջերմութեան՝ որ մթերեալ կայ ի սիրտ երկրի, եռան ելանեն իբրև ջեռուցեալք հրատիւք, վասն բազմութեան ջերմութեան հրատին՝ որ իբրև հնոց բորբոքի՝ եռացուցանէ զնոսա: Եւ ի կղզիս բազումս գտանին ըստ նմին օրինակի, և անդրէն գեզերք ծովուն ընդ բազում տեղիս գտանին ջերմուկք: Եւ շուրջ զգետովքն որ զնան ի ցամաքի՝ ջուրք ջերմկաց բղխեն խառնին ի ջուրսն ցրտաբուղխս. և

այսպէս յամենայն տեղիս զնոյն գտանես: Եւ պատճառք ճառիս այս են, զի ցուցից՝ թէ ամենև ին յամենայն տեղիս փորեալ ծակոտեալ է երկիր ի ջուրց ներքին անդնորց, որ զնոյն ծակոտեն և ի մնին զնան և ի միջի նորուն շրջին:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով..., վասն երազընթացն զնացից ջուրցն անդնորց, որ պայմանատր չափով բաժանին բաշխին ընդ ամենայն կողմանս, լինել հանգիստ ամենայնի: Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, որ ասպնջական և հիրամեծար է գետոց բազմաց, որ յամենայն տեղեաց մտանեն ի նա: Առնու ամփոփէ զամենեսին, և ինքն կայ ի նոյն սակի և ի նոյն սահմանի առանց թերութեան⁹ և յաւելուածութեան: Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի նա է ակն զխատր ջուրցն օդոց, որ պարզին ելանեն ի նա ճառագայթիւք արեգական, յառնուլ ընդ աղօտ¹⁰ և նուրբ ջերմութեամբքն՝ քաղցրացուցանել զջուրսն քաղցրացուցիչ տապովն, որ ձգին ելանեն ի բարձունս վերինս: Եւ առնուն ջերմութիւն ի տապոյ արեգականն, և ապա դառնան հովանան հովանեօք ամպոց՝ որ զնոսա ընդունին ի շնչել հողմոց ամպավարաց¹¹: ... Եւ ապա զան հասանեն ջուրքն, լինին յանձրև ս հրամանաւ Արարչին, թանան գերկիր և արբուցանեն զնա:

... Բարոք և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի է պատճառք բարի. զի պնդէ ամբացուցանէ զկղզիսն՝ որ ի միջի նորա են, և պահին առանց վնասուլ՝ և առանց մենգութեան կերակրին ի նմանէ իբրև ի ցամաքի, և առնին¹² ի նմա գեղեցիկ օթևանք տեղուջէ ի տեղի, և ի հանգիստ այնոցիկ¹³ որք շրջին ի նմա: Բարի է և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի է պատճառք բարի, քանզի նովին ընտրին¹⁴ և սահմանին աշխարհք ի միմեանց: Եւ է դարձեալ ճանապարհ յատակեալ¹⁵ ի շահ վաճառականաց, և ամենայն կերպարանօք լցուցիչ է կարօտութեան մարդկան: Ըստ մեծաշահ է մեծատանց՝ բերելով զվաճառսն ազգի ազգիս. դարմանիչ և կերակրիչ է աղքատաց, զի գտանեն ի պատճառս¹⁶ նորա զպէտս կարօտութեան կենաց իւրեանց: Եւ ես զի¹⁷նչ իցեն, տկար մի տառապեալ կալ¹⁷ ճշգրտի պատմել զմեծապայծառ գեղ վայելչութեան ծովու:

(Բարսեղ Կեսարացի, փե՛ս Թռն., Բ, էջ 26-29)

- ¹ հանդարտացեալ կայցե-հանդարտվում է
- ² երփն երփն նարօտուց-գույնզգույն նարտուների
- ³ վերացականը քանձրացականի փոխարեն
- ⁴ գիրկս արկեալ պատեալ կայցե զգամաքան-գրկում-պատում է ցամաքը
- ⁵ այստեղ՝ հաս
- ⁶ առնին-դառնում են, լինում են
- ⁷ հրատ-բոցավառ կրակ
- ⁸ պայմանատր-հավասար, չափավոր
- ⁹ առանց թերութեան-առանց պակասելու՝ նվազելու
- ¹⁰ աղօտ-մեղմ
- ¹¹ ամպավար-ամպերը ցրող
- ¹² առնին. այստեղ՝ շինվում են
- ¹³ ի հանգիստ այնոցիկ-նրանց հանգստի համար
- ¹⁴ ընտրին-բաժանվում են
- ¹⁵ այստեղ՝ հարթ
- ¹⁶ ի պատճառս-շնորհիվ, միջոցով
- ¹⁷ ավելադրություն է

ԸՆԴ

§ 196. Ընդ նախդիրը գործածվում է հայցական, սեռական, տրական, բացառական և գործիական հոլովների հետ:

1. Հայցական հոլովի հետ արտահայտում է.

ա) Հետ, հետ միասին իմաստները (հատկապես հոգնակի հայցականի հետ). օրինակ՝ Աւար բազում ածին ընդ իրեանս (Բ Թագ., Գ, 22)=իրենց հետ: Գամբ ընդ քեզ (=քեզ հետ միասին) յաշխարհն քո (Թռռն., Բ, էջ 518): Վաճառականք ձեր խառնեն ջուր ընդ զինի (Եսայի, Ա, 22)=զինու հետ:

բ) Ցույց է տալիս գործողության ուղղությունը դեպի մի տեղ (ուղևորման հայցական). օրինակ՝ Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս (=դեպի զանազան կողմեր) դեսպանս արձակել (Ազ., Ա, 22): Յորժամ ընդ արևելս (=դեպի արևելք) ընթանան (Եզնիկ, 1-ին, Գ):

գ) Տրական հոլովի իմաստ (նախդրիվ տրական). օրինակ՝ Հայեցեալ ընդ նա (=նրան կամ նրա վրա), զարհուրեցաւ (Գործ., Ժ, 4): Չարմանային ամենքեան... ընդ իմաստութիւնն (=իմաստության վրա) և ընդ պատասխանիս (=պատասխանների վրա) նորա (Ղուկ., Բ, 47): Նախանձեր նա ընդ փառսն (=փառքին) Մանուկի (Բուզ., 5-րդ, ԼԸ):

դ) Միջով, միջից, վրայից, վրայով, տարածությանը իմաստները. օրինակ՝ Ընդ եղեգան փող (=փողով, փողի միջով) ծուխ ելաներ (Խոր., 1-ին, ԼԱ): Անցին ընդ հուրն և ընդ ջուրն (Ազ., ԶԳ, 636)=Անցան կրակի և ջրի միջով: Եւ հոսեցաւ ծառայեցաւ ընդ դաշտս (=դաշտերով մեկ) ամենայն (Ազ., ԸԲ, 739):

ե) Գործիական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Կորեան ընդ քո ձեռն (Փարս., 3-րդ, ՂԵ)=Կորան քո ձեռքով: Ծառայ որ ընդ ունկն (=ականջով) ոչ լսէ ընդ մկանունս (=մկաններով) տան լսել նմա (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ):

զ) Տեղ, որն աշխարհաբար թարգմանվում է սովորաբար ներգոյական, տրական կամ հայցական հոլովներով. օրինակ՝ Ընդ ամենայն կողմանս (=բոլոր կողմերում) գաւառացն դնէր հիմունս եկեղեցեաց (Ազ., ԸԺԵ, 831): Եւ շրջէր ընդ քաղաքս և ընդ գեղս (Ղուկ., ԺԳ, 22)=Շրջում էր քաղաքներում և գյուղերում:

է) Անորոշ դերբայի և ժամանակ ցույց սովող գոյականների հետ ցույց է տալիս ժամանակ. օրինակ՝ Ընդ ծագել (=ծագելու ժամանակ) արեգականն զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ ի բանակն արկանէին (Եղիշէ, էջ 66): Ընդ առաւօտն (=առավոտյան) հանեալ տանէր զկապեալսն յապարանսն իր (Եղիշէ, էջ 152):

ը) Եւ շաղկապով կրկնվելով արտահայտում է միջև իմաստը. օրինակ՝ Մի լիցի կռիւ ընդ իս և ընդ քեզ, և ընդ հովիս իմ և ընդ հովիս քո (Ծննդ., ԺԳ, 8)=Թող չլինի կռիվ իմ և քո միջև, իմ հովիվների և քո հովիվների միջև:

Այսպիսի կրկնությամբ ցույց է տրվում նաև առարկաների միասին վերցված լինելը, ամբողջականությունը. օրինակ՝ Ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանուկ անլի քան զչորեք հարիւր բիւր (Ազ., ԸԺԹ, 835)=Տղամարդ, կին և մանուկ միասին՝ ավելի քան չորս հարյուր բյուր:

թ) Կախել բայի մոտ ցույց է տալիս այն առարկան, որից մի բան է կախվում. օրինակ՝ Եւ կախեաց զնոսա չուանաւ ընդ պատուհանն (Յեսու., Բ, 15)=պատուհանից:

ժ) Կազմում է առանձին ոճեր՝ ընդ զինիս մտանել=զինովնալ, հանել ընդ սուրբ մատնել, ընդ ակամբ հայել=ծուռ աչքով նայել, ընդ այս ընդ այն=այս ու այն կողմ:

2. Ընդ նախդիրը սեռական հոլովի հետ առանձին կամ փոխանակ բառի հետ միասին արտահայտում է փոխարեն, դիմաց, երբեմն էլ՝ համար իմաստները. օրինակ՝ Նա ինձ չար ընդ բարոյս հատոյց (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ)=Նա ինձ բարու փոխարեն (դիմաց) չար հատուցեց: Մահու պատիժ փոխանակ ընդ փառութեանն կրեն (Եզնիկ, 1-ին, ԺԴ)=Վատության համար (դիմաց) մահվան պատիժ են կրում: Ակն ընդ ական, ատանն ընդ ատանան (Երք, ԻԱ, 24)=Աչքի փոխարեն աչք, ատամի փոխարեն ատամ:

3. Ընդ նախդիրը եզակի տրականի հետ արտահայտում է հետ, հետ միասին իմաստը. օրինակ՝ Դաշինս կոէր ընդ նմա (Ազ., ԸԻԶ, 877)=նրա հետ: Ընդ ո՞ւմ (=ո՞ւմ հետ) խօսեցայց (Երեմ., Զ, 10): Քացախ ընդ լեղոյ (=լեղու հետ) խառնեալ մատուցանէին (Ազ., ԾԵ, 476):

4. Ընդ նախդիրը բացառական հոլովի հետ, առանց ի՛ նախդրի, նշանակում է կողմից, կողմը (կողմում) կամ արտահայտում է միայն բացառական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Եւ եղև ջուրն պարիսպ ընդ աջմե (=աջ կողմից) ճոցա (Երք., ԺԴ, 22): Նիստ ընդ աջմե (=աջ կողմը, կողմում) իմմե (Մարկ., ԺԲ, 36): Այսպես էլ ընդ կողմանե՝ «կողմից», ընդ հարաւոյ «հարավից» և այլն:

5. Ընդ նախդիրը գործիական հոլովի հետ նշանակում է տակ՝ տարածական, այլև ենթարկման, հնազանդման իմաստներով. օրինակ՝ Ոչ լուցանեն ճրագ և դնեն ընդ գրուանաւ (=ամանի տակ), այլ ի վերայ աշտանակի (Մատթ., Ե, 15): Որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին (Եղիշէ, էջ 6)=Ովքեր չէին ենթարկվում նույն կրոնին:

Վարժություն 171. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ է գործածված ընդ նախդիրը:

Ընդ մտանել արևուն մտցէ ի բանակն: Չայլ ականաւոր և քաջ արս ի պարսիկ մարդկանե՛ հանին ընդ սուր: Եւ չոգաւ ընդ նմա Թելկ և եմուտ ի տուն նորա: Աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր: Դատաստան կայ իմ ընդ քեզ: Արդ աղաչն զքեզ և զամենեսեան, որ ընդ քոյով իշխանութեամբ են: Յայնժամ թքին

ընդ երեսս նորա: Առաքեցին ընդ ամենայն գաւառն: Գնա՛ դու ի կողմն հարա-
տյ ընդ ճանապարհ, որ իջանէ յԵրուսաղեմէ ի Գազա: Եւ եթէ տեսանիցես ըն-
կերի քո անկեալ ընդ բեռամբ, մի՛ զանց առնիցես զնովաւ, այլ յարուսցես զնա
ընդ մնա: Շրջի ընդ անշրջին տեղիս: Ծածկեցին զմարմին սրբոյն Դանիէլի ընդ
հողով: Կռուեցան տարի մի ընդ Աղուանից արքայի: Թոյլ տուք, անցից ընդ եր-
կիր քո: Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես աղաչեմ զձեզ: Ի ծագել իւրում ելանէ ընդ
հարաւ, և պատի ընդ հիւսիսիս: Գտին զիս պահապանքն, որ շրջէին ընդ քա-
ղաքն: Մի՛ լիցի պատերազմ ընդ իս և ընդ քեզ: Եւ այլն անկաւ յերկիր բարոք,
և ելեալ ամեցեալ տայր պտուղ, և բերէր ընդ միոյ երեսուն և ընդ միոյ վաթսուն
և ընդ միոյ հարեւր: Տրամեալ ընդ մահ աղջկանն, տխրացեալ սգայր:

Վարժութիւն 172. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ընդ
նախադրով և հայցական հոլովով:

Վիճում էին միմյանց հետ: Յամաք ելնելիս պատահեց նրան մի մարդ քա-
ղաքից: Ավետավորներ ուղարկեց իր երկրի բոլոր կողմերը: Նրանք էլ զնացին
նրանց հետ: Անցան Հորդանան գետով: Բուսնելիս չորացավ: Իսկ Պարսից քա-
ղաքովը զարմացավ Մուշեղի բարերարության և քաջության վրա: Նրանց համ-
բավը տարածվեց ամբողջ աշխարհում: Այլ ճանապարհով զնացին իրենց եր-
կիրը: Չարմացավ նրա խոսքերի վրա: Չէր անասունները թող ուտեն հարդ՝ գա-
րու հետ խառնած: Երեսուն տարի կովեց իր թշնամիների դեմ: Մեծ վիհ կա մեր
և ձեր միջև: Մի՛ նախանձիր նրա փառքին: Կախվեց երկնքի և երկրի միջև:

Վարժութիւն 173. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ընդ
նախադրով և համապատասխան հոլովներով (սեռական, տրական, բացառա-
կան, գործիական):

Նրա փոխարեն բազավորեց նրա որդին: Հաշտվիր քո եղբոր հետ: Չագե-
րին կտաքացնի իր թևերի տակ: Ասա, որ սրանցից մեկը նստի քո աջ կողմում,
իսկ մյուսը՝ ձախ կողմում: Նստեցին ծառերի տակ: Նրա քույրերը եկել էին
նրա հետ: Իմ ձեռքի տակ ունեն զինվորներ: Հայոց աշխարհն ընկավ պարսից
անօրեն լծի տակ:

ՆՊԵՆ

Իցէ՞ տեսեալ՝ յորժամ հրդեհ զմեծամեծ տանց հարկանիցի, զհարդ ցոլա-
նայ բոցն և ծուխն և անդր յերկինս կցի, և չիք որ ժտի մատչել և զչարն շիջու-
ցանել. այլ ամենայն ոք ընդ անձին ճեպի՝ և զիւրն միայն զիւտէ. և հրդեհն ոչ
մեղմով՝ այլ սաստիկ զամենայն ճարակեացի. և բազում անգամ ամենայն քա-
ղաքն շուրջ կայցէ և տեսողք և եթ չարեացն լինիցին, և ոչ գօրաւիզն և օգնա-

կանք: Եւ անդ իցէ տեսանել զի ոչ ինչ օգուտն լինիցին որ շուրջն կայցեն, այլ
իրաքանչիւր ոք զձեռս ձգիցեն և նոցա որ առ ժամայն՝ իցեն եկեալ՝ զտեղի
իմն ցուցանիցեն, կամ ընդ պատուհանս զբոցն ցուցեալ, կամ զգերանսն որ
հապ՝ կիսայրեաց անկանիցին, կամ ողջոյն իսկ զվողոցսն՝ որ միանգամայն
ի սեանցն և ի մութից՝ զերծանիցին և յերկիրն կործանիցին: Իցեն թերևս և
բազումք յանդուներ և ի վտեր եկեալք՝ որ և մօտ իսկ ժողիցին ի հրդեհ շինուա-
ծոյն հասանել. ոչ զի ձեռն տայցեն և զչարն շիջուցանիցեն, այլ զի ցանկալի
իմն զտեսիլն համարիցին յորժամ ի մօտոյն ստոյգ կարիցեն նշմարել, որոց
մինչ ի բացեայն կային՝ չերևէր այնպէս: Եւ անտի զի՞նչ օգուտ գտանիցեն,
բայց թէ միայն վնաս: Եւ եթէ զեղեցիկ և ս և մեծամեծ շինուածքն իցեն, զայն
համարին եղուկ և ողորմ՝ բազում արտասուաց արժանի: Նա և է իսկ ողորմ
տեսիլ. քանզի սիւնքն հանդերձ ախաւեղազէս՝ խոյակօքն մանրիցին և ի յա-
տական կործանիցին. և իցէ ինչ բազում գոր ինքեանք բեկտիցեն, կէսն ի հրոյն
այրեսցի, և զկէսն շինողացն ձեռքն մղիցեն ընկնուցուն, զի մի և ս քան զս և
աստիկ ջամբ՝ հրոյն լինիցի: Անդ իցէ տեսանել և զբազում պատկերսն գոր
ազգի ազգի նկարուք քանդակեալ դրօշեալ, որք յորժամ ձեղունքն բանայցեն
և մերկ յարկացն՝ լինիցին, բազում անշքութեամբ մերկացեալ խանձատեալ
նշաւակ կայցեն. և զազգի ազգի զհանդերձսն, և զուկեղէն և զարծաթեղէն ա-
նօթսն, գոր յանկարծ ուրեք՝ տանուտէրն հանդերձ իւրով միայն ամուսնովն
տեսանէր, սապատք՝ հանդերձիցն և խնկոցն կաշարայք՝ ի մարմարակուռ
սեներակն յերփներփին կճէիցն՝ դրուագացն՝ ամենայն միանգամայն ի միոյ
իւրոյն զտեհիկ կաճառանոց՝ լինիցի: Եւ հասանէ տեսանել այնուիտեսն աղբա-
կիրս, որթաւորս՝ թիաւորս, զամենեսեան խառն և անհարց ի ներքս մտեալ:
Եւ այլ ինչ ոչ իցէ անդ տեսանել՝ բայց միայն ջուր և հուր և կաւ և մոխիր և
զփայտսն թերայրեացս:

(Յովհան Ռսկեբերան. փե՛ս Թոռն., Ա, էջ 165-168)

¹ փխ. իցէ՞ քո տեսեալ

² ճեպել ընդ անձին-ինքն իր համար

հոգալու շտապել

³ այստեղ՝ դեռ նոր

⁴ հապ-միանգամայն

⁵ այստեղ՝ պատշգամբ իմաստով

⁶ մոթ, մութի, ից. նեցուկ, հեմարան

⁷ յանդուներ և ի վտեր եկեալք.

համահիշ բառեր են՝ վտանգի մեջ

մտովորներ, հանդուգներ

⁸ եղուկ և ողորմ. նույնանիշ բառեր են,

նշանակում են՝ ցավալի

⁹ հոմանիշ է հաջորդ բառին

¹⁰ ջամբ- կեր, ճարակ

¹¹ փխ. ի յարկացն

¹² յանկարծ ուրեք-քիչ անգամ

¹³ սապատ-արկղ

¹⁴ կաշարայ (խնկոց)-խնկաման

¹⁵ կուռ, կիւռ-կարծր և փայլուն քար, մարմար

¹⁶ զտեհիկ կաճառանոց-հասարակ (ոսմիկ)

մարդկանց հավաքատեղի

¹⁷ որթաւոր-կողով տանող

§ 197. Ըստ նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական և բացառական հոլովների հետ:

1. ա) Ելանել, անցանել, հանել և նման բայերի մոտ ըստ նախդիրը, դրվելով հայցական հոլովի վրա, նշանակում է դուրս, մի բանից այն կողմ, որն աշխարհաբար կարելի է թարգմանել նաև բացառական հոլովով. օրինակ Կամեր թագաւորն ըստ քաղաքն (=քաղաքից դուրս) ելանել (Ագ., Ի, 219): Եւ ամպարիշտք անցին ըստ սահման (Յովբ, ԻԴ, 2)=սահմանից: Ոչ կարացին հանել ըստ ձորակն (Ագ., ՃԺԴ, 811)=այն ձորակից դուրս: Անցեք ըստ ջուրդ (ԲԹագ., ԺԷ, 21)=Անցեք այդ ջրից այն կողմ:

բ) Հայցականի հետ (հատկապես հոգնակի թվում) նշանակում է՝ ըստ, համաձայն, համեմատ, պես, նայելով. օրինակ՝ Մի՛ ըստ այս դատիք, այլ ուղիղ դատաստան արարեք (Յովկ., Է, 24)=Աչքերի համեմատ (աչքերի տեսքով) մի՛ դատեք, այլ ուղիղ դատաստան արեք: Կաց ըստ իս՛ և ես ըստ քեզ (Յովբ., ԼԳ, 6)=Մնա ինձ պես, և ես՝ քեզ պես: Այն են ազգք որդուց Նոյի ըստ ծնունդս իրեանց, ըստ տոհմս իրեանց (Ծննդ., Ժ, 32)=Սրանք են Նոյի որդիների ազգերը՝ ըստ իրենց ծնունդների և տոհմերի:

2. Տրական հոլովի հետ ըստ նախդիրը նշանակում է՝ ըստ, համաձայն, նման, որն աշխարհաբար կարող է թարգմանվել նաև գործիական հոլովով. օրինակ՝ Առեք զնա դուք, և ըստ ձերոց օրինացն (=ձեր օրենքի համաձայն, ձեր օրենքով) դատեցարուք (Յովկ., ԺԸ, 31): Եւ տանջեցին զնա տասն մարդ՝ ըստ հրամանի (=հրամանի համաձայն, հրամանով), թագաւորին (Ագ., Է, 74): Ըստ պատկերի (=պատկերի նման) Աստուծոյ արար զմարդն (Ագ., ԼԲ, 329):

3. Ըստ նախդիրը բացառական հոլովի հետ, առանց ի նախդրի, ցույց է տալիս հաջորդականություն. օրինակ՝ մի ըստ միոջէ=մեկ առ մեկ, ամ ըստ ամէ=տարեցտարի, օր ըստ օրէ=օրեցօր և այլն: Եւ օր ըստ օրէ բերեին իբրև զգէշ ընկենուին ի մեծ հրապարակին (Եղիշէ, էջ 139): Չսոցանէ, որ մի ըստ միոջէ անուանեցան թագաւորք (Թոռն., Ա, էջ 360): Այդ ըստ ամէ մուրեցան (Եսայի, ԽԷ, 15)=Իրար ետևից մուրովեցին:

§ 198. Յ նախդիրը գործածվում է միայն հայցական հոլովի հետ:

ա) Յ նախդիրն առանձին կամ միմյնից բառի հետ միասին, դրվելով հայցական հոլովի վրա, նշանակում է մինչև. օրինակ՝ Որ ցայժմ (=մինչև այժմ) կենդանի կայ (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ): Մինչև ցայսօր (=մինչև այսօր) կենդանի պահեցեր զնոսա (Եղիշէ, էջ 143):

բ) Ասել, տալ, հարցանել բայերի մոտ ց նախդիրը, դրվելով հայցական հո-

լովի վրա, արտահայտում է տրական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Ասէ ցնա (=նրան) դատաւորն (Թոռն., Բ, էջ 112): Յմեզ զի՞ հարցանեք (Եղիշէ, էջ 135) ինչո՞ւ եք մեզ հարցնում: Չբարսմունսն գոր ի ձեռին ունէր՝ ցորդին իւր ցՈր-միգդ ետ (Եզնիկ, 2-րդ, Ե)=Բարսմունքը, որ բռնում էր իր ձեռքում, տվեց իր որդուն՝ Որմիգդին:

Վարժություն 174. Թարգմանել, բացատրել, թե որ հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ են գործածված ըստ և ց նախդիրները:

Չամենայն ազգս ժողովեա՛ և անցո՛ ըստ Պահ դուռն ի ներքս: Եւ յայնժամ հատուցէ իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր: Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց: Իբրև ելին ըստ քաղաքն... ասէ Յովսէփ ցհազարապետն իւր: Ըստ կամաց քոց արա զինչ և կամիս: Սոքա են որդիք Քամայ յազգս իւրեանց, ըստ լեզուս իւրեանց: Որոց ջուրն ըստ ածել լուսնին՝ աճէ, և ըստ լնուլն՝ լնու, և ըստ պակասելն՝ պակաստ: Եւ կատարեալ դահճացն զգործն ըստ հրամանին Վեհդենշապիոյ: Եւ զմիօրինակ զթագն օր ըստ օրէ ինքեան և նմա թագաւորն Պարսից զարդ պատրաստեր: Ժողովեցին զամենայն զզերին քաղաքին ի մի վայր, և անցուցին ըստ Տափերն կամուրջ: Չայս ամենայն կարգաւ, մի ըստ միոջէ ոճով պատմեցից: Ետ ցնա զթագաւորութիւնն հազար ամ: Յայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի:

Վարժություն 175. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով համապատասխան նախդրով (ըստ, ց) և հոլովով (հայցական, տրական, բացառական):

Տանջեցին նրանց տրված հրամանի համաձայն: Երբեք չեն անցնում իրենց սահմաններից: Նրա պես արդար մարդ չկա: Չէին կարողանում քաղաքից դուրս ելնել: Ինչ որ պատմում էին այդ քաղաքի շինության մասին, մեկ առ մեկ գրեց: Մի՛ անցիր այս բլուրից այն կողմ: Նրանց դատեցին իրենց գործերի համեմատ: Օրեցօր գրում և ցույց էր տալիս մեծ հազարապետին: Տարեցտարի տոնում էին (տօնախմբեին) նրանց հիշատակը: Այդ բոլորը կատարեց իր սովորության համաձայն: Նրանցից կրտսերն ասում է հորը:

ՃԱՌԲ
(Հատուած)

1. Եւ մի՛ զարմանայցես, եթէ թեթև բնութիւնն զմարմինն ծանր եբարձ. նախ աստե՛ն իսկ յայսմ արարածս՝ որ մեզս երևին, է՛ ինչ որ բնութեամբ² ծանր է, և է՛ ինչ որ յախտարակաց² թեթև է. և չէ ինչ ըստ ծանրութեան և ոչ ըստ մե-

ծութեան, այլ ըստ իրաց բնութեան արարածոց, որպէս զհարդ և իցէ: Ընդ⁴ր ամենայն մայրք մեծամեծք, և թէ ամենայն իսկ անտառք կոտորեացին և ի ջուր անկանցիցին, շրնկղմեացին. և զասեղն մի փոքրիկ կամ սակաւ ինչ քծուար³ յերկաթոյ՝ չկարէ ծով մեծ ի վեր ունել: Եւ այսպէս՝ ոչ ըստ մեծութեան ինչ է⁴ և ոչ ըստ ծանրութեան, այլ յարարչին արուեստէ. բայց սակայն երկաթոյ ուրոյն առանձին չէ հնար ի վերոյ ջուրց կալ, այլ թեթև իւր⁵ կայ ի վերայ ջրոց, և կրի տեղեաց ի տեղիս: Լնուն զնաւս մեծամեծս երկաթով, և տանին յո և կամին. և քանզի թեթև է փայտի բնութիւն, բառնայ թեթևն զծանրն: Առ մեսս և ս այլ օրինակ. մարդ չկարէ բազում ծամս ի վերայ ջուրց ողջալ⁶. թէպէտ և զարուեստն զհտիցէ, այլ քանզի չկարէ կարի ի տոկ ձգել⁷ առանց հանգչելոյ, աշխատին⁸ բազուկքն, և հարկ լինի ընկղմելոյ:

(Սերերիանոս Ենեսացի. ԿԵՆՍ ԹՈՒՆ., Ա, էջ 272-273)

- ¹ փխ. յայս արարածս կամ՝ յարարածս
- ² յայտսիկ
- ³ այստեղ՝ ֆիզիկապես
- ⁴ քծուար-մետաղի կտոր, քծուար յերկաթոյ-երկաթի (բառացի՝ երկաթից) կտոր
- ⁵ ոչ ըստ մեծութեան ինչ է-ոչ մեծություննից

- կախում ունի և ոչ...
- ⁵ թեթև իւր-թեթև բաներով, առարկաներով
- ⁶ ողջալ, ողջիմ, դոտիմ-դոգալ
- ⁷ ի տոկ ձգել(իմ)-երկար տևել շարունակել
- ⁸ այստեղ՝ հոգնելու նշանակությամբ

2. Չոր օրինակ յորժամ բժիշկն զերկաթն ի գործ արկանէ և խարանս ի մարմինն դնէ, ոչ այնու ընդ մարդոյն կռուի, այլ ընդ ցաւս մարտնչի... Մի՞թէ տեսեր երբեք զբժիշկ առ ցասման ձեռն ի գործ արկեալ, կամ առ զայրացուս ինչ ի խարանս մատուցեալ, կամ այլ ինչ նոյնպիսի. թէպէտ և հիւանդին՝ երեսքն բժշկին ահագին թուեցին, այլ բժշկին օգուտ գործել կայ ի միտս...²:

Վիրածն³ յորժամ տեսանիցէ զբժիշկն՝ զի կտրել զվերն կամիցի, ահագին համարի, և իբրև ի թշնամոյ խոսասիէ. իսկ յորժամ բժշկեացի, զոր երբեմն տեսանէր և զերեսս դարձուցանէր՝ յետոյ մօտ հայի և երկիր պազանէ: Եթէ չզհտիցեմք իսկ, զի առ զայրացուս ցաւոցն՝ թշնամանս դնեն հիւանդքն բժշկացն, և բժիշկն ներէ զայրացելոցն. քանզի զհտէ եթէ ոչ ի կամացն են թըշնամանքն՝ այլ առ ցաւս: Իսկ յորժամ ապաքինին յախտէն՝ և վարձ և ս տան նոցա, զորս անագորոնս⁴ համարէին. տան վարձս՝ ոչ իբրև պահանջեալք, այլ ինքնակամ յօժարութեամբ:

(Սերերիանոս Ենեսացի. ԿԵՆՍ ԹՈՒՆ., Ա, էջ 294-295)

- ¹ սովորաբար՝ առ զայրուցս-զայրույթից, բարկությունից
- ² կայ ի միտս-մտադրվել է

- ³ վերք ունեցողը
- ⁴ անագորոնյ կամ անագորոն-դաժան, անգութ

§ 199. Բացի բուն նախդիրներից (առ, գ, ի, ընդ, ըստ, ց), գրաբարում կան նախդիրների դերով հանդես եկող այլ բառեր (վասն, յաղագս, առանց, զհետ, առաջի, զկնի, ի սակս և այլն), որոնք կոչվում են նախադրություններ: Դրանք ծագում են տարբեր խոսքի մասերից, մեծ մասամբ քարացած հոլովածն եր են և հաճախ գործածված բուն նախդիրների հետ (պատճառաւ, աղագաւ, ի ներքոյ, ի վերայ, իբրև գ, մերձ առ, մինչև ց և այլն):

Նախադրություններն ընդհանրապես դրվում են իրենց խնդիրներից առաջ: Որոշ նախադրություններ (հանդերձ, զկնի, առաջի) կարող են գործածվել և՛ նախադաս, և՛ ետադաս, իսկ մի քանի նախադրություններ (պէս, չափ, աղագաւ) լինում են միայն ետադաս՝ որպէս ետադրություններ:

Ի տարբերություն բուն նախդիրների (բացի ց-ից), որոնք գործածվում են տարբեր հոլովների հետ, նախադրությունները հիմնականում պահանջում են միայն մեկ հոլովով խնդիր:

Հայցական խնդրով նախադրություններ

Իբրև գ, որպէս գ (=ինչպէս, իբրև, նման, պէս). Իբրև զկեղև նռան են այտքը (Երզ., Դ, 3): Եւ եղերո՛ք դուք, ասէ, խորագէտք իբրև զօժս (Ազ., ՀԸ, 602): Որպէս զեղբարս հարազատս... յանպատում ուրախութեան ուրախ լինէին (Բուզ., 4-րդ, ԺԶ):

Քան գ. Այս նախադրությունը հայցական հոլովի հետ՝ ա) կազմում է ածականների համեմատական կամ բաղդատական աստիճանը, օրինակ՝ Հզօր և իմաստունն էր քան զհայրն (Եզնիկ, 2-րդ, Զ)=Հորից ավելի հզօր և իմաստուն էր. բ) նշանակում է չափ, օրինակ՝ Եթէ ունիցիք հաւատս քան զհատ մանանխոյ (Մատթ., ԺԷ, 19)=Եթէ մանանխոյի հատի չափ հավատք ունենաք:

Ծանոթություն. Հաճախ քան գ-ից առաջ նախադրության նշանակությամբ գործածվում են մի շարք մակբայներ՝ արտաքոյ, արտաքս, ի ներքս, յատաջ, ի վեր, ի վերոյ և այլն: Այս դեպքում քան գ նախադրության խնդիրը թարգմանվում է սովորաբար բացատրական հոլովով. օրինակ՝ Հանին զնա արտաքոյ վում է սովորաբար բացատրական հոլովով. օրինակ՝ Հանին զնա արտաքոյ և քան զայգին և սպանին (Մատթ., ԻԱ, 39)=Նրան այգուց դուրս հանեցին և սպանեցին: Եւ եթէ եր ոք ի վեր քան զնա և քան զորդին (Եզնիկ, 2-րդ, Ե)=Եվ եթէ նրանից և նրա որդուց ավելի վեր մեկը կար:

Մօտ ի(յ), մօտ առ, մերձ ի(յ), մերձ առ. Պատահէր նմա մերձ ի սահմանս Վրաց (Եղիշէ, էջ 75): Երթեալ նստեր մօտ առ դին (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ): Մինչև ի(յ), մինչև ց. Յարև մտից մինչև յարև ելս երթայ (Ազ., Է, 92): Ամենքին ծանիցեն զիս ի փոքրկանց մինչև ցանձամեծս նոցա (Եբր., Ը, 11):

Մեռական խնդրով նախադրություններ

Վասն (=համար, պատճառով, մասին). Աղօթս մատուցանէր վասն նոցա փրկութեան (Ազ., Ի, 224): Հարցին և ցնոսա վասն նորա (Եղիշէ, էջ 133): Վասն ձերոյ յամառութեանդ եղև այդ ամենայն (Եղիշէ, էջ 161):

Յաղագս (=մասին, վերաբերյալ, համար). Յաղագս շինուածոյ Երուանդաշատ քաղաքի (Խոր., 2-րդ, ԼԹ):

Աղագաւ (=պատճառով, համար). ունի ետաղաս գործածություն: Այնր աղագաւ պատուիրեր նմա (Եզնիկ, 2-րդ, Ե):

Պատճառաւ, ի պատճառս (=պատճառով, պատրվակով, նպատակով, համար). պատճառաւ նախադրությունն ունի միայն ետաղաս գործածություն: Եւ հատուածի պատճառաւ (=գաղթի պատրվակով) փախստական լինի յԱրտաշէր (Խոր., 2-րդ, ՀԳ): Եղեաք առ ձեզ... և ոչ ի պատճառս ազահութեան (ԱԹեսաղ., Բ, 5): Առաքէ յԵրուսաղէմ հանդերձ հեծելագորու. իբր թէ ի պատճառս խաղաղութեան (Խոր., 2-րդ, ԺԹ):

Առանց. Ոչ է պատմութիւնն ճշմարիտ առանց ժամանակագրութեան (Խոր., 2-րդ, ՉԲ):

Յետ (=հետո). Եւ յետ ինն հազար ամի Որմիզդ թագաւորեսցէ (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Յետ այնորիկ ետու գնա ընկենուլ ի խոր վիրապն (Ազ., ԺԲ, 136):

Չհետ (=ետևից). Շրջէին զհետ նորա (Ազ., ՃԺԶ, 818): Թողցէ այր զհայր իւր և զմայր և երթցէ զհետ կնոջ իւրոյ (Ծննդ., Բ, 24):

Չկնի (=ետևից, հետո), Եկ զկնի ին. և յարուցեալ զնաց զկնի նորա (Մատթ., Թ, 9): Աղաղակեաց զկնի նորա (Գ Թագ., ԺԷ, 10):

Առաջի (=առաջ, առջև). գործածվում է նախադաս, երբեմն էլ՝ ետաղաս: Ածէին զնա առաջի մեծի թագաւորին Խոսրոպու (Բուզ., 3-րդ, Ը): Յորժամ քո առաջի զմատեանդ ընթեմուցուն (Ազ., ՃԻԷ, 897):

Ի մէջ (=մեջ, միջև). Եւ նա էջ և սպան զառիւծն ի մէջ գրին (Բ Թագ., ԻԳ, 20): Եղև խաղաղութիւն ի մէջ թագաւորին Յունաց և ի մէջ թագաւորին Պարսից (Բուզ., 4-րդ, ԻԱ):

Ի վերայ (=վրա). լինում է նախադաս, հազվադեպ՝ ետաղաս: Յարձակեցան ի վերայ բերդիցն (Եղիշէ, էջ 68): Ոչ թողին բնաւ քար ի քարի վերայ (Բուզ., 4-րդ, ԾԵ):

Ի ներքոյ (=ներքև, տակ). Մնալով ի ներքոյ ձեանն զերիս տիս և զերիս զիշերս (Խոր., 2-րդ, ԼԶ):

Յանդիման, յանդէպ (նաև՝ ի հանդէպ, ի հանդիպէ), ընդդէմ (=դիմաց, դեմ). Եւ եհան զԱղամ, և բնակեցոյց յանդիման դրախտի (Ծննդ., Գ, 24): Բանակեցաւ յանդէպ լերինն (ՆՀԲ): Մատի՛ր, յառաջեա՛ ընդդէմ սրոյն (Եղիշէ, էջ 178):

Ի ձեռն (=ձեռքով, միջոցով). Ոչ միայն ի ձեռն արանց, այլ և ի ձեռն կանանց սրբոց քարոզեցաւ արեւարանն (Ազ., ԴԲ, 684):

Փոխանակ (=փոխանակ, փոխարեն). գործածվում է առանձին կամ ընդ

նախդրի հետ միասին: Փոխանակ իւր յղեաց զիւր աթոռակիցն զԽաղ (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ): Հատուցին ինձ շար փոխանակ ընդ բարոյ (Մաղմ., ԼԷ (ԼԸ), 21):

Զօրէն (=մման, պես). Զօրէն ազատ էրեոյ շրջէին ի մէջ ծաղկաքեր լերանց (Եղիշէ, էջ 194):

Սակս, ի սակս (=պատճառով, համար). ունեն թե՛ նախադաս, թե՛ ետաղաս գործածություն: Մի՛ կասկածեր ի կայսերէ սակս այնր (Խոր., 2-րդ, Լ)=այդ պատճառով (դրա համար): Այդպես էլ ի ձեր սակս=ձեր պատճառով. յորոյ ի սակս=որի պատճառով, ոչ ի մեղացն սակս=ուչ այդ մեղքերի պատճառով և այլն:

Բացառական խնդրով նախադրություններ

Բաց, բայց (=բացի). Ոչ ոք գոյր ընդ մեզ ի տանն բաց ի մէջ երկոցունց (Գ Թագ., Գ, 18): Չիք աստուած բայց ի նմանէ (Եղիշէ, էջ 163):

Գաղտ (=զաղտնի). Գաղտ ի մօրէն երթայր յեկեղեցին (ՆՀԲ):

Հեռի (=հեռու). Ճակատէր ոչ հեռի յիւրմէ բանակէն (Խոր., 2-րդ, ԽԶ): Նըստաւ Դենշապուտ արտաքոյ բանակին... հեռի երկոտասան հրասախաւ (Եղիշէ, 159):

Մեկուսի (=հեռու, մի կողմ, դուրս, գատ). Եւ առեալ գնա մեկուսի յամբխտ անտի (Մարկ., Է, 33)=այն ամբխտից հեռու (մի կողմ): Այսպես էլ՝ մեկուսի ի ճանապարհէն=ճանապարհից մի կողմ՝ հեռու, մեկուսի ի բանակէ=բանակից մի կողմ՝ հեռու՝ դուրս և այլն:

Ուրոյն (=բացի, առանց, գատ). Սովոր էր ուրոյն ի նոցանէ (=առանց նրանց) կալ յաղօթս (ՆՀԲ): Եւ փոխեալ անդր զամենայն ինչ յԱրմաւրայ, ուրոյն ի կողմն (Խոր., 2-րդ, Խ)=բացի կուրբերից:

Հետէ (=ի վեր, հետո). գործածվում է միայն ետաղաս: Նորա ի վաղմջոց հետէ (=վաղուց ի վեր) էին իսկ կուրացեալք (Եղիշէ, էջ 55): Յայն օրէ հետէ (=այն օրվանից ի վեր)... յուզեցաւ պատերազմ (Բուզ., 4-րդ, Ի):

Գործիական խնդրով նախադրություններ

Հանդերձ (=հետ, հետ միասին, հանդերձ). գործածվում է և՛ նախադաս, և՛ ետաղաս: Գնայ յերկիրն Արարաղայ... հանդերձ որդուք իւրովք (Խոր., 1-ին, Ժ): Հանդերձ նոցօք դիմեաց եմուտ ի բերդն Արտագերից (Բուզ., 4-րդ, ԾԵ): Խաղայր զնայր ամենայն գօրօքն հանդերձ (Ազ., ՃԸ, 778):

Շուրջ գ. (=շուրջ). Եւ զգօրսն ամենայն սփոռ տարածանէր շուրջ զքաղաքան (Եղիշէ, էջ 88): Եւ նստան շուրջ զբերդան ամիսք երեքտասան (Բուզ., 4-րդ, ԾԵ):

Չափ (=չափ). ունի միայն ետաղաս գործածություն: Թէ ձեք չափ (=ձեր չափ) իմանայցեմ (Յովք, ԼԲ, 12): Հինգ հարիւրով չափ (=հինգ հարյուրի չափ) յականէ յանուանէ ճանաչեմ (Եղիշէ, էջ 199-200):

Վարժություն 176. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ են գործածված նախադրությունները:

Յեռ Արտաշիսի առաջնոյ թագաւորէ Տիգրան որդի նորա: Հանդերձ օգնականօք իւրովք իջանէր ի քաղաքն Սամուսատացոց: Լուցանէին ջահս ի վերայ աշտարակացն քաղաքին: Երթային զհետ նոցա երգովք և նուագարանօք: Լուարո՛ւք ամենեքեան, զի մահ առն իմոյ վասն իմ եղև: Տիգրիս, նա է որ երթայ յանդիման Ասորեստանի: Երկիրն դողայր ի ներքոյ նոցա: Յաղագս Շամիրամայ, թէ էր աղագաւ կոտորեաց զմիջիս իւր: Փոխանակ ցորենոյ բուսցի եղինճ, և փոխանակ գարւոյ մորենի: Միրեցին զխաւար առաւել քան զլոյս: Եւ առեւծ իբրև զեզն յարդ կերիցէ: Բանակէր մօտ ի գեղոն: Զանգի էր սպանեալ նորա զհայր իւր Վարդան՝ յաղագս ուրացութեան: Խաւար կալաւ զերկիր մինչև ցինճ ժամ աւուրն: Դուք ի ձեռն ձերոց սպասատրացդ գործէք: Ամենեքեան բերանաբաց հառաչէին զկնի նորա: Դի՛ր ուխտ ի մէջ իմ և քո, և ի մէջ հօր իմոյ և հօր քո: Բայց ի նախարարէ ունեմն՝ որոյ անուն Օտայ կոչիւր: Ելեալ երթայր հատուածի պատճառաւ ի կողմանս Հայոց: Զո առաջի այսօր տալոց եմ պատասխանի: Երթ առ փարաւոն... և կացցես հանդէպ նորա: Ածի՛ն փոս զբանակաւն իւրեանց մօտ ի լեռոնն ի Նպատ մերձ ի գետն Եփրատ: Կռուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վռանշապհոյ: Չիք այլ ոք բաց ի նմանէ, ոչ երիցագոյն և ոչ կրտերագոյն:

Վարժություն 177. Թարգմանել գրաբար, ընդգծված բառերն արտահայտել համապատասխան նախադրություններով (յաղագս, վասն, հանդերձ, յանդիման, բաց, ի վերայ, ի մէջ, զկնի, քան զ, մինչև ց(ի), իբրև զ, փոխանակ) և նրանց պահանջած հոլովներով:

Նախարարների հետ միասին ներկայացավ (յանդիման եղև) թագավորին: Իմ որդու պես սիրեցի քեզ: Մեր հայրերի և եղբայրների մասին, որոնք քաջաբար կովեցին իրենց հայրենիքի փրկության համար: Իմ պատճառով կհալածեն և կչարչարեն ձեզ: Այս վեմի վրա կչինեն իմ տունը: Կամենում էին խռովություն գցել երկու քաջ ազգերի մեջ: Շատերը զնացին նրա ետևից: Արեգակը լուսնից ավելի մեծ է: Նրա մահվանից հետո Հայոց թագավորությունը բաժանվում է երկու մասի (յերկուս): Իր փոխարեն նրա մոտ ուղարկեց իր ընկերոջը: Ծովից մինչև ծով էին ձգվում նրա տերության սահմանները: Բոլորը ցրվեցին, բացի նրանից: Մինչև երբ պիտի լինեն ձեզ հետ:

ԱՊԱՇԽԱՐԹՈՒԹԻՒՆՆ ՆԻՆՈՒԷԱՅԻՈՑ

Ահա հրաման հասեալ (էր) առ մարգարէն Յովնան քարոզել Նինուէի: Եմոսս ի քաղաքն և ահեղ ձայն նորա խռովեցոյց զամենեսեան: Զաղաքն հեթանոսաց խռովեցաւ ի ձեռն քարոզին Հեբրայեցոյ: ... Լուսա թագաւորն և տրամն-

ցաւ. ընկէց զթագ իւր և խոնարհեցաւ: Լուան իշխանքն և տագնապեցան, և փոխանակ պատմութեանի քորձ զգեցան: Լուան ծերքն պատուականք և արկին մոխիր ի գլուխս իւրեանց: Լուան մեծատունք և բացին զգանձս իւրեանց առքատաց: Լուան փոխատուքն և մուրհակաւ գործեցին զարդարութիւն: Լուան փոխառուքն և փութապէս հատուցին զպարտսն: Ամենայն մարդ վասն անձին իւրոյ խոկայր յարդարութիւն: Ոչ գոյր անդ մարդ խորամանկ, թէ որպէս զկեացէ: Ի պատերազմ ստուգութեան մտեալ էին. զի ամենայն մարդ զանձն իւր շահեացի: Յովնանու լուան գողք և աւագակք, և զկապտուն դարձուցին տեղանց իւրեանց: Կողոպտոյն տեարքն արհամարհեցին զինչս իւրեանց, և աւագակացն եղեն թողիչք: Ամենայն մարդ զանձն իւր խոշտանգէր, զի բարկութիւն զամենեսեան կշտամբէր: Լուան սպանողքն և խոստովան եղեն, և արհամարհեցին զահ դատատրացն: Լուան դատատրքն և լոնցին, զի կորեան դատաստանքն ի բարկութենէն: Ամենայն մարդ գողորմութիւն սերմանէր, զի հնձեացէ զփրկութիւն: Յովնանու լուան մեղաւորք և խոստովան եղեն զմեղս իւրեանց: Լուաւ քաղաքն աղտեղեալ և մերկացաւ զաղտեղութիւն իւր:

... Յովնան իբրև առաքեցաւ յայն քաղաք, ի ձայն բարձր աղաղակեաց և ատ. Երեք աւուրք են և Նինուէ տապալեցի: Եւ ի ձայնէ նորա շարժեցաւ քաղաքն և պատեաց զնա մէզ և մառախուղ: Մրտաբէկ և սրտակոտոր լինէր Նինուէ, զի ետես զդէմս մարգարէին թէ ահագին էին և սաստիկ:

... Յարեաւ թագաւորն և կանայք իւր, և ի բաց եղին զթագն ի գլխոյ թագաւորին. զի լուան թէ վաղիւն չիցենք: Ամենայն քաղաքն միաբան զոչեցին առ Աստուած, վասն զի ի գոչել հողմոյն պտուտկէր զհող երկրին, զի երկինք խռովեալ էին. ամայք և մէզք զմիմեամբք պատեին, և զօրացեալ թանձրանայր մառախուղն: Փայլակն զփայլակն բախէր, որոտումն որոտման պատահէր, կայծակունք զկայծակունս ստիպէին. դողումն անդ և հիանալ սրտի: Ամենայն մարդ ընդ գետին հայէր, թէ ահաւասիկ տապալի: Լային ամենեքեան զմիմեանս ի կատարել աւուրցն: Եհաս ժամն այն. կացին ամենեքեան յաստիճան մահու, բոտն նարին զմիմեամբք, վասն զի եհաս յուսահատութիւնն: Եւ ի լալն իւրեանց հաչին ընդ միմեանս, եթէ եկն զիշերս և երէր մեզ խաւար անմեկնելի. եկն զիշերս և ահա չիք մեզ տեսանել զառաւօտն: Եւ ասէին, թէ յորո՞ւմ պահու կործանի. յեթեկորեա՞յ երբեք տապալի. եթէ առաւօտուն կործանի. յորո՞ւմ պահու արդեօք զայ ձայն գուժին: Կարծէին թէ յերեկորեայ տապալի, եկն երեկոյն և նա կայր կանգուն: Ակն ունէին եթէ ի զիշերի ընկողմեացի. եղև զիշեր և նա կայր և ս տակնգուն: Ակն ունէին եթէ առաւօտուն կործանի. բացաւ առաւօտն՝ բացաւ ողորմութեան և գթութեան դուռն Աստուծոյ ի վերայ քաղաքին: Չի յայն աւուրան երկիրն ի շարժմանէ ոչ դաղարէր, յայս վեց եօթներորդսն երանի էր մեռելոց քան նոցա. կենդանի մեռեալ էին, և չէին թաղեալ: Եղբայր եղբօր պատահէր, և ո՛չ ճանաչէր զկերպարանս նորա. և ո՛չ ունկն կարաց ի միմեանց մեկնել զձայն ի ձայնէ: Իբրև զխանձող կրակի էին ի պահոց. մորթ և ոսկեորք լոկ մնացին:

(Եփրեմ Ասորի. փո՛ւ Թոռն., Բ, էջ 502-515)

ԳՐԱԲԱՐԻ ՀԱՏԸՆՏԻՐ

ԿՈՐԻԻՆ (5-ԲԴ Դ.)

ՎԱՐՔ ՄԱՀՏՈՅԻ
(Հատուածք)

Յետ այնորիկ առնոյր հաւանութիւն երանելին Մաշտոց հանդերձ օգնականօքն, որոց առաջնումն Տիրայր անուն ի Խործենական գաւառէն, և երկրորդին Մուշէ անուն ի նահանգէ Տարօնոյ, հանդերձ այլովք և սպասաւորք ակտարանին, գոր չենք բաւական ըստ անուանցն նշանակել, երթեալ իջաներ յՌոտաստակն Գողթան, յառաջին դաստակերտն իւր: Եւ կարգէր յամենայն զիւր զաւառին՝ դասս սրբոց վանականաց:

Ապա յետ այնորիկ ի սահմանակիցս ի Միւնական աշխարհն ելաներ: Եւ ժողովեալ մանկունս առ ի նիւթ վարդապետութեանն, առաւել զգազանամիտ զվայրենագոյն զԲիւրաբարոյ կողմանցն, դայեկաբար սնուցանել և խրատել, ապա և զերկիրն Միւնեաց դասուք վանականաց լնոյր:

Գարծեալ յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ, հոգ ի մտի արկաներ և վասն բարբարոսական կողմանն: Եւ առնոյր կարգեալ նշանագիրս վրացերէն լեզուին: Գրէր, կարգէր և օրինօք յարդարէր. և առնոյր ընդ իւր զոմանս լաւագոյնս յաշակերտաց իւրոց, յարուցեալ գնայր իջանել ի կողմանս Վրաց: Եւ երթեալ յանդիման լինէր թագաւորին, որում անուն էր Բակուր, և եպիսկոպոսի աշխարհին՝ Մովսէս: Եւ նորա զիւր արուեստն առաջի արկեալ՝ խրատէր յորդորելով. յորում և յանձն առեալ ամենեցուն զխնդրելին կատարել: Եւ զտեալ զայր մի թարգման վրացերէն լեզուին, որ անուանեալ կոչէր Ջաղայ, այր գրագէտ և ճմարտահաւատ. հրաման տայր այնուհետև արքայն Վրաց ի կողմանց կողմանց, և ի խառնադանջ գաւառաց իշխանութեան իւրոյ՝ ժողովել մանկունս և տալ ի ձեռն վարդապետին:

Իսկ իբրև ընդ ամենայն տեղիս Վրաց կարգեալ զգործ աստուածապաշտութեանն, այնուհետև հրաժարեալ ի նոցանէ՝ դառնայր յերկիրն Հայոց և պատահեալ Սահակայ կաթողիկոսին Հայոց, պատմէր նմա զողջութենէ եղելոցն: Խորհուրդ առնէր այնուհետև վասն կէս ազգին Հայոց, որ էր ընդ իշխանութեանք թագաւորին Հռոմոնց: Եւ փութացեալ գնայր հանդերձ աշակերտօք բազմօք, անցանել ի կողմանս Յունաց: Հասանելին ի թագաւորակաց քաղաքն Կոստանդինական, զորմէ իսկոյն պատմէին յարքունիսն, և մտեալ առաջի պատուական աթոռոյն՝ յանդիման լինէր աստուածակարգ թագաւորացն և

հայրապետին: Եւ ապա ցուցեալ կայսերն զպիտոյիցն զհանգամանս, և առեալ զանընդդիմակաց հրամանն հանդերձ սակերօք՝ կայսերագիր նշանակելովք՝ վասն մանկտոյն յաշակերտութիւնն առ ի կէս ազգէն Հայոց ժողովելոյ: Գային հասանելին ի ժամադիր կողմանս, և անդէն վաղվաղակի պատահեալ սպարապետին Հայոց, հանդերձ սակերօք կայսեր յանդիման լինելին: Եւ նորա առեալ սակերս կայսերական նշանօք, փութայր վաղվաղակի զիրաման կատարել: Եւ հրեշտակս արծակեալ այնուհետև ի գաւառս կէս ազգին Հայոց իշխանութեանն կայսեր, բազմութիւն մանկտոյ ժողովել:

Յայնմ ժամանակի եկեալ դիպէր նմա այր մի երէց աղուան ազգաւ, Բեմիսանէն անուն. և նորա հարցեալ և քննեալ զբարբարոս զբանս աղուաներէն լեզուին, առնէր ասպա նշանագիրս:

Յետ այնորիկ հրաժարեալ՝ բազում աշակերտօք գայր անցանէր ի կողմանս Հայոց Մեծաց. և հասեալ ի Նոր քաղաքն՝ յանդիման լինէր սրբոյ եպիսկոպոսին Սահակայ և թագաւորին Հայոց, որում անուն Արտաշէս կոչէին: Եւ պատմեալ նոցա զգործս կողմանցն այնոցիկ ըստ աջողութեանց շնորհացն Աստուծոյ, դադարէր անդ աւուրս ինչ:

Եւ ապա յետ այնորիկ հրաժարեալ գնալ ի կողմանս Աղուանից: Եւ երթեալ իջանէր յաշխարհն և հասեալ ի թագաւորական տեղիսն, տեսանէր զուրք եպիսկոպոսն Աղուանից, որում անուն Երեսմիա կոչէին, և զնոցին թագաւոր, որում Արսվազ էր անուն, առաջի եղեալ վասն որոյ եկեալն էր: Տային և սիրաման ի գաւառաց և ի տեղեաց իշխանութեանն իւրեանց, բազմութիւն մանկանց՝ յարուեստ դպրութեանն ածել:

Յետ այնորիկ ուշ եղեալ երկոցունց երանելեացն՝ զիւրեանց ազգին գրպրութիւն առաւել յարգել² և դիւրացուցանել: Չեռն ի գործ արկանէր ի թարգմանել և ի գրել մեծն Իսահակ ըստ յառաջագոյն սովորութեանն:

Որոց դարձեալ դէպ լինէր եղբարս երկուս յաշակերտացն՝ յուղարկել ի կողմանս Ասորոց ի քաղաքն Եդեսացոց, զՅովսէփ, գոր ի վերոյն յիշեցաք, և երկրորդն Եզնիկ անուն՝ յԱյրարատեան գաւառէն, ի Կողբ գեղջէ, զի յասորական բարբառոյն՝ զնոցին հարցն սրբոց գաւառութիւնս հայերէն գրեալս դարձուցեն:

Իսկ թարգմանչացն հասեալ՝ ուր առաքեցանն, և կատարեալ զիրամանսն և առ պատուական հարսն առաքեալ, անցեալ գնային ի կողմանս Յունաց, ուր և ուսեալք և տեղեկացեալք, թարգմանիչս կարգէին ըստ հելլենական լեզուին:

Ապա յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ՝ դէպ լինէր ոմանց եղբարք ի Հայաստան աշխարհէս, դիմել իջանել ի կողմանս Յունաց, որ և Ղևոնդէս առաջնոյն անուն էր, և երկրորդն՝ Կորիւնս, և մատուցեալ յարէին յԵզնիկն. և անդ միաբանութեամբ հոգևոր պիտոյիցն զխնդիրն վճարէին: Յետ այնորիկ

հաստատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն, գային երևելով աշխարհին Հայոց, և առաջի դնէին հարցն զբերեալ կտակարանսն:

Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գումարութիւնն³ կանխաւ ի յունական բարբառոյն ի հայերէն դարձուցեալ, և բազում և ս զհայրապետաց սրբոց զճշմարիտ զիմաստութիւնն: Դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ Եզնակաւ զյառաջագոյն զյանկարծագիտ զփութանակի զբարգմանութիւնս հաստատել ճշմարիտ օրինակօք բերելովք: Եւ շատ և ս մեկնութիւն գրոց⁴ քարգմանէին:

Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իրեանց՝ յընթերցուածս գրոց ծախէին հարքն՝ զտիւ և զգիշեր:

¹ սակեր-կայսերական նամակ: Հանդերձ սակերօք կայսերագիր նշանակելովք-կայսերագիր դրոշմած նամակներով հանդերձ² այստեղ՝ մշակել, զարգացնել

³ գրոց գումարութիւն. բառացի՝ գրքերի ամբողջությունը, այսինքն՝ բոլոր, ամբողջ գրքերը
⁴ մեկնութիւն գրոց-Ս. Գրքի մեկնություն

ՓԱՒՍՏՈՍ ԲԻՒԶԱՆԴ (5-րդ դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՍՅՈՑ
(Հատում)

Յաղագս անօրէնութեան քազաւորին Արշակայ, քէ որպէս եսպան զորդի երօր իւրոյ, որում անուն Գնէլ, ի քասութենէ չարութենէն Տիրիքայ... կամ որպէս զնես ևս երօրորդին Տիրիք կամ որպէս զկինն Գնելայ արար իւր կին կամ որպէս էած իւր կին ի Յունաց զՈղիմպիս կամ որպէս երէցն Մրջինիկն նահուան դեղովն զնա ընդ օրէնսն՝ սպանանէր խորհրդով Փառանջեմայ:

Ձայնու ժամանակաւ էր դուստր մի գեղեցիկ Անդովկայ ուրումն, մի ի նախարարացն նահապետին Միւնեաց, որում անուն Փառանձեմ կոչէր. գորմն² կարի անուանեալ էր գեղեցկութեամբ և պարկէշտութեամբ: Ապա Գնէլ պատանեակն երօրորդին արքային էառ զնա ի կնութիւն իւր: Եւ համբաւ գեղեցկութեան աղջկանն ընդ վայրսն տարածեցաւ, և համբաւ գեղոյ նորա յաճախեալ բազմանայր և հնչէր: Ապա առ համբաւ ցանկութեան նուանն տրփեալ լինէր³ մին և ս հօրեղբօրորդին Գնելոյ, որում անուն Տիրիք կոչէր: Վասն որոյ անկանէր ի գաղտագողօսն⁴, մինչ զի զնուն իւր տեսանել կարասցէ: Եւ յորժամ կարացն տեսանն՝ որում ցանկայր, այնուիտես հնարս խնդրէր առն կնոջն կորստեան ո՛ր գիտէ զկին նորա նմա հնար լիցի յափշտակել:

Ապա Տիրիքն ի հնարս նենգութեան մտանէր, և բազում վարձէր իւր օգնականս և սատարս, որով զիւր չարախօսութիւնս յառաջ վարել կարասցէ: Եւ քսիս ստութեան՝ զԳնելոյն նենգութեամբ առ քազաւորն Արշակ մատուցանէր՝ քէ «Գնէլ քազաւորել կամի և զբեզ սպանանել. և ամենայն մեծամեծք և նախարարք և ազատք սիրեն զԳնէլ, և ամենայն աշխարհիս նախարարք կամին զտէրութիւն նորա ի վերայ իրեանց առաւել քան զքո: Արդ, ասեն, զիտեա՛ և տես, արքայ, զինչ գործեսցես. որպէս և կամիս, զհարդ մարթասցիս ապրել»: Եւ այսպիսի բանիւք զրգռէին զքազաւորն Արշակ, մինչև հաստատէին ի միտս քազաւորին զիրեանց ասացեալսն:

Ապա ռխացեալ քազաւորն ընդ պատանեկին Գնելոյ, և բազում անգամ հալածական առնէր. և նիւթեալ լինէր նենգութիւն բազում ժամանակս: Ապա զնաւասարդաց ժամանակօքն առնէր խորհուրդ քազաւորն Արշակ, կոչել առ ինքն զպատանեակն Գնէլ և սպանանել: Ապա առաքէր զՎարդան գեղբայր սպարապետին զնահապետ ազգին Մամիկոնեան տոհմին, զի մեծաւ երդմամբ և նենգութեամբ կոչել կարասցէ, զի մի խորհուրդն յայտնեսցի. գուցէ

Եւ յետ այսորիկ էառ իւր Արշակ զկինն սպանելոյն զՓառանձեմն: Եւ որչափ սիրեր արքայն Արշակ զկինն, նոյնչափ ատեաց կինն զարքայն Արշակ ասելով՝ թէ «Թաւ է մարմնով, և թուխ է գունով»: Ապա իբրև կինն ի նա ոչ յանգոյց զմիտս իւր, առաքեաց արքայն Արշակ յերկիրն Յունաց, և խնդրեաց էա՞ծ անտի կին ի կայսերական տոհմէն ազգաւ, զի անուն էր նորա Ողոմայի: Եւ ուժգին սիրով սիրեաց զնա, և նախանձուկս արկանէր նովաւ առաջին կնոջն. և կինն Փառանձեմ յխաջաւ ընդ Ողոմային, և խնդրէր սպանանել զնա: Բայց ծնաւ ապա Փառանձեմ քազաւորին ուստբմի, և կոչեցին զանուն նորա Պապ, և սնուցին զնա, և ի չափ հասուցին: Եւ իբրև ջրթափեաց և եղև հուժկու, ետուն զնա պատանդ ի դուռն կայսերն յերկիրն Յունաց:

Իսկ Փառանձեմն ի մեծ նախանձու և յխուժեամբ զմայր ընդ Ողոմային, և խնդրէր սպանանել զնա դեղովք: Իբրև ոչինչ հնարս մեքենայից չկարէր գտանել, վասն զի անձինն իւրում կարի զգոյշ կայր, մանաւանդ ի կերակրոց և յընպելեաց, բայց զիւրոց նաժշտացն կերակուրս արարեալ և կամ զնոցին պարզեալ զգինի ճաշակէր, և եթ ոչ ինչ գտանէին հնարք դեղել զնա մահուան դեղօքն, ապա դրան երէց ոմն արքունի՝ որ էր ի ժամանակին յայն, որում անուն Մրջինիկի, յԱրշամունեաց տեղեացն ի նահանգէն՝ Տարօն զաւառէն, զնա ի բանս արկանէր Փառանձեմն անօրէնն: Չանարժանս զանկատար զանջնջելի զչարեացն մեղացն չնոռացական տանջանացն կատարեաց զգործսն զանարժանս զանտես զանլուր, այս ինքն ընդ կենաց դեղն զդեղ մահուն խառնելով, որ ուրեք երբէք այսպիսի գործք յումեթ ի վերայ երկրի ոչ գործեցան: Ընդ տէրունական ընդ սուրբ ընդ աստուածական մարմինն ընդ հացն օրինաց խառնէին զդեղն սատակման. երէցն Մրջինիկ անուն, տալով յեկեղեցոցն Ողմայիայ տիկնոջն ընծեռել զմահուն գործ, սպանանէր: Ըստ չարեացն կատարելոց զՓառանձեմայն ամենայն չարեօք լցեալ զկամս կատարէր. և յանօրէնն Փառանձեմայն պարզև առեալ չերիցուն զգեղոն՝ ուստի իսկ ինքն էր ի նահանգէն Տարօն զաւառէն, որում անուն Գոնկունք կոչին....

(4-րդ ժե)

¹ մահուան դեղովն ընդ օրէնսն-հաղորդութեան մեջ (խառնված) մահական դեղով

² պատմական բացատրական է, համապատասխան բայ-ստորոգյալը՝ ասէին, պատմէին, չի արտահայտված

³ առ համբաւ ցանկութեան տրփեալ լինէր-(այս) համբավից բորբոքվելով սիրահարվեց

⁴ ի զաղտագողօսն անկանելի(իմ)-, զաղտնի հնարք որոնել

⁵ ենթական՝ Վարդանը և նրա լրացումը ուղղականի փոխարեն դրված են հայցական հոլովով

⁶ այստեղ՝ գերդաստան, տուն ու տեղ իմաստով

⁷ անցյալ դերբայը հոգնակի ենթակայի մոտ դրված է հոգնակի թվով, սովորական եզակի թվով գործածությունն է

⁸ լացողների մեջ

⁹ այստեղ ս-ն հոդ է

ԵՋՆԻԿ ԿՈՂՐԱՍԻԻ (5-ԲԴ Դ.)

ԵՂՇ ՄՂՄՆԴՈՑ
(Հատուածք)

1

... Եւ եթ զազանացն զազանութիւն չար ինչ բնութեամբ կարծեցուցանիցէ նոցա, զիտասցեն՝ զի կէսքն յանասնոցն ի պէտս արարան, որպէս¹ և արջառ և ոչխար և ամենայն ինչ, որ ուտելի է և կրելի² է. և կէսքն վասն երկիւր ի միտս մարդկան ծնուցանելոյ: Չի թէ զազանք ահագինք են, և վիշապք և օձք և այլ ճճիք վնասակարք, և³ մարդն այնչափ հպարտացեալ է՝ մինչ ըստ աստուծոյ երկիւրին սահմանս արտաքոյ ելեալ անաստէ, եթ այնպիսի զարհուրեցուցիչք չէին՝ ո՞րչափ և ս առաւել չկայր երբէք յակաստանի:

Նա և նոքին իսկ, որ չարքն կարծին անմտաց, երբէք երբէք օգտակար լինին և զերծուցիչք ի մահուանէ: Չինչ չար քան զօձ կայցէ, և ի նմանէ թերիակէ. և ի սպանող դեղոց, որք ի նեճուրթենէ մարդկան կազմեցան, չև հասուցեալ և անդէն բուժէ: Եթէ բնութեամբ չար ինչ էր օձ, կամ չարի իրիք արարած, ապա չգտանէր ինչ ամենն ին ի նմա օգտակար, և ոչ զգօնանայր երբէք ի զազանութենէ անտի իւրմէ. նա աւանիկ⁴ տեսանեմք ի հնարագիտութենէ թուլչաց զգօնացեալ, և իբրև զչուան խաղաղիկ է նոցա, և բազում անգամ բնակեալ ի տան՝ չմեղանչեն բնակչացն:

Եւ արդ եթ հեթանոս իցէ՝ որ չար ինչ բնութեամբ կարծիցէ, յանդիմանեցի յիւրոց արուեստակցացն օժապաշտացն. որ այնչափ զգօնացուցանել զօձս զիտեն, մինչև կոչել⁵ յուռթիւք ի տունս, և կերակուրս մատուցանել⁵, որպէս Բարիլացիքն վիշապին՝ զոր պաշտէինն....

Եւ եթ մոգ իցէ, և չարի արարած զազանսն վասն զազանութեանն ասիցէ. ի հասարակաց մտաց փաշաման կրեալ ըմբերանեցի: Չի եթ զազանքն չարի արարածք իցեն, և երկիր բարոյ, զիա՞րոք բարոյն արարած չարին արարածոցն դայեակ մտեալ՝ սնուցիչ լինիցի, որք ի նմանէ կերակրին և ի ծոց նորա հանգչին. զի երկու հակառակք իրերաց՝ միմեանց ծախիչք են, որպէս խաւարի յոյս, և ջեր սառնամանեաց:

Արդ եթ զազանք չարի արարածք էին, և երկիր բարոյ, ծախել պարտ էր զնոսա երկրի՝ և ոչ սնուցանել, սպառել և ոչ սերել. ապա եթ երկիր և զա-

զանսն սնուցանէ և ոչ ապականէ, յայտ է՝ եթէ յորմէ արարչէ երկիր լեալ է, ի նմանէ և զազանքն արարեալ են. և չիք ինչ չար բնութեամբ. քանզի չիք ինչ չար արարիչ բնութեամբ: Եւ մանաւանդ թէ և զազանք իսկ, զորոց ասեմք՝ թէ ի չարէ արարչէ եղեալ են, ցուցանեն թէ չեն ուստեք՝ այլ յերկրէ, այնու զի յերկրէ կերակրին և ի նմա բնակեն, և անդրէն ի նոյն շրջեալ հողանան:

Նա՛ թէ և ի չարէ ինչ էին չարք արարեալք, ոչ ինչ ի նոցանէ օգտակար գտանէր, այլ ամենն ին իսկ վնասակար: Իսկ արդ եթէ տեսանենք, զի կիսոցն մորթքն պատասպարան մերկութեան մերոյ լինին, և կիսոցն ճրագուն դեղնեղի լինի, և այլ ինչ յանդամոցն, որպէս առիծուն և արջոյ և այլոցն՝ ըստ իւրաքանչիւր մի ըստ միոջէ, յայտ է՝ եթէ ի բարոյ արարչէ լեսլ են, վասն միոյ իրիք օգտակարին գտանելոյ ի նոսա: Չի որ չար ինչ է, նորա և ամենայն ինչ վնասակար է, և մորթ և միս. այլ նոցա որպէս զմորթն զգենումք, և ոչ վնասէ, և զմիսն եթէ սիրտ ուրուք առնոյր⁶ և ուտէր՝ ոչ վնասէր. որպէս վարազի՝ որ զազանագոյն է քան զամենայն զազանս՝ ուտի միսն, և ոչ վնասէ. նոյնպէս և նոցայն՝ եթէ ուտէր որ՝ չվնասէր:

Եւ յարջառ, զոր ասենք՝ եթէ ի բարոյ արարչէ արարեալ է, գտանի ինչ վնասակարութիւն: Չցլու միս ուտել՝ դարման է մարմնոյ, բայց եթէ զարիւնն որ ընպիցէ՝ սատակի: Նոյնպէս և ի բանջարս է ինչ՝ որ առանձին սատակիչ է, և խառնեալ ընդ այլ բանջարս՝ բժշկիչ պէտպէս ցաւոց լինի: Չմանրագորն եթէ որ լոկ ուտիցէ՝ սատակիչ է, և խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ քնածու լինի քնահատաց: Եւ զհազար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի ուտիցէ որ, քանզի զովացուցիչ է, զտապս ի փորոյն փարատէ. և եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ որ, վնասէ. և եթէ զջորն քամեալ անապակ ընպիցէ որ, սատակի. և եթէ զսերմն աղացեալ ջրով ընպիցէ որ, ի ցանկութենէ արկանէ: Եւ կանեփուկն թուփ ինչ է, որոյ սերմն նորա՝ դեղ է, և նոյն դարձեալ կասեցուցիչ ցանկութեան: Եւ սուլախինտոյ, որ առանձինն ի յայտնի ինչ ժամանակի տպանող է, նովիմք զմաղծս հնացեալս հնարին բժիշկք հատանել: Եւ կաղանջանան ազգ ինչ՝ առանձինն սպանող է, և խառնեալ ընդ այլ դեղոյ՝ մաղձադեղ է բուժիչ ի մահուանէ:

Արդ յայսպիսի իրս անհարթս առ ոչ ուղիղ հայելոյ, կարծեցին եթէ չար ինչ բնութեամբ իցէ. բայց աստուած այսպէս իմաստուն զմարդն կազմեաց զի և ի դարմանիչսն մարթիցէ վայելել. և որք վնասեալարք կարծիցին, և անտի ևս հնարիք օգտակարութիւնս կարիցէ գտանել, առ ի յանդիմանելոյ զբարս անմտացն՝ թէ չիք ինչ որ բնութեամբ չար է:

(1-ին, ԺԵ)

¹ այստեղ՝ օրինակ, ինչպէս օրինակ

² կրեյի-կրոյ, բեռ տեղափոխող

³ այստեղ՝ բայց, իսկ

⁴ ուստեղիկ-ահա, միջոցեռ

⁵ գործածված է դիմավոր բայի նշանակությամբ

⁶ սիրտ առնու- սիրտը վերցնել, սիրտը

տանել, արտրոսէլ

⁷ ավելադրություն է

Այլ և վիճեալ ևս պնտին ի բանիցն վերայ: Մին ասէ՝ թէ «Ի մերում գետ¹ ծովացույ զկով գործեաց² և զգոչիւնն հանապազ մեք լսենք ամենքեան»: Եւ միսն ասէ. «Չպայն իսկ իմ աչօք տեսեալ է»:

Միթէ և զարախիզն ևս որ կարիցէ ասել թէ և զայն ուրուք տեսեալ իցէ. և եթէ յառաջին ժամանակսն արալեէք լիզէին զվիրաւորս և ողջացուցանէին, արդ ընդէ՞ր ոչ լիզիցեն և ողջացուցանիցեն. ո՞չ նոյն պատերազմունք են, և նոյնպէս վիրաւորք անկանին:

Այլ յայնժամ, ասեն, դիցագունք էին:

Եւ մեք զդիցն իսկ պահանջեցուք ի նոցանէ: Մարմնաւորք էին արդեօք դիցն, թէ անմարմինք: Եթէ մարմնաւորք էին, յայտ է, թէ մարդիկ էին, և զմարդկան ուրուականս ի պաշտօն առեալ՝ դիս անուանէին. ապա եթէ անմարմինք էին, չէր մարթ անմարմնոցն ընդ կանայս մարմնաւորս ամուսնանալ: Չի եթէ այնմ հնար ինչ էր, ոչ երբէք դադարէր սատանայ ի կանաց սատանայածինս ծնուցանել. զի որ անմարմին որ է, նա և անսերմն է. վասն զի սերմն մարմնաւորաց է, և ոչ անմարմնոց...:

Այլ և վիշապք, ասեն, և նհանգք կեղծս ի կեղծս լինին³. յորոց մին անձնաւոր է, և միսն ոչ անձնաւոր:

Վիշապն՝ որ մարմնաւոր է, զիր կերպարանսն ոչ կարէ փոխել: Չի եթէ հնար ինչ էր մարմնաւորաց զկերպարանս փոփոխել, նախ մարդ՝ որ առաւել քան զնոսա է՝ փոխէր զկերպարանսն ինչ և կամէր. այլ որպէս մարդոյ ոչ է հնար փոխել ի կերպարանս ինչ՝ յոր և կամիցի, նոյնպէս և ոչ վիշապին:

Նա և ոչ նհանգ ինչ անձնաւոր գոյ, բայց եթէ դև ի տեղիս բնակեալ իցէ, և մերթ կերպարանիցի, և մերթ վնաս գործիցէ: Եւ ոչ վիշապք զտոհմականս արդեանգ⁴ կրեն, և ոչ զրաստ գոյ նոցա՝ եթէ զարդիւնս ի կալոյ ուրեք կրիցեն, և ի գուր է կալ կալն ասել ումեք ի կալս՝ և ոչ ա՛ն ա՛ն: Չի վիշապն որ ինքն զրաստ է, այնու զի անասուն և անխօսուն է, զհարդ՝ որ ինքն զրաստ է՝ զայլ զրաստ վարիցէ. զի վիշապի այլազգ ինչ բնութիւն չէ՝ եթէ ոչ օձի, այն յայտ իսկ է: Եւ զօձ յարթանդամ, կամ զզազան ինչ ծովածին, կոչեն զիրք վիշապ. որպէս զմարդ յարթանդամ հսկայ անուանեն, նոյնպէս և զօձ ցամաքային անճոռնի, և զզազանն ծովական լեռնաձև, զկիտացն ասեն և զդելփինաց, վիշապս անուանեն. ըստ այնմ՝ թէ դու ջախջախեցեր զզուխ վիշապացն ի վերայ ջուրց. և ետուր կերակուր ժողովորոց Եթովպացոց:

Տեսանե՞ս, զի զձկունս մեծամեծս ծովածինս՝ վիշապս կոչեն զիրք. և յայտ անտի է՝ թէ զձկանց ասէ, այնու եթէ ետուր կերակուր ազգաց Եթովպացոց. թէ պէտ և աստ այլք ի սատանայ առակեցին զվիշապն, որպէս և զայն՝ զոր Յոբն

գրեալ է: Եւ այլ ինչ ոչ են վիշապք՝ բայց կամ օձք մեծամեծք ցամաքայինք, կամ ձկունք անարիք ծովականք. զորոց ասեն, թէ լեռնաբերձք և մեծամեծք են. և որս և կերակուր նոցա մանր ձկունք են, որպէս և օձից մեծամեծաց մանր մանր ինչ ճճիք կամ անասունք: Եւ ոչ որս երբեք՝ որպէս մարդկան՝ արարեալ են վիշապաց, կամ առնիցեն. և ոչ տաճարք իբրև մարդկան են նոցա ի բնակութիւն. և ոչ գոթ ի թագաւորագգեաց և ի դիւցազանց ունին կապեալ առ իւրեանս կենդանի. զի կենդանիք ի մարմնատրոց երկու և եք կան, Ենովք և Եղիա:

Այլ որպէս զԱղեքսանդրէ խաբէին դևք՝ թէ կենդանի կայցէ, որոց ըստ եգիպտական հնարողութեանն կապեալ արկեալ կախարդանօք զոս ի շիշ, կարծեցուցանէին, թէ Աղեքսանդրոս կենդանի իցէ և մահ խնդրիցէ. և գալուստն Քրիստոսի խայտառակեաց զխաբէութիւնն, և երարձ ի միջոյ զգայթակղութիւնն: Նոյնպէս և մոլորութիւնն դիւաց խաբեաց զդիւցապաշտս Հայոց, եթէ զոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւաց, որ ցայժմ կենդանի կայ, և նա ելանելոց է և ունելոց զաշխարհս, և ի սնոտի յոյս կապեալ կան անհաւատք...:

Եւ այնպէս ջանայ սատանայ՝ զի զամենայն ոք ի բարոց ակնկալութենէ վրիպեցուցէ, և ի սնոտի յոյս կապիցէ: Մեծացուցանէ յաչս մարդկան զվիշապս, զի յորժամ ահագինք երևեսցին ոմանց՝ առնուցուն զնոսս ի պաշտօն: Կարծեցուցանէ թէ և մահազք ինչ իցեն գետոց, և շահապետք վայրաց. և յետ կարծեցուցանելոյ՝ ինքն կերպարանի կամ ի վիշապի կերպարանս կամ ի մահազի իմն և ի շահապետի, զի այնու զմարդն յիւրմէ արարչէն թիւրեսցէ: Չի եթէ էր ինչ մահազն անձնատր, ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երևէր, և երբեմն փոկ լինէր և լուրորդաց ընդ ոտս անկեալ՝ հեղձուցանէր. այլ կամ կինն կին կայր, կամ փոկն փոկ.

Նոյնպէս՝ և զոր շահապետ վայրաց կոչեն, ոչ մերթ մարդ երևէր և մերթ օձ, որով և զօժապաշտութիւնն հնարեցաւ յաշխարհ մուծանել: Նոյնպէս և վիշապն ոչ մի անգամ օձաձև երևէր, և միս անգամ մարդակերպ, որպէս յառաջագոյնն իսկ ասացաւ՝ թէ որ մարմնատր ինչ է, յայլ կերպարանս չկարէ փոխել:

Այլ թէ ի կալս ջորիք և ուղտք երևիցին՝ դիւաց կերպարանք են այն³, և ոչ վիշապաց. և եթէ ի դաշտս երագագանք ձգիցին, և հեծեալք իբրև զմարդիկ զհետ երէոյ արշաւիցեն, կեղծիք դիւաց են և ոչ ճշմարտութիւն ինչ իրաց. և եթէ ի գետս ի կանաց ինչ ի կերպարանս երևիցին, սատանայի կերպարանք են: Քանզի մահազ ինչ անձնատր չիք, և ոչ ի մարդ իբրև զոս մտանէ վիշապ, որպէս ոմանք ի շշելոյ դիւահարին կարծեցին, քանզի մարմնատրի ի մարմնատր չէ հնար մտանել: Եւս եթէ բառնայցի ի վեր այնպիսի վիշապն, ոչ եթէ եզամբք ինչ անուանելովք՝ այլ ծածուկ զօրութեամբ իւիք յաստուծոյ հրամանէ, զի մի՛ շոգին՝ մարդոյ կամ անասնոյ մեղանչիցէ. որպէս որ բասիլիսկոսն կոչի ազգ ինչ օձից՝ հայելով միայն սատակէ զմարդ կամ զանասուն. ուստի յորժամ

ի ջրհորս գտանիցի՝ ճրագ առեալ իջանեն ի ներքս ըմբոնել, զի հայեցեալ ընդ ճրագն՝ ոչ մեղանչիցէ մարդոյն օձն:

(1-ին, ԻԵ)

¹ ակորականն՝ ի մերում գեղջ

² գործել. այստեղ՝ ծնել

³ կեղծս ի կեղծս լինին. զանազան

խաբուսիկ կերպարանքներ են ընդունում

⁴ սեռականով ավելադրութեամբ է.

արտերի բերքը

⁵ օժանդակ բայր թվով համաձայնել է

ստորագելիական վերադրին, իսկ

ենթական՝ այն, եզակի է

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ (Տ-ԲԴ Դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆԱՅՈՑ
(Հատուածք)

Յաւորս ժամանակացն այնոցիկ զօրածողով լինէր իշխանն Գթաց, և բազում զունդս զօրաց ժողովեալ՝ գայր տալ մարտ պատերազմի ընդ իշխանին Յունաց: Պատգամս յղէր օրինակաւս այսուիկ, եթէ «Ընդէ՞ր բնաւ ելանենք խառնամխի՝ ի պատերազմ՝ սպառել զօրս մեր, և վտանգ և տազնապ միանգամայն՝ աշխարհի հասուցանենք. ես աւասիկ ախոյեան ելանենք քեզ ի մերոց զօրաց աստի, և դու ինձ ի յունականաց այտի. հասցուք եկեացուք ի մարտի տեղի. եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեցին ի ծառայութիւն. և թէ դու ինձ յաղթեցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեցին և հնազանդեցին. և առանց արեան և կոտորածոյ լիցի շինութիւն կողմանցս երկոցունց»:

Եւ իբրև զայն ամենայն լուսւ թագաւորն Յունաց՝ երկեաւ. քանզի օրհնօք կազմութեամբ, զունդ առ զունդ ճակատել ոչ առնուին յանձն, և ըստ պատգամին պատշաճի ոչ կարէր ունել յանձին, քանզի տկար էր յոսկերաց զօրութեամբ. սրտաթափ եղեալ զարհուրեցաւ, քանզի ոչ զիտէր, զինչ տացէ բանիցն պատասխանի:

Յայնմ ժամանակի հրաման տայր թագաւորն՝ հրովարտակս և դեսպանս առնել առ իշխանս և զօրս զօրութեան՝ իւրոյ, զի ուր և իցեն՝ առ նա հասանիցեն վաղվաղակի: Յայնմ ժամանակի իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվաղակի: Առեալ և Լիկիանէ զբուն զունդն որ ընդ իւրով ձեռամբն էր՝ փութայր հասանէր ի տեղի պատերազմին՝ յանդիման լինել թագաւորին, և Տրդատես ընդ նմա:

Եւ մինչ դեռ գային զունդք զօրացն՝ դէպ եղև նոցա զալ մտանել ի նեղագոյն տեղի մի, յառուամէջս այգեստանոյն, ի փողոցամէջս համբարոցացն, առ դրունս քաղաքին. քանզի զդրունս քաղաքին աղխեալ էր⁴, զի ժամ էր հասարակ զիշերոյ: Իբրև ոչ գտաւ խար երկվարաց զօրուն բազմութեան դարման կերակրոյ մինչև ի մէջ զիշեր՝ հայեցեալ տեսանէին ի զուարափակ քաղաքորմի միջոց, զի խտտահամբար մթերեալ էր. և ոչ ոք կարաց ձգել զձեռն իւր վասն որմոյն բարձրութեան: Յայնժամ Տրդատես ելեալ և իջեալ՝ հոսէր ընկենոյր բարդս բարդս⁵ ի մէջ զօրացն մինչ ի լիութիւն բաւականի³: Նա և զհամբարա-

պանսն իսկ բազումս ի շանց յայսկոյս որմոյն ընկենոյր ի մէջ զօրացն, և ինքն անդրէն ելեալ իջանէր:

Չայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ Լիկիանես զարմացաւ: Իսկ իբրև այլն զառաւօտն մերկացաւ՝ դրունք քաղաքին բացան, և զօրքն ամենայն առ խասարակ ի ներքս մտանէին. և Լիկիանես յանդիման լինէր թագաւորին, և ամենայն մեծամեծքն և սպարապետքն և զօրագլուխքն և իշխանքն:

Այա կաց պատմեաց թագաւորն իշխանացն զամենայն պատգամս թագաւորին Գթաց: Յայնժամ խօսել սկսաւ Լիկիանես ընդ արքային և ասէ. «Մի՛ ինչ զարհուրեցի սիրտ տեսոն իմոյ. զի գոյ աստ այր մի ի դրան քում, զի իբրջ այր նովաւ վճարին⁶. Տրդատես անուն նորա, ի տոհմէ թագաւորին Հայոց աշխարհին»: Եւ կաց պատմեաց զերեկորին զգործս քաջութեան նորա: Յայնժամ հրաման ետ, և ածին զՏրդատիոս յանդիման թագաւորին. և պատմեաց նմա կարգաւ զամենայն: Յայնժամ ժամ ետուն կազմութեան մարտի՝ առ ի ժամ վաղուի զմիմեանս տեսանել պատերազմաւ:

Իսկ ի միտում աւուրն ընդ այլն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս. և զարդարեցին զՏրդատիոս ի զարդ կայսերական, արկեալ զնովաւ զճշան թագաւորութեանն. և ոչ ոք զիտէր վասն նորա. հրաման ել ամենեցուն, թէ ինքն իսկ կայսրն իցէ: Եւ նորա առեալ զզունդն զօրաց բազմութեան՝ ի ծայն փողոյ տազնապաւ յառաջ մատուցանէր մինչև յանդիման թշնամեացն: Իբրև յանդիման եղևն միմեանց կայսերակերպն և թագաւորն՝ մտրակ ի կուշտ արարեալ⁷ երկվարացն ի միմեանս հասանէին. անդ յաղթահարէր կայսերակերպն զթագաւորն. ձերբակալ արարեալ՝ ածեալ յանդիման առաջի կայսերն կացուցանէր:

Յայնժամ մեծացոյց յոյժ թագաւորն զՏրդատիոս, և մեծամեծ պարզս և ետ նմա. թագ կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանօք զարդարեալ մեծացոյց գնա, և կայսերակերպն զարդու շքեղացուցեալ մեծարեաց գնա. և զումարեաց ի ձեռս նորա զօրս բազումս յօգնակամութիւն նմա, և արձակեաց յիրական⁸ աշխարհն Հայոց:

Եւ յետ մարտին յաղթութեան քաջութեանցն գոր արար՝ դարձեալ լինէր ի կողմանցն Յունաց Տրդատ արքայ Հայոց Մեծաց: Խաղաց գնաց թագաւորն ի կողմանս Հայոց, և եկն եգիտ անդ զօրս բազումս Պարսից, զի զաշխարհն յինկողմանս Հայոց, և զբազումս կոտորէր, և զբազումս փախսեալսն գրաւեալ էին ի ծառայութիւն. զբազումս կոտորէր, և զհայրենեացն տէրութիւն յինքն նուաճեաց, և զօրացաւ ի վերայ սահմանաց նորա:

Յառաջին ամին Տրդատայ արքայութեանն Հայոց Մեծաց, խաղացին եկին հասին յեկեղեաց գաւառ, ի գեւղն Երիզայ, ի մեհեանն Անահտական, զի անդ

Մինչդեռ յայն յոյզ քննութեան³ էին յաշխարհին սահմանացն Հայոց՝ սուրբ վկայքն այնոքիկ եկեալ ղոդեալ էին յարքայական կայանին, ի նմին քազատրականին ի Վաղարշապատ քաղաքի...:

Գտեալ լինէին նոքա ի հնձանս շինուածոցն...: Իսկ ի միւսում ատուրն ընդ այզն ընդ առաւօտն, և ևս վաղագոյն, հրաման ելեալ ի թագաւորէ անտի, զի գերանելին Հոհիփսիմէ տանել յարքունիս, և զսուրբն Գայիանէ անդէն պահել պարկեշտ ընկերօքն հանդերձ:

... Ի նմին զիշերի եկին հասին վաղվաղակի ի տեղի անդր իշխանք թագաւորին, և դահճապետն դահճօքն հանդերձ ընդ նոսա, և ջահք լուցեալք առաջի նոցա: Եւ մատեան վաղվաղակի, կապեցին զնա (զՀոհիփսիմէ) ձեռս յետս, և խնդրէին զի հատցեն զլեզուն: Իսկ նա իւրովի կամօք բացեալ զբերանն՝ հանեալ մատուցանէր զլեզուն:

Եւ անդէն զհանդերձիկն պատառտուն որ զնովան էր՝ ի բաց զբրձունն ի նմանէ. և հարեալ չորս ցիցս ի գետինն, երկուս ոտիցն և երկուս ձեռացն՝ և պրկեցին զնա. և մատուցին զկանթեղունսն. այրէին և խորովէին զմարմինս նորա հրով կանթեղացն: Եւ քարինս վարեցին¹⁴ ընդ զոգս նորա և ի վայր վայրեցին զաղիս նորա. և մինչդեռ կայր կենդանի փորեցին զաչս երանելոյն: Ապա անդամ անդամ յօշէին զնա և ասէին, եթէ «Ամենքեան որ իշխեսցեն անգոսնել և անարգել զհրամանս թագաւորաց՝ ըստ դմին օրինակի կորիցեն»: ... Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ՝ առնոյր հրաման դահճապետն վասն սրբոյն Գայիանեայ սպանման:

... Արդ՝ ի քսան և ի վեց ամսոյն հոռի կատարեցաւ սուրբն Հոհիփսիմէ դատուն սրբով, երեսուն և երեք նահատակակից ընկերօքն հանդերձ. և ի քսան և եօթն ամսոյն հոռի՝ սուրբն Գայիանէ երկու իւրովք ընկերօքն, որք ընդ նմա պատերազմեալք պսակեցան և առին զպսակն յաղթութեան:

¹ խառնիխտն կերպով
² այստեղ՝ միաժամանակ
³ սեռականով ավելադրութիւն
⁴ աղիսեալ էր (նոցա)-(նրանք) փակել էին
⁵ բարոյս բարոյս-դեզ-դեզ
⁶ այստեղ՝ կկատարվեն
⁷ մտրակ ի կուշտ առնել-մտրակել

⁸ իւրական-իւր
⁹ պաշտօնատար լինել երկրպագութեան-երկրպագել
¹⁰ օտարական, պանդուխտ
¹¹ արհաւիրք, այստեղ՝ զարհուրելի երազ, տեսիլք
¹² կարակում-ցեխոտ, ճահճոտ
¹³ քննալոյզ խնդրել-որոնել
¹⁴ վարել. այստեղ՝ գցել, լցնել

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ (5-Բ-Դ Դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆԱՅՈՑ
(Հատուած)

Յաղագս անիմաստասեր բարոց առաջնոցն մերոց
թագաւորաց և իշխանաց

Կամիմ զանիմաստասեր բարս առաջնոցն մերոց նախնեացն ոչ առանց յիշատակի բամբասանաց թողուլ, այլ աստէն իսկ, ի սկզբան մերոյ գործառնութեանս, վասն նոցա կշտամբութեան յարմարել զբանս¹: Չի թէ արդարև արծանի զովութեան այնք ի թագաւորաց իցեն, որք զրով և պատմութեամբ զիրեանցն հաստատեալ կարգեցին զժամանակս², և զգործս իմաստութեան և զբաջութիւն իւրաքանչիւր արծանացոցին³ ի վէպս⁴ և ի պատմութիւնս՝ ըստ նոցանէ⁵ և պարապեալքն այսպիսում ճգնութեան⁶ դիւանագիրք մատենից ներբողականաց ի մէնջ արծանի եղեն ասից⁷. ի ձեռն որոց և մեք յընթեռնուլն զառ⁸ ի նոցանէ շարածս բանից՝ ըստ աշխարհօրէն⁹ կարգաց իմաստնանալ ասիմք, և քաղաքականս ուսանել կարգս, յորժամ զայսպիսիս¹⁰ ընթերցասիրիցեմք իմաստութեան¹¹ ճառս և զրուցատրութիւնս¹², որք են¹³ Զարդէացոց և Ասորեստանեայց, Եգիպտացոց և Հելլենացոց. առ այսոքիւք¹⁴ և փափազիցեմք և ս արդեօք¹⁵ իմաստութեան արանցն այնոցիկ, որ զայսպիսի փոյթ յանձին կալան. ապա ուրեմն ամենեցուն մեզ յայտնի է թագաւորացն մերոց և այլոց առաջնոցն առ ի իմաստն¹⁶ տխմարութիւն, և անկատարութիւն ոգւոյն բանականի: Չի թէպէտ և ենք ածու փոքր, և թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ¹⁷, և զօրութեամբ տկար, և ընդ այլով¹⁸ յոյով անգամ նուաճեալ թագաւորութեամբ՝ սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ¹⁹ և ի մերում աշխարհիս, և արծանի գոյր յիշատակի, գոր և ոչ մի ոք ի նոցանէ պէտ յանձին կալու մատենագրել: Արդ՝ այնոքիկ, որ և ոչ անձանց խորհեցան բարի առնել, և անուն յիշատակի աշխարհի թողուլ, զի՞ արդեօք և մեղադրութիւն մեր այնպիսեացն ի ճահ պատահիցէ²⁰, զևս մեծագոյնս ի նոցանէ պահանջել և որ ինչ հնագոյն քան զնոսա:

Այլ ասիցէ որ արդեօք¹⁵, վասն ոչ լինելոյ զիր և դպրութիւն ի ժամանակին, կամ վասն պէս պէս պատերազմացն, որ կուտ զմիմեանց զկնի ի վերայ գային: Այլ ոչ արդարև այսոքիկ կարծեցեալ լինի. քանզի գտանին և միջոցք լեալ²¹ պատերազմացն. և զիր Պարսից և Յունաց, որովք այժմ զիւղից և գաւառաց,

և ս և իւրաքանչիւր տանց առանձնականութեանց²² և հանուրց հակառակութեանց և դաշանց այժմ առ մեզ գտանին անբաւ գրուցաց²³ մատեանք, մանաւանդ որ ի սեպիական ազատութեան պայազատութիւն²⁴: Այլ ինձ թուի, որպէս այժմ՝ և առ հինսն Հայաստանեայցս լեալ²⁵ անսիրելութիւն իմաստութեանն երգարանաց բանաւորաց: Վասն որոյ աւելորդ է մեզ և այլ յաղագս արանց անբանից, թուլամտաց, վայրենեաց ճառել:

Բայց ընդ թո՞ յոյժ զարմացեալ եմ ընդ մտացդ ծննդականութիւն²⁷, որ ի սկզբանցն մերոց ազգաց մինչև ցայժմուսն միայն գտար ցայսպիսոյ մեծէ իրէ բոտն հարկանել, և մեզ խոյզ խնդրոյ առաջի արկանել²⁸ - երկար և շահաւոր գործով զազգիս մերոյ կարգել զպատմութիւնն ճշդի՝ զթագատրացն և զնախարարականաց ազգաց և տոհմից թե ո՛վ յունմէ, և զի՛նչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ գործեաց, և ո՛վ որ ի ցեղիցս որոշելոց²⁹ ընտանի և մերազնեայ, և ո՛րք ոմանք եկք ընտանեցեալք և մերազնացեալք. և զգործս և զժամանակս իւրաքանչիւր գրով դրոշմել, ի ժամանակէ անկարգ ամբարտակչին շինուածոյ մինչև ցայժմ.- զեղենիկ զայս քեզ համարեալ ի փառս և անջան հեշտութիւն³⁰:

(1-ին, Գ)

1 փիս. զբանս կշտամբութեան յարմարել
2 փիս. հաստատեալ կարգեցին զիրեանցն զժամանակս-հաստատեցին
3 իրենց ժամանակները
4 այստեղ՝ արձանագրեցին
5 վէպ. այստեղ՝ պատմութիւն
6 ըստ նոցանէ -մրանց պէս
7 այսպիսուն ճգնութեան-այսպիսի ճգնությամբ.
8 այսպիսի ծանր աշխատանքով
9 փիս. ներքողականաց ասից
10 առ նախդիրը գործածված է որպէս ասիւղադրութիւն, իսկ զ-ն վերաբերում է շարածս բառին. զառ ի նոցանէ շարածս բանից-մրանց կողմից շարադրված գրվածքները
11 այստեղ՝ աշխարհական, աշխարհիկ
12 ճառս բառի լրացումն է
13 այստեղ՝ զիտական
14 այստեղ՝ պատմութիւն
15 օժանդակ բայը (եմ) սեռական հոլովի հետ ունենալու նշանակությամբ. որք են-որոնք ունեն
16 առ այսոքիւք- (սրանց) սրա հետ միասին
17 այստեղ՝ գուցե

16 այստեղ՝ զիտութիւն
17 ընդ փորոս սահմանեալ-սահմանափակ
18 թագատրութեամբ բառի լրացումն է
19 գտանին գործեալ-կատարվել են
20 ի ճահ պատահել-հարմար լինել, հարմար գալ, հարմարվել
21 գտանին լեալ-ունեցել են
22 սեպիականութիւն
23 այստեղ՝ պատմութիւն
24 ի սեպիական ազատութեան պայազատութիւն-իշխանական, ազնվական ծագման վերաբերող
25 դիմավոր բայի նշանակությամբ է գործածված՝ եղել է
26 հեղինակը խոսքն ուղղում է իր մեկնեաս Սահակ Բագրատունուն, որի թելադրանքով գրել է իր «Պատմութիւնը»
27 ընդ մտացդ ծննդականութիւն-քո մտքի քեղմնավորութեան վրա
28 մեզ առաջարկեցիր հետազոտութիւն կատարել
29 այստեղ՝ բաժանված
30 ի փառս և անջան հեշտութիւն-փառք և բավականութիւն առանց նեղութեան

ԵՐԻՇԷ (5-ԲԴ Դ.)

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՆԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
(Հատուած)

Վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց

... Այս անօրէն Միիրներսեհ, քանզի յառաջագոյն ստուգեալ¹ զիտեր զամբարշտութիւնն Վասակայ, և յայնմ ժամանակի և ս յղէր և կոչէր զնա առ ինքն: Որպէս նորա իսկ յառաջագոյն գատեալ և որոշեալ էր ի միաբանութենէն Հայոց, եկն և յանդիման եղև. և ստուգէր² զիւր հաստարմութիւնն և զՀայոց անհրաւ ապստամբութիւնն: Յաւել և պատմեաց և ս առաւելաբանութեամբ գործել ոչ էր գործեալ Հայոց, և կամէր ընտանեբար ընդ միտ մտանել³ անօրինին:

Բայց նա թէպէտ և ի ներքոյ յոյժ դարովէր զնա, այլ արտաքին դիմօք մեծարեաց, և եղ առաջի նորա զմեծամեծ պարզևս երկրաւորս: Եւ խոստացաւ նա իշխանութիւն արեւի քան զոր ունէրն, և հայեցոյց⁴ զնա ի կարծիս սնոտիս, որ ի վեր քան զիւր տէրութիւնն. իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ ի թագատրական վիճակն. բայց միայն հնարս իրացն խնդրեսցէ, թէ որպէս քակտեսցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, և թագաւորին կամքն կատարեսցին յաշխարհին:

Եւ իբրև յանձն էառ զամենայն ինչ՝ երթալ զկնի կամաց նորա, զիտաց և ծերն դառնացեալ, եթ թմբրեալ և ցնորեալ և քակեալ է ի հաստատութենէ միաբանելոցն. յոյժ միսիթարեցաւ ի միտս իւր տրտմեալս, և էած զմտաւ՝ թէ և զամենեսեան այսպէս կարիցեն որաւ յանգիտ կորուստն...:

Չեոն էարկ կամակորութեամբ և եմուտ յորդէգրութիւն դիւապաշտութեանն, և եղև աման չարին, և ելից զնա սատանայ ամենայն խորամանկութեամբ: Ի ձեռն էառ իբրև զկահան, և ազաւ զնա իբրև զգրահս, և եղև իբր զի-նուտը կատարեալ կամաց նորա: Մարտեալ հնարիւք ընդ իմաստունս, և յոյժ խորագիտութեամբ ընդ զիտունս, յայտնի ընդ ամենեղս, և ի ծածուկ ընդ խորհրդականս. ձեռն էարկ և եհան զբազումս ի զնդէն Քրիստոսի, և խառնեաց ի գունդս դիւաց: Եւ ի բազում յայլ տեղիս գողաբար սողեցաւ և եմուտ իբրև զօժ ի մէջ ամրացելոցն. և խրամ հատեալ յափշտակեաց և էառ և եհան յայտնութեամբ զբազումս յազատաց և զբազմագոյնս ի շինականաց, և զայլ ոմանս յանուանեալ քահանայից...:

Եւ ժողովեաց զամենայն գայթակղութիւն, և արար զունդ զօրաց բազմաց, զրեաց և եցոյց զբազումս ի նոցանէ յակամէ յանուանէ մեծ հազարապետին, և զհր բաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ որպէս աշակերտեաց ի մոլորութիւն խաբէութեան, և բաժանեալս և երկցեղս՝ երևեցոյց զգօրսն Հայոց:

Եւ իբրև այս ամենայն չարիք յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց ի Հայոց, և Աղուանիցն ոչ ետ յառաջ խաղալ. և զաշխարհն Աղձնեաց ըստ նմին իսկ օրինակի յետս կալաւ: Գրեաց հրովարտակ և աշխարհին Յունաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առ այր մի, որոյ Վասակ անուն էր, յայնց Մամիկոնեանից՝ որ կան ի ծառայութեան Յունաց: Եւ ի թշուառութեան ժամանակին այրն այն սպարապետ էր Ստորին Հայոց, և հաւատարիմ զօրացն Հռոմոնց ի սահմանին Պարսից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք: Եզիտ այս Վասակ զայն Վասակ իւր գործակից ի մեծամեծ չարիսն՝ գոր միաբանեցին երկոքեանն:

Գրէր նա և ցուցանէր հանապազորդ, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի իւր միաբանեցին: Եւ զնոյն զիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն տայր տանել ի թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր. մինչև զուրբ եպիսկոպոսացն զմիտս և սուծացոյց⁶ ի նոցանէ, և զամենայն զօրսն Յունաց յերկրայս արար յուխտէն:

Մանաւանդ զի ի ծեռն սուտ քահանայիցն պատրէր և խաբէր իբրև ճշմարիտ մարդովք. աւետարան հանդերձ խաչի տայր տանել, և զհր զամենայն սատանայական ստութիւնն նոքօք ծածկէր...:

Մոյնպէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց⁷ աշխարհին, ի Տնորիսն և ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն, ի Վիրս և յաշխարհն Խաղտեաց. յղէր պնդէր, զի ասպնջականութեան յարժանի մի՛ արասցէ:

Եւ ըստ մեծի չարութեան նորա առաւել և ս ժամանակն երեր նմա զյաջողութիւն իրացն. զի ամենին արտաքուստ օգնական յոչ ոչ գտաւ զնոյն Հայոց, բաց յայնց Հոնաց, որոց բանս եղեալ էր⁸: Մակայն և վասն նոցա կուտեաց զբազում այրուծին Արեաց, արզել և փակեաց զղրունս ելին նոցա: Քանզի ոչ տայր դադար ամենին թագաւորին Պարսից, այլ յղէր և կոչէր զունդս բազումս ի պահակն Շորայ...:

Չայս ամենայն իբրև արար և կատարեաց ըստ հրամանի թագաւորին, օր ըստ օրէր և ցուցանէր մեծ հազարապետին Պարսից, որ ղօղեալ և թաքուցեալ էր ի քաղաքն Փայտակարան: Համարձակեցաւ այնուիետև և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց, էր՝ որոց ահ արկանէր, և էր՝ որոց սիրով պարզև ս բաշխէր: Կոչէր առ ինքն զՎասակ, և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան, բազում պարզև ս շնորհէր նոցա յարքունուստ, և զօրացն՝ որ ի նորա բանի էին: Տանէր զառաջեաւ և զուրացեալ երիցունսն. ցուցանէր. հաստատէր և յայտ առնէր, եթէ սոքօք որսացայց զնոսա՝ քակտել ի միաբան ուխտէն: Իսկ

հազարապետն իբրև զայն լսէր՝ յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն, և յոյս առաջի դնէր նոցա. «Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն, զայոց քահանայից կեանս դո՛ւս շնորհեցից, և զմեծ վաստակ դոցա ցուցից թագաւորին»:

Եւ այսպէս շարժեաց և շփոթեաց զաշխարհն Հայոց, մինչև զբազում եղբարս հարազատս քակեաց ի միմեանց, ոչ եթող միաբան զհայր և զորդի, և ի մէջ խաղաղութեան արար խռովութիւն...:

Չայս ամենայն չարիս իբրև ետես ի նմա Միհրներսեհ, քան յանձն իւր՝ առաւել ի նա էր յուսացեալ: Հարցանէր և ստուգէր՝ թէ քանի՞ այր կայ ի Հայոց աշխարհին ի գնդին Վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն: Իբրև լուաւ ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զվաթսուն հազար են, խնդրէր և ս տեղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան, և կամ քանի՞ այն յոչ իցեն՝ որ սպառազնքն իցեն, և կամ քանի՞ այն յոչ իցեն՝ որ մերկ առանց զինու աղեղնատրք իցեն. այնպէս և վասն վահանատր հետևակացն...:

Եւ իբրև զայս ամենայն տեղեկացաւ ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան: Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւազացն, որում անուն էր Մուշկան Նիսալատուրտ:

Եւ ինքն խաղայր անդէն զնայր յերկիրն Արևելից. և յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր իմաստութիւնն և զՎասակայ խաբէբայ պատրանս հայթայթանացն¹⁰. որպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկպառակեաց զգունդն Հայոց:

Իբրև լուաւ զայս ամենայն թագաւորն ի բերանոյ մեծ հազարապետին, դառնացաւ յանձն իւր, և ասէ ամսուտ երդմամբ. «Եթէ ասրեսցի անօրէնն այն ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ անարգանօք տամ ընպէլ նմա զբաժակն դառնութեան մահու»:

(Էջ 90-97)

¹ այստեղ՝ ստույգ, հաստատ

² ապացուցում էր

³ ընդ միտ մտանել-հաճոյանալ

⁴ հայեցոյց-ուշադրութիւնը բն եռեց

⁵ երկցեղ-պառակտված, անմիաբան

⁶ ուծացոյց-սառեցրեց, օտարացրեց

⁷ ամրական-ամուր

⁸ որոնց բանս եղեալ էր-որոնց

հետ խոսք էր կապել

⁹ հնարաւոր-հնարագետ

¹⁰ խաբէբայ պատրանս հայթայթանացն-նյութած խաբէութիւնները

ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ (5-ԲԴ Դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆԱՅՈՑ

(Հատուածք)

1

Եւ զօրավարն Միւնեաց Գոյիհովն փութացուցանէր ստիպով զգորագլուխն Պարսից գնդին զՇապուհն ասելով, թէ «Առնն Վահանայ Մամիկոնէից փորձ քաջութեանն և դու առեր և ամենայն աշխարհն Արեաց. և ես իրաց և զորոնց առնն իմանալ ինչ ես ոչ կարեմ. զի թերևս զունդն ամենայն ի Դուսի առ նմա մխարանեալ էր՝ նա մեզ անդէն զիր քաջութեանն զորձ ցուցանէր. բայց արքայից արքայի թագն և Արեաց փառքն մեզ այնպէս յաջողեցին, զի նորա իրք այնպէս դիպեցան, որպէս տեսաքն, և մեզ բարի վճարումն եղև: Եւ արդ՝ տեսէք, այդչափ սակաւ արամքք զի՞նչ զորձ զորձէ աչրն, և օր քան զօր նուազեցուցեալ զգունդս մեր և վատնէ: Արդ՝ թէ ուստեք ևս այլուստ կարէ գտանել օգնական՝ տեսչիք, զի նա ամօթով զմեզ դարձուցէ և սակաւաորս. այլ և դառնալոյ իսկ մեզ անդէն անվստահ եմ շատ: Բայց փութա՛ւ և մի՛ տար առն հանգիստ առնուլ. զուցէ թէ մեք ծուլանամք, և նա առնիցէ զմեզ աշխատ, և ամաչիցենք: Եւ եթէ յիս միայն թողուք զնա՝ ցուցանեն ձեզ յաուրս հինգ իմով իսկ զնդաւս, թէ որպիսի մատնեալ վատի կորուսանեն զնա և որք ընդ նմայն են»:

Եւ վասն զի ոչ էին զորձք առնն Գոյիհովնի մաքուր հոգւոյ արժանի, այլ այսն պիղծ որ էր ի նմա՝ զուշակէր նմին զանձնէ իւրմէ. թէ յետ հինգ աւուր չար մահուամբ սատակելոց ես ի յարանցն, որք են ընդ Մամիկոնեցիս Վահանայ. քանզի թափուր գտեալ ամենն իմք դիւին յԱստուծոյ խնամոցն զայրն՝ այնուհետև նման Մաուղայ ուր կամէր սպանանէր զնա: Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս զօրագլխին Պարսից Շապուհոյ՝ ոչ տայր դու անձինն և ոչ զօրացն որ ընդ նմայն էին, այլ փութով զհետ առնն երթայր սրտմտեալ. և հասեալ ի տեղիս բանակէր. կարծէր ի տեղիս ուրեք անյայտս գետառուին թաքչել:

Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի և իւր ևս զօրուն որ ընդ նմա, զոնեա զայն զիչեր հանգստի յագեալ քնով, և հաւանեցուցեալ զարսն՝ ի գեղջ Երիզայ. քանզի ամենայն անձն երկիրդի և կամաւ լսէր հրամանի նորա, իբրև թագաւորի, որ կարգեալ իցէ յԱստուծոյ ի վերայ երկրի. և ինքն Աստուած ընդ նմա էր յամենայն ի զորձ՝ ուր և ուղղէր զկամս իւր: Եւ առեալ ընդ իւր զարս զօրուն իւրոյ և զշինականսն զԵրիզացիսն՝ զայր հասանէր ի վերայ դակշին ի զիչերի. և սպարափակ արարեալ Երիզացօքն զտեղի կոտոյն իւրեանց, և ին-

րեանք ըստ նմանութեան տեղատարափ շառաչման՝ նետածից սաստկութեամբ զգունդս Պարսկացն ահաբեկէին: Եւ խառնեալ ընդ միմեանս զամբոխն զօրացն որ ի դակշին էին՝ այլ ևս առաւել ինքեանք զհնքեանս Պարսիկք առաքուր հարեալ կոտորէին. և լինէր ձայն լալոյ և ձայն գուժի ի բանակէ աւերիմացն: Բայց ի Հայոց գնդէն Գաբաղ միայն, սեպուհն Գաբեղեան, կամաւորութեամբ կոտեալ և մեծ արութիւն ցուցեալ խոցեցաւ...:

(Դրուագ Գ, գլ. 2Բ)

2

Եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան դարձեալ ի կոտորածէ թշնամեացն՝ երթեալ հանգչէր զմնացեալ մասն ի զիչերոյն յՈղին գեղջն, զոր Շտեայ անուանեն, ի գոմս տեղեացն, մինչև յառաւօտուն ծագել. և ի ծագել լուսոյն՝ երթեալ բանակէր ի զիւղն Շտեայ: Եւ մինչ կամեցեալ հանգչել առ վայր մի զօրացն Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի ծանրութենէ զիչերոյն աշխատութեանց՝ զաչս ի վեր առեալ տեսանէին, և ահա հասեալ կայր ի վերայ նոցա զօրագլուխն Պարսից Շապուհ. զայրագնեալ սրտի մոռնայր իբրև զգազան: Վասն զի առաւել քան զամենայն ամուրց՝ այն զիչերոյն վնասք չաքութեան առաւել թուր նմա և կարև որ. որ եղև ի իսկ արդարև այնպէս, այլ ոչ ինչ նման առաջիկայ մեծ բեկմանն, զոր առժամայն էր տեսանելոց և ի սպառնքեկանելոց: Եւ տեսեալ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի զյանկարծահաս դիմեցմունս զօրագլխին Պարսկաց Շապուհոյ ամենայն բազմութեամբ զօրուն ի վերայ նոցա, թէպէտ և անպատրաստ տեսանէր զիւր զունդն ի ծանուն և կամ ի նուազս, ըստ սաստկութեան թշնամեաց զօրուն՝ սակայն զանգիտէր և բնաւ իսկ ոչ. այլ հրաման տուեալ փութանակի կազմէր որքան իսկ էին. ի ձայն բարձր գոչէր առիւծաբար, ասելով, թէ «Մարդոյ հաւատացելոյ միում յերկուց վրիպել անհնար է՝, և դիպմունք երկոքեան մեծարգոյ են և պատուական. այլ սակայն մինն յերկոքեան առաւել ևս մեծ ի վեր է և բաղձալի քան զմիւսն. և ոչ անյօժարք և անխորհուրդ դիպմունք, որում և պատահենք յերկոցունց. և որ ցանկացայք կեալ ժուժկալութեամբ և մեռանել յուսով, այլ կեալն և մեռանելն մասն է պարծանաց. և մեռանել ի վերայ ուխտի սրբոյ՝ վիճակ է մարտիրոսութեան...»:

Եւ ասացեալ զայս ամենայն բանս զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնեցի, բաժանեալ որքան իսկ էին արք զօրուն ընդ նմա՝ տայ իւրաքանչիւր զօրագլխացն, զորոց կարծէր եթէ ի դէպ է և պատշաճս: Եւ մինչ դեռ ևս նա կազմէր յարձակմանն, և զօրքն Պարսից ճակատեալք կարգմամբ զային սաստկապէս ի պատերազմ՝ հայեցեալ տեսանէ, զի զունդն ամենայն Հայոց, դարձուցեալ զերեսս յուխտէն երդմանն Աւետարանին և ի խրատու զօրավար-

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԱՐՕՆՈՅ

(Հատույծ)

... Եւ մինչ այս այսպէս գործեցաւ, Սմբատ և իշխանն Պալունեաց, քա-
քեան ի ձորս ուրեք և առաքեցին զոմն ի Մեղտի, թէ փութացէ՛ք գալ ի վերայ
դոցա: Եւ ինքեանք առաքեցին արս Ը(100)՝ զորոել զգօրսն. զորս իբրև տեսին
զօրքն Պարսից, գռոհ¹ ետուն զհետ, և մի մի հասանէին: Իբրև հասին Հա-
րիւրքն առ Սմբատ և ելին ի բլուրն, և զօրքն Պարսից սկսան բազմանալ ի վե-
րայ Սմբատայ և Վարազայ. և նոցա ծունր կրկնեալ² յօգնականութիւն կոչե-
լով սուրբ Կարապետն, ասելով այսպէս. «Յիշեա՛ զմեզ, սուրբ Կարապետ և
զմեր երախտիսն, և որպէս օգնեցեր ի հեռաստանէ, օգնեա՛ և ի մօտոյս»: Եւ
եհաս ի թիկունս օգնականութիւնն աստուծոյ:

Եւ փողոց տուեալ³ ի վերայ բլերն Սմբատ յաջ թևն և Վարազ յահեակ, և ըս-
կըսան արեամբ թաթաւել ինքեանք և երիվարք իրեանց: Եւ մածեաւ սուրն ի
ձեռին Սմբատայ և ոչ կարաց հանել, զի մածաւ արիւն ընդ սուրն, և ընդ ձեռ-
նատեղին կոտորեցաւ: Իբրև տեսին պարսիկքն զի մածեալ էր ձեռն ընդ սուրն
և կոտորեալ, և չկարաց փոխել այլ սուր, ձայն տուեալ միմեանց. «Փութասջիք,
զի մածաւ սուր քաջին, և սուրն, որ ի ձեռին նորա, կոտորեցաւ»: Եւ պատեցին
զնա յանխնայ. իբրև զչոր փայտ, որ ի ձեղքելն ճարճատէ, այնպէս ճարճա-
տէին ի վերայ գլխոյ նորա զէնք նոցա: Իսկ նա ասէր ձայնիւ բարձր. «Վայ՛ քա-
ջութեանդ ձերոյ և արութեանդ, զի ոչ կարացէք հերձուլ զգլուխ իմ»: Չայս ա-
սաց, զի յիշելիք լիցի բանն: Բայց զիտաց, եթէ կարի սաստկանայ, ձայն բար-
ձեալ ասէ. «Ո՛ր ես, բազուկ քաջ և հզօր ընդդէմ թշնամեաց, զաւազան իմոյ ծե-
րութեանս, իշխանդ Պալունեաց, յառաջ մատիդ իբրև զքաջ արծիւ, զի անգեղք
և բուժեք պատեցին զիս»: Իսկ նորա թողեալ զահեակ թևն յորդին իւր ի Վա-
հան, որ զՎահանովիսն շինեաց, և որպէս զարծիւ կանչեաց ի վերայ նոցա, որ
և ի դողման հարեալ⁴ երիվարացն, և անդէն ի թիկունս հասեալ օգնականու-
թեամբն աստուծոյ, և բախեալ զտէգն ի վերայ պարսկին թիկանն, և անդէն ե-
հան ընդ յողն երիվարին. և այլ ոչ ժամանեաց⁵ հանել, և անդէն մեռաւ:

Իսկ Սմբատայ ելեալ յեզր պատերազմին, հրամայեաց բերել պարսիկ մի
և ետ զենուլ ի վերայ ձեռինն, զի իջցէ ջերմ արիւնն և թուլացուցէ զբռնատե-

րն: Եւ նորա փոխեալ այլ սուր և հեծեալ յայլ երիվար: Իբրև հեծաւ, ետես զի
վեց հազար այր պատեցին զնոսա, և ի մէջ առին զհինգ հարիւրն: Եւ զիտաց,
եթէ կացեալ են երիվարքն, եհար զմի պարսիկն և ընկէց, և ասէ. «Հեծի՛ր, իշ-
խանդ Պալունեաց»: Եւ նորա հեծեալ. և այնպէս արարեալ ի մէջ ահաւոր
պատերազմին՝ փոխէին զերիվարս իրեանց. զի որչափ զօրքն բազմանային,
նորա յանոգս լինէին ի մէջ նոցա. այնչափ կուտեցան ի վերայ, որ տեղի ան-
գամ ոչ գտանէին որք յեզերսն էին:

Եւ սկսան ոմանք երկմտել ի զօրացն Սմբատայ: Իսկ ըստ տեսչութեանն
աստուծոյ տեսին զմիս Սմբատ, զի գայր, որ էր իշխան Հաշտենից. և ածեր
զՎահան Կամսարական, զորդին Սմբատայ, և վեց հազար այր ընդ նմա: Չոր
տեսեալ Վարազայ իշխանին ասէ. «Քաջ որդի Վահան, ո՞ր էիր, որ այլ վաղ
չեկիր յօգն»: Իսկ Վահան ձայն բարձեալ ասէ հանդերձ արտասուօք. «Կա՞յ
այն տառապեալ հայրն իմ ծերունի, եթէ փոխեցաւ առ տէր⁶ ի հանգիստ»: Իսկ
Սմբատ լուեալ ասէր. «Սուրբ Կարապետն ինձ ի թիկունս հասանէր, և ես ի
պարսից մեռանէի՞»: Իսկ նորա գոհացեալ յաստուծոյ, և ի դիմի հարեալ⁷ և
կտրեալ փողոց⁸, անց ի ներքս. և պարզեաց զմիս թևն նա և միսն իշխանն
Հաշտենից: Եւ յինքեանս առին և սկսան կոտորել զպատերազմագլուխսն. և
ի վերայ շրջեալ բլուրեցին. և ի մէջ առեալ զգօրս Պարսից և սկսան կոտորել
և յանխնայ մինչև ի մուտս արևուն: Եւ մնաց ի Պարսից Գճ այր, որք ընդ մի-
յանխնայ մինչև ի մուտս արևուն: և զի մնացին երիվարք նոցա, երթեալ մտից
ջոցս ելեալ փախստական եղեն. և զի մնացին երիվարք նոցա, երթեալ մտից
ի ձոր մի և թաքեան. ննջեցին խոյս տուեալ մինչև ցմիս օրն օրհասարակ⁹.
զոր եկեալ զօրացն Հայոց զարթոցին զնոսա և ջուր ցանեցին և տարան ի
Մեղտի, որ և անուանեցաւ ձորն այն Թըրբածոր: Իսկ Սմբատ հրամայեաց
զմեռեալ դիակունսն կուտել ի վերայ իրերաց ի բլեր մի, և անուանեցաւ Վա-
րազակայ բլուր: Եւ ինքեանք եկեալ իջին ի վանացն զեղն. ընդ յառաջ եղեն
(նոցա պարատրքն) և երգս առեալ բազում իրաց զովէին. որ և յետոյ ի հոտել
դիականցն շէր հանեալ¹⁰ ասէին.

Կերան զազանք զմարմինս դիականցն և զիրացան.

Կուզ կերեալ ուռեալ որպէս զարջ.

Եւ աղուէս հպարտ եղև քան զառեւծ.

Գայև, քանզի շատակեր էր, պայթեաց.

Եւ արջ, քանզի գոր ուտէն¹¹

Չմնայ առ ինքն, ի սովոյ մեռաւ.

Անգեղք, քանզի ազաիք էին, նստան

Եւ այլ ոչ կարացին վերանալ.

Մկունք, քանզի շատ կրեցին ի ծակսն,

Ուրքն մաշեցան:

Չայս ամենայն ասացին. և ի դէպ եկն վասն իրացն, որ և կոչեցաւ զեղջն Շիրանիկը անուն:

(Էջ 238-247)

¹ կամ գրոհ
² ծունր կրկնել-ծնրադրել
³ փողոց տալ-ճանապարհ բաց անել
⁴ ի դողման հարկանել(իմ)-դողալ, սարսել
⁵ ոչ ժամանեաց. այստեղ՝ չկարողացալ
⁶ փոխել(իմ) առ տէր-մեռնել

⁷ ի դիմի հարկանել(իմ)-հաղթահարել
⁸ փողոց կտրել տես 3. փողոց տալ
⁹ կեսօր
¹⁰ շէր համեալ- երգելով
¹¹ մ-ն հող է

ՍԵՔԷՈՍ (7-ԲԴ Դ.)

ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ
(Հատուած)

Հրաման դարչեալ ի կայսերէն ժողովել զօրս ի Հայոց և առաքել ի շեռն Սահակայ Մամիկոնենի և Սմբատայ Բագրատունոյ դառնալ Սմբատայ անդրէն յեպոս և խորհուրդն ապաքանութեան: Սմբատ ընթոնի և ածի ի Կոստանդնուպոլիս. հապանի վճիռ ի վերայ նորս՝ արկանել ի կիւնիկն՝: Նահապետութիւնք Սմբատայ և գպանել ողորմութիւն զկնի արար նորս յԱփրիկէ:

Յայնմ ժամանակի դարձեալ հրաման ելանէր ի կայսերէն՝ վերստին քննել և խնդրել յաշխարհէն Հայոց զայր և զծի արս ընտիրս սպառազէնս ԲՌ հեծելոց. և տալ յերկուս² արս հաւատարիմս և արձակել մեծաւ ստիպով:

Յայնժամ ի խնդիր ելեալ ընտրեցին արս ԲՌ սպառազէնս և ետուն երկու հազարս յերկուս արս հաւատարիմս, մի հազար ցՍահակ Մամիկոնեան և մի հազար ի ձեռն Սմբատայ Բագրատունոյ, որդւոյ Մամուկի: Եւ ոչ ընդ մի ճանապարհ արարեալ նոցա զուն, այլ զՍահակ Մամիկոնեան արձակեն միով հազարս ընդ Սեբաստիա, և զՍմբատ Բագրատունի միսովն ընդ կողմանս Խաղտեաց: Եւ Սահակ զնացեալ տանի հասուցանել զգօրն ի պաղատն, և յանդիման լինի թագաւորին:

Իսկ Սմբատ հասեալ ի Խաղտիս՝ բռնանայ. քանզի երկեալ զօրն ի ճանապարհի, ոչ կամեցեալ երթալ ի տեղին յայն զհետ թագաւորին խնդրոյ: Ազդ լինի թագաւորին եղեալ իրքն. ապա ի ձեռն հրովարտակաց և հաւատարիմ հրեշտակաց երդմամբ խոստանայ՝ մեծաւ պատուով փութանակի արձակել յերկիրն իւր: Եւ զօրուն խոստանայր պատիս մեծամեծս և ինչս, այնպէս ողորեալ ածել ի հաշտութիւն: Եւ զնացեալ միաբանութեամբ յանդիման լինէին թագաւորին: Եւ թագաւորն սպառազիմէ զգօրն և զարդարէ և զումարէ ի սահմանս Թրակացոց, և զՍմբատ մեծաւ պատուով յուղարկէ անդրէն հասանել յերկիրն իւրեանց բազում ստացուածովք:

Ապա դարձեալ սկսան միաբանել մնացեալ նախարարքն Հայոց, և խնդրէին ի բաց կալ ի ծառայութենէն Յունաց թագաւորին և նստուցանել իւրեանց թագաւոր, զի մի՛ և նոցա հասցէ մեռանել ի կողմանս Թրակացոց, այլ

կեալ և մեռանել ի վերայ աշխարհին իւրեանց: Եւ բանք խորհրդոց նոցա ոչ ունէր³ զմիաբանութիւն իրին յինքեանս հաստատեալ, այլ ոմանք ի նոցանէ շոգմոզութեամբ⁴ հասուցին զբանս խորհրդեանն յունկն թագաւորին, և ինքեանք այսր և անդր սորսորեալ խուսափէին:

Յայնմ ժամանակի հասանէին դեսպանք արքունականք հրովարտակօք, և կալեալ զԱմբատ հանդերձ այլովք ոմանքք եւթն արամքք և տարան յանդիման թագաւորին: Եւ քննեալ զնոսա ի մէջ բազմամբոխ հրապարակին՝ հատաւ վճիռ ի վերայ նոցա՝ մերկացուցանել և ընկենուլ ի կիւնիկն:

Եւ էր սա այր անհեղեղ անձամբ⁵ և գեղեցիկ տեսեամբ, և բարձր և լայն հասակաւ, և բուռն և ցամաք մարմնով⁶: Յայնժամ հօզր և պատերազմող, որ ի բազում պատերազմունս ցուցեալ էր զիր քաջութիւնն և զբռնութիւն⁷: Այս է զօրութիւն նորա. քանզի անցեալ սա ի ներքոյ անտառախիտժ մայրեաց և զօրատր ծառոց, ի վերայ յաղթանդան և հօզր երիվարին, և յարձակեալ զոստով ծառոյն՝ բուռն հարկանէր, և կծկեալ ուժգին երանօքն⁸ և ոտիւք զմէջ երիվարին՝ վերացուցանէր երանօքն ի գետնոյն. մինչ զի ամենայն զօրացն տեսեալ ահաբեկ լինէին ի զարմացմանէ:

Եւ արդ՝ մերկացուցեալ զնա և ազուցեալ անդրավարտիս և ընկեցեալ ի կիւնիկն, զի կուր լիցի զազանաց:

Եւ արձակեալ ի վերայ նորա արջ: Եւ եղև՝ իբրև դիմեաց ի վերայ նորա արջն՝ նա աղաղակեաց մեծածայն և ընթացաւ ի վերայ արջոյն, և զարկեալ բռամբ իրով զճակատն, և անդէն սատակէր զնա ի տեղւոջն:

Երկրորդ անգամ արձակեցին ի վերայ նորա ցուլ: Իսկ նորա բուռն հարեալ զեղջերացն ցլուն... զելոյր զպարանոցն և խորտակէր զերկոսին եղջիրսն ի վերայ զլխոյն. թուլանայր ցուլն և յետս զնալով ի փախուստ դառնայր: Իսկ նորա զհետ ընթացեալ՝ բուռն հարկանէր յազին և ի կծղակն ազդեր միոյ ոտին նորա, և թափեալ զկճղակսն՝ մնայր ի ձեռին նորա: Եւ ցուլն զնայր ի մնանէ փախստական, միով ոտամբն բոկ:

Դարձեալ երրորդ անգամ արձակեցին ի վերայ նորա առեւծ: Եւ եղև՝ ի վերայ նորա յարձակել առիւծուն՝ այնպէս իմն յաջողեալ մնա ի տեսննէ, բուռն հարեալ յականջ առիւծուն՝ հեծաւ ի վերայ նորա: Եւ անդէն բուռն հարեալ զխոչափողիցն՝ խեղդէր զառեւծն և սպանանէր: Անդ աղաղակ բազում ամբոխին զերկիրն լնուին, և խնդրէին ի վերայ նորա ողորմութիւն ի թագաւորէն:

Եւ նա վաստակեալ ի մարտին՝ նստէր ի վերայ առիւծուն մեռելոյ, զի փոքր մի հանգիցէ: Անդ և կին թագաւորին անկեալ առ ոտս նորա՝ խնդրէր ի վերայ նորա առնել ողորմութիւն. վասն զի սիրելի էր յառաջն այրն այն թագաւորին և կնոջ նորա, և ամուսնեալ էր զնա իր յորդեգիրս: Եւ նա զարմացեալ ընդ զօրութիւն և ընդ պնդութիւն առնն և լուեալ պաղատանաց կնոջն և ամենայն

աղատոյն՝ հրամայեաց առնել ի վերայ նորա ողորմութիւն:

Յայնժամ տարան զնա ի լուացումն ի բաղանիս. լուացին զնա և զգեցուցին, և կոչեցին զնա յընթրիս արքունի, դարմանեցին զնա կերակրովք: Եւ ըզլին սուղ ինչ անցելոց, մանաւանդ եթ ոչ ի չար ինչ կամաց թագաւորին, այլ ի նախանձորդաց չարախօսութենէ, հրամայէ հանել զնոսա ի նաւ և քարտել ի կղզիս հեռաւորս. և ապա անտի հրամայէ անցուցանել յԱփրիկէ...: (ԺԸ)

¹ կիւնիկ-գազանամարտի կրկես

² սալ բայի մոտ հայցական հոլովի

³ վաս ողված ի նախդիրն արտահայտում

⁴ է տրականի իմաստ. նման դեպքում

⁵ տվորականը ց նախդրի գործածությունն է

⁶ ստորոյայլը թվով չի համաձայնել

⁷ հոգնակի ենթակային

⁴ շոգմոզութիւն-բանասրկութիւն

⁵ անձն. այստեղ՝ մարմին

⁶ բուռն և ցամաք մարմնով-ուժեղ և

պիրկ մարմնով

⁷ այստեղ՝ ուժը

⁸ անտառախիտ-տերև ախիտ, ստորաբախիտ

⁹ երանք. այստեղ՝ ազդերը նշանակութեամբ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
(Հատուած)

Իսկ ի գալ գարնայնոյն գունդ կազմէր իշխանն¹ Իսմայելի ի վերայ երկրիս Հայոց. և գումարէր զընտիրս հեծելոց իբրև արս ԼՌ. ընտիր երիվարաւ և կուտ սպառազինութեամբ ի տոհմէ Խորասան զնդին, և տայր ի ձեռս զօրավարի միոյ որում անունն էր Ամր. և առաքէ զնա յինքնէն ի լայնամիստ և ի հոշակատր անուն քաղաքէն, զոր շինեաց ինքն Աբղլա սպառն ամրութեան հօրագոյն և անառիկ պարսպով ամրացեալ, որ անուանեալ կոչէր Բաղդադ:

Եւ համբարձեալ զօրավարին ի կողմանցն Ասորոց՝ գայր հասանէր յաշխարհս Հայոց ի քաղաքն Խլաթ, մեծաւ զգուշութեամբ և բազում պատրաստութեամբ զինուց: Իբրև մտանէր ի քաղաքն՝ տեղեկանայր ի քաղաքացոցն անտի գորախտութիւն զօրացն Հայոց, եթէ քանիք և եթէ ո՛րք իցեն զօրագլուխք, և եթէ միաբանք իցեն ի սէր միմեանց եթէ երկբայք, եթէ քաջայարձք իցեն եթէ յամբեղք², եթէ ունիցին պատրաստութիւն զինուց եթէ ոչ: Չայս ամենայն տեղեկացեալ՝ պատրաստէր ըստ նմին զօրագլուխս զօրաց իւրոց:

Իսկ Աշոտ որդի Մահակայ, զի էր ի քաղաքին յայնմիկ՝ զեկուցանէր զգալուստ թշնամեացն նախարարացն Հայոց. զի ուր ուրեք և իցեն, ի մի վայր գումարեացին կեալ և մեռանել ի վերայ միմեանց: Իսկ նոցա անհաւատալի թունել իրք հրովարտակին՝ համարէին, (թէ) դաւօղ խորամանկութեամբ կամի փրկել զքաղաքն ի պաշարմանէ անտի, իբր մտերիմ զինքն ցուցանել Իսմայելացոցն³. և գայս առեալք ի միտ՝ անընկալք եղեն բանից նորա, այլ տակալին զառաջի արկեալն իւրեանց խոկային կատարել: Ապա յետ այտորիկ գումարէին նախարարք ազգին Արծրունեաց զօրս Վասպուրական աշխարհին, Համազասպ և եղբարք իւր և որք ի տոհմէ Ամատունեաց և զօրքն որ ընդ նոսա: Կոչէին ի թիկունս օգնականութեան⁴ զՎասակ որդի Աշոտոյ, զեղբայր Սմբատայ սպարապետի ի տոհմէ Բագրատունեաց և զօրսն նորին. և խղացեալ յառաջ երթային ի վերայ Արճէշն աւանի՝ բրել զնա ի հիմանց և զօրս որ ի նմա՝ հարկանել սրով:

Եւ իբրև հասանէին ի գաւառն Արբերանի ի գիւղն Բերկրի՝ մնային միմեանց գումարութեան: Եւ զբազումս յաշխարհականացն հրապուրեալ զկնի

ինքեանց՝ ի հետիոտս տանէին ի մարտ պատերազմի⁴: Եւ մինչդեռ զայս խորհուրդ առհասարակ կամէին կատարել՝ վաղվաղակի հասանէր առ նոսա լուր զօրացն Իսմայելի. քանզի եկեալ ոմն պատմեաց նոցա, եթէ զօր բազում յորդացն Իսմայելի հասեալ ի վերայ՝ սպասէ ձեզ: Որում ոչ անսացեալ Համազասպ տէրն Արծրունեաց՝ հարուածովք տանջէր զնա իբրև զհրապուրիչ տառութեան. և ինքն խորխտացեալ զնաց ի վերայ Արճէշն աւանի հանդերձ զօրքն իւրովք: Եւ իբրև մօտ հասանէին ի քաղաքագիւղն՝ բնակիչք քաղաքին յառաջ զգացուցին ի քաղաքն Խլաթ առ Ամր զօրավարն Իսմայելի զգալուստ նախարարացն Հայոց: Եւ նորա խաղացեալ՝ բազմութեամբ զօրացն գայր և դարանամուտ լինէր մերձ ի գիւղն Արճէշ: Եւ մինչդեռ մարտնչէին գունդն Հայոց ընդ ամբողջին՝ վաղվաղակի յարեան դարանամուտքն ի թագստենէն և զեղան ի վերայ զօրացն Հայոց և ի փախուստ դարձուցեալ՝ կոտորեցին զմեծ մասն հետևակ զօրուն որ յաշխարհաբնակ⁵ մարդկանէն էին. քանզի էին մերկք և առանց զինուց և անհմուտք պատերազմի. որք միանգամ հանդիպեալք դառն լուտոյ աւուրն այնորիկ, ի սուր անողորմ մաշեցին զնոսա, և ոմանք առ վտանգի տարակուսանացն զետալէժ և ծովահեղձ լինէին: Իսկ ի տոհմէ նախարարացն վախճանեցան արք Դ. որք էին ի նոցանէն երեքն ի տոհմէ Տրունեաց և մինն Յուրծայ գեղջէ. իսկ որ յամիկ ժողովոյն վախճանեցան՝ էին իբրև Ռ.Ը. մարդ: Եւ այլք ի փախուստ դարձեալք՝ հազիւ ուրեմն զապրուստ⁶ անձանց գտանէին: Եւ եղև չարըմբեր նեղութիւն վտանգիս այտորիկ յամսեանն հրոտից, որ օր չորրորդ էր ամսոյն յաւուր շաբաթու: Եւ թշնամեացն հետամուտ եղեալ՝ հալածէին զօրսն Հայոց մինչև ի տեղին որ կոչի Տայ գիւղ. և սպա դարձան ի հետոց նոցա և առնէին ուրախութիւն մեծ ի բանակն իւրեանց:

Յայնժամ ոչ սակաւ յաճախէր հեծութիւն աշխարհիս Հայոց, և ուրացորաց թշնամեացն ցնծութիւն և հրճուանք. քանզի նոյնժամայն շունչ կլեալք⁷ դարձեալ յարձակէին, ուշ եղեալ ելանել յառաջին պողոտայն արքունի ընդ գաւառն Ալախունիս: Հասանէին ի գաւառն Բագրևանդ ի գիւղն Արճնի. անդ հարկանէին զբանակս իւրեանց առ եզերք գետոյն որ ընդ նա անցանէ. և ընդ նոսա ամենայն արուեստականք և յարդարիչք զինուց, որք պատրաստէին զէնս և անօթս պատերազմի:

Իսկ այն զօրք, որք պահէին զքաղաքն Կարնոյ՝ հասուցանէին զնա մերձ յապականութիւն. քանզի սաստկացաւ սով ի քաղաքին, և կամէին յակամայ տալ զքաղաքն ի ձեռս: Եւ իբրև եհաս զոյց պարտութեան զնդին ի քաղաքն Կաղնոյ՝ յայնժամ լքաւ սիրտ արանց պատերազմողաց զօրացն Հայոց. և թոյլ ետուն պաշարման քաղաքին: Եւ թէպէտ կարօղ էին մեկնել ի կողմն Յունաց

և ապրեցուցանել զանձինս ի չարասեր ապիրատութենէ՝⁸ զրպարտողացն՝ սակայն լաւ համարեցան զմահ անձանց քան տեսանել զկորուստ աշխարհիս...: Եւ զայս զմտաւ ածեալ՝ թեպէտ և նուագունք էին քան զթիւ թշնամեացն՝ ինքնակամ յօժարութեամբ դիմեցին ի վիշտն. և ժողովեալ զգունդս իւրեանց իբրև արս ԵՌ.՝ զմացին ի քաղաքէն Կարնոյ, անցանէին ընդ սահմանս Բասենոյ ի գաւառն Բագրևանդ: Իսկ և իսկ⁹ անցեալ ընդ գետն Արածանի՝ յարձակէին արիութեամբ սրտի ի վերայ թշնամեացն. և բացագոյն երկու վտաւանօք զատուցանէին զաղխն իւրեանց և զերիվաբո. և ի հետիոտս զայրագնեալ պատրաստէին ի մարտ պատերազմի թշնամեացն: Ելանէին ապա և զունդք թշնամեացն ի վերայ նոցա բազում պատրաստութեամբ:

Եւ ընդ ծագել արեգականն խմբեցաւ պատերազմն. և իբրև բախեցին ընդ միմեանս՝ նախ զօրացեալ զունդն Հայոց՝ հարկանէին բազում հարուածս, և ի փախուստ դարձուցեալ զթշնամիսն սատակէին զբազումս: Եւ դարձեալ զօրացեալ՝ դարձան ի փախստենէ, և դիմադարձեալ զայրագին ցասմամբ՝ լնուին արհաւիրօք զբազմութիւն ռամիկ ժողովոյն. և ի փախուստ դարձուցեալ զոմանս ի նախարարացն և ի նոցին հեծելոցն և զռամիկսն որք ընդ նոսա, զի բազումս ի նոցանէն հարեալ տապաստ դաշտացն արկանէին:

Իսկ քաջայաղթ նահատակքն թեպէտ և նուագունք էին ի մէջ չարաշուք որտողացն՝ սակայն ոչ ինչ զանգիտեցին ի դառնաշունչ օրհասէն. այլ մինչ ի սպառ զունարեալք ոգով չափ՝ մարգէին զմիմեանս բանիւք ասելով. «Քաջութեամբ մեռցուք ի վերայ աշխարհիս մեր և ի վերայ ազգիս, և մի՛ տեսցեն աչք մեր կոխան ոտից լեալ պղծալից արանց զսրբարանս մեր... այլ նախ՝ ընդդէմ մեր լիցի սուր թշնամեացն. և ապա լիցի գոր կամիցին...:

(ԼԴ)

¹ այստեղ՝ զորավար

² յամբողջ-դանդաղկոտ, ոչ քաջ

³ խոսքը վերաբերում է արաբներին

⁴ սեռականով ավելադրութիւն է

⁵ աշխարհաբնակ-տեղացի

⁶ այստեղ՝ փրկութիւն

⁷ շունչ կէտաք-շունչ առնելով

⁸ ապիրատութիւն-անզգամութիւն,

անիրավութիւն

⁹ իսկ և իսկ. այստեղ՝ իսկույն

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ (10-ԲԴ Դ.)

ՄԱՏԵՆ ԱՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ
(Հատուածք)

ԲԱՆ Ա.

Չայն հառաչանաց հեծութեան սրտի՝ ողբոց աղաղակի քեզ վերընծայեմ, տեսողդ զաղտնեաց. և մատուցեալ եղեալ ի հուր թախձութեան անձին տոչորման՝¹ զպտուղ ըղծից ճենճերոյ՝² սասանեալ մտացս, բուրվառաւ կամացս առաքել՝³ առ քեզ: Այլ հոտոտեսցիս, հայեսցիս, գթած, քան ի պատարագն բոլորապատուլ՝⁴ մատուցեալ ծխոյն բարդութեան՝⁵ Ընկալ զսակաւամասնեայ բանիցս յօղումս՝⁶ քեզ ի հաճութիւն՝⁷ և մի ի բարկութիւն ...:

ԲԱՆ Թ.

Եւ արդ զինչ արժանատր ըստ քեզ բամբասանս շարագրեցից ի կտակ մաղթանաց՝⁸ մատենի՝⁹ այսր ողբերգութեան, ո՛վ անձն իմ թշուառ, ամենապատկառ՝¹⁰ և առ պատասխանիս բանից անբարբառ, անպիտան աստուծոյ և սրբոց մասնակցութեան: Չի եթ զլիճ՝¹¹ մի ծովուց ի յորակութիւն դեղոյ՝¹² յեղյեղեցից, և զդաշտս ասպարիսօք բազմօք սահմանեալ՝ ի տարածումն լայնութեան՝¹³ քարտենի՝¹⁴ չափեցից՝¹⁵ և զպուրակս յոքունց՝¹⁶ անտառաց շամբից եղեգանց՝¹⁷ ի հատուածս գոյութեան գրչաց կազմեցից՝¹⁸ և ոչ զթիւ մի ի բարդելոցն անօրէնութեանց զօրեցից ընդ գրով սահմանի գրաւել՝¹⁹: Նա՞²⁰ զի թէ զմայրսն՝²¹ Լիբանանու ի մի լուծ կշռոց՝²² զօրեցից, և կամ զլեւոն Արարատեան ի կէտ ամբարձման նժարի միոյ արդարութեան միջնորդ՝²³ կացուցից, ոչ հաւասարէ այնր՝²⁴ հարթութեան՝²⁵ համազուգակցել՝²⁶:

Ծառս՝²⁷ ամբարձուղէ՝ ստուարաստեղն՝²⁸ տերևալից՝ ունայն ի պտղոց, նմանակից յաւետ հարազատ այնր թզենոյ՝ գոր տէրն գօսացոյց, քանզի սաղարթօք վարսից, այս է՝²⁹ արտաքին դիմօք բարեշուք կերպից իբր պսակաւ ի միք պաճուճեալ, բացականացն՝³⁰ գոս բարձալի, իսկ եթ մերձեցի տնկողն խուզել՝³¹ զխնդրելին, գտցէ զքեզ ունայն ի բարեաց և զարշելի ի գեղեցկութեանց, ծաղր տեսողաց և նշաւակութիւնք նախատողաց: Չի եթ ապաժա-

ման յանգզոյ ժամուն³² հերապանձ տունկն պտղակորոյս անկենդան, որ դոյզն պատկերն է անպատրաստից³³, եկն ընդ անիծիք³⁴, և կամ երկիր ոռոգեալ ցօղով, և³⁵ ոչ բազմապատիկ զաւանդս արգասեաց երկրագործութեան տաժողացն մատուցանէ՝ լքեալ մոռանի³⁶, իսկ դու, ո՛վ անձն իմ եղկելի, սահման բանաւոր և տունկ կենդանի՝ և ոչ ի ժամու իւրում պտղաւոր, ի՞քր³⁷ ոչ զնոյն կրեսցես պատիժ նախնում առակիդ³⁸: Վասն զի զհամայնն ընկալար ի քեզ անպակաս յառաւելութեանց, սկզբնաւորեալ ի մարդն առաջին և մինչև ի սպառումն ծննդոց նորին, զբերս գործոց ճանրութեանց³⁹ և զգիտս նորոգս՝ ատելիս և անախորժելիս հաստողին զքեզ աստուծոյ...:

1 անձին տոչորման-տոչորվող հոգուս
 2 գպտող ճենճերոյ-ճենճերացող պտուղ
 3 գործածված է ներկա ժամանակի
 4 եզակի 1-ին դեմքի նշանակությամբ
 5 բոլորապտուղ-բոլորանվեր
 6 մատուցեալ ծխոյն բարդութեան-
 7 մատուցված առատ ծխով
 8 զսակաւամասնեայ բանիցս յօղուած-
 9 այս սեղմ խոսքերիս շարադրանքը
 10 ի նախդիրը հայացական հուլի հետ
 11 գործիական հուլի իմաստով
 12 մաղթանք-աղաչանք
 13 ի կտակ մատենի-կտակարան մատչանում
 14 ամենապատկառ-խիստ սև երես
 15 այստեղ՝ ջրեր իմաստով
 16 դեղ. այստեղ՝ քանաք, մելան. ի յորա-
 17 կութին դեղոյ յեղեղեցից. մելանի փոխմ
 18 ի տարածումն լայնութեան-լայն
 19 տարածությամբ, լայնատարած
 20 քարտէ-քուղք, մազաղաթ
 21 այստեղ հոմանիշ է յեղեղեցից բառին
 22 յոգն, յոգունք. ունց կամ յոքն, յոքունք,
 23 ունց. ա. շատ, բազում
 24 շամբ, եղեզն նույնանիշ բառեր են
 25 ի հատուածս գոյութեան գրչաց
 26 կազմեցից. այսինքն՝ գրիչներ շինեմ
 27 ոչ գորեցից ընդ գրով սահմանի գրա-
 28 ւել. այսինքն՝ չեմ կարողանա գրի առնել
 29 գործածված է շարկապի իմաստով՝ նաև, և

21 մայր-մայրի ծառը
 22 լուծ կշռոց-կշեռքի լծակ
 23 արդարութեան միջնորդ. այստեղ
 24 գործածված է փոխաբերական իմաս-
 25 տով, նշանակում է՝ կշռաքար
 26 խոսքը մեղքերով լի մյուս նժարի մասին է
 27 այստեղ՝ մակարդակի իմաստով է
 28 ավելադրություն է: Ամբողջ նախադա-
 29 սությամբ միտքը հետև յայն է. և եթէ Լիբա-
 30 նանի մայրիները գողելով կշեռքի լծակ
 31 շինեմ, ու Արարատ լեռը, իբրև կշռաքար,
 32 դնեմ նժարներից մեկի մեջ, ապա այն
 33 չի հավասարվի իմ մեղքերով լի նժարին
 34 ս-ն այստեղ դիմորոշ հող է. ես՝ ծառս
 35 ստուարաստեղ-հաստ՝ խաշոր ոստերով
 36 այս է-այսինքն
 37 բացական-հեռու գտնվող
 38 այստեղ՝ փնտրել
 39 յանգզոյ ժամուն-անձամանակ.
 40 չապասված ժամին
 41 այստեղ նշանակում է մեղավորների
 42 եկն ընդ անիծիք. բառացի՝ եկալ
 43 անեծքի տակ. այսինքն՝ անիծվեց
 44 այստեղ՝ բայց
 45 փխ. մոռանայ-մոռացվում է
 46 իբր. այստեղ՝ ինչպես
 47 այստեղ՝ օրինակ. նախնում առակիդ.
 48 այսինքն՝ վերև ի օրինակում հիշված
 49 վերացականը թանճաքականի փոխարեն

ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԼԱՍՏԻՎԵՐՅԻ (11-ԲԴ Դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
(Հատուած)

... Չխորձեան և զՀանձեթն յորժամ յիշեմ և որ ինչ ի նոսա գործեցաւ, հատկիմ արտասուօք, փղձկի սիրտ իմ, և յիմարին միտք իմ, և գրողի հարկա-
 նի ձեռքս և ոչ կարեմ զոճ տողիս՝ յառաջ խաղացուցանել: Բազում և անհա-
 մար հոգիք ի վերագոյն գաւառացն, վասն տեղեացն ամրութեան՝ անդր ժողո-
 վեալ էին. յորոց վերայ հասեալ անօրինացն արագապէս որպէս թռչունք, ա-
 նողորմաբար որպէս զազանք, սրտմտութեամբ եռացեալք որպէս վրժիխըն-
 դիրք, և խիլ արկեալ ի քարանձաւս և յանտառախիտ մայրիս՝ անյազարար
 կտորեցին զորս և զտին. մինչ զի արիւնն զօրէն զարնանաբեր ժամանակին,
 յորժամ ի ջերմութենէ օդոյն ջուրն ծորեալ ելանէ՝ ի ձեանն առուս առուս վիժե-
 լով, զհող երկրին զկնի իւր հեղեղատելով, այսպէս և յայնժամ լինէր. արեան
 առուք ի դիականցն անկելոցն ելեալ, ի գառ ի կող տեղիս ի յորդութեան զնա-
 ցիցն զհող երկրին հեղեղատելին:

Այլ դու յայնժամ եղեալն ա՛ծ զմտաւ, զկրօնաւորացն դաս և զքահանա-
 յիցն՝ որ անդ հանդիպեցան, կամ զերամս ծերոցն, կամ զերիտասարդացն
 զբազմութիւնս, որոց դեռաբոյս մօրուացն² իբրև զնկար զեղեցկայարմար
 գայտսն զարդարելին, և խոպոպք վարսիցն փաղփեալք ի վերայ ճակատուն
 զօրէն վարդի վառ ի վառ գունով զդիրս երեսացն պայծառացուցանելին, թէ որ-
 պէս յանկարծակի ի սրոյ բշնամեացն իբրև ի կարկտոյ հարեալք՝ յերկիր թա-
 ւալ անկեալ զլոր խաղային: Բեր ի մէջ և զտղայոցն համար, զորս առեալ ի
 գրկաց մարցն յերկիր ընկենուին, որ մեծակական հառաչմամբ զմարսն
 խնդրէին. իսկ զձնօղսն զանայից հարուածովք՝ առ շտապ ի նոցանէ բաժա-
 նէին: Ո՛ր սիրտ քարեղէն, որ զայս լսելով ոչ հեղձնու արտասուօք ընդ բազմա-
 դիմի չարեացն յաճախութեամբ: Կոյսք ի խայտառականս անկեալք, նորա-
 հարսունք յարանց բաժանեալք և ի գերութիւն մատնեալք. ի միում վայրկենի
 երկիրն՝ որ իբրև զքաղաք մարդախիտ առատութեամբ խճողեալ էր, եղև ան-
 մարդ ամայի, յերկուս բաժանեալ կամ սրակտոր կամ գերի:

... Իսկ զոր ի Դերջան և յԵկեղեաց և ի միջասահմանս նոցա եղև կտոր-
 րումն, զայն և ընդ գրով արկանել չէ որ բաւական. բայց դու ասացելովքս կըշ-
 քեա՛ գայն: Իսկ որ ի Տայսն մտին, առեալ զերկիրն և հասեալք մինչև ի գետն

մեծ՝ որ կոչի Ծորոխ, և զկնի գետոյն դարձեալ իջին յաշխարհն Խաղտեաց. և առեալ զառ և զգերի զաւառին՝ դարձան, և եկեալ մինչև ի բերդաքաղաքն որ կոչի Բաբեթ, հանդիպի և անդ գունդ մի ի զօրացն Հոռոմոց որ կոչին Փռանկը, որք յանգէտս միմեանց ի դիմի հարեալք ճակատեցան. և յողորմութենէն աստուծոյ զօրացան գունդն Հոռոմոց, և յաղթեալ թշնամեացն՝ զգլուխ զօրուն սպանին և զբազումս ընդ նմա, և զայլսն ի փախուստ դարձուցեալ, զառ և զգերի զամենայն թափեցին, բայց փախստէիցն զհետ ոչ իշխեցին յերկարել, քանզի երկեան թէ զուցէ ծանր զօրո՞ւ հանդիպեցին: Իսկ զերիքն որ ազատեցան, զոհացեալք զաստուծոյ, չոզան ի տունս իւրեանց: Իսկ որ ի վերայ Հայոց գնացին, զոր և գտին՝ ի սուր և ի գերութիւն ծախեցին, և լցեալ աւարա՝ դարձան անդրէն. և եկեալ ի սահմանս Վանանդայ, որոց ի դիմի հարեալ քաջագուն իշխանքն Գագկայ որդոյ Աբասայ, և բազում նախճիրս ի տեղուցն գործեալ: Որոց ի վերայ հասեալ զօրք անօրինաց ի մէջ փակեցին. և քանզի յերկարել պատերազմին և յահագին կոտորուածէն ի զօրութենէ պակասեալք էին ինքեանք և երկվարք իւրեանց, վասն որոյ ոչ կարացեալ զպատնէշ թշնամեացն պատառել և ելանել, յորոց սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին յազատացն արս երեսուն:

Իսկ զմի ոմն յազատացն կալեալ, որում անուն էր Թաթուլ, որ էր այր հզօր և պատերազմասէր, զոր³ առեալ տարան առ Սուլտանն: Եւ քանզի կարեւոր խոցեալ էր զորդի Աբսորանայ Պարսից ամիրային, զոր իբրև ետես Սուլտանն՝ ասէ. «Եթէ դա ապրի, զքեզ ազատեմ. ապա թէ մեռանի, զքեզ դնա մատաղ հրամայեմ առնել»: Որ յետ սակաւ ատուրց մեռաւ: Իսկ նորա պատասխանեալ, «Թէ իմ է զարկածն, չէ կենաց. թէ այլում է, զայն ոչ գիտեմ»: Սուլտանն իբրև լուա թէ մեռաւ, հրամայեաց սպանանել զնա, և զաջ բազուկ նորա հատեալ, ետ տանել Աբսորանայ ի մխիթարութիւն, թէ ի վատ բազկէ չէ մեռեալ քո որդին:

Արդ զինչ է ինձ մի ըստ միոցէ զանկանգնելի կործանումն քրիստոնէից ընդ զրով սահմանել, որ իբրև ծով ի սաստիկ հողմոց յուզեալ՝ ահագին ծփանօք, և փրփրաղէզ կուտակօքն յամենայն կողմանց զայ ի ծփանս, այսպէս և մեզ հանդիպեցաւ. աշխարհս ամենայն յանկարծակի լի եղև խռովութեամբ, և ոչ ուրեք գտանիսր տեղի ապաւինի. զի վասն անհնարին չարեացն՝ բարձաւ յոյս կենաց յամենայն մարդկանէ:

... Յետ երից ատուրց շարժեալ ամենայն բանական, խաղայ իջան է ի տուարածոյ տափ⁴, և անտի իջան է յընդարձակ դաշտն Բասենոյ առ անառ ամրոցան որ կոչի Աւնիկ, յորում ետես աշխարհածողով մարդոյ և անասնոյ, և ոչ ինչ փոյթ արար, քանզի ի հայելոյն միայն ծանեալ թէ անառ է. և անցեալ առ նովա զայ ի գլուխն Բասենոյ, մերձ ի գեօղն՝ որ կոչի Դու: Եւ ելեալ անտի

անկաւ արամբք յանգէտս ի վերայ գահին որ հայի ի Կարին, ետես զքաղաքն վառեալ ամենայն պատրաստութեամբ, և մայեցեալ յերկար ժամս՝ դարձաւ անդրէն: Իսկ արքն Մանազկերտոյ անկասկած ի դուրս ելեալ ի քաղաքէն՝ սրատրաստեցին առատապէս դարմանս մարդոյ և անասնոյ, քանզի ժամանակն հնձոց իսկ էր: Եւ մինչ Սուլտանն զայսու զայնու եղեալ դարձաւ անդրէն, նոքա յանհոգս եղեալ էին. և ապա եկեալ նորա վառեալ սրտմտութեամբ, զի մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին:

... Արդ ամսականօք ատուրքք եկաց ի վերայ քաղաքին, առ մի մի օր երկիցս անգամ դնէր մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին, մի ի լուսանալ ատուրն և մի ընդ երեկն: ... Արդ մինչդեռ քաղաքն յայս տարակուսի և ի վտանգի կայր, արկանէր խորհուրդս բարտք ի սիրտ իշխանի միոց, որ էր յոյժ ի մտերմաց Սուլտանայ, որ զառ ի նմանէ խորհեալսն ծանուցանէր քաղաքին՝ կամ բանի կամ զրով: Բազում անգամ զրեալ ի քարտիզի⁵ ի սլաք նետին կապէր, և պատերազմի օրինակաւ մերձեալ ի պարիսպն՝ զնետն ի քաղաքն ընկեցնոյր. և այնու զամենայն կոռոյ օրինակսն ծանուցանէր նոցա, թէ առ վաղիւն այսպէս և ըստ այսմ ձևոյ է կոռոյն օրինակն և եթէ յայս միշ տեղուց ի գիշերին կամին ի ներքոյ պարսպին գերկիր փորել և մտանել ի ներքս. բայց դուք պի՛նդ և անո՛ւր կացէք, և ի տեղեացն վերայ զգուշացարո՛ւք:

... Արդ յոր կողմ և նոքա ի պատերազմ կացին թէ ի գիշերի և թէ ի տուրն-ջեան, սոքա վառեալք և պատրաստ անդր գտանէին: Յետ այսորիկ մեքենայս կանգնեալ, այնու պատերազմէին: Իսկ երեց ոմն ի մերոցս հնագոյն ունեւոր զաւուրս, որ յոյժ տեղեակ էր արուեստին, և սա իւր կանգնեալ փիլիկուանն. և լինէր յորժամ նոքա քար եղեալ ի պարսատիկս մեքենային և ձգէին ի քաղաքն, երեցն զիւր քարն դէպ ուղիղ նոցա քարին արձակէր, որպէս զի դիպեալ քար երկցուն ի քար անօրինացն, ի վերայ իւրեանց ընկեցնոյր: Չայս արարեալ անօրինացն եօթն անգամ, ոչ ինչ կարացին վճարել. քանզի զօրացաւ քարն երկցուն ի վերայ քարի նոցա:

Ապա այլ պատերազմական գործի պատրաստեալ, զոր ինքեանք բարան կոչէին, որ յոյժ ահագին էր զոր ասէին, թէ չորս⁶ հարիւր սպասաորք էին նորա, որք զպարանսն քարչէին, և վաթսուն լիւր քար եղեալ ի պարսատիկսն՝ ի քաղաքն ձգէին. և առաջի նորա պարիսպ կանգնեցին ի բանակի բեռանց և յայլ բազում կարասոյ, զի մի՛ քար երկցուն հասցէ ի նա: Եւ իբրև զայս այսպէս յարդարեցին, արձակեցին քար մի, որ դիպեալ ի պարիսպն ուժգնակի, պէս յարդարեցին, արձակեցին քար մի, որ դիպեալ ի պարիսպն ուժգնակի, փոյց և խռոնաց գնաւ. զոր տեսեալ քաղաքին՝ յոյժ զղողի հարան, և առ աստուած աղաղակէին մեծաւ հառաչմամբ, զալ յօգնականութիւն. իսկ անօրինացն լինէր մեծ ուրախութիւն: Իսկ ի զալ երկղորդ ատուրն Որտիլմեզ՝ որ զօրուն իշխանն էր, առեալ զզօրս իւր եկեալ մարտ եղեալ կռուէր ընդ մերսն,

քանզի այր քաջ էր. եկեալ խոռին կամեր հզօրապէս ի ներքս մտանել, և յանկարծակի զհարովին երթեալ⁷ անկաւ: Իսկ որ ի վերայ պարսպին էին, ձգեալ զճանկ երկաթի՝ կալան զնա և քարշեալ ձգեցին ի ներքոյ պարսպին. և զօրացն տեսեալ՝ դարձան լի տրտմութեամբ ի բանակն. իսկ քաղաքին լինէր ուրախութիւն ոչ սակաւ:

Յայնժամ մի ոմն զօրաւոր ի զօրացն Հոռոմոց պատրաստեալ հուր նափի և ծծմբով, արկեալ յաման ապակեղէն, և նստեալ ի վերայ ազնիւ երկվարի, քաջասիրտ և արի գոյով, վահանաւ միայն զքիկունս ամրացուցեալ, և ելեալ ընդ դուռն քաղաքին՝ մտանէ ի բանակն այլազգեացն, Մանտատօր ձայնելով զինքն՝ այսինքն թոթաբեր, և երթեալ մինչև ի բարանն՝ շուրջ անցեալ զնովա, և յանկարծակի ի վեր առեալ զշիշն ետէր ի վերայ բարանացն, և նոյնժամայն բորբոքեալ հրոյն՝ բոց ծիրանի ի դուրս ելանէր, և ինքն դառնայր փութապէս: Չոր տեսեալ անօրինացն, ի հիացման եղեալ, հեծեալ յերկվարսն, զհետ մտեալ և ոչ կարացին հասանել: Եւ նորա եկեալ խաղաղութեամբ եմուտ ի քաղաքն, զգնականութեամբ աստուծոյ ոչ ինչ ունելով վէրս յանձին: Իսկ Սուլտանն¹ փրկն ետես զեղեալսն, ցասմամբ մեծաւ հրամայեաց զպահապանսն սրակաւոր առնել...:

Իսկ Վասիլն՝ որ քաղաքին իշխանն էր, հրամայեաց ռամկին ի վերայ պարսպին մեծածայն աղաղակաւ ամարգել և թշնամանել զՍուլտանն, որ յետ երկուց ատուրց շարժեալ բանակաւն զնաց ի տեղոյն և երթեալ՝ հանդիպի քաղաքի միտջ՝ որ կոչի Արծկէ, որ է ի մէջ ծովուն Բզնունեաց, և ունի մօտ յինքն բերդ ամուր և անառիկ. և քաղաքացիքն յայս ապաստան եղեալ ի ծովն և յամրոցն, յանեռօք կային: Իսկ արինարբու զազանն ծանծաղ տեղի գտեալ ի ծովուն, եթէ ահաջնորդութեամբ ուրուք, և եթէ իւրեանց հնարագիտութեամբն, մտին ի քաղաքն. և սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զամենեսին. և առեալ զգերին և զկապուտ զքաղաքին, ելին ի տեղուղէն: Եւ այս սրտին դիւր եղև Սուլտանին և զնաց մեծաւ տրտմութեամբ յաշխարհն իւր. քանզի ոչ զոր ինչ կամէր՝ կարաց վճարել ինչ:

(ԺԶ)

¹ զոն տողիս-շարադրանքս

² ունի ուղղական հոլովի նշանակութիւն

³ գործածված է հավելաբար

⁴ տաարածոյ տափ-անասուններ

արածեցնելու տափարակ տեղ

⁵ ի քարտիզի-թղթի վրա

⁶ փխ. չորք

⁷ զհարովին երթալ-սպանել, ինքնասպան լինել

ՄԵԻԹԱՐ ԳՈՇ (12-13-ԲԴ ԴԴ.)

ԱՌԱԿԲ

1. Խոհեմ ոք և ծաղ

Խոհեմ ոք եհարց զժառո¹, եթէ զի՞նչ են պատճառք, զի որքան քարճրանայք, այնքան արմատս ի խոր ձգէք: Եւ նոքա ասեն. Խոհապան գոյով զիս՝ որ ոչ զհտես՝ եթէ ոչ կարեալ² այսքան ուստս բառնալ և ընդդիմանալ հողմոց բղռնութեան, եթէ ոչ զարմատս ի խոր և բազմոստս առնէալ³. տեսանես զեղբարսն մեր զհաճարի և զփիճի³, զի ոչ են բազմոստք և ոչ ընդդիմանալ հողմոց կարեն, ի խոր արմատս ոչ ունելով:

(ԻԲ)

¹ հարցանել բայը սովորաբար պահանջում է ց նախորդով հայցական խնդիր

² գործածված է ըղձակամ

անցյալի իմաստով

³ ստեղծարան է

2. Մկունք և կարս

Մկունք համանգամայն¹ հրեշտակս առաքեն առ կատուն և ասեն. Չի՞նչ քեզ մեղանչենք, որ այդքան զնեզ հալածես, զի՞նչ քո ուտենք: Ասէ ցնոսա. Ո՞չ զիտէք եթէ յայն սակս զնեզ մարդիկ դարմանեն, զի զամբարս նոցա մեր պահեսցուք, և արդ եթէ դուք այնմ ոչ մեղիցէք, համարձակ շրջեսջիք, ոչինչ ձեզ վնասեցից, և զայս երդմամբ հաստատեցից: Եւ ձեռն եղեալ ի զլուխ երդուաւ: Եւ մկանցն համարձակեալ կամեցան զանկեալ հատսն առնուլ, և յարուցեալ կատուն զբազումս սատակեաց: Եւ ասեն. Ո՞չ ապաքէն երդուար անկեալ հատի ոչ առնուլ վրէժ: Եւ նա ասէ. Ոչ երդուայ, այլ ըստ սովորութեան զգլխով զձեռս արկի:

(ԴԱ)

¹ համանգամայն-միասին. բոլոր

3. Բու և արծիւ

Բու հրեշտակ¹ առաքեաց առ արծիւ և խնդրեաց զդուտոր նորա հարսն, ա-

սելով. Դու տուրնջեան քաջամարտիկ ես, և ես զիշերոյ, պատշաճիմք ի խնամութիւն: Եւ յետ բազում թախանձանաց յանձն առ տալ: Եւ ի լինել հարսանեացն ի տուէ² լոյս ոչ կարէր տեսանել փեսայն. և ծաղր առնէին բազմեայքն: Եւ իբրև եղև զիշեր՝ և ոչ հարսն ետես լոյս. յաճախեաց և անդ այպանումն: Եւ վասն այսորիկ փութով լուծաւ հարսանիքն:

(ՃԻԳ)

¹ այստեղ՝ խնամախոս

² ի տուէ-ցերեկը

4. Արդ և մրջին

Չրոյն մրջեան արջ փորէր, և լեզուաւ ժողովէր և ուտէր: Եւ հնարի մրջին սատակել զնա. երթեալ առ պիծակ և գոռեխ և մծեխ և շանաճանն և բրետ, և առ նմանս սոցին, և աղաչէ օգնել իբր ազգայինք: Յաւակցեն՝ հարկանեն զաչս և զլսելիս արջուն, և հարկանէ զուրխ զքարի, և նելիս և որդունք և ս ծնանին. և ի սաստկութենէ ցաւոց՝ զքերան բացեալ գոչէր. և նոցա մտեալ յորովայնն՝ խոցոտեն զաղիսն. և նեղեալ դիմէ ի հոսանս ջրոյ, և անչափ ի ներքս մտեալ՝ հեղձանի:

(ՃԾԴ)

5. Թագաւորին Քնդկաց և ձի արքային Յունաց

Թագաւորին Հնդկաց էր թռչուն ինչ. որ արկանէր մարգարիտ և ականս իբրև զծու. և լուեալ արքային Յունաց՝ այնն ցանկացաւ, և առաքեաց հրեշտակ և խնդրեաց. և նա ետ: Սակայն և նա հայցեաց զծի նորա, որ երագութեամբ անցանէր ընդ թռչունս: Եւ թեպէտ ծանր էին միմեանց խնդիրքն, անյապաղ երկաքանչիւրքն կատարէին: Եւ ի գալ հաւուն ի Յոյնս՝ ըստ օրինակի այլոց ածէ ձու, և ձիոյն երթեալ ի Հնդկիս՝ կաղայր, և ոչ բնաւ արշաւէր: Դարձուցանէ թագաւորն հնդկաց զերիվարն, մեղադրելով յոյժ. և նա նմանապէս ամբաստանելով զթռչունն: Եւ իւրաքանչիւրքն յինքեանցն երթեալ տեղիս՝ լինէին ըստ առաջին օրինակին:

(ՃԿԱ)

ԲԱՌԱՐԱՆ

Ա

Ազանել(իմ), ազայ, ազի՛ր, ազեալ կամ ազուցեալ. հ. հազնել, հազնվել:

Ազանել(իմ), ազայ, ազի՛ր, ազուցեալ. չ. իջևանել, զիշերել. մնալ մի տեղ մինչև առավոտ:

Ազազել(իմ), եցայ. չ. չորանալ:

Ազապ, ի, աջ, ա. 1. ազատ, անկախ. 2. արծակ, բաց. 3. գ. ազնվական, իշխան:

Ազարակոյր. գ. ազատների՝ ազնվականների խումբ:

Ազգ, ի, աջ, գ. 1. տեսակ. 2. սերունդ. 3. տոհմ, ցեղ. 4. ժողովուրդ: Ազգի ազգի. տեսակ-տեսակ, զանազան:

Ազր. գ. զգացում, զգալը, իմացում: Ազր առնել. իմաց տալ, տեղեկացնել, հարորդել: Ազր լինել(իմ) իմաց տրվել:

Ազրել, եցի. ն. իմաց տալ, տեղեկացնել:

Ազն, զին, զինք, զանց. գ. ազգ, ցեղ, ժողովուրդ:

Ախրասէր, սիրի, բաց. ա. ցանկասեր, հեշտասեր:

Ածել, ածի, աժ. ն. 1. բերել. 2. տեղից տեղ տանել. 3. խփել, հարվածել. 4. շարժել. 5. լցնել:

Ածու. ոյ, ոց. գ. 1. մարգ. 2. փխր. ազգ, ժողովուրդ:

Ական. գ. փոս, անցք, ծակ: Ական հարանել. փոս՝ անցք բանալ:

Ակասկան, յակաստանի. գ. հաստատուն՝ ապահով վիճակ:

Ակն¹, ական. գ. 1. աչք. 2. հույս, ակնկալութիւն: Ակն ունել(իմ). սպասել, ակնկալել:

Ակն², ական, ականք. գ. թանկագին բար, գոհար:

Ակն³, ական, ակունք. գ. ակունք:

Ակնակառոյց լինել(իմ). աչքը վրան մնալ, աչքը մի բանի վրա գցել:

Ան, ի, ից. գ. վախ, երկյուղ, սարսափ: Ան արկանել, վախեցնել, սարսափեցնել: Չահի հարկանել(իմ). վախեցնալ:

Անառաղիկ } մ. ահա:
Անառանիկ }
Անառասիկ }

Անեակ, եկի. ա. գ. 1. ձախ, ձախ կողմը. 2. ձախիմը:

Աղաբողոն, ի աւ. գ. փիլոն, հոգևորականի վերարկու:

Աղազ, ի, աւ. գ. պատճառ: Աղազաւ. նխ. պատճառով, համար:

Աղանդեր. գ. մրգեղեն կամ քաղցրեղեն, որ տրվում է սովորաբար ճաշից հետո:

Աղէ՛. ճ. հապա՛, դե՛:

Աղիս, ի, ից. գ. 1. կողպեք. 2. բազմություն, ժողովուրդ. 3. ընդհանրապես՝ զույր, ունեցած չունեցածը:

Աղխել, եցի. ն. կողպել, փակել: Աղփաբերք կամ Ալփաբերք. տաց. գ. այբուբեն, տառեր:

Ամ, ի, աջ. գ. 1. տարի, 2. տարիք, հասակ. 3. թվական: Ամ ըստ ամէ, ամի ամի, ամ յամէ. տարեցտարի:

Ամալ, աջի. ն. լցնել, թափել, դատարկել: Ամարայնի, նոյ կամ նոյ. մ. ամառ ծամանակ, ամառը. գ. ամառ:

Ամարանի կամ Ամարանից. մ. ամառը, ամառվանից:

Ամարասկան, ի. գ. ամառանոց:

Ամբառնալ, բարձի, բարձ. ն. բարձրացնել:

Ամբառնալ, բարձայ, ձիւր. չ. 1. վերելնել. 2. բարձրանալ, մեծանալ. 3. հպարտանալ:

Ամբար, ոյ, ոց. գ. 1. շտեմարան, մթերանոց, ամբար. 2. ամբարած մթերք, մթերապաշար:

Ամբարիչար կամ **Ամպարիչար**, ոչտի, ողջտաց. ա. անօրեն, անհրավ, չար:

Ամբարձուղէ. ա. բարձր ճյուղերով, ճյուղերը բարձր:

Ամբոխ, ի կամ ոյ, ից. գ. 1. բազմություն, ամբոխ. 2. իրարանցում, շփոթություն, աղմուկ-աղաղակ:

Ամենեքեան, եցունց, **Ամենեքին**, եցուն. դ. 1. ամենքը, ամենքն էլ. 2. բոլոր, ամեն, բովանդակ:

Ամին, ամճոյ, ոց. գ. ընտիր խորտիկ՝ պատրաստված որսի մսից:

Ամոլ, լոյ կամ լի, մանավանդ հոգմակի թվով՝ ամոլք, լաց կամ լից կամ լծաց. ա. գ. լծակից, լուծ քաշող զույգ եգ. մանուկյամբ՝ գործակից երկու ընկեր:

Ամուր, ամրի, բաց կամ բոյ, ոց. գ. ամրոց, բերդ:

Այգ, ոյ կամ ու, ուէ, ուց. գ. 1. առավոտ, վաղ առավոտ. 2. լուսաբաց: **Ընդ այգն**. մ. վաղ առավոտյան, լուսադեմին:

Այգորդ, ի, աց. գ. այգեպան, այգեգործ:

Այդր. 1. մ. այդտեղ, դեպի այդտեղ. 2. դ. այդ:

Այդրեն. մ. այդտեղ, նորից դեպի այդտեղ:

Այլազգ. ա. մ. ուրիշ տեսակ, այլ կերպ:

Այլ ուրեք. մ. ուրիշ տեղ:

Այնու գի. 2. որովհետև:

Այպանել, եցի. ն. ծաղրել, անարգել, արհամարհել:

Այսն առնել ուս Այպանել:

Այս, ոյ կամ ու, ոց. գ. 1. քամի, հողմ. 2. չար ոգի, դև:

Այսր. 1. մ. այստեղ, 2. դ. այս: **Այսր անդր**. այս ու այն կողմ:

Այսրեն. մ. 1. նորից այստեղ. 2. նորից. 3. այստեղ:

Այրի կամ Այդի. 1. մ. այդ տեղից. 2. դ. այդ:

Այրնուկ, տեայ, տի՛ր, տուցեալ. չ. ուռչել:

Այր, առն, յառնէ, արամբ ... գ. 1. տղա-

մարդ. 2. ամուսին: **Առն կամ արանց լինել (իմ)**. ամուսանալ:

Այրևծի, առն և ձիոյ. գ. այրուծի, հեծելագոր:

Անագան, ի. ա. մ. 1. ուշ, ուշ մնացող, ետին. 2. ուշ ժամանակ, երեկոյան դեմ: **Անագան ուրեմն**. մ. ուշ, վերջում:

Անառ. ա. անառիկ, անմատչելի:

Անարի, բոյ, բեաց. ա. 1. վախկոտ. 2. վիթխարի, 3. ոչ պարսկի:

Անգիւր. ա. 1. անգտանելի. 2. անօգուտ, փուշ:

Անգոսնել, եցի. ն. անարգել, արհամարհել, պախարակել:

Անդ. մ. 1. այնտեղ. 2. այն ժամանակ. 3. դ. այն:

Անդաճել, եցի. ն. մտածել, բննել, խորհել:

Անդարման, ա. անխնամ՝ անմշակ բողած:

Անդայր, դէոյ, ոց կամ ից, անդայր, եայց. գ. նախիր (եզների, կովերի):

Անդէն. մ. 1. այնտեղ, նույն տեղը. 2. անհիջապես, իսկույն, տեղն ու տեղը:

Անդուար. մ. 1. այնտեղից. 2. նրանից հետո:

Անդսրին. մ. 1. հենց սկզբից. 2. վերջտին, նորից. 3. իսկույն:

Անդր. 1. մ. այնտեղ, դեպի այնտեղ. 2. դ. այն:

Անդրեն. մ. 1. նորից, դարձյալ. 2. ետ. 3. նույն տեղը. 4. նույն ժամանակ:

Անխալամ. ա. գանգ չունեցող, առանց գանգի:

Անխայել, եցի. ն. չ. 1. խոճակ, խնայել, գթալ. 2. շնայել. 3. զգուշացնել:

Անկանել (իմ), անկայ, անկիր. չ. 1. ընկնել. 2. վիճակվել. 3. մեռնել. 4. հարձակվել, վրա հասնել. 5. վրան դրվել:

Անհեղեղ. ա. խոշոր:

Անհնարին. ա. մ. 1. անկարելի, անհնար. 2. սաստիկ, խիստ. 3. չափազանց, խիստ շատ:

Անձկալի, լոյ, լծաց. ա. սիրելի, բարձակի, կարոտով փափագելի:

Անձն, ձիւն, ինք, անց. գ. 1. անձ. 2. ինքը:

Յանձին ունել (իմ). հանձն առնել, ընդունել:

Յանատր, ի, աց. ա. 1. մարմին ունեցող, որպես անհատ գոյություն ունեցող. 2. շունչ ունեցող, կենդանի:

Յաննայ. ա. խոշոր, թիկնել:

Յնուշարար, ի, աց. ա. անուշեղեն՝ քաղցրավենիք պատրաստող:

Յնուր, ոյ, ոց. գ. փայտե կամ մետաղե օղակ:

Յնալ, ացի. սա՛. չ. լսել, հնազանդվել, ակամջ դնել:

Յնասարել, եցի. չ. շլսել, չինազանդվել, ըմբոստանալ, հակառակվել:

Յնրի. 1. մ. այնտեղից. 2. դ. այն:

Յնցանել, անցի, անց. չ. 1. անցնել. 2. գերազանցել. 3. գանց առնել. 4. պակասել, սպառվել. 5. մարել, հանգչել. 6. մոռացվել:

Յնցատր, ի, աց. գ. անցորդ, ուղևոր, ճամփորդ:

Յնքթթելի. ա. մ. առանց աչքը թարթելու, աչքը հառած:

Յշխար առնել. ն. նեղություն պատճառել, չարչարել, անհանգստացնել, հոգնեցնել:

Յշխարութիւն. գ. 1. նեղություն, չարչարանք. 2. աշխատանք:

Յշխար. գ. ողբ, լաց ու կոծ, վայնասում:

Յշխար դնել, ողբալ, սգալ, լաց ու կոծ անել:

Յշխարահեծ. ա. լաց ու կոծով լի:

Յշխարան, ի. գ. սուգի՝ լաց ու կոծի տեղ:

Յշխարել, եցի. ն. 1. սգալ, ողբալ, լաց ու կոծ անել. 2. զոջալ:

Յշխարահոգ. ա. երկրի կամ ազգի գործերը հոգացող:

Յշրանակ, ի, աց. գ. սոմակալ, ճրագակալ:

Յշրտայ կամ Յշրտ, տէի, ից. գ. տեգ, միգակ:

Յպսժաման. ա. մ. անժամանակ, տարածամ:

Յպականել, եցի. ն. 1. ավերել, քանդել, կործանել. 2. պղծել:

Յպարթանել, եցի. չ. չոռոզանալ, մեծամտել, հոխորտալ:

Յպարէն. մ. իհարկե, անշուշտ, արդարև:

Յպուտ, ապրի, ից. գ. կողոպուտ, ավար:

Յպրել (իմ), եցայ, չ. փրկվել, ազատվել:

Յր. նխ., տես «Զերակ.» § 193:

Յր. ի, ից. գ. ավար, կողոպուտ:

Մոազասար, ի, ից կամ աց. գ. նորահարսի և փեսայի համար առանձնացված ներքնասենյակ-հարսնարան:

Մոաթուր կամ **առ աթուր**. մ. ոտնատակ տալով, կոխկոտելով:

Մոաջեալ կամ **զառաջեալ**. մ. առջև, դիմացը:

Մոաջի. նխ. մ. 1. առջևը, դիմացը. 2. առջև ից: **Մոաջի արկանել**, ձեռնարկել, գործադրել, նպատակ դնել: **Մոաջի դնել**. 1. մտադրվել, հանձն առնել, աչքի առաջ ունենալ. 2. առաջը դնել, ներկայացնել: **Մոաջի կալ**. դեմն առնել, դիմարդել:

Մոասան, ի, աց կամ ից. գ. պարան:

Մոժամայն. մ. իսկույն, նույն պահին:

Մոնել, արարի, արա՛. ն. 1. անել. 2. ստեղծել. 3. փոխել, դարձնել. 4. ունենալ:

Մոնուկ, առի, առ՛. ն. 1. առնել, բռնել. 2. գրավել, տիրել. 3. հափշտակել. 4. վերցնել, ստանալ: **Խոմաբ առնուկ**. հավաքվել:

Մոուամէք. գ. ջրանցք:

Մսպազէն, ի, աց. գ. ձիու կամ ձիավորի զենք ու զարդ:

Մսպասարան, ի, աց. գ. ձիու ախոռ:

Մսպարակ, ի, աց. գ. 1. կողոպուտի նպատակով արշավանք կատարող ձիավոր խումբ. 2. ձիավոր խմբով արշավանք՝ կողոպուտի համար: **Մսպարակ սփռել՝ դնել՝ առնել**. ասպատակել:

Մսպար, ի կամ ոյ, աց. գ. վահան:

Մսպարեգ կամ **Մսպարես**, րիգի, րիսի, սաց կամ սից. գ. 1. ձիարշավարան.

2. հին հունական երկայնության չափ (=184,97 մ.). 3. բաց տարածություն, հրապարակ:

Մսպեր, ի, պի կամ իւ, աց. գ. ավագ իշխան:

Ասպնջական, ի, աց. կամ ից. աս. հյուս-
ընկալ:

Ասր. 1. մ. այստեղ. 2. դ. այս:

Ասրամօր, 1. մ. այստեղ. 2. աս. այստե-
ղի, այժմյան:

Ասրեղագէր, գիտի, տաց. գ. աստղա-
գուշակ, աստղահմա, մոգ:

Ասրէն. մ. 1. այստեղ, 2. այստեղից. 3.
այժմվանից:

Ասրի. 1. մ. այստեղից. 2. դ. այս: Ասրի
և անրի. այս ու այն կողմից:

Ասրուսր. մ. 1. այստեղից, այս կող-
մից. 2. այստեղ:

Ասր, սրոյ կամ բու, ասու, ասրով կամ
ասերք, ասուոց կամ ասրոց. գ. ոչ-
խարի բուրդ:

Ասրան, ատենի, ից. գ. 1. դատարան.
2. դատողների կազմը, դատավոր-
ներ:

Ասրուշան, ի, աց. գ. կրակի պաշտա-
մունքի տեղ. կրակատուն, մեխան:

Արալէզ կամ առլէզ, յարալէզ. գ. աս-
նասպելական կենդանի, որը վիզե-
լով պատերազմում ընկած քաջերի
վերքերը կենդանացնում էր մե-
ռածներին:

Արար, ոյ, ոց. գ. 1. ունեցվածք, ստաց-
վածք. 2. շինվածք, շենք. 3. բերք,
արդյունք:

Արգելու, գելի, գել. ն. 1. արգելել. 2.
փակել, բանտարկել. 3. պահել:

Արդ, ու, ոց. գ. ձև. կերպարանք:

Արդ¹. մ. այժմ:

Արդ². 2. ուրեմն, այսպիսով:

Արիք, եաց. գ. պարսիկներ:

Արծուի, ծուոյ, ծուեաց. կամ Արծի,
ծուի. գ. արծիվ:

Արկանել, արկի, արկ. ն. 1. նետել, գցել.
գնել. 2. տարածել, սփռել. 3. լցնել.
4. հագնել, հագցնել. 5. վրան գցել.
6. մտցնել: Արկանել ի միսս. 1.
մտադրվել. 2. մտաբերել, հիշել: Ի
գործ արկանել, ի կիր արկանել.
գործադրել, կիրառել: Չեն արկա-
նել. ձեռնարկել: Յինքն արկանել.
իր կողմը ձգել:

Արծակել, եցի. ն. 1. ուղարկել. 2. ազա-

տել. 3. գցել. 4. դուրս հանել, բող-
բոջել:

Արմանալ, ացայ. չ. զարմանալ:

Արմատըքի. մ. արմատներով հան-
դերձ, արմատով միասին:

Արունսր, ի, ից կամ աց. գ. 1. արիեստ.
2. հնարամտություն, ճարտարու-
թյուն:

Արունսրական, ի, աց. աս. գ. 1. երաժշ-
տական գործիք, նվագարան. 2. ե-
րաժիշտ, նվագող:

Արունսրակից, կցի, ցաց. աս. 1. արիես-
տակից. 2. փխբ. կրոնակից:

Արջառ, ոյ, ոց կամ աց. գ. աչառ:

Արտաշէկ. աս. շիկացած, կաս-կարմիր:

Արտաքոյ. նիս. մ. 1. դուրս, դուրսը, դըր-
սից. 2. զատ. 3. հեռու:

Արտաքս. մ. դուրս, դուրսը:

Արտուր. գ. արցունք:

Ասգանի, նույ, նեա կամ նուլ, նեօր.
գ. ավագներ, իշխաններ:

Ասգիկ } մ. անահ:
Ասաիկ }
Ասանիկ }

Բ

Բագին, գնի, նաց կամ նից, նեաց. գ. 1.
կուռքի սեղան. 2. գոհարան, գոհա-
սեղան, 3. կուռքերի տաճար, կոս-
տուն, մեխան:

Բագմական, ի, աց. գ. 1. սեղան նստող,
սեղանի հրավիրված, հյուր. 2. սե-
ղան. 3. նստարան, բազմոց. 4.
խրախճանք, կոչումը: Բագմական
առնել՝ արկանել. բազմելու տեղ
պատրաստել, սեղան գցել:

Բաժ, ի, ից. գ. բաժին, տուրք, հարկ:

Բան, ի, ից. գ. 1. խոսք, 2. պատգամ,
պատվեր. 3. բանականություն,
խելք, միտք. 4. բան, գործ, իր. 5. լե-
զու:

Բանատր, ի, աց. աս. գ. 1. բանականու-
թյուն ունեցող, բանական. 2. լեզու
ունեցող, խոսող. 3. խելացի, գի-
տուն:

Բաջաղանք, նաց. գ. դատարկաբա-

նություն, ցնդաբանություն, շա-
ղակրատանք, ավեղցփեղ խոսքեր:

Բառնալ, բարձի, բարձ. ն. 1. վերցնել,
տանել. 2. շալակել. 3. վեր բարձ-
րացնել. 4. մեջտեղից վերացնել. 5.
բարձել, վրան դնել. 6. համբերել,
տանել, դիմանալ. 7. փխբ. պարզել,
բացահայտել:

Բասիլիսկոս. գ. օձի մի տեսակ. արքա-
յօժ:

Բասրեան, ոան, ոունք. գ. փափուկ
բազմոց, գահավորակ:

Բարակ. գ. որսի շուն:

Բարապան, ի, ոյ, ց. գ. դռնապան:

Բարբառ, ոյ, ոց. գ. 1. մարդու ձայն,
խոսք. 2. լեզու, բարբառ. 3. անորոշ
ձայն, աղաղակ:

Բարբառել(իմ), եցայ. չ. 1. ձայն արձա-
կել. 2. գովերգել, երգել. 3. խոսել:

Բարիոք. աս. մ. լավ, բարի. լավ կերպով:

Բարձ, ի, ից. գ. 1. բարձ. 2. գահ, բարձր
նստարան. 3. փխբ. պատիվ. աս-
տիճան:

Բարձրագահք, ից. գ. բարձր գահ.
բարձր արքոն:

Բարսմունք, մանց. գ. ծառի բարակ
ճյուղերի խուրձ, որ բուրմերը բըռ-
նում էին ձեռներին՝ զոհ անելու ծա-
մանակ:

Բարք, բուց, բուք. գ. 1. բնավորություն.
2. սովորություն. 3. կարծիք,
սկզբունք. 4. եղանակ, կերպ:

Բաց, աւ. օք. աս. բաց: Ի բացի. մ. բաց
տեղ, դուրս տեղ:

Բաց ի. նիս. զատ, ուրիշ. բացի, առանց:
Բացական. ի աց. աս. հեռավոր, հեռուն
գտնվող:

Բացարդել, եցի. ն. արձակել, գցել, նե-
տել:

Բեկանել, բեկի, բեկ. ն. 1. մաս-մաս ա-
նել, կտրտել. 2. կտրել, փշրել. 3.
պատռել, բզկտել. 4. ուժը կտրել,
սկարացնել. 5. վախեցնել:

Բերդեան. գ. 1. բերդեր. 2. բերդապահ-
ներ:
Բեռն, ի, աց. գ. 1. զան, մեխ. 2. ա-
ռանցք. 3. կենտրոն:

Բիժ, բժոյ. գ. աչքի կեղտ, ճպուռ:

Բնակ, ի, աց. գ. աս. 1. բուն բնակիչ, տե-
ղացի. 2. բուն տեղը. 3. բուն, բնիկ,
հարազատ:

Բնաւ, ի, ից. 1. աս. բուր, ամեն. 2. մ. բո-
լորովին, ամենևին, իսպառ: Ընդ
բնաւ. 1. ամեն տեղ, ամենուրեք. բո-
լորը միասին, ընդամենը:

Բոկ. աս. մ. բորիկ, ոտաբորիկ, բորիկ
ոտքով:

Բորբորիպ, Բորբորիպոն. աս. վավա-
շուտ, ցանկասեր, անառակ, պիղծ:

Բոտն, բոին կամ բոան, բոանք, բոունք.
գ. 1. բուռ, ձեռք. 2. կարողություն,
իշխանություն: Բոտն հարկանել.
1. ձեռք զարկել, ձեռնարկել, սկսել. 2.
բռնել: Ի բոտն արկանել, գրառնք
ածել. բռնել, ձեռքը գցել:

Բոնանալ, ացայ. չ. բռնությամբ՝ ուժով
տիրել, իր ձեռքի տակ պահել.

Բրել, եցի. ն. փորել, քանդել:
Բրելք, բրիտի, տաց. գ. իշամեղու:

Գ

Գահ, ու կամ ոյ, ոց, նան ի, ից. գ. 1.
գահ. 2. պատիվ, իշխանություն, 3.
բարձր տեղ, դարավանդ:

Գահոյք, ոյից. գ. 1. արքայական գահ.
2. թախտ, անկողին, մահճակալ. 3.
պատգարակ:

Գաղպ. մ. գաղտնի, գաղտնաբար:
Գաղպագողօնք. գ. ծածուկ հնարք,
գողություն:

Գայռ, ի, ից. գ. ցելս, տիղմ:

Գան, ի, ից. գ. ծեծ: Գան հարկանել.
ծեծել, ճաղկել, տանջել:

Գանձ, ու, ոց. ն ի, ից. գ. 1. գանձ. 2.
գանձարան. 3. հարկ:

Գասառապել, ի, աց. գ. գավառի, գյու-
ղի տան վերակացու, գործակալ,
տնտես:

Գելուլ, գելի, գել. ն. ոլորել, տրորել,
սեղմել, ճնշել, ճզմել:
Գեհեն, ի կամ ոյ, իս. գ. դժոխք:
Գեղ, ոյ, ոց. գ. 1. գեղեցկություն. 2. ե-
րես, դեմք:

Գեղապարշաճ. ա. վայելչատես, վայելչագեղ:
Գեղառու. գ. գետից բաժանված առու:
Գեղապլեժ կամ **գեղապլեժա առնել,** փնել(իմ). գետի մեջ ընկղմել, ընկղմվել:
Գեղմարբել. ա. մերկ գետնի վրա պարկոզ:
Գեղմախշրի. ա. տե՛ս **Գեղմարբել:**
Գեշ, գիշոյ, ոց կամ ուց, և ի. գ. մարդու կամ կենդանու դիակ, լեշ:
Գեշ գեշ, գեշագեշ. մ. պատառ-պատառ, կտոր-կտոր, բզիկ-բզիկ:
Գեշ, գիշոյ, ոց կամ ի, ագ. գ. 1. թագ, խոնավ. 2. ցանկասեր, անառակ:
Գժոմել(իմ), եցայ կամ **Գժոմնել(իմ),** նեցայ. չ. խոտոռվել:
Գղզիկ կամ **Գղզուկ,** գլոյ. գ. նետի կոթը:
Գո՛գ, գոզջիո, գոզջիք, ցես, ցուք, ցեն. (պակասավոր բայ). ասա՛, ասես:
Գոզցես թէ կամ **իմն,** կարծես թե, համարյա թե:
Գոյ, գոմ, գոս, գոյ... (պակասավոր բայ). լինել, գոյություն ունենալ:
Գոռնիս, ի կամ ոյ. գ. վայրի ճանճճ բոռի մեման, ծխաբոռ:
Գոռութիւն, գ. ոխ, թշմամություն:
Գործակալութիւն. գ. գործակալ լինելը, վերակացություն:
Գործանություն, գ. գործի ձեռնարկելը, ձեռնարկում:
Գործել, եցի. ն. 1. բանել, աշխատել. 2. անել. 3. ներգործել, ազդել:
Գործուն, ի, ագ կամ ից. ա. բանող, աշխատող, գործունյա:
Գութ, գբոյ. ոց կամ գբի. գ. փոս, հոր, վիհ, խորխորատ:
Գումարել, եցի. ն. հավաքել, ժողովել:
Գունակ, ի, ագ. գ. 1. գույն. 2. կերպ, տեսակ, եղանակ. 3. նի. նման, պես, ձևով: **Գունակ-գունակ,** գույնը-գույն, տեսակ-տեսակ, պես-պես:
Գրգել, եցի. ն. փափուկ պահել, փայփայանքով մեծացնել, փայփայել:
Գրիչ, ի, ագ. գ. գրագիր:

Դ

Դադարել. եցի, **Դադարիմ,** եցայ. չ. 1. հանգիստ առնել, հանգստանալ, դադարել, մնալ. 2. խաղաղվել. 3. իջնանել, օթնանել:
Դահեկան, ի, ագ. գ. հին հռոմեական արծաթ կամ ոսկի դրամ. դեմար:
Դանդաջել, եցի. չ. 1. երեքալ, տատանվել. 2. մտքով տատանվել, ցնդաբանել:
Դաշն, շին, շինք, շանց. գ. ուխտ, պայման, դաշինք:
Դառնակոտոջ, ա. դառն՝ ողբալի աղաղակ՝ ճիչ:
Դասարակերպ, ի, ագ կամ ից. գ. 1. մեկի կողմից հիմնված ավան, գյուղ, ագարակ, կալվածք, քաղաք. 2. ձեռքի աշխատանք, ձեռակերտ:
Դասարասակ, ի, ագ. գ. թրի կոթ, երախակալ:
Դասարասակ, ի, ագ. գ. ձեռքի սրբիչ, անձեռոցիկ:
Դասրել, եցի. **Դասրիմ,** եցայ. ն. 1. դատաստան անել, վճիռ արձակել. 2. դատապարտել. 3. պատժել:
Դար, ի, ից. գ. 1. բարձր տեղ, բարձրավանդակ. 2. գետի ափ: **Դարի** դարիւ մինչև ափերը լցված, լեփ-լեցուն (գետի հոսելը):
Դարաանդ. ի, ագ. գ. բարձր տեղ:
Դարձուցանել, ձուցի, ձո՛. աք. դարձնել, փոխել:
Դեգերել(իմ), եցայ. չ. 1. մի տեղ մնալ. 2. մի բանով զբաղվել, պարսպել, ուսումնասիրել:
Դելփին, փինի կամ փնի, ագ. գ. ծովալին կաթնասուն կենդանի. դելփին:
Դեղներդ, գ. դեղ, ճար:
Դեն, ի, ից. գ. կրոն, հավատք:
Դեսպան, ի, ագ. գ. լուր տանող, պատգամավոր:
Դերբուկ, բլիկ, կաց. ա. գ. խորդուբորդ քարքարոտ տեղ:
Դեմ, դիմի, դիմա, դեմք, դիմաց, գ. 1. երես, դեմք. 2. կողմ, դիմացը, դեմք. 3. տեսք, կերպ. 4. նշանակություն:

Զդեմ ունել(իմ). դեմն առնել, դիմարել: Ի դիմի կամ զդիմի հարկանել(իմ). ընդհարվել, զարնվել, հանդիպել:
Դեպ, դիպի, ագ. գ. 1. դիպված, դեպք, անցք. 2. առիթ: Ի **դեպ ելանել.** հարմար գալ, հաջողվել:
Դեր, ի, ագ. գ. 1. դիտող. 2. դիտանոց. 3. նպատակ: **Դեր ունել(իմ).** ուշ դնել:
Դերակն ունել(իմ). 1. ուշխուշով նայել. 2. սպասել. 3. զննել, հետախուզել:
Դերակն ի վեր ունել կամ **ամբառնալ.** աչքերը՝ հայացքը վեր բարձրացնել դիտելու համար, նայել:
Դմոնակ, ի, ագ. ա. դաժան, խիստ, ծանր, անտանելի, չարաչար:
Դմնեայ, նեի, ից. ա. չար, դժգոհակ:
Դի, ոյ, ոց. գ. դիակ:
Դիակապուր, պտի, տաց կամ տից. գ. դիակը կողոպտող՝ թալանող:
Դիմել, եցի. չ. դեպի առաջ գնալ, ընթացալ, հարձակվել:
Դիմեցուցանել, ցուցի, ցո՛. աք. վազեցնել, քշել:
Դիպան. ա. հարմար, պատշաճ: **Դիպան ելանել** կամ **պարահել.** դիպչել, զարնվել, դեմ ելնել:
Դիպել(իմ), եցայ. չ. հանդիպել, պատահել:
Դիպուած, ոյ, ոց. գ. դեպք, պատահումը:
Դիր, դրի, ից. նաև դրոյ, ոց. գ. 1. դիրք. 2. կարգ, կերպ:
Դիան, ի, ագ. գ. պետական գրագրություններ վարելու տեղ, դիվանատուն:
Դիպ, ի, ագ կամ ից. գ. կախարդ, փուկ, թովիչ, մոգ:
Դիր, ի, ից. ա. 1. դյուրին, հեշտ. 2. հանելի, ախորժեղի, դուրեկան. 3. գ. անդրորություն, հանգստություն, հանգիստ:
Դիցապաշար, ի, ից. ա. կուսպաշտ, հեթանոսական աստվածներ պաշտող:
Դիք, դից. դիօք, գ. հեթանոսական աստվածներ, շատվածներ:

Դոյզն. ա. մ. 1. քիչ, փոքր չափով. 2. անճշան, չնչին:
Դուզնաքեայ, քէի. իւ կամ քոյ, քոյ, քէից կամ քեայց, քեօք. ա. 1. չնչին, թեթև. 2. քիչ. 3. մ. մի քիչ, փոքր չափով:
Դուռն, դրան, դրունք, դրանց. գ. 1. դուռ. 2. թագավորական պալատ, արքունիք:
Դարութիւն. գ. 1. գրություն, գիր. 2. գրագիտություն. 3. գրականություն, գիրք:
Դարովել, եցի. կամ **Դարովել,** եցի. ն. պարսակել, հանդիմանել, նախատել:
Դրանիկ, նկի, նկաց. գ. պալատական պաշտոնյա:
Դրդուեցուցանել, ցուցի, ցո՛. աք. դրդվեցնել, խախտել, ետ դարձնել, շուտ տալ:
Դրօշել, եցի. ն. ցանդակել, տաշելով՝ քերելով կոտք շինել:

Ե

Եթէ. չ. 1. եթե. 2. թե:
Եր, ի, իւ, երք, ելից, ելիք. գ. 1. դուրս ելնելը. 2. անցք, ճանապարհ. 3. վերջ. 4. ծագելը:
Եկ, ի, ագ. գ. եկվոր, դրսեցի, պանդուխտ, գաղթական:
Եղեռն, ռան կամ ռան, եղբուրք կամ եղերք. գ. չարիք, վնաս:
Եղծ. գ. 1. փշացնելը, ավերելը, ասպականելը. 2. հերքելը, մերժելը:
Եղկելի, լոյ, լեաց. ա. խեղճ, թշվառ, ողորմելի:
Եղն, եղին, եղինք, եղանց. գ. եղնիկ:
Եղուկ. ձ. ավա՛դ, վա՛, ափսո՛ւ, վա՛խ:
Եղջիւր, ջեր, ջերք. գ. 1. կոտոր. 2. եղջերենի ծառի պտուղը: **Եղջիւր ածել.** գոռոզաճալ, հոխորտալ:
Եռայ, ացի կամ ացայ. չ. 1. եռայ. 2. վառվել, բորբոքվել. 3. վխտալ:
Երդ, ետեղ. գ. տեղ:
Երագ, ի, երագք կամ գուրք. ա. մ. ասրագ, շուտ, սրընթաց, շուտով:
Երագագ, ի, ից. հոզն. երագագանք. գ.

բակայող, ցանց կամ ուռկան՝ կենդանիներ բռնելու համար:
Երազագեղ, գիտի, աց. ա. 1. երազահան, երազ մեկնող. 2. սին երազմեբող, երազական բաներով ապրող:
Երախան, ի, աց. գ. 1. սեղան, սեղանակցություն. 2. խումբ:
Երանել, եջի. ն. երանի տալ, երանի ասել:
Երասան, ի, աց. **Երասանակ**, ի. աց. գ. սամո:
Երբեմն. մ. 1. երբեմն. 2. մի անգամ, մի ժամանակ:
Երբեք կամ Երբեք. մ. երբեմն: **Երբեք երբեք**. մ. երբեմն-երբեմն:
Երդ, ոյ, ոց. գ. 1. երդիկ, 2. տուն, ընտանիք:
Երդմնեցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ պք. երդվեցնել, երդվել տալ:
Երել, գ. երելո: **Առ երելս, ընդ երելս**. երեկոյան դեմ:
Երեկորեայ, եայք, եայց. ա. գ. երեկոյի, երեկոյան, երեկոյան պահը: **Յերեկորեայ**. մ. երեկոյից, իրիկվածից:
Երեկորի, րոյ, ըեաց. գ. երելո:
Երեկորին. 1. ա. երեկոյան, իրիկվածի. 2. մ. երեկոյան դեմ, իրիկվածին:
Երես, ի. մանավանդ՝ **Երեսք**, սաց, օր. գ. 1. դեմք. 2. անձ. 3. աչք: **Յերեսաց**. 1. կողմից, առջև ից. 2. ընդդեմ:
Երեսեցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ պք. ցույց տալ, երևացնել:
Երեքթևեան. ա. երեք ծայր ունեցող (մետ): **Երէ կամ Էրէ**, ոյ, ոց. գ. վայրի կենդանի՝ որսայի և ուտելի:
Երկապ, ի, աց. գ. արագավազ ձի, մույոյ:
Երկայնամուրել, եջի. չ. համբերող՝ ներողամիտ լինել:
Երկայնամիսք, մտոյ, իւ. ա. երկար միտ կամ դիրք ունեցող, երկայնածիգ:
Երկան, ի, աց կամ ից. գ. երկանք, ջրաղացի քար:
Երկաքանցիպ, իւրոյ, լոց կամ ըից. ա. գ. երկուն էլ:
Երկեամ ա. երկամյա, երկու տարվա: **Ջերկեամ**. մ. երկու տարվա տևողությամբ:
Երկին, կնի, մաւ, միւ. **Երկինք**, կնից, իւք, գ. երկինք:

Երկիր, կրի, բաւ. գ. 1. հողագունդ, երկրագունդ. 2. երկրի մի մաս, գավառ. 3. աշխարհ. 4. երկրի բնակիչներ, մարդիկ. 5. հող, գետին: **Երկիր պազանել կամ Երկիրպազանել**, պագի, պագ. Երկիրպազել, երկրպազություն անել:
Երկիւղած, ի, աց կամ ից. ա. 1. աստվածավախ, աստվածապաշտ, առաքինի. 2. վախեցող, երկչոտ:
Երկիւղուկ կամ Երկեղուկ. գ. վախ: **Երկն**, կան, կունք, անց. գ. ծննդաբերական ցավ, երկունք:
Երկնադէզ, դիզի, աց. գ. բարձր, երկար, հսկայաչափ:
Երկուսան, ի, ից. ք. տասներկու:
Երկուանալ, ացայ. կամ **Յերկուանալ**, ացայ. չ. երկմտել, կանկաժել, տարակուսել:
Երկուորի, լոյ, ըիք, ըեաց. ա. գ. գույգ, ջուխտ, երկվորյակ:
Երկրքեան, կոցունց, **Երկրքին**, կոցուն. ք. երկուն էլ:
Երփն, ի, իւ, երփունք, փնից. գ. գույն, երանգ: **Երփն երփն**. գույնգույն, պեսպես:
Եր տն Խղ:
Եթթանքեան, մեցունց, **Եթթանքին**, ցուն. ք. յոթն էլ:

Չ

Չազիր, ի, աց. ա. զգվելի, զարշելի:
Չահի հարկանել(իմ), հարայ, հարեալ. չ. սարսափահար լինել, խիստ վախենալ, զարհուրել:
Չանգիւրել, եջի. չ. վախենալ, երկյուղ կրել:
Չառաջեալ, ջեօք. մ. առջև ը, դիմացը:
Չգացուցանել, ցուցի, ցո՛ւ պք. 1. գիտակցել տալ, հասկացնել. 2. տեղեկացնել, իմացնել:
Չգենուլ, զգեցայ, ցի՛ր. հ. հագնել, հագնվել:
Չենուլ, զենի, զեն. ն. 1. մորթել, վիզ կտրել. 2. զոհել, անասուն մորթել զոհի համար. 3. կտրել:

Չեալ, ացի կամ ացայ, ուս՛. չ. 1. սողալ. 2. վխտալ:
Չերծուցիչ, ցչի, ցչաց. ա. ազատող, փրկող:
Չէն, զիմու, ուց կամ ից. գ. զենք:
Չի. 2. 1. որ. թե. 2. որպեսզի. 3. որովհետև:
Չի՞. դ. ի՞նչ, ինչո՞ւ, 2. ինչպե՞ս, ի՞նչ պատճառով:
Չիարդ. մ. 1. ինչպե՞ս. 2. ինչո՞ւ. 3. զիարդ. ինչպես որ:
Չկնի. 1. միս. ետև ից, ետև. 2. մ. հետո:
Չկնի լինել(իմ). հետանուտ լինել, հետապնդել:
Չկեր. միս. հետքով, ետև ից:
Չկուս, զմտոյ կամ սի, սաւ, սաց, սօք. գ. մի տեսակ ամուշահոտ՝ դառնահամ խումկ կամ խեծ:
Չկուննի, մոյ, մեաց. գ. զմուս տվող ծառ:
Չուարակ, ի, աց. գ. հորք, եզ:
Չուարափակ կամ Չուարակափակ, ի. գ. զոմ, փարախ:
Չօր, ու, բաց, բօք և բաւ, բով, բոց, բովք. գ. գորք: **Չօր հալանել կամ Չօր առնել**. գորք հավաքել:
Չօրածողով լինել(իմ) կամ **առնել**. գորք հավաքել:
Չօրական, ի, աց. գ. 1. զինվորներ. 2. պահապան գորք:
Չօրեն. 1. միս. մման, պես, կերպ. 2. մ. 2. օրինակ, օրինակի համար. 3. իբր, որպես թե:
Չօր հանապազ. մ. 1. ամեն օր, միշտ. 2. ամբողջ օրը:
Չօրութիւն. գ. 1. ուժ, քաջություն. 2. հրաշք, սքանչելիք. 3. գորք:

Է

Է, էի. մանավանդ՝ են կամ էնն, էին, զէն, յէն. գ. 1. նա որ կա, գոյություն ունեցող, գոյող, էակ, արարած. 2. աստված, տեր:
Է, էի, էք, էից կամ էաց կամ էոց. դ. ինչ որ կա, նա որ կա, գոյություն ունեցող, արարած, էակ:
Է՛ երբեմն, Է՛ զի, Է՛ ուրեք. մ. 1. երբեմն,

մերթ, պատահում է որ, կա որ, կատեղ. 2. մի կողմից:
Էութիւն. գ. 1. գոյացություն, բնություն. 2. գոյություն, լինելություն, իրոք լինելը. 3. ինքնագոյություն, աստվածություն, աստված. 4. գույք, ինչք, ունեցվածք, ստացվածք. 5. էակ:
Էրէ տն Երէ:

Ը

Ըմբերանել, եջի. ն. մեկի բերանը փակել, ծայրը կտրել տալ, ստիպել լռել, լռեցնել, սամոնել:
Ըմբոնել, եջի. ն. 1. բռնել, ձեռքը զցել. ձեռքակալել. 2. հասկանալ, հասու լինել, մտքով ըմբոնել, գիտի ընկնել. 3. որսալ:
Ընդ. միս. գործածությունը տես «Ընթակ.» § 196:
Ընդ առաջ. մ. առջև ը: **Ընդ առաջ ելանել**, երթալ. 1. հանդիպել, պատահել. 2. դիմավորել:
Ընդարմանալ, ացայ. չ. 1. խիստ զարմանալ, ապշել. 2. թմբել, անզգայանալ, փայտանալ, կարկանդակ առնել:
Ընդդէմ կամ **ընդ դէմ** միս. 1. հակառակ, մերիակ, դեմ. 2. դիմաց, հանդիման, դեմուդեմ: **Ընդդէմ լինել**(իմ). ներկայանալ, հանդիպել:
Ընդդիմակաց, ի, աց. ա. 1. դեմ կանգնող, դիմադրող, հակառակորդ. 2. մերիակ, հակառակ:
Ընդդուզանել, լուզի, լո՛ւ, զեալ. պք. 1. իրար հագցնել, կցնել, շարել, հյուսել, մեկը մյուսի հետ միացնել. 2. դուրս հանել, տակից հանել:
Ընդէ՛ր. մ. ինչո՞ւ, ի՞նչ պատճառով, ինչի՞ համար:
Ընդհապ. ա. 1. տարբեր, առանձին. 2. պակաս, մվազ, քիչ. 3. գ. արանք, (միջև եղած) տարածություն:
Ընդդին կամ Ընդդին. ծնի, նաց. ա. գ. 1. մեկի տանը ծնված և մեծացած, բայց տանտիրոջը ոչ արյունակից. ստորուկի, ծառայի կամ անտանու զավակ. 2. գերդաստանի

հետ միասին ապրող կողմնակի, անհարազատ անձ՝ ստրուկ, ծառա, աղախին:

Ընդունայն. 1. ա. դատարկ, սին, փուշ, ապարդյուն, անօգուտ, ունայն. 2. մ. իզուր, զուր տեղը:

Ընդվզել(իմ), եցայ, չ. զուրի բարձրացնել, չինագանդվել, չենթարկվել, ըմբոստանալ:

Ընթեռնուկ, բերցայ, ցի'ր. 6. հ. կարդայ: **Ընթերցում**, ոյ կամ ի, ոց. գ. կարդալը, ընթերցում, ընթերցանություն, ընթերցումը, ընթերցվածք:

Ընկենուկ, կեցի, կեաց կամ կեց, կեա'. 6. գցել, ձգել, նետել:

Ընկլունուկ, ընկլցե. կր. ընկլայ. 6. **Ընկլուզանել**, լուզի, լոյզ կամ լոյց. լո'. պր. կուլ տալ, ընկզմել, խորասուզել, ջրասույզ անելով խեղդել:

Ըսր. 6խ. գործածությունը տե՛ս «Զերակ.» § 197:

Ըսրանձնել, եցի. 6. 1. շալակել, վրան առնել. 2. հանձն առնել, իր վրա վերցնել:

Ը

Ըաթուկ, քոյ, ոց. գ. կենդանիների առջևի ոտքի բաթը:

Ըանալ, բացի, բաց. 6. բրջել, բացացնել, բաթախել (ջրի կամ այլ հեղուկի մեջ):

Ըանձրամիր, մտի, տաց. ա. տխմար, բթամիտ, հաստազուրի:

Ըանձրացուցանել, ցուցի, ցո'. պր. բանձրացնել, շատացնել, ավելացնել:

Ըափ կամ **ընդ թափ** կամ **զթափ** անցանել. բափանցել, միջով ներս անցնել:

Ըափանցիկ լինել(իմ). միջով ծակել-անցնել, միջով կտրել-անցնել, բափանցել:

Ըափել, եցի. 6. 1. թափել, դատարկել, պարպել. 2. խլել, կորզել, դուրս բաշել, ուժով քաշելով պոկել տեղից. 3. ազատել, փրկել:

Ըարուսր, քստեան ըան քստի. գ. 1. բարձվելը, բարցնելը. 2. բարձվելու տեղ, բարստարան:

Ըարուցանել, քուցի, քո'. պր. բարցնել, պահել, ծածկել:

Ըելկ կամ **Ըելն**, քիկան, քիկուք, քիկանց. գ. 1. քև. 2. օգնականություն. 3. ետևի կողմը, կոճակը:

Ըերաքանալ. ա. կիսով չափ խրված պատյանի մեջ, պատյանից կիսով չափ հանված, կիսահան, կիսամերկ (սրի մասին):

Ըերիակե կամ **Ըիրակե**, էի, էից. գ. հակաթույն, դեղքափ:

Ըեամուխ լինել(իմ). ձեռնարկել, ձեռք զարկել, ձեռնամուխ լինել:

Ըիկունք, քիկանց. գ. 1. քիկուք, կռուակ, ետևի կողմը. 2. օգնականություն, օգնություն, սատար: **Ըիկունս առնել**. նեցուկ՝ օգնական պաշտպան դարձնել:

Ըիւն. գ. թույն:

Ըշամանել, եցի. 6. բշամաբար անարգել, նախատել, անպատվել, հայտոյել:

Ըող թե. 2. ուր մնաց, ուր մնաց որ, մանավանդ, այն էլ:

Ըողուկ, թողի, թո՛ղ. 6. 1. թողնել. 2. ներել, շնորհել, արձակել:

Ըռչակ կամ **Ըռչակ**, ի, ագ. գ. 1. մանապարհի պաշար, պարեն, ուտելիք, սննդամթերք. 2. զինվորական ծառայության համար տրվող ռոճիկ, զորքին տրվող վարձ՝ պարենեղենով կամ դրամով:

Ըռվիչ, վչի, շաց. ա. գ. օժ հնայող՝ զգնացնող, օժահնա, կախարդ:

Ժ

Ժաիր, ի. գ. թույն, մահադեղ:

Ժամանել, եցի. չ. 1. գալ, հասնել, ժամանել. 2. կանխել, ավելի առաջ անցնել, առաջ տեղ հասնել. 3. ժամանակ գտնել մի բան անելու:

Ժանաւար կամ **Ժանու** կամ **Ժանուար**, ի, աւ. գ. ուղևորության համար նա-

խատեակած գահավորակ՝ ձիու, ուղտի, փղի, կառքի վրա, մամանավանդ՝ ձի, ուղտ, փիղ, կառք՝ գահավորակով:

Ժանր կամ **Ժանր**, ի, ից կամ ագ. 1. ա. չար, դաժան, անզգամ, զարշելի, զազրելի, անպիտան, վատթար, վնասակար. 2. գ. ժանտախտ, վարակ:

Ժոյժ. գ. համբերելու՝ դիմանալու ուժ, համբերելը, դիմանալը: **Ժոյժ ունել**, համբերել, դիմանալ, հանդուրժել, տանել:

Ժուժայ, ագայ կամ ացի, **Ժուժել**, եցի. չ. դիմանալ, համբերել, տանել: **Ժայրել(իմ)**, եցայ. կամ **Ժայրել**, եցի. չ. համարձակվել, հանդգնել:

Ժրել, եցի. 1. 6. աղբքել, բախանձել. 2. չ. հանդգնել, համարձակվել, սիրտ անել:

Ժրել(իմ), եցայ. չ. աներեսություն անել, հանդգնել, համարձակվել, լեկտիանալ:

Ի

Ի(Յ). 6խ. գործածությունը տե՛ս «Զերակ.» § 195:

Ի բաց. մ. 1. հեռու, մի կողմ. 2. դուրս: **Ի բաց առնել**. հեռացնել: **Ի բաց կալ**. հեռու մնալ, ետ կանգնել:

Իբր. 1. 6խ. ինչպես, որպես, պես. 2. մ. ինչպես, ինչ կերպով. 3. երբ, մինչդեռ. 4. չ. ինչպես, ասես թե, կարծես թե. 5. որ:

Իբրև. 1. մ. երբ, երբ որ. 2. չ. ինչպես որ. 3. կարծես, ոնց որ. 4. որովհետև, քանի որ:

Իբրև (զ). 6խ. 1. ինչպես, նման, պես. 2. մոտ, մոտավորապես:

Իմն, իմնմ, իմնմն. դ. 1. մի, որևէ, ինչոր. 2. ինչոր բան, որևէ բան: **Իմն իմն**. պես-պես, զանազան, մի քանի:

Ինչ. դ. 1. մի որևէ, ինչոր. 2. մի բան, Որևէ բան. 3. մի քանի:

Ինչք, ընչից. գ. ունեցվածք, ստացվածք: **Իշավայր**, ի, ից կամ ագ, **Իշավայրի**, ույո, ընաց. գ. վայրի էշ, ցիո:

Իշխել, եցի. չ. 1. իշխել, տիրել. 2. համարձակվել, կարողանալ:

Իր, ի, ագ. գ. 1. իր, առարկա, բան. 2. գործ. 3. դեպք, դիպված, իրողություն:

Իրազգած կամ **Իրազգաց լինել(իմ)**. իրագել լինել, տեղեկանալ:

Իրլ, ոյ, ոց. գ. 1. յուր, ձեք. 2. կարագ. 3. օժման յուր, մեռն. 4. ամուշահոտ օժանելիք:

Իրովի կամ **իրովին**. մ. 1. ինքնիրեն, անձամբ. 2. իր կամքով, ինքնակամ:

Լ

Լայքա կամ **Լարայ**, ի. գ. բաց կարծիք գույնի ներկ, որով ներկում էին մորթիներ:

Լանջք, ջաց, ջօք կամ ջիւք. գ. կուրծք: **Լեզուն** կամ **Լեզուկ**, **Լեզուն**, ի, ից կամ ագ. գ. 1. հոռմեական զինվորական միավորում, գորախումբ, լեզուն. 2. լեզունի զինվոր:

Լեզուկ, լեզի, լեզ. 6. լիզել: **Լեռնաբերձ**. ա. լեռան պես բարձր կամ մեծ:

Լեռնուրն, ոտին, ոտամբ. գ. լեռան ստորոտը:

Լուուկ, լցի, լից. 6. 1. լցնել. 2. լրացնել. 3. լիացնել, հագեցնել. 4. փխբ. կատարել, իրագործել:

Լուալի, լույ, լուալիք, լեաց. գ. լվանալու կամ լողանալու տեղ, լողարան, բաղնիք:

Լուծանել, լուծի, լոյժ. 6. արձակել, քանդել:

Լուցանել, լուցի, լոյժ. 6. վառել, այրել: **Լսելիք**, լեաց. գ. ակամջ, ակամջներ:

Խ

Խազմ, ի, ից. գ. կոճիվ, պատերազմ, խռովություն:

Խաթարել, եցի. 6. ավերել, կործանել, խանգարել:

Խահանոք կամ **Խախանոք**, ի, ագ. գ. խոհարար:

Խաղալ, ացի, ա'. չ. 1. խաղալ. 2. շարժ-

վել, ճանապարհ ընկնել. 3 վխտալ.
4. ծիծաղել, 5. կատակ անել, խեղ-
կատակություն անել:

Խաղացուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. 1. տե-
ղից շարժել, առաջ քշել, տանել,
տեղափոխել, 2. հոսեցնել (ջուր):

Խայտակն ա. վառվռուն աչքերով:
Խանգար. գ. 1. խանգարվելը. 2. խոռ-
վություն:

Խաշն, շին, շինք, շանց. գ. 1. ոչխարնե-
րի և այծերի բազմություն, հոտ. 2.
ընդհանրապես՝ խոտածարակ ա-
նասուն:

Խառնագնաց, ի, ից. ա. ցոփ, անա-
ռակ, շարագործ:

Խառնաղանճ կամ **Խառնաղանջ**, ի,
ից. ա. գ. 1. խառնիխոտն, անկարգ.
2. ամբոխ, խաժամոժ:

Խար. գ. անասունների կեր, չոր խոտ:
Խափուցանել. փուցի, փո, փուցեալ.
պր. հանգցնել, մարել, դադարեցնել:

Խելամուտ առնել. հասկացնել, ըմբռ-
նել տալ:

Խելք, ագ, օք. գ. 1. ուղեղ. 2. խելք, միտք,
բանականություն: **Խելք կամրջաց-**
կանուրջի գլուխ՝ սկիզբ: **Խելք նա-**
փն. նավի գլուխ, նավախել:

Խիլ արկանել. փնտրել, որոնել, հետա-
խուզել, հետամուտ լինել:

Խլխլել, եցի. ն. խուլ ձևանալ, չլսելու
տալ, անտես առնել:

Խնամակալել, եցի. չ. խնամակալ լի-
նել, խնամք տանել, խնամել. փխբ.
տիրել, թագավորել:

Խնդրել, եցի. ն. 1. փնտրել, որոնել. 2.
ուզել, խնդրել, հայցել. 3. հարցնել,
քննել. 4. պահանջել:

Խնուլ, խցի, խից. գ. խցել, փակել:
Խոնջան, ի, ոյ, ռուճք, մանց. գ. անդրա-
վարտիքի կապ:

Խոռել, եցի. ն. անցք՝ խոռոչ բացել:
Խոլարարու. ա. 1. խոտով ապրող, խո-
տակեր. 2. խոտեղեն:

Խոլարահամբար. գ. անասունների հա-
մար դիզված խոտ, պահած խոտ:

Խոլրել, եցի. ն. 1. արհամարհել, մերժել.
2. անարգել:

Խոլորդել, եցի. ն. 1. ուղուց շեղել, մի
կողմ քաշել՝ ծռել. 2. մոլորեցնել:

Խորան, ի, ագ. գ. 1. վրան. տաղավար.
2. գմբեթավոր դահլիճ, արքունա-
կան ատյան. 3. սենյակ:

Խորանատր, ի, ագ. ա. վրանաբնակ:
Խորգահանդերձ. ա. քույրձ հագած:
Խորիխուլել(իմ), եցայ. չ. ճաքճել (հողի
մասին):

Խուժադուժ, ի, ագ. ա. բարբարոս, վայ-
րենաբարո:

Խուռն, խռան. գ. խրնված՝ կոտակված
բազմություն:

Խսվամբերություն. գ. ճգնողական
կյանք վարելը, ճգնություն:

Խսվանալ, ացայ. չ. 1. կարծրանալ,
ամրանալ. 2. խստությամբ վարվել,
չնեղել. 3. անհնազանդ լինել. 4. հա-
մառել:

Խրախուսել. գ. խրախուսանք, կերու-
խում, մեծ ուրախություն:

Խօլ, ի, ագ. ա. կատաղի, խենթ:

Խօսք, սից, գ. 1. խոսք. 2. գրույց, խո-
սակցություն. 3. լեզու, բարբառ:

Շ

Շախել, եցի. ն. 1. ծախսել, վատնել, մրս-
խել. 2. ոչնչացնել, բնաջնջել, սպա-
նել. 3. վաճառել:

Շաղկոց, ի, ագ. գ. ծաղկանոց, բուրաս-
տան:

Շաղր, դու կամ դեր. գ. 1. ծիծաղ. 2. կա-
տակ, ծաղր: **Շաղր առնել**. ծաղրել,
կատակել:

Շանակել, եցի. ն. խայտառակել, ծաղր
ու ծանակի ենթարկել:

Շանուցանել, մուցի, նո՛ւ. պր. տեղեկաց-
նել, իմաց տալ:

Կ

Կազել, եցի. կամ **Կազել(իմ)**, եցայ. չ.
վիճել, հակառակվել, կռվել:

Կազմ. ա. մ. պատրաստ, զինված:

Կազմել, եցի. ն. 1. պատրաստել. 2. հան-
դերծել. 3. սպառազինել. 4. ստեղծել:

Կալ, կամ, կաս, կայ, կայի, կացի, կա՛ց,
կացե՛ք. չ. 1. կանգնել. 2. սպասել,
մնալ: **Կալ ի վերայ**. 1. հասկանալ.
2. վերակացու լինել: **Կալ յաղօթս**.
աղոթել:

Կալնուլ, կալայ. ն. բռնել, տիրել: **Տես**
նաև **Ունել(իմ)**:

Կահ, ի, ից և ու, ուց. գ. տնային շար-
ժական իրեր, կահկարասի:

Կահոյր, ուրի, ըաց. գ. ջրի աման, սա-
փոր:

Կաղանջան. ն. գ. իշակաբնուկ բույսը:

Կապիճ, ի, ագ. գ. արմտիքներ չափելու
աման:

Կապուր. գ. կողոպուտ, ավար:
Կառանջել կամ **Կառաջել**, եցի. չ. թա-
ռանջել, սաստիկ հառաչել, բարձր
և ցավազին գոչել:

Կառավար, ի, ագ. գ. 1. կառավար. 2.
կառավարող, ղեկավար:

Կառափն, փին, փուճք, փանց. գ. մար-
դու գլուխ, գանգ:

Կասուլ, կասի, կաս՛ն. կալսել:

Կապարած, ի, ից կամ ագ. գ. 1. ա-
վարտվելը, վախճան, վերջ. 2.
ծայր, գլուխ:

Կարարել, եցի. ն. 1. ավարտել, վեր-
ջացնել, գլուխ քերել. 2. սպանել,
նահատակել:

Կար, ոյ, ոց, ովք կամ իք. գ. պարան,
չվան, լար, փոկ:

Կար, ի, իւ կամ ոյ. կարիք, ռից, ռիք. գ.
կարողություն, ուժ:

Կարակնաձև, ի. ա. կամարածն:
Կարակում. ա. գ. 1. ցեխոտ, տղմոտ. 2.
ցեխ, կուտակված տիղմ:

Կարասի, սույ կամ սոյ, սեսա կամ սուլ,
սեսա. գ. 1. կահկարասի, ունեցած-
չունեցածը, գույք. 2. դրամ, ունեց-
վածք, հարստություն:

Կարգել, եցի. ն. 1. կարգավորել, ուղղել,
հաստատել, որոշել. 2. գրել, շա-
րադրել:

Կարդալ, ացի. ն. չ. 1. կանչել, գոչել,
ծայն տալ. 2. հրավիրել. 3. անվա-
նել, անուն դնել. 4. ըմբերցնել:

Կարել, ացի. չ. կարողանալ:

Կարելվեր կամ **Կարելվեր**. ա. մ. սաստիկ
վերջ ստացած, սաստիկ վերջ
հասցնելով:

Կարի. մ. սաստիկ, ուժգին, խիստ, շատ:
Կարևան կամ **Կարաւան**, ի, ագ. գ. ու-
ղև որմերի՝ զինվորների բազմու-
թյուն, խումբ:

Կարօդանալ, ացայ. չ. 1. կարիք զգալ.
2. կարոտել:

Կարօրություն. գ. 1. չքավորություն,
պակասություն. 2. փափագ, տենջ:

Կացուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. 1. կանգ-
նեցնել. 2. դնել, զետեղել. 3. անել,
կատարել, իրագործել. 4. կարգել,
նշանակել:

Կաքառել, եցի. չ. պարել, թռչկոտել:

Կեալ, կէի, կեայր, կեցի, եկեաց, կեա՛ց.
չ. 1. ապրել. 2. կենդանանալ:

Կեանք, կենաց, ճօք. գ. 1. ապրելը. կեն-
դանություն. 2. այս կյանքը, այս աշ-
խարհը. 3. ունեցվածք, ապրուստ:

Կեմ, ոյ. գ. խոտից հյուսած պարան:

Կենցաղասեր, սիրի, ըաց. ա. աշխար-
հիկ կյանք սիրող, կենսասեր:

Կեցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. 1. կենդա-
նացնել. 2. փրկել, ազատել. 3. ա-
ռողջացնել:

Կիզուլ, կիզի, եկեզ, կե՛զ, կիզեալ. ն. 1.
այրել, բորբոքել. 2. հրդեհել, կրակի
մատնել:

Կինճ, կնճի, ճաց. գ. վայրի խոզ, վա-
րագ:

Կնդրուկ, դրկի, կաց. գ. ազնիվ խնկի
տեսակ:

Կնքել, եցի. ն. 1. կնիք դրոշմել, կնիք դնել.
2. ամրացնել, փակել, ծածկել. 3. ար-
ժակ չթողնել. 4. հաստատել, վկայել.
5. ավարտել, վերջացնել. 6. մկրտել:

Կոծել, եցի. ն. ծեծել, բախել, զարկել:
Կոծել(իմ), եցայ. չ. ն. 1. լալ, ողբալ. 2.
ծփալ, ալեկոծվել:

Կողմնակալ, ի, ագ. գ. երկրի մի մասի
կառավարիչ, կուսակալ:

Կողմնապետ, տես **Կողմնակալ**:

Կողր, դեր, դերք, երաց կամ երց. գ.
ճյուղ, ոստ:

Կոյս, կուսի, կուսաց. գ. կողմ:

Կոչել, եցի. Գ. 1. կանչել, հրավիրել, ծայն տալ. 2. անվանել, անուն դնել:
Կորզել, եցի. Գ. 1. քաշել, **հանել**, խլել. 2. ազատել:
Կոփին, գ. կոփելու՝ զարկելու ծայն, բախյուն:
Կոփել, եցի. Գ. 1. բռնացրով զարկել, ապտակել, ծեծել. 2. **վիթթ**, հաղթահարել:
Կոչիկ, շկի, կաց. գ. 1. կոչիկ, ոտնաման. 2. հոգն. ձևով՝ **վարծ**, վարձատրություն:

Կազար, ոյ. գ. մտով բույսը:
Կաղրք, բից. գ. թակարդ, որոզայթ:
Կան. ա. հաշտ, բարեհամբույր, լավ տրամադրված:
Կամակ. ա. մ. 1. լրիվ, ամբողջովին. 2. միշտ, շարունակ:
Կամապիք, տիոց. ա. հասակակից:
Կամարել(իմ), եցայ, բնա՝. հ. 1. համրել, թվել, հաշվել. 2. կարծել, ենթադրել, համարել:
Կամբար, ոյ, ոց կամ աց. գ. 1. շտեմարան. 2. պաշար, մթերք:
Կամօրեն. 1. ա. բոլոր, համայն, բովանդակ. 2. մ. բոլորովին, առհասարակ:
Կայել(իմ), եցայ, ես՝. չ. 1. նայել. 2. դեպի վեր նայել, աչքերը վեր բարձրացնել:
Կանապագ. մ. միշտ, շարունակ, ամեն անգամ:
Կանգուցանել, գուցի, գո՝. պր. հանգըստացնել:
Կանգչել(իմ), գեայ, գի՛ր, գուցեայ. չ. 1. հանգստանալ. 2. իջևանել, մի տեղ դադար առնել. 3. նստել, պառկել. 4. լրանալ, ավարտվել, վերջանալ. 5. վախճանվել, թաղվել:
Կանդերծել, եցի. Գ. պատրաստել, կազմել, հոգալ (ճանապարհ դնելու կամ այլ բանի համար):
Կանդերծել(իմ), եցայ. չ. պատրաստություն տեսնել, պատրաստվել:
Կաշմ, ի, ից. ա. կաղ, խեղ, անդամալույծ:

Կասանել, հասի, հաս՝. չ. 1. հասնել, գալ, ժամանել. 2. վերահասու լինել, հասկանալ, տեղեկանալ, իմանալ. 3. հասունանալ: Ի վերայ **հասանել**. 1. վերահասու լինել, հասկանալ, իմանալ. 2. վրան հարձակվել: Ի չափ **հասանել**. չափահաս դառնալ:
Կասարակ, ի, աց. ն ուց. ա. 1. կես, կես եղած. 2. ընդհանուր, բոլոր. 3. համանման, միօրինակ, հավասար. 4. մ. հավասարապես, միատեղ:
Կասարակաց. ա. մ. 1. ամենքի, բոլորի, ընդհանուրի. 2. հավասար, հավասարապես:
Կասարակել, եցի. Գ. կիսել, կես անել, կես լինել:
Կասարել, եցի. 1. Գ. 1. հաստատել, ամրացնել. 2. սահմանել, կարգել, որոշել. 3. ստեղծել, հորինել:
Կասրկել(իմ), եցայ. չ. լաց լինելուց շընչահեղձ լինել:
Կասրուած, ի. գ. գաղթ, գաղթելու:
Կարկանել, հարի, հար՝. Գ. 1. զարկել, խփել, ծեծել, տանջել. 2. կտրել, կտրել, ջարդել. 3. դիպչել, իրար զարնվել, բախվել. 4. փռել, տարածել, շաղ տալ. 5. վիրավորել, խոցել, խայթել: **Սպասավորություն հարկանել**. սպասարկել, ծառայել:
Կարկանել(իմ), հարայ. չ. 1. մի բանի դիպչել հարել. 2. սիրահարվել:
Կարուլ, հարի, հար՝. Գ. խփել, զարկել:
Կարսրել, եցի. Գ. խորը խրել, մխրճել:
Կացարար, ի, աց. գ. հացագործ, հացթուխ:
Կալ, ու, ուց ն ոյ, աց. գ. 1. թռչուն. 2. հավ. 3. արքաղաղ:
Կալ. գ. պապ, մախահայր:
Կալան, ի, ից. ա. միաբան, համախոհ, կամակից:
Կասանել(իմ), եցայ. չ. 1. համաձայնել, համոզվել, համվանություն տալ. 2. լսել, հնազանդվել. 3. միաբան՝ համախոհ լինել:
Կասասրեալ. մ. հաստատապես, հավաստի կերպով:
Նեղձանել(իմ), **Նեղձնուկ** կամ **Նեղձուկ**,

ծայ, ձեայ կամ ձուցեայ. չ. խեղդվել:
Նեղուկ, հեղի, հեղ՝. Գ. թափել, դատարկել, լցնել:
Նեշտացուցիչ. ա. հաճելի ու դուրիմ դարձնող:
Նեշտութիւն. գ. 1. արտօժեղի **հաճելի ցանկալի լինել**. 2. փափագ, **ցանկություն**:
Նեւի, ոյ. գ. հյուսած պարան, կապ:
Նեյր. նի. 1. ետև ից. 2. հետ, հետ միասին:
Նեյրի նի. ետև ից, հետո:
Նեյրի. 1. ա. ոտքով գնացող, հետևակ. 2. մ. ոտքով, քայլելով:
Ներպանծ, ի, ից. ա. վարսագեղ, տերևազարդ:
Ներձանել կամ **Ներձուկ**, ձի, հե՛րձ. Գ. 1. ճեղքել, պատռել. 2. պառակտել:
Ներձուած, ոյ, ոց. գ. 1. երկպառակություն, տարածայնություն, ամմիաբանություն. 2. հերետիկոսություն, հակառակ դավանություն, աղանդ:
Նեն, հինի, ից. գ. ավազակ. ասպատակ, չապատակություն:
Չի՛մ, տե՛ս **Չի՛**:
Չինատրց. ա. 1. ծեր, ծերացած. 2. նախկին:
Չիթ, ոյ, ոց կամ ի, ից. գ. նյութ, տարր՝ խոնավ կամ չոր. խոնավություն:
Չիտ, ի, ից. գ. հյուղակ, խրճիթ:
Չիտ, **Չիտ**, **Չիտ**, էի, ից, իք կամ հիւղեայ, եաց. գ. 1. նյութ, տարր, հյուղե. 2. արեգակ:
Չիպարեան. գ. հյուպատոսներ, իշխաններ:
Չնարել, եցի. Գ. **Չնարել(իմ)**, եցայ. հ. 1. հնար գտնել, ճար անել. 2. ջանալ, աշխատել. 3. գյուտ անել, վարպետություն բանեցնել. 4. կարողանալ:
Չնձան, ի, աց. գ. այգու մ շինված ավազան՝ խաղող տրորելու համար:
Չոգաբարձու, ի, աց. գ. ա. հոգ խնամք տանող, վերակացու, առաջնորդ:
Չոմանի, նույ, նեաց. ա. գ. ուրիշի կնոջ սիրող, սիրելիան:
Չոփ, գ. հին հայոց տոմարի երկրորդ ամիսը:
Չոսել, եցի. Գ. 1. թափել, հոսեցնել. 2. ցած գցել, նետել:

Չութարան, ի, աց. գ. բուրաստան, ծաղկանոց:
Չուպ, հայր կամ հայի. ից. ա. 1. մոտիկ. 2. կցորդ, հաղորդակից, նման. 3. նիս. մատ, մերձ. 4. մ. շուտով:
Չուպ ընդ եռույթ, **Չուպ առ հուպ**. 1. շատ շուտով, ամմիջապես. 2. մոտ առ մոտ, կից:
Չուսիկ, **Չուսիկ յեղոյն**, **Չուսիկ յեղոյ**. ա. մ. ամենավերջի, ամենից վերջում, բոլորից հետո:
Չրածարել, եցի. չ. հեռանալ մի տեղից, հրածելու տալ, բաժանվել, մեկնել:
Չրար, ի, ից. գ. վառած կրակ:
Չրեշտակ, ի, աց. գ. 1. հրեշտակ. 2. պատգամավոր, սուրհանդակ, լրաբեր. 3. մարգարե:
Չրեշտակագնացություն. գ. պատգամավոր գնալը, պատվիրակություն:
Չրոսակ, ի, աց. գ. ասպատակելու համար հարձակվող զորք:

Չայն ածել՝ առնել՝ առնուկ՝ արկանել՝ արձակել՝ բառնալ՝ տալ. ծայն հանել, կանչել, խոսել:
Չայնարկու, ուի, ուաց. ա. գ. 1. ծայն հանող, կանչող. 2. լակկան, լացի ու ողբի ծայնեյ արձակող, մեռելի վրա լացով՝ սգացող (կին կամ տղամարդ). ողբասաց, ողբարկու:
Չեղուն, ուան, անց. գ. 1. առաստաղ, առիթ, օճորթ. 2. ծածկ, տանիք, կտուր. 3. վերնատուն, դստիկոն, հարկաբաժին, հարկ:
Չեռագործ, ի, աց. ա. ձեռքով շինած՝ ստեղծած, ձեռակերտ. գ. 1. ձեռքի գործ՝ աշխատանք. 2. կուռքի արձան, կուռք:
Չեռն, ոին, ձեռք, ուաց. գ. 1. ձեռք. 2. միջոց, գործիք. 3. ուծ, կարողություն, գործություն, իշխանություն. 4. հովա- մավորություն, պաշտպանություն, օգնություն: Ի ձեռն. նիս. ձեռքով, միջոցով, միջնորդությամբ: **Չեռն արկանել**. 1. ձեռք զարկել, ձեռնար-

կել, սկսել. 2. ձեռք բարձրացնել մեկի վրա՝ սպանելու կամ ծեծելու մտադրությամբ. 3. բռնել: **Չեռն դնել.** ձեռնադրել: **Չեռն ի գործ առնել** կամ արկանել. ձեռք զարկել, ձեռնարկել, սկսել: **Չեռն փայ.** օգնությամբ ձեռք մեկնել, ծգնել:

Չինախաղաղ կամ **Չինախաղաղա.** Կ. հալված ձյունով առատացած հորդացած (գետ):

Չինասոյգ. Կ. ձյան տակ ծածկված, ձյունով լցված, ձյան ջրով առատացած (գետ):

Չմերային, յնոյ. **Չմերայնի,** նոյ. **Չմերանի,** նոյ կամ նոյ. Գ. ձմեռ, ձմեռային ժամանակ կամ եղանակ: **Չմերայնի,** ձմերանի, ի ձմերայնի. մ. ձմեռը, ձմռանը, ձմռան ժամանակ:

Չմերոց, ի, աց. Գ. ձմեռը մնալու՝ անց կացնելու տեղ, ձմեռանոց:

Չորձ, ոյ, ոց. Գ. 1. շոր, գգեստ, վերնահագուստ. 2. քորձ:

Ղ

Ղակիշ, կշի կամ կիշի, շաց. Գ. գորք, բանակ:

Ղողել, եցի. չ. քարքմվել, պահվել, ծածկվել, պահ մտնել, քար կենալ:

Ղողել(ՅԼԼ), եցայ. չ. քարքմվել, պահվել, ծածկվել, պահ մտնել, քար կենալ:

Ղողել(ՅԼԼ), եցայ. չ. լողալ:

Ղողեցուցանել, ցուցի, ցո՝. Կ. քարքցուցնել, պահել, ծածկել:

Ճ

Ճակալ յօրինել՝ յարդարել, գորք դասավորել, ճակատ կազմել պատերազմելու համար:

Ճապաղել, եցի. Գ. շաղ տալ, փռել:

Ճառագրել, եցի. Գ. 1. նկարագրել, պատմել. 2. գրի առնել, շարադրել, արձանագրել:

Ճարակել, եցի. **Ճարակել(իմ),** եցայ. Գ. հ. 1. կերակրել, սնել. 2. արածել:

Ճնճներ, ոյ կամ ի, իւ, աց. Գ. 1. եփվող

կամ խորովվող մսի գոլորչի՝ հոտ. 2. գոհի հոտ և ծուխ:

Մ

Մախաղ, ի, ից. Գ. տուպրակ, պարկ: **Մածանել(իմ),** ծայ. **Մածնուլ,** ծայ. չ. 1. կաշի. 2. քանձրանալ, պղծանալ, մակարդվել:

Մայր, ի, իու, իւք. Գ. մայրի կամ եղև իմ ծառը:

Մայրատր, ի, աց. Գ. 1. մայրի ծանրի անտառ. 2. ընդհանրապես՝ անտառ:

Մայրի, բույ կամ բույ, բեաց կամ բաց. Գ. 1. անտառ. 2. զազանների որջ:

Մանուկ, նկան, կունք, կանց. Գ. 1. երեխա. 2. զինվոր, կտրիճ բաշ զինվոր. 3. Կ. փոքր, մանր, մատղաշ. 4. մանկական:

Մանրաբոր. Գ. քոթաբեր, սուրհանդակ:

Մանրագոր. Գ. մորմազգիների ընտանիքին պատկանող թունավոր բույս:

Մաշկատարզան, ի, աց. Գ. կաշվով պատած վրան պարսից թագավորների կանանցի համար:

Մափեան գունդ. պարսից ընտիր հեծելազորի գունդ:

Մափուցանել, տուցի, տո՝. Կ. 1. մոտեցնել. 2. տալ, մատուցել, նվիրել:

Մափչել(իմ), տեայ, տի՝. չ. 1. մոտենալ, մոտ գնալ. 2. դիպչել, շոշափել:

Մարախ, ոյ, ով, ոց, ովք, և աւ, օք, Գ. մորելի:

Մարդպետ, ի, աց. Գ. ներքինապետ:

Մարդպետութիւն. Գ. մարդպետի աստիճանը՝ պաշտոնը:

Մարդիկ. Գ. կովող զինվոր, մարտիկ:

Մարթել, բացի. չ. կարողանալ:

Մարթ է, Մարթի. եք. կարելի է, հնարավոր է, արժան է:

Մարի, բույ. բեաց. Գ. եգ թռչուն:

Մեծամուր. Կ. շատ անուր. լավ անբացրած:

Մեծապուն, տան, տնոյ, տնի, տանց. Կ. հարուստ:

Մեկնել, եցի. Գ. 1. զատել, բաժանել. 2. տարածել, երկարացնել (ձեռքը). 3.

պարզել, մեկնել, հասկացնել. 4. քարզմանել:

Մեկնոց, ի, աց. Գ. վերարկու, քիկնոց:

Մեռան, հեցի, ից կամ աց. Գ. 1. կոտորում, հեքամոսական տաճար. 2. գոհարան, գոհասեղան. 3. կուռք, արձան:

Մեղանչել, մեղայ, մեղուցեալ. չ. 1. մեղք՝ չարիք՝ հանցանք գործել, սխալվել. 2. վնասել:

Մեղի, ի, ից. Կ. 1. մեղմ, թույլ, փափուկ. 2. կամագուրկ, թուլամորթ:

Մեղկանալ, ացայ. չ. թուլանալ, փափկել, թուլամորթ դառնալ:

Մեղկել, եցի. Գ. թուլացնել, մեղմացնել:

Մեղասան, ի, ից. Թ. տասանել:

Մերձել, եցի. Գ. 1. հեռացնել, վռնդել, զրկել. 2. ժխտել, հեքքել:

Մերկափիլ. Կ. ստիճքները մերկացրած, կուրծքը բաց:

Մերկել, կացի, կաց կամ կեաց, կեա՝. Գ. 1. հանել, մերկացնել. 2. չ. մերկանալ, հանվել:

Մերենատրութիւն. Գ. 1. հնարք, վարպետություն. 2. խաբեություն:

Մեջ, ոյ, ով, ի միջի, մեջք, միջոց, ովք կամ աց, օք. Գ. 1. մեջտեղը. 2. մեջք (մարդու և կենդանու), գոտկատեղ. 3. Կ. միջին, կես: **Մեջգիշերայ.** կեսգիշեր:

Մթար, ի, աց. Կ. 1. մութ, աղոտ. 2. ճպուռ, աչքի կեղտ:

Միահաղոյն. մ. 1. միանգամից, մեկից. 2. միահանուտ, խմբովին. 3. անընդհատ, շարունակ. 4. իսկույն, անմիջապես:

Միամիլ, մտի, տաց. Կ. 1. անմեղ, անխաղախ. 2. հավատարիմ, մտերիմ. 3. հաստատ հույսով:

Միանգամայն. մ. 1. միանգամից, մեկից. 2. միաժամանակ. 3. միատեղ. 4. մի անգամ:

Միաշաբաթի, քոյ կամ թուջ. Գ. կիրակի:

Մինչ զի. 2. այնպես որ, այնքան որ, որ:

Մինչև, մ. դեռ չ... քանի դեռ չ... մինչև որ:

Միջոց, ի, աց. Գ. 1. մեջտեղը, մեջք. 2. միջոց (ժամանակի վերաբերյալ). 3. տարածություն:

Միջօրեայ, րէի, ից. **Միջօրե.** Կ. 1. կեսօրվա, կեսօրի. 2. հարավային. 3. Գ. կեսօր. 4. հարավ:

Միլ, մտի, մտաւ, միլք, մտաց, մտօք. Գ. 1. միլք, խելք, բանականություն. 2. իմաստ: **Չմիլաւ ածել.** մտածել, խորհել: **Ի միլ արևույ.** հասկանալ, իմանալ, ըմբռնել: **Ի միլի դնել.** մտքում դնել, մտադրվել:

Մյտել, եցի. Գ. 1. խորել, ներս մտցնել. 2. ձեռնարկել, ձեռք զարկել:

Մկանունք, նանց կամ **Մկանք,** նաց. Գ. 1. քիկուրք, մեջք. 2. ալիքներ:

Մնչիւն. Գ. մեղմ հեծեծանք:

Մոգ, ու, ուց կամ ի, աց. Գ. 1. գրադաշտական կրոնի հոգևոր պաշտոնյա, քուրմ. 2. կախարդ. աստղագուշակ:

Մոլախիւն, խնդի, իւ. Գ. հովանոցավորների ընտանիքին պատկանող թունավոր բույս:

Մոլար, ի, աց. կամ ից. Կ. 1. մուրթեցնող, խաբեբա. 2. մուրթված. 3. քյուր, սխալ, ծուռ:

Մոլել(իմ), եցայ. չ. ցնդել, խելքը թոցնել, խենթանալ:

Մոյգ կամ **Մոյկ,** մուկի, կաց. Գ. կոշիկ, ոտնաման, հողաթափ:

Մորենի, նոյ. Գ. վարդազգիների ընտանիքին պատկանող փշոտ թուփ, մորմենի:

Մուծանել, մուծի, մո՛յծ. Կ. մտցնել:

Մուրաբարան. Գ. մրտենիների անտառ:

Մուրդիլ. Կ. մ. 1. հոժարակամ. 2. սիրով, հոժարությամբ:

Մրատր, ի, աց. Կ. 1. միլք ունեցող, մտածող. 2. բանական, իմացական:

Մրցել(իմ), եցայ. չ. 1. ծեծկվել, բռունցքով հարվածել. 2. քաջաբար կովել, մարտնչել, պատերազմել:

Մօր, ի, ից կամ աց. Գ. տիրմ, ցեխ, ճահճոտ տեղ:

Յ

Յագել, եցի. Գ. 1. զոհել, զոհաբերել. 2. հոշոտել:

Յաղագս. նս. 1. համար. 2. մասին, վերաբերյալ:

Յաղթահարել, եցի. 6. 1. հաղթել, պարտության մատնել. 2. ընկճել, նվաճել. 3. իշխել, տիրել:
Յանախել, եցի. 6. շատացնել, ավելացնել. չ. շատանալ, ավելանալ, բազմանալ:
Յանել, եցի. 6. Յաննալ, եցայ, չ. ուշացնել, ուշանալ:
Յայր, ի, ից. 1. ա. հայտնի. 2. մ. հայտնապես, հայտնի կերպով: **Յայր է**, հայտնի է, պերզ է:
Յանգերս. մ. չիմանալով:
Յանդիման առնել կամ **կացուցանել**. 1. ներկայացնել, ցույց տալ. 2. ապացուցել. 3. հանդիմանել, խրատել:
Յանդիման լինել (իմ) կամ **կալ**. ներկայանալ, առջև ը կանգնել:
Յանցանել, ցեայ, ցի՛ր, ցուցեալ. չ. հանցանք գործել, մեղանշել, մեղք գործել:
Յաշր, ի, ից. 4. գոհ, մատաղ, զոհաբերություն:
Յառաջնմէ, Յառաջնում. մ. սկզբից, առաջուց, սկզբում:
Յառնել, յարեայ, արի՛, յարուցեալ, չ. 1. վեր կենալ, ոտքի կանգնել, բարձրանալ. կենդանանալ, հարություն առնել. 2. քնից արթնանալ:
Յարակել, եցի. 6. 1. քանդել մինչև հատակը, գետնին հավասարեցնել. 2. սալահատակել, հարթել:
Յարանել, յատի, յատ. կամ **Յարել**, եցի. 6. էտել, ավելորդ ճյուղերը կտրել:
Յարդարել, եցի. 6. 1. զարդարել. 2. կարգավորել, կոկել, շտկել. 3. պատրաստել, հորինել:
Յանելույ, լի, լել. 6. ավելացնել, շատացնել. չ. ավելանալ:
Յեղակարծ, Յեղակարծում. մ. հանկարծ, անսպասելի կերպով:
Յեղեղել, եցի. 6. փոխել, վերածել, դարձնել մի բանի:
Յեղույ, դի, յե՛ղ. 6. 1. փոխել, փոփոխել, շրջել, դարձնել. 2. թարգմանել:
Յենույ, եցայ, ցի՛ր. չ. հենվել, կոթնել, փկնել:
Յեպ. նխ. մ. հետո:
Յերս. մ. ետ, դեպի ետ, ետև ից:

Յերկուանալ, ացայ. չ. կասկածել, տարակուսել, երկմտել:
Յո՞. մ. ո՞ր, դեպի ո՞ր:
Յոլով, ի, ից. ա. շատ, բազում, բազմաթիվ:
Յայժ. մ. ա. խիստ, սաստիկ, սաստկապես. շատ, մեծ:
Յորժամ. մ. երբ:
Յորսայս, Յորսայսեալ. մ. երեսն ի վեր մեջքի վրա պառկած:
Յուզել, եցի. 6. 1. փնտրել, որոնել, պրպտել, խուզարկել. 2. տակնուվրա անել, խառնել, շարժել. 3. գրգռել:
Յուլանալ, ացայ. չ. 1. ծուլանալ, թուլանալ, դանդաղել. 2. անհոգ ու անփույթ լինել:
Յուղարկել, եցի. 6. 1. ճանապարհ դնել, ուղարկել. 2. հուղարկավորել:
Յո՛ւջ. 4. զգուշացի՛ր, զգուշ եղի՛ր. հիշի՛ր:
Յուռուք, ոքի, մանավանդ՝ **Յուռուքը**, ոքից կամ ոց. 4. 1. կախարչություն, հմայություն. 2. թախաման, համայի:
Յոդել, եցի. 6. զոդել, կապկպել, կցել, հարմարեցնել:
Յոշել, եցի. 6. հոշտել, բզկտել, պատապատառ անել, մաս-մաս կտրտել:
Յօրինել, եցի. 6. 1. ստեղծել, շինել, կառուցել. 2. շտկել, կարգավորել, հարմարեցնել. 3. շարադրել:
Յօրինուած, ոյ, ոց, կամ ի, աց. 4. 1. շենք, շինվածք. 2. զարդ:

Ն

Նա. 2. մանավանդ թե, նույնիսկ, այլ, իսկ: **Նա աւանիկ**. 1. ահա, ահավասիկ. 2. բայց, այժմ, իսկ: **Նա գի**, մանավանդ որ:
Նախանձ, ու, ոց. 4. 1. նախանձ. 2. վրեժ, վրեժխնդրություն. 3. եռանդ:
Նախանձ արկանել. նախանձը շարժել՝ զրգռել:
Նախանձուկս արկանել. նախանձը շարժել:
Նախճիրք. 4. սաստիկ կոտորած, մեծ վնաս, չարիք:

Նաշիճ, շոյ կամ հոյ. 4. ընտիր՝ ճերմակ ալյուր:
Նարօպ, ու, ոց կամ ի, աց. 4. գույնը-գույն թելերից հյուսված հաստ թել՝ կտոր, հյուսվածք:
Նասասարք, ի, աց. 4. հին հայկական տոմարի առաջին ամիսը, որով սկսվում էր նոր տարին:
Նեճն, ոին, ոինք. 4. 1. եակաքրիստոս, սուտ մեխա. 2. փխբ. չարագործ մարդ. 3. ա. չար, դաժան:
Ներկուած, ոյ, ոց. 4. 1. ներկվածք. ներկ. 2. քիճ, արատ:
Ներքինի, նույ, նեաց, ա. 4. 1. ամորձատված տղամարդ. 2. պալատական պաշտոնյա (մանավանդ՝ ամորձատված)՝ արքունի կանանցում:
Նիշ 4. կետ, նշան: **Նյս նիշ**. այս նշանը կրող, այսինչ:
Նկանակ, ի, աց. 4. հացի բլիթ:
Նհանգ, ի, աց. 4. գետածի, ջրային առասպելական գազան:
Նշան, ի, աց. 4. 1. նշան. 2. հրաշք. 3. դրոշ. 4. դրոշմ:
Նշանագիր, գրոյ կամ ի, աց. 4. տառ, գիր, այբուբեն:
Նշանակաւ. ա. նշաններով՝ զարդերով հյուսած՝ զարդարած:
Նշտակ, ի, աց. 4. նպատակակետ. 2. նախատիք. 3. խայտառակություն:
Նշկահել, եցի. 6. 1. արհամարհել, անարգել. 2. ապստամբել:
Նշոյ, ուլի, ից կամ աց. 4. ճառագայթ, շող, ցույք:
Նոխազ, ի, աց. 4. արու այծ, քոշ:
Նողկացուցանել, ցուցի, ցո՛. պք. զըզվեցնել, փսխել տալ:
Նու, նուտյ, ով կամ աւ, նուք, նուոց կամ նուանք, անց. 4. հարս:
Նուգ, ի, աց. 4. 1. գավաթ. 2. գինի խմել:
Նուգ, ի. 4. մ. 1. ժամանակ. 2. անգամ:
Նու մի նուազ. 1. մի անգամ. 2. այժմ:
Նուանել, եցի. 6. 1. տիրել, իրեն ենթարկել. 2. լռեցնել:

Նուիրակ, ի, աց. 4. 1. հասարակ զինվոր՝ հրամանակատար. 2. պալատական սպասավոր, հասարակ պաշտոնյա:
Նրան, ի, աց. 4. սուսեր, դաշույն, թուր:

Շ

Շարաթամուր, մտի, ից. 4. 1. շարքավա արարողություններն սկսելը. 2. ուրբաք երեկո, երբ սկսվում էր հերթական շարաթը:
Շահապետ, ի, աց. 4. որոշ վայրեր պահպանող ոգի:
Շահապետել (իմ), եցայ. չ. առաջ վազել, գրոհել, հարձակվել:
Շաղաշուր. ա. ցոփ, ստոր, անմիտ:
Շամք, ի, ից. 4. եղեգ, եղեգնուտ:
Շամբշուփսն կամ Շամբուփսն. 4. մտի ցանկություն, կրքոտություն:
Շեշր. մ. շեշտակի:
Շիկափոկ. ա. ծիրանագույն երկար կաշուց պատրաստած:
Շինած, տե՛ս **Շինուած**:
Շինուած, ոյ, ոց. 4. շենք. շինվածք, շինություն:
Շինութիւն. 4. 1. շինելը, շինվելը. 2. բարեկարգություն, շեն լինելը. 3. խաղաղություն, հաջողություն:
Շիջանել (իմ), շիջայ. չ. հանգչել, մարել:
Շնորի, ի, իւ կամ աւ, աց. օք. 4. 1. պարզն. 2. ծիրք, շնորիք. 3. բարիք, ողորմածություն. 4. շնորհակալություն: **Շնորիս առնել**, շնորհել, ներել: **Շնորի ունել**, շնորհակալություն հայտնել, հաճելի՛ սիրելի լինել: **Շնորիս գրանել**. հաճելի՛ սիրելի լինել:
Շոգի, գոյ, գեաց. 4. 1. գոլորշի. 2. շունչ:
Շուրջանակի. մ. շորս կողմից, ամեն կողմից:
Շրապ, ի, աւ կամ իւ, լ ոյ, ով. 4. խուճապ, տագնապ: **Շրապ փազնապի**, տե՛ս **Շրապ**:
Շրջել, եցի. 6. շուտ տալ, փոխել:
Շփոթել, եցի. 6. 1. հուզել, վրդովել, իրարանցում գցել. 2. խառնակել:

Ո. դ. ով:

Ոգի, ոգուվ, ւոց կամ եաց. գ. 1. շունչ, հոգի, մարդ. 2. չար ոգի, դև. 3. կյանք, սիրտ. 4. քամու փչելը:

Ողև, ողին, դամբ, դունք, դանց. գ. 1. քիկունք, մեջք, կոնակ. 2. ողնաշար:

Ողորմ, ոյ, ով. 1. գ. գութ, ողորմություն, ցավակցություն. 2. ա. ողորմելի, խղճակի, խեղճ. 3. մ. ողորմագին, խղճակի կերպով:

Ողորմել(իմ), եցայ. եա՛ց կամ եա՛. չ. խղճակ, գթակ, ողորմություն անել:

Ողոք, ոյ, ով. գ. 1. աղաչանք, թախանձանք. 2. շողորոթություն:

Ողջամբ. մ. ողջ և առողջ:

Ողջոյն. ա. 1. ողջ, ամբողջ, բովանդակ. 2. մ. ամբողջապես, բոլորովին:

Ոսկիկմբեայ, Ոսկիկմբե. ա. որի միջին ուռուցիկ մասը ոսկուց է (վահանի մասին):

Ոսկո, ոյ, ոց. գ. 1. ճյուղ. 2. բլուր, մի փոքր բարձր տեղ:

Ոսկանիկ, նկի, նկաց. ա. արքայական տոհմից սերված, ազնվական, թագավորական:

Ոսկիկան, ի, ա. գ. վերակացու, գլխավոր իշխան, կուսակալ:

Ոսկել(իմ), ոստեայ, տուցեայ. չ. ցատկել, թռչել:

Ոսրև, ոսիհ, ոտամբ, ոտք, ոսից. գ. 1. ոտք. 2. նմանությամբ՝ լեռան ստորոտ: Յուրև կալ. ոտքի ելնել, կանգնել, վեր կենալ:

Որեար, որերոյ կամ եարոյ, ով, ո. րեարք. գ. մարդկանց խումբ, որոշ խումբ մարդիկ: Անագ որեար. ազնվականներ, ազնվականների խումբ:

Որթ¹, ոյ, ոց. գ. 1. խաղողի տունկ. 2. որթի ճյուղերից հյուսած կողով:

Որթ², ու, ուց. գ. երթք, մոզի:

Որձաքար, ի, աց. գ. կարծր քար, ապարած:

Որմն, ման, մունք, մանց. գ. հացագզիների ընտանիքին պատկանող մոլայտոտ:

Որոշել, եցի. ն. 1. սահմանել, կարգել. 2. գանազանել, ընտրել, ջոկել. 3. գատել, բաժանել. 4. որոշել:

Որոջ, ի, աց. կամ ից. գ. գառ, գառնուկ: Ուլն, լան, լունք, լանց. գ. վիզ, պարանոց: Ուխար, ի, ից. գ. 1. խոսք տալը, խոստում, երդում. 2. դաշինք, պայման. 3. սաստիկ բաղձանք, աղոթք. 4. միաբանություն. 5. վանք, ուխտատեղ:

Ուղեշ կամ Ուղեշ, ի, աց, օք կամ ից, իք. գ. ճյուղ, ընձյուղ:

Ունել(իմ), կալալ, կալ կամ կա՛. հ. 1. ունենալ, կա. 2. առնել, տիրել, տեր լինել. 3. բռնել, պահել. 4. վերցնել, տանել. 5. համարել. 6. վերաբերություն՝ առնչություն ունենալ. 7. կարողանալ:

Ունկն, կան, հոզն. ականջք, ջաց. գ. ականջ:

Ունջ, ընջոյ, ջոց կամ ջաց. գ. 1. անկյուն, քունջ, ծայր. 2. գետին, հատակ, տակ:

Ուշ, ոյ, ով, ովք և ի, իւ. գ. 1. հիշողություն, միտք, խելք. 2. ուշադրություն, գզուշություն: Ուշ առնել՝ առնուլ՝ դնել՝ ունել՝ կալ. լավ նայել, ուշադիր լինել, ջանալ, զգուշանալ: Յուշ լինել՝ ումեք, միտքը գալ, հիշել:

Ուտուկ, Ուտել(իմ), ոեայ. չ. 1. ուշել. 2. փխք. հպարտանալ, գոռոզանալ:

Ուտումակից, կցի, ցաց. ա. գ. 1. միսին սովորած, դասընկեր. 2. մեկ տեղ սովորեցնող. 3. կրոնակից, դավանակից:

Ուտումն, սման, սմունք, մանց. գ. 1. ուտում, գիտություն. 2. կրոն, աղանդ: Ուտվեմն. մ. մի տեղից, ինչ-որ տեղից:

Ուտվեք, տն՝ Ուտվեմն: Ուտվեք ուտվեք. զանազան կողմերից, այս ու այն կողմից:

Ուտվի. 1. գ. որտեղից, որտեղից որ. 2. շ. ուտի, ուրեմն:

Ուտար, տեր, երաց. գ. արու գավակ, տղա:

Ուրասար. գ. ուրանալը: Յուրասար լինել՝ կալ. ուրանալ:

Ուրեք. 1. մ. մի տեղ, որևէ տեղ. 2. դ. ինչ-

որ, որևէ: Ուրեք ուրեք. մ. 1. տեղ-տեղ. 2. երբեմն-երբեմն: Է ուրեք. լինում է տեղ որ... պատահում է որ...: Ուրոյն. 1. մ. մի կողմ, առանձին, հեռու. 2. նի. գատ, առանց. 3. ա. հատուկ, մասնավոր, առանձին, ուրույն:

Ուր ուրեք, մ. 1. ուր որ լինի. 2. երբ որ լինի:

Չ

Չարապուկ. ա. մ. 1. չարաչար լկկված՝ խոշտանգված՝ ծեծկված. 2. չարաչար լկկող, խոշտանգիչ:

Չարախարավար. ա. դաժան, դժնդակ, անտանելի, խիստ վատ:

Չարաշուք. ա. 1. խղճակի, ողորմելի. 2. վատթար, դժնդակ. 3. չարաբարո, անօրին:

Չարախարավար. 1. ա. տն՝ Չարախարավար. 2. մ. չարաչար, չարաչար կերպով:

Չարակն, կան, կունք, կանց. ա. չար աչք ունեցող, նախանձուտ:

Չարամահ առնել՝ լինել(իմ). չարաչար կերպով սպանել՝ սպանվել:

Չափատր, ի, աց. ա. 1. սովորական, հասարակ. 2. նվաստ, խոնարհ. 3. պարկեշտ, համեստ, չափավոր:

Չգոյ, ի, ից. ա. գ. չեղած, գոյություն չունեցող: Ան ի չգոյէ. չլինելուց:

Չերեք, րիցու. գ. անբարձր՝ սուտ քահանա:

Չե, Չե ես. մ. դեռ չ..., դեռ չեղած:

Չերն. նա որ չկար, չեղածը:

Չիք. չկա:

Չորեքտասան, ի, ից. ք. տասնչորս: Չու, չուոյ, ոց. գ. գնալը, տեղից տեղ շարժվելը, չվելը, ճանապարհվելը, գաղթելը: Չու առնել, Ի ցու առնելու(իմ). ճանապարհվել, տեղափոխվել, գաղթել:

Չուտ. ա. քշվառ, խեղճ, ողորմելի:

Պակասել, եցի, Պակասել(իմ), եցայ, չ. 1. պակասել, նվազել. 2. տկարանալ, թուլանալ, մարել:

Պակշտություն. գ. անառակություն, վավաշտություն:

Պակուցանել, կուցի, կո՛. սք. խիստ վախեցնել, ահաբեկել, սարսափեցնել:

Պանանց կամ Պանանց, ի, աց. գ. պատի շարվածքի մեջ դրված փայտ կամ այլ իր՝ շարվածքի ամրության համար:

Պան արկանել, Պան ունել(իմ). պահպանել, պահել:

Պանող, ի, աց. ա. ծան պանող, քիչ ուտող, ծուծկալ:

Պանպանակ, ի, աց. գ. մարմինը արտաքին հարվածից պաշտպանող զրահներ:

Պանք, հոց. գ. պաս, ծոն:

Պանունել, եցի. ն. 1. գարդարել, գեղեցկացնել, պհնել. 2. գնտել, օծել:

Պայ, ի, ից. գ. առասպելական մտացածին կենդանի՝ մարդուց սերված:

Պայագավություն. գ. հաջողություն իշխանության կամ սերնդի:

Պաշտոն, տաման, մունք, մանց. գ. 1. պաշտելը, պաշտամունք, երկրպագություն. ժամերգություն, պատարագ, արոթք. 2. ծառայություն. 3. հեթանոսական աստվածներ (չաստվածներ). 4. մարդահանություն, հանդիսական քան:

Պաշտոն աննուկ. պաշտել:

Պաշտոնեայ, նէի, ից. գ. պաշտող, սպասավոր, ծառա:

Պասքել(իմ), եցայ. չ. աստիկ ծարավել, նմանությամբ՝ տենչալ, փափագել:

Պատ առնուկ. շուրջը պատել, մեջ առնել, շրջապատել:

Պատախանի առնել. պատասխանել, պատասխան տալ:

Պատարագ, ի, աց. գ. 1. գոն, 2. նվեր, ընծա. 3. կաշառք:

Պատրեմազեն, զինի, նաց. ա. զրահավոր:

Պատրեմազենազուլու. գ. պատերազմի գլխավորը, հրամանատար:

Պատրեմադարան. ի. գ. նետերի աման, կաարճ:

Պարմունան, ի, աց. գ. երկար զարդարուն զգեստ. 2. ընդհանրապես՝ զգեստ:

Պարուհասել, եցի. ն. 1. պատծել, տանջել, չարչարել. 2. սաստիկ հանդիմանել, անարգել:

Պարպրել, եցի. ն. խարել, խնջրից հանել:

Պարարակ, ի, աց. ա. պարարտ, բտած, գեր:

Պարբել, եցի. ն. հաղթել, պարտության մատնել:

Պարբել (իմ. պակասավոր բայ). 1. պարտական լինել, պարտավոր լինել. 2. պարտք ունենալ. 3. պետք է որ:

Պարբ է. եր. պետք է:

Պերք. գ. հարկավորություն, պետք եղած բանը, պիտույք: **Պերք յանձին ունել** (իմ). հոգալ: **Ի պերս**. համար:

Պիպոյ է. եր. պետք է, պատշաճ է:

Պնդաղեսպան, ի, աց. գ. արագընթաց սուրհանդակ, պատգամատար:

Պնդել, եցի. ն. 1. պնդացնել, ամրացնել. 2. կապկպել:

Պնդել (ՅԼԼ), եցայ. չ. 1. համառել. 2. վազել:

Պուղել, եցի. ն. վանել, ցրել, քշել:

Պակասել. ա. իր ամուսնում՝ պակսիկ հավատարիմ:

Ջ

Ջամբել, եցի. ն. 1. մանր պատառնելով՝ փոքրիկ կտորներով կերակուր սնունդ տալ. 2. սնել, կերակրել, խնեցնել. կաթով սնուցանել. 3. մատակարարել:

Ջայլել, եցի, **Ջայլել** (իմ), եցայ. չ. խմբովին ողբալ՝ լաց լինել՝ լաց ու կոծ անել մեռելի վրա:

Ջան, ի, ից. ն. ոյ, ու, ուց. գ. ճիգ, ջանք, աշխատանք:

Ջեռնուլ, ջեռայ, ռեալ կամ ռուցեալ. չ. 1. տաքանալ, ջերմանալ. 2. բորբոքվել, կրակ կտրել. 3. թուխ սնուտել (թոչունի մասին):

Ջեր, ոյ, ոց կամ ի, ից. գ. 1. տաքություն, ջերմություն, տապ, տոթ. 2. տաք բարեխառն եղանակ, ջինջ՝ ա-

նանյ երկինք. 3. ա. տաք, շոգ, ջերմ, բարեխառն:

Ջերմուկ, մուկ, մկաց. գ. գետնից բխող տաք ջրի աղբյուր. տաք լողաբաններ:

Ջերուր. ա. տաք, ջերմ, բարեխառն:

Ջիւ, ջիւ, ջլաց. կամ **Ջիւ**. գ. 1. ջիւ. 2. (ջիւերից՝ մանրաթելերից պարաստած) ձգտան, թոկ, լար. 3. փխր. ուժ. գորություն:

Ջրել, եցի. ն. 1. ջնջել, ավերել, ոչնչացնել, եղծանել. 2. դրժել, խախտել. 3. հերքել. 4. ջուր տալ, ջրել, ռոզել:

Ջրբափել, եցի. չ. մեծանալ, չափահաս դառնալ, արբունքի հասնել:

Ը

Ընգն, ի, ից. կամ մուք, մանց. գ. 1. մարտի՝ կռիվ պատրաստվող զորքի ճակատ. 2. ճակատամարտ, կռիվ:

Ըռնիկ, ճիկ, աւ կամ ով, կաց. գ. ամեն օրվա ուտելիքի պաշար, օրվա պարեն, օրապահիկ, թռչակ:

Ս

Սակ, ի, աւ կամ ով, ից. գ. 1. սահմանված կարգ, պայման, չափ, թիվ. 2. օրենք, դաշինք. 3. սահմանված տուրք, հարկ: **Սակ արկանել**. սակարկել, զին նշանակել:

Սակաւ, ու, ուց. ա. քիչ, չափավոր, մի քիչ, պակաս: **Սակաւ ինչ առ սակաւ մի**. մի քիչ, մի փոքր: **Սակաւ սակաւ**, առ սակաւ սակաւ, քիչ-քիչ: **Սակաւատր**, ի, աց. ա. 1. թվով քիչ. 2. քիչ բան ունեցող, չքավոր:

Սակոք, կրի, րաւ, կրաց, կրօք. գ. կացնի ձև ունեցող պատերազմական զենք:

Սակս, ի սակս. նիս. պատճառով, համար: **Յոր սակս**. ինչ պատճառով, ինչ բանի համար:

Սակր, կեր, կերք կամ կրով. տես **Սակրք**: **Սան**, ու, ուց. գ. 1. սան, ձեռքի տակ սնած՝ մեծացած երեխա. 2. սանիկ:

Սառնասիւղ. ա. սառույցները հալած (գետի մասին):

Սառնամանի, նոյ, սառնամանիք, նեաց. գ. 1. սառնամանիք. 2. սառույց:

Սասր, ի, ից. գ. 1. սաստիկ հրաման, ահավոր սպառնալիք. 2. պատիժ, պատուհաս:

Սարակել, եցի. ն. 1. հիմնատակ ավերել, բնաջնջել, կորցնել. 2. սպանել, կոտորել, կր. սատկել, մեռնել, սպանվել:

Սարակումն, կման. գ. կոտորած, չարաչար մահ:

Սարանայակիր. ա. 1. դիվահար. 2. սատանայական:

Սարար, ի, աց. գ. 1. գործավոր, մշակ. 2. օգնական, զոյժակից, 3. օգնություն. 4. պատճառ, առիթ:

Սարակ, ի, աց. գ. 1. փոքր լեռ, բլուր. 2. լեռան տափարակ զագաթ:

Սարիք. բեաց. գ. պարան, շրթա, կապանք:

Սարսել, եցի կամ **Սարսել** (իմ), եցայ. չ. դողալ, տակալ, սարսափել, քաշվել:

Սեաւ, սև ոյ, ոց կամ սև ի, ից. ա. 1. սև. 2. փոխանունությամբ՝ սև ձի:

Սեղանատր, ի, աց. գ. դրամափոխ: **Սեփական** կամ **Սեփական**, **Սեփական**, ի, աց. ա. սեփական, հայրենի:

Սիգալ, ացայ կամ ացի. չ. հպարտանալ, մեծամտել, գոռոզանալ:

Սիդորայ, **Սիդորայ**, **Սիդորայ**... ի, ից. գ. վանկ, հնչյուն, տառ:

Սկայ, ի, ից. ա. գ. հսկա, քաջ: **Սկիզբն առնել՝ առնուլ՝ ունել**. սկսել:

Սնար, մանավանդ՝ **Սնարք**, ի, ից. գ. 1. գլխավերև. 2. գլխատակ, ծոծրակ. 3. գլխատակի բարձ. 4. նմանություն՝ լեռան գլուխը:

Սողոխ կամ **Սողոխ**, ի, ից. գ. մեղմ քամի: **Սորսորել**, եցի. չ. 1. հոսել, թափվել. 2. ցրվել:

Սուղ, սղի, ից. ա. քիչ, նվազ, բարակ, նուրբ, կարճ: **Սուղ ինչ**. մի փոքր, փոքր-ինչ:

Սունատր, ի, աց. գ. սվինավոր, սվին կրող:

Սպանել, եցի. ն. 1. սպանել, վերջացնել. 2. ոչնչացնել, բնաջնջել:

Սպաս, ու, ուց. գ. 1. աման, զավաթ, սպասք, զարդ. 2. սեղան. 3. կերակուր. 4. պաշտոն, ծառայություն:

Սպասատրություն հարկանել՝ մաքուրանել. ծառայել, սպասարկել:

Սպարակիր. ա. գ. վահան կրող, վահանավոր:

Սպարափակ առնել. վահաններով փակել:

Սպացուած, ոյ կամ ի, ոց. գ. ունեցվածք, սեփականություն:

Սրիպաւ, **Սրիպաւ**. մ. 1. շտապելով, փութով. 2. ստիպելով, հարկադրելով:

Սրիպել, եցի. ն. շտապեցնել:

Սրրարելար, ի, ից. գ. գորավար, սպարապետ:

Սրրջանալ, ջացայ. չ. 1. գոջալ, 2. ետ քաշվել մի բանից. 3. սրտնեղվել:

Սրահակ, ի, աց. գ. 1. փոքր սրահ. 2. սրահի վարագույր. 3. վարագույրով առանձնացված ներսի սենյակ. 4. հարսի առանձնասենյակ, ննջարան:

Սրսկապան, ի, աց. գ. նորել հարսների համար հատկացված ներսի սենյակ բաժանված վարագույրով:

Սրրաթափ, ի, ից. ա. մ. 1. սիրտը կոտրած, սրտաբեկ, վիատված. 2. վախեցած, զարհուրած:

Սրրաթափումն. գ. սրտաբեկություն. վիատություն, զարհուրանք:

Սրրակաթ. ա. կարտազին, սիրավառ, խանդակաթ:

Սրրի մրօք. սրտանց, հոժարությամբ:

Սրրմրել, եցի. չ. բարկանալ, զայրանալ:

Սրրմրություն. գ. բարկություն, զայրույթ:

Վ

Վախճան, ի, աց. գ. 1. վերջ, ավարտ. 2. մահ:

Վաղիս, դուի, դուտ. 1. գ. վաղվա օրը, ա-

նավուղը. 2. մ. վաղը, առավոտյան:
Վաղին, ի վաղին, առ վաղի, ի վա-
 ղու անդր. վաղը, հաջորդ օրը:
Վաղվաղակի. մ. շուտով, ինկույն, ան-
 միջապե, շուտափույթ կերպով:
Վաղր, դեր, դերք. գ. կարճ սուր:
Վաղրատր, ի, աց. ա. վաղրով զինված:
Վայրել, եցի. ն. դուրս թափել, դատարկել:
Վայրապար. 1. մ. իզուր, զուր տեղը. 2.
 ա. փուչ, անիմաստ:
Վայրել, եցի. ն. ցած թափել, շար տալ,
 կր. ցած թափվել, ցրվել:
Վայր մի, առ վայր մի. մ. մի պահ, մի
 փոքր ժամանակ:
Վանք, նաց կամ մից կամ նուց. գ. բնա-
 կարան, օթևան, կացարան. 2. մե-
 նաստան:
Վանել, եցի. **Վանել(իմ)**, եցայ. ն. չ. 1.
 սպառազինել, սպառազինվել, նա-
 խապատրաստել կամ նախա-
 պատրաստվել պատերազմի. 2.
 զարդարել, զարդարվել:
Վասն. նխ. 1. մասին, վերաբերյալ. 2.
 համար. 3. պատճառով:
Վասն զի. 2. որովհետև. որպեսզի:
Վասրակ, ոյ, ոց և ի, ա. գ. 1. աշխա-
 տանք, ծառայություն, վաստակ, 2.
 հոգնություն. 3. տառապանք, չար-
 չարանք. 4. շահ, աշխատանքի ար-
 դյունք. 5. ա. հոգնած:
Վասրակել, եցի և **Վասրակել(իմ)**, ե-
 ցայ. չ. 1. աշխատել, չարչարվել,
 տանջվել. 2. հոգնել:
Վասրակիր. սրտի, տաց. ա. վախ-
 կոտ, երկշոտ:
Վասրթարել, եցի. ն. 1. թուլացնել,
 տկարացնել, ընկնել. 2. անարգել,
 նախատել:
Վազուր, ուրի, ռաց. ա. չար, անըզ-
 գամ, անօրեն, չարագործ:
Վարարել, եցի. ն. քշել, ցրել, բաժանել:
Վարգել(իմ), եցայ. չ. վագել, պանալ,
 սուրալ:
Վարդապետություն. գ. 1. ուսուցանել,
 սովորեցնել. 2. ուսում, ուսուցչու-
 րություն. 3. քարոզ. 4. վարդապետի
 պաշտոնը:

Վարել, եցի. ն. 1. վար ու ցանք անել,
 վարել. 2. տանել, քշել. 3. կառավա-
 րել, կարգ դնել. 4. խոթել, ներս հրել.
 5. չ. կյանք վարել:
Վարք, ռուց, ռուք. գ. 1. կենցաղավա-
 րություն, գործունեություն. 2. գոր-
 ծածիլը, գործածություն:
Վատաչ կամ Վավաչ, ի, ից կամ աց. ա.
 անառակ, ցանկասեր, վավաչոտ,
 տոփոտ:
Վերանալ, ացայ. չ. վեր ելնել, բարձ-
 րանալ:
Վերձանել, եցի. ն. կարդալ:
Վերջորնել(իմ). չ. ետ քաշվել, ետ մնալ:
Վեզ, վիզի, աց. գ. վեճ, հակառակու-
 թյուն, կռիվ: **Ի վեզ գալ**. վիճել, հա-
 կառակել:
Վեմ, վիմի, աց. գ. կարծր քար, վեմ:
Վեք, վեքը. գ. 1. մանր ալիք. 2. անցք,
 փոս:
Վիճակ, ի, աց. գ. 1. բախտ. 2. մեկին
 ընկած բաժին. 3. իշխանության
 տեղը, թեմ. 4. կալվածք, հող, արտ:
Վիրաս, ի, աց. գ. հոր, փոս:
Վիկություն. գ. կախարհություն:
Վճարել, եցի. ն. **Վճարել(իմ)**, եցայ. չ.
 1. գլուխ բերել, կատարել, իրագոր-
 ծել, ավարտել, վերջացնել. 2. վախ-
 ճանվել. 3. հատուցել:
Վճարումն, ռման. գ. 1. վերջացնել, ա-
 վարտելը, վերջ, ավարտ. 2. կյանքի
 վերջանալը, մահ:
Վճիռ հափանել. վճռել, վճիռ կայաց-
 նել:
Վճաս. ու, ոց կամ ի, ից. գ. 1. վճաս. 2.
 անիրավություն, հանցանք, չարիք:
Վշտամբեր, ա. 1. նեղության դիմացող.
 2. վշտալի:
Վտանգել, եցի. ն. **Վտանգել(իմ)**, եցայ.
 չ. վտանգի մեջ գցել, չարչարել,
 նեղն ընկնել, նեղը գցել:
Վտառան, ի, աց. գ. տարածության
 չափ (մի նետընկեց):
Վտրել, եցի. ն. **Վտրել(իմ)**, եցայ. չ. 1.
 տկարացնել, տկարանալ. 2. նվա-
 ճեցնել, նվազել. 3. նեղել, նեղվել:
Վրիպել, եցի. **Վրիպել(իմ)**, եցայ. չ. 1.

վխալվել, մոլորվել, շեղվել. 2. մե-
 ղանչել. 3. զրկվել:
Վրիպեցուցանել, ցուցի, ցո. պք. մոլոր-
 րեցնել, խաբել, զրկել:

S

Տագնապ, ի, ա. կամ ով. գ. 1. դժվար
 կացություն, հոգեկան անհանգիստ
 վիճակ. 2. շտապելը, խուճապ, ի-
 րարանցում, շփոթմունք. 3. նեղու-
 թյուն, աղետ
Տագնապալ. մ. շտապ կերպով, աճա-
 պարելով, խուճապահար:
Տագնապել(իմ), եցայ. չ. խուճապի
 մատնվել, շտապել:
Տագր կամ Տայգր, գեր. գ. տղամարդ
 ամուսնու եղբայրը:
Տախր, ի, ից. գ. 1. աթոռ, նստարան,
 բազմոց. 2. գահ, գահույք:
Տածել, ծի կամ ծեցի. ն. խմանել, հոգ
 տանել, դարմանել:
Տակալին, **Տակալին ևս**. մ. դեռ, դեռևս,
 մինչև հիմա:
Տաղանդ կամ Տաղանդ, ոյ, ոց կամ ի,
 աց. գ. արծաթ կամ ոսկի դրամի
 միավոր. քանքար (եբրայական):
Տաճար, ի, աց. գ. 1. տաճար, եկեղեցի.
 2. կոստույն. 3. պալատ, ապարանք,
 արքունական սենյակ. 4. սեղանա-
 տուն. 5. խրախճանք, կերուխում:
Տանիկ, մկի, կաց. գ. ա. 1. արաբացի. 2.
 փխբ. արագավագ, արագընթաց
 (կենդանի):
Տանուրեր, տեառն, տեարք կամ տե-
 րանց. գ. 1. տան տերը մեծավորը.
 2. նահապետ, ցեղապետ:
Վաչր, ի, ից. գ. 1. գավաթ, բաժակ,
 թաս. 2. տաշտ, կոնք:
Տաշտախիլ լինել(իմ). **արձատախիլ լինել**:
Տպալ, ոյ, ով. գ. ջերմություն, տաքու-
 թյուն:
Տապալ. մ. թավալվելով, տապալվելով:
Տար. ա. օտար, հեռու, հեռավոր:
Տարաբերել(իմ), եցայ. չ. 1. տառան-
 վել, տարուբերվել, արկնոծվել. 2.
 տարակուսել, վարանել:

Տարագ, ու, ոց կամ ոյ, ոց կամ ի, ից. գ.
 կերպ, եղանակ, ճև:
Տարածամ. 1. ա. անժամանակ. 2. գ. ոչ
 հարմար ժամանակ. 3. մ. ուչ կամ
 կանուխ, հանկարծակի:
Տարակաց. մ. հեռվից, հեռու կանգնած:
Տարակուսել(իմ), եցայ. չ. 1. ծանր անե-
 լանելի կացության մեջ ընկնել, շվա-
 րել. 2. կասկածել, երկմտել, տարա-
 կուսել. 3. չարչարվել, տառապել:
Տարապարս, ի **տարապարս**. ա. մ. 1.
 անպետք, փուչ, սնոտի. 2. իզուր,
 զուր տեղը:
Տարապարտուց, ի **տարապարտուց**, մ.
 իզուր տեղը, իզուր:
Տեսունագրել, եցի. ն. երեսը խաչ հա-
 նել, խաչակցել:
Տեղ, ոյ. գ. առատ անձրև:
Տեղի, դոյ, դեաց, գ. տեղ, տեղը:
Տեսադություն. գ. տեսություն:
Տեսիլ, սեան, անց. գ. 1. տեսք, կերպա-
 րանք, երես, պատկեր. 2. տեսիլ, ե-
 րազ. 3. տեսարան, հանդես. 4.
 տեսնել, տեսանելի բաներ:
Տերունական, ի, աց. ա. աստվածային,
 սրբազան. սուրբ:
Տիւ, տուրնջան. գ. ցերեկ:
Տիք, տից կամ տից. գ. հասակ, տարիք:
Տնանկ, ի, աց. ա. աղքատ, չքավոր:
Տնանկություն. գ. աղքատություն, չքա-
 վորություն:
Տոհմական, ի, աց. ա. 1. տոհմային, ցե-
 դային. 2. ազգական, ազգակից. 3.
 ազնվական. 4. գ. առատ բերք, ար-
 դյունք. 5. շահ, օգուտ:
Տոյ, ի, ից. գ. շարք, կարգ:
Տոռն, ռին, ռուր, ռանց. գ. պարան, շղթ-
 քա, լար, կապ:

S

Տայգ, ոյ. գ. գիշեր:
Տայգ, մ. մինչև առավոտ: **Չցայգ**. մ.
 գիշերը, գիշերով:
Տանկ կամ **Ցանգ**, ոյ, ոց. գ. ցանկա-
 պատ, ցցավատ. ճյուղերից պատ-
 րաստված կամ կավաշեն պատ:

Ճանկ², Ճանկք. գ. զորքի զույսների ցանկ՝ ցուցակ:
 Ճանկ³, Ճանկ. մ. միշտ, մշտապես, շարունակ, անընդմեջ:
 Ճասնույ, սեայ, սի՛ր, սուցեալ. չ. 1. սաստիկ բարկանալ, զայրանալ. 2. վրեժով՝ վիժժանդրությամբ լցված. 3. նեղանալ, սրտնեղել:
 Ճելել, եցի, լեա՛. Ճելույ, ցելի. ցել. 1. պատռել, ճեղքել, ճղել:
 Ճիռ, ցոյ կամ ու, ուց. գ. վայրի էշ:
 Ճիր ընդ ցիր լինել(իմ). ցրվել, ցրիվ գալ, ցիրուցան լինել:
 Ճուցանել, ցուցի, ցո՛ւյց. ց. 1. ցույց տալ. 2. ապացուցել. 3. անել, հասցնել. 4. հանդես բերել, դրսևորել:

Փ

Փայսպարական առնել՝ արկանել՝ վարել՝ արալ. փախուստի մատնել, փախցնել, հալածել, քշել:
 Փայսպարական լինել՝ գնալ կամ երթալ՝ դառնալ՝ անկանիլ՝ դիմել. փախչել, փախուստ տալ, փախուստի դիմել, փախչելով մեկի մոտ կամ մի տեղ ապաստան գտնել:
 Փայսպեայ, տէի, ից. գ. փախստական, փախչող:
 Փաղփաղել(իմ), եցայ. չ. փայլփլել, շողշողալ, պլպլալ:
 Փաղփել(իմ), եցայ. տե՛ս Փաղփաղել(իմ):
 Փայր, ի, ից. գ. 1. փայտ, փայտանյութ. 2. ծառ, տունկ: Փայր ընկենույ. փայտի կտորներով վիճակ ձգել, չուի գցել:
 Փայրահար. ի, աց. 1. ա. գ. փայտ կամ ծառ կտրող (մարդ). 2. գ. կացին, փայտատ:
 Փաշաման. գ. 1. զոջում. 2. դատապարտում, հանդիմանություն:
 Փարպրել, եցի. 1. ց. ցրել, հեռացնել, վերացնել. 2. չ. ցրվել, հեռանալ, վերանալ:
 Փարել, եցի. ց. շուրջը պտույտ գործել, չորս կողմը պտտել, ման ածել:

Փարել(իմ), եցայ. չ. 1. փարվել, փաթաթվել, զրկախառնվել. 2. շոքել, ման գալ:
 Փարշման, տե՛ս Փաշաման:
 Փափկասուն. ա. փափկության մեջ սղևված, փափուկ՝ հեշտ կյանքի սովոր. փափկակյաց, փափկակենցաղ, փափկասուն:
 Փիլիկոն կամ Փիլիկուան ի. գ. պարաստիկ, քաբան, քարընկեց պատերազմական մեքենա:
 Փղձլալ, ացայ. Փղձկել(իմ), եցայ. չ. սիրտը հուզմունքով կամ դառնությամբ լցվել, լացակումել, սիրտը փչել լցվել:
 Փշրիպան, տե՛ս Փուշրիպան:
 Փոկ, ի, աց. գ. ծովային կաթնասուն կենդանի. փոկ, ծովաշուն:
 Փող, ի, մանավանդ՝ Փողք. դից. գ. 1. վիզ, պարանոց. 2. կոկորդ:
 Փողոպել, եցի. ց. վիզը՝ զլուխը կտրել, մորթել:
 Փողոցամը, միջի. գ. փողոցի մեջտեղը. հրապարակ:
 Փողփողել, եցի. ց. չ. 1. փայլեցնել, փայլփլել, շողշողալ. 2. ծածանել:
 Փոյթ առնել կամ ունել(իմ). հոգ տանել, հոգալ, ջանալ:
 Փութայ, ացայ, ա՛ կամ ացի՛ր. չ. 1. արագ անել, շտապել, աճապարել. 2. հոգալ, հոգ տանել, ուշադիր լինել:
 Փութանակի. մ. շտապ, շտապ կերպով, շտապով:
 Փուշրիպան, ի, աց. ա. գ. թիկնապահ, ամձնապահ (զինվոր, զինվորական):
 Փսիրայ կամ Փրիսայ, ի, ից. գ. չորացած խոտ, չոր ճյուղեր:
 Փքալ կամ Փքանալ, ացայ կամ ացի. ա՛ կամ ացի՛ր, ացեալ. չ. 1. օդով՝ քամով լցվել, ուռչել. փխր. հպարտանալ, գոռոզանալ, մեծամտել, հիստորտալ:

Ք

Քակել, եցի. ց. 1. քանդել, ավերել, կործանել, ոչնչացնել, փչացնել. 2. քաժանել, զատել. 3. քանդել, արձակել. 4. ցրել:

Քաղաքորմ, ոյ կամ ի. գ. 1. քաղաքը շըրջափակող պատ, պարիսպ. պատնեշ. 2. պարսպի մեջ եղած տեղը՝ տարածությունը:
 Քաղդեայ, դէի, ից. տե՛ս Քաղդեայ:
 Քաղել, եցի. ց. 1. քաղել, հավաքել, ժողովել. 2. դուրս քաշել, հանել, պոկել:
 Քանգի. 2. որովհետև, քանի որ, այն պատճառով որ:
 Քանքար, ի կամ ոյ կամ աց, ոյք կամ օք. գ. արծաթ կամ ոսկի դրամի միավոր. տաղանդ (եբրայական):
 Քաջ, ի, աց. ա. 1. ուժեղ, կտրիճ, անվեհեր, քաջ. 2. լավ, բարի, առաքինի, արժանավոր, երևելի, նշանավոր. 3. դյուցազն, հերոս. 4. մ. լավ, շատ, խիստ:
 Քաջազանգուր. ա. զանգրահեր, խիստ զանգուր մազերով:
 Քաջամարտիկ. ա. քաջ ռազմիկ, քաջարի՝ կտրիճ զինվոր:
 Քաջընթացիկ. 1. ա. արագ վազող, արագավազ. 2. գ. սուրհանդակ:
 Քառամանեակ, եկի, աց. գ. կանանց պարանոցի ակամակոտ գարդ, գոհարազարդ մանյակ՝ վզնոց:
 Քաղդեայ, դէի, ից. գ. աստղահմա. աստղագուշակ, երագահան, մոգ:
 Քեն, քինու. գ. ոխ, ոխակալություն, քինախնդրություն, վրեժխնդրության զգացում, ցասում, վրեժ:
 Քեշ, ի, ից. գ. կրոն, արանդ, հավատք. զրադաշտական կամ հին պարսկական կրոնը:
 Քինախնդիր լինել կամ եղանել. վրեժխնդիր լինել, վրեժ լուծել:
 Քիրպն, քրտան, տունք կամ տինք, տանց. գ. 1. քրտինք. 2. ցմառությամբ՝ ծանր աշխատանք:
 Քնածու, ի, աց. ա. քուն բերող, քնաբեր:
 Քնահալ, ի, աց. ա. քունը փախած՝

կտրված, անքնությունից տառապող, քնատ:
 Քոյրաթի. գ. հորեղբոր կամ հորաքրոջ աղջիկ, քույր համարված, խորք քույր:
 Քսիք, քեսաց. տե՛ս Քսուպին:
 Քսուպին. գ. քսություն անելը, բանասարկություն, չարախոսություն; մատնություն, բամբասանք:
 Քսրմնել, եցի. Քսրմնել(իմ), եցայ. չ. սարսափել, զարիտրել, սուկալ:

Օ

Օդիկ, օդիկ կամ օդկան. գ. ոչխարի կամ գառան մորթուց մուշտակ:
 Օծանել, օծի, օժ. ց. յուր՝ ձեթ քսել, օծել:
 Օծարել կամ Օգրել, եցի. ց. միմյանցից բաժանել, հեռացնել. չ. ուղի շավիղ դուրս գալ, շեղվել, խտորովել:
 Օճան, ի, աւ, ից. գ. 1. օգնություն, անպակություն, օժանդակություն, մական. 2. բարիք, երախտիք:
 Օշան, ի. գ. օճառ ման՝ մեխակազգիների ընտանիքին պատկանող բույս, որի արմատը փրփրող ու մաքրող հատկություն ունենալու պատճառով գործածվել է որպես օճառ, օճառախոտ:
 Օրէն, օրինի. մանավանդ՝ Օրէնք, օրինաց. գ. 1. կարգ, կանոն, օրենք. 2. կրոն, հավատք, ավանդություն. 3. իրավունք, պատվիրան. 4. (սուրբ) հաղորդություն. 5. օրենսգիրք. 6. գավառ, նահանգ: Օրէն է. եք. արժան է, վայել է, օրենք է, սովորություն է:
 Օրինակ գայս, գօրինակ գայս, գայս օրինակ. այս օրինակով, այս ձևով, այս կերպ, այսպես:
 Օրինակ իմն. 1. որպես թե, իբրև թե. 2. իբրև՝ որպես օրինակ, օրինակի համար:

ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջաբան	3
Համառոտագրություններ	4
ԴԱՍ ԱՈՒՋԻՆ	
1. Գրաբարի այբուբենը, հնչյունների արտասանությունը և գրությունը	5
2. Հնչյունափոխություն	8
ՉԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	
Ա. խոնարհում	
ԴԱՍ ԵՐԿՐՈՂ	
1. Դերայներ	10
2. Փոխանցումներ բայերի մեջ	12
3. Բայի եղանակներն ու ժամանակները	13
4. Ներկայի հիմքը և նրանից կազմվող ժամանակները	13
5. Կրավորականի կազմությունը ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում	15
ԴԱՍ ԵՐՐՈՂ	
Ներկա	15
ԴԱՍ ՉՈՐՐՈՂ	
Անցյալ անկատար	18
ԴԱՍ ԿՆԼԳԵՐՈՂ	
Առաջին ասպառնի	21
ԴԱՍ ՎԵՑԵՐՈՂ	
Արգելական հրամայական	24
ԴԱՍ ՅՈԹԵՐՈՂ	
1. Անցյալ կատարյալի հիմքը և նրանից կազմվող ժամանակները	26
2. Խոնարհման տիպերն անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում	27
ԴԱՍ ՈՒԹԵՐՈՂ	
Անցյալ կատարյալ	30
ԴԱՍ ԻՆՆԵՐՈՂ	
Երկրորդ ասպառնի	34
ԴԱՍ ՏԱՄԵՐՈՂ	
Բուն հրամայական (հրամայական եղանակի ներկա)	37
ԴԱՍ ՏԱՄՆԵԿԵՐՈՂ	
Հորդորական հրամայական (հրամայական եղանակի ասպառնի)	41
ԴԱՍ ՏԱՄԵՐԿՈՒԵՐՈՂ	
1. Անցյալ դերբայ	44

2. Ենթակայական դերբայ	45
3. Ժխտական խոնարհում	45

Բ. հոլովում
ԴԱՍ ՏԱՄԵՐԵՔԵՐՈՂ

Անվանական հոլովում	47
1. Պարզ և խառն հոլովում	48
2. Արտաքին և ներքին թեքում	48
3. Հոլովների կազմությունը	48
4. Դիտողություններ գոյական և ածական անունների հոլովման վերաբերյալ	55

Գոյական անունների հոլովումը
ԴԱՍ ՏԱՄԼՂՈՐՄԵՐՈՂ
I. Պարզ հոլովումներ

Ա արտաքին հոլովում	56
Ա ներքին հոլովում	59

ԴԱՍ ՏԱՄԿՆԼԳԵՐՈՂ

Ե հոլովում	64
Ի հոլովում	67

ԴԱՍ ՏԱՄՎԵՑԵՐՈՂ

Ո հոլովում	71
Ու հոլովում	74

2. Խառն հոլովումներ
ԴԱՍ ՏԱՄՅՈԹԵՐՈՂ

Ի-Ա արտաքին հոլովում	78
Ի-Ա ներքին հոլովում	81
Ո-Ա հոլովում	85

ԴԱՍ ՏԱՄՈՒԹԵՐՈՂ

Անկանոն հոլովումներ	89
Համանուն բառերի հոլովումը	93

ԴԱՍ ՏԱՄԻՆՆԵՐՈՂ

Դերբայների հոլովումը և գործածությունը	95
---	----

ԴԱՍ ՔՍԱՆԵՐՈՂ

Դերանվանական հոլովում	99
Անճնական դերանուններ	99

ԴԱՍ ՔՍԱՆՄԵԿԵՐՈՂ

Ցուցական դերանուններ	104
----------------------------	-----

ԴԱՍ ՔՍԱՆԵՐԿՈՒԵՐՈՂ

Վտացական դերանուններ	113
Փոխադարձ դերանուններ	115

ԴԱՍ ՔԱՄԱՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ	
Հարցական-հարաբերական դերանուններ	117
ԴԱՍ ՔԱՄԱՆՉՈՐՍԵՐՈՐԴ	
Անորոշ դերանուններ	120
ԴԱՍ ՔԱՄԱՆՎԵՐՈՐԴ	
Որոշյալ դերանուններ	129
Դերանվանական մակբայներ	132
ԴԱՍ ՔԱՄԱՎԵՑԵՐՈՐԴ	
Ածական անունները և նրանց հոլովումը	136
Ածականների գործածությունը գոյական անունների հետ	138
Վերացականը քանձրացականի փոխարեն	140
ԴԱՍ ՔԱՄԱՆՅՈՑԵՐՈՐԴ	
Թվական անուն	142
Քանակական թվականները և նրանց հոլովումը	142
Դասական թվականները և նրանց հոլովումը	144
Անձներական թվականները և նրանց հոլովումը	145
Թվականների գործածությունը գոյական անունների հետ	145
ԴԱՍ ՔԱՄԱՆՈՒԹԵՐՈՐԴ	
Պատճառական բայեր	150
ԴԱՍ ՔԱՄԱՆԻՆԵՐՈՐԴ	
Անկանոն բայեր	154
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐՈՐԴ	
Պակասավոր բայեր	160
Պակասավոր բայերի գործածությունը	161
Եղանակիչ բայեր	163
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՄԵԿԵՐՈՐԴ	
Բաղադրյալ ժամանակներ	167
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԿՈՒԹԵՐՈՐԴ	
Մակբայ	173
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ	
Շաղկապ	180
Չայնարկություն	181
ՇԱՐՎՅՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆ	
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՉՈՒԹԵՐՈՐԴ	
1. Շարդասություն	185
2. Համաձայնություն	186
3. Հոլովների գործածությունը	187

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՎԵՐՈՐԴ	
Հորի	191
Որ հարաբերական դերանունը	196
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՎԵՑԵՐՈՐԴ	
Նախդիրներ	199
Առ	200
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՅՈՑԵՐՈՐԴ	
Չ	205
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՈՒԹԵՐՈՐԴ	
Ի(Յ)	210
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԻՆԵՐՈՐԴ	
Ընդ	214
Ըստ	218
Ց	218
ԴԱՍ ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐՈՐԴ	
Նախադրություններ	221
Հայցական խնդրով նախադրություններ	221
Սեռական խնդրով նախադրություններ	222
Բացառական խնդրով նախադրություններ	223
Գործիական խնդրով նախադրություններ	223
ԳՐԱԲԱՐԻ ՆԱՏԵՆՏԻՐ	
Կորին (5-րդ դ.), Վարդ Մաշտոցի (Հատուածք)	226
Փառտոս Բիզանդ (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուած)	229
Եզնիկ Կողբացի (5-րդ դ.), Եղծ Աղանդոց (Հատուածք)	233
Ազաթանգեղոս (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուածք)	238
Մովսէս Խորենացի (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուած)	243
Եղիշէ (5-րդ դ.), Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին (Հատուած)	245
Ղազար Փարպեցի (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուածք)	248
Շարականք	251
Յովհան Մամիկոնեան (7-րդ դ.), Պատմութիւն Տարօնոյ (Հատուած)	252
Սեբեոս (7-րդ դ.), Պատմութիւն (Հատուած)	255
Ղևոնդ (8-րդ դ.), Պատմութիւն (Հատուած)	258
Գրիգոր Նարեկացի (10-րդ դ.), Մատենանոց զոգրութեան (Հատուածք)	261
Արիստակէս Լաստիվերցի (11-րդ դ.), Պատմութիւն (Հատուած)	263
Մխիթար Գոշ (12-13-րդ դդ.), Առակք	267
ԲԱՌԱՐԱՆ	269

**ՀԵՆՐԻԿ ՄԻՍԱԿԻ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
ՈՌԻԲԵՆ ՄԵՐՈՒԹԻ ԴԱԶԱՐՅԱՆ**

ԳՐԱԲԱՐԻ ՉԵՆՆԱՐԿ

**Հրատարակության է ներկայացրել
համալսարանի հայոց լեզվի պատմության ամբիոնը**

**Տեխնիկական խմբագիր՝ Վ.Զ. ԲԴՈՅԱՆ
Համակարգչային ձևավորումը՝ Ն. Ս. ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ**

Ստորագրված է տպագրության 01.03.2007 թ.: Չափսը՝ 60X84¹/₁₆:
Թուղթ տպ. №1: Տպագրության եղանակը «Օֆսեթ»: Հրատարակչական 17.0
մամուլ: Տպագրական 18.75 մամուլ= 17.44 պայմանական մամուլի:
Տպաքանակ՝ 300: Պատվեր՝ 32:

**Երևանի համալսարանի հրատարակչություն
Երևան, Ալ. Մանուկյան 1**

**Երևանի համալսարանի «Ռոտապրինտ» տպագրական արտադրամաս
Երևան, Ալ. Մանուկյան 1**